

Eusebiu-Marcel Narai

**Viața economică și socială  
în județele Caraș și Severin  
(1944-1948)**

II

Presă Universitară Clujeană

**EUSEBIU-MARCEL NARAI**  
**VIAȚA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ**  
**ÎN JUDEȚELE CARAȘ ȘI SEVERIN (1944-1948)**  
**(II)**



# MUZEUL BANATULUI MONTAN REȘIȚA

Seria *TEZE DE DOCTORAT*

este coordonată de Rudolf Gräf, Dumitru Țeicu

**Referenți științifici:**

**Prof. univ. dr. Rudolf Gräf**

**Conf. univ. dr. Vasile Rămneanțu**

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**

**NARAI, EUSEBIU-MARCEL**

**Viața economică și socială în județele Caraș și Severin (1944-1948) /**

Eusebiu-Marcel Narai. - Timișoara : Editura Partoș, 2010 –  
vol.

ISBN 978-606-92408-6-1

**Vol. 2.** - Cluj Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2010. –

ISBN 978-973-595-143-6

338(498-35 Caraș-Severin)

© 2010 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

**Universitatea Babeș-Bolyai  
Presa Universitară Clujeană**

**Director: Codruța Săcelean  
Str. Hasdeu nr. 51**

**400371 Cluj-Napoca, România**

**Tel./fax: (+40)-264-597.401**

**E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro**

**http://www.editura.ubbcluj.ro/**

**EUSEBIU-MARCEL NARAI**

**VIATA ECONOMICA ȘI SOCIALĂ  
ÎN JUDEȚELE CARAȘ ȘI SEVERIN  
(1944-1948)  
(II)**

**PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ**

**2010**

<https://biblioteca-digitala.ro>



# CUPRINS

<i>Prefață</i> .....	7
<i>INTRODUCERE</i> .....	9
<b>CAPITOLUL I</b> .....	17
<b>I.1. Industria în județul Caraș</b> .....	17
I.1.a. Industria în județul Caraș în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial .....	17
I.1.b. Societatea U.D.R. în perioada 1944-1948 .....	24
I.1.c. Alte întreprinderi industriale din jud. Caraș în perioada 1944-1948 .....	55
<b>I.2. Industria în județul Severin</b> .....	69
I.2.a. Industria în județul Severin în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial. Prezentare generală .....	69
I.2.b. Industria în județul Severin în anii 1944-1948. Prezentare generală .....	77
I.2.c. T.N.C. – Uzina Ferdinand .....	80
I.2.d. T.N.C. – Uzina Nădrag .....	145
I.2.e. Industria de Lemn „Mundus-Borlova-Armeniș” Caransebeș .....	164
I.2.f. Firma „Schramm, Hüttl & Schmidt” Topleț .....	201
I.2.g. Alte întreprinderi industriale din județul Severin .....	217
<b>I.3. Concluzii</b> .....	316
<b>CAPITOLUL II</b> .....	318
<b>II.1. Naționalizarea. Aspecte legislative</b> .....	318
<b>II.2. Naționalizarea principalelor mijloace de producție în județele Caraș și Severin</b> .....	328
II.2.a. Naționalizarea principalelor mijloace de producție în județul Caraș .....	328
II.2.b. Naționalizarea principalelor mijloace de producție în județul Severin .....	344
<b>II.3. Concluzii</b> .....	359
<b>CONCLUZII</b> .....	363
<b>ABSTRACT</b> .....	368



## ***Prefață***

Noua lucrare a domnului dr. Eusebiu Narai se așează cuminte într-un autentic serial editorial. Aproximativ de a șaptea artă se mai face și prin existența unui conflict principal, încadrat de altele noi, mai mărunte, ca și prin dramatismul situațiilor și evenimentelor. Autorul și-a început serialul prin publicarea unui volum intitulat *Situația politică în județele Caraș și Severin (1944-1948)*, Timișoara, Editura Mirton, 2008, 231p., în care se conturează contextul internațional și intern în care au evoluat cele două județe cercetate. Factorul politic a fost decisiv în fixarea coordonatelor social-economice, culturale și religioase pe care au evoluat județele Caraș și Severin.

Acțiunea volumului de față se petrece în intervalul anilor 1944-1948, dominat de procesul sovietizării României. Cartea tratează realitățile din domeniul industriei, decisiv influențate de schimbările politice din țară de după 23 august 1944. Titlul lucrării pare liniștit, neutru, situându-se într-o derulare firească a anilor. În realitate, perioada 1944-1948 a însemnat ceva cu totul neobișnuit față de evoluția anterioară a țării. Prin presiuni, forță, minciună și teroare comunistii din România, având statul sovietic ca model și ca sprijin solid, au întronat în țară un regim totalitar ilegitim, în care acele ceasornicului se învâreau parcă invers. Au făcut aceasta prin lichidarea unei linii normale bazate pe proprietatea privată, pe libera inițiativă și pe libertăți democratice.

Ca o regulă generală, autorul nu abordează direct evenimentele și fenomenele din anii 1944-1948, ci își începe analizele cu faptele din perioada interbelică sau chiar din secolul al XIX-lea. Întreprinderea de vârf din județul Caraș a fost Uzinele și Domeniile Reșița, cu componentele ei de bază, firmă de bază a industriei metalurgice. Capitalul social, producția, bilanțuri, acționari, componența Consiliilor de administrație – îi amintim pe Sever Bocu, Nicolae Malaxa, Max Auschnitt –, număr de angajați, probleme muncitorești sunt principalii indicatori analizați de autor. O schimbare radicală în evoluția societății industriale a fost intrarea, la 15 iulie 1946, a doi consilieri sovietici în



Consiliul de administrație. Pe câteva pagini sunt prezentate și alte întreprinderi din județ. Un număr mult mai mare ocupă industria din județul Severin. Acest subcapitol, ca și cel anterior, se bazează în principal pe informații de arhivă.

Uzina Ferdinand, care a fost cumpărată în anul 1924 de concernul Titan-Nădrag-Călan, este tratată în detaliu. La fel s-a procedat și cu Uzina Nădrag, înființată în anul 1845, amândouă aparținând industriei metalurgice. Un loc important în industria județului l-a ocupat și fabrica de lemn Mundus-Armeniș din Caransebeș. În 14 septembrie 1944 ea a fost bombardată de trupele germane, fiind reparată complet în cursul anului 1945. Alte întreprinderi produceau unelte agricole, produse alimentare, textile, materiale de construcție, blănuri fine, cherestea.

Fusebiu Narai a considerat oportun să dedice un capitol distinct naționalizării principalelor mijloace de producție, la nivel central și local. În prealabil, el își condusese narațiunea până la începutul anului 1948. Se subliniază că acest act a dus la lichidarea proprietății private în industrie, comerț, bănci, fiind, în consecință, momentul esențial în constituirea controlului total al statului comunist în aceste ramuri. A fost o măsură ridicată în slăvi de propaganda de partid, dar din păcate, efectele ei negative se resimt și astăzi. Este redat, în detaliu, conținutul Legii naționalizării din 11 iunie 1948, ca și operațiunile de pregătire și aplicare a legii.

Volumul se încheie cu două invizibile cuvinte – specifice serialelor: „va urma”. Recomandăm iubitorilor de istorie să-l citească pentru a se convinge – dincolo de cuvintele noastre – de investigația extraordinară a surselor arhivistice, a lucrărilor editate și a presei epocii, de bogăția datelor, a opiniilor și a concluziilor adecvate care se regăsesc în această valoroasă lucrare.

***Dr. Gheorghe IANCU***

## INTRODUCERE

La sfârșitul celui de-al doilea război mondial și în anii imediat următori, Uniunea Sovietică s-a bucurat de o situație privilegiată în plan internațional, datorită aureolei de principală forță care a provocat înfrângerea Germaniei, de eliberatoare a unor țări de sub ocupația germană, dar mai cu seamă de putere care a salvat de o eventuală exterminare alte mii de vieți evreiești. Uniunea Sovietică a devenit, pentru cei ce avuseseră de suferit de pe urma războiului, principala garanție împotriva unei posibile reînvieri a spiritului nazist. Cu precădere, teama de o posibilă renaștere a fascismului se află, în anii care au urmat războiului, la originea simpatiei față de URSS și a atitudinii conciliante, pe plan internațional, față de multe din acțiunile sale.

Această situație privilegiată i-a oferit o mare libertate de mișcare în probleme internaționale și un mare grad de credibilitate. De asemenea, invocând propria-i securitate, ca și vigilența împotriva recrudescenței tendințelor fasciste – al căror pericol ea nu ostenea să încerce a-l demonstra – Uniunea Sovietică și-a realizat treptat marile ei țeluri politice.

Pentru a-și liniști partenerii, autoritățile sovietice au declarat solemn, în mai multe rânduri, că nu intenționează să impună sistemul ei politic și social țărilor pe care le-a ocupat, singurul lucru pe care-l urmărea – se spunea – este de a-și asigura propria ei securitate, vechind ca în aceste țări să nu se manifeste și să nu câștige teren acele grupări sau partide politice care i-ar putea fi ostile și, mai cu seamă, de a nu permite renașterea fascismului. Drept urmare, ea a obținut de la Statele Unite angajamentul de a nu susține niciunde grupările politice care ar fi ostile sovieticilor.

Fenomenul politic internațional cu cele mai profunde și mai de durată consecințe, acela care a marcat întreaga viață socială și politică a Europei, a fost *războiul rece*. Fricțiunile dintre URSS și puterile occidentale, îndeosebi SUA și Anglia, se accentuează considerabil după semnarea – la 10 februarie 1947 – a tratatelor de pace cu țările participante la războiul antisovietic: Italia,

România, Ungaria, Bulgaria și Finlanda. Acest eveniment, ca și perfectarea înțelegerilor dintre Aliți privind organizarea postbelică a Germaniei, a însemnat pentru Uniunea Sovietică sfârșitul perioadei de colaborare cu puterile occidentale în vederea câștigării războiului, a stabilirii cadrului internațional postbelic și începutul unei perioade de confruntare politică și ideologică, în care ea va urmări alte obiective. Totodată, semnarea tratatelor de pace, a căror elaborare a revenit URSS – ului (cu excepția tratatului cu Italia), a constituit începutul afirmării decisive a prezenței ei în țările din estul Europei și a precipitat evenimentele ce aveau să ducă, peste câteva luni, la preluarea integrală, aproape simultan, a puterii de către partidele comuniste din aceste țări.

La puțin timp după semnarea tratatelor de pace, Uniunea Sovietică reînființează, în luna septembrie 1947, Cominternul (sub numele de Cominform), care fusese dizolvat, desigur din motive tactice, în luna mai 1943. Cu reînființarea acestui organism, URSS – ul își reia sarcina internațională de susținere a mișcărilor comuniste și muncitorești din alte țări. Odată cu acestea, contradicțiile cu țările occidentale, estompate în perioada desființării Cominternului, trec din nou pe primul plan. Toate aceste evenimente au marcat, în chip dramatic, începutul războiului rece, la care vor participa, imediat, și țările din estul Europei și care a avut, ca și consecință, împărțirea Europei și a lumii în două și, implicit, întărirea prezenței Uniunii Sovietice în zona ei de influență stabilită după război.

Justificarea publică a războiului rece, așa cum reiese din propaganda sovietică, au fost „intențiile agresive”, „pregătirile de război ale țărilor imperialiste”. Dacă această amenințare a fost sau nu reală rămâne o problemă discutabilă. Adevărat sau mai puțin adevărat, ceea ce se poate afirma e că agitarea continuă a acestui pericol, psihoza războiului rece, a luptei pentru pace, împotriva „ațățătorilor de un nou război mondial”, a „uneltirilor imperialismului” au constituit cel mai eficace mijloc de menținere a unității lagărului socialist, în frunte cu Uniunea Sovietică.

În perioada 1944-1947, *industria* națională se confrunta cu o serie de *probleme*, precum: deteriorarea mașinilor și instalațiilor; scăderea producției; respectarea obligațiilor înscrise în Convenția de Armistițiu; lipsa combustibilului; rețeaua de transporturi deficitară; materiile prime insuficiente; grevele și „lock-out” – urile inițiate de comuniști, cu efecte dezastruoase

asupra producției. Dintre *măsurile* mai importante adoptate în acest sector economic, amintim: *legea pentru reglementarea salariilor și înființarea economatelor* (3 mai 1945), cu scopul de a aproviziona propriii salariați – la prețuri nespeculative – cu produse alimentare și articole vestimentare de primă necesitate; *legea pentru adaptarea industriei de război la producția de pace* (19 iunie 1945); *hotărârea Consiliului de Miniștri privind înființarea Consiliului Superior al Economiei Naționale* (24 noiembrie 1945), condus de Gheorghe Gheorghiu – Dej, secretar general al P.C.R., influența politică fiind evidentă, etc. În anul 1948 se constată o redresare a producției industriale, determinată de *factori* obiectivi (implicarea statului în aprovizionarea cu materii prime și combustibil, la timp și în condiții optime; refacerea rețelei de transporturi; acordarea de credite exclusiv în scopuri productive ș.a.m.d.).

*Naționalizarea principalelor mijloace de producție* a fost pregătită de alte *măsuri*, precum: *reorganizarea Ministerului Economiei Naționale și transformarea sa în Ministerul Industriei și Comerțului* (aprilie 1947), cu largi atribuții în domeniu; *instituirea controlului asupra programelor de producție și a repartizării materiilor prime* pentru diverse întreprinderi (mai 1947); *legea de înființare a oficiilor industriale* (mai 1947), care vor include – mai târziu – cele mai importante fabrici din țară; *inventarierea întreprinderilor particulare industriale și comerciale* (octombrie 1947). *Legea naționalizării* (11 iunie 1948), similară legilor adoptate în alte țări de „democrație populară”, încheia un ciclu, prin care întreaga putere – economică și politică – ajungea în mâinile partidului comunist, singura forță conducătoare în stat.

*Evoluția economiei românești în perioada 1944-1948* este reflectată în numeroase lucrări de specialitate. Deși elaborată în ultimii ani ai regimului comunist, lucrarea lui Ion Alexandrescu, intitulată *Economia României în primii ani postbelici (1945-1947)* (București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986), cuprinde informații inedite despre impactul Convenției de Armistițiu asupra societății românești în ansamblu, prezentând detaliat și legislația economică adoptată în anii 1944-1947, cu accent pe măsurile inițiate de cabinetul Groza. În cartea sa, *Istoria constituțională a României. 1859-1991* (ed. a II-a, București, Ed. Humanitas, 1998), Eleodor Focșeneanu prezintă, din perspectivă juridică, atacurile lansate de Partidul Comunist la adresa regimului democratic (cu limitele sale, dictate de starea de război), reinstalat în august 1944 și succesul repurtat de această formațiune politică

prin impunerea Constituției Republicii Populare Române din 13 aprilie 1948, care legifera viitoarele naționalizări și prefigura trecerea întregii economii sub controlul statului. De asemenea, folosind – în egală măsură – arhivele de la Washington și lucrările scrise de autori români pe această temă, lucrarea lui Keith Hitchins, *România. 1866-1947* (București, Ed. Humanitas, 1996), expune – în mod obiectiv – o serie de aspecte privind activitatea guvernului Groza, în sensul asigurării controlului deplin asupra economiei românești, în paralel cu eforturile depuse de Partidul Comunist, susținut puternic de Moscova, pentru impunerea sa – ca forță decisivă – pe scena politică internă. Lucrarea istoricilor clujeni Gheorghe Iancu, Virgiliu Țărău și Ottmar Trașcă, intitulată *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative. 1945-1962* (Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000), face un comentariu pertinent pe marginea legislației care va pregăti operațiunea de colectivizare a agriculturii, demarată în primăvara anului 1949, copiată după modelul sovietic. Lucrarea semnată de Maria și Dumitru Mureșan, intitulată *Istoria economiei* (București, Ed. Economică, 1995), prezintă multiple aspecte privind dezvoltarea principalelor ramuri ale economiei românești (industria, agricultura, transporturile și telecomunicațiile, comerțul interior, prestările de servicii și turismul, comerțul exterior), în strânsă corelație cu economia mondială, în anii 1944-1948, în contextul aplicării prevederilor Convenției de Armistițiu (septembrie 1944) și a Tratatului de Pace (februarie 1947). Merită amintită și lucrarea lui Dumitru Șandru – *Reforma agrară din 1945 în România* (București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000), care surprinde multiple aspecte privind aplicarea reformei agrare din 1945: componența și atribuțiile organelor de expropriere și împrumut, repartizarea pământului expropriat, colonizările de populație, prețul și plata pământului, disoluția proprietății funciare rurale, impactul reformei asupra agriculturii românești ș.a.m.d.

*Dezvoltarea industriei în perimetrul județelor Caraș și Severin în anii 1944-1948, dar și în perioada precedentă, este descrisă, la rândul său, într-o serie de lucrări, precum: Iancu Conciatu, Reșița* (București, Ed. „Cartea Românească”, 1921) – redă multiple aspecte ale activității uzinelor reșițene înainte de trecerea lor în patrimoniul statului român (1920), inclusiv problemele de ordin social cu care se confruntau angajații StFG; \*\*\* 225 *de ani de siderurgie la Reșița. 1771-1996* (Reșița, Ed. Timpul, 1996) și Dan

Gh. Perianu, *Istoria uzinelor din Reșița (1771-1996)* (Reșița, Ed. Timpul, 1996) - descriu amănunțit evoluția uzinelor reșițene de la înființare (1771) până în zilele noastre, cu un accent deosebit pe câteva aspecte ale activității lor în perioada 1920-1948 (producție, conducere, capital social, organizare sindicală, contracte colective de muncă, etc.), definitorie pentru funcționarea societății industriale amintite pe baza principiilor economiei de piață; (coord.) Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, *Dezvoltarea și modernizarea în România interbelică. 1919-1939* (București, Ed. Politică, 1988) - cuprinde unele referiri la dezvoltarea economiei bănățene în perioada interbelică; Cornel Grofșorean, *Banatul de altădată și de totdeauna. Sinteza problemelor istorice și social-politice* (Timișoara, f. e., 1946) – redă aspecte privind evoluția economică, socială, politică și culturală a Banatului, în special în perioada interbelică, pe baza datelor culese de autor, care îndeplinea funcția de șef al Institutului Social Banat-Crișana, având – drept scop – întocmirea de anchete sociologice în majoritatea localităților provinciei.

*Naționalizarea principalelor mijloace de producție* pe raza acelorași județe este prezentată în alte lucrări. De pildă, după ce prezintă – în mod succint – evoluția economiei românești în perioada 1944-1947, lucrarea lui Gavril Sonca, intitulată *Naționalizarea principalelor mijloace de producție în România* (București, Ed. Politică, 1968), expune – pe larg – aspecte privind naționalizarea principalelor mijloace de producție, considerată – în viziunea comuniștilor – o „necesitate obiectivă pentru crearea temeliei orânduirii socialiste”, dezvăluind miza politică reală a acestei măsuri cu caracter economic. De asemenea, deși scrisă sub imboldul propagandei comuniste, lucrarea coordonată de Ion Popa, intitulată *Actul naționalizării în Banat* (Reșița, f. e., 1978), surprinde aspecte inedite privind naționalizarea principalelor mijloace de producție pe raza județelor Caraș și Severin (iunie 1948), fiind un instrument util de lucru în ceea ce privește latura politică a acestei ample acțiuni inițiate de autorități.

Pentru tematica tezei mele de doctorat am utilizat, cu precădere, următoarele *fonduri arhivistice*: *Banca Națională a României – sucursala Lugoj*, *Blocul Partidelor Democratice – Comitetul Județean Caraș*, *Blocul Partidelor Democratice – Comitetul Județean Severin*, *Comitetul Regional P.C.R. Banat*, *Camera de Comerț și Industrie Lugoj – secretariat-administrativ*, *Comunitatea de Avere Caransebeș*, *Camera de Comerț*

și *Industria Lugoj – firme sociale și bancare, Comisia Județeană pentru îndrumarea aplicării reformei agrare din 1945 în județul Caraș, Camera Agricolă a județului Severin, Federația Meseriașilor – Centrul Regional Timișoara, Inspectoratul Industrial Control Cazane, Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara, Inspectoratul de Jandarmi Timișoara, Legiunea de Jandarmi Caraș, Prefectura județului Caraș, Procese-verbale ale Consiliului de Administrație B.N.R., Tribunalul județului Caraș, etc.* La acestea se adaugă și *presa consultată, din care amintim ziarele: Banatul, Curierul Banatului, Cuvântul satelor, Drapelul, Dacia, Făclia Banatului, Luptătorul bănățean, Vestul, Voința Banatului și Viața bănățeană.*

Importanța perioadei 1944-1948 reiese din dramatismul situației internaționale. Sfârșitul celui de-al doilea război mondial și consecințele sale pe plan mondial a generat apariția a două superputeri, care au influențat viața politică internațională până în zilele noastre.

*Motivația* alegerii temei cercetate decurge din prezentarea – obiectivă și detaliată – a situației economice și sociale a unei zone de interferență culturală și etnică, într-o perioadă contradictorie, scurtă cronologic, dar extrem de bogată în evenimente, crucială pentru destinul acestei provincii, parte integrantă a României.

Datele și informațiile lucrării au fost culese din *surse* editate (lucrări cu caracter general și articole de specialitate, apărute în publicații periodice, strâns legate de tema cercetată), dar mai ales prin investigații arhivistice, în majoritate inedite, ca, de exemplu: Arhivele Băncii Naționale, Arhiva Națională Istorică Centrală București, Direcțiile Județene Timiș și Caraș-Severin ale Arhivelor Naționale. La acestea se adaugă presa locală și centrală, consultată la Biblioteca Județeană Timiș – Secția Periodice.

*Originalitatea* lucrării constă în informațiile inedite, culese din arhivele cercetate și care aduc date prețioase privind situația economică, socială și politică a județelor Caraș și Severin în perioada studiată. De fapt, este vorba despre o monografie a celor două județe, în intervalul 1944-1948, cu referiri consistente la epocile anterioare.

*Capitolul I* prezintă *situația industrială* din perioada interbelică și anii celui de-al doilea război mondial, până în 1948, în ceea ce privește producția, capitalul social, structurile de conducere, numărul angajaților, problemele sociale (salarii, aprovizionarea muncitorilor și alte facilități acordate

acestora), accentuând asupra următoarelor întreprinderi industriale: U.D.R. (jud. Caraș); T.N.C. – Uzina Ferdinand, T.N.C. – Uzina Nădrag, Industria de Lemn „Mundus – Borlova – Armeniș” Caransebeș și firma „Schramm, Hüttl & Schmidt” Topleț (jud. Severin).

*Capitolul al II-lea* expune actele legislative care au pregătit *naționalizarea principalelor mijloace de producție* și situația detaliată a celor mai importante întreprinderi industriale și societăți bancare din județele cercetate, în momentul naționalizării.

Țin să mulțumesc, în mod deosebit domnului cercetător principal I dr. Gheorghe Iancu, coordonator al lucrării mele de doctorat, susținută la Institutul de istorie al Academiei Române din Cluj-Napoca. Recunoștință și mulțumiri pentru dr. Ludovic Báthory și dr. Lucian Năstasă – pentru îndrumările acordate pe parcursul elaborării lucrării, dr. Rudolf Gräf – pentru îndemnul adresat de a continua demersul științific început în anii 1996-1997, conducerii instituțiilor care mi-au pus la dispoziție informațiile necesare (Arhiva Națională Istorică Centrală, Banca Națională a României – Serviciul Arhive și Muzeu, Arhivele Naționale – Direcțiile Județene Caraș-Severin și Timiș, Biblioteca Județeană Timiș – Secția Periodice, Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” Timișoara), precum și domnului Lucian Epure, pentru ajutorul oferit în traducerea unor lucrări apărute în limba germană. Gratiudinea mea deplină pentru Muzeul Banatului Montan din Reșița, instituție cunoscută și recunoscută pentru oportunitatea oferită de a publica această carte.

*Autorul*





# CAPITOLUL I

## I.1. Industria în județul Caraș

### *I.1.a. Industria în județul Caraș în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial*

Înființată în baza decretului-lege nr. 2445 din 8 iunie 1920, societatea U.D.R. (Uzinele și Domeniile Reșița — *n.n.*) avea următoarele scopuri, conform art. 2 din Statut, publicat în aceeași lună: „achiziționarea de uzine de fier și oțel, de mine, de alte stabilimente industriale și întreprinderi, precum și a domeniilor și pădurilor aparținând societății privilegiate austro-ungare de căi ferate de Stat (STEG — *n.n.*), situată în departamentul Caraș-Severin, apoi achiziționarea mai multor întreprinderi și participațiuni de ale sus-zisei societăți, cari sunt în legătură cu întreprinderile din departamentul Caraș-Severin, precum și crearea de noi societăți și stabilimente pentru dezvoltarea industriei metalurgice, într'un cuvânt societatea are de scop orice fel de întreprindere industrială și comercială și în special încorporarea ulterioară în societate a domeniilor, minelor și uzinelor din Hunedoara (Hunedoara — *n.n.*) și Cujir (Cugir — *n.n.*), proprietatea Statului Român”<sup>1</sup>.

Făcând abstracție de exploatările miniere, silvice și de instalațiile pe care le avea în alte localități, U.D.R. dispunea — în orașul Reșița de o cocserie, de furnale înalte, oțelărie, laminoare, forjerie, turnătorie, fabrică de mașini și poduri, fabrică de locomotive etc:

1) *Fabrica de coals*, a cărei vechime datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și care — în 1913 — fusese mutată la Anina, și-a încetat activitatea în timpul crizei din 1929-1933.

În 1933 U.D.R. încep să construiască la Reșița o nouă fabrică, care — în 1936 — dispunea de 2 baterii de câte 12 camere de cocsificare fiecare, cu o capacitate maximă de producție de 96.900 tone anual. Pe lângă acestea

---

<sup>1</sup>Iancu Conciatu, *Reșița*, București, Editura „Cartea Românească”, 1921, p. 41; vezi Dan Gh. Perianu, *Istoria uzinelor din Reșița (1771-1996)*, Reșița, Editura Timpul, 1996, p. 63.

mai dispunea de o instalație pentru prepararea apei amoniacale concentrate și a sulfatului de amoniu, pusă în funcțiune în 1934, precum și de o instalație pentru brichetat cărbunii.

Folosind ca materie primă cărbunii de la Anina, Doman, Secul, iar mai târziu și cărbunii de la Lupeni, Petroșani, Cozla, fabrica de cocs dădea o producție care reușea să satisfacă — în mare parte — necesitățile furnalelor<sup>2</sup>.

Activitatea cocseriei a încetat în anul 1942.

### 2) *Furnalele înalte*

În 1940, uzinele de la Reșița dispuneau de două furnale, unul fiind reconstruit în 1923, iar altul în 1936, ambele având o capacitate anuală de producție de 120.000 tone.

În 1944, furnalele prezentau mari defecțiuni și un grad avansat de uzură, fapt care punea problema demolării unui furnal.

### 3) *Oțelăria*

La formarea societății U.D.R. oțelăria era compusă din 6 cuptoare Siemens-Martin și un cuptor electric construit în 1915. În 1929 și 1930 U.D.R. au construit încă un cuptor electric și un cuptor Siemens-Martin de 4 tone, a cărui încălzire se făcea cu păcură. Necesitățile de oțel ale economiei naționale fiind în permanentă creștere, în 1938-1939 uzinele Reșița sporesc capacitatea de producție a oțelăriei prin înlocuirea a două cuptoare de circa 30-33 tone fiecare, cu alte două cuptoare a căror capacitate de producție era de 40 tone, respectiv 50 tone<sup>3</sup>.

Anul 1944 găsește oțelăria de la Reșița, ca și toate instalațiile, într-o situație dificilă. Lipsa de fier vechi, feroalaje, cărămidă, magnetită, de electrozi, ca și aceea de combustibil, agravată după oprirea cocseriei, au determinat o scădere mare a producției de oțel în 1944.

### 4) *Laminoarele*

Prin instalarea — în perioada 1928-1930 — a două laminoare, unul de bandaje și altul de discuri, ambele cu o capacitate de producție de 30.000 tone, secția laminoare s-a extins, ajungând ca, în urma unor modificări aduse celor 6 instalații de laminare pentru fier profilat cu o capacitate de 165.000 tone și cu cele două instalații pentru laminarea tablei de fier de 45.000 tone capacitate, să dispună — în 1940-1941 — de cele mai multe și puternice laminoare din țară.

<sup>2</sup>Reșița — istorie și contemporaneitate, coordonator I. Zahiu, Reșița, f. e., 1971, p. 63.

<sup>3</sup>Ibidem, pp. 64-65.

Uzura tehnică avansată, lipsa de energie electrică pentru a fi puse în funcțiune, lipsa uleiurilor și unsoarelor, a ventilelor pentru compresoare, a rulmenților și șamotei pentru cuptoare au constituit factorii de bază care au determinat scăderea producției medii lunare în primele 9 luni ale anului 1944.

5) *Fabrica de produse refractare* asigura o bună parte din produsele refractare necesare uzinei.

Până în 1944 ea dispunea de o baterie de cuptoare tip Mendheim cu 18 camere, care funcționa cu un singur ciclu, precum și de un cuptor periodic care funcționa cu combustibil solid. În 1944 s-a început construirea celei de a doua baterii tip Mendheim cu 14 camere destinate calcinării produselor de silica și a unui cuptor vertical pentru fabricarea dolomitei calcinate necesare cuptoarelor de la oțelărie. Începând cu anul 1944 s-a trecut la înlocuirea integrală a argilelor refractare importate din Cehoslovacia și Germania cu argile refractare de la Anina și din masivul Piatra Craiului.

#### 6) *Forjeria*

În 1940 forjeria era dotată cu mașini și instalații a căror vechime varia între 10 și 50 de ani. Cu excepția anului 1930 — când au fost instalate 3 ciocane și o presă — la secția forje nu s-a mai pus în funcțiune nici o instalație, fiind secția cu cel mai învechit utilaj. Eforturile la care au fost supuse utilajele în timpul războiului au accentuat și mai mult deteriorarea acestora, aducând secția forjă în situația de a nu mai putea face față nevoilor de piese forjate ale altor secții.

#### 7) *Turnătoria*

La câțiva ani după înființarea sa, și anume în 1926, Societatea U.D.R. a început să reorganizeze și secția de turnătorie prin zidirea a 3 cubilouri și punerea în funcțiune a unui compresor pentru aer comprimat. În 1927 au fost instalate noi linii de macarale și unele mașini pneumatice, iar în 1929 au fost montate mașinile pentru pregătirea nisipului, precum și alte mașini. Până în 1937, când s-a montat turnătoria de metale și au fost instalate 14 cuptoare de creuzete și un cuptor de topit metale cu păcură, turnătoria nu a mai cunoscut nici o modificare. În 1939 s-a instalat o mașină de curățat cu apă și o mașină de turnat metale albe sub presiune, iar în 1940 a fost instalat un aparat electric pentru încălzit maselotele pieselor grele. Capacitatea maximă de producție a turnătoriei era de 18.000 tone.

### 8) Construcțiile de mașini

După 1918 *vechea fabrică de mașini și poduri* s-a mărit prin construirea unor noi capacități, și anume: în 1919 o fabrică de mașini electrice, o fabrică de locomotive terminată în 1923 și o secție de sculărie în 1936. Dat fiind specificul producției, fabrica de mașini era cea mai înzestrată din punct de vedere tehnic.

Fabrica veche de mașini era dotată cu mașini-unelte de gabarit mare, dar vechi, astfel încât gradul lor de tehnicitate era scăzut. Producția fabricii consta, în principal, din utilaje petroliere și energetice.

După primul război mondial uzinele Reșița au efectuat principalele construcții de poduri din țara noastră. Astfel, U.D.R. au reconstruit podul de la Borcea, au construit podul peste Argeș lângă Pitești, podul peste Lotru, peste Prahova la Comarnic, podurile de peste Dragoștina, Jijia și Bahlui, podul de la Băbeni lângă Râmnicu Vâlcea și alte poduri peste Olt, Mureș, Someș etc.

*Fabrica de locomotive* era înzestrată cu 142 de mașini și instalații, care — în marea lor majoritate — fuseseră instalate până în 1928. Deși fabrica avea o capacitate de producție de 80-100 de locomotive anual, totuși niciodată nu a lucrat cu întreaga ei capacitate. În afara locomotivelor noi pe care le executa, fabrica de locomotive mai făcea și lucrări de reparații ale locomotivelor și vagoanelor.

*Fabrica de mașini electrice*, construită în timpul primului război mondial pentru producția de armament, a fost reutilată — la începutul perioadei U.D.R. — în vederea trecerii la fabricarea mașinilor electrice, ajungând la o capacitate de producție maximă de 600 de tone. Prin producția sa de motoare electrice, generatoare și transformatori electrici deținea ponderea principală în această ramură pe țară. Tot aici se asigura repararea mașinilor electrice cu care erau dotate celelalte secții ale uzinelor.

*Fabrica de roți montate* producea toate roțile necesare producției de locomotive din țară, precum și pentru Fabrica de vagoane de la Arad și pentru atelierele de reparat material rulant din întreaga țară.

*Fabrica nouă de mașini* reprezenta cea mai modernă secție din U.D.R., fiind construită și dată în funcțiune în anii 1942-1944. Construirea ei a fost dictată de nevoile de fabricare a armamentului destinat frontului<sup>4</sup>.

<sup>4</sup>*Ibidem*, pp. 66-68.

Pot fi enumerate și alte investiții semnificative făcute de societatea U.D.R. în perioada interbelică, când societatea amintită a trecut la construirea următoarelor obiective în orașul de pe Bârzava: în anul 1931 — o fabrică de oxigen și un depozit de fier vechi, iar în anul 1937 — o centrală electrică<sup>5</sup>.

U.D.R.-ul a fost, în perioada interbelică, cea mai mare societate industrială românească. Împreună cu fabricile de la Hunedoara și Călan, din București, Copșa Mică-Cugir, Astra-vagoane (Arad), etc., U.D.R.-ul a asigurat economia românească cu cărbune, minereu de fier, fontă, oțel, produse laminate, arme (tunuri, mașini blindate, etc.), dar și cu locomotive, mașini electrice, utilaj petrolier ș.a. Pe de altă parte, U.D.R.-ul a reprezentat pentru România un punct de plecare al industrializării, de aici provenind o parte însemnată din cadrele și utilajele necesare care au creat industria grea românească. Tot la U.D.R. au fost construite principalele poduri și căi ferate din țară<sup>6</sup>.

În întreaga perioadă de funcționare pe baza principiilor economiei de piață, Societatea U.D.R. s-a situat în rândul societăților din România cu limite maxime de profit<sup>7</sup>. În perioada 1920-1943 bilanțul contabil al societății a înscris obținerea unui volum total de profit din activitățile ce s-au desfășurat: siderurgie, construcții de mașini, mine, domenii etc., în valoare de 2,7 miliarde lei (deci cu o medie aritmetică de 111 milioane lei pe an)<sup>8</sup>. Rata anuală a profitului la U.D.R. a fost permanent mai mare decât rata medie a profiturilor realizate pe întreaga industrie metalurgică. Pentru a ilustra mărimea câștigurilor obținute de „Reșița” vom semnala că beneficiul brut realizat de această societate în anul 1943, în sumă de 2.046.935.291 lei, depășea — cu peste 800 milioane lei — bugetul pe anul 1942/1943 al Ministerului lucrărilor publice și

<sup>5</sup>Constantin Brătescu, *Istorie și cultură în arhivele Caraș-Severinului. Îndrumător*, București, f.e., 1997, p. 56.

<sup>6</sup>Rudolf Gräf, *Domeniul bănățean al STEG (1855-1920)*, Reșița, Editura Banatica, 1997, p. 299; pentru aceeași problemă vezi *Dezvoltare și modernizare în România interbelică. 1919-1939*, coordonatori: Vasile Pușcaș, Vasile Vesa, București, Editura Politică, 1988, pp. 226-227; Alexandru Moisi, *Monografia Clisurei*, Oravița, 1938, p. 198. Ion Păsărică, *Monografia Uzinelor de fier și Domeniilor din Reșița și frumusețea naturală a împrejurimilor*, ed. a II-a revăzută, București, Imprimeria Centrală, 1935, pp. 19, 22-28, 30-34.

<sup>7</sup>225 de ani de siderurgie la Reșița. 1771-1996, Reșița, Editura Timpul, 1996, p. 72.

<sup>8</sup>*Ibidem*, p. 140.

construcțiilor, rata anuală a profitului înregistrat la societatea reșițeană în anul 1943 ridicându-se la 50%<sup>9</sup>.

Privite pe fundalul distrugerilor și al pagubelor uriașe suferite de majoritatea întreprinderilor și de economia națională, în ansamblul său, ca urmare a celui de-al doilea război mondial, Uzinele Reșița apar în rândul acelor puține fabrici și uzine al căror potențial industrial nu a suferit sau cărora le-au fost pricinuite pagube relativ neînsemnate. Într-adevăr, Reșița nu fusese bombardată, iar instalațiile sale industriale lucraseră din plin tot timpul războiului. U.D.R. a suferit unele pagube materiale doar în sectoarele minier, agricol și locuințe, în timp ce furnalele, oțelăriile, laminoarele, cocseria, atelierele mecanice etc., deși fuseseră aduse la un înalt grad de uzură, provocat de suprasolicitările din anii de război, nu au avut de suferit distrugerii directe, aceste agregate putând să lucreze în continuare.

Datorită faptului că în tot timpul celei de-a doua conflagrații mondiale Uzinele Reșița au fost militarizate, muncitorii fiind în marea lor majoritate mobilizați pe loc, la terminarea războiului uzina dispunea de cadrele calificate și de forța de muncă necesară funcționării instalațiilor<sup>10</sup>.

În concluzie, U.D.R.-ul era un simbol nu numai al economiei românești interbelice înfloritoare, ci și al colaborării româno-germane în privința fabricării de armament în timpul celui de-al doilea război mondial.

Pe raza orașului Reșița era atestată existența a încă două unități industriale destul de importante. De pildă, firma „Marginea-Reșița” a trecut și ea, în anul 1932, la amenajarea unei fabrici de acetona pe lângă instalațiile deja existente. Corespondența purtată cu unități economice din localitate mai relevă faptul că — în anul 1940 — era pusă în producție fabrica de bacalit și celuloid a fraților Feher, cu 86 de muncitori angajați<sup>11</sup>.

În perioada interbelică, județele Caraș și Severin concentrau o parte importantă din capacitatea de producție a industriei României, constituind prima ei bază metalurgică și unicul loc de producție a cocsului<sup>12</sup>.

<sup>9</sup> *200 ani de construcții de mașini la Reșița (1771-1971)*, vol. I, coordonatori: ing. Mircea Popa, Ion Cazacu, ing. Mircea Micula, Reșița, f. e., 1971, pp. 115-116.

<sup>10</sup> *Reșița — istorie și contemporaneitate...*, p. 119.

<sup>11</sup> Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 56.

<sup>12</sup> V. Sencu, I. Băcănar, *Județul Caraș-Severin*, București, Editura Academiei RSR, 1976, p. 124.

Cele mai importante localități din județul Caraș erau strâns legate, în evoluția lor economică, demografică și edilitară, de progresul Reșiței. Un exemplu grăitor în acest sens erau comunele Bocșa și Anina, renumite pentru extracția de ulei și minereuri de fier. Excepție făcea orașul Oravița, care a îndeplinit o remarcabilă funcție culturală, îndeosebi după înființarea teatrului orașenesc în 1817 (cel mai vechi teatru din țară), alături de funcția politică și administrativă în părțile Carașului<sup>13</sup>.

Oravița rămăsese, însă, până în deceniul patru al secolului XX, ca sediu al Inspectoratului minier pentru întreg Banatul; deoarece existau propuneri ca acesta să fie mutat la Lugoj, în anul 1933 consiliul comunal al orașului Oravița a hotărât redactarea unui memoriu de protest și înaintarea acestuia către primul-ministru al guvernului, Alexandru Vaida-Voevod, memoriu care nu a fost luat în seamă de autoritățile centrale.

Una dintre cele mai vechi fabrici de bere din țara noastră a fost cea de la Ciclova Montană, cartier al Oraviței, înființată în jurul 1729. În anul 1938, fabrica de bere menționată se afla într-o situație financiară precară, ceea ce l-a determinat pe proprietarul acesteia, Casa de Păstrare S. A. din Oravița, s-o vândă fabricii de bere din Timișoara. Dintr-un memoriu întocmit de Sim. Sam. Moldovan, prezentat — la 25 ianuarie 1938 — comisiei interimare a orașului Oravița, reiese că numeroși muncitori vor rămâne fără nici un câștig, cât și faptul că noul proprietar intenționa demontarea ei și mutarea la Timișoara<sup>14</sup>.

În anul 1938, în orașul Oravița este confirmată existența a două mori, a unei fabrici de gheață și de mănăși. Merită amintite — în mod deosebit — „Moara cu aburi” (capital investit — 6 milioane lei) și Fabrica de mănăși „Westend” (capital investit — 8 milioane lei)<sup>15</sup>.

În anii celui de-al doilea război mondial, printre întreprinderile cu caracter economic mai importante ale reședinței județului Caraș se afla „Electra” — Uzină electrică și fabrică de gaz S.A.R. Oravița (înființată în anul 1920), care abia în anul 1943 va trece în proprietatea primăriei. Aceasta era singurul furnizor de energie electrică în oraș, neavând posibilitatea de a

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 108; vezi Iosif Stănilă, *Cultură și oameni de cultură din Caraș, Reșița*, 1989, p. 14.

<sup>14</sup> Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 65; vezi Sim. Sam. Moldovan, *Județul Caraș și orașul Oravița. Scurtă monografie istorică*, Oravița, Tipografia Iosif Kaden, 1943, p. 19.

<sup>15</sup> *Enciclopedia României*, vol. 2, București, Imprimeria Națională, 1938. p. 649.



asigura necesarul de curent electric pentru instituții și particulari. De altfel, în anul 1942 nici o stradă a orașului nu era iluminată electric<sup>16</sup>.

Pentru cunoașterea vieții economice a comunei Anina în perioada studiată importante sunt documentele care se referă la electrificarea localității începând cu anul 1916. În anul 1931 consiliul comunal hotărăște mărirea Uzinei Electrice, constatând că vechile instalații nu mai puteau să producă energie electrică necesară instituțiilor și consumului particular. În anul 1941, în apropierea localității, la Valea Minișului, va fi pusă în funcțiune o fabrică construită de „Marginea-Reșița” — Distileriile de Lemn Unite S.A.R., care intenționa să utilizeze cca 120 muncitori<sup>17</sup>.

În plasa Bozovici (județul Caraș) se puseseră — în perioada interbelică — bazele industriei alimentare, prin înființarea unor lăptării în satele Bozovici (2), Prilipeț (3), Bănia (1) și Dalboșeț (1) și a fabricii de brânzeturi din Bozovici. Firma din Bozovici, denumită „Fromageria Almăj”, exporta produse în Orientul Mijlociu până în anul 1941<sup>18</sup>.

Până în 1943 au încetat să funcționeze o serie de obiective industriale din județul Caraș, fapt ce a determinat o accentuare a șomajului în zonă, și anume: turnătoriile de la Oravița-Montană, Sasca și Dognecea; monetăria din Ciclova; rafinăria de petrol și fabrica de ciment din Oravița; fabrica de acid sulfuric din Moldova Veche; diferite uzine de fier; câteva fierăstraie; carierele de piatră de la Predet și Gura Golâmbului, unde lucrau foarte mulți muncitori italieni; fabrica de spirt din Surduc<sup>19</sup>.

În preajma loviturii de stat de la 23 august 1944, în județul Caraș erau 55 întreprinderi de o mare diversitate<sup>20</sup>.

### ***I.1.b. Societatea U.D.R. în perioada 1944-1948***

După terminarea ostilităților în Banat (octombrie 1944) era imperios necesară refacerea economică a zonei și trecerea la producția de pace. Alături

<sup>16</sup> Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 65-66; vezi Sim. Sam. Moldovan, *op. cit.*, p. 58.

<sup>17</sup> Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 72.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 29; vezi Liviu Smeu, *Contribuții la istoria Almăjului*, București, Editura Litera, 1977, pp. 162-163.

<sup>19</sup> Sim. Sam. Moldovan, *op. cit.*, p. 9.

<sup>20</sup> Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 29.

de celelalte unități industriale importante, uzinele Reșița trebuiau să joace un rol de prim ordin în refacerea întregii economii a țării<sup>21</sup>.

Până la naționalizare, *producția* U.D.R.-ului era extrem de diversificată. Pentru a ilustra acest fapt, am considerat necesară o scurtă trecere în revistă a activității unor sectoare ale societății reșițene.

### 1) Fabrica de armament Reșița

În luna august 1944, Fabrica de armament cuprindea: *atelierul de proiectile*, înființat în 1902, *atelierul de tunuri*, construit în 1915, *atelierul de călire*, care făceau parte din atelierul principal al fabricii de mașini; *halele de prese pentru proiectile*, separate în ansamblul forjei<sup>22</sup>. Capacitatea de producție a articolelor de armament varia uneori în timp de pace, față de război: *proiectile forjate și uzinate de 75-100 mm.* — 120.000 buc. în timp de pace (în interval de 24 ore) și 360.000 buc. în vreme de război (în interval de 24 ore); *tunuri de 75-105 mm cu roți, dar fără aparate de ochire și arcure recuperatoare* — 300 buc. în timp de pace (în interval de 16 ore) și 480 buc. în vreme de război (în interval de 24 ore); *ante-trenuri și chesoane* — 480 buc. în timp de pace (în interval de 16 ore) și 600 buc. în vreme de război (în interval de 24 ore); *țevi șemizate* — 360 buc. în timp de pace (în interval de 16 ore) și 480 buc. în vreme de război (în interval de 24 ore); *corpuri de proiectile de oțel presat* — 360.000 buc. în timp de pace și de război, într-un răstimp de 24 ore; *corpuri de proiectile turnate* — 60.000 buc. în vreme de pace și de război, în interval de 24 ore; *corpuri de proiectile din fontă oțelită* — 48.000 buc. în timp de pace și de război, într-un răstimp de 24 ore; *mine submarine fără focoase și încărcătură* — 120 buc. în timp de pace (în interval de 16 ore) și 240 buc. în vreme de război (în interval de 24 ore)<sup>23</sup>. De asemenea, fabrica de armament reșițeană putea livra diferite obiecte și construcții, precum: târnăcoape, furgoane, pontoane, poduri de război și hangare<sup>24</sup>. Produsele fabricate erau trimise direct Ministerului de Război<sup>25</sup>.

<sup>21</sup> *Reșița - istorie și contemporaneitate...*, p. 119; vezi Georg Hromadka, *Scurtă cronică a Banatului montan*, Oradea, Imprimeria de Vest R.A., 1995, pp. 118-119.

<sup>22</sup> Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (în continuare DJTAN), fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 343/1932-1944, f. 50.

<sup>23</sup> *Ibidem*, f. 52-55.

<sup>24</sup> *Ibidem*, f. 49.

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. 56.

*Forța motrice* necesară funcționării mașinilor din atelierele de fabricare a articolelor de armament era produsă integral în centralele termoelectrice și hidroelectrice proprii, având o putere instalată totală de 35.080 CP<sup>26</sup>. *Materiile prime* utilizate pentru fabricarea articolelor de armament erau grupate în două categorii distincte: indigene și importate. Din prima categorie făceau parte: oțelul laminat și forjat, fonta oțelită, oțelul lichid, cocsul metalurgic și cărbunii de gazogen. *Materiile prime* importate erau, în schimb, destul de numeroase și variate: oțel special de scule, cupru, bronz, plumb, staniu, nichel, tablă zincată, cauciucuri, aparate de ochire, arcuri recuperatoare, fero-aliaje, materiale refractare, mașini mecanice și electrice speciale pentru verificarea și controlul articolelor de armament produse<sup>27</sup>.

Trei luni mai târziu, în luna noiembrie 1944, Fabrica de armament producea tunuri și piese pentru tunuri, cu o capacitate lunară de 600 t. Tot acum erau executate comenzi pentru armatele sovietică și română; comenzile pentru armata sovietică constau din piese obuziere, tractoare și autovehicule (cca 900 t), precum și oțel de arcuri (340 t); comenzile pentru armata română erau destul de numeroase: tunuri anticar și ansambluri complete (cca 377 t), precum și țevi de tun (966 t)<sup>28</sup>.

În anul 1947, la U.D.R. se fabrica — în mod special — armament și material militar, în cadrul fabricii de profil din Reșița<sup>29</sup>.

De altfel, producția de armament, care deținea o pondere importantă în 1938, iar în timpul războiului a devenit preponderentă, a încetat doar în anul 1948<sup>30</sup>.

## 2) Fabrica de poduri Reșița.

Fabrica de poduri Reșița, cu o instalație funcțională încă din secolul al XIX-lea, a fost echipată cu mașini-unelte noi în perioada interbelică (un compresor de 20 CP etc.), astfel încât, la sfârșitul anului 1944, dispunea de *instalații* performante, precum: macarale normale, macarale semiportale, mașini de găurit, strunguri, mașini de tăiat șuruburi, morteze, mașini de

<sup>26</sup> *Ibidem*, f. 58.

<sup>27</sup> *Ibidem*, f. 51.

<sup>28</sup> Direcția Județeană Caraș-Severin (Caransebeș) a Arhivelor Naționale (în continuare DJCSAN), fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 18-19.

<sup>29</sup> Dan Gh. Perianu, *op. cit.*, p. 108.

<sup>30</sup> *Reșița - istorie și contemporaneitate...*, p. 126.

frezat, mașini de nituit, mașini de îndreptat table, polizoare disc, mașini de rabotat, fierăstraie circulare, valțuri, prese hidraulice ș.a. m. d.<sup>31</sup>. Lucrând în trei schimburi, cu două și chiar trei echipe pe schimb (a 8 ore — *n.n.*), fabrica atingea o *capacitate de producție anuală* de cca 8.000 t poduri și 6.000 t ramificații<sup>32</sup>.

După apariția legii privind adaptarea industriei de război la producția de pace, în iulie 1945, Fabrica de poduri a micșorat *producția* pentru că lipsea spațiul de depozitare a materialului fabricat<sup>33</sup>.

În anii 1947-1948 atelierele de construcții metalice au executat *podurile* „Suceava” — pe linia ferată București-Roman-Burdujeni (deschidere de 31 m) și „Crișul Repede” (deschidere de 3 x 51 m). Tot acum a început proiectarea și execuția construcțiilor metalice pentru o serie de obiective importante<sup>34</sup>.

### 3) Fabrica de bricheți Reșița

Fabrica de bricheți Reșița, înființată în anul 1930 pentru a permite brichetarea cărbunilor proveniți de la Doman și Petroșani în vederea utilizării acestora la gazogcne în locul cărbunilor de Silezia, dispunea — la finele anului 1944 — de multiple *instalații*, după cum urmează: 7 silozuri de cărbuni — cu o capacitate totală de 400 t, 3 elevatoare, 5 benzi de transport pentru cărbuni, două mori pentru măcinat cărbuni, o sită de vibrator, un exhaustor, un cazan cu aburi — cu o suprafață de 450 mp, o instalație de topit smoolă — cu o capacitate de 80 t în 8 ore, două piese de malaxor — cu o capacitate de 50 t în același interval de timp și 3 silozuri de bricheți — cu o capacitate de depozitare de 40 t fiecare<sup>35</sup>. Deși, lucrând cu 3 echipe în flux continuu (24 ore zilnic — *n.n.*), fabrica putea atinge o *capacitate anuală de producție* de aproximativ 60.000 t cărbuni brichetați, datorită unor deficiențe în producție, s-a realizat doar o *cantitate* de 44.715 t bricheți<sup>36</sup>. Pentru a se ajunge la această producție, în cursul anului 1944 au fost folosite *materii prime și accesorii* în

<sup>31</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 340/1922-1946, f. 271, 275.

<sup>32</sup> *Ibidem*, f. 273-274.

<sup>33</sup> DJCSAN, fond *Partidul Muncitoresc Român – Comitetul Județean Caraș* (în continuare *P.M.R. - C. J. Caraș*), d. 3/1945, f. 4.

<sup>34</sup> *Reșița - istorie și contemporaneitate...*, p. 125.

<sup>35</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 346/1937-1948, f. 193, 195.

<sup>36</sup> *Ibidem*, f. 194, 197.

valoare totală de 258.880.000 lei, constând în: 40.106 t cărbuni, proveniți de Petroșani și 4.468 t smoală din surse proprii<sup>37</sup>.

Față de anul 1944, când era obținută o *cantitate medie lunară* de peste 3.700 t bricheți, în luna decembrie 1947 se înregistrează o *producție* mult mai scăzută (aprox. 2.600 t), în condițiile utilizării — aproape integrale — a materiilor prime disponibile (cărbuni Doman — 998,78 t; cărbuni Petroșani — 331,22 t; cărbuni Lupeni — 1.010 t; smoală catran — 67,50 t; smoală petrol — 176,50 t; smoală catran de lemn — 16 t)<sup>38</sup>.

În preajma naționalizării, la fabrica de bricheți era semnalată o creștere simțitoare a producției, care a atins cifra de 3.549,17 t, apropiindu-se de valoarea înregistrată la sfârșitul anului 1944, în condițiile creșterii stocului de materii prime și a exploatării eficiente a acestora (cărbuni Doman — 903,74 t; cărbuni Petroșani — 684,03 t; cărbuni Lupeni — 1.600,45 t; praf de bricheți — 5,95 t; smoală catran — 119 t; smoală petrol — 236 t)<sup>39</sup>.

#### 4) Fabrica de locomotive Reșița

Conform unor statistici din noiembrie 1944, Fabrica de locomotive Reșița producea în primul rând *locomotive*, cu o capacitate anuală de 100 buc. și *roți montate pentru vagoane*, cu o capacitate lunară de 100 t<sup>40</sup>.

În luna iulie 1945 fabrica de locomotive era confruntată cu unele *probleme* legate de aplicarea Convenției de armistițiu. Astfel, fabrica nu putea expedia locomotivele reparate pentru U.R.S.S. deoarece „nu se restituie osiile și roțile de rezervă cu care sunt transportate aceste locomotive până la Ploiești, unde se montează roțile definitive pentru a circula pe liniile rusești”<sup>41</sup>. Tot acum, deși fabrica putea produce maximum 22 locomotive noi lunar, o creștere semnificativă față de anul 1944, nu au fost executate decât 9 bucăți în cursul lunii iulie 1945<sup>42</sup>.

În concluzie, în intervalul 1938-1948 ponderea valorii materialului rulant feroviar în producția-marfă a sectorului construcției de mașini a crescut de la 46,7% la 54%<sup>43</sup>.

<sup>37</sup> *Ibidem*, f. 196.

<sup>38</sup> *Ibidem*, f. 330.

<sup>39</sup> *Ibidem*, f. 343.

<sup>40</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 18.

<sup>41</sup> *Ibidem*, fond *P.M.R. - C. J. Caraș*, d. 3/1945, f. 5.

<sup>42</sup> *Ibidem*, f. 10.

<sup>43</sup> *Reșița - istorie și contemporaneitate...*, p. 126.

### 5) Laminoarele Reșița

Dintr-o statistică întocmită în luna noiembrie 1944 rezultă faptul că la U.D.R se producea, în acel moment, și *marfă laminată*, cu o capacitate lunară de 16.000 t, în condițiile stării de război<sup>44</sup>.

Lipsa acută a materiilor prime, care se resimțea și după încetarea războiului, a afectat profund și acest sector al U.D.R.-ului. De pildă, în luna iulie 1945, Laminoarele au suspendat *producția* două săptămâni din cauza lipsei de păcură<sup>45</sup>. Tot acum, Laminoarele aveau o capacitate lunară de 18.500 t, înregistrându-se — în urma opririi instalațiilor — o *producție* destul de redusă (5.350 t oțel laminat)<sup>46</sup>.

Situația U.D.R.-ului, în ansamblu, cunoaște o anumită îmbunătățire la începutul lunii septembrie 1945. Astfel, Laminoarele aveau capacitatea de a realiza 210.000 t laminate anual, *producția efectivă* a acestui sector în luna menționată cunoscând un adevărat reviriment comparativ cu lunile precedente (61.700 t laminate)<sup>47</sup>.

La uzinele reșițene, în a doua jumătate a anului 1947 s-a obținut o accelerare simțitoare a ritmului de creștere a producției la principalele produse. Astfel, dacă în semestrul I al anului 1947 — *producția medie lunară* la laminate a crescut cu 9,2%, în semestrul al doilea al anului 1947 producția medie lunară la aceeași categorie de mărfuri a ajuns cu 45,2% mai mare decât în anul precedent<sup>48</sup>.

### 6) Oțelăria Siemens-Martin Reșița

După ce a fost pus în funcțiune un cuptor basculant de 80 t (în anul 1943), la finele anului 1944 Oțelăria S. M. Reșița dispunea de următoarele *instalații* principale: cuptoare S. M. basculante și fixe (pe bază de gaz și păcură); gazogene; ventilatoare; macarale de diferite tipuri (pentru fontă, de încărcare, de turnare, de lingouri); instalație de curățit lingouri<sup>49</sup>. Deși oțelăria avea o capacitate de producție anuală de cca 300.000 t oțel brut, datorită scăderii aprovizionării cu fier și carbon, s-a obținut o *producție* de 169.700 t

<sup>44</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 18.

<sup>45</sup> *Ibidem*, fond *P.M.R. - C. J. Caraș*, d. 3/1945, f. 4.

<sup>46</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>47</sup> *225 de ani de siderurgie...*, p. 203.

<sup>48</sup> *Reșița - istorie și contemporaneitate...*, p. 125.

<sup>49</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 378/1941-1948, f. 26-27.

oțel brut, care nu reprezenta decât 56,5% din capacitatea maximă de producție a acestui sector al U.D.R.-ului<sup>50</sup>. Pentru a se obține producția înregistrată la sfârșitul anului 1944 s-au utilizat diverse *materii prime*, câteva provenite și din străinătate: fontă — 76.488 t, provenită din aceeași localitate; fier vechi și deșeuri — 115.040 t; feromangan — 1.180 t, adus de la Târnăveni; ferosiliciu — 596 t, provenit din Germania; calcar și var — 19.500 t; minereuri și oxizi — 11.270 t; florură de calciu — 339 t, transportată din Germania<sup>51</sup>.

În luna iulie 1945, din lipsă de cărbuni, Oțelăria a fost obligată să sisteze *producția* a 3 cuptoare<sup>52</sup>. Tot acum, Oțelăria Siemens-Martin — formată din 7 cuptoare (a 40 t fiecare) — avea o *capacitate lunară* de 25.000 t, producând doar 4.600 t oțel (sub 20% din capacitatea maximă de producție)<sup>53</sup>.

Două luni mai târziu, în septembrie 1945, capacitățile de producție la U.D.R. au crescut, asigurându-se un potențial anual de cca 250.000 t oțel, însă *producția* oțelărici se situa încă sub așteptări: 84.500 t oțel SM, adică 33,8% din capacitatea maximă de producție<sup>54</sup>.

În ultimele luni ale anului 1946 se încerca, prin toate mijloacele posibile, sporirea producției industriale. Într-un raport de activitate întocmit de Comisia de Producție a U.D.R.-ului la data de 2 ianuarie 1947 se considera că trebuiau rezolvate două probleme, așa încât Uzinele Reșița să poată atinge din nou producția maximă de oțel, producție înregistrată doar în anul 1943 (cca 240.000 t anual). Cele două *probleme* esențiale erau:

1. *Problema cărămizilor și a materialului refractar*: or, producția normală a oțelăriilor era condiționată de posibilitatea refacerii și întreținerii cuptoarelor; în acest sens, se impunea un import anual de cca 1.500 t magnezită arsă și aproximativ 1.500 t cărămizi de magnezit — din Cehoslovacia, precum și de cca 4.000 t cuarțită amorfă din Ungaria sau Germania.

2. *Problema combustibilului*: Reșița avea nevoie anual de cca 320.000 t cărbuni (hulă, mangan și smoală), aproximativ 40.000 t păcură și cca 50.000 t cocs. Datorită faptului că producția proprie a minelor Anina, Doman și Secu, inclusiv producția de mangal, reprezenta — la finele anului 1946 — doar 81.300 t, restul cărbunilor trebuia procurat, practic în întregime, din Valea

<sup>50</sup> *Ibidem*, f. 30-31.

<sup>51</sup> *Ibidem*, f. 28-29.

<sup>52</sup> DJCSAN, fond P.M.R. - C. J. Caraș, d. 3/1945, f. 4.

<sup>53</sup> *Ibidem*, f. 6.

<sup>54</sup> 225 de ani de siderurgie..., p. 202.

Giului. Minele din Valea Jiului urmau să livreze, conform așteptărilor, cca 250.000 t anual; însă minele de la Petroșani și Lupeni au furnizat doar 87.000 t cărbuni și smoală. În același raport se sublinia faptul că producția înregistrată la minele Petroșani în luna decembrie 1946 (136.000 t) nu acoperea nici măcar nevoile căilor ferate; producția totală din 1946 reprezenta doar 1.653.311 t, comparativ cu producția maximă, realizată în 1943 (2.084.000 t). Ținând cont de faptul că minele din Valea Jiului aveau o capacitate normală de 6.640 t/zi și una maximă de 7.460 t/zi, Comisia de Producție U.D.R. considera că producția anuală a acestor mine trebuia să depășească 2.200.000 t, asigurând, astfel, suportul necesar și pentru societatea reșițeană.

Deși situația s-a redresat, într-o anumită măsură, în cursul anului 1947, cifrele preconizate de Comisia de Producție U.D.R. nu au putut fi atinse în această perioadă<sup>55</sup>. În primul semestru al anului 1947, *producția medie lunară* a sectorului amintit a crescut, față de cea a anului 1946, cu 14,4%, iar în semestrul al doilea al aceluiași an cu un procent de 30,3%<sup>56</sup>. În septembrie 1947, la U.D.R. au fost montate 3 *cuptoare Siemens-Martin* și au fost reparate încă două, ceea ce a contribuit la dublarea producției de oțel și laminate<sup>57</sup>.

În preajma naționalizării, în luna mai 1948, Oțelăria S. M. Reșița realiza o *producție* totală de 32.878 t, constând — în principal — din: oțel în lingouri — 15.269 t, oțel lichid — 126 t, fontă lichidă — 77 t, oțel S. M. și oțel special — 16.439 t<sup>58</sup>.

## 7) Turnătoria Reșița

La sfârșitul anului 1944, Turnătoria Reșița dispunea de o serie de *instalații* performante, unele dintre ele fiind montate în perioada interbelică: 14 mașini de modelat, cu aer comprimat; 3 cubilouri, cu o capacitate de prelucrare de 7 t/oră; un cuptor cu păcură pentru topit metale, cu o capacitate de prelucrare de 1 t/zi; 14 cuptoare cu creuzet pentru topit metale, cu o capacitate de prelucrare de 150 kg/zi; două cuptoare pentru metal alb, cu o capacitate de prelucrare de 50 kg/zi; o mașină de turnat metal alb sub presiune, cu o capacitate de

<sup>55</sup> DJCSAN, fond P.M.R. - C. J. Caraș, d. 11/1947, f. 1-4.

<sup>56</sup> *Reșița - istorie și contemporaneitate...*, p. 125.

<sup>57</sup> Ioan Lunčan, *Participarea maselor populare din Banat, sub conducerea P.C.R., la lupta pentru consolidarea puterii revoluționar-democratice și trecerea la socialism în anul 1947*, în Studii de istoria Banatului (în continuare SIB), Timișoara, VIII, 1982, p. 198.

<sup>58</sup> DJTAN, fond Inspectoratul Industrial Control Cazane, d. 378/1941-1948, f. 91.



prelucrare de 500 kg/zi; o instalație de curățit forme cu apă; 17 cuptoare de uscat nisip; o mașină de preparat nisip vechi; o tobă de curățit; un aparat electric de încălzit maselote; două compresoare Ingersoll de 100 CP fiecare; un compresor U.D.R. de 500 CP; 3 cuptoare de recoacere; 3 macarale de mare tonaj (50 t, 30 t și 20t); 5 macarale de 15 t; două macarale de 5 t; 4 macarale de 3 t<sup>59</sup>. Folosind materii prime provenite din țară și străinătate, Turnătoria avea o *capacitate anuală de producție* de cca 15.000 t fontă, 10.000 t oțel și aproximativ 1.000 t bronz-aluminiu, însă producția efectivă reprezenta doar 65% din capacitatea maximă de producție<sup>60</sup>. *Materiile prime* utilizate pentru obținerea acestei producții erau destul de variate, apelându-se — de multe ori — și la importuri: fontă de turnătorie — 2.499 t (2.283 t provenite de la Reșița, iar 216 t — direct din Germania); fier vechi și fontă veche — 5.263 t, adusă din țară; oțel propriu — 5.380 t, obținute pe plan local; aramă și bronz — 176 t, provenite din țară; aluminiu — 9 t, adus din țară; alte metale — 3 t<sup>61</sup>.

În luna iulie 1945, Turnătoria dispunea de o capacitate lunară de 1.200 t, realizându-se o *producție* de 720 t<sup>62</sup>.

Din păcate, pentru acest sector lipsesc datele privind producția în intervalul iulie 1945-iunie 1948.

### 8) Fabrica de șuruburi Anina

La finele anului 1944, Fabrica de șuruburi Anina (pusă în funcțiune în 1886) era dotată cu numeroase *instalații*, precum: foarfece pentru bare, prese cu fricțiune, mașini de forjat, foarfeci de ascuțit, mașini pentru presat piulițe, mașini pentru frezat, mașini pentru filetat, strunguri, mașini de rabotat, mașini de șlefuit, mașini universale de frezat, mașini de găurit, tocile, polizoare etc.<sup>63</sup> Fabrica avea o capacitate anuală de cca 6.000 t buloane, tirfoane și nituri, dar în anul 1944 s-a lucrat cu 50% din capacitatea maximă de producție, deoarece lipseau comenzile venite din partea C.F.R.<sup>64</sup> Ca *materie primă* era folosit fierul laminat, provenit de la Reșița<sup>65</sup>.

<sup>59</sup> *Ibidem*, d. 381/1939-1947, f. 71-72.

<sup>60</sup> *Ibidem*, f. 70, 74.

<sup>61</sup> *Ibidem*, f. 73, 75.

<sup>62</sup> DJCSAN, fond P.M.R. - C. J. Caraș, d. 3/1945, f. 6.

<sup>63</sup> DJTAN, fond Inspectoratul Industrial Control Cazane, d. 365/1921-1948, f. 188.

<sup>64</sup> *Ibidem*, f. 189, 191.

<sup>65</sup> *Ibidem*, f. 190.

Trei ani mai târziu, în luna decembrie 1947, *producția* s-a majorat, în urma primirii unei cantități însemnate de material laminat: crampoane — 15.700 t, nituri — 43.575 t, tirfoane — 12.755 t, rondelile și inele de resort — 3.360 t, buloane și șuruburi — 19.660 t, piulițe — 12.255 t<sup>66</sup>.

În primul trimestru al anului 1948, *producția* a înregistrat o creștere semnificativă la câteva sortimente, celelalte cunoscând o diminuare progresivă a cantității: crampoane — 36.750 t (media lunară — 12.250 t, în descreștere comparativ cu luna decembrie 1947); nituri — 46.850 t (media lunară — 15.616,6 t, mai mică cu aproximativ 65% față de luna decembrie a anului precedent); tirfoane — 117.725 t (media lunară — 39.241,6 t, adică o triplare a producției comparativ cu luna decembrie 1947); rondelile și inele de resort — 775 t (media lunară — 258,3 t, o scădere dramatică a producției față de luna decembrie a anului precedent); buloane și șuruburi — 96.110 t (media lunară — 32.036,6 t, o creștere a producției cu peste 60% raportat la luna decembrie 1947); piulițe — 36.790 t (media lunară — 12.263,3 t, o creștere insesizabilă a producției față de luna decembrie a anului precedent)<sup>67</sup>.

### 9) Fabrica de mașini agricole Bocșa Română

Fabrica de mașini agricole Bocșa Română, înființată în anul 1898, a fost întregită cu o *fabrică de sape* (în 1927) și o *fabrică de potcoave* (în 1935)<sup>68</sup>.

Conform unor statistici din noiembrie 1944, la U.D.R. se produceau pluguri, grape și diferite accesorii — cu o capacitate lunară de 280 t<sup>69</sup>.

La sfârșitul anului 1944, la Fabrica de mașini agricole Bocșa Română era în montaj o nouă hală metalică, fabrica dispunând acum de multiple *instalații*: două prese cu fricțiune (cu capacitatea de prelucrare de 1.200 buc./8 ore); două prese cu fricțiune (cu capacitatea de prelucrare de 250 buc./8 ore); o presă verticală (cu capacitatea de prelucrare de 600 buc./8 ore); 3 prese excentrice (cu capacitatea de prelucrare de 1.200 buc./8 ore); două prese excentrice (cu capacitatea de prelucrare de 500 buc./8 ore); 3 prese excentrice (cu capacitatea de prelucrare de 900 buc./8 ore); 21 ciocane Ajax; un laminor cu segment pentru brăzdare, o mașină de refulat; o mașină de copiat; mașini de șlefuit, mașini de tăiat-filetat; mașini de sfredelit; mașini de rabotat; mașini de frezat;

<sup>66</sup> *Ibidem*, f. 214.

<sup>67</sup> *Ibidem*, f. 215.

<sup>68</sup> *Ibidem*, d. 358/1940-1948, f. 46.

<sup>69</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 18.

strunguri; prese pneumatice; foarfece; aparate de sudat electrice; cubilouri; cuptoare de încălzit cu păcură etc.<sup>70</sup> *Capacitatea maximă de producție* a fabricii, în condițiile standardizării uneltelor agricole, era de cca 20.000 buc. pluguri, grape, semănătoare și 6.000.000 buc. potcoave anual<sup>71</sup>. Lucrând cu 40% din capacitatea maximă de producție, fabrica a obținut următoarele sortimente de *mărfuri* în anul 1944: sape și târnăcoape — 360 t, mașini agricole — 1.529 t și potcoave — 906 t<sup>72</sup>. *Materiile prime* utilizate pentru realizarea acestor produse proveneau, în totalitate, de la Reșița: fier laminat — 3.895 t, cherestea — 1.581 m<sup>3</sup> și fontă de turnat — 115 t<sup>73</sup>.

Disponând de materii prime în cantități sporite (17.560 t benzină, 160 t gaz lampant, 118.060 t păcură, 117.000 t lemne de foc, 40.534 t cherestea, 15 t lacuri, cărbuni de lemn, fier fasonat, tablă groasă, oțel special ș.a. m. d.), în luna decembrie 1947 Fabrica de mașini agricole Bocșa Română a obținut o creștere apreciabilă a producției la principalele *sortimente*: pluguri — 55,971 t; rarițe și prășitoare — 10,480 t, grape — 35,480 t; sape — 62,960 t; lopeți și târnăcoape — 19,453 t. La acestea se adăugau: semănătoare, tăvălugi, selectoare, osii de căruță, potcoave, topoare etc.<sup>74</sup>

Profilul de producție destul de complex al fabricii se păstrează și în cursul anului 1948, însă cu excepția unui singur sortiment (grapele) — *producția* a înregistrat o scădere drastică în luna mai 1948, comparativ cu luna decembrie a anului precedent, determinată de diminuarea stocului de materii prime: pluguri — 52,793 t; rarițe și prășitoare — 0,144 t; grape — 54,413 t; sape — 33,972 t; lopeți și târnăcoape — 6,230 t<sup>75</sup>.

## 10) Direcția Exploatării Miniere

În luna iulie 1945 U.D.R.-ul cuprindea și unele mine, dintre care mine de cărbuni (Anina, Doman, Secu) și mine de fier (Ocna de Fier, Delinești). Concomitent, minele atingeau o *producție* care se apropia din ce în ce mai mult de capacitatea lunară de care dispuneau: mina Ocna de Fier — cu o capacitate lunară de 5.000 t și o producție de 4.000 t, mina Delinești — cu o capacitate

<sup>70</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 358/1940-1948, f. 48.

<sup>71</sup> *Ibidem*, f. 47.

<sup>72</sup> *Ibidem*, f. 50.

<sup>73</sup> *Ibidem*, f. 49.

<sup>74</sup> *Ibidem*, f. 111-112.

<sup>75</sup> *Ibidem*, f. 131-132.

lunară de 1.000 t și o producție de 980 t, mina Anina — cu o capacitate lunară de 10.000 t și o producție de 6.300 t, mina Doman — cu o capacitate lunară de 4.200 t și o producție de 2.500 t, mina Secu — cu o capacitate lunară de 2.000 t și o producție de aproximativ 900 t<sup>76</sup>.

La sfârșitul anului 1945 era semnalată stagnarea producției la minele aparținând U.D.R.-ului, din lipsă de materii prime (în special carburanți)<sup>77</sup>. Numai la minele Anina — sub conducerea directorului (ing. Boicu) — *producția*, în ultimele luni ale anului 1945, a scăzut cu peste 30% față de primele luni ale anului, deși s-a lucrat cu efectivul întreg (cca 370 de lucrători în serie de 3 schimburi); într-adevăr, în luna noiembrie 1945 — producția era de 1.230 t, iar în decembrie 1945 — de numai 1.080 t comparativ cu luna februarie a aceluiași an (1.080 t)<sup>78</sup>.

În anii 1947-1948 s-au înregistrat *creșteri semnificative ale producției* la minele Anina, Secu și Ocna de Fier, comparativ cu ultimul trimestru al anului 1945, în urma sporirii rezervelor de materii prime și a exploatării mai eficiente a capacităților de producție: mina Anina — 28.405 t în anul 1947 (cu o medie lunară de aproximativ 2.367 t), 14.000 t în primul semestru al anului 1948 (cu o medie lunară de cca 2.333,3 t), numai în luna iunie 1948 ajungându-se la o producție de 2.580 t; mina Secu — 14.550 t în anul 1947 (cu o medie lunară de 1.212,5 t), 9.367 t în perioada ianuarie-iunie 1948 (cu o medie lunară de cca 1.561,1 t), în luna iunie 1948 producția atingând cifra de 1.550 t; mina Ocna de Fier — 26.650 t în anul 1947 (cu o medie lunară de aproximativ 2.220,8 t), 17.100 t în primele 6 luni ale anului 1948 (cu o medie lunară de 2.850 t), numai în luna iunie 1948 producția ridicându-se la 2.900 t<sup>79</sup>.

## 11) Fabricile de cherestea

Cele mai importante fabrici de cherestea aparținând U.D.R.-ului, în strânsă legătură cu Direcțiunea Silvică și Domenială a societății amintite, erau cele de la Anina, Vasiova (Bocșa Vasiova — *n.n.*), Zăvoi și Văliug.

<sup>76</sup> DJCSAN, fond *P.M.R.* - *C. J. Caraș*, d. 3/1945, f. 14.

<sup>77</sup> *Ibidem*, d. 2/1945, f. 22.

<sup>78</sup> *Ibidem*, d. 1/1946, f. 1-3.

<sup>79</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 342/1932-1948, f. 66.

### a. *Fabrica de cherestea Anina.*

Fabrica s-a înființat în anul 1898 funcționând — de la început — cu două gater, la care — treptat — s-au mai adăugat 3 gater. Din anul 1908 s-a lucrat cu un motor electric. Perioada interbelică a fost marcată de eforturile de modernizare ale fabricii, în vederea creșterii productivității: în anul 1924 s-au refăcut camerele de aburit, în 1930 s-a instalat un circular-pendulă de retezat, un an mai târziu a fost montat un fierăstrău dublu de retezat, iar în anul 1934 două gater vechi au fost înlocuite cu un gater modern, mult mai performant<sup>80</sup>.

La finele anului 1944, fabrica dispunea de numeroase *mașini și instalații*, majoritatea provenind de la firme germane, austriece și maghiare: un gater instalat în 1910, produs de firma „Nicholson” din Budapesta; un gater montat în anul 1928, provenit de la firma „Stocker” din Bayern; un gater instalat în 1934, fabricat de firma „Kirschner” din Leipzig; un gater montat tot în anul 1934, adus de la firma „Günter” din Loschke; 3 fierăstraie circulare instalate în anul 1911, produse de firma „Langfelder” din Budapesta; un fierăstrău-pendulă montat în 1930, provenit de la firma „Tophan” din Viena; o presă pentru producerea lânei de lemn instalată în 1910, fabricată de firma „Krans Röber” din Chemnitz; două mașini de ascuțit fierăstraie, una produsă la U.D.R. în anul 1910, iar cealaltă realizată de firma „Schwarer” din Offenbach, livrată fabricii de cherestea din Anina în 1933; o curea de transmisiune montată în 1910, provenită de la Fabrica de mașini agricole din Budapesta; un exhauster instalat în anul 1914, fabricat în regie proprie; 7 camere de aburit, realizate de U.D.R., două dintre ele montate în anul 1918, iar celelalte în 1924<sup>81</sup>. Folosind *materii prime* în cantități apreciabile (21.418 m<sup>3</sup> bușteni de brad, 4.778 m<sup>3</sup> bușteni de fag, 29 m<sup>3</sup> bușteni de paltin, 13 m<sup>3</sup> bușteni de ulm, 11 m<sup>3</sup> bușteni de tei, 8 m<sup>3</sup> bușteni de cireș, 24 m<sup>3</sup> bușteni de stejar, 5 m<sup>3</sup> bușteni de frasin și 8 m<sup>3</sup> bușteni de mestecăn, în total 26.294 m<sup>3</sup> bușteni), fabrica amintită putea atinge o *capacitate maximă de producție anuală* de 36.000 m<sup>3</sup> cherestea<sup>82</sup>. Lucrând cu aproximativ 40% din capacitatea maximă de producție, fabrica de cherestea din Anina realiza o gamă variată de *produse* în anul 1944: cherestea de brad — 12.891 m<sup>3</sup>, cherestea de fag — 2.967 m<sup>3</sup>, cherestea de stejar — 12 m<sup>3</sup>, cherestea de frasin — 3 m<sup>3</sup>, cherestea de paltin — 20 m<sup>3</sup>, cherestea de

<sup>80</sup> *Ibidem*, d. 349/1938-1948, f. 113.

<sup>81</sup> *Ibidem*, f. 115-116.

<sup>82</sup> *Ibidem*, f. 117-118.

ulm — 9 m<sup>3</sup>, cherestea de cireș — 6 m<sup>3</sup>, cherestea de tei — 7 m<sup>3</sup>, cherestea de mesteacăn — 4 m<sup>3</sup>, deci o producție totală de 15.919 m<sup>3</sup> cherestea<sup>83</sup>.

În urma diminuării stocului de materii prime, în luna decembrie 1945 s-a înregistrat o scădere simțitoare a producției, raportată la anul precedent: cherestea de brad — 683 m<sup>3</sup>, cherestea de fag — 166 m<sup>3</sup>, cherestea de stejar — 2 m<sup>3</sup>, cherestea de diferite esențe — 43 m<sup>3</sup>; producția totală realizată în luna respectivă era de 894 m<sup>3</sup> cherestea, adică aproximativ 70% din media lunară obținută în anul 1944<sup>84</sup>.

La sfârșitul anului 1947 se observa un reviriment considerabil al producției de cherestea, care atingea cifra totală de 1.507 m<sup>3</sup>, axându-se pe cheresteaua obținută din lemn de brad (1.384 m<sup>3</sup>) și de fag (123 m<sup>3</sup>), dar lipsind cheresteaua rezultată din lemn de stejar și din diferite esențe<sup>85</sup>.

Câteva luni mai târziu, în luna mai 1948, *producția* de cherestea cunoștea o ușoară scădere, comparativ cu luna decembrie 1947, determinată de reducerea stocului de materii prime utilizate: cherestea de gorun — 9 m<sup>3</sup>, cherestea de fag — 32 m<sup>3</sup>, cherestea de brad — 1.331 m<sup>3</sup>, cherestea de diferite esențe — 44 m<sup>3</sup>, adică o producție totală de 1.416 m<sup>3</sup>. Este ușor sesizabilă prelucrarea lemnului de gorun, menționată pentru prima dată după anul 1944 în documentele vremii<sup>86</sup>.

#### **b. Fabrica de cherestea Vasiova**

Disponând de *materii prime* în cantități suficiente (842 m<sup>3</sup>) — constând în bușteni de stejar, de fag, de brad și de diferite esențe — Fabrica de cherestea Vasiova producea, la sfârșitul anului 1945 (singurul an pentru care am obținut informații), o gamă variată de *sortimente* de cherestea: de stejar — 413 m<sup>3</sup>, de fag — 3 m<sup>3</sup>, de brad — 20 m<sup>3</sup> și de diferite esențe — 13 m<sup>3</sup>, în total 449 m<sup>3</sup> cherestea<sup>87</sup>.

#### **c. Fabrica de cherestea Zăvoi**

La sfârșitul anului 1944 Fabrica de cherestea Zăvoi obținea o *producție* totală de 160 m<sup>3</sup> cherestea (27 m<sup>3</sup> cherestea de stejar, 131 m<sup>3</sup> cherestea de fag și 2 m<sup>3</sup> cherestea de diferite esențe), lipsind — cu desăvârșire — cheresteaua de brad. Această producție a fost realizată pe baza utilizării materiilor prime

<sup>83</sup> *Ibidem*, f. 119.

<sup>84</sup> *Ibidem*, d. 339/1936-1951, f. 53.

<sup>85</sup> *Ibidem*, d. 349/1938-1948, f. 153.

<sup>86</sup> *Ibidem*, f. 157.

<sup>87</sup> *Ibidem*, d. 339/1936-1951, f. 54.

existente la fața locului: 49 m<sup>3</sup> bușteni de stejar, 200 m<sup>3</sup> bușteni de fag și 2 m<sup>3</sup> bușteni de diferite esențe, adică un total de 251 m<sup>3</sup> bușteni folosiți pentru fabricarea cherestelei<sup>88</sup>.

Un an mai târziu, în decembrie 1945, fabrica nu producea nici un sortiment de cherestea, datorită lipsei acute de materii prime<sup>89</sup>.

În luna decembrie 1947 *producția* s-a triplat, comparativ cu luna decembrie 1944 (480 m<sup>3</sup> cherestea), constând din: cherestea de fag — 450 m<sup>3</sup> și cherestea de brad — 30 m<sup>3</sup>. Această creștere considerabilă a producției a fost determinată de sporirea stocului de materii prime (de aproximativ 2,8 ori) și de folosirea capacităților de producție cu maximă eficiență<sup>90</sup>.

Datorită scăderii cantității de materii prime utilizate (405 m<sup>3</sup>), față de luna decembrie a anului precedent, în iunie 1948 era înregistrată o diminuare a producției de cherestea cu cca 48%, atingând cifra de 251 m<sup>3</sup>. Cea mai ridicată *producție* era semnalată la cherestea de fag — 171 m<sup>3</sup> și la cea rezultată din diferite esențe — 75 m<sup>3</sup>, cherestea de brad era produsă în cantități infime (5 m<sup>3</sup>), iar cherestea de gorun lipsea complet<sup>91</sup>.

#### d. Fabrica de cherestea Văliug

În luna august 1944 *producția* Fabricii de cherestea Văliug era de 190 m<sup>3</sup> cherestea de brad, lipsind complet alte sortimente de mărfuri, în condițiile în care a fost folosită — ca *materie primă* — o cantitate de 325 m<sup>3</sup> bușteni de brad<sup>92</sup>.

La finele anului 1945, în condițiile scăderii rezervei de *materii prime* cu aproximativ 34% — comparativ cu luna august 1944, era obținută o cantitate de 122 m<sup>3</sup> cherestea de brad, ceea ce marca o diminuare a producției cu cca 36%, gama de produse realizate fiind extrem de restrânsă<sup>93</sup>.

Reducerea stocului de materii prime, în noiembrie 1946, a determinat o anumită scădere a producției, raportată la anul precedent, *producție* care atingea — acum — cifra de 116 m<sup>3</sup>, însă erau fabricate mai multe sortimente de mărfuri (cherestea de fag, de brad și de diferite esențe)<sup>94</sup>.

<sup>88</sup> *Ibidem*, d. 352/1933-1948, f. 58.

<sup>89</sup> *Ibidem*, d. 339/1936-1951, f. 56.

<sup>90</sup> *Ibidem*, d. 352/1933-1948, f. 78.

<sup>91</sup> *Ibidem*, f. 84.

<sup>92</sup> *Ibidem*, d. 351/1926-1946, f. 102.

<sup>93</sup> *Ibidem*, d. 339/1936-1951, f. 55.

<sup>94</sup> *Ibidem*, d. 351/1926-1946, f. 113.

Scemnalăm și câteva informații legate de producția altor sectoare aparținând U.D.R.-ului:

### 1) Furnalele înalte Reșița

În luna iulie 1945, Furnalele Înalte dispuneau de o capacitate lunară de 10.000 t, înregistrându-se o *producție* de 6.300 t fontă, ceea ce reprezenta 63% din capacitatea maximă de producție a acestui sector<sup>95</sup>.

Situația U.D.R.-ului cunoaște o îmbunătățire evidentă la începutul lunii septembrie 1945. De pildă, la furnale era asigurat un *potențial anual* de 120.000 t fontă, însă *producția efectivă* era de 34.300 t fontă, depășind — de peste 3 ori — media lunară a capacității maxime de producție<sup>96</sup>.

În primul semestru al anului 1947, *producția medie lunară* a crescut, față de cea a anului precedent, cu 29,3% la fontă, iar în semestrul al doilea al anului 1947 *producția medie lunară* a furnalelor a depășit cu 38,5% producția înregistrată în anul 1946<sup>97</sup>. În luna iulie 1947, Uzinele Reșița dispuneau de un stoc de 13.000 t fier vechi, iar activitatea celor două furnale era asigurată cu producția proprie de cocs a societății reșițene; dacă se mai adăugau și cantitățile de cocs primite din Uniunea Sovietică se putea afirma că „aceste rezerve sunt asigurate cu prisosință”<sup>98</sup>.

### 2) Fabrica de Cocs Anina

După trecerea la producția de pace, în luna iulie 1945, la Fabrica de Cocs Anina se înregistra o *capacitate lunară* de 6.500 t și o *producție* în jur de 3.000 t cocs metalurgic, adică mai puțin de jumătate din capacitatea sa lunară de producție<sup>99</sup>. Două luni mai târziu, fabrica din Anina dispunea de un potențial anual de 90.000 t cocs, mult mai ridicat comparativ cu anul precedent<sup>100</sup>.

### 3) Fabrica de produse refractare Reșița

În luna septembrie 1945, în condițiile îmbunătățirii activității societății reșițene, Fabrica de produse refractare avea o *producție* de 5.168 t cărămizi șamotă, a doua baterie de cuptoare a fabricii fiind în faza de construcție<sup>101</sup>.

<sup>95</sup> DJCSAN, fond P. M. R. - C. J. Caraș, d. 3/1945, f. 5.

<sup>96</sup> 225 de ani de siderurgie..., pp. 202-203.

<sup>97</sup> Reșița - istorie și contemporaneitate..., p. 125.

<sup>98</sup> Banatul, Timișoara, anul III, nr. 157, 21 iulie 1947, p. 3.

<sup>99</sup> DJCSAN, fond P. M. R. - C. J. Caraș, d. 3/1945, f. 15.

<sup>100</sup> 225 de ani de siderurgie..., pp. 202-203.

<sup>101</sup> Ibidem. pp. 202-203.



#### 4) Forjeria Reșița

Deși putea atinge o *capacitate lunară* de 49 t, Forjeria Reșița producea — în luna iulie 1945 — 16,76 t, lucrând cu aproximativ 34% din capacitatea maximă de producție<sup>102</sup>.

În intervalul 1945-1948 Uzinele Reșița, renumite odinioară prin productivitatea ridicată și competitivitatea produselor pe plan internațional, încercau să-și recâștige — pe cât posibil — poziția în cadrul economiei naționale. Astfel, cu toate greutățile inerente perioadei (gradul înalt de uzură al mașinilor și instalațiilor, proasta aprovizionare cu materiale, materii prime și combustibili), la Reșița s-a continuat proiectarea și reproiectarea unei game largi de utilaje petroliere (mașini cu aburi, pompe de noroi, unități de pompare etc.), atât de necesare forajului petrolier din România<sup>103</sup>.

Situația U.D.R.-ului cunoaște o anumită îmbunătățire la începutul lunii septembrie 1945: *capacitățile de producție* au crescut și s-au consolidat *sectoarele adiacente* (Întreținere, Căile Ferate Uzinale, Energo-Mecanice etc.)<sup>104</sup>.

La începutul anului 1946, datorită lipsei acute a materiilor prime pe plan local, întreprinderile industriale din Reșița, Anina și Bocșa se aprovizionau cu carburanți și chimicale direct de la Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării<sup>105</sup>.

La sfârșitul anului 1946 se instituia *controlul muncitoresc asupra întreprinderilor*. Primele forme ale controlului muncitoresc erau Consiliile Tehnice sau Consiliile de Producție; aceste consilii funcționau pe lângă Comitetele sindicale, fiind impuse de muncitori, în special de simpatizanții comuniști. De exemplu, la U.D.R., o parte a muncitorilor sindicaliști a cerut conducerii să accepte controlul muncitorilor asupra producției; deși la început conducerea uzinei s-a opus, până la urmă a trebuit să accepte solicitările muncitorilor<sup>106</sup>.

<sup>102</sup> DJCSAN, fond P. M. R. - C. J. Caraș, d. 3/1945, f. 11.

<sup>103</sup> Coriolan Suru, *Construcția de utilaj petrolier la Reșița între 1924-1954*, în Banatica, Reșița, X, 1990, p. 433.

<sup>104</sup> 225 de ani de siderurgie..., p. 202.

<sup>105</sup> DJCSAN, fond Prefectura județului Caraș, d. 5/1947, f. 3.

<sup>106</sup> Gh. Oancea, *Rolul P.C.R. în organizarea și conducerea luptei forțelor revoluționare și democratice din Banat pentru democratizarea aparatului de stat și a vieții publice — condiție esențială a consolidării regimului democrat-popular (23 august 1944-noiembrie 1946)*, în SIB, Timișoara, XIV, 1988, p. 228.

În vederea executării atribuțiilor ce-i reveneau, Ministerul Industriei și Comerțului a luat o serie de măsuri în cursul anului 1947. Astfel, prin Decizia M.I.C. nr. 14.327 din 26 mai 1947 se reglementează problema controlului asupra programelor de producție, precum și repartizarea materiilor prime pentru un mare număr de întreprinderi, printre care: Uzinele de Fier și Domeniile Reșița (din Reșița și Bocșa); Uzinele de fier ale statului din Hunedoara; Uzinele metalurgice unite Titan, Nădrag, Călan (T.N.C.); Industria fierului (București); Malaxa, Fabrica de țevi București; Laromet (București); Metrom (Brașov); Oțel special (Brașov); Vulcan (București) și multe altele. Distribuirea materiilor prime la întreprinderi se făcea de o comisie restrânsă, formată din 4 persoane, în care intra și un delegat al Confederației Generale a Muncii sau al Uniunii sindicatelor metalo-chimice. Programele de producție se întocmeau pe timp de o lună, constituind prima experiență pentru trecerea la programul pe 6 luni, în a doua jumătate a anului 1947<sup>107</sup>.

Până în ziua de 10 mai 1947, Uzinele Reșița au primit, din Uniunea Sovietică, *materii prime* în cantități apreciabile: 3.018 t cocs, 4.500 t fontă albă, 710 t feromangan și 330 t ferosiliciu, având posibilitatea de a-și mări producția în următoarea perioadă<sup>108</sup>.

Trebuie amintit faptul că *Oficiul industrial pentru Reșița*, care trebuia să controleze activitatea Societății U.D.R., s-a constituit în toamna anului 1947<sup>109</sup>.

În același timp s-a reușit să se grăbească *lucrările de reparare și punere în funcțiune a unor agregate și instalații importante* ale U.D.R.-ului, precum: furnalul nr. 1, gazogenele, conductele, căile de rulare etc., de la Oțelăria Siemens-Martin, o parte din parcul rulant și căile ferate ale uzinei și să îmbunătățească organizarea producției, lărgindu-se astfel și mai mult posibilitățile de creștere a acesteia. În această perioadă au început să fie asimilate — la Uzinele Reșița — o serie de *produse noi*, trecându-se treptat de la realizarea unor produse metalurgice simple la fabricarea unor utilaje și agregate cu un grad de complexitate constructivă mai ridicată, de mare însemnătate pentru economia națională. Spre exemplu, între 1944-1948 s-au proiectat, s-au reproiectat și s-au produs: un nou tip de locomotivă cu aburi,

<sup>107</sup> Constantin Olteanu, 1947. *Un an de transformări revoluționare în România*, București, Editura Politică, 1972, p. 42.

<sup>108</sup> *Banatul*, Timișoara, anul III, nr. 111, 28 mai 1947, p. 3.

<sup>109</sup> Constantin Olteanu, *op. cit.*, p. 61.

o gamă largă de utilaje petroliere, utilaje energetice și electrotehnice, precum compresoarele de aer, mașinile electrice, transformatoarele etc.<sup>110</sup>

În concluzie, la uzinele reșițene, creșterea productivității, îndeplinirea și depășirea programelor de producție, toate aceste fenomene economice s-au realizat pe mai multe căi. Se remarcă, în această perioadă (1947-1948), o îmbunătățire treptată a gradului de folosire a capacităților de producție și o sporire a productivității muncii<sup>111</sup>.

În anul 1948, fabricarea unor utilaje și agregate necesare refacerii și dezvoltării economiei naționale sunt ilustrate și de schimbările intervenite în structura producției-marfă a sectorului construcțiilor de mașini din Reșița. Ponderea valorii produselor cu un grad mai scăzut de complexitate constructivă a scăzut de la 24,6% în 1938 la 15,7% în 1948; numai ponderea utilajului petrolier, a cărui producție a sporit de peste 10 ori, a crescut de la cca 1% la 12,2%<sup>112</sup>.

A fost identificat *un raport asupra activității U.D.R. în semestrul I al anului 1948*, întocmit pentru uzul părții sovietice, foarte interesant deoarece perioada la care se referă este ultimul semestru dinaintea naționalizării, oferind o imagine asupra dimensiunilor societății chiar în preajma desființării sale.

Din câte rezultă din acest raport și din mărturiile contemporanilor, exista o inadaptare a stilului de muncă al angajaților U.D.R. față de sistemul rigid al „planului fix” cu care era obișnuită partea sovietică și pe care, ulterior, a reușit să-l introducă și generalizeze, maniera de lucru tradițională a U.D.R.-ului fiind mai elastică și legată — în primul rând — de portofoliul de comenzi și contracte. Astfel, sectorul de construcții de mașini avea de realizat (sarcină de plan) în anul 1948 următoarele: locomotive 050 tip ER (pentru partea sovietică) — 40 buc. (s-au realizat 30 buc.); locomotive pentru C.F.R. — 7 buc. (s-a produs o bucată); poduri pentru C.F.R. — 4.089 tone; roți montate de locomotive — 30 seturi; roți montate de vagoane — 7.230 perechi; mașini cu abur — 8 buc.; prăjini de foraj adânc — 47.000 buc.; prăjini grele de foraj — 26 buc.; prăjini pătrate de foraj — 42 buc.; mese Rotary — 5 buc.; cazane cu abur — 4 buc.; funduri ambutisate de cazane cu abur — 570 buc.; generatoare pentru locomotive cu abur — 54 buc.; pompe de noroi — 6 buc.; echipament

<sup>110</sup> *Reșița - istorie și contemporaneitate...*, p. 125.

<sup>111</sup> *Ibidem*, pp. 125-126.

<sup>112</sup> *Ibidem*, p. 126.

electric pentru macarale greifer — 43 seturi; unelte agricole — 1.448 tone. Pe lângă acestea au fost și o serie de alte comenzi, atât cu echipament petrolifer, cât și pentru diferiți clienți din țară, ca de pildă Societatea de tramvaie București, Uzinele „Malaxa” din Capitală, „Astra” Arad, „Astra” Brașov, „Concordia” Ploiești, „Vulcan” București, „Wolf-Lemaître” și „Societatea Franco-Română” din București<sup>113</sup>.

Naționalizarea principalelor mijloace de producție (11 iunie 1948), făcând parte din ansamblul de măsuri guvernamentale ce vizau copierea sistemului sovietic, a găsit Uzinele Reșița cu un *profil de producție* extrem de complex. Ele posedau, în acel moment, în afara instalațiilor siderurgice și de construcții de mașini din Reșița, următoarele: o secție de unelte agricole la Bocșa; mine carbonifere la Anina, Doman și Secu; mine metalifere la Ocna de Fier, Dognecea și Delinești; o serie întreagă de perimetre miniere neexploatate la Sasca, Moldova Nouă, Oravița și Ciclova; întinse suprafețe de păduri și terenuri agricole. De asemenea, întreprinderile aveau o unitate specializată pentru efectuarea lucrărilor de construcții și montaj, în regie proprie<sup>114</sup>.

\*\*\*

În ceea ce privește *capitalul social* al U.D.R.-ului, în perioada 1920-1944 se constată creșterea succesivă a volumului acestuia. La sfârșitul anului 1944, în condițiile eforturilor depuse de U.D.R. pentru aprovizionarea armatelor sovietică și română cu armament necesar pentru luptele pe frontul de vest, societatea reșițeană dispunea de un capital social de peste 1 miliard de lei, repartizat astfel: român — 79,36%; francez — 10%; cehoslovac — 8,32%; german și maghiar — peste 1%. În același timp, averea fixă a uzinelor era estimată la aproximativ 8,9 miliarde lei, iar averea circulantă era de 20,5 miliarde lei. Beneficiul net al întreprinderii se ridica la suma de 431.064.786 lei<sup>115</sup>.

Devalorizarea accentuată a leului spre sfârșitul anului 1944, ca urmare a efortului de război, a obligat Societatea U.D.R. să ia măsuri. Consiliul de Administrație al U.D.R.-ului considera că se cuvine să se facă o nouă emisiune de capital cu condiții avantajoase de subscriere, atât la curs, cât și ca

<sup>113</sup> Dan Gh. Perianu, *op. cit.*, pp. 105-106.

<sup>114</sup> *200 de ani de construcții...*, vol. I, p. 120.

<sup>115</sup> *Curierul Banatului*, Timișoara, anul XXVI, nr. 49, 13 august 1945, p. 4.

termen de plată, subscriere la care să participe muncitorii, comunele politice și bisericești, diverse așezăminte și societăți particulare<sup>116</sup>. Adunarea generală extraordinară a societății reșițene din 12 decembrie 1944 a decis majorarea capitalului social la 2,5 miliarde lei, formând emisiunea a VII-a. Cursul de emisiune a fost de 1.875 lei pentru vechii acționari și 2.600 lei pentru public. Conform prospectului de emisiune, din cele 3 milioane acțiuni, reprezentând sporul de capital, un număr de două milioane de acțiuni au fost oferite spre subscriere pe piața internă, iar un milion acțiuni au fost rezervate pentru acționarii și creditorii străini ai societății, aceștia din urmă putând subscrie acțiunile în contul creanțelor lor în lire sterline, socotindu-se o liră sterlină de fiecare acțiune. Rezultatul a fost următorul: au fost subscribe pe piața internă — de către acționari și public — două milioane acțiuni, în valoare nominală de un miliard lei. Din totalul de un milion acțiuni, rezervate pentru acționarii și creditorii străini, n-au fost subscribe — până la 21 noiembrie 1945 — decât 424.800 acțiuni, în valoare nominală totală de 212.400.000 lei. Semnatarii au fost: Societatea CESKOSLOVENSKA ZBROJOVSKA BRNO din Praga, în contul creanței deținute asupra U.D.R.-ului de „Anglo-Prague Credit Bank-London Office (fost „Anglo-Tschechoslovakische und Prager Credit Bank, London”), 356.600 acțiuni; inginerul N. Malaxa, în contul întregii creanțe deținute la 21 noiembrie 1945 asupra U.D.R.-ului de societatea „CENTRIND”, Monaco, 68.200 acțiuni. Toate aceste subscrieri s-au făcut la cursul de 1 liră sterlină pentru o acțiune<sup>117</sup>.

Ignorându-se unele evenimente cu conotații negative asupra activității uzinelor (procesul dintre U.D.R. și vechii acționari, obligațiile Societății U.D.R. în contul Convenției de Armistițiu ș.a.), Consiliul de Administrație al Societății „Reșița”, întrunit la 17 ianuarie 1945, a decis continuarea primirii de subscriere de acțiuni „Reșița” în intervalul 20 ianuarie-3 februarie 1945. Până la 15 ianuarie 1945 s-au scris peste 1.100.000 de acțiuni, la care adăugându-se marii acționari străini, rezultă o acoperire de 60% din totalitatea acțiunilor oferite<sup>118</sup>. În luna octombrie 1945, bursa din Capitală stabilea prețul unei acțiuni a societății reșițene la suma de 15.500 lei, cu 1.000 lei mai ridicat decât prețul unei acțiuni aparținând societății „Letea” și cu aproximativ 55%

<sup>116</sup> *Ibidem*, anul XXV, nr. 119, 20 noiembrie 1944, p. 3.

<sup>117</sup> *200 de ani de construcții...*, vol. I, p. 97.

<sup>118</sup> *Vestul*, Timișoara, anul XV, nr. 3208, 27 ianuarie 1945, p. 2.

mai scăzut comparativ cu prețul unei acțiuni deținute de „Creditul Minier” (34.000 lei)<sup>119</sup>.

Adunarea generală extraordinară a U.D.R.-ului din 21-24 noiembrie 1945 a decis majorarea capitalului social de la 2.212.400.000 lei la 5 miliarde lei, formând a VIII-a și ultima emisiune de acțiuni. Această majorare s-a făcut astfel: a) Prin reevaluare s-au emis 2.375.200 acțiuni, dintre care un număr de 2.212.400 acțiuni pentru a fi distribuite gratuit, în proporție de una acțiune nouă pentru două acțiuni vechi, iar 162.800 acțiuni pentru a fi valorificate în folosul Fondului de pensii al angajaților Societății U.D.R. Valoarea nominală a acestor acțiuni era de 1.187.600.000 lei; b) Pentru subscriere în numerar, s-au emis 200.000 acțiuni, în valoare nominală totală de 100 milioane lei la cursul de 500 lei de acțiune; c) S-au emis 2,7 milioane acțiuni pe numele Uniunea Mașino-Import din U.R.S.S. și 300.000 acțiuni pe numele băncii sovieto-române „SOVROM-BANK”. Emisiunea specială de la punctul c) de mai sus a servit la restituiri și compensări, în cadrul art. 12 din Convenția de Armistițiu și participațiuni în baza protocolului stabilit în conformitate cu acordul de colaborare economică încheiat cu guvernul U.R.S.S. la 8 mai 1945. Valoarea nominală totală a acestor acțiuni era de 1.500.000.000 lei. Un număr de 7.099 acțiuni, nesubscrise la emisiunea a VII-a, au fost rezervate pentru satisfacerea eventualelor obligații prevăzute în tratatul de pace, referitor la cetățenii Națiunilor Unite<sup>120</sup>. O lună mai târziu, cotația unei acțiuni a Societății U.D.R. la bursa centrală era cuprinsă între 20.500-21.000 lei, egală cu cotația unei acțiuni la societatea „Mica”, mult mai mare raportată la prețul unei acțiuni la societatea „Aurul” (5.500-5.700 lei), puțin mai scăzută față de cotația unei acțiuni la societatea „Letea” (24.000 lei) și mult mai redusă comparativ cu cotația acțiunilor la societățile „Creditul Minier” (53.000-54.000 lei) și „Astra Română” (168.000-170.000 lei)<sup>121</sup>.

La finele anului 1947, cu puțin timp înainte de naționalizare, din cele 10 milioane de acțiuni ale Societății U.D.R., cetățenii români dețineau 6.022.623 acțiuni (60,226%), cetățenii străini — 3.928.947 acțiuni (39,289%), un număr de 48.430 acțiuni (0,485%) — nefiind încă eliberate. Principalii acționari români, adică cei care posedau peste 20.000 acțiuni fiecare, erau următorii:

<sup>119</sup> *Argus*, București, anul XXXIV, nr. 9697, 8 octombrie 1945, p. 1.

<sup>120</sup> *200 de ani de construcții...*, vol. I, p. 97.

<sup>121</sup> *Argus*, București, anul XXXIV, nr. 9761, 31 decembrie 1945, p. 3.

Casa Regală a României — 492.580 acțiuni, Academia Română — 22.593 acțiuni, dr. C. Angelescu — 51.603 acțiuni, Max Auschnitt — 246.471 acțiuni, Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare (C.A.F.A.) — 52.033 acțiuni, Casa de credit și ajutor a personalului U.D.R. — 207.605 acțiuni, Casa de pensii și ajutoare B.N.R. — 64.500 acțiuni, Fundația culturală I. C. Mihail — 25.842 acțiuni, Isvoranu A. — 45.728 acțiuni, Leonte M. Gheorghe — 27.843 acțiuni, ing. N. Malaxa — 479.706 acțiuni, „N. Malaxa” S.A.R. — 373.769 acțiuni, ing. Niculescu Câmpina — 24.723 acțiuni, Statul român (Ministerul de Finanțe) — 170.832 acțiuni, Toculescu Ștefan — 22.057 acțiuni, Institutul de credit și economie Albina — 64.078 acțiuni, Banca de Credit Român — 284.248 acțiuni. Merită amintiți și principalii acționari străini, care dețineau peste 3.000 acțiuni fiecare: Asociația întreprinderilor și bunurilor sovietice de pe lângă reprezentanța comercială U.R.S.S. în România — 10.927 acțiuni, Ceskoslovenska Zbrojovska A. S. Brno — 825.445 acțiuni, Compagnie Européenne de participation industrielle Monaco (C.E.P.I.) — 109.040 acțiuni, Société pour la centralisation des industries Monaco (CENTRIND) — 200.000 acțiuni, Uniunea mașinimport din U.R.S.S. — 2.700.618 acțiuni, Bank of Romania — 8.898 acțiuni și Agopian Manuk Persia din Lisabona — 3.044 acțiuni<sup>122</sup>.

\*\*\*

Pentru situația uzinelor reșițene în perioada de tranziție spre regimul comunist sunt ilustrative modificările survenite în componența *Consiliului de Administrație* al Societății „Reșița”. În luna noiembrie 1944, Uzinele Reșița treceau sub conducerea lui Sever Bocu (în calitate de președinte al Consiliului de Administrație), fost ministru, lider al național-țărăniștilor bănățeni, adversar înverșunat al comunismului, foarte apreciat în acea vreme, iar Max Auschnitt era numit — printr-o decizie a Subsecretariatului Industriei, Comerțului și Minelor — ca administrator la Societatea „Reșița”<sup>123</sup>.

La sfârșitul anului 1944, ministrul înzestrării armatei (C. Brătianu) l-a delegat pe dr. Nicolae Belu ca membru în Consiliul de Administrație al societății reșițene<sup>124</sup>.

<sup>122</sup> *200 de ani de construcții...*, vol. I, p. 98.

<sup>123</sup> *Drapelul*, Lugoj, anul I, nr. 11, 3 decembrie 1944, pp. 3-4.

<sup>124</sup> *Curierul Banatului*, Timișoara, anul XXV, nr. 130, 25 decembrie 1944, p. 3.

În luna ianuarie 1945 se vehicula — în mod insistent — ideea de a-l impune pe primarul Reșiței, cunoscutul lider social-democrat Petru Bârnau, ca președinte al Consiliului de Administrație al Societății U.D.R. în locul lui Sever Bocu, considerat exponent al regimului antonescian și criticat de multe ori în ziarele aflate sub influența partidului comunist și sateliților săi<sup>125</sup>.

În condițiile în care subordonarea Societății U.D.R. față de sovietici a devenit evidentă, prin cooptarea reprezentanților părții sovietice, inginerii Constantin M. Kriukin și Ivan G. Grinenko, în Consiliul de Administrație al U.D.R.-ului (15 iulie 1946), vicepreședinții societății (N. Malaxa și M. Auschnitt) și-au dat seama de iminența arestării lor sub acuzații fanteziste („elemente retrograde, sabotoare etc.”) și au părăsit România. Societatea reșițeană, un simbol al devenirii industriei românești din perioada interbelică, a fost acuzată de sprijinul financiar masiv acordat partidelor tradiționale în campania electorală din 1946<sup>126</sup>.

La începutul anului 1947, societatea reșițeană era condusă de inginerul Alexandru Popp, în calitate de director general<sup>127</sup>. În luna august 1947 a fost declanșat așa-numitul „proces al sabotajelor economice naționale” (Max Auschnitt, Alex. Popp, Niculescu-Buzești, etc.), fenomen care a afectat și industria bănățeană, implicit U.D.R.-ul, prefigurând destinul sumbru al economiei românești după preluarea integrală a puterii de către partidul comunist<sup>128</sup>.

\*\*\*

În ceea ce privește *numărul angajaților* U.D.R.-ului, în anii 1944-1948 se constată o creștere destul de semnificativă. De exemplu, în luna noiembrie 1944, la societatea reșițeană lucrau 22.466 muncitori, împărțiți în trei categorii: 7.050 muncitori calificați, 8.556 muncitori necalificați și 6.860 muncitori silvici<sup>129</sup>.

La sfârșitul anului 1945, structura personalului U.D.R. se prezenta în felul următor: 44% muncitori, 29% funcționari, 27% ingineri și maiștri<sup>130</sup>. Tot

<sup>125</sup> *Ibidem*, anul XXVI, nr. 3, 11 ianuarie 1945, p. 1.

<sup>126</sup> Dan Gh. Perianu, *op. cit.*, p. 106.

<sup>127</sup> *Ibidem*, p. 108.

<sup>128</sup> *225 de ani de siderurgie...*, p. 212.

<sup>129</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 19.

<sup>130</sup> *Ibidem*, fond *P.M.R.* - C. J. Caraș, d. 1/1946, f. 4.



acum era semnalată stagnarea producției la U.D.R., din lipsă de materii prime (în special carburanți), situație ce a determinat concedierea a cca 8.000 de muncitori<sup>131</sup>.

În anul 1946, imixtiunea factorului politic în problema personalului U.D.R. a devenit mult mai pronunțată. Astfel, în ședința Frontului Unic Muncitoresc desfășurată la Reșița în ziua de 2 decembrie 1946, se sublinia faptul că — pentru concedierea „reacționarilor” din U.D.R. — P.S.D. și P.C.R. vor face propuneri Comitetului Sindical, iar acesta va interveni pe lângă Ministerul Muncii pentru reglementarea situației<sup>132</sup>.

Confederația Generală a Muncii și ministerul de resort (Ministerul Muncii — *n.n.*) controla și angajările de personal în toate întreprinderile din țară, control care s-a accentuat în anul 1947. De pildă, în luna septembrie C.G.M. a trimis o circulară tuturor organelor sindicale prin care li se aducea la cunoștință faptul că, în conformitate cu dispozițiile legale, nici o angajare de personal nu era permisă fără avizul Comisiei de plasare a forțelor de muncă, care lucra pe lângă C.G.M. și în colaborare cu Ministerul Muncii; circulara solicita organelor sindicale „să vegheze ca toate posturile vacante din întreprinderi să fie comunicate Comisiei de plasare”, circulară care viza direct și U.D.R.-ul<sup>133</sup>.

La finele anului 1947, puțin înainte de naționalizare, personalul complet al U.D.R.-ului era format din 22.892 angajați, dintre care: 3.365 angajați în Sectorul metalurgic; 5.348 angajați în Sectorul construcții de mașini; 1.577 angajați în sectoarele auxiliare (reparații mecanice și electrice, transport, centrala electrică, fabrica de var etc.); 1.692 angajați în sectoarele de deservire (laborator fizic, chimic, metrologic, C.T.C., garaj, centrală telefonică, școală, tipografie etc.); 4.137 angajați în mine și cariere; 5.127 angajați în exploatarea forestieră; 1.174 angajați la conducerea și îndrumarea uzinelor și exploatarea aferente; 472 angajați la Direcțiunea generală din capitală<sup>134</sup>.

\*\*\*

<sup>131</sup> *Ibidem*, d. 2/1945, f. 22.

<sup>132</sup> *Ibidem*, fond *Partidul Social Democrat - Comitetul Județean Caraș* (în continuare P.S.D. - C. J. Caraș), d. 2/1946, f. 149.

<sup>133</sup> *Banatul*, Timișoara, anul III, nr. 212, 26 septembrie 1947, p. 1.

<sup>134</sup> Dan Gh. Perianu, *op. cit.*, pp. 107-108.

*Problemele sociale* cu care se confruntau muncitorii de la societatea reșițeană preocupau conducerea uzinelor și Comitetul Sindical al U.D.R.-ului, constituit la începutul lunii octombrie 1944<sup>135</sup>.

În perioada 1944-1948 *problema salarială* trebuia rezolvată în mod eficient, salariile fiind destul de scăzute.

În anul 1945, *problema salariilor* și alte chestiuni muncitorești erau reglementate prin intermediul contractelor colective de muncă. În acest sens a fost încheiat un contract colectiv de muncă între Societatea U.D.R. și sindicate. Acest contract i-a cuprins pe toți salariații de la U.D.R. (exploatări, mine și silvic). Referitor la acest contract, Traian Cercega, lider social-democrat cărășean, sublinia tratamentul inechitabil aplicat personalului silvic al societății reșițene în perioada interbelică: „Muncitorii de la Direcția Silvică — până în anul 1945 — nu s-au bucurat de nici un drept. Direcția Silvică U.D.R. s-a comportat cu acești salariați după bunul lor plac, relații de stăpân avar și slugă”<sup>136</sup>.

Contractul colectiv de muncă, încheiat la U.D.R. la data de 17 mai 1945, a fost semnat — din partea societății reșițene — de către inginerul Alexandru Vellan (directorul exploatărilor), procuristul Iuliu Cserveni (șeful serviciului atelierelor) și dr. Antoniu Marchescu (avocat-consilier), iar din partea angajaților din Reșița de către Joseph Puwak, Ilie Fărcășescu, Ion Măruia, Traian Cercega, Mihai Bojincă și Ștefan Matusak<sup>137</sup>. Dezbaterile pentru încheierea acestui contract de muncă au avut loc în prezența inspectorului muncii, Vasile Marta, delegat al ministerului de resort. Contractul nu cuprindea salariile fixate prin decizia guvernamentală din 5 decembrie 1944; totuși, s-au introdus unele modificări cu privire la orele suplimentare și la muncile speciale, pentru care s-au acordat suplimente speciale; s-a ajuns la o uniformizare în ce privește salarizarea muncitorilor din uzine, mine și păduri; concediile muncitorilor au ajuns similare cu cele ale funcționarilor particulari; s-au unificat salariile la muncitorii mineri, care — până atunci — se diferențiau

<sup>135</sup> Traian Bunescu, *Rolul organizațiilor de masă și obștești din Banat sub conducerea P.C.R. în susținerea războiului antihitlerist (23 august 1944-9 mai 1945)*, în SIB, Timișoara, XIII, 1987, p. 217.

<sup>136</sup> Fragmente din relatarea liderului P.S.D.R., Traian Cercega, aflate în posesia fostului secretar al organizației P.S.D. Reșița (Constantin Voinescu), material dactilografiat, Reșița, 1 mai 1984, pp. 4-5.

<sup>137</sup> Dan Gh. Perianu, *op. cit.*, pp. 116-117.

pe locuri de exploatare. Conform acestui contract, societatea s-a obligat să procure haine și bocanci pentru toți muncitorii săi (în număr de 20.000), costul îmbrăcăminte ridicându-se la aproximativ 3 miliarde lei. Au fost cuprinși în contractul colectiv și cărăușii care prestau muncă continuă; în schimb, au fost omiși cărăușii care lucrau „accidental, pe o durată limitată” sau cei care erau angajați pentru o anumită lucrare. În contractul colectiv erau înscrise și câteva chestiuni ce urmau să fie puse la punct de către comisiile special constituite în acest scop, precum: construirea de cazarme tip pentru mineri, instalarea de băi prevăzute cu săpun și prosoape, aprovizionarea cu lemne de foc etc.

Contractul de muncă încheiat în anul 1945 între U.D.R. și sindicate a fost luat drept model de către Confederația Generală a Muncii, pentru a fi extins la nivel național<sup>138</sup>.

În perioada 26-27 octombrie 1945 a izbucnit greva minerilor din Anina, grevă declarată pentru neplata ajutorului de iarnă; de fapt, minerilor li s-a plătit numai 90% din ajutorul prevăzut. Nu au fost incidente serioase, fiind bruscate numai câteva persoane (în special — membri ai Partidului Social-Democrat din Reșița) — care veniseră la fața locului pentru remedierea conflictului de muncă; ulterior, acest conflict a fost pus pe seama partidelor tradiționale<sup>139</sup>.

În 1946 problema salarială urma să fie reglementată tot prin semnarea contractului colectiv de muncă. În luna ianuarie 1946, Confederația Generală a Muncii (C.G.M.) și Uniunea Generală a Industriașilor din România (U.G.I.R.) au semnat un contract colectiv cadru, valabil pentru toate sindicatele din România, ce cuprindea o serie de drepturi de care urmau să dispună lunar toți salariații, indiferent de pregătirea lor profesională, după cum urmează: „1. Alocația de scumpete (pe lângă salariu) pentru toți salariații, în general. 2. Primă de 15% aplicată la salariul de bază, dacă salariatul nu făcea, în cursul lunii, absențe nemotivate. 3. Indemnizație de chirie: pentru necăsătoriți — 12%; pentru căsătoriți fără copii — 17% și pentru căsătoriți cu copii — 20%. 4. Când s-au lucrat ore suplimentare, primele două ore lucrate peste cele opt ore s-au plătit cu 50% majorat, următoarele cu 100%. 5. Toți salariații care au lucrat noaptea între orele 23-7 au primit un adaos de 30% la salariul de bază. 6. La anumite locuri de muncă s-au acordat coeficienți pentru muncă grea: gaz, praf, acizi, zgomot etc. (de la 10% la 30%). 7. Suplimente ocazionale: ajutor

<sup>138</sup> *Curierul Banatului*, Timișoara, anul XXVI, nr. 31, 23 aprilie 1945, p. 1.

<sup>139</sup> DJCSAN, fond P.M.R. - C. J. Caraș, d. 6/1946, f. 4.

de iarnă (salar), gratificații la Paști și Crăciun (câte 1/2 din salar). 8. Au fost considerate 14 zile pe an sărbători legale în afară de duminici. 9. Ajutoare de naștere, căsătorie, boală și înmormântare. 10. Fiecare muncitor a primit anual în mod gratuit câte o pereche de bocanci și un halat (sau combinezon)". Toate aceste prevederi, precum și altele asemănătoare, s-au aplicat în întreaga țară. Muncitorii și salariații „lunari” (adică cu domiciliul pe raza localității în care se află întreprinderea respectivă) de la U.D.R. au mai beneficiat de următoarele facilități: „1. Salariații căsătoriți au primit 18 m st. lemne despicate cl. I, cu preț redus față de piață, căsătoriții fără copii — 15 m st., iar necăsătoriții — câte 9 m st. 2. Muncitorii căsătoriți și susținători de familie au primit în mod gratuit 300 kw curent electric, iar cei ce nu au avut racorduri electrice au primit lunar — tot gratuit — câte 4 kg petrol lampant. 3. Pentru salariații lunari — limita de vârstă pentru pensionare s-a stabilit la 60 de ani împliniți sau, indiferent de vârstă, dacă au cotizat 30 de ani bărbații, respectiv 25 de ani femeile, la Casa de Pensii. 4. Toți salariații navetiști au avut călătorie gratuită pe C.F.R. (adică suportată de U.D.R.)". Contractul colectiv de bază a cuprins peste 100 de articole, dintre care numai 5-6 au constituit obligații pentru muncitorii și salariații „lunari”; restul au prezentat obligațiile patronului sau drepturile de care beneficiau salariații în general, și muncitorii în special<sup>140</sup>.

În anul 1946, muncitorii care lucrau în întreprinderile industriale din Reșița, Anina și Bocșa, care aparțineau Societății U.D.R., au ajuns să fie retribuiți cu salarii mult mai mari față de funcționarii statului, ca o răsplată pentru eforturile depuse în vederea ridicării producției<sup>141</sup>.

În perioada 10-25 septembrie 1946, în Reșița s-au petrecut evenimente regretabile, în momentul distribuirii drepturilor salariale. La Reșița, cu ocazia plății ajutorului de iarnă, s-a produs un scandal provocat de către P.C.R.: muncitorii din secția Oțelărie, după ce o parte din ei primiseră plicurile, sub pretextul că ajutorul de iarnă trebuie să fie mai mare (între 400.000 și 800.000 lei), i-au determinat pe ceilalți muncitori să refuze primirea plicurilor, iar cei care le primiseră deja să le înapoieze funcționarului care efectuase plata; în realitate, acest fond era destinat aprovizionării economatelor. În urma unui atac a cca 200 de muncitori, directorul fabricii (Vellan) a fost grav bătut, iar președintele sindicatului — Mustețiu — a demisionat din această funcție.

<sup>140</sup> Fragmente din relatarea..., Reșița, 1 mai 1984, pp. 5-6.

<sup>141</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1947, f. 3.

În aceeași zi (10 septembrie 1946) s-a întrunit biroul sindicatului, la care a participat și secretarul regional al C.G.M.; cu acest prilej, s-a luat hotărârea de a solicita poliției arestarea principalilor agresori. Faptul că Mustețiu a fost lovit, iar apoi poliția i-a eliberat pe cei reținuți — pentru a evita complicațiile — l-a determinat pe acesta să demisioneze din conducerea Blocului Partidelor Democratice (B.P.D.) și din toate forurile sindicale. Partidul Social-Democrat, bănuind că această acțiune de lovire a directorului ar fi o consecință a articolelor din organul regional al P.C.R. („Luptătorul bănățean”), precum și a propagandei organizației locale a partidului comunist împotriva Direcțiunii U.D.R., a decis să-și întrerupă activitatea în cadrul F.U.M. Pentru rezolvarea acestei situații delicate s-au deplasat — la Reșița — Rangheț (C.C. al P.C.R.) și Angheliu (C.G.M.); după două ședințe consecutive ale organizației locale F.U.M., s-a hotărât reluarea activității în cadrul acesteia și s-a cerut revenirea lui Mustețiu la conducerea B.P.D. și a sindicatului, dar acesta a refuzat în mod constant propunerile F.U.M. Între timp, a sosit în localitate prim-procurorul din Oravița, precum și o comisie de anchetă — formată din inspectori aparținând Ministerului de Interne și Ministerului Muncii, care au stabilit vinovățiile și au deferit Tribunalului Oravița un număr de 14 persoane.

O situație similară s-a produs la mina Cozla, unde comitetul de fabrică a procedat la sechestrarea conducerii timp de aproape o săptămână. Acesta nu a fost un caz izolat, în județul Caraș fiind semnalate mai multe asemenea situații de criză, în care conducerile întreprinderilor erau sechestrate, bruscate, sub pretextul nerespectării contractului colectiv de muncă<sup>142</sup>.

După evenimentele din septembrie 1946, Comisia pentru reorganizarea sindicatului din Reșița a decis rechemarea lui Mustețiu la cârma sindicatului, acțiune reușită la mijlocul lunii decembrie 1946<sup>143</sup>.

Problema salariului de bază la U.D.R. a fost reglementată și în anul 1947, prin semnarea unui contract colectiv de muncă. La puțin timp după alegerile legislative generale (19 noiembrie 1946 — *n.n.*), Cercega și câțiva delegați din partea sindicatului din Reșița au plecat la sediul C.G.M. din București, cu scopul de a rezolva unele revendicări cerute de Comitetele de Fabrică. În urma refuzului Confederației Generale a Muncii de a dialoga cu reprezentanții sindicatului, delegația s-a deplasat la P.S.D. (Rădăceanu-Voitec), unde s-au

<sup>142</sup> *Ibidem*, fond P.M.R. - C. J. Caraș, d. 2/1945, f. 36.

<sup>143</sup> *Ibidem*, f. 83.

discutat problemele aflate în suspensie, numai după ce Traian Cercega i-a amenințat pe reprezentanții P.S.D. că va apela și la Biroul Politic al P.C.R. Cercega susținea, în continuare, următoarele: „După discuțiile purtate cu C.G.M. și cu reprezentanții U.D.R.-ului, am raportat comitetelor de fabrică de la Reșița cele obținute la București, inclusiv un contract colectiv de muncă asemănător cu cel încheiat în 1946”<sup>144</sup>. Acest contract colectiv de muncă, de altfel ultimul încheiat la U.D.R., a fost semnat din partea administrației — de către directorul general (ing. Alex. Popp) și directorul Direcției administrative și contencios (Radu R. Radoveanu), iar din partea salariaților — de către Romulus Drăgoescu și Nicolae Lungeanu<sup>145</sup>.

*Aprovizionarea muncitorilor* rămânea, în perioada studiată, o prioritate pentru U.D.R. Societatea reșițeană s-a conformat dispoziției Ministerului Muncii din decembrie 1944, conform căreia toate firmele și întreprinderile comerciale și industriale care aveau mai mult de 25 salariați erau obligate să înființeze, în termen de 15 zile, o cantină pentru salariați în regie proprie<sup>146</sup>.

La începutul anului 1945, Serviciul Aprovizionării societății reșițene a cumpărat 250 de vagoane grâu, care urma să fie adus la moara U.D.R. de la Bichișcin; în lipsa vagoanelor acoperite pentru protejarea cerealelor, inginerul Alexandru Popp, prim-director general al U.D.R., a dispus ca „la Fabrica de Cherestea din Vasiova, vagoanele deschise să fie acoperite în regia U.D.R.”<sup>147</sup>.

În cursul anului 1945, dar și în anii următori, întreprinderile se străduiau să adopte metodele cele mai eficiente pentru funcționarea economatelor. De pildă, în luna iunie 1945 Uzinele „Reșița” au contractat un împrumut de 2 miliarde lei la Banca Românească, Creditul Industrial și Banca de Credit Român, ce trebuia să asigure finanțarea aprovizionării economatului funcționarilor și muncitorilor din societatea amintită<sup>148</sup>.

Referitor la aprovizionarea societății reșițene în anul 1946, Traian Cercega afirmă următoarele: „Frontul Unic Muncitoresc a căzut de acord ca eu să girez președinția sindicatului U.D.R. până la alegerile sindicale din anul următor. În acest an (1946 — *n.n.*) situația economică a țării era extraordinar de gravă, mai ales în ceea ce privește aprovizionarea cu bunuri de strictă necesitate.

<sup>144</sup> Fragmente din relatarea..., Reșița, 1 mai 1984, pp. 7-8.

<sup>145</sup> Dan Gh. Perianu, *op. cit.*, p. 119.

<sup>146</sup> *Curierul Banatului*, Timișoara, anul XXV, nr. 126, 11 decembrie 1944, p. 4.

<sup>147</sup> *Ibidem*, anul XXVI, nr. 22, 19 martie 1945, p. 1.

<sup>148</sup> *Ibidem*, nr. 43, 2 iulie 1945, p. 4.

Societatea U.D.R. care avea obligații — conform contractului colectiv — să ne aprovizioneze, a cerut ca și noi (sindicatul) să intervenim la ministerele de resort pentru a repartiza U.D.R.-ului cele necesare. Îmi amintesc de discuția avută în cabinetul ministrului de interne Teohari Georgescu (împreună cu mine fiind și secretarul sindicatului din Reșița) care m-a întrebat: «Pentru cât timp sunteți aprovizionați?». Am răspuns: «Pentru circa două săptămâni», la care Georgescu a răspuns: «Duceți-vă acasă, dacă Bucureștiul ar fi asigurat cu pâine pentru două săptămâni așa da un comunicat». În acele timpuri se putea citi în ziarele Capitalei: «azi pâine, mâine mălai». Cu toate greutatele existente în întreaga țară în 1946, muncitorimea de la Reșița a avut cel mai puțin de suferit comparativ cu alte centre muncitorești și orașe din țară<sup>149</sup>.

În anul 1947 s-au făcut precizări suplimentare în ceea ce privește activitatea economatelor, pentru evitarea oricărei confuzii. Într-un raport al Comitetului Județean Caraș al F.U.M., redactat în luna februarie, se stipulau următoarele: „aprovizionarea salariaților prin economate — după unificarea salariilor — se va face numai la prețurile oficiale; se vor menține scutițiile de taxe fiscale la articolele distribuite prin economat (pânză, stofă, bocanci); acordarea mesei de prânz la cantină, cu o reducere de 50%”<sup>150</sup>.

La data de 15 martie 1947 Economatul U.D.R. a început distribuția alimentelor pentru muncitorii și funcționarii societății conform normelor programului stabilit, de comun acord, între conducerea societății și sindicate<sup>151</sup>.

În luna aprilie 1947 s-au stabilit noi reguli cu privire la funcționarea economatelor. De pildă, într-o circulară emisă de Economatul General al funcționarilor și pensionarilor publici se stabileau cu precizie categoriile de angajați care nu puteau fi aprovizionați prin economate: membrii consiliilor de administrație și ai comitetelor de cenzori, cu excepția acelor care lucrează permanent în instituția sau întreprinderea respectivă și sunt retribuiți cu un salariu fix lunar; salariații care, pe lângă serviciul lor, practică o profesiune liberă sau un meșteșug, într-un cabinet, birou sau atelier propriu, realizând venituri din încasări de onorarii sau plata lucrului făcut în atelier; membrii de familie ai celor două categorii enunțate mai sus și membrii de familie ai salariaților sezonieri, respectiv flotanți, de la întreprinderile publice. Ministerul

<sup>149</sup> Fragmente din relatarea..., Reșița, 1 mai 1984, pp. 6-7.

<sup>150</sup> DJCSAN, fond P.S.D. - C. J. Caraș, d. 5/1946, f. 47-48.

<sup>151</sup> *Banatul*, Timișoara, anul III, nr. 57, 17 martie 1947, p. 3.

Industriei și Comerțului putea aproba, în cazuri excepționale, înscrierea în economat a membrilor familiilor de sezonieri de la întreprinderile publice, în baza avizului uniunii sindicale respective<sup>152</sup>.

În condițiile în care fenomenul inflaționist a devenit incontrollabil, iar specula a atins cifre impresionante, guvernul a procedat la introducerea cartelelor pentru aprovizionarea salariaților cu îmbrăcăminte și încălțăminte începând din luna septembrie 1947, măsură la care s-a conformat și U.D.R.-ul.

De asemenea, în toamna anului 1947 guvernul a dispus desființarea economatelor. Sustragerea și antrenarea unui număr apreciabil de salariați, cadre tehnice și administrative în acțiunea de aprovizionare și desfacere a mărfurilor, cu repercusiuni directe asupra nivelului cheltuielilor de regie a întreprinderilor de stat sau particulare, constituia un greu balast pentru întreprinderi și o piedică tot mai serioasă în calea ridicării producției și a productivității muncii. În același timp, finanțarea economatelor de către stat avea efecte negative tot mai serioase asupra cheltuielilor bugetare, conducând la accentuarea procesului inflaționist<sup>153</sup>.

### ***1.1.c. Alte întreprinderi industriale din județul Caraș în perioada 1944-1948***

Până la sfârșitul anului 1944 întreprinderile industriale din Caraș au căutat să restabilească mersul normal al lucrărilor și repararea stricăciunilor<sup>154</sup>.

\*\*\*

Datorită diversității ramurilor industriale existente la nivelul județului Caraș vom trata diferențiat, pe plase, *dezvoltarea industriei* în această parte a țării.

Vom începe, în mod firesc, cu *orașul Reșița și plasa omonimă*, deoarece deținem numeroase informații despre dezvoltarea industriei în zonă.

În perioada 1944-1948 în *orașul Reșița* funcționau, alături de U.D.R., și alte întreprinderi industriale: în *industria energiei electrice și termice* — Centrala termoelectrică Anina furniza energie electrică localității amintite,

<sup>152</sup> DJCSAN, fond *Tribunalul județului Caraș*, d. 26/1947, f. nenumotată.

<sup>153</sup> Ion Alexandrescu, *op. cit.*, p. 186.

<sup>154</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 3/1944, f. 238.



legătura cu Reșița făcându-se printr-o linie aeriană la tensiunea de 55 kv; *industria alimentară* era reprezentată de cooperativele „Iureșul” și „Munca” (înființate în 1945) și de abatorul situat în cartierul „Stavila”, până în anul 1947. În ceea ce privește *industria poligrafică*, în Reșița a existat o tipografie particulară încă din anul 1935, care a fost închisă în 1943, ca urmare a plecării patronului din țară; în anul 1946, din inițiativa Comitetului orașenesc al P.C.R., tipografia a fost redeschisă și pusă în funcțiune (cu un efectiv de 7 salariați) pentru nevoile organizației de partid locale<sup>155</sup>.

Mai mult chiar, până în anul 1948 existau — în orașul Reșița — peste 20 *brutării particulare*, relativ mici, cu un număr de până la 15 salariați, care realizau zilnic o producție totală de cca 13 tone<sup>156</sup>.

Una dintre firmele reșițene despre care deținem informații complete este *Fabrica de celuloză „Frații Feher”*. Conform unei statistici, întocmită la finele anului 1944, fabrica amintită era dotată cu numeroase instalații, precum: mașini de lustruit; prese de mână; strunguri; mașini de găurit și polizat; prese de bachelit de 6, 15, 20 și 40 tone, o presă hidraulică de 250 tone; compresoare etc., în cursul anului 1944 fiind construit un nou atelier — unde au fost plasate secția de prelucrare manuală, atelierul de lăcătușerie și un strung din vechiul atelier<sup>157</sup>. Având un capital social de 3,3 milioane lei, firma reșițeană colabora cu firma „Standard” — fabrică de telefoane și radio S.A. București, căreia îi punea la dispoziție matricele și sculele, precum și sfaturi tehnice pentru secția de bachelită a firmei din Capitală (înființată în anul 1943)<sup>158</sup>. Fabrica utiliza materii prime provenite din țară (Orlat - județul Sibiu, Timișoara, Reșița), dar și din străinătate (Germania): celuloză, galalit, praf de bachelită, acetonă, butanol, diluante și spirt etilic<sup>159</sup>. Lucrând în flux continuu, la cele două secții principale ale firmei (secția de bachelită, secția de celuloză și galalit) s-au obținut — în cursul anului 1944 — sortimente variate de mărfuri: 1.163,30 kg produse din celuloză (jucării pentru copii, mingi de ping-pong, articole de toaletă, de voiaj și farmaceutice etc.); 147,45 kg produse din galalit (articole

<sup>155</sup> *Reșița - istorie și contemporaneitate...*, pp. 236-239.

<sup>156</sup> *Ibidem*, p. 242.

<sup>157</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 333/1924-1948, f. 201, 206.

<sup>158</sup> *Ibidem*, f. 202.

<sup>159</sup> *Ibidem*, f. 207.

de menaj, pentru librării și farmacii etc.); 16.701,34 kg produse din praf de bachelită (articole de menaj, de toaletă, articole tehnice, diverse piese pentru telefoane și avioane); aceste cifre reflectau doar 79% din capacitatea maximă de producție a fabricii<sup>160</sup>. Producția era asigurată de 108 salariați: 86 muncitori necalificați, 7 muncitori calificați, 10 funcționari ș.a. m. d.<sup>161</sup>.

În perioada noiembrie-decembrie 1945, la Fabrica „Frații Feher” din Reșița producția s-a mărit cu 30% la prelucrarea materialelor tehnice, comparativ cu anul precedent<sup>162</sup>.

Datorită costurilor de producție ridicate, la sfârșitul anului 1947 era semnalată o producție vizibil mai scăzută față de anul 1944 la articolele de celuloid (95,03 kg) și de bachelită (330,74 kg); articolele de galalit nu mai figurau în statistici<sup>163</sup>. De asemenea, numărul salariaților era mai scăzut, raportat la anul 1944 (90), dintre care: 78 muncitori calificați și necalificați, 12 funcționari administrativi și tehnici<sup>164</sup>.

Până în 1948 s-au fabricat articole din bachelită, celuloid și galalit, firma reșițeană dispunând de utilajul strict necesar, precum și de o matrițerie proprie. Într-un memoriu redactat în luna februarie 1948, firma amintită solicita permisiunea înființării unei secții de fabricat rășini artificiale și prafuri de bachelită. Noua secție avea drept scop reducerea prețurilor de cost ale acestor produse, pornind de la o motivație simplă: importurile frecvente, condițiile tehnice adecvate, materiile prime aflate la îndemână (90% în jurul Reșiței) și urma să fie instalată într-o clădire separată, lângă fabrica existentă. Utilizând materii prime și combustibil la capacitatea maximă de producție anuală (12 t fenol; 12 t crezol; 24 t formol; 3 t hexametilentetramin; 0,72 t stearină; 0,48 t magnezit; 3,36 t coloranți; 48 t sodă caustică; cca 20 t motorină sau 40 t lemne de foc, etc.) se puteau obține, presupunând că randamentul de producție era optim, aproximativ 24 t rășini artificiale și 48 t prafuri de bachelită. Investind capital propriu în valoare de 1,5 milioane lei, noua secție menținea personalul existent în fabrică în acel moment, fiind indispensabilă prezența unui inginer chimist din străinătate, pentru a pune în funcțiune instalația și a instrui

<sup>160</sup> *Ibidem*, f. 200, 208.

<sup>161</sup> *Ibidem*, f. 204.

<sup>162</sup> DJCSAN, fond P.M.:R. - C. J. Caraș, d. 1/1946, f. 4.

<sup>163</sup> DJTAN, fond Inspectoratul Industrial Control Cazane, d. 333/1924-1948, f. 271.

<sup>164</sup> *Ibidem*, f. 272.

personalul firmei în privința modalității de manevrare a instalației. Această solicitare nu a primit aviz favorabil, problema rămânând în suspensie până la naționalizarea fabricii<sup>165</sup>.

În preajma naționalizării (iunie 1948), producția înregistra o fluctuație evidentă comparativ cu luna decembrie 1947: o scădere drastică la articolele din celuloid (18,41 kg), o creștere semnificativă la articolele din bachelită (547,24 kg); în schimb, sunt fabricate — din nou — articole din galalit (15,52 kg)<sup>166</sup>. Personalul firmei era mult mai redus față de anul precedent (76 salariați); 65 muncitori calificați și necalificați, 11 funcționari administrativi și tehnici<sup>167</sup>.

*Fabrica de gheață „Schenchenstein Rudolf”* din Reșița a fost pusă în funcțiune de către Alexandru Juracsek în anul 1916, cumpărată de primăria orașului în 1918 și repusă în funcțiune în 1924, producând gheață pentru populația Reșiței. Firma reșițeană era dotată cu instalații montate în anul 1916: un compresor pentru răcire, cu amoniac, cu o capacitate de producție de 1.200 kg gheață în 8 ore și un motor electric, cu o capacitate de 40 H.P.<sup>168</sup>. În anul 1947, vechea fabrică de gheață a orașului Reșița a trecut în patrimoniul Întreprinderilor comunale, fiind în stare de nefuncționare, iar fabrica nouă de gheață a orașului — instalată în edificiul abatorului comunal — era în curs de montare, autoritățile locale exprimându-și speranța că aceasta „va intra în funcțiune în primăvara anului viitor (1948 — *n.n.*)”<sup>169</sup>.

Deținem câteva informații despre două ateliere mecanice din Reșița, avându-i ca proprietari — pe Appelcz Carol și Teodor Vasile.

*Atelierul mecanic „Appelcz Carol”*, înființat în 1933, funcționând — inițial — ca atelier de strungărie, a fost completat — în anul 1940 — cu un atelier de lăcătușerie. Atelierul era utilat cu diferite instalații, precum: prese hidraulice și de fricțiune, strunguri speciale și universale, mașini de rabotat și găurit ș.a. m. d. Beneficiind de o gamă variată de materii prime (fier laminat, sârmă și oțel), în cursul anului 1944 atelierul a obținut o producție de aproximativ 48,2 t bucele de fier și 8,6 t capse de fier. Atelierul valorifica, la maximum, puterea de muncă a personalului propriu care număra 33 salariați,

<sup>165</sup> *Ibidem*, f. 277.

<sup>166</sup> *Ibidem*, f. 284.

<sup>167</sup> *Ibidem*, f. 284.

<sup>168</sup> *Ibidem*, d. 331/1938-1945, f. 44, 50.

<sup>169</sup> *Ibidem*, f. 52.

dintre care: 15 ucenici, 11 muncitori necalificați, 4 muncitori calificați, 3 funcționari administrativi și tehnici<sup>170</sup>.

Într-o cerere înaintată Regionalei a IV-a. Industrială Timișoara la data de 25 iulie 1947, proprietarul atelierului menționat solicita aprobarea pentru mărirea atelierului mecanic cu o turnătorie de fontă și metale, care să se conformeze articolului 24 din Legea cartelurilor. Motivele invocate în acest sens erau destul de convingătoare: a) „turnătoriile mari, în speță U.D.R.-ul, nu pot satisface cererile de acest soi ale atelierelor mecanice din cauza supraaglomerării comenzilor livrate în contul Armistițiului”; b) „consumatorii o formează pătura țărănească, aceasta putând fi deservită astfel mai sigur și mai rapid prin executarea — de către noi — a comenzilor mari de felul: unelte agricole, accesorii la unelte agricole, prese, bucele de căruță etc.”. În memoriul justificativ se prezentau câteva date despre evoluția ulterioară a atelierului: puterea instalată — mai mare (24 C.P.); numărul angajaților — în creștere (17-20 salariați); instalații noi (un cubilou cu capacitatea de 1.000 kg, un ventilator cu motor de 4 C.P., o macara cu o putere de 2.500 kg și un polizor). Toate mașinile enumerate au fost cumpărate în stare folosită, cubiloul fiind construit de proprietarul atelierului<sup>171</sup>. Lucrând cu 10 salariați câte 8 ore zilnic, timp de 25 zile lucrătoare, s-ar fi ajuns la o capacitate de producție lunară de 10.000 kg. Investițiile necesare pentru construirea turnătoriei se ridicau la suma de 3,32 miliarde lei, în condițiile inflației galopante din acel an. Deși Regionala a IV-a. Industrială Timișoara a dat aviz favorabil cererii lui Appelcz, Ministerul Economiei Naționale (Direcția Industriei Metalurgice) a respins-o în baza rezoluției ministeriale nr. 4670/29 august 1947<sup>172</sup>.

În luna iunie 1948, în condițiile unui stoc de materii prime mult diminuat și ale unui personal de proporții mai reduse comparativ cu anul 1944 (15 salariați), era obținută o producție mult mai mică: 4,46 t lacăte grele și 3,61 t lacăte ușoare<sup>173</sup>.

Celălalt atelier aflat pe raza orașului Reșița era *Atelierul mecanic „Teodor Vasile”*. În anul 1947, atelierul era dotat cu următoarele instalații: un cuptor de topit fontă, un ventilator pentru cuptor, 3 strunguri, o mașină de găurit și o

<sup>170</sup> *Ibidem*, d. 325/1939-1948, f. 47-57.

<sup>171</sup> *Ibidem*, f. 59-60.

<sup>172</sup> *Ibidem*, f. 63-64.

<sup>173</sup> *Ibidem*, f. 75.

mașină de frezat. Atelierul avea un număr de 11 angajați și intenționa să facă noi angajări în cursul anului 1947<sup>174</sup>.

În luna martie 1947 proprietarul atelierului solicita obținerea unei autorizații pentru funcționarea unui cuptor de topit fontă, motivându-și cererea astfel: „doresc să contribui și eu la refacerea țării cu fabricarea pompelor de stropit, care sunt atât de necesare pieței interne, care deservește — în majoritatea cazurilor — numai agricultorii, mai ales fiind ieftine, deoarece sunt invenție proprie și s-a constatat a fi cele mai bune până în prezent și durabile”. Cererea proprietarului atelierului a primit aviz favorabil din partea Regionalei a IV-a. Industriale Timișoara și a ministerului de resort, cuptorul de topit fontă urmând să intre în funcțiune în cursul aceluiași an<sup>175</sup>.

*Industria morăritului* a cunoscut o anumită dezvoltare în această perioadă. Astfel, la finele anului 1944, în plasa Reșița erau amintite 3 mori de făină, cu o capacitate de producție zilnică cuprinsă între 500-8.000 kg; dintr-un efectiv de 4 lucrători, doar unul era calificat; cea mai redusă capacitate de producție se înregistra la morile „I. Susa” și „Val. Stângu” din Gârliște, iar cea mai ridicată capacitate de producție era consemnată la moara „Plărași” de la Marginea – Reșița<sup>176</sup>.

Un an mai târziu erau consemnate 4 mori, dintre care 3 mori cu apă<sup>177</sup>.

*Întreprinderile și atelierele meșteșugărești* au primit — și în anul 1947 — subvenții de la buget, uneori însă insuficiente pentru a scăpa de perspectiva falimentului. Numai în luna martie 1947 atelierelor și întreprinderile comunale din plasa Reșița au primit, de la bugetul statului, suma de 50 milioane lei, cheltuită în întregime, fiind plătite 3.600.000 lei pentru salarii și 46.400.000 lei pentru materiale; în schimb, până la sfârșitul lunii respective s-a realizat un beneficiu net în valoare de 950.000 lei, care nu ar fi acoperit nici măcar plata salariilor angajaților<sup>178</sup>.

Există, de asemenea, o serie de informații legate de dezvoltarea industriei în orașul Oravița și plasa omonimă.

*Uzina electrică din orașul Oravița* era în stare de lichidare încă din luna martie 1944, iar *Fabrica de gheață „Electra”* din aceeași localitate se găsea

<sup>174</sup> *Ibidem*, d. 327/1946-1947, f. 5.

<sup>175</sup> *Ibidem*, f. 7.

<sup>176</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 15.

<sup>177</sup> *Ibidem*, d. 8/1945, f. 85.

<sup>178</sup> *Ibidem*, d. 11/1947, f. 15.

într-o situație similară datorită avarierii unui motor Diesel care alimenta cele două unități industriale menționate<sup>179</sup>.

*Industria morăritului* a cunoscut o dezvoltare constantă și în această zonă. De pildă, în plasa Oravița erau consemnate 6 mori de făină, cu o capacitate de producție zilnică de 800-10.000 kg; dintr-un efectiv total de 2.016 lucrători — 1.063 erau calificați (adică cca 53%), iar restul necalificați, ceea ce explică unele pierderi înregistrate în procesul de producție; morile „Carol Maushammer” din Ticvanu Mic, „Ioan Bonhafer” din Ticvanu Mare și „Magdalena Fuchs” din Răcășdia aveau cea mai redusă capacitate de producție; cea mai mare capacitate de producție era semnalată la moara „Concordia” din Vrani<sup>180</sup>. *Moara cu aburi și suluri din Oravița*, înființată în anul 1897, nu a desfășurat nici o activitate în anii 1944-1946, datorită utilajelor învechite, a capitalului social insuficient și a lipsei personalului calificat<sup>181</sup>. În urma aplicării actului naționalizării din 11 iunie 1948, în patrimoniul orașului Oravița au fost trecute două mori<sup>182</sup>.

*Industria poligrafică* era reprezentată prin *tipografia „Felix Weiss”* din Oravița, care dispunea și de o librărie aferentă. În luna iunie 1948, Prefectura județului Caraș a făcut demersurile necesare pentru cumpărarea tipografiei amintite, în vederea transformării sale într-o tipografie județeană. Ofertantul a pus condiția ca toți muncitorii tipografiei sale să fie preluați și menținuți în continuare de prefectură, chiria localului urmând să fie fixată în funcție de valoarea locativă. Comisia de licitații a atribuit tipografia „Felix Weiss” Prefecturii județului Caraș, la prețul de 1,8 milioane lei<sup>183</sup>.

Una dintre cele mai reprezentative unități industriale care activau în plasa Oravița era „*Margina-Reșița*”, *Distilăriile de Lemn Unite S.A.R.*, situată în apropierea comunei Anina. Conform unei statistici întocmite la sfârșitul anului 1944, această întreprindere, cu o capacitate de producție impresionantă, furniza o gamă variată de *mărfuri*, constând în: alcool metilic (producție anuală — cca 540.000 kg); acetonă (producție anuală — 480.000 kg); cărbuni

<sup>179</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 286/1920-1945, f. 327.

<sup>180</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 14.

<sup>181</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 290/1921-1948, f. 119, 127.

<sup>182</sup> Constantin Brătescu, *op. cit.*, p. 69.

<sup>183</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș - Serviciul Administrativ*, d. 81/1948, f.

de lemn (producție anuală — 6.540.000 kg); catran de lemn (producție anuală — 1.080.000 kg); paraformaldehidă (producție anuală — 300.000-500.000 kg); diferite dizolvante (producție anuală — 200.000-500.000 kg); antigel (producție anuală — 50.000-100.000 kg); ulei de catran de lemn (producție anuală — 120.000 kg); acid acetic tehnic și pur (producție anuală — 600.000-800.000 kg). În condițiile stării de război, armata română avea nevoie urgentă de unele produse fabricate la societatea amintită, comenzile sale având prioritate absolută: pentru Direcția Superioară a Motomecanizării din Subsecretariatul de Stat al Armatei de Uscat — 28.000 l alcool metilic; pentru Direcția Controlului Industriei de Război — 10.000 kg acetonă și 10.000 kg mangal (cărbuni de lemn); pentru Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării Armatei Aliate — 40.000 kg esență de oțet. Întreprinderea urma să execute aceste comenzi cu un *personal* de 188 salariați, structurat astfel: 90 muncitori necalificați, 88 muncitori calificați și 10 funcționari<sup>184</sup>.

Din declarația făcută de întreprinderea „Margina-Reșița” în vederea naționalizării (17 iunie 1948) se desprind multiple aspecte ale activității sale din anii 1947-1948:

– Fabrica și-a încetat activitatea la 20 martie 1948, din lipsă de materii prime, dar urma să fie repusă în funcțiune în cursul lunii iunie 1948. În acest scop s-au luat mai multe *măsuri* considerate indispensabile: s-a realizat un stoc de 40.000 m st. lemn de foc, obținut prin exploatarea pădurilor din masivul Poneasca; s-au construit jilipuri uscate, un canal de apă, precum și un drum practicabil — până la șosea — pentru transportul lemnului cu camioane.

– Întreprinderea era dotată cu *utilaje* complexe: instalații necesare distilării lemnului; uscătoare; instalații complete pentru producerea și distilarea alcoolului metilic, pentru producerea acetatului de calciu, pentru obținerea de gudroane, uleiuri etc.

– *Producția maximă* realizată în anul 1947 era mult mai scăzută comparativ cu anul 1944, datorită diminuării stocului de materii prime și a reducerii numărului de comenzi: alcool metilic — 182.003 kg; acetat de calciu — 614.813 kg; cărbuni de lemn — 4.116.125 kg.

– *Capitalul social* al întreprinderii, la data întocmirii declarației, era de 96 milioane lei.

<sup>184</sup> *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș, d. 5/1944, f. 18-19.

– Din *Consiliul de Administrație* al societății făceau parte: ing. Al. Popp, ing. Feodorovici și ing. Petrovici.

– S-a înregistrat o scădere a numărului salariaților față de anul 1944 (154 persoane), dintre care: 110 muncitori calificați, 26 muncitori necalificați, 12 funcționari ș.a. m. d.<sup>185</sup>.

• Deținem mult mai puține informații despre dezvoltarea industriei în *comuna Bocșa Montană* și în *plasa omonimă*.

La finele anului 1944 în plasa Bocșa Montană funcționau 10 întreprinderi, dintre care 8 *mori de făină*, cu o capacitate zilnică de producție cuprinsă între 600-8.000 kg; numărul total al lucrătorilor era de 197, dintre care 144 calificați și 53 necalificați; cele mai multe mori funcționau în comuna Bocșa Română — 3 la număr; cea mai redusă capacitate de producție se înregistra la moara „Iosif Ungur” din Ramna, iar cea mai ridicată capacitate de producție era deținută de morile U.D.R. și, respectiv, „Iosif Ortman” din Tirol; cei mai mulți lucrători calificați erau la *Fabrica de var „Colțan” din Bocșa Vasiovei (120)*<sup>186</sup>.

Merită amintită, de asemenea, *Fabrica de tăbăcărie „Bizonul” din Bocșa Montană*, evacuată din Cernăuți la data de 9 aprilie 1944 și pusă în funcțiune în localitatea amintită două luni mai târziu. Fabrica era dotată cu numeroase *instalații*, necesare pentru obținerea unei capacități maxime anuale de producție de cca 151 tone și, respectiv, cca 15.000 fuse (la nivelul anului 1945), și anume: două bazine pentru înmuiat piei; 6 bazine pentru cenușerit; 18 bazine pentru tăbăcire; 5 butoaie rotative; 4 vase pentru extragerea taninului; o mașină de stors; o mașină pentru presat, 7 mașini cu diverse întrebuițări; un fierăstrău circular<sup>187</sup>. În anul 1945 fabrica de tăbăcărie a utilizat *materii prime* în cantități suficiente (piei de vită, de vițel și de mânzat; var; acid acetic; glucoză; săpun; untură de pește; sare amară etc.), însă, datorită comenzilor puține și a numărului redus de salariați, s-a obținut o *producție* destul de scăzută comparativ cu capacitatea reală a fabricii: 0,88 t talpă; 2,52 t talpă opincă; 1,77 t blanc; 0,04 t toval; 228,5 fuse binobex; 458,5 fuse boccalf<sup>188</sup>. *Capitalul social* al fabricii a fost majorat în cursul anului 1945, atingând suma

<sup>185</sup> *Ibidem*, fond *Prefectura județului Caraș - Comisia de naționalizare*, d. 1/1948, f. 4-8.

<sup>186</sup> *Ibidem*, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 14.

<sup>187</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 42/1945-1948, f. 5.

<sup>188</sup> *Ibidem*, f. 6-7.



de aproximativ 19,2 milioane lei<sup>189</sup>. Tot acum, cei 14 *salariați* (7 muncitori necalificați, 3 muncitori calificați, 3 ucenici și un funcționar) beneficiau de unele înlesniri acordate de fabrica menționată: gratificații, îmbrăcăminte, încălțăminte etc.<sup>190</sup>.

Statistica de producție pe luna aprilie 1948 a fabricii de tăbăcărie „Bizonul” cuprinde unele informații interesante:

– *producția* era în creștere vizibilă, raportat la anul 1945, fiind consemnate și noi sortimente de produse (4,03 t talpă; 0,51 t toval; 379,50 fuse binobex; 464,75 fuse bocalf; 145 fuse chevreaux ș.a. m. d.).

– *personalul* fabricii s-a redus la 5 salariați, comparativ cu anul 1945, dintre care 4 muncitori calificați și necalificați și un funcționar, reducându-se, astfel, și posibilitatea creșterii producției în următoarea perioadă.

– *activitatea* fabricii s-a suspendat, din lipsă de materii prime (piei crude), pe o perioadă nelimitată<sup>191</sup>.

Există unele informații legate de dezvoltarea industriei în *comuna Bozovici* și în *plasa omonimă*.

În ceea ce privește *industria alimentară*, în anul 1944 în plasa Bozovici funcționau 6 *lăptării*, care produceau unt pentru armata sovietică. Aceste lăptării aveau o capacitate de producție zilnică ce varia între 28-200 kg; numărul total al lucrătorilor era de 18, dintre care doar 8 erau calificați; cea mai scăzută capacitate de producție era consemnată la lăptăriile din Prilipeț și Prigor, iar cea mai ridicată capacitate de producție o avea lăptăria „Lica” din Prilipeț<sup>192</sup>. În schimb, *fabrica de brânzeturi „Almăjul” din Bozovici* a avut mult de suferit în urma luptelor din luna septembrie 1944: clădirile și instalațiile fabricii (înființată în anul 1936) au ars în întregime, iar proprietarii au plecat din localitate cu armata germană, nelăsând nici un reprezentant în locul lor, astfel încât repunerea în funcțiune a întreprinderii s-a dovedit a fi imposibilă<sup>193</sup>.

Și *industria morăritului* era destul de bine reprezentată în plasa Bozovici. De pildă, la sfârșitul anului 1944 funcționau 5 *mori țărănești*, cu o capacitate

<sup>189</sup> *Ibidem*, f. 2-3.

<sup>190</sup> *Ibidem*, f. 4.

<sup>191</sup> *Ibidem*, f. 17.

<sup>192</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 9.

<sup>193</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 53/1936-1944, f. 64.

zilnică de producție între 3-314 kg făină; dintr-un efectiv de 7 lucrători, 3 erau calificați; la morile „Berbentea Dănilă” din Dalboșeț și, respectiv, „Obeșterescu Dănilă” din Lăpușnicu Mare se înregistra cea mai scăzută capacitate de producție; cea mai ridicată capacitate de producție o avea moara „Calina Ion” din Putna<sup>194</sup>.

În *plasa Moldova Nouă* s-au dezvoltat, în condiții optime, 3 ramuri industriale: industria morăritului, industria extractivă și industria de prelucrare a lemnului.

*Industria morăritului* era reprezentată prin două mori, cu o capacitate zilnică de producție cuprinsă între 4.000-8.000 kg. Dintr-un total de 5 lucrători, doar 2 erau calificați; cea mai redusă capacitate de producție era deținută de moara „Bozovici”, iar cea mai mare capacitate de producție era consemnată la moara „Constantin Stürmer”<sup>195</sup>.

În *domeniul industriei extractive* merită menționată *mina de cărbuni Cozla*. În anul 1945, în depozitele minei de cărbuni Cozla se păstrau mari cantități de materiale care așteptau să fie încărcate și transportate, iar mina avea nevoie urgentă de benzină, uleiuri și păcură<sup>196</sup>. Deși efectivul lucrătorilor la mina Cozla era relativ mic — 259, comparativ cu alte mine din țară, productivitatea muncii era destul de ridicată, cantitatea materialelor ieșite fiind de 13.719.279 t<sup>197</sup>. Numai în perioada noiembrie-decembrie 1945, la mincele Cozla, minerii au reușit să mărească producția cu peste 200%, comparativ cu anul precedent<sup>198</sup>.

Ocolul Silvic Berzasca poseda, la începutul anului 1947, o rețea de linie ferată forestieră în lungime de 76 km, înzestrată cu material rulant și de tracțiune, și o fabrică de cherestea în portul Drencova, formând o singură unitate, cu aceeași conducere, păstrând — parțial — personalul tehnic, administrativ și chiar lucrătorii, însă solicita Regionalei a 4-a. Industriale din Timișoara un sprijin material consistent în vederea reparării mașinilor defecte (drezine, motopompe)<sup>199</sup>. *Fabrica de cherestea din Drencova* avea o forță motrice de

<sup>194</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 9.

<sup>195</sup> *Ibidem*, f. 5.

<sup>196</sup> *Ibidem*, d. 5/1945, f. 1-4.

<sup>197</sup> *Ibidem*, d. 58/1945, f. 1.

<sup>198</sup> *Ibidem*, fond *P.M.R. - C. J. Caraș*, d. 1/1946, f. 4.

<sup>199</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 25/1939-1947, f. 14.

160 CP (puterea semistabilei — *n.n.*) și dispunea de un personal format din 50 salariați, structurat în modul următor: 42 muncitori și 8 funcționari<sup>200</sup>.

În schimb, *calea ferată forestieră Berzasca-Drencova* avea o forță motrice de 310 CP (puterea celor 5 locomotive și a motorului Diesel — *n.n.*), iar personalul număra 103 salariați, dintre care 96 muncitori și 7 funcționari<sup>201</sup>.

Deținem informații despre *industria morăritului*, care a cunoscut o anumită dezvoltare în *plasa Sasca Montană*. De pildă, la finele anului 1944 în această plasă existau 3 *mori țărănești de făină*, cu o capacitate zilnică de producție între 500-5.000 kg; numărul total al lucrătorilor era de 5, dintre care 3 erau calificați; morile „Florea Murgui” din Ilidia și „Sava Perian” din Ciuchici aveau cea mai mare capacitate de producție, în timp ce moara „V. Murari” din Ciuchici deținea cea mai ridicată capacitate de producție din cadrul plășii<sup>202</sup>.

\*\*\*

Reluarea activității întreprinderilor industriale cărășene și eforturile depuse de personalul de conducere al acestora în vederea redresării producției a avut — ca efect — neînregistrarea oficială de șomeri la nivelul județului Caraș, în luna decembrie 1944<sup>203</sup>.

În anul 1945 situația întreprinderilor cărășene era destul de dificilă. Astfel, în luna ianuarie 1945, unele întreprinderi au micșorat capacitatea de producție, datorită lipsei de comenzi și materii prime<sup>204</sup>.

Pentru anul 1946, Prefectura Caraș a întocmit mai multe chestionare economice privind județul, pentru a urmări modificările survenite în economia cărășeană în această perioadă. Într-un asemenea chestionar pe luna aprilie se preciza că, în cele 101 *întreprinderi industriale* mari și mici care figurau pe raza județului Caraș erau angajați 29.075 *muncitori*, dintre care 787 erau lucrători flotanți, fiecare muncitor având cel puțin două persoane în întreținere<sup>205</sup>.

<sup>200</sup> *Ibidem*, f. 15.

<sup>201</sup> *Ibidem*, f. 16.

<sup>202</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 5/1944, f. 15.

<sup>203</sup> *Ibidem*, d. 4/1944, f. 169.

<sup>204</sup> *Ibidem*, d. 5/1945, f. 1.

<sup>205</sup> *Ibidem*, d. 5/1947, f. 3.

La începutul anului 1947 în județul Caraș erau înregistrate 27 de întreprinderi, în scădere față de anii anteriori, întreprinderi în care își desfășurau activitatea 21.373 de muncitori<sup>206</sup>.

În luna octombrie 1947 s-au constituit birouri pentru inventarierea întreprinderilor industriale și comerciale în toate localitățile cărășene: pentru comunele rurale — la fiecare primărie, sub conducerea notarului, iar în lipsa acestuia, a unui funcționar desemnat de comisia de plasă respectivă, iar pentru comunele urbane (Reșița și Oravița) — la primăriile aferente, sub conducerea a câte doi funcționari cu pregătirea necesară<sup>207</sup>.

Din documentele vremii rezultă un număr de 33 întreprinderi cărășene supuse naționalizării în luna iunie 1948, și anume:

– 5 întreprinderi în *orașul Reșița*: „Frații Feher” (firmă prelucrătoare de materiale plastice), „A. Schenchenstein” (fabrică de gheață și sifon), „Metaltras” (firmă de accesorii metalice), „Dorna” (fabrică de cuie) și „Drexler” (brutărie).

– două întreprinderi în *orașul Oravița*: morile „Achim Grama” și „Forviz”.

– două întreprinderi în *comuna Bocșa Montană*: centrala electrică deservind și comuna Bocșa Vasiovei, precum și fabrica de tăbăcărie „Bizonul”.

– două întreprinderi în *comuna Bocșa Vasiovei*: moara „Bichiștin” și fabrica de tăbăcărie „Nicolaeveci”.

– două întreprinderi în *comuna Moldova Nouă*: morile „Borovicica” și „Stürmer Constantin”.

– 20 întreprinderi în alte localități din județul Caraș: mina de aur și argint „Aurum-Ianișca și Asociații” din *Bozovici*; mina de cărbuni „Creditul Carbonifer” din *Cozla*; moara „Concordia” din *Vrani*; mina de cărbuni „Globul” din *Bigăr*; mina de pământ refractar, nisip și caolin „Quartz-Caolin” din *Gârnice*; moara și presa de ulei „Voinescu Francisc” din *Bocșa Română*; mina de cărbuni din *Lupac*; fabrica de lapte și derivate din lapte „Lica” din *Prilipeț*; moara „Imbroane Mihai și fiii” din *Vărădia*; moara „Frații Fuchs” din *Cacova*; moara „Frații Preisac” din *Zlatița*; moara „Ernst Rudolf” din

<sup>206</sup> William Marin, Ioan Luncan, *Două secole de luptă revoluționară în sud-vestul României (1733-1948)*, Timișoara, Editura Facla, 1984, p. 253.

<sup>207</sup> DJCSAN, fond *Prefectura județului Caraș*, d. 6/1947, f. 3.

*Moldova Veche*; moara „Victor Murany” din *Ciuchici*; moara „Asociația Mercina” din *Mercina*; cariera de granit „Seceina” din *Maidan*; moara și presa de ulei „Mureșan” din *Zorlențul Mare*; moara și presa de ulei „Wissentz Gheorghe” din *Berzovia*; moara și presa de ulei „Orban Iosif” din *Tirol*; moara și presa de ulei „Hollender Ioan” din *Vermeș*; moara și presa de ulei „Riess Petru” din *Valeapai*<sup>208</sup>.

\*\*\*

Acțiunile sindicale erau strâns legate, totuși, de starea materială a muncitorilor, în primul rând de *salarizarea* acestora. Spre exemplu, într-o dare de seamă privind starea de spirit a populației cărășene în luna decembrie 1944 — întocmită de Poliția de Reședință Oravița — se preciza faptul că „muncitorii sunt mulțumiți pe deplin”, deoarece „în ultimul timp primesc lefuri care ating suma de 70.000 lei lunar, în timp ce un muncitor zilier este plătit cu 1.000-1.500 lei”<sup>209</sup>.

Situația muncitorimii din județul Caraș s-a înrăutățit vizibil în cursul anului 1945, determinată de modificările intervenite în activitatea economică din zonă. Într-un raport de activitate al Comitetului Județean Caraș al P.C.R. din 22 decembrie 1945 se subliniau următoarele aspecte: „munca în uzinele cărășene stagnează din lipsă de materii prime (în special carburanți), astfel încât 6.000-8.000 muncitori au rămas fără lucru”<sup>210</sup>.

Problemele de natură salarială puteau genera conflicte de muncă. Pornind de la această premisă, în conformitate cu decizia Ministerului Muncii și Asigurărilor Sociale nr. 61.763/1946, la începutul lunii februarie 1947 s-a înființat Inspectoratul de Muncă Oravița, cu sediul la Oficiul Camerei de Muncă din aceeași localitate, care avea obligația de a cerceta litigiile de muncă din județul Caraș, exceptând cazurile din orașul Reșița<sup>211</sup>. În afara unor conflicte de muncă izbucnite la U.D.R. nu deținem informații asupra unor greve declanșate la alte întreprinderi cărășene în perioada studiată.

\*\*\*

<sup>208</sup> *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș - Comisia de naționalizare, d. 1/1948, f. 33; vezi *Ibidem*, d. 5/1948-1949, f. 68.

<sup>209</sup> *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș, d. 4/1944, f. 168.

<sup>210</sup> *Ibidem*, fond P.M.R. -C. J. Caraș, d. 2/1945, f. 22.

<sup>211</sup> *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș - Serviciul Administrativ, d. 31/1947, f. 1.

*Sindicatelor* s-au implicat nu numai în rezolvarea problemelor salariale, dar și în acțiuni cu scop caritabil.

Un rol foarte important pe plan social l-a jucat *Sindicatul meseriașilor și micilor industriași din Reșița*. Acest sindicat a desfășurat o activitate intensă, mai ales în decursul lunii septembrie 1946, activitate care consta în: împărțirea a diferite obiecte de îmbrăcăminte și alimente la 36 orfani și săraci; vărsarea sumei de 800.000 lei pentru regiunile bântuite de secetă; colectarea sumei de 12.000.000 lei pentru confecționarea a 200 perechi ghete și pantofi. În luna decembrie 1946 meseriașii din sindicat au contribuit — cu salariul pe o zi — pentru ajutorarea moldovenilor, suma trimisă ridicându-se la 927.000 lei; tot acum s-au făcut diferite donații, de exemplu — 2.520.000 lei pentru îmbunătățirea hranei ucenicilor din Căminul Nr. 1 (de stat) etc.; mai mult, s-au vărsat sume importante pentru obținerea de diferite materii prime, semifabricate și fabricate necesare bunului mers al atelierelor membrilor sindicaliști<sup>212</sup>.

## I.2. Industria în județul Severin

### *I.2.a. Industria în județul Severin în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial. Prezentare generală*

Statisticile maghiare și rapoartele camerelor de comerț întocmite în anul 1910 împărțeau industria din teritoriile românești aflate sub stăpânirea monarhiei dualiste (Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș) în 11 *grupuri mari*, și anume: „industria fierului și a oțelului; industria mașinilor (uzine electrice); industria argilei (ciment, ipsos, cărămidă, azbest și sticlă); industria lemnului și a caselor; industria pieilor și părului; industria de tors și țesut; industria de îmbrăcăminte și încălțăminte; industria hârtiei; industria alimentară (mori, spirt, zahăr, conserve); industria de produse rafinate (petrol, uleiuri, gaz, săpun, catran); industria artelor grafice”.

În aceste teritorii funcționau 1.110 întreprinderi industriale, cu 82.179 lucrători, cei mai mulți fiind concentrați în: „industria lemnului și caselor” (23.874), „industria argilei” (14.221), industria alimentară (11.017), „industria fierului și a oțelului” (9.357 și „industria mașinilor” (7.638).

<sup>212</sup> *Banatul*, Timișoara, anul III. 1947, nr. 54, 14 martie 1947, p. 3.

Dintre toate instalațiile industriale, primul loc îl ocupau cele pentru prelucrarea lemnului, dat fiind fondul forestier foarte bogat din aceste teritorii. Urmau fabricile de cărămidă, var și ciment, morăritul situându-se pe locul al treilea.

Celelalte întreprinderi industriale nu puteau acoperi, în acel moment, nevoile consumului intern într-o măsură suficientă.

Controlul statului se exercita prin inspectorii industriali (7 la număr) și prin camerele de comerț și industrie din Brașov, Târgu-Mureș, Cluj, Oradea Marc (azi Oradea), Sighetu Marmăției, Arad și Timișoara<sup>213</sup>.

În anul 1910 erau consemnate fabricile mai însemnate de pe raza comitatului Caraș-Severin: 4 *fabrici de bere* („Mihai Panayoth” din Bocșa, „Urmașii lui Fischer M.G.” din Ciclova, „Raichl Alexandru” și „Weil Hermann” din Orșova); 3 *fabrici de spirt* („Bäumel”, Steiner & Co.” din Lugoj și Bocșa, „Rafinăria de spirt lugojană” S.A. – cu sediile în Găvojdia și Lugoj); 3 *velnițe de spirt* („Oz. Gróf Bétlon-Andrásné” din Birchiș, „Glück Adolf” din Vărădia de Jos și „Gya-Rosemberger Ignaz” din Feneș); 10 *fabrici metalurgice* (Turnătoria și fabrica de mașini c. f. privilegiată S.A. din Reșița, Turnătoria și fabrica de mașini privilegiată S.A. din Anina, Turnătoria și fabrica de mașini a statului din Găvojdia, Societatea pentru industria fierului S.A. din Nădrag, Fabrica de mașini „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleş, Fabrica de sape „Gran Ferencz” din Oravița, Fabrica de mașini „Haberehren Antal” din Cireșu, Fabrica de mașini „Milosevics Dusan” din Rusca Montană, Fabrica de mașini „Văduva Montoi Tereza” din Lugoj și Șantiercele navale S.A. din Orșova); 6 *uzine electrice* (Uzina electrică S.A. din Bocșa Montană, Societatea pentru industria electrică S.A. din Lugoj, Uzina electrică de luminat S.A. din Reșița, Uzina electrică „Schmidt, Dachler și Perlfaster” din Caransebeș, Uzina electrică a orașului Orșova și Uzina electrică a societății privilegiate austro-ungare de căi ferate din Anina și Reșița); 3 *mori* („Industria de morărit bănățeană” S.A. din Bocșa și Oravița, „Moara de aburi și cu cilindri” S.A. din Oravița și „Moara sistematică lugojană” S.A. din Lugoj); 4 *fierăstraie mecanice*, reprezentând industria lemnului („Eissler I. și Frații” din Berzasca, „Naschitz și Iakabfy” din Căvăran, „Frații Winkler” din Bistra-

<sup>213</sup> Enescu, Ion, Enescu, Iuliu (coord.), *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, ed. a III-a adăugită, București, Editura Librăriei SOCEC & Co. S.A., 1920, pp. 138-139.

Cireșa și „Industria lemnului cărășană” S.A. din Lugoj); o *fabrică de mobile* (Fabrica de mobile „Tüzfas Al.” din Caransebeș); o *fabrică de calapoade* (fabrica „Stadtmüller F. și soții” din Caransebeș); două *fabrici de pânzeturi* („Industria textilă lugojană” din Lugoj și filatura de mătase „F. G. Panzza di Udine” S.A. din Lugoj); două *rafinării de petrol* (Fabrica de petrol S.A. din Orșova și rafinăria societății privilegiate austro-ungare de căi ferate din Oravița); două *fabrici de produse chimice* (Fabrica de acid nitric a societății privilegiate austro-ungare de căi ferate din Moldova Nouă și Societatea anonimă austro-ungară de acid sulfuric din aceeași localitate); două *fabrici de ciment* (Fabrica de ciment a societății anonime privilegiate austro-ungare de căi ferate din Oravița și Fabrica de ciment „Kovács și Polgár” din Lugoj) ș.a. m. d.<sup>214</sup>

Subsolul teritoriilor românești aflate sub dominația Austro-Ungariei era bogat în tot felul de zăcăminte, care au determinat apariția a numeroase exploatări miniere. Marile centre miniere se găseau în Munții Apuseni – care despart Ardealul de Banat, de Crișana și Maramureș – și erau împărțite în 3 *căpitănat*e miniere: Baia Mare, Zlatna și Oravița. Principalele produse miniere erau: aurul, argintul, fierul, cărbunii (huila), lignitul și sarea<sup>215</sup>.

Situația exploatărilor miniere din comitatul (județul) Caraș-Severin în anul 1910 se prezenta în felul următor: mine de aur, argint și zinc – la Agadici; mine de aur, argint, zinc și molibden, în asociere cu cărbunele brun și huila – la Șopotul Vechi, Moceriș, Svinița, Rudăria, Bănia și Bozovici; mine de cupru, pirită, galenit și oxid de fier, în suprafață de 1.263.259 m<sup>2</sup> – la Ogradena; mine de fier – la Temeșești, Grizești, Rugi, Tintina Mică, Iablanita și Rușchița; exploatări de huilă – la Bănia, Rudăria, Berzasca, Bigăr, Prigor, Rusca Montană, Svinița, Șopotul Vechi, Bozovici, Lăpușnic și Moceriș<sup>216</sup>.

Pe teritoriul județului Caraș-Severin se aflau numeroase și variate cariere, din care se extrăgeau – pe lângă pietrișul necesar căilor ferate și șoselelor – cantități mari de piatră, care se putea ciopli și putea fi cu succes întrebuințată la construcția podurilor, clădirilor etc.<sup>217</sup>

Construcțiile primelor căi ferate din Banat din secolul XIX și începutul secolului XX au contribuit – în mod intens – la dezvoltarea industriei

<sup>214</sup> *Ibidem*, pp. 140-152.

<sup>215</sup> *Ibidem*, p. 160.

<sup>216</sup> *Ibidem*, pp. 162-165.

<sup>217</sup> *Ibidem*, p. 179.



metalurgice, carbonifere etc. din această regiune. De asemenea, au contribuit la dezvoltarea morăritului bănăţean şi, implicit, a agriculturii cerealiere, care – pe vremuri – a avut o reputaţie europeană. Reţeaua de căi ferate din Banat avusese o densitate mai redusă decât, de pildă, în marile state occidentale, în schimb era suficientă pentru a ridica industria, agricultura şi comerţul la un oarecare prestigiu, nemaivorbind de faptul că densitatea reţelelor ferate era mai mare decât în restul ţării. Următorul tabel vorbeşte de la sine în ceea ce priveşte amploarea construcţiilor de căi ferate din Banat între anii 1856-1914, adică până la izbucnirea primului război mondial:

<i>Calea ferată</i>			
<i>Nr. crt.</i>	<i>Data predării circulaţiei</i>	<i>Denumirea liniei</i>	<i>Lungimea în km</i>
1.	1.XI.1856	<i>Baziaş-Oraviţa</i>	62
2.	15.XI.1867	<i>Segheţin-Timişoara</i>	112
3.	30.XII.1858	<i>Timişoara-Iasencvo (Serbia)</i>	94
4.	15.XII.1863	<i>Oraviţa-Anina</i>	33
5.	26.X.1870	<i>Vălceni-Periam</i>	43
6.	6.IV.1871	<i>Arad-Timişoara</i>	55
7.	6.IX.1874	<i>Foiteg-Bocşa Vasiovei</i>	47
8.	23.X.1876	<i>Timişoara-Caransebeş</i>	98
9.	20.V.1878	<i>Caransebeş-Orşova</i>	89
10.	1.V.1879	<i>Orşova-Turnu Severin (până la granită)</i>	4
11.	24.X.1888	<i>Periam-Variaş (linie ferată de interes local)</i>	8
12.	10.XI.1892	<i>Bocşa Vasiovei-Resiţa (linie îngustă de 0,76 m)</i>	21
13.	7.VIII.1893	<i>Jebel-Ciacova (linie ferată de interes local)</i>	8
14.	26.IX.1895	<i>Timişoara-Sâmicolau Mare (linie ferată de interes local)</i>	61
15.	15.XII.1895	<i>Jimbolia-Parlanj (Serbia, linie ferată de interes local)</i>	42
16.	21.XII.1895	<i>Ciacova-Boka (Serbia, linie ferată de interes local)</i>	40
17.	3.VII.1896	<i>Gătaia-Pršec (Serbia, linie ferată de interes local)</i>	44
18.	18.XI.1896	<i>Chişoda (înglobat azi localităţi Timişoara)-Buziaş (linie ferată de interes local)</i>	31
19.	29.V.1897	<i>Timişoara-Lipova-Radna (linie ferată de interes local)</i>	63
20.	31.VII.1897	<i>Timişoara-Jaša Tomić (Serbia, linie ferată de interes local)</i>	51
21.	22.VII.1898	<i>Gătaia-Lugoş</i>	58,1
22.	17.IX.1898	<i>Lugoş-İlia (linie ferată de interes local)</i>	81
23.	20.X.1898	<i>Jimbolia-Velika Beckerek (Serbia, linie îngustă 0,76 m)</i>	65,6
24.	1905	<i>Dea-Alhunar (Serbia, linie ferată de interes local)</i>	49,7
25.	1905	<i>Tablaniţa-Bozovici (linie ferată de interes local)</i>	42
26.	1905	<i>Denta-Zichyfalva (Serbia, linie ferată de interes local)</i>	19,2

Până în anul 1914 era avută în vedere construirea altor linii ferate de interes local, proiecte aprobate încă din 1905: *Caransebeș-Hațeg* (76 km), *Periam-Velika Kikinda* (Serbia, 40,2 km), *Oravița-Jamul Mare* (38,3 km), *Variaș-Arad* (38 km), *Jimbolia-Lovrin* (25,3 km), *Jebel-Liebling* (10,7 km), *Reșița-Anina* (linie mică, 35 km), *Băile Herculane* (linie electrificată, 5,5 km) și *Orșova* (linie electrificată, 4,4 km)<sup>218</sup>.

În perioada interbelică, numărul firmelor industriale din județul Severin a crescut considerabil, cunoscând un recul în anii marii crize economice (1929-1933). Toate cererile pentru înregistrarea firmelor industriale și comerciale (individuale sau sociale) trebuiau aprobate de o comisie specială, cu sediul la Timișoara, care verifica activitatea circumscripțiilor camerelor de comerț și industrie din Arad, Lugoj și Deva. Astfel, în anul 1940, în registrele Camerei de Comerț și Industrie din Lugoj figurau 73 *firme individuale* (39 cu capital românesc, 17 cu capital german, 14 cu capital evreiesc, două cu capital maghiar etc.) și 5 *firme sociale* (3 cu capital german, una cu capital românesc ș.a. m. d.)<sup>219</sup>.

„Indicatorul industriei românești”, publicat cu sprijinul Ministerului Economiei Naționale, furniza informații utile despre firmele industriale care își desfășurau activitatea în județul Severin în cursul anului 1941:

1) în *industria metalurgică – atelierul de reparații mașini agricole* din Caransebeș aparținând lui Gustav Klucserits, cu o forță motrice de 5 H.P.; *fabrica de mașini agricole* din Lugoj, avându-l ca proprietar pe Iosif Facsko, cu o forță motrice de 6 H.P.; *atelierul* lui Francisc Thumerer din Lugoj, care fabrica balamale, cuțite, arcuri de calapoade ș.a. m. d. și utiliza o forță motrice de 15 H.P.; *firma „Arico”* din Lugoj, care producea plite de tuci, grătare, uși și vase de fontă, foarfece, pompe etc., dispunând de o forță motrice de 36 H.P.; *„Fabrica de lanțuri”* S.A. din Rusca-Montană, de fapt o fabrică de unelte agricole (sape, lopeți, fier de plug, securi, topoare, ciocanc, cuțite de plug și târnăcoape), cu un capital social de 35.000.000 lei și o forță motrice de 198 H.P.; *firma „Schramm, Hüttl & Schmidt”* S.p.A. din Topleț, cu un profil de producție complex (sape, cazmale, lopeți, securi, topoare, pluguri, fiare de plug, grape, tăvălugi, batoze, târnăcoape, obiecte turnate din fontă, vase

<sup>218</sup> D. Károlyi, *Contribuții la istoria construcțiilor de căi ferate în Banat (1856-1914)*, în *Banatica*, Reșița, 2, 1973, pp. 213, 216-217.

<sup>219</sup> *Curierul Banatului*, Timișoara, anul XXII, nr. 11, 23 februarie 1941, p. 3.

de fontă pentru uzul casnic, sobe și mașini de gătit, rezervoare, butoaie din tablă de fier, vagonete, robinete, ventile, vane, valțuri și scăunele pentru mori, diverse mașini pentru industria textilă ș.a. m. d.), un capital social în valoare de 42.000.000 lei și o forță motrice de 755 H.P.; *Uzina Ferdinand*, din cadrul societății Titan-Nădrag-Călan, cu o producție destul de diversificată (lingouri, bare din fier laminat, platine, tablă de fier laminată și zincuită, cuie, valțuri de fontă pentru laminat tablă etc.) și o forță motrice impresionantă (6.740 H.P.); *Uzina Nădrag*, și ea parte componentă a societății Titan-Nădrag-Călan, fabrica – printre altele – tablă neagră subțire, tablă galvanizată, articole de tablă și fontă ș.a. m. d., având o forță motrice de 2.106 H.P.

2) în *industria textilă* – firma „*Dunăreana*” din Orșova, care producea stofe de lână, dispunea de un capital în valoare de 1.050.000 lei și o forță motrice de 39 H.P.; țesătoria „*Epstein Pavel & Alex*” din Lugoj, care producea țesături de bumbac și căptușcală de ghetete, cu o forță motrice de 23 H.P.; *fabrica textilă „Frații Strausz*” din Eșelnița, care era profilată pe țesături de bumbac, având o forță motrice de 155 H.P.; țesătoria „*Holdt & Rotsching*” s.î.n.c. din Lugoj, care producea țesături de bumbac, cu o forță motrice de 29 H.P.; țesătoria lui Edmund Höfer din Lugoj, cu un profil de producție variat (plușuri pentru pernițe de vagoane, prosoape și stofe plușate pentru halate de baie); „*Industria de bumbac*” S.A. din Lugoj, cu un capital social de 8.000.000 lei și o forță motrice de 252 H.P.; „*Industria Textilă*” S.A. din Lugoj, care fabrica pânzeturi de bumbac și mătase, dispunând de un capital social în valoare de 28.000.000 lei și o forță motrice de 1.269 H.P.; firma „*Jandera*” S.A. din Orșova, care confecționa țesături de bumbac și cămăși de sport, cu un capital social de 15.800.000 lei și o forță motrice de 220 H.P.; țesătoria „*Lâna*”, aparținând lui Eduard Pfeifer din Lugoj, producând țesături de bumbac și vatelină; țesătoria *mecanică „Mercur*” din Lugoj, cu un capital social de 2.000.000 lei și o forță motrice de 65 H.P.; „*Moara și țesătoria*” S.A. din Lugoj, profilată pe țesături de bumbac, cu un capital social de 6.000.000 lei și o forță motrice de 405 H.P.; țesătoria lui E. Szendersky din Lugoj, cu o forță motrice de 50 H.P.; țesătoria *mecanică „Textor*” din Lugoj, având o forță motrice de 22 H.P.; țesătoria „*Lugojana*” S.A. din Lugoj, aflată în proprietatea lui Rudolf Barat, profilată pe țesături de bumbac, cu un capital social de 2.200.000 lei și o forță motrice de 48 H.P.; *filatura de mătase* aparținând lui E. Walcher din Lugoj, cu o forță motrice de 35 H.P. etc.

3) în *industria chimică* – *Uzina Margina*, parte componentă a societății „Margina-Reșița, Distileriiile de Lemn Unite” S.A.R., cu o producție destul de diversificată (cărbuni de lemn, alcool metilic, acid acetic, acetat de calciu și catran de lemn), un capital social de 75.000.000 lei și o forță motrice de 500 H.P.; *vopsitoria și imprimeria „Color” S.î.n.c.* din Lugoj, cu un capital social de 1.500.000 lei și o forță motrice de 45 H.P.

4) în *industria alimentară* – *moara de făină „Mühle”*, aparținând lui Anton Blickling din Hodoș, cu o forță motrice de 80 H.P.; *moara de făină* din Jupani, aflată în proprietatea Terezei Dassinger, având o forță motrice de 80 H.P.; *moara de făină „Hirschl David și Fiii” s.î.n.c.* din Făget, cu o forță motrice de 36 H.P.; *moara de făină*, aparținând lui Petru Hogeza din Teregova, dispunând de o forță motrice de 32 H.P.; *moara de făină* din Bethausen, aflată în proprietatea lui Alexandru Klein, cu o forță motrice de 120 H.P.; *moara de făină* din Teregova, aparținând lui Eugen Klein, cu o forță motrice de 30 H.P.; *moara de făină* din Belinț, aflată în proprietatea lui Anton Lucaciu, având o forță motrice de 50 H.P.; *moara de făină și secară „Clara” s.î.n.c.* din Lugoj, cu un capital social de 3.694.000 lei și o forță motrice de 200 H.P.; *moara de făină* din Balinț, aparținând colonelului Tocineanu, cu o forță motrice de 35 H.P.; *moara de făină* de pe domeniile familiei Mocsony (comuna Bata), cu o forță motrice de 30 H.P.; *moara de făină „Mărioara”* din Căvăran, având o forță motrice de 80 H.P.; *moara de făină „Pangl & Co.” s.î.n.c.* din Sacul, cu un capital social de 400.000 lei și o forță motrice de 75 H.P.; *moara de făină „Raczek Wenzel & Co.” S.î.n.c.* din Slatina-Tișiș, cu un capital social de 340.000 lei și o forță motrice de 20 H.P.; *moara de făină „Frații Schröder & Co.”* din Balinț, cu o forță motrice de 60 H.P.; *fabrica de uleiuri vegetale* din Hodoș, aparținând soților Blickling (Anton și Ecaterina); *fabrica de rom, lichior și coniac „Bäumel, Steiner & Co.” S.A.* din Lugoj, cu un capital social de 1.000.000 lei și o forță motrice de 30 H.P.; *fabrica de țuică, lichior și rom „Hirschl David & Fiii” s.î.n.c.* din Făget, cu o forță motrice de 1 H.P.; *fabrica de cheag artificial „Românca”* din Caransebeș, cu o forță motrice de 9 H.P.; *abatorul comunal și fabrica de gheață artificială* din Lugoj, având o forță motrice de 80 H.P.; *firma „Garoma” S.A.* din Lugoj, ocupându-se cu exportarea păsărilor și ouălor, cu un capital social de 500.000 lei și o forță motrice de 32 H.P.

5) în *industria lemnului – fabrica de cherestea* din Marga, aflată în proprietatea lui Bruno Azzola, cu o forță motrice de 25 H.P.; *fabrica de cherestea* din Cireșa, aparținând lui Eugen Azzola, cu o forță motrice de 30 H.P.; *fabrica de cherestea C.A.P.S.* (Casa Autonomă a Pădurilor Statului) din Mănăstur, cu o forță motrice de 70 H.P.; *fabrica de cherestea C.A.P.S.* din Poiana Mărului, cu o forță motrice de 160 H.P.; *fabrica de cherestea „Finz Toma și succesorii”* din Caransebeș, cu o forță motrice de 18 H.P.; *fabrica de cherestea* din Zăvoi, cu o forță motrice de 410 H.P.; *„Industria Forestieră”* din Mehadia, fabrică de cherestea, având un capital social de 6.000.000 lei și o forță motrice de 55 H.P.; *fabrica de mobilă* din Caransebeș, aparținând lui Koloman Sintai, cu o forță motrice de 30 H.P.; *„Fabrica de calapoade și mărfuri de lemn” S.A.* din Lugoj, cu o producție diversificată (calapoade, tocure, mânere pentru scule, roți de transmisiuni, lanțuri, rechizite școlare, mosoare pentru ață, mânere de fierăstrău, mobilier pentru grădină ș.a. m. d.), un capital social de 3.000.000 lei și o forță motrice de 120 H.P.; *fabrica de tocure și articole de lemn* din Lugoj, aflată în proprietatea lui Alexandru Parvy, cu o forță motrice de 21 H.P.; *fabrica de mosoare* din Cireșa, aparținând lui Giuseppe Guidi, cu o forță motrice de 110 H.P.; *fabrica de articole din lemn „Pangl & Reisner” S.A.* din Sacul, având o forță motrice de 35 H.P.

6) în *industria celulozei, hârtiei și artelor grafice – Institutul de arte grafice* din Lugoj, aflat în proprietatea lui Iosif Sidon, cu o forță motrice de 45 H.P.; *Fabrica de hârtie creponată* din Lugoj, aparținând aceluiași Iosif Sidon, cu o forță motrice de 5 H.P.

7) în *industria pielăriei – firma de harnașamente și articole de voiaj* din Lugoj, aparținând lui Carol Kiszela, cu un capital social de 3.000.000 lei și o forță motrice de 20 H.P.

8) în *industria materialelor de construcție – „Industria marmorei” S.A.* din Ruschița, aflată în proprietatea lui Ioan Bibel, cu un capital social de 4.000.000 lei și o forță motrice de 395 H.P.; *Fabrica de țiglă și cărămizi „Muschong I. & Co.” S.A.* din Lugoj, cu un capital social de 15.000.000 lei și o forță motrice de 865 H.P.; *fabrica de cărămidă* din Caransebeș, aparținând lui Petru Talpeș, cu o forță motrice de 50 H.P.; *fabrica de var* din Băile Herculane, cu un capital social de 750.000 lei și o forță motrice de 30 H.P.; *„Industria de asfalt și de var” S.A.* din Căvăran, cu un capital social de 6.000.000 lei și o forță motrice de 111 H.P.

9) în *industria sticlăriei* – „*Industria sticlei*” S.A.R. din Gladna Montană, cu un capital social de 2.000.000 lei și o forță motrice de 6 H.P.; *fabrica de sticlă* din Tomești, aparținând lui C. Manoliu, cu un capital social de 2.000.000 lei și o forță motrice de 48 H.P.<sup>220</sup>

Marea majoritate a firmelor industriale din județul Severin au fost militarizate în anul 1941, în condițiile intrării României în război. Perioada 1941-1944 și-a pus amprenta asupra industriei județului Severin: utilizarea – la maximum – a capacităților de producție și a materiilor prime în cadrul efortului de război, orientarea producției – cu precădere – spre ramurile industriale care lucrau pentru armată, falimentul unor unități industriale din lipsă de comenzi, amplificarea șomajului (în ultima parte a războiului) ș.a. m. d.

### ***I.2.b. Industria în județul Severin în anii 1944-1948. Prezentare generală***

În preajma loviturii de stat de la 23 august 1944, industria județului Severin era dominată de 4 firme cu reputație: uzinele Nădrag și Ferdinand (aparținând societății Titan-Nădrag-Călan), fabricile „Mundus-Borlova-Armeniș” din Caransebeș și „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleş, a căror activitate va fi prezentată detaliat în subcapitolele următoare.

Ultimul trimestru al anului 1944 a fost marcat și de constituirea sindicatelor în diferite întreprinderi de pe raza județului Severin. De pildă, în luna octombrie 1944 s-a format Comisia sindicală de organizare a muncitorilor ceferiști din Lugoj, reședința județului Severin<sup>221</sup>.

Cele două mari sindicate din Lugoj s-au constituit în cursul lunii noiembrie 1944. Astfel, în ziua de 11 noiembrie muncitorii constructori, în frunte cu comitetele de fabrică de la „Muschong”, s-au întrunit pentru a pune bazele Sindicatului Unit al Muncitorilor Constructori din Lugoj. Două zile mai târziu, la 13 noiembrie, s-au adunat comitetele de fabrică din industriile de textile și piele, precum și croitorii și cizmarii din aceeași localitate, pentru a constitui Sindicatul Unit al Muncitorilor din Industria de Îmbrăcăminte și Piele din Lugoj<sup>222</sup>.

<sup>220</sup> *Indicatorul industriei românești*, București, f. e., 1941.

<sup>221</sup> *Luptătorul bănățean*, Timișoara, anul I, nr. 18, 8 octombrie 1944, p. 4.

<sup>222</sup> *Idem*, nr. 59, 21 noiembrie 1944, p. 3.

Organizarea salariaților în sindicate a continuat, la nivelul județului Severin, până în luna februarie 1945.

Necesitatea respectării obligațiilor înscrise în Convenția de Armistițiu a determinat implicarea factorilor decizionali în activitatea firmelor cu capital german și maghiar, care funcționau pe raza județului Severin. Astfel, în luna mai 1945 au fost numiți administratori de supraveghere pe lângă 24 firme „inamice” din județul Severin, cele mai importante fiind: „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleț, „Bibel” S.A.R. din Ruschița, fabrica „Textor” din Lugoj, „Industria de bumbac” din Lugoj și fabrica „Muschong & Co.” din Lugoj<sup>223</sup>.

La începutul anului 1947, industria dispunea – în Banat – de un număr de 294 întreprinderi cu peste 25 muncitori (în care lucrau 63.850 muncitori)<sup>224</sup>.

Tot acum, pe raza județului Severin funcționau 38 întreprinderi industriale, cu 6.924 muncitori. Acestea reprezentau următoarele ramuri industriale: textilă (17 întreprinderi), metalurgică (4 întreprinderi), forestieră (3 întreprinderi), materiale de construcții (4 întreprinderi), extractivă (o mină și două cariere), precum și alte ramuri (o fabrică chimică, o fabrică de sticlă, o fabrică de rom și lichior, o moară sistematică, două fabrici de piepteni și nasturi, o fabrică pentru confecții de hârtie și marochinărie din piele). Majoritatea muncitorilor erau concentrați în industria textilă (876), metalurgică (2.785), forestieră (1.080) și a materialelor de construcții (619). Fabricile textile se aflau sub administrarea Casei Autonome de Supraveghere a Bunurilor Inamice (C.A.S.B.I.), lucrând la o capacitate redusă, din cauza lipsei acute de materii prime și a reparațiilor necesare în urma bombardamentelor. Și întreprinderile din alte ramuri se confruntau cu o situație similară: materii prime insuficiente, lipsa combustibilului, deteriorarea mașinilor și instalațiilor, rețeaua de transporturi deficitară ș.a. m. d. Doar două întreprinderi, ambele reprezentând industria forestieră, executau comenzi pentru armata sovietică sau livrau produse care urmau a fi expediate în URSS în contul Convenției de Armistițiu: „Lomaș”, cu 510 muncitori și „Mundus-Borlova-Armeniș”, cu 502 muncitori<sup>225</sup>.

<sup>223</sup> DJTAN, fond *Delegatul Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului – județul Severin*, d. 6/1945-1946, f. 54.

<sup>224</sup> Ioan Lunčan, *Participarea maselor populare din Banat, sub conducerea P.C.R., la lupta pentru consolidarea puterii revoluționar-democratice și trecerea la socialism în anul 1947*, în SIB, Timișoara, VIII, 1982, p. 198.

<sup>225</sup> DJTAN, fond *Prefectura județului Severin*, d. 33/1947, f. nenumărată.

În cursul anului 1947, Confederația Generală a Muncii, controlată de comuniști, s-a implicat tot mai mult în problemele sociale ale muncitorimii. De pildă, în luna septembrie C.G.M. a trimis o circulară tuturor organelor sindicale prin care le informa că, în conformitate cu dispozițiile legale, nici o angajare de personal nu era permisă fără avizul „Comisiei de plasare a forțelor de muncă”, comisie care își desfășura activitatea pe lângă C.G.M., fiind în strânsă colaborare cu Ministerul Muncii; circulara cerea organelor sindicale respective „să vegheze ca toate posturile vacante din întreprinderi să fie comunicate Comisiei de plasare”. De asemenea, Confederația Generală a Muncii a acordat o atenție sporită dezvoltării cantinelor pe lângă toate întreprinderile mari, propunând asocierea întreprinderilor mici și mijlocii în vederea organizării cantinelor necesare pentru hrana personalului aferent<sup>226</sup>.

Anul 1948 a însemnat o redresare a producției la întreprinderile industriale din județul Severin, datorită unor factori obiectivi, precum: implicarea statului în aprovizionarea cu materii prime și combustibil, la timp și în condiții optime; refacerea rețelei de transporturi; acordarea de credite exclusiv în scopuri productive ș.a. m. d.

De pildă, firmele industriale mari din județul Severin („Ferdinand” și „Nădrag”, aparținând Societății TNC) au atins o producție de 96% în luna ianuarie 1948, prevăzută de Ministerul Industriei și Comerțului, pentru care a primit premiul de producție „Drapelul Roșu” la concursul național al industriilor grele în luna decembrie 1947. Trecând sub administrația Uzinelor de Stat din Hunedoara, fabrica de oțet „Margina-Reșița” și-a reînceput activitatea, „lucrând din plin”. De asemenea, fabrica „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleş a ajuns la o producție de unelte agricole (sape, lopeți, sobe de tuci, etc.) de 90%, procent fixat de M.I.C. Raportul remis de Prefectura județului Severin - Serviciul Administrativ Ministerului Afacerilor Interne la începutul anului 1948, cu ample referiri la situația generală a județului Severin, se încheia pe un ton optimist: „grație bunei aprovizionări a muncitorilor, producția în sectorul industrial este în plină creștere, muncitorii luându-se la întrecere pentru ajungerea planului de producție fixat”<sup>227</sup>.

Măsurile etatiste radicale adoptate de guvernul Groza în anii 1946-1947, care au afectat puternic industria județului Severin, au culminat cu

<sup>226</sup> *Banatul*, Timișoara, anul III, nr. 212, 26 septembrie 1947, pp. 1, 3.

<sup>227</sup> DJTAN, fond *Prefectura județului Severin*, d. 51/1948, f. nenumerotată.



naționalizarea principalelor mijloace de producție, semnificând desființarea proprietății private, expresia – în plan economic – a unui regim democratic.

### *I.2.c. T.N.C. – Uzina Ferdinand*

*Societatea T.N.C.* a luat naștere prin reunirea uzinelor din Călan, Ferdinand și Nădrag, dispunând de o veche tradiție metalurgică și o reputație consolidată, sub egida casei de afaceri a familiei Auschnitt, care posedă o firmă comercială pentru produse de fierărie și cointeresatii în uzinele metalurgice din Galați.

*Uzina Ferdinand (azi Oțelu Roșu)*, înființată în 1804, și *uzina Călan*, fondată în 1868, au trecut – la sfârșitul secolului XIX – laolaltă cu mince de fier de la Teliuc, în proprietatea societății Kalaner Bergbau und Hüttenwerke A.G., având un capital de 3.000.000 coroane. Întâmpinând greutăți financiare din ce în ce mai mari, în anul 1901 cea mai mare parte a acțiunilor ei (13.758,33 din totalul de 15.000) au fost preluate de un consorțiu condus de Allgemeine Depositenbank din Zürich. În anul 1906 acest stoc de acțiuni a fost achiziționat de către una din cele mai puternice societăți monopoliste din Ungaria, Rimamurányi-Salgó-Tarjánér Eisenwerks Aktiengesellschaft, care se afla sub controlul puternicelor bănci Österreichischer Länderbank, Wiener Bankverein și Pester Ungarischer Kommerzialbank. Această societate monopolistă dădea 63% din producția de oțel și laminate a întregii Ungarii în anul 1913.

Cu puțin înaintea izbucnirii primului război mondial se elaborase planul de contopire a uzinelor Ferdinand și Călan, toate instalațiile urmând a fi mutate la Călan pentru economisirea cheltuielilor de transport a materiilor prime. Această hotărâre fusese adoptată deoarece Călanul era mai bine plasat din punct de vedere geografic, ușurând desfacerea produselor pe piața Transilvaniei, astfel încât concurența putea fi mai lesne înfruntată.

Izbucnirea războiului și, apoi, intrarea României în război au modificat radical planurile de raționalizare ale societății Călan, căci – la factorii de ordin economic – se adăugau acum și cei de ordin strategic, astfel că, în 1916, la ordinul statului major austro-ungar, cea mai mare parte a instalațiilor de la Ferdinand au fost demontate și strămutate la uzinele din Ózd ale societății

Rimamurány. O mare cantitate de laminate, fontă, cocs, minereu de fier au fost – de asemenea – transportate la Budapesta, Ózd și Likér<sup>228</sup>.

Încadrarea uzinelor metalurgice de la Călan, Ferdinand și Nădrag în economia națională a României, în urma unirii Transilvaniei cu vechea Românie, le-a deschis perspective de dezvoltare cu totul noi.

În primii ani postbelici uzinele Călan și Ferdinand au continuat să resimtă din plin urmările războiului, precum și situația economică gravă a țării.

Situația uzinelor *Ferdinand* era cu mult mai nefavorabilă, datorită descompletării instalațiilor. La sfârșitul primului război mondial erau în stare de funcționare doar centrala electrică de 1600 CP și câteva ateliere mecanice și de turnătorie. În anul 1919 conducerea a început lucrări de înlăturare a zgurei îngrămădite în jurul oțelăriei Siemens-Martin.

În anul 1920 atelierele mecanice au trecut la repararea unor locomotive și vagoane în urma comenzilor primite din partea C.F.R. Lucrările de reparații au fost luate în antrepriză de T. Codreanu, care a închiriat – în acest scop – atelierele pentru suma de 150.000 lei lunar. Până în martie 1923 atelierele au reparat un număr de 330 vagoane, executând lucrări în valoare de 6.717.000 lei, revenind – în medie – 20.000 lei de vagon.

Deoarece C.F.R. întârzia mereu cu plata reparațiilor efectuate, T. Codreanu a ajuns, în curând, într-o situație financiară grea, nefiind în stare să-și plătească chiria față de uzine. În martie 1923 el datora 620.000 lei uzinelor Ferdinand, dar avea mari datorii și la băncile care îl creditau, astfel că în anul următor a devenit practic insolubil, deși continua să efectueze reparații de vagoane.

De abia în ianuarie 1923 direcțiunea societății Călan a considerat necesar să se treacă la lucrările pregătitoare pentru punerea în funcțiune a oțelăriei. Se considera că aceste operațiuni necesită cheltuieli în valoare de 15.000.00 lei. În cursul anului 1923 s-a lucrat, în special, la refacerea a două cuptoare pentru turnarea fierului și oțelului, iar un cuptor pentru turnatul fontei era în bună stare de funcționare.

Cu toate acestea, conducerea societății Călan nu mai manifesta vreun interes susținut pentru uzinele sale din România. În ianuarie 1924 firma

<sup>228</sup> *Dezvoltarea întreprinderilor metalurgice din Transilvania (1919-1940)*, coordonator: Ștefan Csucsujă, Cluj-Napoca, Editura Studium, 2003, pp. 88-89.

O. Auschnitt & Co. din Galați s-a interesat de uzină, întrebând cât ar costa repararea și punerea în funcțiune a unui cuptor Martin și a unui laminor pentru producția de platine și cât ar dura în timp. Ulterior, reprezentanți ai firmei Auschnitt, însoțiți de cei ai unor companii engleze, au vizitat uzinele de mai multe ori, vizând achiziționarea lor<sup>229</sup>.

Scopul final al familiei Auschnitt era, însă, acela de a reuni toate întreprinderile producătoare de tablă din România într-o singură firmă, pentru a pune bazele unei industrii a tablei la scară națională. Controlând cele mai mari laminoare din țară, ei sperau să obțină mari profituri, deoarece tabla era o marfă foarte căutată pe piața metalurgică.

În acest scop reprezentanții societății „Uzina Metalurgică Titan” au luat legătura mai întâi cu Societatea Fierului din Nădrag, iar apoi și cu Societatea de Mine și Furnale din Călan. Tranzacțiile efectuate în cursul anului 1924 cu aceste societăți au fost mult ușurate de faptul că gestiunea întreprinderilor aflate în România devenise pe de o parte greoaie și nesigură, iar pe de altă parte ambele societăți aveau mari datorii, pe care, datorită faptului că nu mai obținuseră profituri mulțumitoare încă de la începutul primului război mondial, nu erau în stare să le plătească. Ofertele Societății Titan, care a propus – în schimbul preluării efective a uzinelor – cedarea unor substanțiale pachete de acțiuni, precum și reglementarea datoriilor care paralizau activitatea firmelor respective, au fost, deci, binevenite.

La 3 martie 1924 a avut loc – la Budapesta – adunarea generală extraordinară a acționarilor Societății de Mine și Furnale din Călan (Kaláni Bánya és Kohó Részvénytársaság, Kalaner Bergbau und Hüttenwerke A.G.), la care a participat Fülöp Weisz, reprezentând 3.611 acțiuni ale Băncii Ungare Comerciale din Pesta; Bernard Popper-Arlberg, reprezentând 3.711 acțiuni ale băncii Wiener Bankverein-Viena; dr. Ferenc Chorin junior, reprezentând tot 3.711 acțiuni ale societății Salgótarjáni Kőszénbánya R.T., din cointeresăția concernului Rimamurány-Salgótarján. În afară de aceasta, cei trei oameni de afaceri, reprezentanți ai fostei oligarhii financiare austro-ungare, dețineau și ei câte 200 de acțiuni ale societății Călan. La adunarea generală au participat – în total – 14 acționari, posesori a 13.433 acțiuni ale societății.

Luând în discuție mersul întreprinderii, acționarii au subliniat greutățile de care se lovea administrarea uzinelor din România, recomandând vânzarea

<sup>229</sup> *Ibidem*, pp. 90-92.

acestora la momentul oportun, chiar dacă nu s-ar obține un preț care să reflecte valoarea reală a bunurilor societății. Vânzarea devenise necesară și datorită faptului că Banca Comercială Ungară și grupul Rimamurány-Salgótarján aveau de achitat mari sume către Allgemeine Depositenbank A.G. - Zürich din Elveția, de la care au achiziționat acțiunile pe care le dețineau.

În zilele următoare a fost efectuată tranzacțiunea de vânzare-cumpărare între societățile Kalaner Bergbau und Hüttenwerke A.G. și Uzinele Metalurgice Titan, în virtutea căreia societatea românească prelua minele de fier de la Teliuc, uzinele metalurgice și turnătorii de la Călan-Crișeni și oțelăria și laminoarele de la Ferdinand pentru suma de 25.000.000 lei, ce urma a fi achitată în acțiuni ale Societății Titan<sup>230</sup>.

Toate aceste tranzacțiuni depășeau cu mult capitalul inițial al societății „Uzinele Metalurgice Titan SAR”. Din această cauză a fost necesară convocarea unei adunări generale a acționarilor, care să ratifice contractele de vânzare-cumpărare încheiate până atunci și să sporească capitalul societății în conformitate cu noua ei avere și obligațiile ce decurgeau din achizițiile înfăptuite.

În acest scop a fost convocată adunarea generală a acționarilor din 11 martie 1924, la care s-a decis sporirea capitalului social la suma de 150 milioane lei, prin emiterea a 137.000 acțiuni nominative de câte 1.000 lei valoare nominală fiecare. În acest număr de acțiuni urmau a fi cuprinse și cele destinate achitării datoriilor contractate în urma preluării uzinelor de la Ferdinand, Călan, Nădrag și Galați. Din noua emisiune de acțiuni, 60.125 bucăți au intrat în posesia Băncii Chrissoveloni, 19.875 în posesia grupului Auschnitt, iar 5.000 au fost preluate de Banca de Credit Român. În contul achizițiilor efectuate, societatea Uzinele de Fier și Domeniile Reșița a obținut 7.500 acțiuni, societatea Erste Privilegierte Staatsseisenbahngesellschaft - Viena (STEG) 25.000 acțiuni, iar societatea Salgótarjánér Bergbau und Hütten A.G. Budapesta un număr de 25.000 acțiuni.

În lunile următoare a continuat procesul de reorganizare a societății. Ședința Consiliului de administrație din 20 mai 1924 a cooptat în consiliu reprezentanții societăților Călan și Nădrag. Tot atunci s-a luat hotărârea de a convoca adunarea generală extraordinară a acționarilor societății pentru data de 28 iunie în scopul modificării statutelor conform noilor realități. S-a

<sup>230</sup> *Ibidem*, pp. 95-96.

preconizat, în primul rând, schimbarea numelui în „Uzinele Metalurgice Unite Titan-Nădrag-Călan Societate Anonimă Română” (Usines Métallurgiques Réunies Titan-Nădrag-Călan; Titan-Nădrag-Călan Works Ltd.).

Articolul 5 al statutelor urma a fi reformulat astfel: „Societatea are drept scop exploatarea uzinelor de fier și oțel, a minelor și altor stabilimente industriale, precum și achiziționarea și crearea de noi societăți și stabilimente pentru dezvoltarea industriei metalurgice, într-un cuvânt societatea are drept scop orice fel de întreprindere comercială și industrială”.

Conform articolului 10, Consiliul de administrație urma să se compună din cel puțin 10 membri și cel mult 25, din care două treimi trebuiau să fie – în mod obligatoriu – români. Stabilirea ponderii la care avea dreptul în Consiliul de administrație fiecare din grupările financiare din contopirea cărora s-a născut societatea Titan-Nădrag-Călan s-a făcut prin convenția încheiată la 21 mai 1924 între reprezentanții societăților Călan, Nădrag, UDR și STEG, Banca Chrissoveloni și firma O. Auschnitt & Co. Prin convenție s-a stabilit ca numărul de locuri în consiliu să se fixeze pentru fiecare grup proporțional cu participarea la capitalul social, exceptând Societatea Călan, care – timp de 10 ani – își menținea dreptul la un sfert din numărul total de locuri.

Aceeași convenție prevedea ca părțile contractante să-și blocheze acțiunile ce le revin pe timp de 10 ani, până când Societatea Titan își achită datoriile față de banca din Zürich, moștenite prin cumpărarea bunurilor Societății Călan. Până atunci cea mai mare parte din acțiuni urmau a fi depuse la Banca de Credit Român din București, fără ca proprietarii lor să aibă dreptul de a le înstrăina sau a le ipoteca. La un an după trecerea acestui termen, Societatea Călan avea dreptul să-și vândă acțiunile, dar cu obligația de a le oferi, mai întâi, spre cumpărare grupului Titan<sup>231</sup>.

\* \* \*

Detalii interesante privind activitatea uzinei *Ferdinand* până în anul 1924 sunt cuprinse într-un memoriu trimis Ministerului Industriei și Comerțului în luna noiembrie 1947, în vederea operațiunii de inventariere a întreprinderilor industriale și comerciale, demarată de cabinetul Groza.

Factorii principali care au determinat localizarea Uzinei *Ferdinand* au fost: combustibilul (pădurile din apropiere), energia (căderile râului Bistra)

<sup>231</sup> *Ibidem*, pp. 97-98.

și prezența – de la mijlocul secolului XIX – a furnalului înalt de la Ruschița, care a funcționat până în anul 1908 folosind minereurile de fier din apropiere.

Uzina Ferdinand s-a înființat pe teritoriul comunei Ohaba-Bistra, după toate probabilitățile în 1804, sub forma unui atelier modest, cu ciocane mânate de puterea apei râului Bistra. Comuna Ferdinand s-a înființat în 1807, cu coloniști străini. În 1829 Uzina Ferdinand avea 4 ciocane mânate de apă, un ciocan mic cu aburi, un atelier mecanic și un tren-laminor. Țaglele produse de laminor se prelucrau sub ciocan în cercuri pentru roți. Trecând prin mâna mai multor proprietari particulari, instalațiile au fost cumpărate în 1857 de societatea „Erster Banater Siebenbürger Bergwerks Gesellschaft”, cu sediul la Viena. Această societate a fuzionat în 1859 cu „Kronstädter Bergbau und Eisen Hütte A.G.” din Brașov.

Prin construirea liniei ferate Arad-Simeria-Petroșani, în anul 1870, uzina a luat o dezvoltare mai mare, primele șine pentru calca ferată menționată mai sus fiind laminate la Uzina Ferdinand. Laminorul era acționat de o turbină hidraulică de 80 CP și o mașină cu aburi de 80 CP<sup>232</sup>.

În 1874 cuptoarele de pudlaj s-au prevăzut cu sistem regenerativ Siemens și s-a înființat un nou laminor, care producea cca 2 tone fier pe schimbul de 12 ore.

În 1881 s-a instalat un tren pentru laminat tablă, producându-se – în acel an – 600 tone tablă și 4.800 tone fier comercial.

În 1890 s-a înființat o fabrică de mașini și unelte agricole, acționată de o turbină hidraulică de 40 CP și o mașină cu aburi de 10 CP.

Primul cuptor Siemens-Martin s-a construit în 1891, cu o capacitate de 6,5 tone, fiind încălzit de 6 generatoare de gaz, care consumau lemne.

După 1894 producția a crescut la 800 tone tablă și 6.000 tone fier comercial.

În 1896 s-a instalat o turbină hidraulică verticală de 360 CP pentru laminorul de fier comercial și una de 160 CP pentru laminorul de tablă, ambele având câte o cădere de 7,4 m.

În 1898, uzina trecând în proprietatea societății „Kalaner Bergbau und Hütten A.G.”, instalațiile de laminat fier fasonat s-au mărit și s-a instalat o turbină hidraulică de 450 CP. Programul de laminare cuprindea fier rotund și profilat (L.T.U.Z.), șine de cale ferată (5,25-23,3 kg/m), precum și platine.

<sup>232</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – Uzina Oțelu Roșu, d. 58/1947, f. 57.

În 1903 s-a construit al doilea cuptor Siemens-Martin, cu o capacitate de 15 tone, măririndu-se cel vechi de 6,5 tone la 10 tone. Fontă brută se primea de la Călan. În același an s-a construit un laminor de tablă nou, cu o turbină hidraulică de 250 CP.

În 1908 s-a construit linia ferată Caransebeș-Subcetate, iar Uzina Ferdinand s-a racordat cu o linie de garaj în 1912, fiind pusă astfel în legătură cu linia Timișoara-Caransebeș-Turnu Severin. Acest fapt a contribuit la ieftinirea produselor și la mărirea producției.

În 1912 s-au desființat cuptoarele de pudlaj și s-a construit al treilea cuptor Siemens-Martin, cu o capacitate de 15 tone.

În 1913 Uzina Ferdinand producea 15.000 t fier laminat și 3.500 t tablă, de altfel producțiile maxime atinse înaintea primului război mondial, în timp ce numărul lucrătorilor ocupați a fost de cca 650.

În 1916, odată cu intrarea României în război, uzinele au fost demontate și instalațiile trimise – în cea mai mare parte – la Ózd, în Ungaria. La acea dată Uzina Ferdinand cuprindea:

a. O oțelărie cu 3 cuptoare Siemens-Martin având capacitatea de 10 și 15 t; în aceeași hală se mai găsea, rămas de la o instalație de pudlaj, un ciocan pilon de 2,5 t.

b. Un laminor de șine și de fier profilat („Grobstrecke”).

c. Un laminor de fier comercial („Feinstrecke”).

d. Un laminor de tablă („Blechstrecke”).

e. Câteva ateliere mecanice.

Totalul forței motrice instalate a fost de cca 1.400 CP<sup>233</sup>.

În 1920 halele, birourile și o parte din locuințe s-au închiriat firmei ing. Codreanu de la Turnu-Severin, care încearcă să le amenajeze pentru reparații de vagoane C.F.R. Întreprinderea, nedând rezultate, a fost lichidată.

În 1924 Uzina Ferdinand a fost cumpărată de societatea „Titan-Nădrag-Călan”, căreia i-a aparținut până în anul 1948<sup>234</sup>.

\* \* \*

Constituirea societății T.N.C. a deschis calea unor investiții masive în întreprinderile pe care le-a preluat. Între anii 1925-1939 societatea a întreprins o vastă acțiune de modernizare a uzinelor sale, de lărgire a capacităților de

<sup>233</sup> *Ibidem*, f. 58.

<sup>234</sup> *Ibidem*, f. 59.

producție, de construire a unor noi secții. Paralel cu aceasta, s-au întreprins numeroase operațiuni de raționalizare. Investițiile totale ale societății T.N.C. între 1924-1939 depășesc suma de 780 milioane lei. Cele mai mari sume au fost investite pentru dezvoltarea uzinelor Ferdinand: ele au totalizat 443.059.027 lei.

Disponând de resurse financiare impresionante, societatea T.N.C. a căutat să iasă din criza economică efectuând investiții importante. Majoritatea covârșitoare a investițiilor au fost destinate unor scopuri productive. Din suma totală de peste 780 milioane lei, 627 milioane au avut – ca obiect – achiziții de mașini și instalații industriale, iar 72 milioane construcții de clădiri industriale.

În urma acestor investiții, numeroase secții mai vechi ale uzinelor societății au fost reconstruite și modernizate, altele au fost lărgite. De asemenea, au apărut noi secții pentru îmbogățirea sortimentelor produse, pentru asimilarea unor articole căutate pe piața internă.

Cele mai mari transformări le-au cunoscut Uzinele Ferdinand<sup>235</sup>.

În perioada 1924-1944 Uzina Ferdinand avea următoarele secții principale de forță și de fabricație:

I. Centralele de forță.

II. Oțelăria și fabrica de cărămizi refractare (numită Uzina I, prescurtat U. I.).

III. Laminorul de fier fasonat (U. II.).

IV. Laminorul de platine (U. IV.).

V. Laminorul de tablă și atelierul de zincat tablă (U. III.).

VI. Laminorul la rece (U. V.).

VII. Fabrica de sârmă și cuic.

VIII. Turnătoria de cilindri.

• I. *Centralele de forță*

Avantajele râului Bistra pentru captarea energiei apelor sale au contribuit, în mare parte, la localizarea Uzinei Ferdinand. Construindu-se un baraj de captare, apele aceluiași canal s-au folosit – prin turbine succesive – la distanțe variind între 600 și 1.400 m, având căderi de la 7 la 10 m.

Până în 1924 turbinele acționau direct sau prin angrenaje laminoarele și mașinile. În 1925 turbina hidraulică de 80 CP de la U. I. s-a cuplat cu un dinam de 95 KW și 120 V având – ca rezervă pentru iarnă – o mașină cu aburi de 80

<sup>235</sup> *Dezvoltarea întreprinderilor metalurgice...*, p. 99.



CP. Mai târziu, dinamul s-a schimbat cu un alternator de 105 KVA și 380/220 V. Curentul produs servea pentru iluminat.

În 1925 s-a instalat la U. II., în locul turbinei vechi, o turbină hidroelectrică cu ax orizontal fabricat „Veith”-Austria, cu o putere de 720 CP. Această turbină acționa direct laminorul și un alternator de 160 KVA și 380/220 V pentru iluminat și motoarele auxiliare ale U. II.

Turbina veche „Ganz” Budapesta de 360 CP s-a echipat cu un alternator de 250 KVA și 380/220 V pentru iluminat și motoare auxiliare.

Până în 1929 producerea energiei mecanice și electrice se făcea de unități instalate la fiecare uzină în parte. La această dată se construiește prima centrală hidroelectrică modernă, centrala Ferdinand I cu caracteristicile: turbină hidroelectrică cu ax orizontal fabricat „Veith”-Austria, cu o putere de 750 CP și alternatorul trifazic B.B.C.-Elveția de 850 KVA și 3.150 V.

S-au construit, în același timp, instalațiile anexe: case de distribuție și de transformatori, linii de înaltă tensiune etc.

Motorul Diesel cu 6 cilindri fabricat „Güldner”-Germania de 650 CP s-a demontat – în 1932 – de la U. II., unde n-a dat rezultate bune la acționarea laminorului și s-a instalat ca rezervă termică la această centrală acționând, în caz de debite insuficiente de apă, alternatorul prin intermediul unei cuple „Behm”.

Tot în acest timp s-a instalat la U. II. un locomobil cu aburi de 600 CP fabricat „Lanz”-Germania cu rezervă de forță, fiind cuplată direct cu axa laminorului de fier fasonat.

În 1933 s-a instalat centrala hidroelectrică Glimboca cu puterea de 1.120 CP: turbina hidroelectrică fabricat „Veith”-Austria cu axa orizontală cuplată direct cu un alternator fabricat A.S.E.A.-Suedia: 1.000 KVA, 3.150 V, 50 perioade. Centrala Glimboca lucrează în paralel cu centrala Ferdinand I.

În 1935-1936 s-a construit centrala hidroelectrică Mărul pentru alimentarea cu energie a Uzinei Ferdinand și a Uzinei Nădrag. Această centrală s-a proiectat de ing. I. Pflöschinger din Viena și s-a executat în regie proprie. Caracteristicile: Turbina Francis spirală fabricat „Ganz”-Budapesta cu puterea de 2.820 CP cu axa orizontală, cuplată cu un alternator trifazic fabricat „Ganz” (3.000 KVA, 3.300 V, 750 t/m). Transportul energiei se făcea de la Mărul la Ferdinand (10,5 km) și de la Ferdinand la Nădrag (24,5 km), cu o linie aeriană de 30.000 V. Particularitatea acestei centrale hidroelectrice era conducta de

aducțiune a apei în lungime de 5,25 km, construită din doage de lemn strânse cu cercuri de oțel, având diametrul interior de 1.550 mm. În 1939 s-a montat o a doua turbină ca rezervă, fabricat „Veith”-Austria, cu o putere de 2.790 CP, cu axa orizontală, cuplată direct cu un alternator trifazic fabricat B.B.C.-Elveția: 3.000 KVA, 3.300 V, 50 perioade.

Până aproximativ în 1937 instalațiile principale electrice au fost proiectate de specialiști germani și executate de personal indigen, sub conducerea tehnicienilor germani. De la această dată Uzina Ferdinand și-a format cadre specializate, care proiectau și executau instalațiile și montajele de specialitate.

Majoritatea mașinilor mai mari și a materialelor principale s-au procurat din străinătate, cu excepția mai multor transformatoare și a unui motor electric de 1.000 CP, care s-au livrat de U.D. Reșița.

Valorile aproximative ale instalațiilor au fost: Centrala Ferdinand (1929) – 14.000.000 lei; Centrala Glimboca (1933) – 18.000.000 lei; Centrala Mărul (1936) – 64.000.000 lei.

Totalitatea energiei necesare Uzinei Ferdinand era produsă în centralele de forță proprii<sup>236</sup>.

#### • II. Oțelăria și fabrica de cărămizi refractare (U. I.)

Cele 4 cuptoare Siemens-Martin existente în 1940 s-au pus în funcțiune după cum urmează:

- Cuptorul III (9 iulie 1925), cu capacitatea de încărcare de 17 t (1940).
- Cuptorul II (14 iulie 1927), cu capacitatea de încărcare de 17 t (1940).
- Cuptorul IV (martie 1933), cu capacitatea de încărcare de 23 t (1940).
- Cuptorul I (iulie 1937), cu capacitatea de încărcare de 30 t (1940).

Cuptorul III s-a pus în funcțiune în 1925, cu o capacitate de 15 tone, modificându-se – în 1934 – la 17 tone.

Cuptorul II s-a construit în 1927, cu o capacitate de încărcare de 13 tone și s-a modificat succesiv în 1930 (pentru 15 tone) și în 1934 (pentru 17 tone).

Gazogenele pentru cuptoarele II și III s-au mutat în 1937, construindu-se conducta de gaz subterană de la gazogene la cuptoare. Costul lor reprezenta cca 2.500.000 lei.

Cuptorul IV s-a construit, de la început (1933), cu o capacitate de încărcare de 23 tone. Construcția acestui cuptor a costat cca 8.000.000 lei, gazogenele cca 1.300.000 lei, prelungirea halelor, a podurilor rulante, a

<sup>236</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – Uzina Oțelu Roșu, d. 58/1947, f. 59-60.

liniilor și echiparea cuptorului cu plăci de turnare, cochile, vagonete, căldare de turnare etc. – cca 3.100.000 lei.

*Cuptorul I* s-a construit în 1937 pentru capacitatea de încărcare de 30 tone, împreună cu gazogenele și conducta aeriană de gaz. Costul acestui cuptor cu canalul și cala de turnare, cu mărirea halelor, cu echipamentul necesar și cu gazogenele a fost de cca 15.500.000 lei.

Primul pod rulant de încărcarea cuptoarelor construit de fabrica „Demag”-Germania s-a instalat în 1936, având capacitatea de 2,5 t la un braț de 4,4 m. Al doilea pod rulant de încărcare de același tip s-a instalat în 1937. Costul unui pod rulant gata instalat și cu albiile de încărcare aferente s-a ridicat la cca 2.000.000 lei.

Proiectarea primelor două cuptoare, III și II, s-a făcut de tehnicieni germani. Cuptoarele IV și I s-au calculat și proiectat de tehnicieni români. Construcția tuturor cuptoarelor s-a făcut în regie proprie.

În 1925, odată cu primul cuptor S.M., s-a construit un zdrobitor cu stâlpi de lemn pentru mărunțirea pieselor mari. Acesta s-a renovat în 1937 și s-a refăcut complet cu stâlpi metalici în 1947.

În luna decembrie 1929 s-a instalat o foarfecă pentru tăiatul fierului vechi până la 50 mm grosime.

La sfârșitul anului 1937 s-a montat primul pod rulant pentru descărcarea directă a fierului vechi din vagoanele C.F.R., cu magnet și capacitate de ridicare de 5 tone. În februarie 1938 s-a instalat al doilea pod rulant pentru același scop, cu magnet și capacitate de 3 tone.

În hala de turnare s-a instalat, în 1927, un pod rulant de 7,5 tone. Până la acea dată ridicările de sarcini în hala de turnare se făceau cu două macarale turnante, una de 5 tone și cealaltă de 3 tone.

În aprilie 1928 s-a instalat al doilea pod rulant de 12,5 tone, iar cele două macarale turnate rămânând să deservească turnătoria de oțel.

În noiembrie 1937 s-a instalat al treilea pod rulant de 14 tone, iar în 1942 un pod rulant de 10 tone în hala turnătoriei de oțel, cele două macarale turnate demontându-se.

Până în 1929 hala cuptoarelor S.M. și acoperișurile gazogenelor erau din lemn. De la această dată s-a început schimbarea cu construcții metalice acoperite cu tablă ondulată zincată. În 1934 s-au schimbat fermele și acoperișul halei de turnare, în 1938 s-au schimbat 4 câmpuri din hala turnătoriei, iar în 1942

s-a completat schimbarea halei de turnare și a halei de formare. Construcțiile metalice s-au executat, în cea mai mare parte, în atelierul propriu, cu excepția ultimelor modificări executate de Uzinele Reșița.

Odată cu construcția cuptorului I (30 t) s-a refăcut complet fațada clădirii.

*Fabrica de cărămizi refractare* de pe lângă oțelărie era în funcțiune din octombrie 1926. Ea producea cărămizile de șamot de calitate mediocră și inferioară pentru plăcile de turnare, pâlnii, căldări, căptușeli etc.

Până în luna mai 1938 baterea cărămizilor se făcea manual. La această dată s-a instalat o mașină pentru frământarea și presarea amestecului plastic de argilă și șamotă veche, din care se făceau cărămizile. Capacitatea fabricii de cărămizi era de cca 2.400 t/an<sup>237</sup>.

### • III. Laminorul de fier fasonat (U. II.)

Clădirea în care funcționa această secție s-a construit în 1924, cu acoperiș de lemn („Stephansdach”), rezemat pe piloni de zidărie. Laminorul se compunea din:

- un tren degresor cu două caje trio cilindri Ø 500 x 1.500-1.700 mm
- un tren mijlociu cu două caje trio cilindri Ø 380 x 1.200 mm
- un tren finisor cu 7 caje trio, la care s-a adăugat a 8-a cajă cilindri Ø 300 x 900-600 mm

Proiectarea laminorului și supravegherea execuției lucrărilor s-a făcut de tehnicieni germani. Instalațiile și mașinile s-au adus din Germania, în mare parte în stare folosită.

Programul de laminare s-a extins, cu timpul devenind foarte variat, prin necesitatea de a se adapta producția cerințelor pieței de desfacere din țară. S-au schimbat cu timpul și s-au completat succesiv mașinile de forță. În 1925 s-a instalat turbina hidraulică de 720 CP. În 1926 s-a montat un motor Diesel, fabricat „Güldner”-Germania, de 650 CP, adus de la Uzina Titan Galați. În 1929 acest motor Diesel s-a demontat de la U. II., nefuncționând satisfăcător din cauza șocurilor caracteristice laminoarelor de fier și s-a montat ca rezervă termică la centrala Ferdinand. S-a instalat – în schimb – un locomobil cu aburi, fabricat „Lanz”-Germania, de 650 CP, legându-se de axa laminorului printr-o cuplă „Behm”. După construirea centralelor Ferdinand și Glimboca

<sup>237</sup> *Ibidem*, f. 61-62.

s-a instalat un motor electric asincron de 1.100 KW, fabricat „SIEMENS”-Germania, cuplându-se cu axa laminorului.

În 1944 laminorul era acționat – în mod obișnuit – de turbina hidraulică și de motorul electric, iar la debite mici de apă se punea în funcțiune și locomobilul.

Capacitatea de producție a laminorului era de cca 30.000 t/an.

Valoarea clădirii și instalațiilor – în anul 1925 – era apreciată la cca 10.000.000 lei<sup>238</sup>.

• *IV. Laminorul de platine (U. IV.)*

Platinele din care se laminau tablele la Ferdinand erau – la început – numai de proveniență străină. În 1929 se laminau platine la laminorul de fier fasonat (U. II.) până în 1935, când s-a construit un laminor special pentru platine și țagle (U. IV.). De la data amintită toate platinele necesare Uzinei Ferdinand și o parte din cele necesare Uzinei Nădrag se produceau la acest laminor. În 1944 atât Uzina Ferdinand, cât și Uzina Nădrag prelucrau numai platine laminate la U. IV.

Proiectul laminorului s-a făcut de tehnicieni germani. Proiectul și execuția construcției metalice a halelor și a podurilor rulante aparțineau Uzinelor Reșița. Instalațiile interioare au fost, în mare parte, aduse din Austria în stare folosită, fiind adaptate și completate de tehnicienii Uzinei Ferdinand.

Sistemul de propulsie a cuptorului de încălzit blocurile s-a executat de Uzinele „Malaxa”-București, după desenele Uzinei Ferdinand.

Laminorul era acționat de un motor electric asincron de 1.000 CP, 3.150 V, 425 t/m construit la Reșița.

Laminorul de platine avea două caje trio cu cilindri Ø 750 x 2.300 mm, capacitatea sa de producție era de cca 45.000 t/an, iar valoarea construcției și a instalațiilor a fost – în 1935 – de cca 19.000.000 lei<sup>239</sup>.

• *V. Laminorul de tablă și atelierul de zincat (U. III.)*

*Laminorul de tablă* s-a construit în 1931-1933, fiind pus în funcțiune la începutul anului 1934. Până la această dată uzina de laminat tablă era instalată în clădirea care adăpostea – în anul 1944 – turnătoria de cilindri și laminorul la rece. Uzina veche de tablă era acționată direct de o turbină hidraulică de 250 CP, lucrând cu o singură cajă finisoare. Cerințele unei producții mărite

<sup>238</sup> *Ibidem*, f. 62-63.

<sup>239</sup> *Ibidem*, f. 63.

au determinat mutarea și electrificarea uzinei. Laminorul de tablă nou (U. III.) era acționat de un motor electric asincron, fabricat de „General-Electric Company” din Anglia: 1.000 CP, 3.150 V și 360 t/m.

Pe lângă Uzina veche de tablă funcționa un atelier de plumbuit table și, într-o clădire separată, atelierul de zincuit table. Atelierul de zincuit table s-a mutat la uzina nouă în 1935, atelierul de plumbuit s-a menținut în vechea încăpere până în 1937, când s-a desființat datorită cerințelor din ce în ce mai reduse de tablă plumbuită și din cauza extinderii – în locul ocupat de acest atelier – a laminorului la rece.

Construcția halelor U. III. era din beton armat cu bolți sistem „Diwidag”, fiind executată de ing. H. Iasz din București. Instalațiile proveneau, în parte, de la vechiul laminor completându-se cu unele executate la Reșița și altele făcute în ateliere proprii. Proiectarea laminorului s-a făcut de tehnicieni germani, iar lucrările de instalare și montare s-au făcut în regie proprie. Uzina de tablă nouă s-a prevăzut pentru trei caje finisoare. Podurile rulante s-au adus în stare folosită din Austria, s-au reparat și s-au adaptat la deschiderile existente. Ulterior s-au adus o mașină de șlefuit cilindri „Herkules-Siegen” și o mașină de planș tablă subțire „M.E.S.” din Germania.

Cajele trenului de laminare erau sistem duo, având cilindri cu diametrul de 650 mm și lungimea tăblii de 1.000, 1.300 și 1.450 mm, după lățimile tablelor de laminat.

Capacitatea de producție a laminorului era de cca 20.000 t/an.

Valoarea aproximativă a clădirii și a instalațiilor laminorului de tablă nou (U. III.) a fost – în 1935 – de 25.000.000 lei<sup>240</sup>.

• VI. *Laminorul la rece (U. V.)*

Laminorul la rece s-a înființat în 1934, fiind primul de acest gen din România. Acest laminor era adăpostit în jumătate din vechea clădire a fostului laminor de tablă. Prevăzându-se mărirea considerabilă a producției în urma cerințelor din ce în ce mai mari ale pieței interne de fier cerc laminat la rece, s-a proiectat un laminor la rece nou în anul 1941. În 1943 s-a început construcția halelor din beton armat de antreprenorul O. Richter din Lugoj după proiectele Uzinei Ferdinand, calculele betonului armat al scheletului și al acoperișului fiind făcute de ing. Pohlen din Timișoara. Construcția a rămas neterminată, servind – în mod provizoriu (1944) – ca magazie pentru produse laminate.

<sup>240</sup> *Ibidem*, f. 63-64.

Laminorul la rece a fost instalat în regie proprie și condus – de la început – de un maestru român.

Primele 4 mașini cu care a început lucrul s-au adus din Anglia în stare folosită. Ulterior s-au adus 3 mașini noi din Germania și un cuptor electric de recoacere „Siemens” din Germania.

Capacitatea de producție a laminorului la rece – în 1944 – era de cca 2.500 t/an<sup>241</sup>.

• VII. *Fabrica de sârmă și cuie*

S-a instalat în 1931-1932 cu mașini folosite, aduse de la Uzina „Titan” Galați. De la început, cu excepția unor perioade scurte, se lucra pentru acoperirea necesităților la Uzina Ferdinand și ale Uzinelor și Exploatărilor aparținând S.A.R. „Titan-Nădrag-Călan”. În timpul anilor de război (1942-1943) s-a produs, în cantități reduse, sârmă ghimpată nezincată, cu două mașini vechi aduse tot de la Galați.

Instalațiile fabricii de sârmă se adăposteau în construcția vechiului laminor de fier comercial („Feinstrecke”).

Capacitatea de producție a fabricii era de cca 2.500 t/an<sup>242</sup>.

• VIII. *Turnătoria de cilindri*

S-a înființat în 1934 cu scopul de a se aproviziona uzinele de tablă ale S.A.R. „Titan-Nădrag-Călan”, cu cilindrii necesari laminării la cald a tablei. Până la acea dată aprovizionarea cu cilindri se făcea din Germania, Anglia, Belgia etc.

Instalațiile erau adăpostite într-o jumătate din clădirea vechiului laminor de tablă. Ele au fost proiectate de ing. Mason din Belgia și executate în țară, instalarea și montarea făcându-se în regie proprie. Conducerea fabricii era deținută, inițial, de un tehnician belgian, iar ulterior de un tehnician român.

Capacitatea de producție era de cca 600 t/an<sup>243</sup>.

Drept urmare, până la sfârșitul perioadei interbelice, capacitatea de producție a Uzinelor Ferdinand a crescut în mare măsură: capacitatea de producție a oțelăriei de la 25.000 tone la 75.000 tone pe an; dacă înainte de primul război mondial capacitatea de producție a laminoarelor de la Ferdinand era de 15.000 tone, până în 1937 ea a crescut la 65.000 tone (din care 25.000

<sup>241</sup> *Ibidem*, f. 64.

<sup>242</sup> *Ibidem*, f. 64.

<sup>243</sup> *Ibidem*, f. 65.

tone bilete și platine, 30.000 tone fier profil, cerc, bare și 10.000 tone tablă neagră).

Consecința modernizărilor și investițiilor intense a fost creșterea neîncetată a capacității de producție a fabricilor aparținând concernului T.N.C. În 1936 ele puteau produce anual 20.000 tone fontă, 90.000 tone oțel, 80.000 tone platine, 40.000 tone fier laminat, 60.500 tone tablă neagră, 36.500 tone tablă galvanizată, 9.000 tone tablă cositorită și plumbuită. Capacitatea totală de producție era, deci, de 336.000 tone diverse produse, anual. Forța motrice instalată totală era, în același an, de 19.200 CP. Ea a crescut până la sfârșitul deceniului la 22.500 CP<sup>244</sup>.

\* \* \*

Lărgirea capacităților de prelucrare a fabricilor societății, angajarea unui număr crescând de lucrători, investițiile neîncetate au dus la *creșterea rapidă a producției* societății T.N.C., de la 17.356 tone în 1924, la 67.938 tone în 1927 și la 93.518 tone în 1929. În timpul crizei producția totală a societății T.N.C. a descrescut, deși nu în mod catastrofal, îndeosebi în anii 1931-1932. Începând cu anul 1933 cantitatea produselor fabricate la uzinele T.N.C. a crescut foarte rapid, ajungând la 166.424 tone în 1936 și la 188.057 tone în 1937. Din punct de vedere cantitativ producția totală a societății T.N.C. a crescut, deci, de 11 ori între anii 1924-1937.

În perioada interbelică a sporit, în mare măsură, producția tuturor sortimentelor de bază fabricate la T.N.C.: *minereu de fier* – 8.162 t (1924), 10.963 t (1929), 11.982 t (1931), 23.663 t (1934), 33.000 t (1936), 50.000 t (1938); *fontă* – 1.461 t (1934), 16.500 t (1936), 14.000 t (1938); *oțel* – 23.300 t (1929), 28.700 t (1931), 45.700 t (1934), 48.000 t (1936), 70.000 t (1938); *platine* – 2.550 t (1929), 12.348 t (1931), 22.645 t (1934), 21.900 t (1936), 29.800 t (1938); *lamine finite* (tablă și fier comercial) – 7.744 t (1924), 48.738 t (1929), 37.886 t (1931), 46.105 t (1933), 81.000 t (1936), 89.000 t (1938); *tuci comercial și emailat, radiatoare, cazane* – 5.076 t (1924), 6.000 t (1929), 5.538 t (1931), 11.000 t (1934), 9.500 t (1936), 9.500 t (1938); *cilindri pentru laminoare* – 11 t (1934), 1.200 t (1936), 1.200 t (1938); *sobe și mașini de gătit, găleți de tablă* – 1.072 t (1924), 1.200 t (1929), 336 t (1931), 1.100 t (1936), 1.300 t (1938).

<sup>244</sup> Dezvoltarea întreprinderilor metalurgice..., pp. 100-101.



Producția principalelor articole a crescut în ritm constant în cadrul uzinelor T.N.C. de-a lungul întregii perioade, exceptând anii crizei; chiar și atunci, producția unor mărfuri de bază foarte căutate pe piața națională, cum ar fi oțelul și platinele, a continuat să crească. În consecință, societatea T.N.C. a câștigat o pondere însemnată în economia națională a României. În 1937 ea dădea 24,5% din producția de minereu de fier, 18,3% din cea de fontă, 23% din producția de oțel lichid. Cea mai importantă contribuție a societății T.N.C. era, însă, cea în domeniul producției de laminate. Între 1924-1933 ponderea ei în producția națională a crescut de la 9% la 30%. În 1937 ea dădea 56% din producția de fier laminat comercial și 97% din cea de tablă, exercitând un evasimonopol în acest domeniu<sup>245</sup>.

În intervalul 1925-1940, la Uzina Ferdinand s-a înregistrat, în general, o creștere a producției la toate sortimentele de mărfuri, cu unele excepții (între paranteze drepte – producția anuală raportată la producția anului 1938, considerat an de referință al economiei naționale):

1) în 1925 – 3.000 t oțel S.M. (Uzina I); 2.100 t fier cerc și 100 t fier bare, fasonat (Uzina II), adică – în total – 2.200 t; 3.600 t tablă neagră (Uzina III).

Rezulta o producție totală de 8.800 t în cursul anului 1925 [5,45%].

2) în 1926 – 9.700 t oțel S.M. (Uzina I); 5.700 t fier cerc și 2.080 t fier bare, fasonat (Uzina II), adică – în total – 7.780 t; 5.150 t tablă neagră și 125 t tablă plumbuită (Uzina III), adică – în total – 5.275 t.

Producția totală semnalată în anul 1926 se ridică la cifra de 22.755 t, adică de cca 2,6 ori mai mare decât producția realizată în anul precedent [14,30%].

3) în 1927 – 12.750 t oțel S.M. (Uzina I); 5.830 t fier cerc și 4.160 t fier bare, fasonat (Uzina II), adică – în total – 9.990 t; 6.250 t tablă neagră, 145 t tablă zincată și 360 t tablă plumbuită (Uzina III), adică – în total – 6.755 t.

Producția totală înregistrată în 1927 era de 29.495 t, în creștere față de anul 1926 [18,60%].

4) în 1928 – 19.400 t oțel S.M. (Uzina I); 8.700 t fier cerc și 6.530 t fier bare, fasonat (Uzina II), adică – în total – 15.230 t; 6.750 t tablă neagră, 940 t tablă zincată și 185 t tablă plumbuită (Uzina III), adică – în total – 7.875 t.

Producția totală realizată pe parcursul anului 1928 atinge cifra de 42.505 t, de aproximativ 1,5 ori mai mare față de anul precedent [26,80%].

<sup>245</sup> *Ibidem*, pp. 105-106.

5) în 1929 – 23.400 t oțel S.M. (Uzina I); 8.520 t fier cerc, 7.300 t fier bare, fasonat, 520 t sârmă și 2.600 t platine (Uzina II), adică – în total – 18.940 t; 7.625 t tablă neagră, 1.065 t tablă zincată și 375 t tablă plumbuită (Uzina III), adică – în total – 9.065 t.

Producția totală a anului 1929 însuma 51.405 t, o creștere evidentă raportată la anul 1928 [32,40%].

6) în 1930 – 28.500 t oțel S.M. (Uzina I); 5.100 t fier cerc, 9.520 t fier bare, fasonat, 980 t sârmă și 9.200 t platine (Uzina II), adică – în total – 24.800 t; 6.700 t tablă neagră, 875 t tablă zincată, 185 t tablă plumbuită și 125 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 7.885 t.

Rezulta o producție totală de 61.185 t, ce depășea destul de mult producția anului precedent [38,60%].

7) în 1931 – 28.750 t oțel S.M. (Uzina I); 4.620 t fier cerc, 6.820 t fier bare, fasonat, 1.210 t sârmă și 12.300 t platine (Uzina II), adică – în total – 24.950 t; 5.425 t tablă neagră, 960 t tablă zincată, 70 t tablă plumbuită și 225 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 6.680 t.

Producția totală înregistrată în cursul anului 1931 (60.380 t) era într-o ușoară scădere față de anul precedent, determinată și de criza economică [38%].

8) în 1932 – 30.297 t oțel S.M. (Uzina I); 4.816 t fier cerc, 6.642 t fier bare, fasonat, 3.558 t sârmă și 15.100 t platine (Uzina II), adică – în total – 30.116 t; 6.332 t tablă neagră, 1.160 t tablă zincată, 81 t tablă plumbuită și 769 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 8.342 t; 44 t sârmă și cuie (Uzina IV).

Producția totală a anului 1932 (68.799 t) depășea – cu mult – producția anului precedent, semnificând o redresare a activității Uzinei Ferdinand în timp record [43,40%].

9) în 1933 – 46.060 t oțel S.M. (Uzina I); 7.031 t fier cerc, 6.351 t fier bare, fasonat, 1.364 t sârmă și 21.421 t platine (Uzina II), adică – în total – 36.177 t; 7.404 t tablă neagră, 1.373 t tablă zincată, 141 t tablă plumbuită și 274 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 9.192 t; 465 t sârmă și cuie (Uzina IV).

Producția totală semnalată la sfârșitul anului 1933 (91.834 t) marca o creștere spectaculoasă, raportată la anul precedent [57,80%].

10) în 1934 – 45.744 t oțel S.M. (Uzina I); 9.265 t fier cerc, 6.083 t fier bare, fasonat, 1.251 t sârmă și 22.645 t platine (Uzina II), adică – în total – 39.244 t; 10.715 t tablă neagră, 3.073 t tablă zincată, 179 t tablă plumbuită și 385 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 14.352 t; 92 t obținute la Laminorul la rece (Uzina V); 11 t realizate la Turnătoria de cilindri (Uzina VI).

În cursul anului 1934 producția a atins cifra de 99.443 t, continuându-se curba ascendentă începută în 1932 [62,70%].

11) în 1935 – 48.590 t oțel S.M. (Uzina I); 10.356 t fier cerc, 5.766 t fier bare, fasonat, 946 t sârmă și 25.212 t platine (Uzina II), adică – în total – 42.280 t; 13.169 t tablă neagră, 4.493 t tablă zincată, 124 t tablă plumbuită și 416 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 18.202 t; 312 t – Laminorul la rece (Uzina V); 429 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI).

Producția totală înregistrată la finele anului 1935 (109.813 t) era net superioară celei realizate în anul precedent [69,50%].

12) în 1936 – 47.567 t oțel S.M. (Uzina I); 12.576 t fier cerc, 11.535 t fier bare, fasonat, 1.275 t sârmă și 4.804 t platine (Uzina II), adică – în total – 30.190 t; 13.147 t tablă neagră, 3.612 t tablă zincată, 70 t tablă plumbuită și 628 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 17.457 t; 17.137 t platine (Uzina IV); 665 t – Laminorul la rece (Uzina V); 493 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI).

În anul 1936 a fost semnalată o ușoară creștere a producției (113.509 t), comparativ cu anul precedent [71,80%].

13) în 1937 – 55.542 t oțel S.M. (Uzina I); 12.420 t fier cerc, 13.578 t fier bare, fasonat și 1.247 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 27.245 t; 19.437 t tablă neagră, 5.190 t tablă zincată și 586 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 25.213 t; 24.403 t platine (Uzina IV); 1.073 t – Laminorul la rece (Uzina V); 414 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 734 t piese turnate oțel-metal.

Producția totală înregistrată la sfârșitul anului 1937 (130.624 t) s-a mărit considerabil, raportat la anul 1936 [82,60%].

14) în 1938 – 68.060 t oțel S.M. (Uzina I); 9.416 t fier cerc, 18.100 t fier bare, fasonat și 882 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 28.398 t; 15.888 t tablă neagră, 3.815 t tablă zincată și 406 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 20.109 t, 29.792 t platine (Uzina IV); 668 t – Laminorul la rece (Uzina V); 443 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 820 t piese turnate oțel-metal.

Producția realizată la sfârșitul anului 1938 (158.290 t) a reprezentat cota maximă și nu a putut fi depășită până la naționalizarea uzinei [100%].

15) în 1939 – 57.065 t oțel S:M. (Uzina I); 8.788 t fier cerc, 18.481 t fier bare, fasonat și 939 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 28.208 t; 13.990 t tablă neagră, 3.197 t tablă zincată și 370 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 17.557 t; 27.294 t platine (Uzina IV); 1.368 t – Laminorul la rece (Uzina V); 559 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 843 t piese turnate oțel-metal.

Producția înregistrată în 1939 (142.894 t) era destul de scăzută, comparativ cu anul precedent [90%].

16) în 1940 – 49.337 t oțel S.M. (Uzina I); 3.885 t fier cerc, 16.217 t fier bare, fasonat și 919 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 21.021 t; 12.704 t tablă neagră, 2.495 t tablă zincată și 366 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 15.565 t; 23.440 t platine (Uzina IV); 1.409 t – Laminorul la rece (Uzina V); 411 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 522 t piese turnate oțel-metal.

În 1940, cu puțin timp înainte de intrarea României în al doilea război mondial, era semnalată o producție totală de 111.545 t, mult diminuată față de anul 1938 [70,70%]<sup>246</sup>.

În pofida creșterii rapide a producției, și în cadrul uzinelor societății T.N.C. continua să se manifeste în mod cronic unul din aspectele negative cele mai flagrante ale economiei de piață: folosirea incompletă a capacității de producție a instalațiilor. Acest fenomen s-a permanentizat și s-a menținut chiar și în anii cu conjunctura cea mai bună. Uzina Ferdinand a produs mărfuri reprezentând 60% din capacitatea sa totală în anul 1936<sup>247</sup>.

Conjunctura favorabilă în care s-a dezvoltat economia României în perioada interbelică a determinat evoluția procesului de reînnoire a Uzinei din Ferdinand, care devine una din cele mai cunoscute întreprinderi siderurgice din țară.

Întreprinderile siderurgice sunt mari consumatoare de energie termică. În perioada 1924-1948, cea mai mare parte a energiei era obținută prin arderea gazului de gazogen, obținut prin arderea incompletă a lemnului. Pentru asigurarea necesarului de gaz, Uzina Ferdinand a concesionat de la stat și

<sup>246</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – *Uzina Oțelului Roșu*, d. 58/1947, f. 77.

<sup>247</sup> *Dezvoltarea întreprinderilor metalurgice...*, p. 106.

Comunitatea de Avere din Caransebeș pădurile din zonele: Valea Ohabei, Rugu, Valea Glimbocii, Poiana Mărului și a celor din perimetrul localităților Rusca Montană, Marga, Var, Borlova, Feneș etc.

Transportul lemnului din exploatările limitrofe uzinei, ca cele din Valea Ohabei, Valea Glimbocii, Poiana Mărului, s-a efectuat pe linii ferate forestiere, până în uzină. În celelalte exploatări, aceleași linii ferate aduceau lemnul fasonat până la cea mai apropiată gară C.F.R., de unde era transportat în uzină. Astfel, lemnul din pădurile din Rusca Montană și Marga era adus în gara Voislova, iar cel din Feneș, în Armeniș.

Tăierea masei lemnoase, fasonarea, curățarea terenului, transportul la rampa de încărcare, încărcarea etc. se făceau de către muncitori recrutați din zonă. În această direcție, uzina încredința exploatarea parcelelor împădurite unor „acordanți”, care trebuiau să efectueze toate lucrările forestiere în schimbul unui tarif pe „metru ster” de lemn fasonat, adus pe rampa de încărcare și încărcat. Din această sumă, acordantul își plătea stângănarii săi, fie pe zi de muncă, fie în funcție de cantitatea de lemn tăiat, transportat, fasonat și încărcat în „toambe” (vagoane forestiere). Reprezentantul uzinei, de regulă inginer silvic, în înțelegere cu acordantul, stabilea prețul ce-l primea acesta din urmă pentru „metrul ster” de lemn livrat. În final, acordantul obținea un câștig echivalent diferenței dintre prețul pe „metru ster” de lemn livrat, primit de la uzină, și salariile plătite stângănarilor. Printre acordanții principali ai uzinei au figurat Domnosie Preda, Nicolae Beg (din Marga); Ponoran Petru (din Feneș) și Mătu Ioan (din Glimboca).

În *contractul de concesiune* a 675 ha de pădure din zona Borlova și Armeniș, încheiat pe o perioadă de 5 ani, începând cu 15 aprilie 1940, între Comunitatea de Avere din Caransebeș și uzină, se menționau, ca și în înțelegerile anterioare, în afara prețului de 26.000 lei/ha, și unele obligații suplimentare ale cumpărătorului, ca:

a) să plătească Comunității de Avere și statului un plus de 0,5% din prețul convenit, pentru cheltuielile ce le suportă personalul silvic cu educația copiilor;

b) instalațiile de transport amplasate de uzină pe terenul statului și Comunității de Avere (linii ferate, funiculare), după terminarea lucrărilor, trec în proprietatea vânzătorilor;

c) personalul silvic are dreptul de a folosi gratuit mijloacele de transport C.F.F.;

d) lucrătorii și căraușii vor fi recrutați din rândul populației locale<sup>248</sup>.

În anii 1941-1944 a fost semnalată o scădere spectaculoasă a producției față de 1938, cu excepția anului 1943, considerat un an de referință în dezvoltarea economiei naționale. Pentru exemplificare putem oferi câteva date privind producția la Uzina Ferdinand în intervalul 1941-1944, pe sortimente de mărfuri:

1) în 1941 – 54.985 t oțel S.M.(Uzina I); 6.900 t fier cerc, 13.788 t fier bare, fasonat și 1.043 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 21.758 t; 16.273 t tablă neagră, 6.175 t tablă zincată și 193 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 22. 641 t; 28.896 t platine și 548 t sârmă, cuie (Uzina IV), adică – în total – 29.444 t; 1.746 t – Laminorul la rece (Uzina V); 327 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 397 t piese turnate oțel-metal.

Producția înregistrată în cursul anului 1941 (131.298 t) a crescut considerabil, comparativ cu anul precedent, însă a fost continuată curba descendentă de după anul 1938 [83%].

2) în 1942 – 57. 138 t oțel S.M. (Uzina I); 9.060 t fier cerc, 8.311 t fier bare, fasonat și 1.608 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 18.979 t; 14.820 t tablă neagră, 3.570 t tablă zincată și 322 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 18.712 t; 29.431 t platine și 405 t sârmă, cuie (Uzina IV), adică – în total – 29.836 t; 2.123 t – Laminorul la rece (Uzina V); 368 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 638 t piese turnate oțel-metal.

În anul 1942 a fost realizată o producție mai scăzută față de anul precedent (127.794 t), dar au început să apară semnele unei posibile redresări [80,80%].

3) în 1943 – 60.019 t oțel S.M. (Uzina I); 11.106 t fier cerc, 10.730 t fier bare, fasonat și 1.188 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 23.024 t; 15.850 t tablă neagră, 3.710 t tablă zincată și 369 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 19.929 t; 30.460 t platine și 830 t sârmă, cuie (Uzina IV), adică – în total – 31.290 t; 2.295 t – Laminorul la rece (Uzina V); 387 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 599 t piese turnate oțel-metal.

Producția anului 1943 atingea cifra de 137.543 t, depășind previziunile cele mai optimiste [87%].

4) în 1944 – 34. 041 t oțel S.M. (Uzina I); 4.454 t fier cerc, 9.372 t fier bare, fasonat și 354 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 14.180 t; 10.705 t

<sup>248</sup> Serafin Mărgan, *Două secole de metalurgie pe Valea Bistrei*, Reșița, Editura Timpul, 1996, pp. 93-95.

tablă neagră, 3.052 t tablă zincată și 129 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 13.886 t; 19.437 t platine și 121 t sârmă, cuie (Uzina IV), adică – în total – 19.558 t; 1.136 t – Laminorul la rece (Uzina V); 241 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 442 t piese turnate oțel-metal.

Producția înregistrată în anul 1944 (83.484 t), mult diminuată față de anul precedent, constituia un semnal de alarmă pentru conducerea uzinei Ferdinand privind evoluția în perioada următoare [52,70%]<sup>249</sup>.

Lucrând cu cel puțin două schimburi pe zi la fiecare secție, uzina Ferdinand a consumat cantități impresionante de *combustibil* în cursul anului 1944: 2.223 t păcură, 110.700 m st. lemne de foc, 623 t mangal și 596 t cărbuni<sup>250</sup>.

În anul 1944 Uzina Ferdinand se confrunta și cu o altă problemă destul de delicată: *comenzile* pentru armata sovietică staționată în zonă sau aflată în trecere, care trebuiau executate cu prioritate, asupra uzinei exercitându-se presiuni din partea autorităților locale pentru grăbirea ritmului de livrare a mărfurilor către trupele sovietice. În perioada 27 septembrie - 19 octombrie 1944, Uzina Ferdinand a primit 3 comenzi de la Ministerul Apărării Naționale, „Vulcan” București și ODESFER, constând în table pentru bucătării și fier-beton destinate armatei sovietice: 159 t tablă (156 t table negre și 3 t table zincate) și 25 t fier-beton (15 t cu diametrul de 6 mm și 10 t cu diametrul de 8 mm)<sup>251</sup>.

La sfârșitul lunii octombrie 1944, unitatea militară (UM) sovietică nr. 1239 a primit mărfuri de bună calitate, de la Uzina Ferdinand, pentru uzul propriu: 60 kg cuie și 300 kg sârmă ghimpată<sup>252</sup>.

În cursul lunii noiembrie 1944, Uzina Ferdinand a primit alte comenzi pentru Armata Roșie, care trebuiau onorate în prima decadă a lunii decembrie: 1.000 buc. sobe de tranșee; 4.000 m burlane, cu registre de fum prevăzute la fiecare 4 m; 2.000 buc. coturi; 8 t tablă neagră; 2 t tablă galvanizată<sup>253</sup>.

În anul 1945 Uzina Ferdinand trebuia să execute – cât mai rapid cu putință – alte comenzi în contul Convenției de Armistițiu: 55,2 t tablă neagră

<sup>249</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – *Uzina Oțelului Roșu*, d. 58/1947, f. 77.

<sup>250</sup> *Ibidem*, d. 7/1945, f. 10-11.

<sup>251</sup> *Ibidem*, d. 1/1944-1946, f. 18.

<sup>252</sup> *Ibidem*, f. 26.

<sup>253</sup> *Ibidem*, f. 48, 58.

și galvanizată către „Vulcan” SAR (București); 3,2 t tablă neagră către Administrația Porților de Fier (Orșova); 41 t tablă neagră și galvanizată către Arsenalul Armatei (Sibiu). Alte livrări au fost efectuate către: E. Wolff (București), Dux SAR (București), Industria Electrică Română (București), Ministerul Apărării Naționale – Subsecretariatul de Stat al Marinei (București), Astra-Vagoane (Arad), Șantierelor Navale (Galați), I.O.R. (București), Întreprinderile Metalurgice Dunărene (Brăila), U.D.R. (Reșița), Direcția Domeniilor Militare (București), „Concordia” (Ploiești), Comandamentul 5 Teritorial (București), „N. Malaxa” SAR (București), Uzinele Hess (Sibiu), Societatea Gaz Metan (Mediaș), Ministerul Finanțelor (București), Sovromtransport S.A. (București) și Comandamentul Cercului Teritorial Severin (Lugoj)<sup>254</sup>.

În condițiile date (starea de război, uzura mașinilor și instalațiilor, dificultățile survenite în aprovizionarea cu materii prime și materiale), producția uzinei Ferdinand a continuat să scadă, raportat la anul 1944 la toate sortimentele de produse. Astfel, în anul 1945, au fost înregistrate următoarele cifre ale producției: 30.333 t oțel S.M. (Uzina I); 2.804 t fier cerc, 5.875 t fier bare, fasonat și 550 t sârmă Uzina II), adică – în total – 9.229 t; 9.623 t tablă neagră, 2.547 t tablă zincată și 183 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 12.353 t; 17.110 t platine și 139 t sârmă, cuie (Uzina IV), adică – în total – 17.249 t; 1.264 t – Laminorul la rece (Uzina V); 266 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 284 t piese turnate oțel-metal.

Producția totală a anului 1945 (70.978 t) reprezenta doar 44,90% din producția realizată în anul 1938<sup>255</sup>.

Anul 1946 a însemnat o ușoară diminuare a producției, comparativ cu anul precedent, menținându-se tendința de scădere a producției, iar posibilitățile de redresare a producției erau destul de limitate. Redăm, în continuare, valorile producției din anul 1946: 28.284 t oțel S.M. (Uzina I); 4.067 t fier cerc, 6.990 t fier bare fasonat și 600 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 11.657 t; 7.073 t tablă neagră, 2.498 t tablă zincată și 56 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 9.627 t; 14.619 t platine și 420 t sârmă, cuie (Uzina IV), adică – în total – 15.039 t; 885 t – Laminorul la rece (Uzina V); 324 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 326 t piese turnate oțel-metal.

<sup>254</sup> *Ibidem*, d. 56/1945-1946, f. 18.

<sup>255</sup> *Ibidem*, d. 58/1947, f. 77.



Producția totală înregistrată la finele anului 1946 (66.142 t) a scăzut cu 58,30% față de anul 1938, reprezentând doar 41,70% din producția aceluiași an<sup>256</sup>.

Pentru sporirea producției erau necesare investiții semnificative în instalații performante și în mașini cu un randament de lucru mult mai ridicat. De pildă, în luna ianuarie 1947 se propunea construirea unei centrale termoelectrice Diesel, cu puterea de 800 CP, cheltuielile aferente acestui proiect ridicându-se la 2.000.000.000 lei<sup>257</sup>.

*Investițiile* care trebuiau efectuate – în cursul anului 1947 – la Uzina Ferdinand se ridicau la cifra astronomică de 231.940.000.000 lei vechi, conform estimărilor făcute în luna martie 1947. Aceste investiții, considerate de maximă importanță, erau grupate în două *categorii*: investiții noi, cu caracter productiv (pentru întreținerea și completarea investițiilor existente) și investiții în plan social. Prețurile estimative ale investițiilor necesare la Uzina Ferdinand corespundeau – în linii mari – cu situația reală a pieții la sfârșitul lunii ianuarie 1947, fiind multiplicat cu coeficientul mediu 1.400-1.500 față de anii 1938-1939, cu coeficientul mediu 200 față de luna iunie 1943 și cu coeficientul mediu 100 față de luna iunie 1944. Valoarea totală a investițiilor din prima categorie era de 208.340.000.000 lei vechi, necesare pentru următoarele lucrări:

a) realizarea unei conducte de gaz metan (Copoș Mică-Ferdinand), cu lungimea de aproximativ 200 km, care să determine creșterea capacității de producție a oțelăriei cu cel puțin 25%; se aprecia că, prin cointereresarea Uzinelor de Fier Hunedoara și Uzinelor de Fier și Domeniilor Reșița în acest proiect, prețul de cost pentru T.N.C. (67.000.000.000 lei) se putea reduce cu două treimi.

b) mutarea și mărirea fabricii de șamot.

c) instalarea noului laminor la rece.

d) mutarea și mărirea atelierului mecanic și electric.

e) dotarea atelierului mecanic cu mașini noi (freze, strung pentru axe și roți, mașină de găurit radială, raboteză, mașină de rectificat scule, mașină de alezat, mașină de sudat etc.).

f) montarea unei centrale termoelectrice de rezervă, cu puterea de 1.500 KW.

<sup>256</sup> *Ibidem*, f. 77.

<sup>257</sup> *Ibidem*, d. 19/1946-1947, f. 9.

g) modernizarea și mecanizarea laminorului de fier fasonat.

h) construirea unei noi magazii pentru materiale și a unei conducte de apă potabilă ș.a. m. d.

Investițiile din a doua categorie însumau 23.600.000.000 lei, constând în: construirea unui nou economat pentru angajații proprii (1.500.000.000 lei), a unui dispensar medical, dotat cu diferite instalații și a unei locuințe pentru medicul uzinei, a unei școli de ucenici și a căminului aferent, precum și a unui cămin cultural pentru salariați. Se preconiza, de asemenea, realizarea altor investiții, precum: construirea de locuințe pentru mecanici (la Mărul), pentru funcționari și muncitori, acordarea unor credite pentru construirea și repararea locuințelor existente – în valoare de 11.500.000.000 lei<sup>258</sup>.

În primele 10 luni ale anului 1947 a fost realizată o producție de 63.060 t, destul de apropiată de producția semnalată la sfârșitul anului 1946, reprezentând doar 39,84% din producția anului 1938. Pe secții, producția Uzinei Ferdinand atingea următoarele valori: 29.248 t oțel S.M. (Uzina I); 3.028 t fier cerc, 4.105 t fier bare, fasonat și 469 t sârmă (Uzina II), adică – în total – 7.602 t; 7.020 t tablă neagră, 1.471 t tablă zincată și 109 t tablă ondulată (Uzina III), adică – în total – 8.600 t; 15.970 t platine și 328 t sârmă, cuie (Uzina IV), adică – în total – 16.298 t; 683 t – Laminorul la rece (Uzina V); 326 t – Turnătoria de cilindri (Uzina VI); 303 t piese turnate oțel-metal<sup>259</sup>.

În memoriul depus de Uzina Ferdinand la sediul Ministerului Industrii și Comerțului la sfârșitul lunii noiembrie 1947, în vederea inventarierii sale, sunt prezentate o serie de aspecte privind activitatea uzinei, detaliat, pe secțiile mai importante:

• I. Centralele de forță

În luna noiembrie 1947, 78% din forța instalată a Uzinei Ferdinand o reprezentau centralele hidroelectrice.

În tabelul următor sunt cuprinse *puterile instalate* (exprimate în KW):

Uzina	Hidro- electric	Termo- electric	Hidro- mecanic	Termo- mecanic	Total
Mărul	3.927	-	-	-	3.927
Ferdinand I	588	455	-	-	1.043
Ferdinand II (U. II)	-	-	530	440	970
Glimboca	784	-	-	-	784
Total	5.299	455	530	440	6.720

<sup>258</sup> *Ibidem*, d. 9/1947, f. 1-5.

<sup>259</sup> *Ibidem*, d. 58/1947, f. 77.

Din cauze tehnice, pe de o parte și datorită uzurii instalațiilor, pe de altă parte, *puterile maxime realizabile* sunt cele arătate în tabelul următor în KW):

Uzina	Hidro- electric	Termo- electric	Hidro- meccanic	Termo- meccanic	Total
Mărul	2.600	-	-	-	2.600
Ferdinand I	300	300	-	-	600
Ferdinand II (U. II)	-	-	400	400	800
Glimboc	500	-	-	-	500
Total	3.400	300	400	400	4.500

Pentru mersul în plin al tuturor secțiilor productive ale Uzinei Ferdinand și ale Uzinei Nădrag, care era alimentată cu energie de centralele electrice de la Ferdinand, rezervele termice erau insuficiente pentru lunile cu debite scăzute.

Cu excepția lunilor aprilie, mai și iunie, deficitele de energie pentru menținerea mersului în plin al tuturor secțiilor variau – în medie lunară – între 125 KW și 1.160 KW.

Locomobilul „Lanz”, rezerva termică de la U. II, consuma păcură, consumul specific mediu fiind de cca 0,65-0,75 kg păcură/KWh.

Motorul Diesel, rezerva termoelectrică de la centrala Ferdinand I, consuma motorină, consumul specific mediu fiind de aproximativ 0,350-0,400 kg motorină/KWh<sup>260</sup>.

• II. Oțelăria și fabrica de cărămizi refractare (U. I)

Cele patru cuptoare Siemens-Martin aveau capacitatea următoare: C. I. = 30 t, C. II. = 17 t, C. III. = 17 t și C. IV. = 23 t.

Utilajul principal al oțelăriei se compunea din: două poduri rulante de alimentare „Demag” de câte 2,5 t; două poduri rulante pentru descărcarea vagoanelor, cu magnet, de 5 t și 3 t; trei poduri rulante în hala de turnare de 7,5 t, 12 t și 14 t; un pod rulant de 10 t la turnătorie.

La acestea se adăugau generatoarele pentru producerea gazului din lemn de foc: 10 unități la C. I., 8 unități la C. II. și C. III., 6 unități la C. IV.

Motoarele auxiliare erau în număr de 32, însumând cca 70 CP.

Cuptoarele Siemens-Martin produceau oțelul după procedeul bazic prin retopirea fierului vechi (65% din încărcare) și a fontei brute albe (35% din încărcare).

<sup>260</sup> *Ibidem*, f. 65-66.

Producția de oțel, față de materialele de încărcare, era în raport de 110/115. Oțelul se turna în blocuri de 275x275 mm, având cca 600 kg/buc. și în blocuri de 140x140 mm, având cca 120 kg/buc. Aproximativ 1,5% din oțelul produs se folosea în turnătoria de oțel alăturată oțelăriei, pentru producerea pieselor necesare folosirii și întreținerii tuturor secțiilor de fabricație ale Uzinei Ferdinand, precum și a celorlalte uzine și exploatari aparținând societății T.N.C.

*Combustibilul și materialele principale* folosite la oțelărie erau:

- lemne de foc: 1,25-1,90 m st./t oțel produs;
- păcură: 0,7-5 kg/t oțel produs;
- fier vechi: 750-850 kg/t oțel produs;
- fontă brută albă: 400-300 kg/t oțel produs;
- feromangan și fontă „Spiegel”: 5-9 kg/t oțel produs;
- cărbuni de lemn: 10-20 kg/t oțel produs;
- magnezită arsă: 8-15 kg/t oțel produs;
- dolomită arsă: 9-23 kg/t oțel produs;
- minereu de crom: 2 kg/t oțel produs;
- cărămizi silicat: 18-32 kg/t oțel produs;
- cărămizi de șamotă: 7-12 kg/t oțel produs;
- cărămizi de magnezită: 4-7 kg/t oțel produs;
- cărămizi refractare pentru plăci și căldări: 32-47 kg/t oțel produs;
- cochile și plăci: 1,5-2 kg/t oțel produs;
- var ars: 60-80 kg/t oțel produs;
- piatră de var: 50-30 kg/t oțel produs;
- aluminiu: 0,1-0,2 kg/t oțel produs;
- negreală de protecție „Schwalbe schlichte”: 1 kg/t oțel produs;
- nisip de turnătorie: 10-15 kg/t oțel produs;
- consumul de energie: 5-15 KWh/t oțel produs;
- fluorită: 2 kg/t oțel produs.

Fabrica de șamot, anexată oțelăriei, producea cărămizile refractare de șamotă pentru plăcile de turnare și pentru căldări, folosind argilă refractară din țară și argilă de calitate mai bună din străinătate.

*Utilajul principal* se compunea din: un concasor, două mori de piatră, o moară cu cilindri, un elevator, o presă pentru cărămizi, cinci uscătorii, două cuptoare de ars și patru motoare electrice cu un total de cca 60 CP.

*Combustibilul și materiile prime folosite:*

- lemne de foc: 1-2 m st./t producție;
- argilă refractară: 600 kg/t producție;
- cărămizi refractare vechi: 800 kg/t producție<sup>261</sup>.
- *III. Laminorul de fier fasonat (U. II)*

Blocurile de 140 x 140 mm produse la Oțelărie se încălzeau într-un cuptor cu propulsie mecanică, alimentat cu păcură și, la nevoie, cu cărbuni de lemn.

La trenul trio degresor secțiunea de 140 x 140 mm a blocurilor se reducea – prin laminare – la 45 x 45 mm. La trenul mijlociu secțiunea se reducea până la 35 x 11 mm (oval), pentru ca la trenul finisor să se obțină secțiunile și dimensiunile programului de laminare. În afară de mașinile de forță pentru trenurile de laminare, Uzina avea 24 motoare electrice auxiliare însumând cca 300 CP.

*Combustibilul, energia și materialele principale folosite erau:*

- păcură: 100-60 kg/t producție;
- lemne de foc: 1,4-17 m st./100 t producție;
- blocuri de oțel sau țagle: 1.150-1.070 kg/t producție;
- consumul de energie: 200-250 KWh/t producție<sup>262</sup>.
- *IV. Laminorul de platine (U. IV)*

Blocurile de 275 x 275 mm secțiune primite de la oțelărie se încălzeau într-un cuptor cu propulsie mecanică, alimentat cu păcură.

La prima cajă trio secțiunea blocurilor se reducea – prin laminare – la 80 x 200 mm, iar dimensiunile finale se laminau la a doua cajă trio.

Pe lângă motorul principal al laminorului erau 21 de motoare electrice auxiliare însumând cca 375 CP.

*Combustibilul, energia și materialele principale folosite erau:*

- păcură: 73-56 kg/t producție;
- lemne: 1-2 m st./100 t producție;
- blocuri de oțel: 1.110 kg/t producție;
- consumul de energie: 55-75 KWh/t producție<sup>263</sup>.
- *V. Laminorul de tablă și atelierul de zincat table*

<sup>261</sup> *Ibidem*, f. 66-67.

<sup>262</sup> *Ibidem*, f. 67.

<sup>263</sup> *Ibidem*, f. 68.

Platinele primite de la U. IV. se încălzeau în cuptoare sistem „Costelo”, se laminau la cajele degresoare până la anumite grosimi și se termina laminarea la cajele finisoare, după ce – la grosimile de tablă gata sub 1 mm – interveneau încălziri intermediare în cuptoarele de încălzit pachete.

După răcirea tablelor laminate ele se tăiau la dimensiunile cerute la foarfecile de tablă.

După tăiere se dezlipseau foile de tablă sub 1 mm grosime ce s-au lipit datorită laminării la cald a pachetelor de tablă formate prin suprapunerea mai multor foi. Urma operațiunea recoacerii, planarea după ieșirea din cuptorul de recoacere, sortarea, cântărirea și legarea tablelor.

Tablele decapate se curățau de oxizi bițuindu-se o dată sau de două ori înainte de recoacere în băi diluate de acid sulfuric.

Tablele destinate zincuirii treceau prin operațiunea băițuirii după recoacere. Motoarele auxiliare, în număr de 30, însumau cca 350 CP.

Zincuirea tablei se făcea după două sisteme:

- sistemul englez pentru table, format mic (650 x 1.000 mm).
- sistemul german (Aplataer) pentru table, format mare (1.000 x 2.000 mm).

În sistemul englez tabla trecea, antrenată de cilindri de fier, printr-o baie de zinc topit. Timpul de trecere creștea cu grosimea tablei.

În sistemul german tabla se cufunda manual într-o baie de plumb topit, care avea deasupra un strat subțire de zinc. Tabla scoțându-se din baie cu o viteză care depindea de grosimea tablei, se acoperea cu zinc trecând prin acest strat de zinc topit.

*Combustibilul, energia și materialele principale* folosite erau:

- lemne: 2-2,8 m st./t tablă laminată;
- platine: 1.180-1.250 kg/t tablă laminată;
- smoală: 1,5-2 kg/t tablă laminată;
- cilindri de laminat: 20-30 kg/t tablă laminată;
- acid sulfuric: 30-50 kg/t tablă zincată;
- zinc (procedeu englez): 130-210 kg/t tablă zincată;
- zinc (procedeu german): 40-120 kg/t tablă zincată;
- păcură: 10-25 kg/t tablă zincată;
- salmiac (țipirig): 5-10 kg/t tablă zincată;
- clorură de zinc: 12-13 kg/t tablă zincată;

- consum de energie: 120-185 KWh/t tablă laminată<sup>264</sup>.

• *VI. Laminorul la rece (U. V.)*

Laminorul la rece continua prelucrarea la rece, adică la temperatura ambiantă, a colacilor de fier cerc linați la cald la laminorul de fier fasonat. Se obțineau, astfel, grosimi mai mici decât se puteau obține prin laminare la cald, cu calități diferite și dimensiuni cu toleranțe mult inferioare produselor laminate la cald.

Laminarea la rece consta în băițuirea fierului cerc brut (laminat la cald), după ce s-a trecut printr-o mașină care îndepărta – pe cale mecanică – o parte din oxizii care acopereau suprafața materialului. Fierul cerc cu suprafața curățită de oxizi se trecea de repetate ori prin mașini, care – cu ajutorul unor cilindri din oțel special – laminau la rece materialul. Reducerea grosimilor prin laminare era combinată cu operațiunile de recoacere, astfel încât să se obțină calitatea dorită. Fierul cerc putea să rămână cu marginile naturale, adică rotunjite sau putea fi trecut la foarfecă având cuțite circulare pentru a se tăia marginile, obținându-se muchii ascuțite.

Motoarele electrice, în număr de 10, însumau cca 140 CP.

*Materialele principale și energia folosită erau:*

- fier cerc brut (laminat la cald): 1.090-1.130 kg/t;

- acid sulfuric: 20-45 kg/t;

- energie: 300-550 KWh/t<sup>265</sup>.

• *VII. Fabrica de sârmă și de cuie*

Sârma rotundă cu diametrul de 5 mm, laminată la cald la U. II. (laminorul de fier fasonat), se trefila la grosimile cerute de mărimea cuielor. Înainte de trefilare sârma se curăța de oxizi prin băițuire într-o baie diluată de acid sulfuric, după care se trecea prin lapte de var pentru neutralizarea acidului.

Sârma trefilată era trecută prin mașinile care fabricau cuietele în mod automat. După aceasta, cuietele se curățau în tobe rotative și se ambalau în lăzi.

Fabrica de sârmă avea două mașini vechi pentru confecționarea sârmei ghimpate.

Motoarele electrice, în număr de patru, însumau cca 110 CP.

Consumul de *materiale*:

- sârmă laminată: 1.030 kg/t sârmă trasă;

<sup>264</sup> *Ibidem*, f. 68-69.

<sup>265</sup> *Ibidem*, f. 69.

- 1.060 kg/t cuie;
- acid sulfuric: 4-7 kg/t sârmă trasă<sup>266</sup>.
- VIII. Turnătoria de cilindri

Procedul de fabricație al cilindrilor de fontă cu coajă dură consta în a topi, într-un cuptor cu reverber, fonta brută specială de furnal înalt cu fontă veche rezultată din cilindri uzați (max. 40% din încărcare). În timpul topirii acestor materiale se adăugau feroaliaje, după necesitate. Turnarea părții utile a cilindrului se făcea în cochile de fontă, iar capetele cilindrilor se turnau în nisip (cochile căptușite cu nisip). După răcirea completă a cilindrilor turnați, ei se prelucrau la strung la dimensiunile definitive, după care li se frezau rozetele.

Motoarele electrice, în număr de patru, însumau cca 100 CP.

Consumul de *materiale* era:

- fontă brută specială: 750-800 kg/t cilindru;
- fontă veche: 500-550 kg/t cilindru;
- cărbuni cu flacără lungă: 650-850 kg/t cilindru<sup>267</sup>.

Uzina Ferdinand n-a suferit distrugerii directe din cauza războiului. A suferit, însă, uzuri neobișnuite în timpul războiului și după război (al 2-lea război mondial) datorită „întreținerii neglijate a mașinilor prin slăbirea disciplinei și a conștiinciozității elementului uman, pe de o parte, și prin lipsa de materiale și piese de schimb, pe de altă parte”. Instalațiile și mașinile fiind, în cea mai mare parte, montate în stare folosită, uzura generală a instalațiilor (noiembrie 1947) era apreciată la cel puțin 60%.

Pentru atingerea producțiilor anuale maxime realizate în perioada interbelică și folosirea capacității instalațiilor se impuneau *măsuri* urgente:

### I. OȚELĂRIA

a) Ținând seama de vârsta înaintată a cuptoarelor S.M. (trei cuptoare - 10 ani și un cuptor - 14 ani) se impunea o reclădire radicală a acestora, cu alte cuvinte reconstruirea întregii zidării din temelie.

b) Achiziționarea de cărămizi refractare, de format adecvat și de bună calitate, atât pentru reclădirea cuptoarelor cât și pentru reînnoirea regeneratoarelor.

c) Reducerea duratei de încărcare prin folosirea de fier vechi șarjabil, de bună calitate:

<sup>266</sup> *Ibidem*, f. 69.

<sup>267</sup> *Ibidem*, f. 70.



- achiziționarea de fier vechi șarjabil;
- mărunțirea și sortarea fierului vechi existent în depozit.

d) Obținerea unei fonte de oțelărie de bună calitate în analiză aproximativă:

C – 3,5%; Ma – 3-3,5%; Si – 1%; S – 0,1%.

e) Achiziționarea de lemne uscate clasa I.

f) Obținerea mâinii de lucru necesare pentru completarea efectivului echipelor.

## II. LAMINOARELE

a) Achiziționarea unei centrale termice, pentru completarea necesităților de forță motrice, în special în caz de secetă și îngheț.

b) Obținerea mâinii de lucru necesare pentru completarea efectivului echipelor.

c) Achiziționarea de fonte adecvate pentru turnarea cilindrilor de laminoare.

d) Ținând seama de starea de uzură înaintată a conductei de lemn și a terasamentului de la Centrala de forță Mărul se impunea o măsură radicală – pentru începutul anului 1948 –, și anume: refacerea totală atât a conductei, cât și a terasamentului.

În acest scop se impunea, de urgență, achiziționarea unei centrale termice.

e) Intensificarea schimburilor cu străinătatea pentru procurarea materialelor indispensabile și, în special, a cilindrilor de laminat de calitate superioară și a cilindrilor de dresat, care nu se puteau produce la Uzina Ferdinand.

În mod cu totul excepțional, producția oțelăriei putea fi mărită cu cca 25% peste producțiile normale din anii 1938-1947, prin înlocuirea combustibilului folosit (gazul de lemn produs în gazogene) cu gaz metan adus din regiunea Copșa Mică. Astfel, se putea atinge – cu același număr de cuptoare – o producție anuală de cca 75.000 tone.

Pentru prelucrarea producției mărite a oțelăriei, laminoarele necesitau unele *completări și ajustări*, ca:

a) Încă un cuptor de încălzire a blocurilor la laminorul de platine.

b) Încă un cuptor de recoacere la laminorul de tablă.

c) Încă o foarfecă de tăiat platine.

d) Încă o foarfecă de tăiat tablă.

e) Încă o mașină de planat tablă.

f) Reconstruirea transportului la laminorul de fier.

g) O nouă foarfecă la cald.

h) Mărirea magaziiilor de fabricate și mecanizarea manipulării și încărcării<sup>268</sup>.

Numărul secțiilor Uzinei Ferdinand a crescut constant, în funcție de diversitatea sortimentelor de mărfuri produse și de problemele sociale cu care se confruntau angajații săi. Astfel, în luna februarie 1948 Uzina Ferdinand era compusă din 16 secții, dintre care 5 cu caracter neproductiv: Oțelărie, Uzina IV, Uzina III, Uzina II, Galvanizare, Laminor la rece, Fabrica de cuie, Atelierul mecanic, Atelierul electric, Secția de construcții, Turnătoria de cilindri, Croitorie, Cizmărie, Cantină, Brutărie și Măcelărie<sup>269</sup>.

Naționalizarea Uzinei Ferdinand (iunie 1948), care va căpăta – în curând – denumirea de Uzina Oțelu Roșu, la fel ca și localitatea în care își desfășura activitatea (denumire menținută până astăzi), va surprinde diferitele secții ale uzinei cu un stoc impresionant de materiale: Oțelăria S.M. - 1.767,122 t fontă, feromangan, mangal, var ars, magnezită, cărămizi refractare etc.<sup>270</sup>; Magazia de materiale și turnătoriile aferente - 148,304 t cositor aliaj, antimoniu, negru de fum, cocs, plumb, zinc, nisip de forme ș.a. m. d.<sup>271</sup>; Laminorul de fier (Uzina II) - 198,870 t cilindri, cuzineți, cuțite din fontă și piese de rezervă<sup>272</sup>; Laminorul de tablă (Uzina III) - 444,361 t șuruburi de presiune, lagăre de bronz, piese de rezervă, smoală de uns cilindri, lăzi de recoacere vechi<sup>273</sup>; Atelierul de zincuire - 354,491 t cazane, coșuri de baie din fontă, cilindri, roți dințate, zinc retopit, acid sulfuric, acid clorhidric etc.<sup>274</sup>; Uzina IV - 701,800 t lagăre de metal pentru caja de cilindri, cilindri pentru laminoare, piese de rezervă ș.a.<sup>275</sup>; Turnătoria de cilindri - 576,155 t cilindri și alte materiale, precum și 10 m st. lemne de foc<sup>276</sup>; Fabrica de Șamot - 995 t nisip de cuarț pentru oțelărie, lut importat și lut indigen, la care se adăugau 273,278 t cărămizi refractare<sup>277</sup>; Laminorul la rece - 104 buc. cilindri pentru laminor (în greutate totală de

<sup>268</sup> *Ibidem*, f. 70-72.

<sup>269</sup> *Ibidem*, d. 62/1947, f. 1-8.

<sup>270</sup> *Ibidem*, d. 9/1948, f. 2.

<sup>271</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>272</sup> *Ibidem*, 5-6.

<sup>273</sup> *Ibidem*, f. 7.

<sup>274</sup> *Ibidem*, f. 8.

<sup>275</sup> *Ibidem*, f. 10.

<sup>276</sup> *Ibidem*, f. 11-13.

<sup>277</sup> *Ibidem*, f. 14.

9,388 t), 280 buc. cuțite pentru foarfeci circulare, 20 buc. lagăre din bronz folosibile (cântărind – în total – 140 kg), 60 kg diferite piese din bronz, 6 buc. dopuri din plumb (în total 96 kg), 6 buc. bare din bronz pentru dopuri (în total 45 kg), 1,6 t acid sulfuric, 3 m st. lemne de foc și 2 t cutii de răcire<sup>278</sup>; Fabrica de cuie și sârmă - 1 buc. piatră de șlefuit, 18,260 mc scânduri de brad pentru confecționat lăzi de cuie, 1.175 buc. lăzi de brad goale pentru ambalat cuie, 2,292 mc scânduri pentru cruci (adunătoare de cablu de sârmă) și 275 kg deșeuri de sârmă<sup>279</sup>.

Cu prilejul naționalizării Uzinei Ferdinand s-a făcut un inventar amănunțit al clădirilor industriale, birourilor și locuințelor din dotare. Din patrimoniul uzinei făceau parte 85 de locuințe și clădiri industriale, în suprafață totală de peste 31.000 m<sup>2</sup>. Cele mai importante locuințe și clădiri erau: locuința nr. 356 (cu mansardă), în suprafață de 374,20 m<sup>2</sup>; locuința nr. 381 (Școala de Ucenici), în suprafață de 197,50 m<sup>2</sup>; locuința nr. 382 (casă cu etaj), în suprafață de 227,50 m<sup>2</sup>; locuința nr. 383, aparținând lui Neagoe și Cadia Coriolan, în suprafață de 229,50 m<sup>2</sup>; locuința nr. 384 (proprietari - văduva Constantiniu, Silagy și Darida), în suprafață de 322,60 m<sup>2</sup>; croitoria, fabrica de gheață și locuința pentru artificieri, în suprafață de 136,40 m<sup>2</sup>; locuința aflată în posesia doctorului Marius Caliani, în suprafață de 236 m<sup>2</sup>; localul Partidului Muncitoresc Român (fosta vilă „Ausehnitt”) - în suprafață de 244,37 m<sup>2</sup>; clădirea căminului de zi (fosta vilă a prim-directorului uzinei, I. Luca) - în suprafață de 272 m<sup>2</sup>; locuința funcționarilor (compusă din 12 camere, 4 bucătării, 4 cămări de alimente etc.) - în suprafață totală de 272 m<sup>2</sup>; clubul muncitoresc (fostul cazinou al uzinei), prevăzut cu mansardă, în suprafață de 564 m<sup>2</sup>; economatul uzinei și biroul comitetului de fabrică, în suprafață de 201,600 m<sup>2</sup>; biroul uzinei, în suprafață de 1.000 m<sup>2</sup>; fosta casă Borjiski (nr. 71), în suprafață de 180 m<sup>2</sup>; cantina muncitorească, în suprafață de 390,20 m<sup>2</sup>; Depoul de modele, în suprafață de 216 m<sup>2</sup>; Uzina II, în suprafață de 4.227 m<sup>2</sup>; Uzina III, în suprafață de 3.776 m<sup>2</sup>; Uzina IV, în suprafață de 2.564 m<sup>2</sup>; Laminorul la rece și Turnătoria de cilindri, în suprafață de 1.088 m<sup>2</sup>; Fabrica de cuie, în suprafață de 1.171 m<sup>2</sup>; Atelierul de reparații, în suprafață de 901 m<sup>2</sup>; ferma de la Glimboca, în suprafață de 298 m<sup>2</sup> etc.<sup>280</sup>

<sup>278</sup> *Ibidem*, f. 16.

<sup>279</sup> *Ibidem*, f. 17.

<sup>280</sup> *Ibidem*, f. 504-551.

Direcțiunea Superioară TNC Ferdinand a elaborat *programele de producție* detaliate pentru anul 1948, adaptate la profilul de producție al diverselor secții de la Uzina Ferdinand.

La *secția Oțelărie*, s-a hotărât repartizarea cantității de 50.650 t oțel – programat pentru anul 1948 – după cum urmează: cca 33.600 t oțel, necesar producției a 30.000 t platine; cca 15.000 t oțel necesar producției a 13.000 t fier laminat; cca 500 t oțel fluid, necesar producției de piese turnate de oțel, cca 1.550 t oțel pentru stocul propriu. Pentru realizarea cantității de oțel înscrise în programul de producție pe anul 1948 trebuiau îndeplinite anumite condiții:

- aprovizionarea la timp a uzinei cu toate cantitățile de material refractar necesar reparației cuptoarelor, inclusiv de rezidire – din temelie – a 3 cuptoare S.M., astfel încât, la data de începere a rezidirii cuptoarelor, materialele să ajungă în uzină;

- facilitarea importului a peste 6.500 t fontă albă din URSS, care să suplinească lipsa fontei produsă altădată la Călan, în timpul rezidirii furnalului, precum și din perioada imediat ulterioară punerii în funcțiune;

- aprovizionarea cu fier vechi șarjabil, de bună calitate;

- completarea echipelor de lucru la oțelărie cu personal calificat și necalificat, necesar – în primul rând – la oțelăria propriu-zisă și – în al doilea rând – pe terenul de fier vechi, pentru formarea echipelor de descărcare, dezmembrare și încărcare a fierului vechi; odată cu completarea numărului de lucrători, se impunea demararea operațiunilor de construire a locuințelor pentru muncitori, solicitându-se și obținerea unor credite în acest scop<sup>281</sup>.

*Laminorul de platine* urma să realizeze, în cursul anului 1948, o producție de 30.000 t platine, repartizată astfel: 13.750 t platine, necesare la Laminorul de tablă de la uzina Ferdinand, pentru producerea a 11.000 t tablă; 8.750 t platine, necesare la Laminorul de tablă de la uzina Nădrag, pentru obținerea unei producții de 7.000 t tablă; 5.500 t platine, corespunzătoare fabricării a 4.400 t tablă, din cele 7.000 t programate pentru uzina „Titan” Galați; 2.000 t platine, pentru a constitui un stoc suficient. Constituirea stocului de platine pornea de la câteva considerente, și anume: platinele erau prelucrate în tablă la 3 laminoare de tablă (Titan, Ferdinand și Nădrag); fiecare dimensiune de tablă necesita o dimensionare de platine speciale; pentru a lucra rațional, uzinele Ferdinand, Titan și Nădrag erau obligate să-și adapteze programul de lucru,

<sup>281</sup> *Ibidem*, d. 3/1947-1948, f. 9-13.

ceea ce implica existența unui sortiment complet de platine. Stocul de 2.000 t platine era destul de redus și, din acest motiv, era necesar ca importul restului de platine pentru uzinele amintite mai sus să fie sporit cu cel puțin 1.000-2.000 t, putând – astfel – dispune, la finele anului 1948, la cele 3 laminoare, de un stoc de 3.000-4.000 t platine. Pentru îndeplinirea celor înscrise în programul de producție al perioadei octombrie 1948-martie 1949 și în vederea asigurării programului de producție a platinelor până la acea dată, se impunea achiziționarea unei forțe termice, adică a motorului Diesel de 1.425 CP, cu generatorul propriu de la firma „Forja Poldi”<sup>282</sup>.

*Programul de producție al fierului fasonat* prevedea fabricarea a numeroase categorii de produse, precum: fier balot la cald, fier pentru șuruburi și piulițe, fier rotund, fier lat și profilat pentru comerț, sârmă rotundă și sârmă pătrată pentru caiele. Producția parțială pentru fiecare categorie urma să se stabilească lunar sau trimestrial, în baza programului elaborat de Ministerul Industriei și Comerțului. Pentru producerea cantității programate, s-a considerat necesar să se completeze echipele de lucru, pentru a se asigura producția cu două schimburi permanente<sup>283</sup>.

De asemenea, *programul de producție pentru fier cerc laminat la rece* preconiza un program de producție lunar de 80 t și o „previziune” similară pentru perioada imediat următoare, ținând seama că, în programul de repartitie a fierului fasonat la cald, revenea – pentru producerea fierului cerc la rece – o cantitate de 90 t fier balot la cald (materia primă pentru fier cerc la rece)<sup>284</sup>.

În concluzie, pentru realizarea tuturor programelor de producție și, în special la uzina Ferdinand, era strict necesară rezolvarea următoarelor *probleme* principale:

a) asigurarea forței termice necesare pentru ca uzinele să lucreze în mod regulat, fără a fi dependente de regimul pluvionar, care afecta direct funcționarea centralelor hidroelectrice; întrucât s-a dovedit că procentul de forță termică este mult mai scăzut față de forța hidro-electrică, se impunea – cu prioritate – aprobarea achiziționării motorului Diesel de 1.425 CP și a generatorului său de la firma „Forja Poldi” pentru uzina Ferdinand.

b) asigurarea numărului de salariați suficienți, calificați și necalificați.

<sup>282</sup> *Ibidem*, f. 14-17.

<sup>283</sup> *Ibidem*, f. 18.

<sup>284</sup> *Ibidem*, f. 19.

c) asigurarea combustibilului necesar cuptoarelor S.M., cuptoarelor de laminare și pentru toate celelalte exploatări anexe; acest combustibil trebuia să corespundă și din punct de vedere calitativ, deci trebuia rezolvată – cu precădere – problema asigurării necesarului de lemne de foc, fiind imperios necesare intervențiile repetate, atât la Ministerul Agriculturii și Domeniilor, cât și la Casa Autonomă a Pădurilor Statului (CAPS), pentru rezolvarea – cât mai urgentă – a problemei exploatărilor de la Armeniș și Lupeni.

d) asigurarea refacerii echipamentului industrial.

e) intervențiile pentru acordarea de credite, în vederea procurării grabnice de materiale necesare construirii de locuințe pentru muncitori și funcționari<sup>285</sup>.

\* \* \*

O altă problemă importantă care s-a pus în cursul activității societății a fost *problema materiilor prime*. T.N.C era o întreprindere cu caracter în primul rând siderurgic, din această cauză avea nevoie de mari cantități de materii prime. De altfel, dispunea ca însăși de mine de fier, furnale, cuptoare pentru oțel și laminoare.

Oțelul necesar activității era produs în oțelăria proprie de la Ferdinand, dar se cumpăra și din altă parte. Mai problematică era aprovizionarea cu platinele necesare laminoarelor de la Ferdinand și Nădrag. La început, acestea au fost procurate de la Reșița și din străinătate în proporție de 100%. În anul 1929 la Ferdinand a început producția de platine proprii, care – până în 1939 – au ajuns să acopere în proporție de 100% necesitățile laminoarelor de la Ferdinand și în proporție de 99% pe ale acelora de la Nădrag.

Fabricile societății mai foloseau, pe lângă aceste materiale, păcură, lemne de foc, cocs, cărbuni, acid sulfuric etc. Toate aceste necesități au ajuns să fie acoperite – până în 1937 – în totalitate din țară. De asemenea, 98% din minereul de fier, 40% din fierul vechi, 80% din fontă și 75% din cărămida refractară, erau tot de proveniență indigenă. Fabricile ei depindeau, însă, totalmente de străinătate în privința zincului și cositorului necesar. De aceea, T.N.C. s-a cointerestat în construirea unei topitorii de zinc în România<sup>286</sup>.

În anii 1941-1944, ca și în perioada anterioară, materiile prime necesare exploatărilor T.N.C. erau procurate din țară și din străinătate. Printre materiile

<sup>285</sup> *Ibidem*, f. 22-27.

<sup>286</sup> *Dezvoltarea întreprinderilor metalurgice...*, pp. 103-104.

prime procurate din exploatările proprii se numărau următoarele: fontă sură și albă, o parte din deșeurile de fier și de tablă recuperate din laminoare, o bună parte din materialul refractar, lingourile S.M. și platinele. De la furnizorii din țară au fost procurate alte materii prime, strict necesare procesului de producție: o parte din fonta specială brută, feromanganul, ferosiliciul, piatra de var, varul calcinat, o parte din zinc și din materialul refractar.

Funcționarea neîntreruptă a Uzinei Ferdinand în timpul celui de-al doilea război mondial a determinat realizarea unui stoc apreciabil de materii prime, cotate la următoarele valori în februarie 1945: 589 t fontă brută, 127 t zinc, 0,9 t cositor, 150 t minereuri mangal, 23 t ferosiliciu, 38 t ferofosfor, 1.243 t material refractar, 46 t acid sulfuric, 445 t lingouri de oțel, 460 t fier vechi, 1.781 t platine, 62 t feromangan, 57 t minereu de crom, 67 t fluorită, 213 t piatră var, 58 t plumb și 2,5 t salmiac<sup>287</sup>.

Materiile prime și semifabricatele aflate la Uzina Ferdinand în anii 1945-1946 proveneau atât de la firme din țară, cât și din străinătate: fierul vechi – de la diverși clienți din țară, prin Oficiul Fierului București; fonta albă – de la Uzinele de Stat Hunedoara și de la Uzina Călan; fonta-oglină – de la Societatea U.D.R. Reșița; fonta specială, necesară pentru Turnătoria de cilindri – din străinătate; fonta veche – de la unii clienți din țară; feroaliajele – de la societatea „Mica” Târnăveni, precum și din străinătate; fluorita – de la Uzina Călan; varul – de la „Industria de asfalt și var” Căvăran; zincul – de la firma „Sonemin” Copșa Mică-Cugir; salmiacul – de la firma „Nitrogen” Târnăveni; acidul sulfuric – de la societatea „Mica” Târnăveni; aluminiul și cositorul – de la firma „Metalunit” București; cărămizile și materialul refractar – de la exploatările proprii, de la Societatea U.D.R. Reșița și din străinătate; păcura – de la societățile „Distribuția” și „Steaua Română” din Ploiești<sup>288</sup>.

Societatea T.N.C. a fost aprovizionată și cu materii prime provenite din Uniunea Sovietică. Astfel, în primele 5 luni ale anului 1947, societatea amintită a primit o cantitate apreciabilă de materii prime din URSS (o parte revenind – automat – Uzinei Ferdinand): 1.874 t cocs, 1.500 t fontă albă și 190 t feromangan. Se preconiza o mărire a producției societăților T.N.C. și U.D.R., aprovizionate cu materii prime din Uniunea Sovietică, în cursul anului 1948<sup>289</sup>.

<sup>287</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – Uzina Oțelu Roșu, d. 7/1945, f. 7-9.

<sup>288</sup> *Ibidem*, f. 73.

<sup>289</sup> *Banatul*, Timișoara, anul III, nr. 111, 28 mai 1947, p. 3.

\* \* \*

Marile investiții efectuate la Societatea T.N.C. au adus cu sine și creșterea capitalului social. Acesta s-a dublat deja în cursul anului 1926, prin două emisiuni succesive de capital, în lunile aprilie și noiembrie, ajungând – astfel – la 300 milioane lei. Societatea T.N.C. a lucrat cu acest capital până în anul 1935, când el a crescut la 350 milioane lei. Ulterior el a fost sporit din nou, la 400 milioane lei în 1936 și la 500 milioane lei în 1937<sup>290</sup>.

Cei mai importanți acționari ai societății au fost frații Max și Edgar Auschnitt. Ei au deținut cca 20.000 acțiuni în 1925 și cca 30.000 în 1926. Între anii 1929-1934 ei posedau în jur de 100.000 acțiuni de câte 1.000 lei, deci circa o treime din capitalul social. Influența lor predominantă s-a menținut până la sfârșitul deceniului al patrulea, când Max Auschnitt, intrând în conflict cu regele Carol al II-lea, și-a pierdut pozițiile în viața economică a României<sup>291</sup>.

Dintre fondatorii societății T.N.C., Banca Chrissoveloni și-a consolidat tot mai mult pozițiile, numărul acțiunilor ei crescând de la 37.625 în 1926 la 63.567 în 1931. În acest an a ajuns însă aproape de faliment, astfel încât a fost nevoită să renunțe la o parte din acțiuni. În 1934 mai avea 34.747 acțiuni. În schimb, Banca de Credit Român a mărit tot mai mult participația sa, de la 5.000 acțiuni în 1925-1926, la 10.723 acțiuni în 1929, la 25.780 acțiuni în 1931-1932 și la 28.045 acțiuni între 1934-1936.

Societatea U.D.R., care – de asemenea – se număra între acționarii societății T.N.C. încă de la fondare, și-a mărit și ea la început participațiile, de la 19.140 acțiuni în 1926, la 30.114 în 1929. După această dată ea a dispărut din rândul acționarilor, până în anul 1934, când a deținut din nou 6.750 acțiuni.

Capitalul autohton și-a menținut preponderența în Societatea T.N.C. în timpul întregii perioade interbelice, respectându-se obligația înscrisă în statute de a deține cel puțin 60% din acțiuni. În anul 1927, din cele 300.000 acțiuni, peste 200.000 se aflau în proprietatea unor cetățeni români. Restul acțiunilor aparțineau unor supuși englezi (40.000), austrieci (cca 36.000), ungari (cca 18.000) și elvețieni (200). În preajma celui de-al doilea război mondial, ponderea capitalului românesc a sporit și mai mult. În octombrie 1940, cetățenii români dețineau 80,40% din acțiuni.

<sup>290</sup> Dezvoltarea întreprinderilor metalurgice..., p. 101.

<sup>291</sup> Ibidem, p. 101.



Principalul reprezentant al capitalului străin era *firma engleză Bessler-Waechter et Co. Ltd.-London*, care și-a făcut intrarea oficială în rândul acționarilor T.N.C. în anul 1926, când a preluat 14.000 acțiuni cu ocazia măririi capitalului. Între 1929-1932 numărul acestora a sporit la 20.000, iar în 1934 la 30.000. Tot din rândul acționarilor cu capital englez făcea parte și *firma Swiss Bank Corporation, London*, care deținea cca 10.000 acțiuni (Swiss Bank Corporation era filiala engleză a băncii elvețiene *Société de Banque Suisse*). În anul 1927 T.N.C. a înglobat *Societatea anglo-română pentru industrie din Galați*, care – de asemenea – avea cointeresarea capitalului britanic.

Capitalul austriac juca, de asemenea, un rol important. *Societatea S.T.E.G.* a deținut, încă de la fondarea societății T.N.C., un număr de 20.000 acțiuni. Numărul lor a sporit la peste 40.000 în anul 1932. De altfel, relațiile cu *Societatea S.T.E.G.* au devenit deosebit de strânse începând cu anul 1931, când T.N.C., în colaborare cu N. Malaxa, a cumpărat un pachet important de acțiuni ale acestei societăți, participațiile dintre cele două firme devenind, astfel, reciproce.

În schimb, *Societatea Fierului din Nădrag*, cu sediul în Viena, care – în 1926 – mai deținea cca 10.000 acțiuni, în anul 1927 a fost desființată. Alți acționari austrieci au fost *băncile Allgemeine Österreichische Bodenkreditanstalt-Viena, Wiener Bankverein, Österreichische Credit Anstalt für Handel und Gewerbe*<sup>292</sup>.

Capitalul ungar a marcat un recul permanent în cadrul Societății T.N.C. El deținea 25.000 acțiuni în 1925, 20.000 în 1927, 17.000 în 1929, 11.900 în 1931, 2.000 în 1932 și 1.100 în 1934.

Apare și câștigă teren, în schimb, capitalul elvețian. *Société Anonyme pour Valeurs Industrielles-Berna* deținea 6.000 acțiuni, iar „*Partisa*” *S.A. Geneva* – 5.750 acțiuni în anii crizei economice. Capitalul belgian și-a făcut și el simțită prezența prin intermediul lui *Banque de Bruxelles* și *Banque Belge pour l'Étranger*.

Începând din 1934 o importanță mare câștigă în activitatea societății T.N.C. compania holding internațională *Compagnie Européenne de Participations Industrielles-Monaco (C.E.P.I.)*. În acel an ea avea 40.840 acțiuni ale T.N.C. De altfel, T.N.C. a participat ea însăși la fondarea

<sup>292</sup> *Ibidem*, p. 102.

acestui holding în colaborare cu firmele Vickers Ltd., S.T.E.G. și Société Anonyme pour Valeurs Industrielles-Berna (Sovalin).

Societatea T.N.C. a avut numeroase participații și pe plan intern, îndeosebi în branșa industriei fierului. A contribuit – în 1928 – la fondarea Societății metalurgice „Ciclop” din Galați. În 1929, împreună cu U.D.R. și firma Frații Goldenberg, a preluat laminoarele „Grivița” din București, întemeind societatea „Industria Fierului”.

Între 1929-1931 a preluat o parte importantă a acțiunilor Societății U.D.R. În 1932 a cumpărat jumătate din acțiunile firmei „David Goldenberg și Fiii” din Brăila. În colaborare cu capitalul polonez și francez, în 1936 T.N.C. a întemeiat societatea „Prima uzină de zinc și metale neferoase”. Ea mai deținea, împreună cu societatea auriferă „Mica”, acțiunile societății „Metalurgia” București. Dintre societățile cu alt profil decât cel metalurgic, la care T.N.C. participa, cea mai importantă era Societatea Anonimă Forestieră din Nădrag<sup>293</sup>.

Mobilul investițiilor făcute de T.N.C., în toate unitățile sale, mai mult – însă – la Uzina din Ferdinand, a fost rentabilitatea societății, rentabilitate care a atras permanent subscrieri de noi acțiuni. Din capitalul social al anului 1940, 80% era românesc și 20% străin, proporție care – în timpul celui de-al doilea război – se schimbă prin achiziționarea unui mare număr de acțiuni de către Germania, prin intermediul concernului metalurgic german „Hermann Goering Werke” (H.G.W.)<sup>294</sup>.

La data semnării Convenției de Armistițiu (12 septembrie 1944), Societatea T.N.C. deținea 600.000 acțiuni nominative a 1.000 lei fiecare, adică un capital social de 600.000.000 lei. În posesia cetățenilor români se aflau 514.381 acțiuni (85,73%), restul acțiunilor – în proporție de 14,27% – reprezentând capitalul străin investit în societate: capitalul englez – 48.838 acțiuni (8,14%), capitalul elvețian – 17.171 acțiuni (2,86%), capitalul american – 4.949 acțiuni (0,83%), capitalul grec – 4.793 acțiuni (0,80%), capitalul german – 4.211 acțiuni (0,71%), capitalul ungar – 3.020 acțiuni (0,51%), capitalul francez – 2.515 acțiuni (0,42%) și capitalul belgian – 110 acțiuni (0,01%)<sup>295</sup>.

<sup>293</sup> *Ibidem*, p. 103.

<sup>294</sup> Serafin Mărgan, *op.cit.*, p. 93.

<sup>295</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – *Uzina Oțelu Roșu*, d. 7/1945, f. 6.

Deși numărul acțiunilor nominative aparținând Societății T.N.C. s-a menținut constant în ultimul trimestru al anului 1944, proporția capitalului românesc a cunoscut o ușoară scădere, reprezentând 75,83% din totalul acțiunilor (454.997 acțiuni), iar capitalul străin și-a mărit considerabil contribuția (24,17%), impunându-se rapid capitalul francez (51.899 acțiuni, adică 8,65%). Celelalte acțiuni erau deținute, în ordine descrescătoare, de: capitalul englez – 48.838 acțiuni (8,14%), capitalul elvețian – 17.171 acțiuni (2,86%), capitalul american – 14.949 acțiuni (2,49%), capitalul grec – 4.793 acțiuni (0,80%), capitalul german – 4.211 acțiuni (0,71%), capitalul ungar – 3.020 acțiuni (0,15%) și capitalul belgian – 110 acțiuni (0,01%)<sup>296</sup>.

Procentajul deținut de persoanele fizice și juridice române în constituirea capitalului social al T.N.C.-ului a continuat să scadă, astfel încât – în luna februarie 1945 – a ajuns să reprezinte 66% din total, adică 395.986 acțiuni. Din cei 128 acționari, 109 erau persoane fizice, iar 19 persoane juridice, întâlnind și nume de rezonanță din sfera politicii și a finanțelor. De pildă, dintre acționarii români putem aminti: Max Auschnitt – 178.012 acțiuni, Statul român – 116.098 acțiuni, I.R.M.C. București – 57.500 acțiuni, ing. C. Orghidan – 21.410 acțiuni, Banca Chrissoveloni – 7.523 acțiuni, Tancred Constantinescu – 1.650 acțiuni, Casa de Credit a funcționarilor de la Gaz și Electricitate – 1.036 acțiuni, Arhiducesa Ileana – 857 acțiuni, fostul suveran Carol II – 856 acțiuni, Grigore Antipa – 213 acțiuni, Banca de Credit Român – 160 acțiuni ș.a. m. d.

Capitalul străin totaliza, acum, 34% din acțiunile Societății T.N.C. (204.014 acțiuni): capitalul american – 74.573 acțiuni (12,43%) era dominat net de Edgar Auschnitt, ca mandatar al firmei „Cisatlantic Corporation” (73.063 acțiuni); capitalul francez – 52.399 acțiuni (8,73%) era reprezentat prin CEPI Monaco (49.884 acțiuni), SOVALIN Monaco (2.500 acțiuni) etc.; capitalul englez – 48.838 acțiuni (8,14%) își aducea aportul decisiv prin două bănci importante, „Bessler, Waechter & Co.” Londra (34.537 acțiuni) și „Westminster Bank Trust Co.” Londra (10.000 acțiuni); capitalul elvețian – 17.171 acțiuni (2,85%) era dominat de „Swiss Bank” (10.000 acțiuni) și SOVALIN Berna (6.750 acțiuni).

Acționariatul grec, german, ungar și belgian deținea o pondere nesemnificativă în constituirea capitalului social al T.N.C.-ului (1,85%):

<sup>296</sup> *Ibidem*, f. 6.

capitalul grec – 4.793 acțiuni (0,80%), capitalul german – 3.366 acțiuni (0,57%), capitalul ungar – 2.764 acțiuni (0,47%) și capitalul belgian – 110 acțiuni (0,01%)<sup>297</sup>.

Disponând de importante resurse bănești proprii, de sprijinul capitalului străin, societatea T.N.C. nu a dus lipsă de fonduri niciodată pentru a-și realiza obiectivele<sup>298</sup>.

\* \* \*

În afară de capital și materii prime, lucrările tot mai intense desfășurate de Uzinele T.N.C. au angajat un volum mare de *forță de muncă*. În anul 1924 munceau – în întreprinderile T.N.C. – 2.314 salariați, din care 2.150 erau muncitori. Lărgirea continuă a activității uzinelor a făcut ca – până în 1928 – numărul total al angajaților să crească la 2.635. Greutățile legate de efectele crizei economice au provocat, după 1928, scăderea numărului muncitorilor. În 1933 numărul lor a ajuns la 2.300. Avântul prin care au trecut uzinele T.N.C. începând cu anul 1933 au dus la mărirea numărului muncitorilor până la 5.260 în 1935. În 1936 T.N.C. avea 5.019, iar în 1937, 4.810 salariați.

Repartizat pe uzine, numărul de muncitori a evoluat astfel:

Anul	Uzina		
	Ferdinand	Nădrag	Călan
1924	492	800	654
1928	603	830	600
1931	900	757	524
1933	970	450	450
1934	1.280	432	600
1938	1.835	381	1.111

Din tabelul de mai sus, rezultă că la uzinele Ferdinand și Călan, care au cunoscut cea mai rapidă dezvoltare, numărul de muncitori a crescut rapid, pe când la fabrica Nădrag, care nu a beneficiat de o evoluție asemănătoare, efectivul forței de muncă a scăzut<sup>299</sup>.

După integrarea Uzinei Ferdinand în sânul SAR „Titan-Nădrag-Călan”, *conducerea uzinei* a fost exercitată de un director numit de *Consiliul de*

<sup>297</sup> *Ibidem*, d. 1/1944-1946, f. 90; vezi *Ibidem*, d. 7/1945, f. 7-8.

<sup>298</sup> *Dezvoltarea întreprinderilor metalurgice...*, p. 103.

<sup>299</sup> *Ibidem*, p. 105.

*Administrație* al societății, alcătuit din: președinte, 2 vicepreședinți și 9-15 membri, reprezentanți aleși ai acționarilor.

În anul 1938, conducerea a fost exercitată de: un director; 4 procuriști, în domeniul tehnic și economic; șefii secțiilor; șefii de birouri cu caracter economic, administrativ, salarizare, aprovizionare, vânzări, personal și contabilitate.

Se remarcă faptul că, în organizarea unității, intervin 4 trepte ierarhice.

Personalul angajat la acea dată în funcții de conducere, de execuție și din administrație, în raport de studii, a avut următoarea componență: 8 ingineri, 4 tehnicieni, 3 economiști, 16 funcționari cu studii medii și 36 cu studii elementare<sup>300</sup>.

La sfârșitul anului 1939, între Max Auschnitt și U.D.R. a intervenit o *neînțelegere pecuniară*, generată de comerțul cu fier vechi. În baza unei aprobări date de B.N.R., Uzinele din Reșița au obținut autorizația de a-și procura fierul vechi din străinătate. Tranzacția s-a operat prin intermediul T.N.C.-ului, care a încasat în devize valoarea fierului vechi importat și a depus-o în contul firmei „Compagnie Européenne de Participations Industrielles” (CEPI) din Monaco, unde Max Auschnitt era mare acționar, deținând și funcția de vicepreședinte.

În același timp, Max Auschnitt figura și ca administrator delegat la U.D.R. și T.N.C. Întrucât valoarea devizelor de plată emise de societatea „Reșița” și încasate de T.N.C. pentru CEPI ar fi fost mai mare decât valoarea fierului vechi livrat, U.D.R.-ul l-a acționat în judecată pe Max Auschnitt. Inițial, Curtea de Apel din București dă câștig de cauză U.D.R.-ului, obligându-l pe Max Auschnitt, respectiv T.N.C.-ul, să-i plătească – drept daune – suma de 550 milioane lei<sup>301</sup>.

La sfârșitul anului 1939, în urma unor noi angajări, personalul Uzinei Ferdinand număra 2.116 salariați<sup>302</sup>.

Prin ocuparea Cehoslovaciei de către germani, concernul metalurgic „Hermann Goering Werke” (H.G.W.) acaparează toate acțiunile Societății cehoslovace „Zbrojovka Brno”, unde și U.D.R.-ul dispunea de un număr important de acțiuni, fapt care i-a permis concernului german să-și plaseze oameni în posturile de conducere ale U.D.R.-ului. Chiar în iulie 1940, în

<sup>300</sup> Serafin Mărgan, *op.cit.*, p. 137.

<sup>301</sup> *Ibidem*, p. 95.

<sup>302</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – *Uzina Oțelu Roșu*, d. 7/1945, f. 7.

*Consiliul de Administrație* au fost numiți A. Göring, G. Schmidt și K. Staller, ultimul director general al Uzinelor „Zbrojovka”. La insistențele acestora, guvernul Antonescu aprobă *rejudecarea procesului Max Auschnitt-U.D.R.* Tribunalul Ilfov, luând în dezbateră cauza, constată că U.D.R.-ul, în care reprezentanții grupului german aveau cuvântul hotărâtor, nu s-a mai constituit parte civilă privind despăgubirea de 550.000.000 lei pe care Max Auschnitt, potrivit primei sentințe, trebuia să-i plătească U.D.R.-ului, drept daune și, ca atare, decide anularea primei sentințe. Drept mulțumire, Max Auschnitt cedază capitalului german aproximativ 200.000 din acțiunile deținute la Societatea „Reșița”. În această afacere Uzina Ferdinand nu a fost implicată. Totuși, în calitatea ce o deținea ca singură consumatoare de fier vechi din cadrul unităților componente ale T.N.C.-ului, între care și cel procurat din străinătate – a influențat în mod pozitiv activitatea financiară a uzinei, oglindită în bilanțul anual<sup>303</sup>.

*Subordonarea economiei naționale necesităților susținerii războiului* a fost legiferată prin *Decretul-Lege Nr. 412/1940* și *Ordinul Nr. 29558/27 ianuarie 1941 al Marelui Stat Major al Armatei*. Decretul și ordinul citat au instaurat militarizarea tuturor întreprinderilor, a căror producție avea tangență cu eforturile de susținere a frontului. Din conținutul acestor legi, am selecționat unele *îndatoriri* ce reveneau angajaților, pe care le-am considerat ca reprezentative:

a) „fiecare angajat trebuie să se considere ca fiind mobilizat la locul său de muncă, unde va da ascultare ordinelor șefilor, va depune strădanie în activitatea profesională încredințată, pentru obținerea unor rezultate cât mai fructuoase”.

b) „demisiile personalului mobilizat sau rechiziționat pentru lucru nu sunt admise; se interzice cu desăvârșire unităților militarizate angajarea – pe căi ilegale – a personalului de care are nevoie”.

c) „fiecare angajat este obligat a purta pe braț bransarda cu denumirea unității în care lucrează, atât în serviciu, cât și în afara lui”.

d) „prezența la lucru este obligatorie; absențele nemotivate, nesupunerea, nerespectarea regulamentelor și a dispozițiilor date de conducere se sancționează în conformitate cu legile militare”.

e) „toate cheltuielile făcute de efectivele militare afectate întreprinderilor,

<sup>303</sup> Serafin Mărgan, *op.cit.*, p. 96.

cu privire la hrană, cazare, soldă, alocații etc. se vor suporta din bugetul acestora”<sup>304</sup>.

Numărul angajaților Uzinei Ferdinand a crescut în mod constant în anii celui de-al doilea război mondial, astfel încât – în luna iulie 1944 – erau înregistrați 2.299 angajați<sup>305</sup>.

La data de 1 noiembrie 1944 s-a înființat *Direcțiunea Superioară a Uzinelor și Exploatărilor din Transilvania și Banat*, în a cărei componență intrau: Direcțiunea Uzinelor Ferdinand (responsabil - subdirectorul ing. D. Lucaci), Direcțiunea Uzinelor Călan (responsabil - subdirectorul ing. S. Pop), Exploatarea Uzinelor Nădrag (responsabil - procuristul ing. N. Voicu), Exploatarea Minelor Teliuc (responsabil - procuristul ing. N. Mircea), Exploatarea Silvică Lupeni (responsabil - procuristul ing. C. Mihail) și Exploatarea Silvică Ferdinand (responsabil - ing. J. Pilath).

*Direcțiunea Generală a Uzinelor și Exploatărilor din Transilvania și Banat* avea largi atribuții, precum:

- a) elabora normele generale cu privire la fabricație;
- b) se ocupa îndeaproape de aprovizionarea uzinelor cu materii prime, mașini, materiale de exploatare, combustibil, piese de schimb și alimente;
- c) redacta directivele referitoare la programele de fabricație și de livrări;
- d) superviza angajarea și concedierea personalului tehnic și administrativ, la recomandarea Direcțiunii Superioare a Uzinelor și Exploatărilor;
- e) intermedia încheierea contractelor colective de muncă, modificările de salarii, acordarea de ajutoare etc., la recomandarea Direcțiunii Superioare a Uzinelor și Exploatărilor;
- f) aproba acordarea de credite pentru montarea unor noi instalații, tot la recomandarea Direcțiunii Superioare a Uzinelor și Exploatărilor ș.a. m. d.<sup>306</sup>

*Direcțiunea Superioară a Uzinelor și Exploatărilor din Transilvania și Banat* avea următoarele competențe:

- a) controlul fabricației și asigurarea randamentului fiecărei uzine și exploatări.
- b) coordonarea aprovizionării cu materii prime, materiale de exploatare, combustibil și alimente a uzinelor și exploatărilor.

<sup>304</sup> *Ibidem*, p. 96.

<sup>305</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – *Uzina Oțelu Roșu*, d. 7/1945, f. 7.

<sup>306</sup> *Ibidem*, d. 2/1944, f. 3-4.

c) coordonarea aprovizionării cu mașini, piese de schimb și diferite piese tehnice.

d) coordonarea programelor de fabricație.

e) coordonarea programelor de expediție.

f) aprobarea împrumuturilor către lucrători.

g) aprobarea reparațiilor strict necesare, legate de asigurarea bunei funcționări a uzinelor și exploatărilor, angajând o cheltuială de peste 100.000 lei.

h) reparațiile periodice, strict legate de funcționarea instalațiilor (refacerea cuptoarelor S.M., cuptoarele de platine etc.), la cererea Direcțiunii Uzinelor și Exploatărilor<sup>307</sup>.

În intervalul iulie 1944 - februarie 1945, numărul angajaților de la Uzina Ferdinand s-a diminuat considerabil, datorită dificultăților în aprovizionarea cu materii prime și combustibil, precum și altor factori de natură obiectivă sau subiectivă. Astfel, în februarie 1945 personalul Uzinei Ferdinand număra 1.378 angajați, reprezentând 10 categorii: lucrători calificați – 551, lucrători industriali – 225, lucrători necalificați – 420, ucenici – 37, angajați asimilați cu lucrătorii calificați – 18, angajați asimilați cu lucrătorii necalificați – 48, personal administrativ superior – 1, personal administrativ inferior – 54, personal tehnic superior – 2 și personal tehnic inferior – 22<sup>308</sup>.

În urma trecerii la producția de pace și a primirii de noi comenzi, personalul Uzinei Ferdinand a crescut în mod semnificativ, astfel încât – în luna martie 1946 – a atins cifra de 1.669 angajați, dintre care 1.665 erau cetățeni români, iar restul – cetățeni străini. Cetățenii străini erau încadrați ca personal tehnic inferior (2) și ca lucrători industriali (2). Personalul românesc era structurat în 10 categorii, după cum urmează: personal administrativ superior – 2, personal administrativ inferior – 83, personal asimilat lucrătorilor calificați – 5, personal asimilat lucrătorilor necalificați – 53, personal tehnic superior – 6, personal tehnic inferior – 44, muncitori calificați – 571, muncitori industriali – 394, muncitori necalificați – 442 și ucenici – 65<sup>309</sup>.

La sfârșitul anului 1946 numărul salariaților de la Uzina Ferdinand a înregistrat o ușoară creștere comparativ cu primul trimestru al aceluiași

<sup>307</sup> *Ibidem*, f. 5.

<sup>308</sup> *Ibidem*, d. 7/1945, f. 12.

<sup>309</sup> *Ibidem*, d. 47/1945-1946, f. 1.



an, ajungând la 1.679. Pe categorii de salariați, situația se prezenta în felul următor: personal administrativ superior – 2, personal tehnic superior – 10, personal administrativ inferior – 104, personal tehnic inferior – 58, muncitori calificați – 574, muncitori industriali – 312 și muncitori necalificați – 619<sup>310</sup>.

Anul 1947 a adus o scădere nesemnificativă a numărului salariaților de la Uzina Ferdinand față de anul precedent, fiind înregistrați 1.660 angajați: personal administrativ superior – 2, personal administrativ inferior – 105, personal asimilat cu lucrătorii calificați – 4, personal asimilat cu lucrătorii necalificați – 41, personal tehnic superior – 6, personal tehnic inferior – 61, lucrători calificați – 627, lucrători industriali – 346, lucrători necalificați – 398 și ucenici – 70<sup>311</sup>.

Uzina Ferdinand avea o școală industrială de ucenici recunoscută de stat, cu patru clase, care funcționa într-o clădire proprie. Pentru fiecare meserie, instrucția practică a ucenicilor se făcea separat de producție, sub supravegherea unui maestru.

Cu toate acestea, la sfârșitul anului 1947 Uzina Ferdinand ducea lipsă de brațe de lucru și se făceau intervenții repetate pe lângă ministerul de resort pentru obținerea permisiunii de angajare a 300 muncitori calificați și necalificați<sup>312</sup>.

La începutul anului 1948 Uzina Ferdinand dispunea de 1.562 angajați, un număr insuficient pentru o creștere semnificativă a producției. Pe secții, situația se prezenta în felul următor: Secția „A” (funcționari) – 41 angajați, Uzina I – 303 angajați, Fabrica de Șamot – 51 angajați, Turnătoria de oțel și metal – 17 angajați, Turnătoria de cilindri – 11 angajați, Laborator – 4 angajați, Uzina II – 166 angajați, Uzina III – 296 angajați, Uzina IV – 67 angajați, Laminorul la rece – 35 angajați, Fabrica de cuie – 12 angajați, Magazia „Marfă Gata” – 38 angajați, Atelierul mecanic – 137 angajați, Atelierul electric – 35 angajați, Centrala electrică Mărul – 25 angajați, Secția de Construcții – 111 angajați, Exploatarea „Preajma” – 51 angajați, Atelierul de cizmărie – 9 angajați, Atelierul de croitorie – 7 angajați, Magazia de materiale – 7 angajați, Magazia de alimente – 16 angajați, Serviciul de pază – 23 angajați, Ferma – 6 angajați, Cantina – 18 angajați și Secția de Ucenici – 76 angajați<sup>313</sup>.

<sup>310</sup> *Ibidem*, d. 58/1947, f. 76.

<sup>311</sup> *Ibidem*, d. 67/1947, f. 68.

<sup>312</sup> *Ibidem*, d. 58/1947, f. 72.

<sup>313</sup> *Ibidem*, d. 62/1947, f. 27.

La sfârșitul anului 1948, în urma rezolvării favorabile a cererilor adresate ministerului de resort, Uzina Ferdinand avea 2.130 angajați, repartizați pe categorii astfel: funcționari administrativi și tehnici – 225, muncitori calificați – 791, muncitori necalificați – 670, muncitori industriali – 383 și ucenici – 61<sup>314</sup>.

\* \* \*

*Problemele sociale* cu care se confruntau angajații uzinei au generat nemulțumiri care, uneori, s-au materializat în conflicte de muncă.

Cele mai semnificative conflicte de muncă, soldate cu rezolvarea parțială a revendicărilor salariaților, au avut loc în anii 1937-1938.

În 18 noiembrie 1937, sindicatul de la Uzina Ferdinand înaintează direcțiunii un *memoriu* prin care, între altele, se solicită sporirea salariilor în raport cu mărirea prețurilor, îmbunătățirea condițiilor de muncă și începerea tratativelor privind contractul colectiv pentru 1938. În scopul susținerii revendicărilor din memoriu, în ziua de 7 decembrie 1937 muncitorii și-au ales un *comitet de acțiune* format din 18 reprezentanți. Din rândul acestora, o delegație a înmănat și Inspectoratului Muncii din Timișoara memoriul înaintat conducerii uzinei. Pe motiv că memoriul nu a fost studiat în amănunțime, tratativele au fost amânate. În acest timp, comitetul de acțiune al metalurgiștilor locali, împreună cu reprezentanții salariaților de la uzinele Nădrag și Călan, au trimis *împuterniciți* și în aceste centre. O delegație a sindicatelor celor 3 întreprinderi a plecat la Direcția Generală din București, cu scopul de a fixa data începerii tratativelor privind noul contract colectiv (aprilie 1938). Nici această delegație nu a reușit să obțină un răspuns cert, iar nemulțumirile au crescut.

Pentru potolirea spiritelor prin forță, organele statale au sigilat sediul sindicatelor din Ferdinand și au ridicat arhiva. Se întocmește un nou *memoriu* și un nou *proiect de contract colectiv comun* al Uzinelor Ferdinand, Nădrag și Călan. Abia după trei luni, Direcțiunea Generală a T.N.C.-ului a informat Direcțiunea din Ferdinand că refuză să ducă tratative comune, urmând ca acestea să fie purtate cu fiecare uzină în parte. *Revendicările esențiale* erau următoarele:

- timpul de muncă se va fixa la 48 ore săptămânal, în 6 schimburi de câte 8 ore fiecare;

<sup>314</sup> *Ibidem*, d. 34/1948-1949, f. 5.

- întrucât salariile actuale nu mai pot asigura muncitorilor minimum de existență, acestea se vor majora la toate categoriile de salariați cu un spor cuprins între 5 și 25%;

- pentru munca prestată în ore suplimentare, salariații vor primi un adaos de 25%, iar pentru duminici și sărbători legale 50%;

- conducerea uzinei se va îngriji să pună la dispoziția salariaților dulapurile necesare pentru păstrarea hainelor și sculelor și va studia posibilitatea înființării unui nou sistem de băi sau dușuri corespunzătoare nevoilor diferitelor ateliere;

- Societatea nu va face nici o concediere, fără să fie temeinic justificată;

- Societatea admite ca muncitorii să-și aleagă un număr de „bărbați de încredere” proporțional cu efectivul lucrătorilor din fiecare secție<sup>315</sup>.

După multe tergiversări s-a stabilit ca tratativele să aibă loc la Ferdinand în august 1938, cu participarea conducerii uzinelor, a reprezentanților Inspectoratului Muncii din Timișoara, a delegaților muncitorilor din cele 3 uzine și a unui delegat al Uniunii Centrale a Metalurgiștilor din București. Invocându-se un viciu de formă (delegatul Uniunii Centrale nu dispunea de o împuternicire legală), tratativele nu au avut loc.

Discuțiile în problema semnării contractului colectiv trebuiau să aibă loc, potrivit termenului stabilit de Inspectoratul Muncii din Timișoara, în luna noiembrie 1938. Nici acest termen nu a fost respectat. La 28 februarie 1939, reprezentanții direcțiunii, ai Inspectoratului Muncii din Timișoara și delegații muncitorilor s-au întâlnit, din nou, la masa tratativelor. Și de data aceasta tratativele au eșuat, pe motiv că nivelul salariilor cerute de muncitori nu se bazează pe nici o normă logică și că societatea face eforturi financiare mari, datorită creșterii prețurilor la materialele importate.

În fața acestui nou refuz, s-a declarat *grevă generală*. Pentru a preîntâmpina declanșarea unei greve generale la toate uzinele patronate de T.N.C., după 3 zile, Direcția Generală a aprobat – în parte – *revendicările* formulate, între care: semnarea contractului colectiv; creșterea salariilor cu 10% pentru salariile mici, 8% pentru cele medii și 6% pentru salariile mai mari de 2.500 lei/lună. Lucrul a fost reluat în ziua de 5 martie 1939. Greva de la Ferdinand a fost una din cele mai semnificative din țară<sup>316</sup>.

<sup>315</sup> Serafin Mărgan, *op.cit.*, p. 147.

<sup>316</sup> *Ibidem*, p. 148.

În timpul celui de-al doilea război mondial, uzina fiind militarizată, activitatea sindicală a fost supusă situației existente, liderii sindicali fiind arestați. În lagărul de la Târgu-Jiu au fost *internați*: Robnik Ioan, Jilac Alexandru și Radu Ioan<sup>317</sup>.

La data de 2 octombrie 1944 a fost creat *Comitetul Central al Frontului Unic Muncitoresc*, care a acționat imediat în direcția alcătuirii – în întreprinderi – a comitetelor sindicale. Acțiunea de organizare a durat până la sfârșitul lunii noiembrie, când ia ființă *sindicatul „Uniunea Muncitorilor din Industriile de Fier, Metal și Chimie”*, în care au fost înscrși aproape toți salariații uzinei<sup>318</sup>.

*Salariile* au ajuns una din preocupările fundamentale ale conducerii Societății T.N.C. în toamna anului 1944. La Conferința cu directorii și șefii de exploatare, desfășurată în capitală în intervalul 16-18 octombrie 1944, s-a dispus punerea în aplicare a deciziei din 27 septembrie 1944 privind salariile lucrătorilor, care cuprindea următoarele *prevederi*:

a) „*salariile de bază* actuale se majorează cu cotele arătate în decizia nr. 54319, corespunzând salariilor cu ora; aceste salarii majorate se aplică în toate cazurile când nu se lucrează în acord”;

b) „*acordurile* se majorează în felul următor: la acordurile de la laminoare, oțelărie și furnal se vor rectifica tabelele generale de acorduri, aplicându-se coeficiențele de majorare la scara câștigurilor orare de participare a componentilor, luându-se drept bază aplicarea câștigurilor orare, plus adaosurile din Decizie, aplicat mediei de câștig pe ultimele 6 luni; la celelalte acorduri fixate pe bucată sau pe orice altă unitate se rectifică cu coeficienții de majorare, care reprezintă media realizată de lucrători în ultimele 6 luni”;

c) „*rectificările de acorduri* făcute se vor aduce la cunoștința lucrătorilor, cerându-se reprezentanților să le contrasemneze pentru luare la cunoștință”;

d) „*prima de frecvență* se calculează ca și până acum și se adaugă la salariul majorat”;

e) „*ajutorul de copii* se adaugă separat, cu suma prevăzută în decizia prin care s-a fixat”;

f) „*orele suplimentare* se vor calcula cu coeficienții legali (25-50%), calculate la salariile de bază majorate”<sup>319</sup>.

<sup>317</sup> *Ibidem*, p. 148.

<sup>318</sup> *Ibidem*, p. 148.

<sup>319</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – *Uzina Oțelului Roșu*, d. 2/1944, f. 1-2.

Cu aceeași ocazie au fost trasate *directive* pentru conducerea uzinelor privind *politica muncitorească*:

- a) „recunoașterea Sindicatului muncitorilor și funcționarilor”;
- b) „recunoașterea Comitetului de Fabrică, ca reprezentant al lucrătorilor din fabrică”;
- c) „acceptarea, în principiu, a încheierii de contracte colective de muncă cu sindicatele muncitorești”;
- d) „a nu se admite imixtiunea Comitetului de Fabrică sau a Comitetului de Lucrători în chestiunile care privesc conducerea uzinelor”;
- e) „manifestațiile politice și profesionale ale lucrătorilor să se facă în timpul lor liber și în afara incintei fabricii”;
- f) „urcările de salarii se reglementează de către minister, prin decizie și nu depind de Societate”;
- g) Societatea va procura articole de încălțăminte și îmbrăcăminte în limita posibilității; pentru a se evita plângeri cu privire la calitate, se va admite – eventual – ca un delegat al muncitorilor să se pronunțe asupra calității; aceste articole se vor împărți la muncitori, reținându-se contravaloarea a 3-6 rate lunare”;
- h) „să se arate o grijă deosebită pentru ucenici, atât în ceea ce privește instruirea și pregătirea lor profesională, cât și în ceea ce privește ușurarea mijloacelor de trai (îmbrăcăminte și încălțăminte)”;
- i) „construirea de băi, dispensare și cantine; organizarea de activități cultural-educative și sportive”;
- j) „sprijin pentru muncitorii care au copii la școli superioare”;
- k) „întreținerea și igiena locuințelor care aparțin Societății”;
- l) „înființarea de școli de adulți (analfabeți) și școli profesionale”;
- m) „ridicarea standardului de viață al muncitorilor etc.”<sup>320</sup>

*Salariile* la Uzina Ferdinand s-au menținut între aceleași limite ca și la alte firme industriale bănățene în anii 1945-1947.

După reforma monetară din 15 august 1947 s-au stabilit – la nivel național – noi *cote de impozitare*: pentru salariile cuprinse între 100-7.000 lei, impozitul varia între 3-490 lei; pentru salariile cuprinse între 7.000-20.000 lei, impozitul varia între 490-4.000 lei; pentru salariile cuprinse între 20.000-

<sup>320</sup> *Ibidem*, f. 5-6.

30.000 lei, impozitul varia între 4.000-9.000 lei<sup>321</sup>.

Conform Deciziei Ministerului Industriei și Comerțului (M.I.C.) nr. 4573/14 august 1947, meseriile și ocupațiile în general erau repartizate pe categorii de industrii și clase de salarizare. Era vorba despre 3 mari categorii de industrii, fiecare cuprinzând câte 12 clase de salarizare: categoria I – industria carboniferă; categoria a II-a – industria metalurgică, industria petroliferă și de gaz metan, industria chimică, industria de geamuri și sticlărie, industria cauciucului, industria cimentului, industria artelor grafice și transporturile; categoria a III-a – industria textilă și de îmbrăcăminte, industria de pielărie și încălțăminte, industria de hârtie și celuloză, industria lemnului și forestieră, industria alimentară și exploatarea agricole. Articolul 4 fixa salariile brute ale angajaților, pe categorii de industrii și clase de salarizare: categoria I – între 3.193-14.035 lei; categoria a II-a – între 2.739-12.631 lei; categoria a III-a – între 2.525-11.227 lei. Articolul 7 preciza că salariile stabilite prin această decizie se aplicau în localitățile de categoria I (municipii, reședințe de județ și orașe mai importante), pentru celelalte localități salariile prezentate mai sus fiind diminuate cu 10%. În conformitate cu articolul 9 al deciziei, la salariile stabilite se adăuga sporul de vechime în câmpul muncii, calculat în modul următor: pentru o vechime cuprinsă între 1-10 ani, sporul de vechime era de 1-6%, iar pentru o vechime cuprinsă între 12-30 ani, sporul de vechime era de 7-12%. În afara salariilor prevăzute în decizie, salariații aveau dreptul la indemnizații ocazionale pentru naștere, căsătorie și deces, conform contractului colectiv de muncă, însă aceste indemnizații nu puteau depăși 1% din totalul salariilor acordate angajaților unei anumite întreprinderi. De asemenea, se renunța la plata altor retribuții în bani sau în natură, sub formă de tainuri, reduceri de prețuri etc.<sup>322</sup>.

În luna august 1947 au fost stabilite și salariile de bază ce urmau a fi acordate funcționarilor tehnici, în funcție de cele 12 clase de salarizare: cls. I – între 11.999-13.263 lei; cls. II – între 9.818-10.574 lei; cls. III – între 8.827-9.757 lei; cls. IV – între 7.583-8.381 lei; cls. V – între 6.684-7.198 lei; cls. VI – între 6.031-6.665 lei; cls. VII – între 5.204-5.752 lei; cls. VIII – între 4.460-4.930 lei; cls. IX – între 3.717-4.109 lei; cls. X – între 3.124-3.452 lei; cls. XI – între 2.877-3.024 lei; cls. XII – între 2.602-2.876 lei. Și

<sup>321</sup> *Ibidem*, d. 19/1945-1948, f. 101.

<sup>322</sup> *Ibidem*, f. 104-107.

salariile funcționarilor administrativi depindeau de încadrarea în cele 12 clase de salarizare: cls. I – între 9.179-10.145 lei; cls. II – între 7.891-8.721 lei; cls. III – între 6.740-7.450 lei; cls. IV – între 5.941-6.398 lei; cls. V – între 5.352-5.916 lei; cls. VI – între 4.758-5.258 lei; cls. VII – între 3.965-4.383 lei; cls. VIII – între 3.329-3.679 lei; cls. IX – între 3.102-3.287 lei; cls. X – între 2.727-3.014 lei; cls. XI – între 2.672-2.849 lei; cls. XII – între 2.399-2.651 lei<sup>323</sup>.

Toate aceste decizii luate la nivel central au influențat în mod direct salarizarea angajaților de la Uzina Ferdinand.

\* \* \*

Alături de salarizare se impunea rezolvarea, cu maximă operativitate, a altor probleme de natură socială care afectau viața angajaților Uzinei Ferdinand.

În anii 1918-1939, copiii muncitorilor din Ferdinand, ai țăranilor din Ohaba-Bistra, Cireșa și Mal, precum și ai celor de pe Valea Bistrei au frecventat doar cursurile școlilor primare, în multe cazuri nici acestea în întregime. Puțini au fost cei care și-au dat osteneala de a urma școlile secundare.

În contextul extinderii și modernizării bazei tehnice a uzinei, s-a ridicat *problema asigurării forței de muncă*. Urmărindu-se realizarea acestui deziderat, în cadrul școlii de ucenici se extinde *învățământul profesional*. Numărul celor ce urmau a fi școlarizați a fost mare. Neputând fi acoperit de elevii de pe Valea Bistrei, au fost atrași în școală copii din județele Mehedinți, Gorj și Dolj<sup>324</sup>.

Cu ocazia înființării Direcțiunii Superioare a Uzinelor și Exploatărilor din Transilvania și Banat (1 noiembrie 1944), s-a stabilit acordarea unui ajutor anual de 20.000 lei pentru fiecare copil de muncitor sau funcționar care urma cursurile învățământului mediu sau superior, ajutoarele menționate mai sus se solicitau pe bază de certificate școlare, aprobate de către Direcțiunea Generală, fiind achitate în două rate (prima rată – la începutul anului școlar sau universitar, iar a doua rată – la Paști).

Se acorda o atenție deosebită aprovizionării salariaților pentru sezonul rece. Astfel, prin intermediul Direcțiunii Superioare a Uzinelor și Exploatărilor

<sup>323</sup> *Ibidem*, d. 14/1946-1947, f. 65.

<sup>324</sup> Serafin Mărgan, *op.cit.*, p. 154.

erau împărțite anual muncitorilor și funcționarilor Societății T.N.C. aproximativ 29.000 m st. lemne de foc, cu prețul unitar de 400 lei/m st., Societatea suportând – din cheltuieli proprii – plata sumei de 12.000.000 lei, echivalentul a 30.000 m st. lemne de foc. Au fost fixate și criteriile de primire a lemnului de foc de către angajații T.N.C.-ului: lucrătorii căsătoriți sau cei necăsătoriți, susținători de familie – 12 m st. anual; lucrătorii necăsătoriți, nesusținători de familie – 6 m st. anual; funcționarii căsătoriți sau cei necăsătoriți, susținători de familie – 24 m st. anual; funcționarii necăsătoriți, nesusținători de familie – 12 m st. anual.

Încadrarea personalului Societății T.N.C. era o altă problemă ardentă. În uzinele componente se formau, începând cu data de 1 noiembrie 1944, comisii de revizuire a situației funcționarilor, în conformitate cu Decretul-Lege nr. 461 din 19 septembrie 1944. Aceste comisii erau alcătuite din 3 membri, asistați de un delegat al sindicatului funcționarilor (acolo unde exista), dosarele examinate urmând să fie predate direcțiunii uzinei respective, care era obligată să le înainteze Direcțiunii Generale, însoțite de referate de specialitate<sup>325</sup>.

În luna iunie 1945 a fost încheiat un contract colectiv între muncitorii Uzinei Ferdinand și Societatea T.N.C., cuprinzând drepturi și obligații pentru ambele părți. Deoarece nu a fost reglementată situația tuturor angajaților uzinei, Sindicatul Funcționarilor Particulari a remis un *memoriu* direcțiunii uzinei, la data de 12 iulie 1945, care cuprindea câteva puncte esențiale:

a) „Încheierea unui contract colectiv între funcționari și Societate, analog celui încheiat cu muncitorii uzinei, valabil de la data de 1 iunie 1945”.

b) „Angajarea și concedierea funcționarilor numai cu avizul favorabil al Comitetului de fabrică funcționăresc”.

c) „Salarizarea funcționarilor se va face după un tablou (tabel – *n.n.*) de încadrare, care să țină seama de următoarele criterii: studii, funcție, vechime și calificare, obținându-se o salarizare similară cu salarizarea funcționarilor U.D.R. din București”.

d) „Se va respecta timpul normal de lucru de 44 ore săptămânal (luni-vineri: 8 ore/zi, sâmbătă: 4 ore/zi); orele de lucru efectuate pentru necesitățile serviciului în plus peste cele 8 ore legale vor fi considerate ore suplimentare și vor fi plătite cu adaosul de salariu de 50% pentru primele două ore și 100% pentru celelalte ore; orele efectuate duminică și în timpul sărbătorilor legale se

<sup>325</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – *Uzina Oțelu Roșu*, d. 2/1944, f. 6-8.



vor plăti cu un adaos de 100%; funcționarilor silvici din exploatare, care – prin natura serviciului – sunt obligați a face mai multe ore pe zi, li se va acorda un «adaos de pădure», egal cu 25% din salariu, concomitent cu achitarea retroactivă a «adaosului de pădure» pe anii 1943-1944 la valoarea din anul 1945”.

e) „Funcționarii trimiși în delegație în interes de serviciu în alte localități vor primi – în afară de diurnele regulamentare și speșele de transport – și un spor de 25% pe timpul delegației; funcționarii căsătoriți, transferați la o altă întreprindere a societății, vor primi locuințe corespunzătoare astfel ca – în decurs de 3 luni – să se poată instala în noua localitate împreună cu familia, urmând ca – până la realizarea strămutării – să primească integral diurnele corespunzătoare”.

f) „Societatea va construi, în cel mai scurt timp, locuințe pentru funcționarii care nu au case proprii și nu sunt localnici; se vor construi anual cel puțin 4 locuințe”.

„Funcționarii care nu locuiesc în casele uzinei vor primi o indemnizație de chirie, după cum urmează: pentru salarii sub 50.000 lei – indemnizația de chirie 2.800 lei, pentru salarii între 50.000-100.000 lei – 3.600 lei, pentru salarii între 100.000-200.000 lei – 4.400 lei, pentru salarii peste 200.000 lei – 5.200 lei”.

„La locuințele funcționarilor, aparținând Societății, se vor face de urgență toate reparațiile și amenajamentele necesare, se vor instala băi acolo unde nu sunt, iar chiria anuală nu va fi ridicată”.

„Se vor acorda credite de construcție, fără dobândă, iar reținerile nu vor depăși 20% din salariul net”.

g) „Fiecare funcționar susținător de familie va căpăta adaosurile de familie și de copii, după cum urmează: căsătorii fără copii – 5.000 lei; pentru fiecare copil (până la vârsta de 18 ani) – câte 2.000 lei lunar, în afară de alocațiile prevăzute de legi; dacă copiii urmează studii superioare, adaosul se va acorda până la vârsta de 23 ani”.

„Copiii funcționarilor care urmează, în alte localități, cursuri școlare de orice grad vor primi de la societate subvenții sau burse”.

„Cu ocazia căsătoriei sau a nașterii unui copil, funcționarii vor primi – cu titlu de ajutor – echivalentul salariului pe o lună; la căsătorie – Direcțiunea va acorda și un cadou din produsele uzinei (baie, mașină de gătit etc.)”.

„Dacă un funcționar suferă un accident sau contractează o boală gravă, care-l face incapabil de lucru, în timpul și din cauza serviciului, va primi salariul normal timp de 1 an, după care va fi pensionat, acordându-i-se un număr de ani în plus, conform statutelor Casei de Pensii”.

„În caz de deces al unui funcționar, familia va primi salariul cu toate accesoriile decedatului timp de 12 luni (1 an)”.

h) „Funcționarii căsătoriți au dreptul de a primi anual 24 m st. lemne de foc la prețul de 400 lei/m st. și alți 24 m st. la prețul de 800 lei/m st.”.

„Cei necăsătoriți vor primi, în aceleași condiții, jumătate din cantitățile de mai sus”.

i) „Funcționarii care au – în locuințele lor – racorduri electrice vor primi anual 300 KWh curent electric gratuit, iar alți 300 KWh la prețul cu care uzina vinde curentul primăriei comunei”.

„Pentru cei care nu au racorduri electrice se va da lunar 4 kg petrol lampant gratuit, iar alte 6 kg la prețul de cost, indiferent de data distribuției. De asemenea, la cerere, li se vor procura acestora – în limita posibilităților – materiale electrice necesare instalației, la prețul de cost”.

j) „Concediile de odihnă se vor acorda conform legii; ele vor fi acordate, prin rotație, între 1 mai și 30 octombrie și numai la dorința expresă a funcționarilor respectivi și în restul anului. Dacă concediul convenit nu se va acorda în timpul prevăzut, el va fi plătit conform legilor în vigoare, adică – în plus – echivalentul a două salarii”.

„Funcționarii care nu au beneficiat de concediu în anul 1944 îl vor primi în 1945 sau li se va achita echivalentul la salariul curent”.

„Se vor da angajaților posibilități de transport la oraș pentru nevoi bine justificate și zilele de permisie astfel obținute (până la maximum 12 pe an) nu se vor scădea din concediul legal”.

k) „Toți funcționarii vor primi anual gratuit un costum de haine de lucru (salopetă, halat etc.) și o pereche de încălțăminte. Cei care lucrează în exploatari vor mai primi gratuit o pereche de pingele. De asemenea, cei care – prin natura serviciului lor – necesită haine îmblănite sau mantale de ploaie le vor primi gratuit”.

„Funcționarii care, prin natura serviciului, sunt obligați să lucreze noaptea vor primi un adaos de salar de 20%; de asemenea – cei care lucrează în «atmosfere nesănătoase»”.

„Cei care lucrează în «atmosfere dăunătoare sănătății» (acizi etc.) vor primi gratuit lapte”.

l) „Funcționarii vor căpăta, pentru nevoile lor, materiale fabricate de Societate, la prețul pentru angajați; aceste prețuri nu vor fi majorate decât în raport direct cu majorarea salariilor”.

„Se va primi, și pe mai departe, în mod gratuit, gheața produsă în instalația uzinei”.

„Economatele vor procura – contra cost – și vor distribui: stofă pentru un costum de haine anual, câte o pereche de încălțăminte pentru funcționar și pentru fiecare membru al familiei sale anual, pânzeturi pentru rufărie de corp și de pat și alte obiecte necesare”.

„Reparațiile necesare încălțăminteii funcționarilor și membrilor de familie se vor executa la cizmăria uzinei, la preț de cost”.

„Rațiile de grâu și porumb eliberate de economatele respective urmau să fie măcinate și transportate la morile uzinei și înapoi acasă în mod gratuit sau să se distribuie – în mod direct – făină”.

„Funcționarii și membrii de familie care doresc să ia masa la cantina funcționarilor vor plăti 50% din prețul de cost, restul fiind suportat de uzină”.

m) „Gratificațiile de Crăciun și Paști se vor acorda în continuare”.

„Premiile de producție se vor stabili în raport direct cu producția materialelor”.

n) „Delegații Comitetelor sindicale ale funcționarilor T.N.C. se vor întâlni de două ori pe an, în contul Societății”.

o) „Fondul de pensii se va distribui în felul următor:

- se cere rezolvarea imediată a încadrării la Casa de Pensii a funcționarilor Uzinei Ferdinand, conform scrisorii Uzinei Ferdinand nr. 1217 din 21 februarie 1945;

- în Consiliul de Administrație al Casei de Pensii T.N.C. să fie ales și un reprezentant al Sindicatului din Ferdinand;

- funcționarilor care ies la pensie pentru motive de boală sau bătrânețe să li se mărească salariul cu cel puțin 3 luni înainte de ieșirea la pensie, cu minimum 3 gradații”.

p) „Se va interveni la Ministerul Economiei Naționale să se înființeze – la Ferdinand – un gimnaziu și un liceu industrial”.

q) „Se va înființa – la Poiana Mărului – o cabană pentru angajații uzinei Ferdinand și colonii de vară pentru copiii acestora”<sup>326</sup>.

La începutul lunii iulie 1945 s-a înființat, în prezența împuterniciților Societății T.N.C. și a delegaților Comitetelor de întreprinderi din câteva economate (Economatul Uzinei Ferdinand – constituit la 27 iunie 1945; Economatul Uzinei Călan – constituit tot la 27 iunie 1945; Economatul Uzinei și Forestierei Nădrag – constituit în aceeași zi; Economatul Uzinei „Titan” Galați, a Uzinelor „Ciclop” și „O. Auschnitt & Co.” Galați – constituit la 25 iunie 1945), Economatul „METALUNIT”, cu sediul în incinta Uzinei Ferdinand. Acest economat era obligat să aprovizioneze salariații și membrii de familie ai uzinelor TITAN, NĂDRAG, CĂLAN și FERDINAND, de la minele TELIUC și Exploatăriile Silvice anexe, precum și de la uzinele „Ciclop” și „O. Auschnitt & Co.” Galați, conform planului general al Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării. Din Comitetul de Conducere al Economatului „METALUNIT” făceau parte: ing. Vasile Zamfirescu, Arthur Greff, Ștefan Cristescu, Constantin Iorga, Victor Verzea, Ioan Ianculescu, Ioan Mocanu, Alfred Mateescu, Adam Vidrighin și B. Rosenfeld<sup>327</sup>.

În luna septembrie 1945 au fost stabilite noile rații de alimente ce urmau să asigure aprovizionarea salariaților de la Uzina Ferdinand, prin intermediul economatelor Direcțiunii Superioare Ferdinand. Rațiile de pâine erau diferențiate, în funcție de categoriile de salariați: pentru muncitori și familiile lor – 500 g pâine/zi, adică 375 g făină/săptămână; pentru funcționari și familiile lor – 300 g pâine/zi, adică 225 g făină/săptămână. Au fost fixate și necesitățile lunare de alimente pentru uzinele componente ale Direcțiunii Superioare: în cazul Uzinei Ferdinand – la cei 2.626 muncitori reveneau 16.592 kg grâu, 4.736 kg orz și 2.370 kg mazăre sau cartofi, iar la cei 5.411 funcționari – 20.518 kg grâu, 5.863 kg orz și 2.929 kg mazăre sau cartofi, stocul de alimente pe care-l deținea (281.372 kg) fiind considerat suficient pentru cca 7 luni; în cazul Uzinei Nădrag – la cei 1.076 muncitori reveneau 6.800 kg grâu, 1.941 kg orz și 970 kg mazăre sau cartofi, iar la cei 2.429 funcționari – 9.208 kg grâu, 2.630 kg orz și 1.317 kg mazăre sau cartofi, stocul de alimente de care beneficia (112.395 kg) fiind apreciat ca suficient pentru un interval de aproximativ 7 luni. De asemenea, Uzina Ferdinand trebuia să

<sup>326</sup> *Ibidem*, d. 22/1945, f. 1-3.

<sup>327</sup> *Ibidem*, d. 23/1945, f. 6-7.

primească – în vederea aprovizionării economatului propriu – o cantitate de 115 t grâu (110 t – din județul Severin și 5 t – din județul Sălaj), stocul de care dispunea (281 t), împreună cu cantitatea ce urma să-i parvină, fiind considerate suficiente până la noua recoltă din 1946, iar la Uzina Nădrag trebuia să ajungă – în cel mai scurt timp posibil – cantitatea de 50 t grâu (provenit din județul Sălaj), stocul aflat în magazie (112 t), la care se adăuga grâul ce urma să sosească, fiind apreciate ca suficiente pentru cca 10 luni. Necesarul lunar de orz pentru fabricarea pâinii era de 10,6 t în cazul Uzinei Ferdinand și de 4,6 t în cazul Uzinei Nădrag. Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării a repartizat Societății T.N.C. 95 t orz, 65 t provenind din județul Bihor și 30 t din județul Sălaj, această cantitate de orz urmând să fie repartizată în felul următor: 43 t pentru Uzina Ferdinand și 19 t pentru Uzina Nădrag. Deoarece aceste cantități erau suficiente pentru cca 4 luni, s-a cerut ministerului de resort să repartizeze T.N.C.-ului încă 45 t orz „ca să putem completa stocurile noastre pentru cel puțin 6 luni”. Necesitățile lunare de cartofi sau mazăre erau de 5,3 t la Uzina Ferdinand și, respectiv, 2,3 t la Uzina Nădrag.

Tot acum, s-au stabilit și rațiile săptămânale de mălai pentru angajații uzinelor Ferdinand și Nădrag: muncitorii și familiile lor – 250 g mălai (5 zile/săptămână) și 600 g mălai (2 zile/săptămână), iar funcționarii și familiile lor – 300 g mălai (2 zile/săptămână). Au fost făcute estimări privind necesarul de mălai pentru salariații uzinelor componente ale Direcțiunii Superioare T.N.C.: la Uzina Ferdinand – muncitorii urmau să primească 27.881 kg mălai (echivalentul a 30.979 kg porumb), iar funcționarii – 14.070 kg mălai (echivalentul a 15.633 kg porumb), stocul uzinei însumând 137.985 kg porumb; la Uzina Nădrag – muncitorilor trebuia să le parvină cantitatea de 11.422 kg mălai (adică 12.691 kg porumb), iar funcționarilor – 6.313 kg mălai (adică 7.014 kg porumb), stocul deținut de uzină fiind de 13.500 kg porumb. Din județul Timiș-Torontal erau – în curs de expediere – 30 t porumb pentru uzina Nădrag și 57 t pentru uzina Ferdinand. O cantitate de 390 t porumb, necesară uzinelor menționate mai sus, urma să fie recoltată de pe raza județelor Timiș-Torontal și Sălaj în decurs de o lună (290 t – județul Timiș-Torontal și 100 t – județul Sălaj). Întrucât numai Uzina Ferdinand avea un stoc suficient pentru cca 4 luni, iar celelalte uzine aparținând Direcțiunii Superioare T.N.C. numai pentru aproximativ două luni și jumătate, din cantitatea de mai sus trebuiau distribuite – cu titlu de prioritate absolută – 35 t pentru Uzina Nădrag. Restul cantității (295 t) trebuia repartizat astfel: 100 t (provenite din județul Sălaj)

– pentru Uzina Călan, 60 t (provenite din județul Timiș-Torontal) – pentru Uzina Nădrag și 135 t (provenite din județul Timiș-Torontal) – pentru Uzina Ferdinand. Stocul de porumb realizat în acest mod urma să fie suficient pentru cca. 7 luni<sup>328</sup>.

Sub presiunea comuniștilor, uneori, *problemele de ordin social* cu care se confruntau angajații Uzinei Ferdinand au luat o turnură violentă. Astfel, în ziua de 23 noiembrie 1945 directorul Uzinei Ferdinand (ing. David Lucaci), membru al Sindicatului Funcționarilor Particulari din comuna Ferdinand-Bistra, aflat într-o stare precară de sănătate, a fost atacat – în locuința sa – de un grup de femei, soții ale muncitorilor uzinei, a fost bruscat, scos afară din casă și bătut, motivația acestui gest brutal fiind – în concepția agresorilor – următoarea: „nu a putut satisface, în termenul cerut, o cerere a muncitorilor dată sub formă de ultimatum”. De fapt, directorul Uzinei Ferdinand trebuia să aștepte dispoziții de la Direcțiunea Generală a Societății T.N.C. din București pentru a satisface doleanțele muncitorilor. În urma acestui incident, Direcțiunea Generală a T.N.C.-ului a reclamat Confederația Generală a Muncii ca fiind responsabilă de cele întâmplate, iar Ministerul de Interne a ordonat efectuarea unei anchete pentru lămurirea cazului de mai sus<sup>329</sup>.

Într-o adresă către Direcțiunea Generală a Societății T.N.C. din București, trimisă în ziua de 4 decembrie 1945, Direcțiunea Superioară Ferdinand confirma faptul că șeful postului de jandarmi din comuna Ferdinand a demarat o anchetă pentru identificarea vinovaților, însă cercetările întreprinse de organele abilitate au fost împiedicate printr-o manifestație făcută de un grup de cca 100 femei în fața sediului jandarmeriei la data de 24 noiembrie 1945. Cu toate acestea, șeful de post a alcătuit, ulterior, un dosar pe care urma să-l înainteze Parchetului din Caransebeș, în care sublinia și dificultățile pe care le întâmpina în menținerea ordinii pe raza comunei Ferdinand, deoarece exista un singur post de jandarmi, cu efective reduse (un plutonier major și doi subofițeri), care trebuia să asigure paza în 15 comune. De asemenea, Sindicatul Funcționarilor Uzinei Ferdinand a trimis un memoriu de protest Uniunii Sindicatelor Funcționarilor Particulari din București, iar, câteva zile mai târziu, Sindicatul Muncitoresc Metalurgic din localitate a expediat o adresă în care dezaproba agresiunea amintită, însă aceasta a fost retrasă – ulterior – de către conducătorii sindicatului. În ziua de 3 decembrie 1945, prim-pretorul plasei Caransebeș (Bujor Barbu) a întreprins

<sup>328</sup> *Ibidem*, d. 17/1945, f. 1-5.

<sup>329</sup> *Ibidem*, d. 22/1945, f. 7.

o anchetă pur informativă asupra faptelor petrecute, inginerul Lucaci profitând de această ocazie pentru a-i înmâna un memoriu care cuprindea punctul său de vedere în privința incidentului petrecut<sup>330</sup>.

În memoriul amintit mai sus, directorul Uzinei Ferdinand expunea *motivele* agresiunii la care a fost supus, în viziunea proprie:

1) datorită originii sale evreiești, a fost desconsiderat de germani, precum și de țiganii (majoritari în comună), deveniți masă de manevră a „bandelor” legionare, iar după 23 august 1944 aceștia au pătruns în noile organizații sindicale muncitorești, precum și în organizațiile de partid (partidul comunist);

2) după deportarea unor lucrători de origine etnică germană în Uniunea Sovietică, Comitetul de Fabrică a intervenit – de repetate ori – pentru ca soțiile tuturor deportaților să fie angajate în uzină, însă multe femei au avut pretenția să fie plasate chiar la locurile de muncă ocupate anterior de soții lor;

3) aceleași femei germane au solicitat rații mai mari de făină, mălai, zahăr și alte articole raționalizate;

4) au fost formulate și alte solicitări, printre care majorarea costurilor pentru transportul lemnului la domiciliu, efectuate de căruțași.

Încercând să facă unele conexiuni cu evenimentele din timpul celui de-al doilea război mondial, care l-au afectat în mod direct, inginerul Lucaci susținea următoarele: „Cred că nu este o simplă întâmplare că, printre muncitorii din primele rânduri, care au însoțit femeile în acțiunea lor huliganică, am zărit pe muncitorul Cioran, același care – în noaptea rebeliunii legionare din 22 ianuarie 1941 – a venit cu alți 5 legionari înarmați la locuința mea, ca să-mi ia aparatul de radio și să-mi percheziționeze casa, pentru a găsi un revolver ce nu exista. Înainte de a porni spre locuința mea, prim-delegatul Comitetului de fabrică a vorbit femeilor și muncitorilor, spunându-le că trebuie așteptat răspunsul Direcțiunii Generale și că, dacă acest răspuns nu va fi satisfăcător, Comitetul de fabrică va cere un arbitraj, iar dacă directorul nu va voi să respecte arbitrajul, atunci acesta poate fi luat de guler și silit să-l respecte”. Orice comentarii sunt de prisos în acest sens<sup>331</sup>.

Factorul politic își spunea, însă, cuvântul și în cazul de față. Într-un raport către Legiunea de Jandarmi Severin, întocmit la data de 6 aprilie 1946 (la 5 luni după desfășurarea evenimentelor!), organele competente de la Postul de jandarmi Ferdinand – după ce subliniază nedreptățile la care a fost supus,

<sup>330</sup> *Ibidem*, d. 13/1945, f. 1.

<sup>331</sup> *Ibidem*, f. 2-4.

în trecut, directorul Uzinei Ferdinand – prezintă, într-o lumină cu totul diferită cele petrecute, presiunile politice exercitate asupra jandarmilor locali fiind evidente: „După 23 august 1944, adică după numirea sa ca director tehnic al Uzinelor Ferdinand, între muncitori și patronul uzinelor s-a încheiat un *contract colectiv de muncă*, prin care muncitorii aveau dreptul de (la – *n.n.*) revendicări în raport cu munca prestată, însă – după cum se știe, pe luna noiembrie 1945 –, din cauza nerespectării, în întregime, a contractului colectiv în ce privește transportul de lemne la domiciliul muncitorilor, câțiva din muncitori și, în special, soțiile acestora, care duceau mare criză de lemne, s-au prezentat în fața domnului director Lucaci cerând insistent respectarea contractului cu privire la transportul lemnului, însă, datorită faptului că direcțiunea nu s-a grăbit a satisface muncitorii motivând că nu are la dispoziție mijloace de transport și că așteaptă un rezultat al Direcțiunii Generale din București, muncitorii – văzând prea puțin interes în acest scop – în ziua de 19 noiembrie 1945 s-au adunat, în grup de cca 200 bărbați și femei, mergând la locuința domnului director Lucaci, manifestând și cerându-i să iasă afară la mulțime, să lămurească și să justifice motivele nerespectării contractului, la care dânsul a refuzat să iasă afară, fapt ce a determinat câteva femei ale muncitorilor, în frunte cu Borugă Cornelia, Birou Persida, Budău Hedwig și Cioran Ioan, să intre în locuința numitului, scoțându-l afară la mulțime târâș și aplicându-i-se palme peste față și rupându-i haina. Pentru motivul de mai sus s-au adresat (întocmit – *n.n.*) acte de noi, încadrându-se fapta celor vinovați în delictul de violare de domiciliu, art. 496 Cod Penal și delictul de vătămare gravă a integrității corporale, art. 472 din Codul Penal, care – cu actele nr. 2461 din 3 decembrie 1945 – s-a înaintat Parchetului Tribunalului Caransebeș; cazul – până în prezent – se găsește în curs de judecată, prin deschiderea acțiunii pentru faptul de mai sus... În grupul de muncitori ce a comis agresiunea asupra domnului director au fost germani, români, maghiari etc, adică toate naționalitățile de muncitori existenți în uzină, însă, cu ocazia cercetărilor ce-am făcut, am stabilit că această agresiune n-a avut nici un caracter politic subversiv, adică legionaro-hitleristă, decât numai cu scopul de a respecta contractul cu privire la transportul lemnului, care era sistat. La această agresiune n-a luat parte nici un fost legionar sau hitlerist, afară de simpatizantul Mișcării Legionare Cioran Ioan, după cum susținea domnul director, și femeile mai sus-menționate au fost hitleriste, însă în evidența acestui post nici unul din aceștia nu figurează ca atare; ceva mai



mult, că toți acești de mai sus fac parte din organizațiile politice democratice de azi. Deci, faptul petrecut nu se datorește unei acțiuni cu caracter subversiv politic al trecutului său antisemit, ci numai faptului raportat mai sus. Greșeala făcută de muncitorii de mai sus n-a fost aprobată de C.G.M. și comitetele sindicale respective, ci, din contră, s-au făcut aspre observații pentru acest motiv și comitetul de fabrică, la adunările avute în urma acestui fapt petrecut, a adus acuzațiuni (acuzații – *n.n.*) celor ce au procedat în acest fel și a arătat muncitorilor care este calca legală a revendicărilor și doleanțelor lor...”. În încheierea raportului se pune accentul pe situația dificilă a muncitorilor de la Uzina Ferdinand, care a determinat conflictul cu direcțiunea și încercându-se deturnarea atenției de la substratul politic al atacului: „Muncitorii din uzinele Ferdinand care, după cum am raportat la timp, sunt nemulțumiți și duc o viață destul de grea prestând muncă din greu, pentru care pretind – legal – ca să li se respecte drepturile din contractul colectiv integral și la timp, însă, din împrejurările cunoscute, nici direcțiunea nu poate satisface la timp clauzele din contract, însă – totuși – muncitorii se abțin și așteaptă remedierea răului pe cale pașnică. Deși am găsit, personal, într-o noapte, cu ocazia serviciului în uzine, mai mulți muncitori care-și duseseră mâncarea la uzine (câte o bucată de mălai, mămăligă și ceapă) și care prestează o muncă foarte grea, totuși se abțin de la fapte ca cea de mai sus”. Desigur, tendința de a eluda legea și de a exercita presiuni asupra organelor statului, prin toate mijloacele posibile s-a adâncit – tot mai mult – în anii următori<sup>332</sup>.

Mărfurile distribuite prin economatul Uzinei Ferdinand erau menite să ridice simțitor standardul de viață al angajaților uzinei, în contextul economic nefavorabil al acelor ani. De pildă, în anul 1946, prin intermediul economatului Uzinei Ferdinand, au ajuns la salariații uzinei cantități apreciabile de alimente (24 kg carne, 6 kg slănină și untură, 12 kg brânză, 120 l lapte, 120 buc. ouă, 6 kg fasole, mazăre și linte, 78 kg cartofi, zahăr, ceapă, marmeladă, orez, gris, făină și paste făinoase, ulei, sare, legume, varză, vin ș.a. m d.), așa-numitele „produse de întreținere” (3 kg săpun de rufe, 1,56 kg săpun de toaletă și 360 pachete de țigări), articole de îmbrăcăminte și încălțăminte (12 salopete, 12 costume de stofă, 12 perechi de pantofi sau ghete, 102 m rufărie, 12 perechi de bocanci, ciorapi, pălării și paltoane). Se încerca, astfel, diminuarea efectului inflației și a deprecierei masei monetare asupra angajaților uzinei. Desființarea

<sup>332</sup> *Ibidem*, fond *Legiunea de Jandarmi Severin*, d. 116/1946-1947, f. 3.

economatului, survenită în toamna anului 1947, a privat salariații uzinei de unele produse de strictă necesitate, însă s-a dovedit a fi o măsură inevitabilă, o completare a legislației adoptate în domeniul economic în cursul anului 1947<sup>333</sup>.

O altă problemă care trebuia soluționată cu maximum de operativitate era *problema locuințelor*, nerezolvarea ei putând genera stări conflictuale. Încă din luna aprilie 1946, Direcțiunea Uzinei Ferdinand s-a preocupat de obținerea unor locuri de casă pentru angajații săi. Până în anul 1948, un număr de 30 salariați au primit terenuri, în suprafață de 9.934 stj.p., cu o valoare totală de 120.000 lei. Cheltuielile pentru încheierea contractelor se ridicau la suma de 91.405 lei, angajații uzinei având de achitat – în total – 211.405 lei. După ce s-a procedat la un schimb de terenuri între 3 salariați și s-a plătit o sumă în avans (113.810 lei), urmau să fie achitate mai multe rate lunare variind între 300-800 lei, în funcție de dimensiunile terenurilor atribuite (159-389 stj.p.), angajații puteau să-și construiască o casă, beneficiind de credite și materiale de construcție direct de la uzină, în colaborare cu unele bănci din zonă<sup>334</sup>.

### *I.2.d. T.N.C. – Uzina Nădrag*

Uzinele din Nădrag, înființate încă din 1845, care – în 1871 – au ajuns în posesia societății vieneze Nadrager Eisenindustrie Gesellschaft, s-au bucurat de o situație prosperă înainte de primul război mondial. Produsele lor erau căutate atât pe piața Transilvaniei, cât și la Viena și Budapesta, dar, pe lângă aceasta, ele erau exportate în cantități însemnate și în România și Serbia. Ele aveau două furnale înalte care produceau 4.000 tone fontă anual, pentru care utilizau mangal, precum și minereurile de la Ghelar și Armeniș. De asemenea, un laminor care producea 8.000 tone tablă neagră și zincată, precum și o turnătorie de fontă și o fabrică de sobe cu o producție de 5.000 tone anual.

Uzinele Nădrag au avut mult de suferit de pe urma primului război mondial. Epuizarea stocului de minereu, precum și imposibilitatea de aprovizionare cu materii prime în condițiile în care căile ferate erau folosite aproape exclusiv numai pentru transporturi militare, au determinat – în scurtă vreme – oprirea furnalului. Mâna de lucru era insuficientă din cauza mobilizării

<sup>333</sup> *Ibidem*, fond T.N.C. – Uzina Oțelu Roșu, d. 14/1946-1947, f. 10.

<sup>334</sup> *Ibidem*, d. 29/1946-1948, f. 1.

muncitorilor, astfel că se foloseau – în special – prizonieri de război. Societatea Nădrag s-a izbit, în curând, de dificultăți financiare tot mai mari. În aceste condiții, uzinele Nădrag au ajuns să depindă de societatea Staats Eisenbahn Gesellschaft (STEG) care, după oprirea furnalului, le furniza fonta necesară pentru turnătorie. Deoarece exploatarea devenea tot mai anevoioasă, în anul 1916 membrii familiei Klein, principalii acționari ai societății Nădrag, și-au vândut acțiunile societății STEG, care administra uzinele Reșița. De atunci înainte uzinele au intrat în sfera de influență a Reșiței, care, între anii 1918-1922, ajunge să controleze nemijlocit activitatea întreprinderii.

În timpul războiului producția uzinelor Nădrag, din cauzele arătate mai sus, a cunoscut o scădere continuă. Producția de sobe de tablă a scăzut de la 440 tone în 1912 la 225 tone în 1918, iar producția de articole de fontă turnată de la 4.620 tone la 1.230 tone<sup>335</sup>.

Sfârșitul primului război mondial a găsit uzinele Nădrag într-o stare de activitate foarte redusă, în primul rând datorită lipsei materiilor prime și a insuficienței brațelor de muncă. De abia în anul 1920 turnătoria a putut fi aprovizionată cu coes și fontă brută de la Reșița și, astfel, producția de articole de turnătorie a crescut la 1.720 tone, dar în anul următor, datorită lipsei de comenzi, a scăzut din nou la 770 tone, căci turnătoria nu a avut de lucru timp de jumătate de an. Producția de tablă se afla, de asemenea, la un nivel foarte redus.

Capitalul societății Nădrag era de 1.800.000 coroane în 1919, fiind sporit la 4.500.000 coroane în 1922. În anul următor, această sumă a fost recalculată la valoarea de 2.250.000 lei.

Uzinele Nădrag au intrat într-o fază de redresare evidentă începând cu anul 1922, când producția de laminate și piese de fontă turnată a crescut cu 50%, ajungând la 7.672 tone, respectiv 1.868 tone.

Începând cu anul 1922 uzinele Nădrag intră în sfera de interese a societății Titan-Galați, cu care încheie un acord de fuziune, având în vedere că „programul de lucru al celor două uzine se întregește foarte bine”. În anul 1923, producția de laminate a societății Nădrag a atins cifra de 9.156,5 tone (inclusiv tabla zincată), iar cea de piese turnate 3.032,5 tone. În anii 1922-1923 uzinele Nădrag au adus un profit net de 4.337.685, respectiv 8.217.201 lei.

<sup>335</sup> *Dezvoltarea întreprinderilor metalurgice....* pp. 89-90.

Cu toate că producția și profitul uzinelor erau în creștere, situația societății Nădrag era precară din punct de vedere financiar din cauză că debitorii săi, între care se număra și Direcția Generală a C.F.R., nu erau în stare să-i livreze suma de 13.286.417 lei. În același timp, societatea Nădrag datora societăților STEG și UDR o sumă de 30.085.886 lei. Aceasta era situația financiară a societății la 1 ianuarie 1924. Acționarii uzinelor Nădrag au încercat să reechilibreze balanța financiară recurgând la sprijinul societății Titan, ceea ce a dus, însă, la o dependență tot mai accentuată, iar apoi la contopirea uzinelor în concernul T.N.C.<sup>336</sup>

Scopul final al familiei Auschnitt era, însă, acela de a reuni toate întreprinderile producătoare de tablă din România într-o singură firmă, pentru a pune bazele unei industrii a tablei la scară națională. Controlând cele mai mari laminoare din țară, ei sperau să obțină mari profituri, deoarece tabla era o marfă foarte căutată pe piața metalurgică.

În acest scop reprezentanții societății „Uzina Metalurgică Titan” au luat legătura mai întâi cu Societatea Fierului din Nădrag, iar apoi și cu Societatea de Mine și Furnale din Călan. Tranzacțiile efectuate în cursul anului 1924 cu aceste societăți au fost mult ușurate de faptul că gestiunea întreprinderilor situate în România devenise pe de o parte greoaie și nesigură, iar pe de altă parte ambele societăți aveau mari datorii, pe care, datorită faptului că nu mai obținuseră profituri mulțumitoare încă de la începutul războiului, nu erau în stare să le plătească. Ofertele Societății Titan, care a propus – în schimbul preluării efective a uzinelor – cedarea unor substanțiale pachete de acțiuni, precum și reglementarea datoriilor care paralizau activitatea firmelor respective, au fost, deci, binevenite<sup>337</sup>.

Achiziționarea Uzinelor Nădrag a constituit un alt obiectiv de seamă al Societății Titan. În luna martie 1924, Societatea Nădrag a vândut Societății Titan „toate minele sale cu drepturile și premisele de explorare și uzinele sale de fier aflătoare în județele Caraș-Severin și Hunedoara în toată întinderea lor, cu toate terenurile aferente, adică întreaga avere imobiliară și toate instalațiile sale... pentru suma de 25 milioane lei. Această sumă urma să fie achitată în acțiuni ale Societății Titan. Deoarece Societatea Nădrag era împovărată de mari datorii față de societățile STEG și UDR, pentru achitarea acestora,

<sup>336</sup> *Ibidem*, p. 92.

<sup>337</sup> *Ibidem*, p. 95.

Societatea Titan se obliga să afecteze încă 25 milioane lei, tot sub formă de acțiuni. Achiziționarea Uzinelor Nădrag s-a efectuat, deci, prin vărsarea a 50.000 acțiuni ale Societății Titan, în valoare totală de 50 milioane lei, emise în mod special în acest scop.

Preluarea unui număr de 11.250 acțiuni ale Societății Nădrag s-a desfășurat prin intermediul Băncii Chrissoveloni, care a cedat câte două acțiuni „Titan” de câte 1.000 lei pentru o acțiune „Nădrag” de 400 coroane austriece. În felul acesta au fost achitate 22.500 acțiuni. Din restul de 27.500 acțiuni pe care Societatea Titan le mai datora, 20.000 au fost atribuite Societății STEG, iar 7.500 Societății UDR. În schimb, aceste două firme au transferat Societății Titan creanțele lor asupra Societății Nădrag, în valoare totală de 27.750 lei.

Prin contractul de vânzare-cumpărare Societatea Titan a mai preluat atât datoriile, cât și creanțele Societății Nădrag. Cum datoriile depășeau creanțele cu suma de 24.072.493 lei, iar încasarea acestora din urmă era destul de problematică, Societatea Nădrag s-a obligat să plătească – asupra sumei de mai sus – o dobândă anuală de 20%. În acest fel Societatea Nădrag a intrat în dependență financiară față de Societatea Titan, care deținea – de acum – 90% din acțiunile ei. Ulterior, această situație a fost exploatată de Societatea Titan pentru a prelua și restul acțiunilor Nădrag<sup>338</sup>.

Nu vom insista asupra constituirii Societății T.N.C. deoarece această etapă a fost prezentată detaliat în subcapitolul precedent.

Constituirea Societății T.N.C. a deschis calea unor *investiții* masive în întreprinderile pe care le-a preluat. Între anii 1925-1939 societatea a întreprins o vastă acțiune de modernizare a uzinelor sale, de lărgire a capacităților de producție, de construire a unor noi secții. Paralel cu aceasta, s-au întreprins numeroase operațiuni de raționalizare. Investițiile totale ale societății T.N.C. între 1924-1939 depășesc suma de 780 milioane lei. Din totalul investițiilor, uzinele de la Nădrag au beneficiat de 47.220.476 lei<sup>339</sup>.

Uzinele Nădrag, după mutarea secției de tucerie la Călan, s-au profilat îndeosebi pe operațiuni de laminare și fabricarea unor articole de tablă. Ele au fost mai puțin supuse procesului de modernizare. Principala transformare pe care au cunoscut-o a constat în electrificarea laminorului în anul 1936. Capacitatea lor anuală de producție a crescut la 18-20.000 tone tablă de fier și

<sup>338</sup> *Ibidem*, pp. 96-97.

<sup>339</sup> *Ibidem*, p. 99.

15.000 tone tablă galvanizată. Ele mai posedau un atelier pentru prelucrarea tablei, producând găleți galvanizate, sobe, cuptoare, cu o capacitate de 1.200 tone anual, o secție pentru emailat fontă, precum și o secție de nichelat electrolic. Puterea ei instalată era de 3.500 CP<sup>340</sup>.

\* \* \*

O altă problemă importantă care s-a pus în cursul activității societății a fost *problema materiilor prime*. T.N.C. era o întreprindere cu caracter în primul rând siderurgic, din această cauză avea nevoie de mari cantități de materii prime. De altfel, dispunea ea însăși de mine de fier, furnale, cuptoare pentru oțel și laminoare<sup>341</sup>.

Mai problematică era aprovizionarea cu platinele necesare laminoarelor de la Ferdinand și Nădrag. La început, acestea au fost procurate de la Reșița și din străinătate în proporție de 100%. În anul 1929 la Ferdinand a început producția de platine proprii, care – până în 1939 – au ajuns să acopere în proporție de 100% necesitățile laminoarelor de la Ferdinand și în proporție de 99% pe ale acelor de la Nădrag.

Fabricile societății mai foloseau, pe lângă aceste materiale, păcură, lemne de foc, cocs, cărbuni, acid sulfuric etc. Toate aceste necesități au ajuns să fie acoperite – până în anul 1937 – în totalitate din țară. De asemenea, 98% din minereul de fier, 40% din fierul vechi, 80% din fontă și 75% din cărămida refractară, erau tot de proveniență indigenă. Fabricile ei depindeau, însă, totalmente de străinătate în privința zincului și cositorului necesar. De aceea, T.N.C. s-a cointerestat în construirea unei topitorii de zinc în România<sup>342</sup>.

\* \* \*

*Producția* principalelor articole a crescut în ritm constant în cadrul uzinelor T.N.C. de-a lungul întregii perioade, exceptând anii crizei; chiar și atunci, producția unor mărfuri de bază foarte căutate pe piața națională, cum ar fi oțelul și platinele, a continuat să crească. În consecință, societatea T.N.C. a câștigat o pondere însemnată în economia națională a României. În 1937 ea dădea 24,5% din producția de minereu de fier, 18,3% din cea de fontă, 23% din producția de oțel lichid. Cea mai importantă contribuție a societății T.N.C.

<sup>340</sup> *Ibidem*, p. 101.

<sup>341</sup> *Ibidem*, p. 103.

<sup>342</sup> *Ibidem*, p. 104.

era, însă, cea în domeniul producției de laminate. Între 1924-1933 ponderea ei în producția națională a crescut de la 9% la 30%. În 1937 ea dădea 56% din producția de fier laminat comercial și 97% din cea de tablă, exercitând un cvasi-monopol în acest domeniu.

În pofida creșterii rapide a producției, și în cadrul uzinelor societății T.N.C. continua să se manifeste în mod cronic unul din aspectele negative cele mai flagrante ale economiei de piață: folosirea incompletă a capacității de producție a instalațiilor. Acest fenomen s-a permanentizat și s-a menținut chiar și în anii cu conjunctura cea mai bună. Laminorul uzinei Nădrag și-a folosit – în 1937 – doar 52,30%, iar fabrica de sobe doar 66% din capacitatea maximă. În 1939 ambele secții au lucrat doar cu 54% din potențialul maxim<sup>343</sup>.

Utilizând cantități apreciabile de combustibil în anii 1940-1941 (51 t, respectiv 87 t păcură; 16.992 m st., respectiv 21.182 m st. lemne de foc; 20 t, respectiv 30 t mangal), producția a înregistrat o creștere semnificativă la majoritatea sortimentelor în același interval de timp: tablă neagră – 5.912 t (1940) și 7.969 t (1941); tablă zincată – 1.516 t (1940) și 2.612 t (1941); sobe din tablă de fier și fonte negre – 181 t (1940) și 281 t (1941); sobe smălțuite și nichelate – 178 t (1940) și 252 t (1941); burlane și coturi din tablă – 196 t (1940) și 174 t (1941); articole de menaj și găleți zincate – 583 t (1940) și 853 t (1941); drojdie de zinc – 51 t (1940) și 71 t (1941)<sup>344</sup>.

Prevăzută cu o forță motrice de 2.432 CP, asigurată de 66 mașini, alături de generatorii de energie (cu aburi, de 5 atm. și 10 atm. și electrici, de 27 V), Uzina Nădrag a întrebuințat în procesul de fabricație – în cursul anului 1942 – cantități apreciabile de combustibil și unsori: 2 t benzină, provenită de la Ploiești; 2 t petrol lampant, adus tot de la Ploiești; 93 t păcură, cu aceeași proveniență; 22.060 m st. lemne, din stocuri proprii; 38 m st. cărbune de lemn, de la fața locului; 9,333 t ulei de mașini, provenit de la Ploiești; 2,537 t ulei de cilindri, cu aceeași proveniență. Datorită uzurii mașinilor și instalațiilor, nu au putut fi valorificate la maximum materiile prime și accesoriile din dotare: 9.863 t platine, 546 t zinc, 35,4 t acid sulfuric, 197,3 t fier bare și fasonat, 378 t articole de tucerie ș.a. m. d. Lucrându-se cu numai 37,2% din capacitatea maximă de producție, s-au obținut cantități reduse de măfuri, comparativ cu anii precedenți: 5.233 t tablă neagră și 2.924 t tablă decapată (capacitatea maximă

<sup>343</sup> *Ibidem*, p. 106.

<sup>344</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – Uzina Nădrag, d. 1/1940-1948, f. 342.

de producție – 20.000 t); 2.804 t tablă galvanizată (capacitatea maximă de producție – 10.000 t); 45 t mașini de gătit negre, 9 t mașini de gătit nichelate și 217 t mașini de gătit emailate (capacitatea maximă de producție – 500 t); 408 t sobe negre, 6 t sobe nichelate și 4 t sobe emailate (capacitatea maximă de producție – 500 t); 31 t coturi (capacitatea maximă de producție – 400 t); 134 t burlane (capacitatea maximă de producție – 600 t); 566 t găleți galvanizate (capacitatea maximă de producție – 1.300 t). Capacitatea de producție reală era net inferioară capacității maxime teoretice, datorită lipsei mâinii de lucru calificate și a importării materiilor prime, în majoritatea cazurilor. Nici deșeurile rezultate din procesul de fabricație nu puteau fi valorificate la maximum de Uzina Nădrag: totuși, rămășițele de tablă și de platine erau valorificate, ca materii prime, la Oțelărie, drojdia de zinc era vândută unor firme industriale din țară, însă cenușa de zinc se putea valorifica doar în străinătate.<sup>345</sup>

Într-o anchetă industrială întreprinsă la începutul anului 1945 la Uzina Nădrag erau semnalate o serie de nereguli la principalele secții și ateliere: *Secția Laminor* – „ridicarea producției este sabotată (platina nu corespunde la greutate)”; *Atelierul de reparații* – lipsa fierului rotund pentru șuruburi și era necesară obținerea, cu prioritate, a unor lămpi portabile pentru iluminat; *Secția Galvanizare* – se prevedea construirea de tavane și amenajarea unei spălătorii; *Secția Apectură* – se solicita furnizarea gazului, în condiții optime; *Secția Recoacere* – se cerea, pe un ton imperativ, asigurarea unei linii libere de transport a produselor etc.<sup>346</sup>

În condițiile lipsei acute a materiilor prime, a uzurii utilajului și a concentrării – pe front – a mai multor salariați, producția Uzinei Nădrag a înregistrat o scădere semnificativă – la majoritatea sortimentelor – în primul semestru al anului 1945, chiar și în comparație cu anul 1944: 2.698 t tablă neagră și decapată (75% din capacitatea maximă de producție) în intervalul ianuarie-iulie 1945, față de 7.158 t (99%) în anul 1944; 1.522 t tablă zincată (56% din capacitatea maximă de producție) în primul semestru al anului 1945, față de 2.453 t (45%) în anul precedent; 455 t tablă albă (45% din capacitatea maximă de producție) în prima jumătate a anului 1945, față de 521 t (52%) în anul 1944; 46 t sobe și mașini de gătit (15% din capacitatea maximă de producție) în intervalul ianuarie-iulie 1945, față de 432 t (72%) în anul

<sup>345</sup> *Ibidem*, d. 1/1942, f. 2, 4-6.

<sup>346</sup> *Ibidem*, d. 1/1945-1947, f. 14-15.



precedent; 8 t coturi și burlane (4% din capacitatea maximă de producție) în primul semestru al anului 1945, față de 128 t (35%) în anul 1944; 52 t găleți zincate (12% din capacitatea maximă de producție) în primele 6 luni ale anului 1945, față de 307 t (37%) în anul precedent. Din păcate, pentru al doilea semestru al anului 1945 nu se estima o creștere considerabilă a producției, în pofida trecerii la producția de pace<sup>347</sup>.

Desigur, scăderea producției a fost accelerată și de obligativitatea executării – cu prioritate – a comenzilor pentru armata sovietică, în contul Convenției de Armistițiu. De pildă, în cursul anului 1945, Uzina Nădrag era silită să livreze armatei sovietice: 260 t tablă decapată, 812,1 t tablă albă și 30,3 t tablă galvanizată. Majoritatea comenzilor erau destinate altor fabrici din țară sau unor instituții, precum: Oficiul de vânzare Deva „Frații Mecher” Timișoara, „Fritz Auner” Mediaș, Fabrica de conserve „Știrbey” București, Fabrica „Grierul” Galați, Fabrica „Stella” București, „Scandia” Sibiu, Subsecretariatul de Stat al Marinei, Subsecretariatul de Stat al Armatei de Uscat, Aeronautica Militară, firmele „Fruco” și „Speranța” din București, Fabrica de Spirt „Bragadiru” București ș.a. m. d. Totuși, unele comenzi erau temporar sistate, datorită deficienței mijloacelor de transport și a îndeplinirii unor formalități strict legate de programarea comenzilor<sup>348</sup>.

Uzina Nădrag trebuia să onoreze comenzile sovietice și în anul 1946, cu operativitate maximă. Astfel, uzina era obligată să livreze aceluiași fabrici și instituții ca în anul precedent următoarele sortimente de mărfuri: 110 t tablă decapată, 546,6 t tablă albă și 28,3 t tablă galvanizată. Și de această dată, întârzierile în executarea comenzilor erau determinate de motive obiective<sup>349</sup>.

Desigur, se încerca găsirea unor vinovați pentru deficiențele apărute în livrările de produse în contul Convenției de Armistițiu, la presiunile exercitate de sovietici. De pildă, la începutul lunii mai 1946 Comisariatul General al Prețurilor și INCoop-ul au efectuat o inspecție comună la Uzinele Nădrag, constatând că nu au fost declarate o serie de mărfuri, care se găseau în depozitele fabricii în luna aprilie 1946: din schema întocmită de Comisia de programare, s-a livrat cca 80% din cantitatea promisă, în magazia uzinei fiind descoperite 60 vagoane tablă neagră de diferite dimensiuni nedeclarate comisiei de specialitate din cadrul Ministerului Industriei și Comerțului și Oficiului de

<sup>347</sup> *Ibidem*, d. 6/1945, f. 7-8.

<sup>348</sup> *Ibidem*, d. 5/1945-1947, f. 1.

<sup>349</sup> *Ibidem*, f. 29.

Desfacere a Materialelor Feroase (ODESFER), precum și alte sortimente de mărfuri a căror existență nu a fost adusă la cunoștința Comisariatului General al Prețurilor (941 buc. sobe negre și emailate cilindrice, marca „Vesta”; 312 buc. mașini de gătit negre și emailate; 12.000 buc. coturi presate; 7.700 buc. burlane pentru sobe; 14 vagoane a 10 t fiecare, cuprinzând plite, uși de sobă etc., necesare pentru fabricarea sobelor și mașinilor de gătit)<sup>350</sup>.

Totuși, procurarea materiilor prime cu mai multă ușurință decât în perioada anterioară, utilizarea – la maximum – a capacităților de producție și implicarea statului în stabilirea programelor de producție au determinat creșterea producției la principalele sortimente de mărfuri obținute la Uzina Nădrag în anii 1946-1947. Astfel, în cursul anului 1946, au fost realizate următoarele valori ale producției: 4.047 t tablă neagră; 2.102 t tablă decapată; 2.042 t tablă zincată; 778,7 t tablă albă; 150.639 buc. (256,600 t) găleți zincate; 1.139 buc. (140,507 t) mașini de gătit „Vesta”; 97 buc. (18,428 t) sobe „Vesta”; 37.820 buc. (22,729 t) coturi; 48.181 buc. (73,807 t) burlane; 1.500 buc. (36,339 t) mașini de gătit. Și în anul 1947 a fost înregistrată o majorare a producției comparativ cu anul 1945, însă au apărut primele semne ale diminuării producției față de anul precedent (1946), datorită climatului economic nefavorabil din prima jumătate a anului și a încercărilor timide de redresare a situației: 3.921 t tablă neagră; 1.981 t tablă decapată; 2.683 t tablă zincată; 825,3 t tablă albă; 134.535 buc. (225,500 t) găleți zincate; 1.224 buc. (116,808 t) mașini de gătit „Vesta”; 1.222 buc. (87,065 t) sobe „Vesta”; 42.830 buc. (17,583 t) coturi; 56.533 buc. (45,350 t) burlane; 1.700 buc. (41,381 t) mașini de gătit<sup>351</sup>.

Stabilizarea situației economice, determinată de măsurile financiare radicale adoptate în a doua jumătate a anului 1947, a avut – ca urmare – o majorare apreciabilă a producției de la Uzina Nădrag în primul semestru al anului 1948. În intervalul 11-30 iunie 1948, adică imediat după demararea operațiunii de naționalizare a uzinei, au fost consemnate valori ridicate ale producției, raportate la anii anteriori: 370 t tablă neagră; 151 t tablă zincată; 48 t tablă albă; 3 t drojdie de zinc; 5 t sobe din tablă, combinată cu fier; 4 t sobe smălțuite și nichelate; 13 t articole de menaj și găleți zincate; 1 t coturi și burlane din tablă etc.<sup>352</sup>

<sup>350</sup> *Ibidem*, d. 5/1946, f. 2-3.

<sup>351</sup> *Ibidem*, d. 1/1947, f. 1.

<sup>352</sup> *Ibidem*, d. 1/1940-1948, f. 2.

\* \* \*

*Conducerea Uzinei Nădrag* a fost concentrată în mâinile aceluiași persoane în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial, acest fapt contribuind la menținerea unui climat de stabilitate, care nu a periclitat activitatea întreprinderii, cel puțin în anii 1924-1939, cu unele excepții notabile. De exemplu, în anul 1942 din Consiliul de Direcție (Administrație) al uzinei făceau parte următorii: ing. C. Orghidan (președinte și administrator delegat), dr. A. Pordea (vicepreședinte), prof. ing. E. Carafoli (director general), av. V. Pavlu (consilier juridic), A. Laureanu (consilier financiar), ing. Șt. Cușută (director tehnic), E. Stepan (director comercial), dr. P. Dimian (director financiar), N. Istratty (subdirector administrativ), O. Craioveanu (subdirector financiar), V. Nicolau (prim-procurist), precum și 6 procuriști (F. Aldea, A. Doja, A. Mateescu, C. Gheorghiu, I. Botez și I. Popa)<sup>353</sup>.

În anii 1944-1948 au intervenit unele modificări notabile în ceea ce privește conducerea Uzinei Nădrag și a Societății T.N.C., de multe ori determinate de considerente de natură politică. Astfel, printr-o hotărâre a Consiliului de Administrație din 18 octombrie 1944 Arnold Laureanu a fost numit director general al T.N.C.-ului, iar Max Auschnitt a devenit administrator-delegat al aceleiași societăți<sup>354</sup>.

De altfel, aceasta a fost singura modificare majoră a componenței Consiliului de Administrație a Societății T.N.C., care a afectat în mod direct și conducerea Uzinei Nădrag, alături de alte modificări survenite – la sfârșitul anului 1944 – în organizarea uzinei, prezentate în subcapitolul precedent.

\* \* \*

Schimbările survenite în *componența acționariatului* Societății T.N.C. și în privința capitalului social al acesteia în perioada interbelică au fost detaliate în subcapitolul anterior.

Valoarea capitalului social, stabilită în anii dintre cele două războaie (500.000.000 lei), s-a menținut constantă în intervalul 1941-1944. De pildă, la sfârșitul anului 1944 era înregistrată aceeași valoare a capitalului social ca și în trecut<sup>355</sup>.

---

<sup>353</sup> *Ibidem*, d. 1/1942, f. 8.

<sup>354</sup> *Ibidem*, d. 5/1944, f. 12-13.

<sup>355</sup> *Ibidem*, d. 1/1944-1945, f. 1.

Și anchetele industriale ordonate de Comisia Aliată de Control în anii 1945-1946 au consemnat aceeași cifră a capitalului social (500.000.000 lei), iar din documentele consultate rezultă faptul că – până la naționalizare – capitalul social a rămas neschimbat<sup>356</sup>.

\* \* \*

Fluctuația numărului de *angajați* la Societatea T.N.C. în perioada interbelică a fost determinată de trăsăturile vieții economice în acest interval de timp, fiind prezentată – pe scurt – în subcapitolul precedent.

Vom reveni, totuși, cu câteva detalii în acest sens. În anii 1924-1938, numărul de muncitori de la Uzina Nădrag a evoluat astfel: 800 (a. 1924), 830 (a. 1928), 757 (a. 1931), 450 (a. 1933), 432 (a. 1934), 381 (a. 1938). La uzinele Ferdinand și Călan, care au cunoscut cea mai rapidă dezvoltare, numărul de muncitori a crescut rapid, pe când la fabrica Nădrag, care nu a beneficiat de o evoluție asemănătoare, efectivul forței de muncă a scăzut<sup>357</sup>.

Pe fondul unei creșteri semnificative a producției la majoritatea sortimentelor în anii 1940-1941, s-a înregistrat și o sporire a numărului angajaților de la uzina Nădrag. De exemplu, în anul 1940 uzina avea 423 angajați, repartizați pe categorii în modul următor: personal administrativ superior – 1; personal administrativ inferior – 7; personal asimilat lucrătorilor calificați – 9; personal asimilat lucrătorilor necalificați – 14; personal tehnic inferior – 1; muncitori calificați – 287; muncitori necalificați – 104. Numărul angajaților a cunoscut o creștere ne semnificativă în cursul anului 1941 (428 salariați), modificări înregistrându-se în cadrul diferitelor categorii care compuneau personalul uzinei: personal administrativ superior – 1; personal administrativ inferior – 7; personal asimilat lucrătorilor calificați – 6; personal asimilat lucrătorilor necalificați – 17; personal tehnic inferior – 3; muncitori calificați – 260; muncitori necalificați – 134. Se constată, la fel ca în trecut, preponderența minoritarilor în cadrul personalului tehnic inferior și a muncitorilor calificați<sup>358</sup>.

Situația uzinei se modifică dramatic în anul 1942, fapt reflectat și în diminuarea numărului angajaților, care ajunge acum la 412, luând în considerare

<sup>356</sup> *Ibidem*, f. 1.

<sup>357</sup> *Dezvoltarea întreprinderilor metalurgice...*, p. 105.

<sup>358</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – Uzina Nădrag, d. 1/1940-1948, f. 342.

și ucenicii de care se îngrijea conducerea uzinei: personal administrativ superior – 1; personal administrativ inferior – 7; personal asimilat cu lucrătorii calificați – 4; personal asimilat cu lucrătorii necalificați – 21; personal tehnic superior – 1; personal tehnic inferior – 2; muncitori calificați – 224; muncitori necalificați – 137; ucenici – 15<sup>359</sup>.

Pentru a utiliza – la maximum – capacitățile de producție ale uzinei era necesară angajarea a cel puțin 110 salariați, în perioada imediat următoare<sup>360</sup>.

În cursul anului 1943 s-au făcut noi angajări, pentru a suplini scăderea personalului, determinată de mobilizarea – pe front – a unor salariați ai uzinei. Astfel, la începutul anului 1944 Uzina Nădrag avea 435 angajați, dintre care: personal administrativ superior – 1; personal administrativ inferior – 9; personal tehnic superior – 1; personal tehnic inferior – 2; personal asimilat cu lucrătorii calificați – 5; personal asimilat cu lucrătorii necalificați – 16; muncitori calificați – 213; muncitori necalificați – 188<sup>361</sup>.

Dificultățile în aprovizionarea cu materii prime, deficiențele înregistrate în rețeaua de transporturi, uzura accentuată a mașinilor și instalațiilor, precum și alți factori, au generat concedierea unor salariați ai uzinei în cursul anului 1944, astfel încât în luna august erau consemnați 425 angajați, dintre care: 27 funcționari, 59 muncitori calificați, 234 muncitori industriali, 74 muncitori necalificați și 31 ucenici<sup>362</sup>.

În ultimul trimestru al anului 1944, în contextul schimbărilor în plan politic cu impact direct asupra vieții economice, s-au făcut noi angajări, considerate absolut necesare pentru efortul de război al României. În consecință, la sfârșitul anului 1944 uzina număra 450 salariați (19 funcționari, 10 maiștri și 421 muncitori), 397 dintre aceștia servind nevoilor armatei, adică mobilizați sau rechiziționați pentru lucru<sup>363</sup>.

Tendența de creștere a numărului angajaților uzinei s-a perpetuat, uzina fiind obligată să execute cu prioritate comenzi pentru armata sovietică și să se adapteze rapid la producția de pace. Astfel, la sfârșitul lunii martie 1946 Uzina Nădrag avea 518 angajați, în marea lor majoritate români, dintre care: personal administrativ inferior – 8; personal asimilat cu lucrătorii calificați –

<sup>359</sup> *Ibidem*, d. 1/1942, f. 3.

<sup>360</sup> *Ibidem*, d. 1/1944-1945, f. 4-5.

<sup>361</sup> *Ibidem*, d. 1/1940-1948, f. 236.

<sup>362</sup> *Ibidem*, d. 1/1944-1945, f. 1.

<sup>363</sup> *Ibidem*, f. 8.

11; personal asimilat cu lucrătorii necalificați – 18; personal tehnic superior – 2; personal tehnic inferior – 19; muncitori calificați – 74; muncitori industriali – 285; muncitori necalificați – 60; ucenici – 41<sup>364</sup>.

În primăvara anului 1947 industria metalurgică, în ansamblu, trecea printr-o criză acută datorită lipsei cocsului, care nu a mai putut fi importat de mai multă vreme. Această situație era agravată și de alți factori, precum: înghețarea Dunării în timpul iernii, înzăpezirile frecvente, restricțiile și reducerile de circulație pe C.F.R. în anotimpul rece. La întreprinderile componente ale Societății T.N.C., criza s-a manifestat prin următoarele „simptome”: înăbușirea furnalului înalt și oprirea turnătoriei de la Călan; epuizarea completă a stocului de fontă pentru oțelăria uzinei Ferdinand și, ca urmare, perspectiva opririi laminoarelor de la Ferdinand și Nădrag. Toate eforturile pentru rezolvarea acestei situații dificile s-au canalizat în câteva direcții:

a) obținerea a 100 t cocs de la fabrica de zahăr din Arad;

b) angajarea unor cantități masive de mangal la prețuri exorbitante; se spera ca, până la începutul lunii martie 1947, termenul-limită al înăbușirii furnalului de la Călan cu mangal, să sosească cea mai mare parte a cantității de mangal promisă, pentru ca furnalul repornit să poată fi menținut la o producție redusă întreaga lună; de asemenea, era așteptată venirea a două șleपुरi încărcate cu cocs, blocate la Komarno și Bratislava, urmată de primirea a încă 1.200 t cocs, importat din Cehoslovacia;

c) în urma demersurilor prim-directorului Societății T.N.C., membru al Comisiei Economice române care a purtat tratative la Moscova, prima tranșă a cocsului provenit din U.R.S.S., pentru care societatea amintită a plătit suma de 500.000.000 lei, urma să sosească la Dornești;

d) dirijarea cantității de 1.000 t cărbuni de Lupeni, care, amestecați cu cărbuni de Dolman, spre „Reșița”, unde urmau să fie cocsificați pentru Uzina Călan, acest cocs putând fi folosit – în proporție de 20% – adăugat celui importat;

e) promisiunile ministerului de resort de a pune la dispoziție imediat 600 t fontă albă, din stocul Uzinei Hunedoara, pentru oțelăria Uzinei Ferdinand, cu ajutorul fontei promise putându-se produce cca 1.800 t oțel, care putea

<sup>364</sup> *Ibidem*, d. 9/1946, f. 1-23.

alimenta laminoarele uzinelor Ferdinand și Nădrag, până la obținerea fontei în cantități mulțumitoare la Uzina Călan<sup>365</sup>.

La aceste promisiuni se adăugau și altele, precum: primirea unor cantități apreciabile de material refractar pentru repararea cuptoarelor S.M. și a feromanganului necesar din Uniunea Sovietică; aprobarea Ministerului Economiei Naționale pentru importarea – în schimbul unor fabricate – de materii prime, semifabricate și material de întreținere din S.U.A., care putea determina mărirea considerabilă a producției la turnătorii și la secția de emailaj și putea încuraja producerea valțurilor pentru laminoarele de tablă.

În speranța rezolvării prompte a solicitărilor sale, Societatea T.N.C. propunea efectuarea de noi angajări, sporirea personalului fiind o condiție esențială a folosirii – la maximum – a capacităților de producție ale uzinelor<sup>366</sup>.

Primind aprobarea M.E.N., Uzina Nădrag a făcut noi angajări, astfel încât, în luna martie 1947 avea 568 salariați, dintre care 21 reprezentau personalul administrativ și 19 – personalul tehnic inferior<sup>367</sup>.

Nerezolvarea la timp a cererilor formulate de Societatea T.N.C., precum și imposibilitatea Societății amintite de a susține financiar personalul existent a determinat disponibilizarea a 13 angajați, în conformitate cu Decizia nr. 834, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 157 din 12 iulie 1947<sup>368</sup>.

Redresarea situației economice în ultimul trimestru al anului 1947 a avut – ca efect – angajarea a 20 persoane la Uzina Nădrag în cursul lunii septembrie, dintre care: 14 muncitori necalificați, 4 muncitori industriali, 1 ucenic și 1 lăcătuș. Se impunea angajarea unui număr sporit de muncitori calificați, în vederea ridicării producției la cote maxime<sup>369</sup>.

La sfârșitul anului 1947 Uzina Nădrag avea 542 muncitori, repartizați pe secții după cum urmează: *Secția Laminor* – 212 angajați (166 muncitori calificați, 45 muncitori industriali și 1 muncitor necalificat); *Secția Cositorire* – 22 angajați (15 muncitori calificați și 7 muncitori industriali); *Secția Zincuire* – 30 angajați (25 muncitori calificați, 4 muncitori industriali și 1 muncitor necalificat); *Fabrica de Sobe* – 61 angajați (41 muncitori calificați, 6 muncitori

<sup>365</sup> *Ibidem*, d. 4/1946-1947, f. 47.

<sup>366</sup> *Ibidem*, d. 4/1947, f. 48.

<sup>367</sup> *Ibidem*, fond T.N.C. – Uzina Oțelu Roșu, d. 12/1947, f. 1-3, 21.

<sup>368</sup> *Ibidem*, fond T.N.C. – Uzina Nădrag, d. 4/1946-1947, f. 25.

<sup>369</sup> *Ibidem*, d. 6/1948, f. 45.

industriali, 3 muncitori necalificați și 11 ucenici); *Ateliere* – 111 angajați (65 muncitori calificați, 13 muncitori industriali, 4 muncitori necalificați și 29 ucenici), „*Preajma*” – 106 angajați (20 muncitori calificați, 35 muncitori industriali și 51 muncitori necalificați)<sup>370</sup>.

În urma pensionării și a plecării – de bunăvoie – a unor angajați, în luna februarie 1948 Uzina Nădrag avea 522 muncitori<sup>371</sup>, 20 funcționari administrativi și 18 salariați ce făceau parte din personalul tehnic inferior<sup>372</sup>.

În sprijinul Uzinei Nădrag au fost detașați – pentru lucru – 9 muncitori de la Uzina „Titan”, care urmau să se înapoieze la Galați în luna iunie 1948<sup>373</sup>.

De asemenea, în al doilea trimestru al anului 1948, personalul Uzinei Nădrag a fost suplimentat prin efectuarea de noi angajări. Astfel, în preajma naționalizării (11 iunie 1948) uzina avea 602 angajați, dintre care: 40 funcționari administrativi și tehnici, 357 muncitori calificați și industriali și 205 muncitori necalificați<sup>374</sup>.

\* \* \*

Modul favorabil în care a fost rezolvată problema salarială în perioada interbelică a generat puține manifestări de nemulțumire ale angajaților uzinei în această perioadă, cu precădere în anii crizei economice și la sfârșitul guvernării Tătărescu (1934-1937).

În timpul celui de-al doilea război mondial, salariile plătite angajaților Uzinei Nădrag au cunoscut variații semnificative, determinate și de comenzile numeroase pentru armata română și a militarizării sale, survenită în anul 1941. De pildă, în cursul anului 1941 angajații uzinei au primit salarii cuprinse între 7.500 și 31.000 lei, în funcție de calificarea lor și de postul deținut în cadrul uzinei<sup>375</sup>.

Salariile au crescut datorită inflației și a tendinței de stimulare a angajaților în vederea obținerii unei producții sporite în condițiile efortului de război. Astfel, în luna august 1944 salariile medii plătite personalului uzinei atingeau următoarele valori, diferențiate în funcție de categoriile existente: funcționarii

<sup>370</sup> *Ibidem*, d. 10/1948, f. 47.

<sup>371</sup> *Ibidem*, d. 7/1948, f. 23-29.

<sup>372</sup> *Ibidem*, f. 30.

<sup>373</sup> *Ibidem*, d. 6/1948, f. 30.

<sup>374</sup> *Ibidem*, d. 1/1940-1948, f. 2.

<sup>375</sup> *Ibidem*, f. 342.



– 95.000 lei, muncitorii calificați – 55.000 lei, muncitorii industriali – 50.000 lei, muncitorii necalificați – 45.000 lei, iar ucenicii – 8.000 lei<sup>376</sup>.

Conform contractului colectiv de muncă valabil de la data de 1 decembrie 1945, salariile funcționarilor uzinei (incluzând indemnizația de chirie) variaua între 125.610 și 346.220 lei, ținând cont de inflația în creștere și deprecierea continuă a leului. Se distingeau salariile plătite prim-maiștrilor (260.500-315.900 lei), maiștrilor principali (261.050-287.820 lei) și ajutoarelor de maiștri (205.945-219.345 lei)<sup>377</sup>.

Problemele sociale cu care se confruntau angajații Societății T.N.C. și ai Uzinelor din Banat, în special, au fost prezentate – pe larg – într-un memoriu înaintat ministerului de resort de către Sindicatul metalo-chimic Ferdinand, fiind necesare unele completări la contractul colectiv de muncă din 1 aprilie 1947. Astfel, se solicita – pe un ton imperativ – acordarea unui sport de vechime pentru angajați, variind între 10%-70%, pentru o vechime de 1-30 ani în câmpul muncii calculată la data de 1 ianuarie 1947. De asemenea, se cerea plata – cu începere de la 1 ianuarie 1947 – a coeficienților de muncă grea și condiții speciale pentru salariații având următoarele funcții: conducătorii de poduri rulante (Hala de turnare S.M.) – 15%; fochiștii și ajutoarele lor de la gazogenele Oțelăriei S.M. și Laminorul de tablă – 10%; „morarii” de șamot și argilă (Fabrica de Șamot) – 10%; lucrătorii de ajustaj (Laminorul de fier comercial și platine) – 15%; topitorii de smoală (Laminorul de tablă) – 10%; forjorii de la oțelării și Atelierul mecanic – 15%; curățitorii de oxizi de fier (Laminorul la rece) – 10% ș.a. m. d. Trebuiau, în egală măsură, aplicați timpii de acord existenți la 1 decembrie 1945, care corespundeau (în viziunea sindicaliştilor) producției reale obținute în ultimii ani<sup>378</sup>.

În urma noilor reglementări, la sfârșitul anului 1947 salariile medii brute primite de angajații Uzinei Nădrag variaua între 1.015,09 lei (ucenicii de la Fabrica de sobe) și 6.290 lei (muncitorii calificați de la Secția Laminor). Putem prezenta o situație detaliată a salariilor brute plătite angajaților uzinei în luna decembrie 1947, pe secții: *Secția Laminor* – 6.290 lei pentru muncitorii calificați, 3.478,26 lei pentru muncitorii industriali și 3.427 lei pentru muncitorii necalificați; *Secția Cositorire* – 5.244,93 lei pentru muncitorii calificați și 3.101,57 lei pentru muncitorii industriali; *Secția Zincuire* – 5.611

<sup>376</sup> *Ibidem*, d. 1/1944-1945, f. 1.

<sup>377</sup> *Ibidem*, d. 13/1945, f. 1-2.

<sup>378</sup> *Ibidem*, d. 4/1946-1947, f. 3-5.

lei pentru muncitorii calificați, 4.409 lei pentru muncitorii industriali și 3.343 lei pentru muncitorii necalificați; *Fabrica de Sobe* – 5.179,09 lei pentru muncitorii calificați, 2.671,50 lei pentru muncitorii industriali, 2.478,33 lei pentru muncitorii necalificați și 1.015,09 lei pentru ucenici; *Ateliere* – 5.853,47 lei pentru muncitorii calificați, 3.479,07 lei pentru muncitorii industriali, 3.345,75 lei pentru muncitorii necalificați și 1.430,37 lei pentru ucenici; „*Preajma*” – 5.902,15 lei pentru muncitorii calificați, 3.822,60 lei pentru muncitorii industriali și 2.825,05 lei pentru muncitorii necalificați<sup>379</sup>.

Din păcate, nu deținem informații despre salarizarea angajaților Uzinei Nădrag în anul 1948.

\* \* \*

Conducerea Uzinei Nădrag încerca, pe cât posibil, să rezolve și alte *probleme sociale* care preocupau pe angajații săi. De pildă, în anul 1942 angajații uzinei beneficiau de serviciile unui dispensar medical, aflat în proprietatea Casei Centrale a Asigurărilor Sociale, având și alte înlesniri, precum: lemne de încălzit, plătite cu 200 lei/metru ster; alimente de primă necesitate, la prețul de cost; locuințe prevăzute cu grădini de zarzavaturi, pentru care trebuiau să plătească lunar o chirie de 200-300 lei. În viitorul apropiat se preconiza înființarea unei cantine pentru salariați, care să răspundă necesităților acestora la prețuri acceptabile<sup>380</sup>.

Angajații Uzinei Nădrag se confruntau cu o serie de probleme de natură socială în cursul anului 1946. Într-un memoriu în 47 puncte, întocmit în luna iunie 1946, erau amintite prevederile contractului colectiv de muncă (încheiat la 1 iunie 1945) care nu au fost respectate de conducerea uzinei: Societatea (T.N.C.) nu a acordat lemnele de foc celor necăsătoriți și nesusținători de familie, nu a aprovizionat pe muncitori cu petrol lampant, așa cum și-a luat obligația, nu a luat măsuri pentru aprovizionarea muncitorilor și a familiilor acestora prin economat, așa cum prevede legea, nu a dat laptele la muncitori, cum prevede contractul de muncă, nu a acordat costume de protecție pentru muncitorii secțiilor Cositorire, Galvanizare, Apectură și Nichelat și pentru cei de la Fabrica de găleți, nu a furnizat bocanci muncitorilor de la secția de baie ș.a. m. d.<sup>381</sup>

<sup>379</sup> *Ibidem*, d. 10/1948, f. 47.

<sup>380</sup> *Ibidem*, d. 1/1942, f. 1-2.

<sup>381</sup> *Ibidem*, d. 1/1946, f. 1-2.

În anul 1946 salariații uzinei aveau la dispoziție o fermă cu 161 oi, 18 berbeci și 45 miei, care producea anual 381,2 t lână nespălată, asigurând – pe de o parte – îmbrăcămintea necesară, iar – pe de altă parte – mărfuri pentru angajați, prin vânzarea unor cantități de lână obținute<sup>382</sup>.

Nemulțumirile angajaților s-au amplificat în cursul anului 1947, aceștia solicitând conducerii uzinei completarea contractului colectiv de muncă din 1 aprilie 1947 cu noi prevederi, precum:

a) „Echipamentul de protecție, absolut necesar pentru prestarea muncii în atelierele și secțiile T.N.C., va fi determinat de o comisie formată din delegații Direcțiunii și ai sindicatelor respective, care – după ce va compara echipamentul de protecție enumerat în anexa nr. 3 pentru salariații din întreprinderile metalurgice și mecanice, respectiv în anexa nr. 2 pentru salariații din întreprinderile miniere, va indica și propune meseriile pentru care echipamentul de protecție se dovedește absolut indispensabil, precum și articolele de îmbrăcămintă sau încălțăminte necesare pentru prestarea muncii. Echipamentul astfel determinat este proprietatea T.N.C.-ului și va fi trecut în cartea de scule a salariaților respectivi, care nu-l pot folosi decât în cursul timpului de lucru, și numai când este necesar, cu condiția de a-l întreține în bună stare, de a-l conserva și de a nu-l deteriora, sub sancțiunea prevăzută de art. 64 și de punctele 15, 17 și 24 de sub art. 82 din contractul colectiv de muncă. Prin acordarea în acest mod a echipamentului de protecție, dispoziția din anexa nr. 2 întocmită de Uniunea Sindicatelor Unite a salariaților din industriile miniere și cei ai U.G.I.R.-ului, pentru salariații din întreprinderile miniere, care stipulează atribuirea gratuită de bocanci și doc, pentru o parte din salariații din subteran este și rămâne suprimată”.

b) „Societatea T.N.C. să acorde anual salariaților săi următoarele cantități de lemne de foc în mod gratuit, astfel: 12 m st. salariaților căsătoriți sau văduvi, 6 m st. salariaților necăsătoriți în cote lunare egale. Același regim se va aplica și pensionarilor, foști salariați ai Societății T.N.C. Transportul lemnului în cantitățile menționate mai sus să se facă cu mijloacele de căraușie ale exploatărilor, iar prețul acestora să fie suportat de angajați, înțelegându-se prin aceasta prețul oficial existent la data transportului lemnului de foc de la depozitele exploatărilor la domiciliul angajaților. Societatea T.N.C. să bonifice tuturor salariaților care au instalații electrice pentru luminat în locuințele lor,

<sup>382</sup> *Ibidem*, d. 7/1946-1947, f. 3.

racordate la rețelele electrice, prețul curentului electric fixat de T.N.C. pentru o cantitate de 300 KW anual. De asemenea, se va acorda gratuit salariaților care nu au în locuințele lor racorduri electrice, câte 4 kg de petrol lunar în lunile de vară (aprilie-septembrie) și 6 kg de petrol în lunile de iarnă. Muncitorii care locuiesc la distanță de 4-17 km de uzine să primească jumătate din prețul biletelor de tren, pentru care fac transportul zilnic de la domiciliu la uzină și invers, iar cei care locuiesc la o distanță de peste 17 km să primească costul transportului cu trenul ce-l fac o dată pe săptămână. Muncitorii Uzinei Nădrag care locuiesc la o distanță de 4-18 km să fie transportați o dată pe săptămână cu autocamionul uzinei respective în mod cu totul gratuit. Pentru cazurile când camionul nu poate efectua transportul săptămânal de muncitori ai Uzinei Nădrag să se plătească în întregime prețul unui bilet C.F.R. pe distanțele de la uzină la domiciliul acestora și înapoi. Ucenicii aparținând T.N.C.-ului care nu au cămin să fie considerați interni, pentru care se va aplica regimul ucenicilor interni, prevăzut în contractul colectiv de muncă, până la data de 1 decembrie 1947, când vor fi terminate clădirile respective pentru ucenici. Construirea căminelor să se facă până la data de 1 decembrie 1947, avându-se în vedere că Societatea T.N.C. dispune în întregime de condițiile tehnice de construcții de clădiri. Excursia anuală instructivă de două săptămâni a ucenicilor aparținând Societății T.N.C. să se facă anual, pe spesele societății”.

c) „Să se înființeze o farmacie în incinta uzinelor Ferdinand-Nădrag, Călan și Titan, dotată cu medicamentele necesare. Societatea T.N.C. să-și ia angajamentul de a angaja la exploatarea sale câte un medic uman în folosul angajaților”<sup>383</sup>.

*Locuințele muncitorești* erau o altă problemă cu care se confrunta conducerea Uzinei Nădrag în anii 1947-1948. Se încerca rezolvarea, cu promptitudine, a acestei probleme în favoarea salariaților uzinei. Posibilitățile de cazare ale angajaților uzinei erau încă destul de modeste în luna februarie 1948: 201 muncitori manuali și intelectuali (inclusiv 11 funcționari) locuiau în case proprii; 85 muncitori, proveniți din mediul rural, locuiau în barăcile uzinei; 35 muncitori, ale căror familii trăiau la țară, locuiau în chirie la particulari; 227 muncitori manuali și intelectuali (inclusiv 29 funcționari) ocupau locuințele puse la dispoziție de către uzină; 28 deținuți de origine etnică germană, mobilizați pentru muncă, locuiau în barăcile uzinei; câteva

<sup>383</sup> *Ibidem*, d. 4/1946-1947, f. 3-5.

locuințe din proprietatea uzinei erau ocupate de 13 funcționari și 1 muncitor de la „Forestiera” Nădrag; era în construcție o baracă de lemn, cu capacitatea de 50 persoane, care urma să fie pusă la dispoziția muncitorilor necăsătoriți, cazarea funcționarilor lipsiți de proprietate rămânând în suspensie pentru câteva luni de zile<sup>384</sup>.

### *I.2.e. Industria de Lemn „Mundus-Borlova-Armeniș” Caransebeș*

Primele începuturi ale industriei lemnului în orașul Caransebeș datează din anul 1873, când consorțiul fabricii de furnir din Caransebeș solicita aprobare de la Consiliul municipal pentru a instala o locomobilă pentru nevoile fabricii de furnir din localitate.

În 1901 fabricantul Max Barth din Deternicz încearcă construirea – în orașul Caransebeș – a unei fabrici de industrializarea lemnului cu un număr de cca 150 muncitori, însă adunarea generală a reprezentanței orășenești nu a acceptat înființarea acesteia<sup>385</sup>.

Industria de Lemn „Mundus-Borlova-Armeniș” S.A. s-a înființat în anul 1912, cu scopul de a asana afacerile societății pe acțiuni „Crașoveana”- Industria de Lemn și de a dezvolta industria pentru exploatarea materialului de fag din comitatul Caraș-Severin.

Încă de la început, societatea amintită a achitat datoriile firmei Industria de Lemn „Crașoveana” S.p.A., plasate la muncitorimea din provincie (exclusiv românească).

A urmat dezvoltarea societății, în anii 1912-1919: a fost reparată linia ferată existentă; au fost construite linii ferate noi, prin care ținea legătura cu edificiile și pădurile aflate în conexiune cu stațiile Balta-Sărată și Armeniș (o cale ferată industrială îngustă de 52 km și una normală de 4,5 km), circulația pe aceste linii fiind susținută de 6 locomotive.

Pădurile întreprinderii din jurul stațiilor Balta-Sărată și Armeniș aveau o întindere de 8.000 jug., asigurând aprovizionarea cu lemne a societății pentru 20 ani. În aceste păduri întreprinderea producea trunchiuri de brad, fag, frasin

<sup>384</sup> *Ibidem*, d. 6/1948, f. 588.

<sup>385</sup> *Ibidem*, fond *Industria de Lemn „Mundus-Borlova-Armeniș” Caransebeș*, d. 1/1920-1923, f. 1.

și paltin, precum și diferite tipuri de lemne de foc; trunchiurile fiind prelucrate la „fierăstraiele” cu aburi din Balta-Sărată și Armeniș.

În timpul stăpânirii maghiare, capitalul social a cunoscut o majorare substanțială: de la 1.500.000 coroane (1913) la 4.000.000 coroane (1917).

Adunarea Generală ținută la Budapesta în ziua de 13 noiembrie 1919 a hotărât mutarea sediului întreprinderii de la Budapesta la Caransebeș, cerere luată la cunoștință de Ministerul Comerțului și Finanțelor din Budapesta la 31 ianuarie 1920 și de Tribunalul din Budapesta la 11 februarie 1920. Prin decizia Tribunalului din Caransebeș din ziua de 1 iunie 1921 s-a încheiat naționalizarea întreprinderii. Și capitalul social a fost „naționalizat”, cele 4 milioane coroane fiind transformate în 2.000.000 lei<sup>386</sup>.

\* \* \*

*Producția* întreprinderii era strict legată de programul de dezvoltare adoptat. În anul 1913 s-a hotărât fabricarea de scânduri pentru șezuturi la mobile „thonet”, care – în trecut – erau importate din Cehoslovacia și, parțial, din Germania. Mașinile hidraulice cu presiune mare, necesare pentru fabricarea acestor scânduri, au fost cumpărate în același an, însă războiul a împiedicat furnizarea lor. Întrucât scândurile de șezut erau fabricate din furnirul produs de întreprinderea menționată mai sus, era predictibilă sistarea importului acestui articol și chiar asigurarea exportului spre Bulgaria și Grecia. Scândurile pentru șezuturi erau întrebuințate nu numai la fabricarea scaunelor noi, dar și la repararea scaunelor din dotare.

De asemenea, se preconiza fabricarea de mobile masive „thonet”. În acest scop a fost achiziționată fabrica de mobile din Boroșineu, de la „Mundus Allgemeine Industrie und Handels A.G.” Zürich. Capacitatea de producție a fabricii de mobile era, în 1921, de 250 buc. mobile zilnic, adică cca 60.000 buc. anual. Se intenționa ridicarea capacității de producție la 800 buc. zilnic, adică cca 200.000 buc. anual; or, mașinile necesare atingerii acestui țel existau, deja, în Boroșineu. Pe lângă satisfacerea cererilor venite din țară, se conta pe un export intens, cu precădere spre Iugoslavia, Bulgaria și Grecia, fiind demarat – aproape imediat – exportul spre Iugoslavia.

Deoarece părțile de scaune realizate în fabrica din Balta-Sărată, ca semifabricate, erau exportate – în cea mai mare parte – în Cehoslovacia și

<sup>386</sup> *Ibidem*, f. 10.

Polonia, pentru aprovizionarea cu lemne a fabricii din Boroșineu au fost cumpărate – de la firma „Erste Österreichische Actien Gesellschaft zur Erzeugung von Möbeln aus Gebogenem Holze, Iacob und Josef Kohn” din Viena – întreprinderea silvică și „fierăstrăul” cu aburi situate în apropierea gării Valea Iadului la care, în afară de „lații” de mobile, se mai producea și o cantitate considerabilă de scânduri de brad.

Pretențiile bănești necesitate în urma extinderii întreprinderii puteau fi satisfăcute printr-un credit acordat de Banca de Credit Român<sup>387</sup>.

Profitul net, rezultat din vânzarea produselor societății, a crescut semnificativ în anii următori: 456.457 lei (1928)<sup>388</sup>, 2.308.363 lei (1930) ș.a. m. d.<sup>389</sup>

După un recul înregistrat în anul 1933 (887.448 lei), datorat crizei economice, beneficiul net a cunoscut o majorare substanțială determinată de onorarea unui număr sporit de comenzi<sup>390</sup>.

În anul 1934 întreprinderea amintită, profilată pe producția de cherestea, lemne de foc, parchet, furnir din lemn indigen și exotic, placaj și mobilă încovoiată, având o forță motrice de 660 H.P., s-a asociat cu fabrica de cherestea din Remeți (jud. Bihor), în vederea exploatării – în condiții optime – a lemnului din zona Caransebeșului<sup>391</sup>.

În anii 1935-1936 au fost importate cantități însemnate de materii prime: cca 5 t șelac, 2 t fier balot, 0,4 t scule de lemn, 160 t lemn exotic, 20 t cazeină, cca 16 t șuruburi etc. Ca urmare, în anul 1937 întreprinderea atingea o capacitate de producție impresionantă de 2,6 t/oră<sup>392</sup> și realiza un profit net în valoare de 2.744.406 lei, adică de 3 ori mai mare decât în anul 1933<sup>393</sup>.

După o stagnare în vânzarea produselor fabricii în trimestrul I al anului 1938, în al doilea trimestru al aceluiași an se constata o intensificare a ritmului vânzărilor, în urma înlocuirii stocurilor existente în depozitele întreprinderii. Se încerca, în același timp, realizarea unor noi investiții, însă licitația asupra unei păduri de fag în suprafață de 675,5 ha, ținută sub auspiciile Casei

<sup>387</sup> *Ibidem*, f. 11.

<sup>388</sup> *Ibidem*, d. 39/1928-1945, f. 1.

<sup>389</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>390</sup> *Ibidem*, f. 10.

<sup>391</sup> *Ibidem*, d. 102/1934, f. nenumărată.

<sup>392</sup> *Ibidem*, d. 138/1937-1938, f. 1-2.

<sup>393</sup> *Ibidem*, d. 39/1928-1945, f. 14.

Autonome a Pădurilor Statului (C.A.P.S.) în ziua de 25 februarie 1938, nu a fost aprobată nici în luna iulie 1938, tratativele continuând în acest sens. Mai mult chiar, Direcțiunea întreprinderii se preocupa de problema înființării unui atelier pentru fabricarea părților de mobile curbate, pus la dispoziția familiilor angajaților firmei, care urma să fie amplasat în apropierea liniei ferate industriale din comuna Borlova<sup>394</sup>.

Datorită vânzării unor cantități sporite de lemne de foc, cherestea de rășinoase și de foioase și de furnire, în prima jumătate a anului 1939 s-a înregistrat o cifră de afaceri cu 20% mai mare față de anul precedent.

Încercarea de a achiziționa o pădure aparținând statului s-a soldat cu un eșec, această porțiune de pădure fiind atribuită Societății T.N.C., care se bucura de întâietate, deoarece era proprietara unei mine. În 1939, firma „Mundus-Borlova-Armeniș” din Caransebeș purta tratative cu T.N.C.-ul, în baza cărora societatea amintită urma să predea firmei caransebeșene buștenii proveniți din această porțiune de pădure la prețul de cost, iar fabrica „Mundus-Borlova-Armeniș” punea la dispoziția Societății T.N.C. trenul său industrial pentru transportarea lemnului de foc, contra plății speșelor de cost<sup>395</sup>.

Investițiile au continuat să crească, ajungând la valoarea de 30.418.246 lei în anul 1940<sup>396</sup>, iar profitul net înregistrat era de 1.270.951 lei<sup>397</sup>.

Într-un chestionar industrial sunt prezentate multiple aspecte ale activității fabricii în anul 1942: avea în dotare câteva uscătorii; poseda – întotdeauna – materialul brut utilizat la fabricarea mobilelor pentru cca un an de zile; cele 3 gater instalate și celelalte instalații pentru producerea cherestelei asigurau materialul necesar executării comenzilor pentru armata română (obezi pentru roți, lăzi de muniții, bețe de cort, tălpice de șei, etc.). Materiile prime (buștenii) erau procurate de la firma „Metalunit” din Ferdinand, care exploata o pădure situată în apropierea liniei forestiere a fabricii „Mundus-Borlova-Armeniș” și preda societății amintite lemnul de lucru, alimentarea firmei cu bușteni fiind – în egală măsură – în interesul Ministerului Economiei Naționale și al organismelor de conducere a armatei române. Cele 4 secții componente ale societății caransebeșene aveau următoarele capacități lunare de producție: *Secția de cherestea* prelucra cca 1.000 m<sup>3</sup> bușteni; *Secția de mobile* producea

<sup>394</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 2.

<sup>395</sup> *Ibidem*, f. 8-9.

<sup>396</sup> *Ibidem*, d. 238/1942, f. 7.

<sup>397</sup> *Ibidem*, d. 222/1941, f. 14.



aproximativ 7.000 buc. mobile curbate; *Secția de furnir* realiza cca 30.000 m<sup>2</sup> furnire; *Secția de funduri de scaune și placaje* producea cca 40.000 buc. Firma din Caransebeș putea răspunde, cu promptitudine, cererilor formulate de armata română, fiind capabilă să realizeze lunar următoarele cantități de mărfuri: 4.000-8.000 buc. obezi pentru roți, în curbătoria fabricii, în funcție de numărul modelelor de fier; 500-1.000 buc. tălpile de șei, în funcție de numărul lucrătorilor; cca 500 buc. lăzi de muniții, în funcție de mărimea lor. Fiind o firmă de mobile, „Mundus-Borlova-Armeniș” avea și o instalație de tâmplărie, dispunând de mașinile necesare pentru prelucrarea lemnului<sup>398</sup>.

Capacitatea maximă de producție zilnică a întreprinderii amintite în anul 1942 atingea următoarele valori: 100-120 m<sup>3</sup> cherestea, 500 buc. mobile, 2.000 buc. șuhuri furnire, 2.000 buc. placaje, 400 buc. obezi pentru roți, 1.000 buc. tălpi, 1.000 buc. sandale, 200 lăzi de muniții, 1.000 perechi pene de cort și 1.000 perechi bețe de cort. Fabrica executa, cu prioritate, comenzi pentru armata română, constând în: obezi pentru roți de căruțe tip arsenal, distribuite firmei „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleț și tălpile de șei, trimise unei firme din Mediaș. Fabrica avea stocate cca 10.500 m<sup>3</sup> lemne de lucru, folosite ca materii prime<sup>399</sup>.

În cursul anului 1942 atenția conducerii fabricii a fost îndreptată – cu precădere – spre aprovizionarea cu materia primă esențială (lemnul). Astfel, lemnul de lucru necesar fabricii de cherestea și de mobile a fost achiziționat de la Societatea T.N.C. (7.871 m<sup>3</sup> fag, 3.764 m<sup>3</sup> brad, 113 m<sup>3</sup> paltin și alte esențe). Alte materiale au fost cumpărate de la Societatea „Lomaș” (3.500 m<sup>3</sup> fag și 1.500 m<sup>3</sup> brad), „din care abia acum a început să sosească primul transport”, întârzierea datorându-se liniei industriale pentru transportul acestui material. De asemenea, unele materiale au fost cumpărate de la Comunitatea de Avere din Caransebeș (cca 17.000 m st.), din locul numit „Slătinoara”. Aproximativ 150 m<sup>3</sup> lemn de tei a fost achiziționat de la Ocolul Silvic Bârzava, iar lemnul de paltin, ulm, cireș, arin și nuc a fost cumpărat din diferite localități aflate în zonă. Firma din Caransebeș întâmpina unele dificultăți în activitatea sa: „din cauza lipsei mijloacelor de transport suntem nevoiți a cumpăra lemnul numai din apropiere, iar aici fiind o lipsă acută de lemn (pădurile fiind exploatate), aprovizionarea întâmpină serioase greutăți; pe lângă acest fapt, intervine

<sup>398</sup> *Ibidem*, d. 244/1942, f. 1.

<sup>399</sup> *Ibidem*, f. 5-6.

și concurența Societății «Lomaș», care are o fabrică de cherestea instalată abia la 40 km de noi, precum și fabrica de placaj-panel Deta, care – având o conjunctură extraordinară de favorabilă – achiziționează, cu preț foarte ridicat, lemnul de fag și tei apt pentru furnir; aceleași greutateți le avem și la lemnul de foc, a cărui lipsă pentru vânzare este foarte simțită chiar în volumul pecuniar al afacerilor; pe lângă lipsa pentru vânzare a lemnului de foc, aceasta se mai resimte și din cantitatea mare ce suntem nevoiți a o consuma la cazanele de foc, din cauză că parchetele ce sunt în rând de exploatare la «Titan-Nădrag-Călan», fiind spre culme, predomină lemnul de brad, al cărui rest, pe lângă faptul că are valoare calorică redusă, suntem obligați a-l ține la dispoziția fabricilor de celuloză”. Cuiele pentru lemn, de altfel materialul tehnic cel mai întrebuițat și strict necesar producției, se procurau de la fabricile din țară și, în mică măsură, din străinătate. În schimb lacurile, vopselele și cazeina erau achiziționate cu mare greutate de pe piața internă<sup>400</sup>.

Producția anului 1942 se prezenta în felul următor:

a) La *Secția de cherestea și lemne de foc*, datorită unor factori precum lipsa cailor rechiziționați, seceta care a durat mai multe luni și inexistența unei păduri de exploatat s-a constatat micșorarea cantităților de lemne de foc și de lucru obținute.

Astfel, în cursul anului, au rezultat în urma tăierii aproximativ 6.280,43 m<sup>3</sup> cherestea, dintre care: 3.624,09 m<sup>3</sup> cherestea de fag, 2.203,93 m<sup>3</sup> cherestea de brad și 452,41 m<sup>3</sup> cherestea de diferite esențe, adică o productivitate de numai 50,04%.

b) *Secția de mobile* se confrunta cu unele probleme (lipsa brațelor de muncă și a materialelor tehnice, concentrările temporare ale personalului).

Cu toate acestea, producția secției înregistra următoarele valori: 71.294 buc. mobile, 500 buc. sănii, 450 perechi tălpi sănii și 6.500 perechi tălpi de lemn.

c) *Secțiile furnire și funduri de scaune* nu au fost scutite de dificultăți, resimțind – în mod acut – lipsa brațelor de muncă și a mijloacelor de transport (vagoane și căruțe).

La *secția furnire* era semnalată o producție impresionantă, constând în 7.476.520 buc. șuhuri furnire de diferite esențe, grosimi și lungimi. În schimb, la *secția de funduri de scaune* a fost realizată o producție de 379.013 buc.

<sup>400</sup> *Ibidem*, d. 152/1937-1942, f. 49-51.

d) *Secția Exploatare Silvică*, incluzând pădurile „Cuntu” și „Slătinoara”, se confrunta – la rândul său – cu o serie de probleme (lipsa brațelor de muncă și a cailor necesari, seceta prelungită).

e) *Secția Căi Ferate Industriale* avea de rezolvat destule probleme: starea de uzură a locomotivelor determina repararea frecventă a acestora, fiind necesară comandarea unor piese noi de la U.D.R. și schimbarea parțială a șinelor, foarte uzate, însă lipsa fierului făcea acest ultim deziderat imposibil de îndeplinit.

În ansamblu, volumul afacerilor firmei din Caransebeș în cursul anului 1942 a fost influențat de următorii factori: lipsa brațelor de muncă, lipsa pădurilor proprii spre exploatare (lemnul de foc), seceta, lipsa căruțelor, lipsa cailor de apropiat materialul în pădure și lipsa materialelor tehnice. În pofida acestor neajunsuri, cifra de afaceri a fabricii a crescut cu 30% față de anul 1941<sup>401</sup>.

În intervalul octombrie 1942 - octombrie 1943 producția fabricii „Mundus-Borlova-Armeniș” înregistra următoarele valori: 79.761 buc. mobile curbate, 5.559 m<sup>3</sup> cherestea de foioase și rășinoase, 33.651 m<sup>2</sup> furnire, 213.193 buc. funduri și rezemătoare de scaune, 226.168 buc. placaje, 500 buc. sănii pentru armată, 450 perechi tălpice de tunuri pentru armată, 2.227 buc. obezi de roți pentru armată și 1.192 vagoane lemne de foc. Comenzile pentru armată erau de două tipuri: *comenzi directe* constând în 15.400 buc. mobile curbate, realizate în perioada iulie-octombrie 1943 și *comenzi indirecte* concretizate în 3.000 perechi tălpice de șei, furnizate firmei „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleț. În 1943 se estima că întreprinderea din Caransebeș era înzestrată cu materii prime pentru cel puțin 2 ani<sup>402</sup>.

Producția realizată în anul 1943 a determinat obținerea unui profit net substanțial de 2.765.282 lei, însă valoarea sa era diminuată de indicele ridicat al inflației<sup>403</sup>.

Spre deosebire de alte unități industriale din județul Severin, fabrica „Mundus-Borlova-Armeniș”, situată la o distanță de cca 120-150 km față de teatrul de război, a suferit pagube însemnate. Astfel, în urma bombardamentului aviației germane din ziua de 14 septembrie 1944, au fost distruse complet

<sup>401</sup> *Ibidem*, f. 52-55.

<sup>402</sup> *Ibidem*, d. 243/1942-1943, f. 45.

<sup>403</sup> *Ibidem*, d. 39/1928-1945, f. 16.

următoarele componente ale întreprinderii din Caransebeș: *Fabrica de cherestea* – cu 3 gateri, toate mașinile auxiliare (circulare-pendule, strunguri și circulare normale) și toate curelele; *Atelierul de tâmplărie* – cu toate sculele necesare pentru cca 50 tâmplari, depozitul aferent atelierului, furnire, placaje, panee, mobile confecționate, semifabricate, curele etc.; *Atelierul de ascuțit pânze de fierăstrău* – cu ascuțitoare automată și curele; *instalațiile pentru tăiat și crăpat lemne de foc* necesare locomotivelor și locuințelor (circulare, topor mecanic și curele); 3 *camere de aburit*; toate *conductele pentru încălzitul cu aburi al tâmplăriei*. De asemenea, au fost distruse parțial: zidul și acoperișul atelierului de lăcătușerie; acoperișul unei camere de aburit; ușile și geamurile secției de presă și ale atelierului de lăcuit; dulgheria; conductele electrice care traversau fierăstrăul și tâmplăria; toate geamurile birourilor, locuințelor și atelierelor din jurul fierăstrăului și până la o distanță de cca 60-80 m.

Deși în urma bombardamentului nu a fost semnalată nici o victimă, pagubele suferite au fost evaluate la suma de 185 milioane lei. Ținând cont de inflația în creștere, costul refacerii se cifra la aproximativ 300 milioane lei, sumă trecută în fișele de bombardament semnate de către Comisia locală de stabilire a pagubelor de bombardament.

În consecință, președintele Consiliului de Administrație a decis suspendarea temporară a tuturor lucrărilor în afară de curățirea resturilor rămase de la incendiu (lemn și obiecte de fier), refacerea instalației de iluminat și a acoperișurilor avariate<sup>404</sup>.

După o întrerupere de o lună și jumătate, firma caransebeșeană și-a reluat activitatea, dispunând de materii prime pentru cca 2 ani. Fabrica a primit unele comenzi de la armata română, care trebuiau onorate la începutul lunii decembrie 1944: 100 buc. sănii, cca 1,39 t fier și 5.400 buc. șuruburi<sup>405</sup>.

Cu toate impedimentele apărute, firma din Caransebeș a realizat o producție destul de ridicată în anul 1944, constând în: 4.599 m<sup>3</sup> cherestea, 2.228.423 șuhuri furnire, 288.066 buc. funduri de scaune și placaje, 34.797 buc. mobile curbate, 930 vagoane lemne de foc și 646 m<sup>2</sup> parchete<sup>406</sup>.

La sfârșitul anului 1944 situația financiară a fabricii „Mundus-Borlova-Armeniș” era dezastruoasă, datorită unor cauze obiective: până în luna august,

<sup>404</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 39-40.

<sup>405</sup> *Ibidem*, d. 234/1941-1944, f. 3, 10.

<sup>406</sup> *Ibidem*, d. 275/1945, f. 33.

activitatea firmei a fost paralizată neputând fi procurate materiile prime necesare, iar transportul mărfurilor a fost blocat; în urma atacului aerian german din 14 septembrie 1944, dirijat contra uzinei, s-au produs pagube semnificative, impunându-se efectuarea – de urgență – a unor reparații. Deși situația fabricii s-a redresat în ultimele două luni ale anului 1944, realizându-se un beneficiu net de 2.056.947 lei, bilanțul întregului an indica pierderi în valoare de 3.973.236 lei<sup>407</sup>.

Într-o statistică industrială întocmită la cererea Direcției Industrii din cadrul Ministerului Economiei Naționale erau prezentate informații detaliate privind situația firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” la începutul anului 1945: dispunea de o forță motrice de 590 CP; materiile prime erau asigurate pentru un interval de cca 18 luni la fabrica de mobile, respectiv 2-3 luni la fabricile de cherestea și furnir. Producția fabricii era influențată de mai mulți factori, precum: lipsa materiilor prime esențiale (buștenii) pentru fabricarea furnirelor, în urma sistării transporturilor; neprimirea la timp a materialelor tehnice expediate prin serviciul de coletărie; recurgerea la credite bancare, deoarece majoritatea comercianților refuzau să mai acorde acțiuni pentru vânzarea mărfurilor uzinei; pierderea unui număr considerabil de specialiști, prin deportarea angajaților de naționalitate germană în U.R.S.S.; necesitatea imperativă de a obține un credit de refacere, în valoare de 50-100 milioane lei, care să compenseze pagubele suferite în urma bombardamentului german din 14 septembrie 1944; datorită majorării salariilor, prețurile de vânzare la diferite sortimente de mărfuri nu mai corespundeau realității, solicitându-se implicarea directă a Comisariatului General al Prețurilor; calitatea inferioară a materialelor tehnice primite (materiale de șlefuit, materiale de poleit „Schellack”, clei, cazeină) ș.a. m. d.<sup>408</sup>

Deși societatea a fost sancționată cu retragerea dreptului de export, deoarece nu a predat Băncii Naționale suma de 2.179 franci elvețieni rezultată din exporturile de cherestea cu destinația Elveția, prin adresa primită de la OLEMN firmei caransebeșene i se aducea la cunoștință faptul că trebuia să exporte în Uniunea Sovietică, în contul Convenției de Armistițiu, cantitatea de 1.500 m<sup>3</sup> cherestea de fag, pentru efectuarea acestui export primind – în mod

<sup>407</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 49.

<sup>408</sup> *Ibidem*, d. 260/1944-1945, f. 2-4.

excepțional – acordul ministerului de resort la data de 9 aprilie 1945<sup>409</sup>.

Pagubele suferite de pe urma războiului, precum și alți factori de natură obiectivă au determinat o scădere apreciabilă a producției, la majoritatea sortimentelor, în primul semestru al anului 1945: 700 t cherestea, 48 t furnire, 47 t funduri de scaune și placaje, 136 t mobile curbate și 1.870 t lemne de foc. S-a constatat faptul că s-a renunțat, temporar, la fabricarea parchetelor, datorită obținerii unor profituri minime la vânzarea acestui sortiment<sup>410</sup>.

Situația deficitară a firmei necesita recurgerea la soluții radicale. Deoarece tratativele purtate cu Banca de Credit Român în vederea obținerii unui credit nu au dat nici un rezultat, fabrica „Mundus-Borlova-Armeniș” a apelat, în ultimă instanță, la Banca Generală de Credit. Această bancă i-a acordat un credit în valoare de 30 milioane lei, în luna august 1945, pentru care firma din Caransebeș trebuia să plătească o dobândă anuală de 18% și să accepte instituirea unui gaj asupra mărfurilor sale<sup>411</sup>.

La sfârșitul anului 1945 au fost semnalate noi tentative ale armatei sovietice staționate în zonă de a prelua – de la firma „Mundus-Borlova-Armeniș” – diferite cantități de mărfuri, în contul Convenției de Armistițiu. Însă, încercările unui ofițer sovietic de a prelua cantitatea de 400 m<sup>3</sup> cherestea de la depozitul din Timișoara al firmei amintite, pe baza unei adrese emise de Cercul Teritorial al județului Timiș-Torontal, s-au soldat cu un eșec usturător, în pofida faptului că a folosit violența asupra unui colaborator al firmei, deoarece fabrica „Mundus-Borlova-Armeniș” era pusă sub protecția Comisiei Aliate de Control (secțiunea americană), cu începere de la data de 6 iunie 1945, bucurându-se de prevederile articolului 13 din Convenția de Armistițiu și de garanția guvernului Statelor Unite al Americii. Prin aceasta, firma menționată mai sus nu avea nici o obligație față de Comisia Aliată de Control, Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului și C.F.R.<sup>412</sup>

În pofida măsurilor adoptate în vederea redresării producției, bilanțul anului 1945 se încheia cu pierderi în valoare de 2.862.543 lei, firma nerealizând nici un profit și fiind silită să acopere pierderile înregistrate în anul 1944<sup>413</sup>.

<sup>409</sup> *Ibidem*, d. 272/1945, f. 20.

<sup>410</sup> *Ibidem*, d. 279/1945, f. 13-14.

<sup>411</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 53.

<sup>412</sup> *Ibidem*, d. 260/1944-1945, f. 20.

<sup>413</sup> *Ibidem*, d. 261/1944-1946, f. 13.

Deoarece fabrica a fost reclădită din temelii în cursul anului 1945, conducerea sa pretindea acordarea unui nou împrumut în valoare de 200 milioane lei, care trebuia rambursat în termen de 6 luni, cheresteaua produsă de firmă devenind gaj comercial, iar – în cazul nereturnării împrumutului la termenul stabilit, urma să fie pus sechestru pe o casă din Timișoara, aflată în proprietatea uzinei, a cărei valoare fusese estimată la aproximativ 150 milioane lei<sup>414</sup>.

Deși fabrica a fost reparată complet în anul 1945, în primele 5 luni ale anului 1946 se constata o stagnare generală a producției, numărul comenzilor fiind cu mult mai redus față de trecut. Neavând păduri proprii spre exploatare, întreprinderea întâmpina greutăți mari cu procurarea la timp și în cantități necesare a materialului brut (buștenii). În consecință, firma „Mundus-Borlova-Armeniș” se aprovizionează cu bușteni de la Societatea T.N.C., care stăpâna o pădure situată de-a lungul liniei industriale a firmei din Caransebeș, fiind indispensabilă adjudecarea unei păduri din apropierea fabricii pentru exploatare. După ce a ieșit de sub „aripa” protectoare a Comisiei Aliate de Control (secțiunea americană), întreprinderea menționată mai sus era obligată să livreze, în conformitate cu art. 11 din Convenția de Armistițiu, o cantitate de 300 m<sup>3</sup> cherestea de fag în rate lunare de 100 m<sup>3</sup>, cheresteaua urmând să fie expediată numai după ce erau puse la dispoziția firmei caransebeșene mai multe vagoane acoperite pentru transportul mărfurilor. Astfel, au fost expediate în U.R.S.S. următoarele sortimente de mărfuri: 3.200 buc. mobile curbate, 19.379 m<sup>2</sup> furnirc, 570 buc. funduri de scaune, 2.294 buc. placaje și 34 m<sup>3</sup> cherestea. Lucrându-se aproape cu capacitatea normală în toate secțiile întreprinderii, în luna mai 1946 s-a obținut o producție care consta în: 4.700 buc. mobile curbate, 26.784 m<sup>2</sup> furnire, 2.848 buc. funduri de scaune, 13.930 buc. placaje și 403 m<sup>3</sup> cherestea de fag. Deși materialele tehnice absolut necesare procesului de fabricație (pânză de fierăstraie, materiale de șlefuit, polizoare, șuruburi etc.) nu puteau fi procurate la timp, erau de slabă calitate și insuficiente din punct de vedere cantitativ, producția realizată era considerată, în linii mari, satisfăcătoare<sup>415</sup>.

Ca urmare a situației grave în care se afla, firma caransebeșeană avea nevoie urgentă de un credit în valoare de 1-2 miliarde lei până la sfârșitul

<sup>414</sup> *Ibidem*, d. 273/1945-1946, f. 8.

<sup>415</sup> *Ibidem*, d. 292/1946, f. 8-9.

lunii iunie 1946, angajându-se să garanteze rambursarea acestui credit cu impunerea unui gaj comercial asupra întregului său patrimoniu, în caz contrar existând pericolul închiderii fabricii în viitorul apropiat<sup>416</sup>.

În primul semestru al anului 1946 s-a procedat la o reorganizare a fabricii, care număra – acum – 5 secții: Secția mecanică, Secția cherestea, Secția furnir și presă, Secția mobile curbate și Secția diverse. În această perioadă, producția obținută a atins următoarele valori: 31.709 buc. mobile curbate, 87.907 m<sup>2</sup> furnire, 94.715 buc. funduri de scaune, 1.289 m<sup>3</sup> cherestea de fag și 205 vagoane lemne de foc<sup>417</sup>.

În conformitate cu programul de exploatare pe anii 1946-1947 și cu Decizia nr. 464 C/1946 a Comitetului Provizoriu de Gestiune al Comunității de Avere, în luna noiembrie 1946 a fost încheiat contractul nr. 5572/1946 între Comunitatea de Avere din Caransebeș și fabrica „Mundus-Borlova-Armeniș” din aceeași localitate. În baza acestui contract, firma caransebeșeană a cumpărat cca 7.000 m<sup>3</sup> lemn de lucru (de esență fag) și cca 40.000 m st. lemn de foc (de esență fag) din parcelele situate pe Valea „Cernețul Mic”, din raza Ocolului Silvic Caransebeș (aparținând Comunității de Avere), mai precis în hotarul comunei Petroșnița, pentru a fi exploatat în termen de 2 ani, exploatarea urmând să se facă prin tăieri succesive. Restituirea parchetului trebuia realizată în aproximativ 3 ani de zile. Prețul lemnului era estimat la următoarele valori: 6.000 lei pentru fiecare metru ster lemn de foc pe tulpină și, respectiv, 12.750 lei pentru fiecare metru cub lemn de lucru. Adăugând la aceste cheltuieli contribuțiile pentru fondurile de pensii (2%) și de ajutoare sociale (2%), suma pe care firma „Mundus-Borlova-Armeniș” era obligată s-o achite Comunității de Avere fiind de 342.420.000 lei.

De asemenea, pentru construirea unei linii ferate forestiere de ramificație pe Valea „Cernețul Mic”, Comunitatea de Avere se angaja să pună la dispoziția fabricii amintite 4.000 metri liniari șine, îndată după demontarea liniei din „Obârșia Cernețului”. Comunitatea de Avere era de acord ca fabrica „Mundus-Borlova-Armeniș” să transporte produsele sale pe linia ferată îngustă „Cerneț” până la stația Vălișoara și să se servească de instalațiile sale din această stație, în condițiile care urmau să formeze obiectul unui acord aparte între părți<sup>418</sup>.

<sup>416</sup> *Ibidem*, f. 6.

<sup>417</sup> *Ibidem*, d. 284/1946, f. 1-3.

<sup>418</sup> *Ibidem*, fond Comunitatea de Avere Caransebeș, d. 67/1946, f. 25.



Deși încheiase, în condiții onorabile, un contract cu Comunitatea de Avere din Caransebeș, firma „Mundus-Borlova-Armeniș” mai avea nevoie de cca 8.000 m<sup>3</sup> bușteni de fag, pentru a putea menține producția la un nivel constant. C.A.P.S.-ul posedă o pădure de protecție cu o capacitate de aproximativ 10.000 m<sup>3</sup> bușteni, în apropierea liniei forestiere aparținând fabricii din Caransebeș, care putea fi dată în exploatare firmei amintite, iar din pădurea C.A.P.S.-ului, situată pe raza comunie Armeniș (la cca 25 km de Caransebeș) putea fi alimentată cu bușteni firma „Mundus-Borlova-Armeniș”. Mai mult, Societatea T.N.C. intenționa să înființeze o fabrică de cherestea, dotată cu două gater, în gara Armeniș, ceea ce constituia un potențial pericol pentru firma caransebeșeană.

Lipsa materialelor tehnice își puna – în mod dramatic – amprenta asupra producției firmei „Mundus-Borlova-Armeniș”, iar stagnarea generală a producției și reducerea mijloacelor de transport determinau un regres în vânzarea stocurilor de mărfuri ale fabricii. Datorită valorilor reduse ale vânzărilor, întreprinderea nu a reușit să câștige numerarul necesar pentru a putea acoperi obligațiile bănești pe care le avea, motiv pentru care a fost silită să amâne plata cifrei de afaceri, precum și achitarea altor datorii la fel de urgente. Pentru a remedia acest inconvenient, întreprinderea a făcut un apel la Casa Autonomă de Finanțare și Amortizare (C.A.F.A.) pentru obținerea unui împrumut în valoare de 450 milioane lei, primind și promisiuni în acest sens. Bazându-se pe aceste promisiuni, firma „Mundus-Borlova-Armeniș” a completat toate formularele necesare pentru primirea împrumutului amintit mai sus, însă banii nu au parvenit firmei până la sfârșitul lunii noiembrie 1946.

Ilustrativă pentru situația fabricii este producția efectivă realizată la finele lunii noiembrie 1946, constând în: 4.436 buc. mobile curbate, 12.572 m<sup>2</sup> furnire, 14.818 buc. funduri de scaune, 8.771 buc. placaje și 212 m<sup>3</sup> de cherestea<sup>419</sup>.

În cursul lunii decembrie 1946 firma „Mundus-Borlova-Armeniș” solicita un nou credit în valoare de 1 miliard lei. În scrisoarea trimisă Ministerului de Finanțe, conducerea firmei expunea motivele pentru care avea nevoie de aprobarea urgentă a ministerului în vederea obținerii acestui credit: achiziționarea de materiale lemnoase (cca 7.000 m<sup>3</sup> bușteni de fag și cca 40.000 m st. lemne de foc) în valoare de 340.000.000 lei, de la Comunitatea de Avere;

<sup>419</sup> *Ibidem*, fond *Industria de Lemn „Mundus-Borlova-Armeniș” Caransebeș*, d. 292/1946, f. 15-16.

cumpărarea cantității de 15.000 m<sup>3</sup> bușteni de la C.A.P.S., a cărei contravaloare se ridica la cca 300.000.000 lei; exploatarea și transportul până la fabrică a materialelor lemnoase, adică cheltuieli suplimentare de cca 500-600.000.000 lei. Pentru garantarea acestui credit erau oferite, în gaj, mărfuri în valoare de 1.500.000.000 lei. Acest credit urma să fie administrat de Creditul Național Industrial, cu care firma caransebeșeană stabilise deja legături puternice<sup>420</sup>.

Calitatea deosebită a mărfurilor realizate de firma „Mundus-Borlova-Armeniș” a determinat obținerea unor comenzi de la firme din străinătate. Astfel, în luna ianuarie 1947, firma menționată trebuia să furnizeze scaune din lemn curbat și părți de scaune pentru o firmă americană, care se obliga să livreze – în compensație – cereale și articole farmaceutice, în primul rând penicilină. Tot acum, firma „Thonet-Möbel” A.G. Basel (Elveția) a solicitat fabricii din Caransebeș executarea unei comenzi de 1.420 m<sup>3</sup> cherestea de fag aburit; în schimb, puteau fi aduse – din Elveția – chimicale utilizate la fabricile de textile<sup>421</sup>.

În al doilea semestru al anului 1947 a fost înregistrată o producție mult mai slabă, datorită lipsei materiilor prime (buștenii). Inundațiile de amploare din luna august 1947 au distrus 16 km de linie ferată industrială de la exploatarea firmei „Mundus-Borlova-Armeniș”, situate în Vălișoara și la 6 km de Valea-Sebeșului, fiind necesară refacerea imediată a căilor de transport ale uzinei, iar o mare cantitate de bușteni tăiați au fost luați de ape. Producția realizată în cursul lunii august 1947 consta în: 1.000 m<sup>3</sup> lemne de lucru (bușteni de fag); 2.000 m st. lemne de foc; 60 t placaje, furnire, funduri și rezemători de scaune; 400 m<sup>3</sup> cherestea de fag; 7.000 buc. mobile din lemn curbat<sup>422</sup>.

Printre creditorii firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” se numărau acum: Banca Românească, C.A.F.A., Creditul Național Industrial și „Bankhaus Blankhart & Cie” Zürich (Elveția)<sup>423</sup>.

Totuși, în urma obținerii unor credite din țară și din străinătate, precum și a primirii unor comenzi de la firme importante, fabrica „Mundus-Borlova-Armeniș” a realizat, în anul 1947, după ce a traversat o perioadă de criză, un profit net în valoare de 260.381 lei (stabilizați)<sup>424</sup>.

<sup>420</sup> *Ibidem*, d. 291/1946, f. 8.

<sup>421</sup> *Ibidem*, d. 305/1947, f. 20-21.

<sup>422</sup> *Ibidem*, d. 302/1947, f. 28.

<sup>423</sup> *Ibidem*, d. 298/1947, f. 20.

<sup>424</sup> *Ibidem*, d. 313/1948, f. 27.

Într-o notă informativă trimisă Ministerului Industriei și Comerțului în luna ianuarie 1948, firma caransebeșeană solicita obținerea dreptului de fabricare pentru mobile curbate, care trebuiau exportate în Uniunea Sovietică în contul Convenției de Armistițiu, acceptul de principiu al ministerului fiind acordat la sfârșitul lunii februarie 1948<sup>425</sup>.

La 15 septembrie 1948 întreprinderea naționalizată „Mundus-Borlova-Armeniș” din Caransebeș s-a scindat între Centrala Industrială a Lemnului (CIL) și Centrala Industrială a Produselor Finite din Lemn (CIMOFIL), conform principiilor stipulate de Ministerul Industriei (Direcția Lemnului): „în urma scindării trebuie să obținem două unități de producție din punct de vedere al patrimoniului, al spațiului și al funcțiunei (funcției – *n.n.*) tehnice în așa fel ca administrarea lor să nu prezinte nici un fel de dificultăți... scindarea să nu mărească cheltuielile de regie... secțiile care deserveșc atât fabrica de cherestea, cât și fabrica de mobile, se vor atribui unității care absoarbe partea cea mai mare a producției lor”.

Modalitatea practică de scindare se ghida după principiile expuse mai sus:

*a) Terenul și clădirile*

Terenul care urma să revină CIL-ului cuprindea: depozitul de bușteni, sala de mașini, sala de cazane, atelierul de lăcătușerie, hala de gatere, fabrica de furnir, căminul de ucenici, leagănul de copii, complexul de clădiri de lângă calea ferată, arena de fotbal, depozitul de scânduri și depozitul de lemne de foc.

Terenul care trebuia să intre în posesia CIMOFIL-ului includea: locuințele funcționarilor și ale personalului, toate clădirile aparținând fabricii de mobile, șoproanele pentru lațurile de mobile, magaziile de materiale tehnice, remiza pentru pompieri, cantina muncitorească și sala culturală.

Suprafețele celor două terenuri urmau să fie măsurate ulterior.

*b) Instalațiile*

Instalațiile de cale ferată industrială, electricitate, canalizări, apeducte, conducte de aburi, poduri și drumuri, rampe de încărcare și descărcare, precum și alte instalații erau atribuite acelei întreprinderi pe al cărei teren se găseau.

*c) Secțiile de fabricație*

Treceau în proprietatea CIL-ului următoarele secții ale întreprinderii în

<sup>425</sup> *Ibidem*, d. 347/1943-1948, f. nenumerotată.

cauză: fabrica de cherestea; camera de aburi; fabrica de furnir, înzestrată cu toate mașinile, instalațiile și uneltele aferente.

În schimb, în proprietatea CIMOFIL-ului treceau: fabrica de placaj – cu presa hidraulică și anexele sale, precum și fabrica de mobile curbate.

#### *d) Secțiunile auxiliare*

Erau atribuite CIL-ului: Centrala de aburi, Centrala de forță motrice și Atelierul mecanic. CIMOFIL-ul primea câteva mașini din dotarea atelierului mecanic: un strung de fier, o raboteză, o mașină de găurit, diferite unelte și accesorii.

CIL-ul era obligat să livreze CIMOFIL-ului aburii, forța motrice și curentul electric necesare fabricației și să execute – în atelierul mecanic – toate lucrările solicitate de CIMOFIL, la prețul de cost. În schimb, CIMOFIL-ul trebuia să livreze CIL-ului toate rămășițele de lemn, rumegușul etc. ce rezultau din fabricarea mobilei, necesare pentru încălzirea cazanelor.

Atribuirea lăcătușeriei pornea de la considerentul că majoritatea reparațiilor erau efectuate la fabrica de cherestea, uzina de forță motrice și locomotivele C.F.I., care formau proprietatea CIL-ului. Pentru satisfacerea nevoilor de reparații curente ale întreprinderii CIMOFIL au fost cedate acestuia mașinile și sculele din atelierul mecanic menționate mai sus.

Dulgheria și zidăria treceau în proprietatea CIMOFIL-ului. În consecință, CIMOFIL-ul se obliga să execute, pe seama CIL-ului, toate lucrările de dulgherie și zidărie necesitate de CIL, la prețul de cost.

#### *e) Mijloacele de transport*

Întreaga cale ferată îngustă cu excepția celei prevăzute la punctul **b)**, precum și toate locomotivele, parcul de vagoane, toate instalațiile și accesoriile necesare întreținerii lor treceau în proprietatea CIL-ului, fiind exceptate 5 vagonete, care reveneau CIMOFIL-ului. În egală măsură, CIMOFIL-ului i-au fost atribuite: 3 vagoane mari tip CFR, construite la Arad; o autocamionetă; garajul și uneltele necesare pentru reparații. În schimb, trăsura, căruța și 2 cai, împreună cu inventarul aferent, treceau în proprietatea CIL-ului.

#### *f) Magaziile tehnice*

Magaziile tehnice urmau să se scindeze, funcționând în localuri separate. Stocul de materiale care deservea fabrica de cherestea și furnir trecea în posesia CIL-ului, iar stocul care deservea fabrica de mobile ajungea în proprietatea CIMOFIL-ului.

### *g) Materiile prime și auxiliare*

În posesia CIMOFIL-ului intrau următoarele materiale: 550 m<sup>3</sup> lațuri de fag neaburit, pentru mobile curbate; 423 m<sup>3</sup> cherestea de fag neaburit, destinat fabricării mobilei; 95 m<sup>3</sup> cherestea de brad, necesară pentru diverse reparații; 100 m<sup>3</sup> cherestea de stejar, destinată fabricării de mobile; 10 m<sup>3</sup> cherestea de paltin, în același scop; 10 m<sup>3</sup> cherestea de cireș și 4,5 m<sup>3</sup> cherestea de nuc, destinate fabricării mobilei; 8 m<sup>3</sup> cherestea de carpen, necesară pentru scule și articole tehnice; 1.000.000 șuhuri furnir derulat pentru șezuturi etc.

Întreaga cantitate de lemne de foc (cca 1.300 m st.), ce se găsea în depozitul fabricii și la Vălișoara, trecea asupra CIL-ului, deoarece servea ca rezervă de combustibil la cazanele de aburi.

Stocul de șezuturi de mobile, părți de mobile, semifabricate, mobile finite și material de ambalaj (paie, lăzi etc.) trecea în proprietatea CIMOFIL-ului.

### *h) Averele imobile externe*

Casa din Timișoara, situată pe str. 3 August 1919 (nr. 3), trecea în proprietatea CIMOFIL-ului. În schimb, terenul pe care era amplasată fabrica din Ineu, împreună cu clădirile și terenul agricol (cu suprafața totală de 15 jug. cadastrale) intra în posesia CIL-ului.

### *i) Debitorii și creditorii*

Treceau asupra CIL-ului toți debitorii și creditorii proveniți din operațiunile secției de cherestea, furnir și placaj, iar cei proveniți din operațiunile secției de mobile, funduri și spătare de scaune reveneau – de drept – CIMOFIL-ului.

Debitorii și creditorii proveniți din operațiunile care priveau întreaga întreprindere erau defalcați în raport cu valoarea producției celor două părți, adică: 60% treceau asupra CIL-ului, iar 40% asupra CIMOFIL-ului.

### *j) Personalul*

Întreg personalul care a aparținut întreprinderii naționalizate „Mundus-Borlova-Armeniș” era partajat între cele două întreprinderi amintite mai sus. În cazul în care se iveau lucrări ce reclamau unele împrumuturi de personal, acestea se decontau la prețul de cost.

### *k) Serviciile*

Cantina, cu întreg personalul și inventarul aferent, treceau la CIMOFIL. CIMOFIL-ul era obligat să alimenteze, în condiții egale, și personalul CIL-ului, iar cheltuielile de regie și de cost rezultate din prestarea acestor obligații urmau să fie achitate săptămânal de către CIL.

Moara, cu inventarul și personalul propriu, ajungeau în proprietatea CIMOFIL-ului, aceasta fiind silită să macine grâu și pentru personalul CIL-ului.

Leagănul de copii și căminul de zi, cinematograful, sala culturală, arena de fotbal și baia treceau sub administrația CIL-ului. CIL-ul era obligat să pună la dispoziția întreprinderii CIMOFIL instituțiile sociale amintite, fără vreo îngrădire.

Dispensarul și asistența medicală urmau să fie administrate de CIMOFIL, cota de cheltuieli trebuind să fie suportată în mod proporțional cu numărul muncitorilor de la CIL. Unul dintre medici figura în lista de plată a CIMOFIL-ului, iar cel de-al doilea în lista de plată a CIL-ului.

#### 1) Conducerea

Datorită legăturilor strânse ce existau, în continuare, între cele două întreprinderi, din cauza terenului și clădirilor inseparabile și pentru a evita apariția unor divergențe și fricțiuni între cele două părți, se recomanda ca cele două întreprinderi (CIL și CIMOFIL) să rămână sub coordonarea unei singure persoane, care urma să se îngrijească și de executarea dispozițiilor centralelor industriale în întreprinderile respective.

Scindarea firmei din Caransebeș a devenit efectivă de la data de 1 octombrie 1948<sup>426</sup>.

\* \* \*

*Conducerea* firmei a trecut prin numeroase modificări de la înființare (1912) până la scindare (1948), determinate de: ponderea elementului românesc, componența acționariatului, necesitatea numirii unor personalități în posturi-cheie pentru atragerea de investiții etc.

După „naționalizarea” întreprinderii (1920-1921), *Direcțiunea* era reprezentată prin următoarele persoane: avocatul Alexandru Morariu din Caransebeș; Sabin Evuțian, directorul unui liceu din aceeași localitate; Alexandru Billitz, domiciliat în Caransebeș; Alexandru Gera, directorul domeniului episcopatului greco-catolic, domiciliat în Beiuș; Leopold Pilczer, domiciliat în Zürich; Iosif Lukács, domiciliat în Basel.

*Comitetul de Supraveghere* al firmei era format din: prim-pretorul plasei Caransebeș, dr. Valeriu Meda; profesorul Dimitrie Cioloca, domiciliat în Caransebeș; Mihai Mihali, membru în consiliul orășenesc Caransebeș; Ioan

<sup>426</sup> *Ibidem*, d. 312/1948, f. 1-5.

Cherciu, inspector industrial în Oradea Mare; Francisc Weinberg, domiciliat în Timișoara.

Se constată prezența unui număr semnificativ de minoritari în cadrul Direcțiunii societății, determinat, bineînțeles, de ponderea capitalului străin, încă destul de importantă<sup>427</sup>.

În luna septembrie 1923, *Comitetul de Direcție* a fost completat cu 6 noi membri, și anume: N. R. Căpităneanu („privatier”), domiciliat în București; Ighiaș Heller (director), domiciliat tot în Capitală; Oscar Kaufmann (director general), domiciliat în București; Marcel Șipoș (director), cu domiciliul în aceeași localitate; dr. Edmund Huszár (avocat), domiciliat în Timișoara; Sigismund Brosche („privatier”), domiciliat în Viena, cetățean austriac<sup>428</sup>.

*Comitetul de Supraveghere* al întreprinderii a suferit, la rândul său, unele modificări la începutul lunii septembrie 1923. Era alcătuit, acum, din 7 membri, după cum urmează: prim-pretorul plasci Caransebeș, dr. Valeriu Meda; profesorul Dimitrie Cioloca, domiciliat în Caransebeș; Mihai Mihali, devenit senator, domiciliat în aceeași localitate; Ioan Cherciu, inspector industrial, domiciliat în Oradea Mare; William Müller, „privatier”, domiciliat în Capitală; Virgil Popovici, inspector comercial, domiciliat în Timișoara; William Vrbovszky, funcționar, domiciliat în aceeași localitate<sup>429</sup>.

Anul 1930 a adus modificări importante în privința organelor de conducere ale firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” din Caransebeș. Astfel, din *Comitetul de Direcție* făceau parte: Oscar Kaufmann, Leopold Pilczer, dr. Alexandru Morariu, Sabin Evuțian, N. R. Căpităneanu, Hans Weill, Max Ritter von Anhauch, baronul Alexandru Hurmuzaki, dr. Edmund Huszár, Sigismund Brosche, col. Sever Pleniceanu, Rafael Halfon și Adolf Steckl. Spre deosebire de acesta, *Comitetul de Cenzori* avea dimensiuni mult mai reduse față de perioada anterioară: Virgil Popovici (expert contabil), Dimitrie Biju, dr. Edmund Rottenberg și dr. Dimitrie Cioloca<sup>430</sup>.

În luna septembrie 1936 directorul firmei, Adolf Steckl, a fost confirmat în funcția de administrator-delegat<sup>431</sup>.

<sup>427</sup> *Ibidem*, d. 1/1920-1923, f. 10.

<sup>428</sup> *Ibidem*, f. 48.

<sup>429</sup> *Ibidem*, f. 49.

<sup>430</sup> *Ibidem*, d. 39/1928-1945, f. 3.

<sup>431</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 1.

La mijlocul lunii iulie 1938 a survenit demisia conducătorului fabricii de furnir, Sebestyén, acceptată de vicepreședinții firmei caransebeșene (Grigore P. Carp și Leopold Pilczer). Din mai multe motive (slaba dezvoltare în raport cu străinătatea și înalta calificare a conducătorului societății) se impunea angajarea, pe locul rămas vacant, a unui străin și pregătirea unui român, în vederea specializării sale<sup>432</sup>.

Printr-o decizie a Direcțiunii firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” adoptată la 15 noiembrie 1938 fostul ministru, dr. Ion Răducanu, a devenit președintele Consiliului de Administrație<sup>433</sup>.

În luna august 1939, în urma unei reorganizări, dr. Pițulescu a devenit directorul firmei din Caransebeș<sup>434</sup>.

Și în anii următori s-au produs unele modificări în ceea ce privește conducerea firmei. Astfel, în luna martie 1942, fabrica avea 3 administratori care-i gestionau activitatea: dr. Alexandru Morariu, Alexandru Hurmuzaki și Adolf Steckl<sup>435</sup>.

În luna aprilie 1942 s-a procedat la reorganizarea Comitetului de Cenzori și a Comitetului de Direcție. Din Comitetul de Cenzori făceau parte, acum, 3 persoane: Augustin Munteanu, domiciliat în Caransebeș, Tiberiu Arsenovici, domiciliat în Constanța și cetățeanul elvețian Siegfried Baumgartner. La rândul său, Comitetul de Direcție era alcătuit din două persoane: ing. Dumitru Magos și dr. Dumitru Pițulescu, ambii domiciliați în Caransebeș, având afaceri și în Capitală<sup>436</sup>.

În urma demisiei lui Alexandru Hurmuzaki, survenită la începutul anului 1943, în Consiliul de Administrație al firmei caransebeșene a fost cooptat Sabin Evuțian, unul dintre principalii acționari<sup>437</sup>.

Fiind o firmă cu capital străin majoritar, în luna iunie 1945 s-a constituit un *comitet de supraveghere*, care urma să controleze activitatea firmei. Acest comitet era alcătuit din 3 membri plini (Augustin Munteanu – expert contabil, dr. Tiberiu Arsenovici – expert contabil și dr. Nicolae Domăneanțu) și 3

<sup>432</sup> *Ibidem*, f. 2.

<sup>433</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>434</sup> *Ibidem*, f. 8-9.

<sup>435</sup> *Ibidem*, d. 222/1941, f. 14.

<sup>436</sup> *Ibidem*, d. 238/1942, f. 12.

<sup>437</sup> *Ibidem*, d. 39/1928-1945, f. 16.



supleanți (Iuliu Mihailovici, dr. Edmund Huszár și Dumitru Kosztelnik)<sup>438</sup>.

Controlul firmelor cu capital străin s-a amplificat în cursul anului 1946. Astfel, Camera de Comerț și Industrie Lugoj, la care era înregistrată și societatea „Mundus-Borlova-Armeniș”, era somată să elibereze următoarele certificate, în două exemplare fiecare:

a) „un certificat din care reiese cine au fost membri ai Consiliului de Administrație la data de 23 august 1944 și ce modificări au intervenit în componența Consiliului de Administrație în perioada august 1944-mai 1946”.

b) „un certificat din care reiese ce naționalitate au membrii Consiliului de Administrație și cenzorii”.

Aceste certificate trebuiau prezentate Ministerului Economiei Naționale, care decidea asupra măsurilor ce trebuiau luate pentru fiecare caz în parte<sup>439</sup>.

Pentru a se asigura preponderența elementului românesc în conducerea firmei, din Comitetul de Cenzori au fost eliminați cei 3 supleanți (minoritari)<sup>440</sup>.

Interesul conducerii firmei pentru dezvoltarea acesteia s-a reflectat în solicitarea făcută de directorul societății amintite (Carol Sostarich) către prefectul județului Severin pentru eliberarea unui pașaport pe numele său, în vederea unei vizite de documentare în Cehoslovacia și Franța, cu durata de un an. Plecarea directorului firmei în Cehoslovacia avea o dublă importanță: pe de o parte, pentru procurarea de mașini și piese de schimb, iar pe de altă parte, pentru căutarea unei piețe de plasare a mărfurilor salc. Directorul societății „Mundus-Borlova-Armeniș” urma să contacteze mai multe firme care funcționau pe teritoriul Cehoslovaciei, precum: „Günther & Lohse”, „Maschinenfabrik”, „Hermannseifen”, „Thonet-Mundus A.G.”, „Pod Hostynem” și „Poldihütte” – cu sediul la Praga; „Brünn-Kralovopoleer. Maschinenfabrik A.G.” Brünn; „Thonet-Mundus A.G.” Bistrițe ș.a. Pentru materializarea intențiilor sale, directorul firmei caransebeșene cerea Ministerului Afacerilor Străine să elibereze – fără întârziere – un pașaport pe numele său, cu o viză consulară pe un interval de un an de zile, cu începere din luna august 1946<sup>441</sup>.

Adunarea Generală Ordinară a firmei din Caransebeș, întrunită în ziua de 5 iulie 1947, a reconfirmat pentru 1 an, mandatul celor 3 membri

<sup>438</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 51-52.

<sup>439</sup> *Ibidem*, d. 285/1946, f. 24.

<sup>440</sup> *Ibidem*, f. 25.

<sup>441</sup> *Ibidem*, d. 287/1946, f. 6, 9.

ai Consiliului de Administrație (dr. Alexandru Morariu, Sabin Evuțian și Siegfried Baumgartner). De asemenea, dr. Edmund Huszár senior a fost ales, pentru același interval de timp, ca membru în Consiliul de Administrație, iar dr. Alexandru Morariu a fost desemnat administrator delegat al societății<sup>442</sup>.

În ziua de 11 ianuarie 1948, datorită faptului că directorul se afla în concediu, conducerea provizorie a firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” a fost încredințată în mâinile a 3 funcționari (Ernest Szirmai, Carol Martinek și Gheorghe Marta), la recomandarea Consiliului de Administrație<sup>443</sup>.

În linii mari, conducerea firmei caransebeșene a rămas în aceeași formulă până la naționalizare (iunie 1948). De pildă, în luna martie 1948 din Consiliul de Administrație făceau parte: dr. Alexandru Morariu, notar public, doctor în drept, ieșit din rândurile armatei; Sabin Evuțian, absolvent al facultății de științe, confesor, ofițer în rezervă; Siegfried Baumgartner, absolvent al școlii superioare comerciale. Comitetul de Cenzori era format din: dr. Tiberiu Arsenovici, absolvent al Academiei Comerciale, sublocotenent în Marina Militară Galați; Augustin Munteanu, absolvent al școlii superioare comerciale, sergent TR (termen redus) în Regimentul 1 Artilerie Timiș; dr. Nicolae Domăneanțu, doctor în drept, locotenent în rezervă la Centrul I de Jandarmi Severin<sup>444</sup>.

\* \* \*

Deși au intervenit numeroase modificări în perioada 1912-1948, acționariatul firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” era dominat de câteva bănci reprezentative din România și de Societatea „Mundus Allgemeine Industrie und Händels A.G.” din Zürich (Elveția).

După „naționalizarea” întreprinderii amintite și majorarea capitalului social, în anul 1920 acțiunile sale erau plasate în felul următor: Banca de Credit Român – 10.000 acțiuni (25%), Banca Chrissoveloni – 10.000 acțiuni (25%), „Mundus Allgemeine Industrie und Händels A.G.” din Zürich – 14.000 acțiuni (cca 35%) și alte firme românești – 6.000 acțiuni (aproximativ 15%)<sup>445</sup>.

În anul 1922 firma caransebeșeană avea 10 acționari principali, reprezentând firme industriale și comerciale românești și străine, care dețineau

<sup>442</sup> *Ibidem*, d. 261/1944-1946, f. 10.

<sup>443</sup> *Ibidem*, d. 347/1943-1948, f. nenumerotată.

<sup>444</sup> *Ibidem*, d. 205/1948, f. 2.

<sup>445</sup> *Ibidem*, d. 1/1920-1923, f. 10.

40.000 acțiuni. Cei 9 delegați ai Societății „Mundus Allgemeine Industrie und Handels A.G.” din Zürich (Mihai Mihali, dr. Alexandru Morariu, Theodor Stancoviciu, Andrei Ransberger, George Retzler, Ernest Kellner, George Morariu, Adalbert Merkler și dr. Valeriu Meda) posedau, pe lângă acțiunile proprii, un număr de 19.000 acțiuni în numele firmei elvețiene. Alexandru Billitz, unul dintre acționarii principali, deținea 991 acțiuni personale și 20.000 acțiuni în calitate de reprezentant al Băncii de Credit Român<sup>446</sup>.

În urma majorării capitalului social a sporit și numărul acțiunilor deținute de Societatea „Mundus-Borlova-Armeniş”. De exemplu, în anul 1924, 9 persoane stăpâneau cele 75.000 acțiuni ale firmei amintite. De data aceasta, Societatea „Mundus Allgemeine Industrie und Handels A.G.” din Zürich deținea - prin reprezentanții săi (dr. Alexandru Morariu, Theodor Stancoviciu, Andrei Ransberger, dr. Edmund Huszár, Maurițiu Braun, George Retzler și Adalbert Merkler) – un număr de 33.000 acțiuni (44% din total). În schimb, Alexandru Billitz, în calitate de delegat al „Societății Anonime pentru exploatarea de păduri și fierăstraie cu vapori” (fosta „P. & C. Goetz et Comp.” București), controla 35.000 acțiuni, pe lângă cele 2.000 deținute în nume propriu. A apărut și un alt acționar, persoană fizică (dr. Iuliu Belu din Timișoara) care avea 5.000 acțiuni la firma caransebeșeană<sup>447</sup>.

Deși numărul acțiunilor Societății „Mundus-Borlova-Armeniş” din Caransebeș a crescut exponențial, ajungând la 92.000 bucăți în anul 1925, firma menționată având 7 acționari principali, participațiile societății elvețiene s-au redus considerabil. Astfel, cei 5 reprezentanți ai firmei din Zürich (dr. Alexandru Morariu, Sabin Evuțian, Andrei Ransberger, dr. Edmund Huszár și Maurițiu Braun) dețineau numai 25.000 acțiuni, adică 27,1% din total. Alexandru Billitz și-a păstrat acțiunile proprii, iar în dubla sa calitate, de reprezentant al „Societății Anonime pentru exploatarea de păduri și fierăstraie cu vapori” și al „Societății Anonime Forestiere Union”, ambele din Capitală, controla un număr de 60.000 acțiuni. În același timp, dr. Iuliu Belu din Timișoara rămânea în posesia a 5.000 acțiuni la firma amintită mai sus<sup>448</sup>.

În anul 1926 au intervenit alte schimbări în componența acționariatului firmei din Caransebeș: cei 7 reprezentanți ai societății elvețiene (dr. Alexandru Morariu, Sabin Evuțian, Andrei Ransberger, dr. Edmund Huszár, Maurițiu

<sup>446</sup> *Ibidem*, d. 4/1922-1934, f. 1.

<sup>447</sup> *Ibidem*, f. 6.

<sup>448</sup> *Ibidem*, f. 24.

Braun, dr. Valeriu Meda și Ernest Kellner) dețineau un număr de 33.000 acțiuni, adică 34,7% din total, Alexandru Billitz își păstra numărul de acțiuni controlate anterior, însă dr. Iuliu Belu nu mai făcea parte dintre acționarii principali ai fabricii „Mundus-Borlova-Armeniș”<sup>449</sup>.

Numărul acțiunilor firmei amintite mai sus a scăzut considerabil într-un răstimp foarte scurt, astfel încât, în luna iunie 1927 atingea cifra de 70.000. Acțiunile erau concentrate în mâinile a 8 persoane, în majoritate delegați din partea firmei elvețiene: Sabin Evuțian, Andrei Ransberger, dr. Edmund Huszár, Maurițiu Braun, Dimitrie Cioloca, dr. Valeriu Meda și Ernest Kellner; aceștia posedau 33.000 acțiuni, aproximativ 50% din total. În schimb, Alexandru Billitz a rămas exponentul unei singure firme, „Societatea Anonimă pentru exploatarea de păduri și fierăstraie cu vapori” din București, deținând 35.000 acțiuni, alături de cele 2.000 acțiuni în nume propriu<sup>450</sup>.

În intervalul iunie-septembrie 1927 numărul acțiunilor societății amintite a crescut foarte rapid, ajungând la 100.000 în cursul lunii septembrie. Cei 8 acționari principali erau, în marea lor majoritate, reprezentanții Societății „Bucovina” S.A. din Cernăuți, precum și două personalități marcante din aceeași localitate (Max și Dionys de Anhauch)<sup>451</sup>.

În condițiile în care numărul acțiunilor firmei s-a menținut constant până în anul 1941 (100.000 buc.), societatea elvețiană și-a impus, din nou, controlul asupra acțiunilor firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” din Caransebeș, intrând în posesia a 98.700 acțiuni ale acesteia (98,7% din total). Numai dr. Alexandru Morariu din Timișoara deținea 600 buc. acțiuni, restul acționarilor (Sabin Evuțian, dr. Alexandru Hurmuzaki, dr. Petre Carp, Ion Răducanu, dr. Edmund Rottenberg, Adolf Steckl și ing. Felix Steckl) având câte 100 buc. fiecare. Era, evident, o reușită remarcabilă pentru firma din Zürich<sup>452</sup>.

Influența politică și-a pus amprenta, în mod vizibil, și asupra vieții economice în general după instalarea guvernului pro-comunist prezidat de dr. Petru Groza. Nici firma din Caransebeș nu putea scăpa „vigilenței” autorităților. De pildă, într-o adresă trimisă de Direcțiunea firmei amintite către Chestura Poliției Timișoara la data de 20 mai 1946 se solicita eliberarea unor certificate, din care să rezulte că 2 dintre membrii Consiliului de Administrație al firmei

<sup>449</sup> *Ibidem*, f. 39.

<sup>450</sup> *Ibidem*, f. 56.

<sup>451</sup> *Ibidem*, f. 74.

<sup>452</sup> *Ibidem*, d. 117/1936, f. 17.

(notarul public Alexandru Morariu și inspectorul general școlar Sabin Evuțian), ambii domiciliați în Timișoara, nu au părăsit țara după lovitura de stat de la 23 august 1944 împreună cu trupele germane, „nu au făcut nici o politică dăunătoare intereselor statului, au avut și au o activitate națională ireproșabilă”. Aceste certificate erau cerute de Ministerul Economiei Naționale<sup>453</sup>.

Firma „Mundus-Borlova-Armeniș” încerca să facă față presiunilor sovietice și să dovedească faptul că nu este o societate cu capital german. În acest sens, firma menționată mai sus a obținut un certificat (în februarie 1947) care atesta faptul că majoritatea acționarilor săi erau cetățeni elvețieni. De pildă, din cele 100.000 acțiuni, 98.700 buc. erau deținute de firma „Mundus Allgemeine Industrie und Handels A.G.”, restul de 1.300 buc. fiind împărțite – aproape egal – între alți 8 acționari (dr. Alexandru Morariu, Sabin Evuțian, dr. Alexandru Hurmuzaki, Grigore P. Carp, Ion Răducanu, dr. Edmund Rottenberg, Adolf Steckl și ing. Felix Steckl)<sup>454</sup>.

Numărul acțiunilor firmei caransebeșene s-a menținut neschimbat până în preajma naționalizării (100.000 buc.). În luna ianuarie 1948, 98,3% din acțiuni erau deținute de societatea elvețiană, iar 1,7% se aflau în posesia mai multor cetățeni români, firma păstrându-și, astfel, caracterul preponderent elvețian<sup>455</sup>.

\* \* \*

Relevantă pentru activitatea fabricii „Mundus-Borlova-Armeniș” este evoluția capitalului social în anii funcționării sale după principiile economiei de piață.

Prima majorare a capitalului social a fost consemnată în anul 1917, de peste 2,6 ori: de la 1.500.000 coroane la 4.000.000 coroane.

După ce s-a încheiat operațiunea de „naționalizare” a întreprinderii, a fost adoptată o măsură similară și în ceea ce privește capitalul social al acesteia, valoarea sa atingând – la începutul anului 1920 – cifra de 2.000.000 lei.

La sfârșitul anului 1920, capitalul social al firmei din Caransebeș s-a dublat, pentru a sprijini financiar achiziționarea de mașini și instalații performante, necesare obținerii unei producții sporite<sup>456</sup>.

<sup>453</sup> *Ibidem*, d. 253/1943-1947, f. 14.

<sup>454</sup> *Ibidem*, d. 245/1942-1947, f. 1.

<sup>455</sup> *Ibidem*, d. 347/1943-1948, f. nenumerotată.

<sup>456</sup> *Ibidem*, d. 1/1920-1923, f. 10-11.

Conform statutului adoptat în 1922 capitalul social al fabricii „Mundus-Borlova-Armeniș” a fost stabilit la valoarea de 10.000.000 lei, o majorare substanțială care reflecta preocuparea conducerii sale pentru desfășurarea activității firmei în condiții optime<sup>457</sup>.

În urma unei decizii a Consiliului de Administrație din luna septembrie 1929, capitalul social al firmei caransebeșene a ajuns la valoarea de 40.000.000 lei, adică de 4 ori valoarea sa anterioară<sup>458</sup>.

Criza economică a determinat o scădere semnificativă a capitalului social, care revine la valoarea înregistrată în anul 1922<sup>459</sup>.

Capitalul social al firmei caransebeșene se menținea neschimbat (10.000.000 lei) chiar și în anul 1937, deși beneficiul firmei amintite era destul de mare pentru acea perioadă, ca o măsură de prudență<sup>460</sup>.

Și în anii celui de-al doilea război mondial conducerea firmei a preferat să nu majoreze capitalul social decât în cazuri cu totul excepționale<sup>461</sup>.

Situația economică dificilă a țării în anii 1944-1947 și-a pus amprenta și asupra activității firmei „Mundus-Borlova-Armeniș”, conducerea firmei fiind silită, de împrejurări, să mențină capitalul social la valoarea din anii anteriori<sup>462</sup>.

Până la naționalizarea fabricii (iunie 1948), capitalul social a rămas constant (10.000.000 lei), preponderent elvețian, cetățenii români având participații de sub 2% la capitalul firmei.

\* \* \*

Fluctuațiile de *personal* din perioada studiată reflectă, în egală măsură, mersul întreprinderii „Mundus-Borlova-Armeniș”.

Numărul salariaților firmei caransebeșene a crescut exponențial în perioada interbelică, astfel încât – la sfârșitul anului 1933 – ajungea la 369, printre angajați figurând și 8 supuși străini (2,71% din total). Repartizat pe categorii, personalul întreprinderii se prezenta astfel: personal tehnic superior – 4 (3 cetățeni români și un supus cehoslovac); personal tehnic inferior – 17

<sup>457</sup> *Ibidem*, d. 3/1921-1926, f. 40.

<sup>458</sup> *Ibidem*, d. 222/1941, f. 1.

<sup>459</sup> *Ibidem*, d. 39/1928-1945, f. 3, 10.

<sup>460</sup> *Ibidem*, f. 14.

<sup>461</sup> *Ibidem*, d. 238/1942, f. 2.

<sup>462</sup> *Ibidem*, d. 234/1941-1944, f. 3.

(13 cetățeni români, 1 supus austriac, 2 supuși cehoslovaci și 1 supus maghiar); muncitori calificați – 65 (64 cetățeni români și 1 supus austriac); muncitori necalificați – 273 (numai cetățeni români); personal administrativ și comercial superior – 3 (2 cetățeni români și 1 supus cehoslovac); personal administrativ și comercial inferior – 7 (6 cetățeni români și 1 supus maghiar).

Se punea problema angajaților străini, care se dovedeau extrem de eficienți în activitatea depusă, având un înalt grad de calificare profesională. Câteva exemple sunt relevante în acest sens: supusul austriac Victor Pfffel, venit în România încă din 1923, s-a specializat în toate ramurile de fabricație și, mai ales, în construirea reazemelor de scaune; supusul maghiar Emeric Spitzer era bine informat asupra tuturor problemelor administrative și de fabricație, înlocuindu-l pe directorul societății, la nevoie; supusul cehoslovac Adelin Rzadek era un reputat specialist în fabricarea mobilelor curbate ș.a. m. d.<sup>463</sup>

Politica de „românizare” a economiei naționale a continuat în anul 1934, iar firma „Mundus-Borlova-Armeniș” era direct vizată de măsurile adoptate în sprijinul acestei politici. Deși 9 cetățeni străini erau angajați ca funcționari și supraveghetori la fabrica menționată mai sus, alături de 24 cetățeni români, cei 514 muncitori și cei 6 ucenici ai firmei erau – în unanimitate – cetățeni români<sup>464</sup>.

Deși protecționismul industrial promovat de guvernul Tătărescu era la ordinea zilei, înalta calificare și profesionalismul de care dădeau dovadă angajații străini a făcut imposibilă concedierea lor fără motive bine întemeiate, prezența lor – în număr mult mai redus – în cadrul firmelor românești resimțindu-se și în anii 1936-1938. De pildă, în anul 1936, firma „Mundus-Borlova-Armeniș” număra 973 angajați, dintre care numai 6 supuși străini, încadrați, însă, în categoriile superioare de personal; totuși, 280 minoritari (cetățeni români) făceau parte din personalul fabricii, în ciuda eforturilor de „românizare” a tuturor sectoarelor economiei naționale. Din păcate, numărul muncitorilor necalificați (807) fiind net superior numărului muncitorilor calificați (135), afecta negativ productivitatea muncii<sup>465</sup>.

Același procentaj al muncitorilor necalificați, nefavorabil sporirii producției firmei amintite mai sus, s-a menținut și în cursul anului 1937. Acum,

<sup>463</sup> *Ibidem*, d. 102/1934, f. nenumerotată.

<sup>464</sup> *Ibidem*, f. nenumerotată.

<sup>465</sup> *Ibidem*, d. 125/1936-1938, f. 1.

firma avea 1.325 angajați distribuiți pe categorii în felul următor: personal administrativ și comercial superior – 2 (1 român și 1 minoritar ceh); personal administrativ și comercial inferior – 29 (14 români, 4 minoritari germani, 1 minoritar maghiar, 2 minoritari iugoslavi, 3 minoritari cehi, 4 minoritari evrei și 1 supus străin); personal tehnic superior – 1 (minoritar german); personal tehnic inferior – 1 (minoritar evreu); muncitori calificați – 137 (51 români, 35 minoritari germani, 29 minoritari maghiari, 1 minoritar italian, 2 minoritari iugoslavi, 9 minoritari cehi, 3 minoritari evrei, 1 minoritar polonez și 6 supuși străini); muncitori necalificați – 1.155 (915 români, 146 minoritari germani, 47 minoritari maghiari, 6 minoritari italieni, 8 minoritari cehi, 5 minoritari evrei, 1 minoritar polonez și 27 minoritari de alte naționalități)<sup>466</sup>.

Produsele de calitate superioară realizate la firma caransebeșeană se datorau, parțial, și specialiștilor străini, maiștri de profesie, angajați la firma menționată mai sus pentru instruirea personalului românesc. Astfel, în 1938, pe statele de plată ale fabricii „Mundus-Borlova-Armeniș” figurau 5 maiștri străini, care se ocupau îndeaproape cu programul de perfecționare al maiștrilor români, derulat pe parcursul a 2-5 ani: Francisc Lukás (specialist în modelarea mobilelor „Thonet”), Ioan Dutka (specialist în mobile curbate), Antoniu Wenzel (specialist în furnir), Francisc Tremel (specialist în decojit mobilă) și Victor Piffel (specialist în confecționarea fundurilor de scaune)<sup>467</sup>.

În condițiile unui randament scăzut al producției și pentru eficientizarea activității sale, firma caransebeșeană a recurs la concedieri masive în anul 1941. Astfel, în total au fost disponibilizați 562 angajați, în majoritate muncitori necalificați (550)<sup>468</sup>.

Cu toate disponibilizările efectuate, la începutul lunii octombrie 1943 fabrica amintită avea 666 angajați, dintre care 165 erau mobilizați pentru lucru<sup>469</sup>.

Personalul firmei a urmat o curbă descendentă în anii următori, datorită climatului economic defavorabil. De pildă, în anul 1944 firma din Caransebeș dispunea de 457 angajați, dintre care: personal administrativ superior – 5; personal administrativ inferior – 14; personal tehnic superior – 2; personal tehnic inferior – 13; lucrători calificați – 108; lucrători necalificați – 315. Se

<sup>466</sup> *Ibidem*, f. 4.

<sup>467</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>468</sup> *Ibidem*, d. 243/1942-1943, f. 36.

<sup>469</sup> *Ibidem*, f. 45.



observă o tendință de creștere a gradului de calificare al personalului firmei, indispensabilă unei productivități sporite a muncii<sup>470</sup>.

În 1945 s-au făcut noi angajări, astfel încât firma „Mundus-Borlova-Armeniș” cuprindea – acum – 486 salariați, numărul muncitorilor necalificați (348) depășindu-l net pe cel al muncitorilor calificați (106), din acest fapt derivând productivitatea scăzută înregistrată în activitatea firmei amintite<sup>471</sup>.

La presiunile exercitate de armata sovietică și de organele administrative locale, firma menționată mai sus a adoptat măsuri radicale împotriva angajaților săi de origine etnică germană sau care au fost asimilați acestei etnii. Astfel, în luna decembrie 1945 au fost concediați 2 angajați, supuși străini: Ioan Dutka (supus cehoslovac) și Victor Piffel (supus austriac), ultimul fiind ridicat pentru muncă obligatorie și trimis în U.R.S.S. Totuși, fabrica solicita Inspectoratului Regiunii a 8-a Industriale din Timișoara eliberarea unui permis provizoriu de funcționare pentru Francisc Lukás, singurul specialist de mobile curbate din întreprindere<sup>472</sup>.

Numărul salariaților era în creștere, însă rămânea insuficient pentru atingerea capacității maxime de producție a întreprinderii. În luna august 1947, firma menționată mai sus avea 589 angajați, dintre care: 43 muncitori sezonieri, 41 muncitori calificați, 285 muncitori industriali, 116 muncitori necalificați, 16 ucenici etc.<sup>473</sup>.

Comprimarea personalului unor întreprinderi industriale a fost consfințită prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1834, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 154 din 22 iulie 1947. În conformitate cu această decizie, cei 55 salariați disponibilizați de la fabrica „Mundus-Borlova-Armeniș” la data de 13 august 1947 erau obligați să părăsească întreprinderea în termen de 48 ore<sup>474</sup>.

În pofda concedierilor făcute, la sfârșitul anului 1947 întreprinderea amintită mai avea cca 550 angajați, un număr insuficient pentru majorarea substanțială a producției<sup>475</sup>.

Cu puțin timp înainte de naționalizare, mai precis în luna martie 1948, firma caransebeșeană număra 540 salariați, structurați în 13 categorii: personal

<sup>470</sup> *Ibidem*, d. 275/1945, f. 32.

<sup>471</sup> *Ibidem*, d. 279/1945, f. 14.

<sup>472</sup> *Ibidem*, d. 260/1944-1945, f. 19.

<sup>473</sup> *Ibidem*, d. 298/1947, f. 9.

<sup>474</sup> *Ibidem*, d. 301 a/1947, f. 4.

<sup>475</sup> *Ibidem*, d. 347/1943-1948, f. nenumerotată.

administrativ de conducere – 3; personal administrativ superior – 2; personal executant principal – 14; personal executant ajutător – 3; personal tehnic de conducere – 2; personal tehnic superior – 2; personal auxiliar principal – 24; personal auxiliar secundar – 9; muncitori calificați – 160; muncitori industriali – 123; muncitori necalificați – 172; ucenici – 20; muncitori sezonieri – 27. De data aceasta, însă, numărul muncitorilor necalificați era în regres, o condiție indispensabilă pentru bunul mers al întreprinderii<sup>476</sup>.

\* \* \*

Nivelul de trai al angajaților firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” depindea direct de *salarizarea* lor, precum și de alte înlesniri acordate de conducerea fabricii.

Din păcate, nu deținem informații precise despre politica de salarizare a firmei amintite în perioada interbelică.

Deși regimul muncii s-a înăsprit, prin militarizarea fabricii, administrația a luat o serie de măsuri vizând îmbunătățirea situației materiale a angajaților săi. Astfel, s-a decis majorarea salariilor cu 20% , de la 1 aprilie 1941 și, respectiv, cu 25%, de la 1 mai 1941. Prin această măsură, salariile angajaților au crescut cu 110% față de luna septembrie 1940<sup>477</sup>.

Aceasta este singura informație despre salarizarea angajaților fabricii caransebeșene în anii celui de-al doilea război mondial.

Ne-au parvenit, în schimb, mai multe informații despre salarizarea angajaților firmei menționate mai sus în perioada 1944-1948.

În ședința Consiliului de Administrație al firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” din 28 decembrie 1944 au fost adoptate unele hotărâri importante privind salarizarea și acordarea unor ajutoare materiale angajaților săi:

- „*Plățile* muncitorilor urmează să fie achitate conform deciziei ministeriale nr. 573, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 282 din 5 decembrie 1944”.

- „*Indemnizațiile în natură* se mențin, cu modificarea prețului; începând de la 1 decembrie 1944, în loc de 300 lei/m st. butuci, va fi socotit cu prețul de cost al firmei, care va fi calculat și cu intervenția delegaților muncitorilor”.

- „*Lemnele* care se vor ridica de către muncitori și care, până acum, nu

<sup>476</sup> *Ibidem*, d. 205/1948, f. 1.

<sup>477</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 18.

au fost cuprinse în salariul pe oră, de acum înainte se vor cuprinde în plățile ridicate care se plătesc în baza deciziei ministeriale”.

- „Se aprobă, pentru muncitori, un *ajutor de iarnă extraordinar*: pentru un muncitor cu familie – 6.000 lei, iar pentru un muncitor fără familie – 4.000 lei”.

- „Se aprobă *majorarea salariilor* funcționarilor și restului angajaților lunari, în conformitate cu decizia ministerială; salariile funcționarilor care, la data de 31 decembrie 1940, nu au fost angajați ai firmei, vor fi stabilite în raport cu vechimea și capacitatea lor”.

- „*Indemnizația de lemne* de care au beneficiat funcționarii până în prezent (decembrie 1944) li se va acorda și în continuare, însă nu cu prețul de 300 lei/m st., ci cu prețul de cost al firmei, care va fi calculat și cu concursul funcționarilor”.

- „*Chiria locuinței și iluminatul*, de care beneficiază toți angajații, cu începere de la 1 ianuarie 1945, se ridică cu 15%; indemnizația de lemne, chiria locuințelor și costul iluminatului se cuprinde în plata brută stabilită mai sus și în conformitate cu decizia ministerială”.

- „*Popota* va fi susținută și în viitor; firma va contribui la susținerea popotei prin cedarea localului potrivit, prin plata bucătăresei și a celor două servitoare și prin punerea la dispoziție a vehiculelor necesare pentru transportarea alimentelor, încălzit și iluminat.

Suma cu care contribuie fiecare funcționar nu mai este fixată în numerar deoarece, de la 1 ianuarie 1945, suma va fi suportată numai de funcționarii și angajații care participă și se folosesc de popotă.

La 1 ianuarie 1945 se va întocmi un inventar cuprinzând alimentele pe care le are popota, procurate de firmă și acelea vor fi socotite în favoarea firmei; pentru hrana personalului de serviciu al popotei, firma va plăti cotă-parte<sup>478</sup>.

Anul 1945 a adus noi modificări în schema de salarizare a angajaților firmei „Mundus-Borlova-Armeniș”. De pildă, în ședința plenară a Asociației Fabricanților din Banat, ținută în ziua de 27 martie 1945, cu participarea reprezentanților Sindicatelor Unite din Timișoara, s-a hotărât ca – până la rezolvarea, de către forurile competente, a problemei salariilor și prețurilor – să se vină în ajutorul muncitorilor, prin acordarea unui spor de scumpete sub formă de avans.

<sup>478</sup> *Ibidem*, f. 43.

De asemenea, la ședința comună a delegaților Asociației Fabricanților din Banat și a reprezentanților Sindicatelor Unite Muncitorești din Timișoara, desfășurată la data de 30 martie 1945, au fost adoptate alte decizii care au afectat direct soarta salariaților fabricii caransebeșene, precum:

a) „Se acordă, începând de la 1 martie 1945, un spor de scumpete net de 40% asupra salariilor brute stabilite prin decizia nr. 573 din 5 decembrie 1944 (Monitorul Oficial nr. 282/1944) și aplicate de întreprinderi, care are un caracter provizoriu și va dispărea odată ce guvernul va rezolva problema salariilor și prețurilor; acest spor se va îngloba, respectiv deconta, în sporul ce se va acorda prin lege”.

b) „Toate drepturile câștigate prin decizia din 5 decembrie (1944 – *n.n.*), amintită mai sus, rămân în vigoare”.

c) „Dacă unele întreprinderi, încadrându-se în prevederile deciziei din 5 decembrie 1944, au acordat – între timp – un spor de salariu, acest spor se va completa până la cota de 40%”.

d) „Dacă sporul acordat înainte de încheierea prezentei convenții depășește 40% net, se consideră ca un drept câștigat al salariatului, fără a se acorda alt spor de 40% net”.

e) „Sporul de 40% net se va acorda și aplica muncitorilor, funcționarilor, ucenicilor, concentraților acordându-li-se 40% net – după drepturile legale – alocație de familie; termenul de plată a sporului de 40% va fi 15 aprilie 1945”.

f) „În ce privește întreprinderile deficitare sau care nu lucrează din lipsă de materii prime, situația acestora va fi stabilită de la caz la caz, prin cercetările pe care reprezentanții Sindicatelor Unite le vor face la fața locului”<sup>479</sup>.

În condițiile inflației crescânde, angajații firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” au formulat noi revendicări în privința salarizării și a condițiilor de lucru. Astfel, în ședința Consiliului de Administrație al firmei amintite din 7 aprilie 1945 a fost prezentat memoriul Comitetului de Fabrică, întocmit cu 3 zile mai devreme și adresat Direcțiunii fabricii, în care – între altele – se cerea majorarea salariilor cu 40%, începând de la 1 aprilie 1945, sub formă de spor de scumpete. Consiliul de Administrație recomanda Direcțiunii acordarea acestui spor de scumpete, înglobat în sporul ce urma să fie primit prin lege. Pentru a asigura plățile către muncitori, întreprinderea era nevoită să-și vândă produsele la prețuri majorate, aprobate de ministerul de resort. De asemenea,

<sup>479</sup> *Ibidem.* d. 274/1945, f. 11.

Consiliul de Administrație al firmei se declara de acord cu înființarea unei cantine muncitorești și solicita acordul Direcțiunii în acest sens<sup>480</sup>.

La data de 27 iunie 1945 a fost înaintat Direcțiunii firmei amintite un nou memoriu, redactat de Sindicatul Unit al Muncitorilor din Industria de Lemn și Forestieră Caransebeș, care cuprindea următoarele revendicări: încadrarea muncitorilor de la firma caransebeșeană în aceeași categorie salarială cu muncitorii fabricilor cu profil asemănător (Pâncota, de exemplu); punerea – la dispoziția Comitetului de Fabrică – a biroului M.O.N.T., cu mobilierul cerut și o casetă de fier pentru documentele de arhivă; inaugurarea – în cel mai scurt timp cu putință – a cantinei muncitorești; trimiterea săptămânală a 5 lăcătuși în mediul rural, pentru repararea uneltelor agricole ale țăranilor nevoiași<sup>481</sup>.

Majoritatea solicitărilor formulate de angajații firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” au fost soluționate favorabil: biroul M.O.N.T. a fost pus la dispoziția Comitetului de Fabrică, împreună cu mobilierul cerut și o casetă de fier pentru păstrarea actelor; cantina urma să fie pusă în funcțiune, cu începere de la 1 septembrie 1945; muncitorii care contribuiau la mărirea producției urmau să primească stimulente bănești, sub formă de prime. Și problema salarială a fost rezolvată în mod pozitiv: au fost acordate sporuri salariale muncitorilor, începând de la data de 1 iunie 1945, în funcție de gradul de calificare profesională (muncitorii calificați – 200-250 lei/oră, muncitorii industriali – 185-200 lei/oră și muncitorii necalificați – 135-159 lei/oră); a fost stabilită valoarea unitară a alocației de scumpete (15.000 lei), indiferent de încadrarea muncitorilor; salariile în acord au fost majorate cu un procent de 25% ș.a. m. d.<sup>482</sup>

La începutul lunii decembrie 1945 s-a decis, pentru moment, renunțarea la plata impozitului pe salarii, astfel încât salariul brut să devină echivalentul celui net, precum și acordarea unei gratificații unice de Crăciun, egală cu salariul net pe o lună (208 ore) al unui angajat al fabricii caransebeșene<sup>483</sup>.

Ca urmare a acestor măsuri, salariile angajaților firmei s-au majorat considerabil față de luna iulie 1944: la muncitori – cu 693%, la ingineri – cu 381%, la echipele permanente – cu 411% etc.<sup>484</sup>

<sup>480</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 48.

<sup>481</sup> *Ibidem*, d. 274/1945, f. 20.

<sup>482</sup> *Ibidem*, f. 16.

<sup>483</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 54.

<sup>484</sup> *Ibidem*, d. 268/1944, f. 9.

În luna februarie 1946 au fost reglementate drepturile salariale ale altor categorii de angajați de la firma amintită: personalul C.F.I. (Calea Ferată Industrială), paznicii (inclusiv paznicii de noapte), personalul de serviciu de la cantină, surorile de la leagănul de copii și servitorii. Astfel, mecanicii de locomotivă, fochiștii și frânarii urmau să primească, în contul orelor suplimentare prestate, așa-numitele „premier de vagonete”, adăugate la salariile de bază. În schimb, angajaților secției de întreținere C.F.I. le-au fost majorate salariile de bază cu 50%, li s-a acordat o alocație de scumpete lunară de 72 lei, precum și alte suplimente salariale (spor de vechime, primă de frecvență, ajutor de chirie, indemnizație de scumpete și ajutor pentru creșterea copiilor). Paznicii de noapte urmau să primească un spor salarial de 50% și o alocație de scumpete în valoare de 50 lei, fiind plătite și orele suplimentare, cu un procent de 50-100% din salariile de bază. Personalului care deservea cantina fabricii trebuia să-i revină un salariu net de 70.000 lei, iar bucătăreșelor un salariu brut de 100.000 lei. Pentru surorile din leagănul de copii erau plătite salarii brute lunare de câte 90.000 lei fiecare, iar pentru servitori – 57.000 lei, alături de suplimentele salariale distribuite și celorlalți angajați<sup>485</sup>.

Pretențiile sindicaliștilor de la fabrica „Mundus-Borlova-Armeniș” au crescut în cursul lunii mai 1946. A fost întocmit chiar un memoriu în acest sens, înaintat Consiliului de Administrație al fabricii, în care cereau, printre altele: aplicarea contractului colectiv de muncă, cu toate drepturile câștigate anterior; majorarea salariului brut cu 80%; cronometrarea muncii în acord, conform contractului colectiv<sup>486</sup>.

În luna ianuarie 1947, Comitetul de Fabrică de la societatea „Mundus-Borlova-Armeniș” a solicitat majorarea ajutorului extraordinar, primit pentru anotimpul rece, cu 60%<sup>487</sup>.

Problemele de natură salarială au fost abordate mult mai realist în contractul colectiv de muncă, semnat în februarie 1947:

- 1) „Orice modificări de salarizare să nu se facă, sub nici o formă, cu efect retroactiv”.
- 2) „La o nouă salarizare să nu se admită drepturile câștigate”.
- 3) „Orice plusuri ce s-au plătit de către întreprinderi, între timp, peste

<sup>485</sup> *Ibidem*. d. 294/1946-1947, f. 3-5.

<sup>486</sup> *Ibidem*, f. 21.

<sup>487</sup> *Ibidem*, f. 44.

contractul colectiv, să nu se considere ca «drept câștigat», ci să fie recunoscut ca un avans în contul majorărilor ce se vor stabili”.

4) „Ajutoarele de accidente să se plătească numai în cazul unei infirmități, nu ca până acum, când și o zgârietură se considera drept un accident”.

5) „Muncitorii să fie obligați la executarea lucrărilor în duminicile legale și de sărbători pentru încărcarea și descărcarea vagoanelor, fiind vorba de interesele mai înalte ale statului și, natural, remunerând acest lucru cu 100% majorare”<sup>488</sup>.

Modificări substanțiale ale grilei de salarizare nu au mai fost înregistrate la firma „Mundus-Borlova-Armeniș” până la naționalizarea sa, în luna iunie 1948.

\* \* \*

Angajații fabricii „Mundus-Borlova-Armeniș” au încercat, în această perioadă, să obțină alte *drepturi*, care să le amelioreze situația materială, destul de dificilă.

Conducerea firmei se preocupa, în mod deosebit, de educarea copiilor angajaților săi. Astfel, în anul 1934, firma amintită poseda o școală primară, asigurând întreținerea localului în care funcționa școala și plata salariului învățătorului care predă la școala respectivă<sup>489</sup>.

Aprovizionarea personalului firmei intra, în egală măsură, în atenția administrației. De pildă, în anul 1942, au fost procurate alimente în valoare de aproximativ 11 milioane lei: 87,89 t făină de grâu; 148,53 t porumb; 13,50 t slănină; 6,79 t brânză; 0,77 t pește; 43,50 t cartofi; 12,28 t varză; 1,93 t oțet; 7,16 t zahăr; 1,5 t fasole. Achiziționarea acestora s-a dovedit necesară, datorită cantității insuficiente de alimente aflate în depozitul fabricii (13 t făină de orz și grâu, 3 t făină de porumb, 4 t slănină, 0,5 t pește și 0,1 t oțet)<sup>490</sup>.

Desigur, situația materială a angajaților fabricii „Mundus-Borlova-Armeniș” s-a complicat după lovitura de stat de la 23 august 1944, din motivele enumerate mai sus. Într-un memoriu al salariaților firmei remis conducerii în luna aprilie 1945 se solicitau, printre altele: instituirea obligativității avizului prealabil al Comitetului de Fabrică pentru toate angajările și concedierile efectuate; controlarea distribuției alimentelor în mod direct de Comitetul de

<sup>488</sup> *Ibidem*, d. 302/1947, f. 11.

<sup>489</sup> *Ibidem*, d. 102/1934, f. nenumărată.

<sup>490</sup> *Ibidem*, d. 152/1937-1942, f. 49.

Fabrică; implicarea Comitetului de Fabrică, prin delegații săi, în conducerea administrativă a unității industriale; înființarea unei cantine muncitorești în cel mai scurt timp cu putință; alocarea unor fonduri suplimentare pentru echipamentul sportiv și pentru îngrijirea terenului de fotbal din dotarea firmei<sup>491</sup>.

La sfârșitul anului 1945 Comitetul de Fabrică de la societatea „Mundus-Borlova-Armeniș” a întocmit un nou memoriu, adresat Direcțiunii, cuprinzând o serie de *revendicări*, de a căror soluționare depindea îmbunătățirea nivelului de trai al angajaților firmei amintite: „magazia de alimente, cu prețurile oficiale de azi (decembrie 1945 – *n.n.*), să intre cu 50% reducere pentru muncitori; toate articolele textile să fie plătite conform facturii; muncitorii cu familie sau care au un bătrân să primească mâncarea la cantină și cu același preț; 2 membri din Comitet (de Fabrică – *n.n.*) să fie scoși din producție, să se poată ocupa numai de interesele muncitorești; să se dea muncitorilor materiale lemnoase atunci când au nevoie”. În caz contrar, Comitetul de Fabrică amenința că nu va mai recunoaște autoritatea conducerii firmei amintite<sup>492</sup>.

Din păcate, societatea caransebeșeană mai posedă, atunci, lemne de foc pentru numai 3-4 luni. Se preconiza demararea unor tratative pentru încheierea unui contract, în vederea cumpărării unei păduri pentru exploatarea lemnului de foc, însă, din lipsă de fonduri, Consiliul de Administrație a amânat cumpărarea pădurii pe o perioadă nelimitată. În schimb, Consiliul de Administrație a somat Direcțiunea să înceapă imediat tratativele pentru cumpărarea – în condiții avantajoase – a unui stoc mai consistent de lemne de foc, o parte dintre acestea urmând să fie atribuite angajaților săi în baza prevederilor contractului colectiv de muncă<sup>493</sup>.

Situația angajaților firmei s-a îmbunătățit vizibil în primăvara anului 1946. Economatul funcționa în condiții bune, fiind distribuite lunar salarii, la prețul de cost, unele alimente de primă necesitate (făină de grâu, făină de porumb, slănină, brânză de oaie, sare și zahăr, oțet, cafea etc.) și țesături pentru confecționarea de haine (americă și alte pânzeturi). În conformitate cu contractul colectiv de muncă, angajații primeau halate și bocanci anual în mod gratuit. La cantina firmei erau servite, zilnic, cca 500 porții de hrană,

<sup>491</sup> *Ibidem*, d. 274/1945, f. 12.

<sup>492</sup> *Ibidem*, f. 35.

<sup>493</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 54.



la prețul fix de 250 lei porția, prânzul constând în două feluri de mâncare și consumându-se – de 3 ori pe săptămână – carne. În incinta fabricii se afla un leagăn și un cămin de zi pentru copiii muncitorilor, aceștia beneficiind și de o masă gratuită pe zi<sup>494</sup>.

Cu toate acestea, mai trebuiau rezolvate câteva probleme cu care se confruntau angajații firmei amintite: înzestrarea economatului cu toate articolele de îmbrăcăminte și încălțăminte necesare, construirea unor barăci mai încăpătoare pentru muncitori și repararea locuințelor muncitorești cu ajutorul unor echipe mixte de zidari și dulgheri ș.a. m. d.<sup>495</sup>

Ecomatul firmei caransebeșene avea nevoie urgentă de capital, pentru a asigura aprovizionarea angajaților săi în iarna anului 1946/1947. În acest scop în luna iulie 1946 s-a adresat Consorțiului Bancar pentru finanțarea economatelor și comenzilor efectuate în cadrul Convenției de Armistițiu, care s-a declarat dispus să acorde un împrumut de 200.000.000 lei. Consiliul de Administrație al firmei a oferit, drept gaj, Consorțiului Bancar 6.000 buc. mobile curbate, de diferite dimensiuni, aflate în depozitele sale, libere de orice sarcini, având o valoare medie de 50.000 lei fiecare<sup>496</sup>.

În luna septembrie 1946, firma „Mundus-Borlova-Armeniș” a solicitat Băncii Românești majorarea creditului pentru finanțarea economatului la 416.800.000 lei, în schimbul unui gaj constând în 12.000 buc. mobile fabricate în atelierele proprii ale firmei amintite<sup>497</sup>.

Contractul colectiv de muncă semnat în luna februarie 1947 reprezenta o reconsiderare a poziției patronatului fabricii față de principalele probleme ale salariaților. Printre prevederile sale restrictive figurau următoarele:

a) „Să se desființeze economatele la întreprinderi, iar diferențele de alimente să se includă în salariu, însă nu drept salariu de bază, ci ca un ajutor de scumpete, deoarece altfel s-ar crea o situație imposibilă la muncile în acord (sau cronometrarea), unde ar urma ca primele de producție și compensațiile de acord să se plătească și după diferențele de alimente”.

b) „Întreprinderile forestiere să nu fie obligate de a da lemne de foc în mod gratuit, drept «tain», căci aceste lemne – în proporție cu 95% – se vând la prețuri de speculă, iar pentru încălzirea locuințelor de pe teritoriul fabricii

<sup>494</sup> *Ibidem*, d. 292/1946, f. 9.

<sup>495</sup> *Ibidem*, d. 294/1946-1947, f. 21.

<sup>496</sup> *Ibidem*, d. 116/1936-1946, f. 58.

<sup>497</sup> *Ibidem*, d. 273/1945-1946, f. 10.

ne înstrăinează lemnele din depozit, deci o dublă pagubă; să se includă acest tain în salariu (însă nu în salariul de bază), iar angajatul să aibă posibilitatea de a se aproviziona cu cantități limitate de la întreprinderea din care face parte, întotdeauna la prețul de cost; accentuăm «la prețul de cost», căci prețurile aprobate (oficiale), ca și în situația de azi, la lemne de foc nu acoperă nici a cincea parte a prețului de cost”.

c) „Pentru întărirea disciplinei să se dispună ca nici un angajat să nu poată fi scos din producție; întârzierile și lipsurile de la program să fie sancționate în mod sever, la recidivă chiar cu concedierea din serviciu”.

d) „La cantină angajatul să participe cu 50% din prețul de cost, inclusiv regiile”<sup>498</sup>.

Întreprinderea a intrat în impas în urma inundațiilor din vara anului 1947, pierzând o mare parte a materiilor prime (bușteni). În aceste condiții, suma lunară necesară pentru întreținerea cantinei, popotei și economatului firmei „Mundus-Borlova-Armeniș” se ridică la 515.000 lei stabilizați, adică 50% din suma ce trebuia alocată pentru achiziționarea de materii prime în vederea reluării procesului de producție<sup>499</sup>.

Ecomatul firmei și-a încetat activitatea la data de 1 decembrie 1947, responsabilul cu activitatea economatului (Körösi) fiind repartizat la depozitul de încărcare, sub conducerea lui Oscar Varadi, menținerea sa pe acest post fiind condiționată de îndeplinirea obligațiilor de serviciu<sup>500</sup>.

### ***1.2.f. Firma „Schramm, Hüttl & Schmidt” Topleț***

La sud de Băile-Herculane, pe valea Cernei, în localitatea Topleț, atestată documentar în anul 1436, au apărut *primele ateliere* încă din anul 1880, scopul acestora fiind producerea de unelte agricole pentru satele din sudul Banatului.

Treptat, activitatea fabricii se diversifică prin construirea unor *ateliere de turnătorie*, care produceau articole din fontă pentru pluguri și unelte agricole, tucerie comercială și altele, multe dintre acestea fiind vândute și în România.

În anul 1894 s-a construit o *microhidrocentrală* pe râul Bârza, care asigura curentul electric necesar consumului industrial al fabricii.

<sup>498</sup> *Ibidem*, d. 302/1947, f. 11.

<sup>499</sup> *Ibidem*, f. 28.

<sup>500</sup> *Ibidem*, d. 253/1943-1947, f. 30.

Între cele două războaie mondiale, conducătorii acestei fabrici, care – multă vreme – a purtat denumirea de „Schramm, Hüttl & Schmidt” S.p.A., după numele principalilor săi acționari, au acordat o mare atenție investițiilor și modernizării vechilor hale<sup>501</sup>.

\* \* \*

Din păcate, nu deținem informații despre *producția* firmei amintite în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial.

Fluctuațiile producției în intervalul august 1944-iunie 1945 transpar dintr-un raport de activitate întocmit la sfârșitul lunii iunie 1945: obiecte din fontă și fier – 12,9 t (august 1944), 20,2 t (mai 1945) și 14 t (iunie 1945); unelte din fier – 17 t (august 1944), 30,5 t (mai 1945) și 25 t (iunie 1945). Aceste fluctuații au fost determinate, evident, de aprovizionarea cu materii prime și de randamentul mașinilor și instalațiilor din dotarea fabricii<sup>502</sup>.

Bineînțeles, producția fabricii a fost strâns legată de investițiile făcute în sensul achiziționării de mașini și instalații moderne. De pildă, în intervalul august 1944-mai 1945 investițiile s-au cifrat la suma de 118.969.000 lei, o sumă relativ scăzută raportat la indicele inflației<sup>503</sup>.

Cea mai mare parte a vânzărilor firmei din Topleț se făceau prin intermediul ODESFER-ului (Oficiul de Desfacere a fierului și materialelor feroase). Produsele firmei menționate mai sus erau comercializate prin 6 firme străine (desemnate în virtutea articolului 8 al Convenției de Armistițiu) și prin 413 firme care aparțineau cetățenilor români<sup>504</sup>.

Ca urmare a vânzărilor efectuate, la sfârșitul anului 1944 fabrica a obținut un beneficiu net în valoare de 15.294.381 lei.

Încasările realizate din comercializarea mărfurilor au crescut progresiv de la un an la altul, sprijinul ODESFER-ului dovedindu-se salutar în această privință. De exemplu, din vânzările efectuate în primul semestru al anului 1945 au rezultat încasări în valoare de 48.100.000 lei, de cca 4 ori mai mari decât cele din anul 1944<sup>505</sup>.

<sup>501</sup> *Ibidem*, fond *Uzina de utilaj de morărit Topleț*, d. 40/1930, f. 1.

<sup>502</sup> *Ibidem*, d. 122/1945, f. nenumărată.

<sup>503</sup> *Ibidem*, f. nenumărată.

<sup>504</sup> *Ibidem*, d. 124/1945, f. 2.

<sup>505</sup> *Ibidem*, d. 110/1943-1946, f. nenumărată.

În consecință, beneficiul net înregistrat de firma amintită la sfârșitul anului 1945 depășea de 3 ori valoarea anului precedent (49.648.367 lei)<sup>506</sup>.

Aceste rezultate au fost obținute și grație creditelor acordate firmei amintite de unele bănci de pe cuprinsul țării în anii 1944-1945, precum: Creditul Național Industrial, Banca Românească – filiala Timișoara și „Băncile Bănățene Unite” Timișoara. Firma amintită a primit, de asemenea, credite și avansuri pentru executarea unor comenzi din partea unor întreprinderi și asociații de pe cuprinsul țării: Casinoul Funcționarilor Topleț, Societatea „Continental” Timișoara, „Concordia” S.A. Ploiești, Depozitele Generale Turnu Severin Odf., Magazinul „Dunărea” Orșova, „Hanicska A. & O.” Topleț, „Industria” S.A. București, „Industria Forestieră” Mehadia, „Klug” S.A. Timișoara, „Muschong & Co.” Lugoj, „Odesfer Cto. U.D.R.” București, „Siemens-Schuckert” București, „Texta”-fabrică de pânză Timișoara, Uzinele Comunale București ș.a. m. d.<sup>507</sup>.

Printre debitorii firmei din Topleț, în aceeași perioadă, figurau o serie de fabrici, asociații și bănci românești: „Industria Agricolă Ardeleană” Arad, Administrația Porților de Fier Orșova, Arsenalul Armatei București, Comunitatea de Avere Caransebeș, Cooperativa Agricolă „Sinteșteanu” Făget, Direcțiunea Generală C.F.R. București, Direcțiunea Băilor Herculane, Uzinele „Dura” Timișoara, „Fabricile Unite de Lacuri” Timișoara, Fabrica de Var Băile Herculane, INCoop București, I.A.R. Brașov, „Mundus-Borlova-Armeniș” Caransebeș, Societatea de Gaz și Electricitate București, Uzinele de Fier ale Statului București, C.E.C. București, Banca Românească – filiala Turnu Severin, „Banca Timișoarei” Orșova, „Banca Comerțului” Turnu Severin etc.<sup>508</sup>

Materiile prime ale fabricii „Schramm, Hüttl & Schmidt” erau furnizate de diferite firme de pe cuprinsul Banatului, precum: „Artec” Timișoara, Societatea „Continental” Timișoara, Magazinul „Dunărea” Orșova, „Fraget” Timișoara, „Industria Forestieră” Mehadia, „Muschong & Co.” Lugoj, „Olympia” Timișoara, Ocolul Silvic Orșova, „Texta”-fabrică de pânză Timișoara ș.a.<sup>509</sup>

<sup>506</sup> *Ibidem*, d. 116/1944, f. nenumărată.

<sup>507</sup> *Ibidem*, d. 115/1944, f. 27-38.

<sup>508</sup> *Ibidem*, f. 20-26.

<sup>509</sup> *Ibidem*, d. 111/1944-1948, f. 8.

Lista debitorilor firmei din Topleț a suferit unele modificări, fiind completată cu alte întreprinderi și instituții de pe cuprinsul țării: „Agricola” Timișoara, „Aurum”-Gh. Hanieska Bozovici, „Brazda” S.A.R. București, Casa de Asigurări Sociale Orșova, „Industria” S.A. București, „Incomet” București, Industria Aeronautică Română (I.A.R.) Brașov, Magazinele Unite de Fierărie București, Ocolul Silvic C.A.P.S. Drencova, Prefectura județului Severin (Lugoj), Primăria orașului Orșova etc.<sup>510</sup>

La începutul anului 1946, firma amintită dispunea de cantități destul de reduse de materii prime și semifabricate (211,10 t cherestea, 4,70 t fontă veche, 10,42 t fontă brută, 6,50 t oțel pentru sape, 169,19 t fier laminat, 53,12 t șuruburi și piulițe, 102,75 t tablă de fier, 10,59 t lacuri și vopsele). Pentru a epuiza stocul de fabricate, semifabricate și produse intermediare aflate în depozite (14,60 t deșeuri, 90,86 t obiecte din fontă și fier, 35,78 t obiecte din tablă, 0,80 t aparate și mașini, 73,38 t unelte din fier), datorită lipsei materialelor auxiliare și a deficienței transporturilor pe calea ferată, producția a înregistrat o scădere semnificativă în comparație cu anii anteriori: 12,29 t obiecte din fontă și fier, 23,51 t aparate și mașini, 11,56 t unelte din fier. S-a renunțat, pentru o perioadă, la fabricarea obiectelor din tablă și deșeurilor. Cu toate acestea, în condițiile inflației galopante, în intervalul ianuarie 1945-ianuarie 1946 vânzările au înregistrat o creștere considerabilă, de la 43.460.338 lei la 515.342.177 lei<sup>511</sup>.

În anul 1946, fabrica „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleț s-a implicat în sprijinirea campaniei agricole. În acest sens, în luna aprilie 1946 a expediat un număr apreciabil de unelte agricole, destinate unităților cooperatiste (dependente direct de INCoop): 130 buc. cazmale și 230 buc. lopoți, în valoare de 2.261.123 lei – pentru Agenția Câmpeni; 1.500 buc. sape și 980 buc. cazmale, în valoare de 9.596.233 lei – pentru Federația „Trotușul” Bacău; 100 buc. prășitoare, în valoare de 15.188.334 lei – pentru Federația „Unirea” Slobozia Veche; 85 buc. prășitoare, în valoare de 12.900.693 lei – pentru Federația Constanța; 1.000 buc. sape, în valoare de 4.026.088 lei – pentru Federația „Buciumul Moldovei” Fălticeni; 90 buc. prășitoare, în valoare de 13.708.968 lei – pentru Agenția Craiova; 80 buc. prășitoare, în valoare de 12.176.222 lei – pentru Federația „Dacia” Caracal. În urma vânzării

<sup>510</sup> *Ibidem*, f. 17.

<sup>511</sup> *Ibidem*, d. 133/1946, f. 51-53.

acestora, în contul fabricii amintite a intrat suma de 69.857.661 lei, necesară pentru achiziționarea de materii prime și pentru modernizarea instalațiilor existente<sup>512</sup>.

Fabrica a beneficiat de credite acordate de instituțiile bancare, în vederea sporirii producției, și în cursul anului 1946. Astfel, la începutul anului, fabrica primise un credit de 150.000.000 lei de la Societatea Națională de Credit Industrial și C.A.F.A., prin cesiunea unui contract de reparații de vagoane cu C.F.R. și un alt credit, în valoare de 60.000.000 lei, de la Consorțiul Bancar pentru aprovizionarea economatului propriu cu diverse mărfuri<sup>513</sup>.

În luna iunie 1946 fabrica amintită a făcut demersurile necesare pentru obținerea de noi credite: un credit ipotecar, în valoare de 200.000.000 lei, pentru satisfacerea necesităților curente și un credit pentru funcționarea economatului său în condiții optime, în valoare de 140.000.000 lei, ambele fiind contractate la Societatea Națională de Credit Industrial. Aceste credite urmau să fie garantate cu diferite produse ale firmei din Topleț, în valoare de 173.506.000 lei, precum: 20 buc. tocătoare de nutreț tip „Ohio”, 2.000 buc. schelete de șei tip militar și 2 buc. valțuri<sup>514</sup>.

Datorită creditelor contractate la diferite instituții bancare la sfârșitul anului 1946, în valoare totală de 830.000.000 lei (Societatea Națională de Credit Industrial – 200.000.000 lei, C.A.F.A. – 240.000.000 lei și Consorțiul Bancar – 390.000.000 lei), firma își permitea să onoreze unele comenzi primite de la clienți importanți. De pildă, trebuia să repare, în cel mai scurt timp posibil, 300 buc. vagoane de marfă și 40 buc. vagoane de persoane pentru Direcțiunea Generală C.F.R.<sup>515</sup>

Printre debitorii firmei din Topleț se numărau, în același an, următoarele întreprinderi și instituții publice: „Antrepozite” București, „Brazda” S.A.R. București, „Cerna” S.A.R. Topleț, Direcțiunea Generală a C.F.R. (reparații vagoane) București, Inspecțiunea Atelierelor C.F.R. Turnu Severin, Inspecțiunea V Mișcare Timișoara, Societatea Continentală pentru Comerțul Fierului Cluj, „Emerit”-Industria Română de polcit Timișoara, „Industria Forestieră” Mehadia, INCoop. București, Legiunea de Jandarmi Severin (Lugoj), Minele de feldspat Teregova, Ministerul Industriei și Comerțului (Comisia

<sup>512</sup> *Ibidem*, d. 110/1943-1946, f. nenumărată.

<sup>513</sup> *Ibidem*, d. 76 (reg.)/1939-1948, f. 14.

<sup>514</sup> *Ibidem*, f. 39-40.

<sup>515</sup> *Ibidem*, d. 133/1946, f. 1.

Verificărilor) București, „Mundus-Borlova-Armeniș” Caransebeș, ODESFER București, Oficiul Asigurărilor Sociale Orșova, Prefectura județului Severin (Lugoj), Primăria comunei Topleț etc.<sup>516</sup>

Ca urmare a comenzilor primite în anul 1946, firma „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleț a realizat un beneficiu în valoare de 48.619.629 lei, în condițiile inflației excesive din acel an<sup>517</sup>.

Deși inflația se menținea la cote ridicate, în luna aprilie 1947 fabrica amintită avea de executat comenzi în valoare de numai 3.096.000 lei, cu toate că fuseseră investite sume apreciabile în instalațiile și mașinile din dotare (464.792.470 lei). Explicația constă în materiile prime insuficiente și în imposibilitatea de a utiliza – la maximum – capacitățile de producție existente<sup>518</sup>.

De altfel, producția realizată – în luna aprilie 1947 – în secțiile întreprinderii s-a dovedit a fi mult sub așteptările administrației firmei din Topleț: 14,09 t – la Fabrica de mașini și 2,69 t – la Turnătorie. În urma incendiului izbucnit în luna martie a aceluiași an, Atelierul de ciocănărie a fost distrus complet, impunându-se repararea sa până la sfârșitul lunii iunie<sup>519</sup>.

Cu toate acestea, datorită stocurilor considerabile de mărfuri aflate în incinta fabricii, în luna aprilie 1947 încasările rezultate din comercializarea produselor sale atingeau valoarea de 391.782.785 lei<sup>520</sup>.

Firma amintită avea nevoie de mai multe fonduri pentru relansarea activității sale. În consecință, au fost contractate noi credite de la instituții bancare reprezentative: 1.500.000.000 lei de la Societatea Națională de Credit Industrial, 240.000.000 lei de la C.A.F.A. și 390.000.000 lei de la un consorțiu bancar format din cele două societăți bancare menționate mai sus. Aceste credite au fost acordate în vederea redresării producției și a aprovizionării economatului său cu mărfuri de primă necesitate<sup>521</sup>.

În luna mai 1947, fabrica „Schramm, Hüttl & Schmidt” s-a adresat din nou, principalului său creditor, Societatea Națională de Credit Industrial, încercând să obțină un suport material consistent din partea acestuia. Astfel,

<sup>516</sup> *Ibidem*, d.111/1944-1948, f. 38.

<sup>517</sup> *Ibidem*, f. 48.

<sup>518</sup> *Ibidem*, d. 122/1945, f. nenumărată.

<sup>519</sup> *Ibidem*, f. nenumărată.

<sup>520</sup> *Ibidem*, f. nenumărată.

<sup>521</sup> *Ibidem*, f. nenumărată.

după ce, pentru împrumutul contractat cu o lună în urmă (1.500.000.000 lei), firma amintită oferise – drept gaj – cantitatea de 32 t fier comercial, acum, pentru creditul suplimentar solicitat, în valoare de 650.000.000 lei, se arăta dispusă să cedeze 12 t fier comercial, în calitate de gaj<sup>522</sup>.

Deoarece firma necesita reparații capitale și o modernizare completă a instalațiilor sale, în luna iulie 1947 Societatea Națională de Credit Industrial – sucursala Timișoara i-a acordat un nou credit de 4.000.000.000 lei, garantat cu ipotecă. Dintre mărfurile gajate pot fi enumerate următoarele: 24 t tablă de fier, 9 t fier comercial, 30 t fontă brută, 85 m<sup>3</sup> scânduri de fag fiert, 90 m<sup>3</sup> scânduri și grinzi de brad, 9 t nituri<sup>523</sup>.

Nici acest credit nu s-a dovedit suficient pentru scopurile propuse, astfel încât, în luna octombrie 1947 firma din Topleş a solicitat Societății Naționale de Credit Industrial acordarea unui nou credit, în valoare de 10.000.000 lei, garantat cu ipotecă asupra imobilelor fabricii, cu gaj de mărfuri și cu cesiunea încesării comenzilor de la INCoop<sup>524</sup>.

Acest ultim împrumut acordat de principalul său creditor, Societatea Națională de Credit Industrial, a fost salutar pentru firma amintită, demarând lucrările de modernizare a instalațiilor sale. În luna octombrie 1947 au fost întocmite devizele necesare în acest sens, fiind estimate cheltuielile aferente: 1.071.940 lei pentru reconstruirea canalului de alimentare a centralei hidroelectrice și hidromecanice și 399.000 lei pentru cărămizile utilizate la reconstrucția cuptoarelor, cubilourilor și cuptorului rotativ<sup>525</sup>.

Stocurile de materii prime, semifabricate și produse finite se dovedeau, în continuare, insuficiente pentru optimizarea procesului de fabricație. Astfel, la sfârșitul lunii octombrie 1947 în depozitele fabricii se aflau: 645,77 t materii prime (341.166 m<sup>3</sup> cherestea, 93,53 t fontă brută, 24,84 t fontă veche, 30,54 t oțel pentru sape, 215,55 t fier comercial, 20,65 t șuruburi, piulițe, cuie, nituri și rondele, 35,15 t tablă de fier, 7,22 t lacuri și vopsele, 41,39 t cărămizi șamot pentru sobe și 5,28 t materiale auxiliare); 269,7 t semifabricate (38,54 t piese din fontă pentru mașini agricole, 86,20 t piese din fier pentru prășitoare, 10,44 t piese din fontă pentru sobe și mașini de gătit, 25,54 t tucerie comercială, 74,50 t piese pentru mașini de morărit și 34,46 t piese pentru mașini de textile);

<sup>522</sup> *Ibidem*, d. 140/1947, f. 60-61.

<sup>523</sup> *Ibidem*, f. 5.

<sup>524</sup> *Ibidem*, d. 76 (reg.)/1939-1948, f. 59.

<sup>525</sup> *Ibidem*, d. 140/1947, f. 85-86.



43,07 t produse finite (1,11 t fiare de plug, 0,52 t cazmale, 1,13 t topoare, 0,85 t ciocane cu coadă, 1,41 t greutăți pentru cântare, 0,68 t uși pentru sobe de teracotă, 7,38 t mașini de gătit, 3,14 t sobe tip „Topleț”, 2,59 t sobe din fontă, 10,71 t plite, verigi, margini și căpăcele, 4,45 t rame, 0,18 t plăci, 0,03 t cratițe, 1,02 t toaste, 3,82 t ccaune, 0,87 t accesorii pentru mașinile de morărit, 0,03 t batoze tip „Standard”, 0,65 t batoze tip „Perfect”, 0,81 t batoze tip „Ideal”, 0,009 t tocătoare tip „Chic”, 0,02 t războaie de țesut, 0,005 t valțuri de grâu și porumb ș.a. m. d.<sup>526</sup>

Aprovizionarea deficitară cu materii prime (în special fier, fontă, cocs și material refractar) și-a pus amprenta asupra procesului de producție. La aceasta se adăuga lipsa comenzilor menite să asigure un program de fabricație pe cel puțin 6 luni și să garanteze siguranța locurilor de muncă. Se impuneau măsuri urgente pentru remedierea situației: directorul firmei (Fenyő) urma să se deplaseze imediat la București și, cu sprijinul președintelui Consiliului de Administrație, urma să obțină programările de comenzi pe anul 1948 de la INCoop, comenzile de reparații de vagoane de marfă de la C.F.R. și cele de piese de mașini agricole de la Ministerul Agriculturii, iar administratorul de supraveghere (Radamovschi) și controlorul economic (Gavrilescu) trebuiau să intervină pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului pentru obținerea materiilor prime (primite cu întârziere) și pentru asigurarea unor comenzi importante (înzestrarea cu inventar de mașini și unelte agricole, ajutorarea C.F.R. în reparațiile de material rulant)<sup>527</sup>.

Pe lângă debitorii obișnuiți, în anul 1947 s-au adăugat și alții, destul de importanți: AEG București, stația C.F.R. Băile Herculane, Partidul Comunist Român - organizația Orșova, Primăria orașului Turmu Severin, „Tranzit” Orșova etc.

Datorită faptelor descrise mai sus, firma din Topleț a înregistrat – la sfârșitul anului 1947 – pierderi în valoare de 5.613.224 lei<sup>528</sup>.

În aceste condiții, soluția salvatoare s-a dovedit a fi contractarea unor noi credite. De pildă, în luna ianuarie 1948 Societatea Națională de Credit Industrial a acordat fabricii „Schramm, Hüttl & Schmidt” un împrumut în valoare de 5.000.000 lei (stabilizați), pentru asigurarea procesului de fabricație

<sup>526</sup> *Ibidem*, f. 87-88.

<sup>527</sup> *Ibidem*, d. 76 (reg.)/1939-1948, f. 61.

<sup>528</sup> *Ibidem*, d. 111/1944-1948, f. 54.

până la sosirea comenzilor din partea INCoop.<sup>529</sup>

După naționalizare (iunie 1948), firma amintită și-a schimbat denumirea în „Fabrica Magheru” - Întreprindere de Stat Topleş.

Printre furnizorii săi se numărau: Centrul Județean de Planificare Turnu Severin, Oficiul de Aprovizionare C.F.R. Turnu Severin, „Export-Import Shipping Company” București, „Helicon” S.A. Timișoara, „Industria Sârmei” București, „Moroeni”-Societate Anonimă Forestieră București, „Progresul”-Institut de Arte Grafice Sibiu, „Siemens-Schuckert” București, SOVROMPETROL București, „Transcolectiv” Cluj, Uzinele „I. C. Frimu” Sinaia etc.<sup>530</sup>

Lista clienților era, în egală măsură, destul de impresionantă: Agenția B.N.R. Lugoj, „Cerna S.A.R.” Topleş, „Colan” Orșova, Direcțiunea Băilor Herculane, Șantierul Naval Turnu Severin, Fabrica de bere „Traian” Turnu Severin, INCoop. București, Inspectoratul General Financiar Timișoara, Întreprinderile Naționalizate Roșiorii de Vede, Comitetul de plasă P.C.R. Orșova, Sanatoriul Militar Băile Herculane ș.a. m. d.<sup>531</sup>

\* \* \*

*Organizarea* fabricii amintite a suferit unele modificări în perioada funcționării sale pe baza principiilor economiei de piață.

De exemplu, în luna aprilie 1929 din *Comitetul de Direcție* al firmei făceau parte 4 persoane, 3 dintre ele fiind legate prin relații de rudenie: Ferdinand Schramm (președinte), ing. Carol Hüttl, Heinz Schramm și Victor Schramm (membri). *Consiliul de Supraveghere* al firmei amintite era alcătuit din 3 membri, de naționalitate germană: Adalbert Rusz (președinte), domiciliat în Orșova, dr. Hermann Fabritius, domiciliat în Brașov, și Robert de Winkler, domiciliat în Tomești (membri). Se constată faptul că organele de conducere ale firmei erau dominate, în exclusivitate, de etnici germani<sup>532</sup>.

În iulie 1930 a survenit demisia lui Ferdinand Schramm din *Consiliul de Administrație*, din motive personale<sup>533</sup>.

<sup>529</sup> *Ibidem*, d. 76 (reg.)/1939-1948, f. 67-68.

<sup>530</sup> *Ibidem*, d. 145/1948, f. 31.

<sup>531</sup> *Ibidem*, f. 29.

<sup>532</sup> *Ibidem*, d. 78/1929, f. 6.

<sup>533</sup> *Ibidem*, d. 40/1930, f. 1.

În anii 1931-1944 nu au mai intervenit schimbări în privința conducerii fabricii din Topleț.

După lovitura de stat de la 23 august 1944 s-a pus problema firmelor „inamice”, cu capital german sau maghiar, de pe raza județului Severin. Se impunea pătrunderea unui număr cât mai mare de români în conducerea firmelor etichetate astfel. În consecință, la Adunarea Generală a Acționarilor firmei din Topleț a fost desemnat, pentru o perioadă de 3 ani, un nou *Consiliu de Administrație*, în care etnicii români dețineau majoritatea absolută: Marius Florescu, ing. Carol Hüttl, ing. Gheorghe Ionescu, dr. Cornel Lăcătușiu și ing. Ioan Drosescu. Cu acest prilej, a fost reorganizat și *Comitetul de Cenzori* al firmei amintite în sensul „românizării” sale, fiind alcătuit – acum – din 4 membri: expertul-contabil Popescu-Cetate, devenit directorul firmei și avocatul D. Dănescu, în calitate de cenzori plini, expertul-contabil Dumitru Auneanu și Gheorghe Morariu, în calitate de cenzori supleanți<sup>534</sup>.

În urma decesului inginerului Carol Hüttl, survenit în luna august 1945, soția sa Antoinette a fost cooptată în *Consiliul de Administrație* și în *Comitetul de Direcție*<sup>535</sup>.

Demisia inginerului Gheorghe Ionescu din Consiliul de Administrație, în luna octombrie 1945, a determinat cooptarea lui Heinz Schramm pe postul rămas vacant<sup>536</sup>.

În luna noiembrie 1947, administratorul-delegat al firmei amintite (Heinz Schramm) a fost însărcinat să îndeplinească și funcția de director general<sup>537</sup>.

Prin decizie ministerială, în luna martie 1948 a desemnată o nouă conducere a firmei. Din *Consiliul de Administrație* făceau parte: ing. Ioan Drosescu, dr. Cornel Lăcătușiu, Iosif Olaru, Josef Weinstein și Gheorghe Husău. *Comitetul de Cenzori*, la rândul său, și-a schimbat componența, cenzorul plin Gheorghe Șoimaru fiind asistat de 4 supleanți (directorul general Henric Roescu-Schramm, directorul Alexandru Fenyő, controlorul economic Pompiliu Gavrilescu și fostul administrator de supraveghere Eugen Radamovschi)<sup>538</sup>.

\* \* \*

<sup>534</sup> *Ibidem*, d. 124/1945, f. 1.

<sup>535</sup> *Ibidem*, d. 76 (reg.)/1939-1948, f. 10.

<sup>536</sup> *Ibidem*, f. 15.

<sup>537</sup> *Ibidem*, f. 61.

<sup>538</sup> *Ibidem*, f. 68-72.

*Acționariatul* fabricii ne oferă unele explicații referitoare la activitatea sa în perioada studiată.

În anul 1929, un număr de 16 persoane, minoritari germani (14) și maghiari (2), dețineau cele 30.000 acțiuni ale întreprinderii. Cele mai multe acțiuni se aflau în posesia a 9 persoane: Ferdinand Schramm – 4.188 acțiuni, Frieda Schramm – 4.187 acțiuni, Victor și Jela Schramm – câte 3.740 acțiuni fiecare, ing. Carol Hüttl, Herma Hüttl, Gertrude Kováts, Johanna de Artner și Hans Hilscher – câte 1.875 acțiuni fiecare<sup>539</sup>.

În perioada 1941-1945, marea majoritate a celor 42.000 acțiuni ale fabricii amintite se aflau în posesia următoarelor persoane:

- Ferdinand Schramm din Topleț – 8.523 acțiuni; aceste acțiuni au fost preluate, prin moștenire, de către Heinz Schramm la data de 20 august 1941; conform deciziei Ministerului Justiției nr. 26586 din 14 martie 1946, intrată în vigoare la data de 25 martie 1946, Heinz Schramm și-a schimbat numele patronimic în Roescu-Schramm, încercând să se adapteze la noile realități economice.

- ing. Carol Hüttl din Topleț – 4.646 acțiuni.

- Ada Rusz din Orșova – 3.998 acțiuni.

- Gertrude Kováts din Topleț – 3.407 acțiuni.

- Johanna Munk din Timișoara.

- ing. Rudolf Munk din Timișoara.

- Hans Hilscher din Topleț.

- Nata Farkass din Arad, care a cedat acțiunile sale lui Cornel Lăcătușiu din Orșova și Heinz Schramm din Topleț, în ziua de 10 aprilie 1942.

- Maria Florescu din București a deținut uzufruct parțial pentru acțiunile deținute de Jela Schramm; în urma decesului acesteia din urmă, survenit la data de 19 decembrie 1942, uzufructul a revenit în întregime Mariei Florescu; printr-un act de donație, înregistrat de Tribunalul Ilfov la 31 iulie 1945, acțiunile aflate în posesia Mariei Florescu au fost transferate asupra fiului său, Marius Florescu.

- Hermann Fabritius jr. din Brașov, însă dreptul de vot și de uzufruct al acțiunilor sale se cuveneau exclusiv mamei, Maria Florescu, născută Schramm, conform deciziei Tribunalului Brașov - Secția Tutelară nr. 2798/1931; acesta și-a schimbat numele patronimic în Hermann Fabritius-Florescu, în

<sup>539</sup> *Ibidem*, d. 78/1929, f. 8.

conformitate cu actul de adopție nr. 4/1945 emis de Judecătoria Mixtă Orșova la data de 23 martie 1946.

- Victor Fabritius din Brașov, dar dreptul de vot și de uzufruct al acțiunilor sale aparținea în exclusivitate mamei, Maria Florescu, născută Schramm, conform deciziei Tribunalului Brașov - Secția Tutelară nr. 2798/1931; acesta și-a modificat numele patronimic în Victor Florescu, în baza deciziei instanței judecătorești amintită mai sus nr. 999 din 31 ianuarie 1946.

- ing. Ioan Drosescu din București.

- Antoinette Hüttl din Topleț.

- dr. Cornel Lăcătușiu din Orșova a cedat acțiunile sale lui Heinz Schramm la data de 1 mai 1944, iar acesta le-a transcris pe numele soției sale, Edith Schramm la 21 iunie 1945.

- Florin Zaharia din București ș.a. m. d.<sup>540</sup>

În baza hotărârii Adunării Generale Extraordinare a firmei din Topleț, întrunită în ziua de 8 decembrie 1945, au fost emise 147.000 noi acțiuni cu valoarea nominală de 2.500 lei fiecare, numărul acțiunilor firmei amintite ajungând la cifra impresionantă de 189.000; bineînțeles, această sporire substanțială a numărului acțiunilor a fost determinată de majorarea capitalului social. Prezentăm în continuare lista acționarilor firmei la începutul anului 1946: ing. Ioan Drosescu – 5.781 acțiuni; Hermann Fabritius-Florescu – 11.812 acțiuni; Victor Florescu – 11.813 acțiuni; Natalia de Farkass – 12.600 acțiuni; Maria Florescu – 22.500 acțiuni; Marius Florescu – 1.521 acțiuni; Hans Hilscher – 5.136 acțiuni; Antoinette Hüttl – 7.521 acțiuni; Carol Hüttl și moștenitorii săi – 20.907 acțiuni; Gertrude Kovács – 15.330 acțiuni; dr. Cornel Lăcătușiu – 294 acțiuni; Johanna Munk – 7.425 acțiuni; ing. Rudolf Munk – 5.166 acțiuni; Edith Roescu-Schramm – 2.613 acțiuni; Enric Roescu-Schramm – 43.560 acțiuni; Ada Ruzs – 14.991 acțiuni și Florin Zaharia – 30 acțiuni.

În cursul anului 1946 au fost operate și câteva transferuri de acțiuni ale firmei din Topleț: ing. Edith Roescu-Schramm a cumpărat 3.424 acțiuni de la Hans Hilscher și Gertrude Kovács, iar ing. Ioan Drosescu a achiziționat 331 acțiuni, prin cumpărare, de la Gertrude Kovács<sup>541</sup>.

<sup>540</sup> *Ibidem*, d. 87/1941-1947, f. 1-137.

<sup>541</sup> *Ibidem*, f. 193-194.

Printr-o nouă decizie adoptată în ședința Adunării Generale Extraordinare a firmei „Schramm, Hüttl & Schmidt” din 20 aprilie 1947, au fost emise 11.000 noi acțiuni, numărul total al acțiunilor firmei amintite fiind, acum, de 200.000, cu valoarea nominală de 15.000 lei fiecare. Și această decizie a fost determinată de majorarea considerabilă a capitalului social, iar acționariatul s-a păstrat – în linii mari – neschimbat până la naționalizare<sup>542</sup>.

\* \* \*

La rândul său, *capitalul social* al firmei din Topleț a suferit modificări substanțiale, determinate de necesitatea achiziționării de echipamente industriale moderne, capabile să asigure productivitate ridicată și să aducă profituri considerabile firmei.

La inaugurarea oficială a firmei amintite (1 ianuarie 1918), capitalul social era de 600.000 lei (echivalat în monedă românească în 1919).

În intervalul februarie 1924 - decembrie 1943 capitalul social a sporit considerabil, fapt explicabil prin eforturile depuse de conducerea firmei pentru adaptarea producției la cerințele pieței: 12.000.000 lei (februarie 1924), 30.000.000 lei (ianuarie 1926), 42.000.000 lei (iulie 1929) și 105.000.000 lei (decembrie 1943).

Astfel, în decurs de 25 ani, capitalul social al firmei s-a majorat de 175 ori, reflectând tendința permanentă de modernizare a acesteia<sup>543</sup>.

Capitalul social stabilit în luna decembrie 1943 (105.000.000 lei) s-a menținut la aceeași valoare până la sfârșitul anului următor (1944)<sup>544</sup>.

În anul 1945, răspunzând nevoilor firmei de a rămâne pe linia de plutire și de a rezista în fața presiunilor exercitate de autoritățile locale, capitalul social al acesteia a fost majorat, prin reevaluare și vărsământ în numerar, ajungând la valoarea de 472.500.000 lei<sup>545</sup>.

Capitalul social a fost majorat la 3.000.000.000 lei în luna aprilie 1947, în condițiile inflației crescânde și s-a menținut constant până la naționalizarea fabricii amintite<sup>546</sup>.

<sup>542</sup> *Ibidem*, f. 195-196.

<sup>543</sup> *Ibidem*, d. 111/1944-1948, f. 6-7.

<sup>544</sup> *Ibidem*, d. 124/1945, f. 51.

<sup>545</sup> *Ibidem*, d. 116/1944, f. nenumerotată.

<sup>546</sup> *Ibidem*, d. 87/1941-1947, f. 195-196.

Încă de la înființare, *personalul* fabricii s-a străduit, din răspuțeri, să asigure o productivitate ridicată, punându-și în valoare experiența profesională dobândită pe parcursul anilor.

Treptat, numărul salariaților a crescut proporțional cu numărul comenzilor primite, astfel încât, la sfârșitul anului 1937, pe statele de plată ale fabricii amintite figurau 681 angajați<sup>547</sup>.

Pe fondul unei crize acute de comenzi, numărul angajaților a scăzut considerabil, ajungând la 526 în anul 1938<sup>548</sup>.

Perspectiva războiului și primirea unor noi comenzi a determinat noi angajări, în luna martie 1939 fiind consemnați 557 salariați<sup>549</sup>.

În anii 1940-1943, fluctuația numărului de angajați a fost determinată de comenzile primite: 551 angajați în 1940<sup>550</sup>, 559 angajați în 1941<sup>551</sup>, 541 angajați în 1942<sup>552</sup> și 529 angajați în 1943<sup>553</sup>.

În intervalul august 1944 - iunie 1945, *personalul* fabricii a înregistrat o ușoară creștere datorită comenzilor ce trebuiau executate pentru armatele sovietică și română: 581 angajați în luna august 1944, dintre care 534 muncitori și 47 funcționari și, respectiv, 589 angajați în luna iunie 1945, dintre care 541 muncitori și 48 funcționari. Având o conducere formată, în mare majoritate, din etnici germani, se exercitau asupra firmei o serie de presiuni în scopul „românizării” *personalului* existent<sup>554</sup>.

Comprimările de personal din primăvara anului 1947 au afectat direct și firma din Toplet. Astfel, în luna aprilie 1947, aceasta număra 472 angajați, dintre care 387 muncitori și 85 funcționari. Activitatea firmei amintite era monitorizată de 4 administratori de supraveghere<sup>555</sup>.

Numărul angajaților firmei s-a menținut constant până la naționalizarea acesteia, în iunie 1948.

<sup>547</sup> *Ibidem*, d. 64/1937-1939, f. 36.

<sup>548</sup> *Ibidem*, f. 156.

<sup>549</sup> *Ibidem*, f. 183.

<sup>550</sup> *Ibidem*, d. 82/1940-1943, f. 10.

<sup>551</sup> *Ibidem*, f. 137.

<sup>552</sup> *Ibidem*, f. 282.

<sup>553</sup> *Ibidem*, f. 434.

<sup>554</sup> *Ibidem*, d. 122/1945, f. nenumărotată.

<sup>555</sup> *Ibidem*, f. nenumărotată.

\* \* \*

*Salarizarea* angajaților firmei „Schramm, Hüttl & Schmidt” reflectă preocuparea conducerii acesteia pentru asigurarea unui nivel de trai decent personalului său.

Variația salariilor în perioada interbelică a fost determinată de unii factori, precum: producția realizată, sistemul muncii în acord, facilitățile în natură, indicele inflației etc.

De pildă, salariile anuale obținute de angajații fabricii din Toplet în cursul anului 1937 variaua între 468-819.000 lei<sup>556</sup>, în anul următor între 1.896-86.916 lei<sup>557</sup>, iar în anul 1939 oscilau între valorile de 1.188-699.996 lei<sup>558</sup>.

În anii 1937-1938 se constată o creștere semnificativă a salariilor acordate muncitorilor necalificați și ucenicilor și o reducere drastică a salariilor primite de alte categorii de angajați, în condițiile în care s-au făcut concedieri masive. Situația s-a redresat parțial în anul 1939, ca urmare a sporirii numărului comenzilor din țară și a noilor angajări făcute.

Curba ascendentă s-a menținut și în anul 1940, salariile înregistrate la firma amintită oscilând între 1.200-1.584.000 lei<sup>559</sup>.

Adaptarea producției la nevoile stringente ale armatei române și militarizarea fabricii au adus modificări în politica de salarizare practică, cuvântul de ordine fiind moderație. Astfel, în intervalul 1941-1943, salariile anuale câștigate de angajații firmei amintite au cunoscut următoarele variații: 2.016-157.452 lei (1941)<sup>560</sup>; 2.460-247.596 lei (1942)<sup>561</sup>; 4.152-350.112 (1943)<sup>562</sup>.

Fondul de salarii alocat de conducerea fabricii s-a majorat simțitor în anii 1944-1946, în condițiile inflației galopante și a presiunilor sindicale. Astfel, în anul 1944, salariile primite de angajați se ridicau la valoarea de 241.136.600 lei<sup>563</sup>.

<sup>556</sup> *Ibidem*, d. 64/1937-1939, f. 46.

<sup>557</sup> *Ibidem*, f. 164.

<sup>558</sup> *Ibidem*, f. 192.

<sup>559</sup> *Ibidem*, d. 82/1940-1943, f. 19.

<sup>560</sup> *Ibidem*, f. 148.

<sup>561</sup> *Ibidem*, f. 294.

<sup>562</sup> *Ibidem*, f. 446.

<sup>563</sup> *Ibidem*, d. 116/1944, f. nenumărată.



Reașezarea salariilor și reforma monetară au avut, ca efect, diminuarea fondului de salarii rezervat angajaților firmei din Topleț. În 1947, salariile care au revenit angajaților firmei totalizau suma de 5.063.547 lei stabiliți (101.270.940 lei vechi)<sup>564</sup>.

Salarizarea angajaților firmei amintite nu va suferi modificări radicale până la naționalizare (iunie 1948).

\* \* \*

Pentru compensarea deficiențelor privind salarizarea, conducerea fabricii s-a străduit să asigure angajaților *facilități* în natură și bani, care să le îmbunătățească simțitor standardul de viață.

Economatul firmei amintite, înființat în luna iunie 1945, își procura – cu multă greutate – mărfurile care trebuiau distribuite angajaților.

La începutul anului 1946, situația s-a îmbunătățit vizibil. Astfel, în luna februarie 1946 economatul fabricii din Topleț s-a aprovizionat cu 10,4 t porumb în valoare de 14.851.200 lei<sup>565</sup>.

De asemenea, conform articolului 63 din contractul colectiv, în luna aprilie 1946 s-au distribuit, în mod gratuit, muncitorilor 145 perechi bocanci (mărimile 40-46), în valoare totală de 27.598.964 lei<sup>566</sup>.

Muncitorii care lucrau în condiții grele primeau lapte gratuit. De exemplu, în luna mai 1946 muncitorilor de la secțiile D.F.A., Vagoane și Vopsitorie le-au fost distribuiți 67,5 l lapte gratuit, datorită mediului toxic în care își desfășurau activitatea<sup>567</sup>.

Conducerea fabricii a dovedit înțelegere și față de problemele de sănătate ale angajaților săi. De pildă, în luna iulie 1946 un număr de 19 salariați ai firmei amintite au primit ajutoare de boală în valoare de 319.440 lei, diferențiat în funcție de gravitatea bolii și zilele de concediu medical prescrise<sup>568</sup>.

Aprovizionarea economatului firmei amintite cu articole de primă necesitate a rămas în atenția conducerii sale și în anul 1947. Astfel, în luna mai 1947 s-a plătit suma de 60.000.000 lei morii „Clara” din Lugoj pentru livrările de făină pe care această moară le-a făcut economatului firmei din Topleț<sup>569</sup>.

<sup>564</sup> *Ibidem*, d. 111/1944-1948, f. 65.

<sup>565</sup> *Ibidem*, d. 134/1946, f. 49.

<sup>566</sup> *Ibidem*, d. 128/1946, f. 76.

<sup>567</sup> *Ibidem*, f. 40.

<sup>568</sup> *Ibidem*, f. 48.

<sup>569</sup> *Ibidem*, d. 140/1947, f. 58.

În egală măsură, cantina angajaților firmei amintite era pregătită să răspundă celor mai exigente cerințe. În luna august 1947, cantina fabricii era aprovizionată cu alimente în valoare de 892.649.371 lei, constând în: 3,23 t făină de grâu, 2,9 t sare drob, 1 t țărâțe, 0,02 t ceapă, 1 t cartofi, 0,08 t porumb, 0,01 t zarzavaturi, 0,01 t fasole verde, 0,005 t slănină afumată ș.a. m. d.<sup>570</sup>

Tot acum, controlorul economic a descoperit mai multe mărfuri în depozitul economatului fabricii, care trebuiau distribuite angajaților săi: 306,4 m pânză („americă”), 27 buc. lacăte, 72 buc. ace de croșetat, 1,4 kg magneziu, 30 m panglică neagră, 10 m panglică albastră, 800 buc. cutii chibrituri, 40 buc. becuri pentru lămpi de buzunar, 22 perechi ciorapi bărbătești, 171 perechi ciorapi pentru copii și 3 buc. cămăși-flanelă<sup>571</sup>.

Din păcate, nu s-au păstrat informații despre modul cum au fost rezolvate problemele de ordin social ale angajaților firmei „Schramm, Hüttl & Schmidt” în anul 1948.

### ***1.2.g. Alte întreprinderi industriale din județul Severin***

În anul 1945 industria bănățeană se confrunta cu o serie de probleme de natură obiectivă și subiectivă.

- *Industria alimentară* era direct afectată de climatul economic intern:

- *Fabricile de bomboane* înregistrau o producție scăzută, din lipsă de zahăr, apelându-se la surogate care să înlocuiască bomboanele din zahăr. Se resimțea o mare lipsă de glucoză, deoarece necesitățile lunare ale fabricilor din regiune depășeau 20 t.

Din cauza lipsei zahărului și glucozei, fabricile lucrau cu întreruperi mari și se plângeau că, totuși, plătesc integral muncitorii, în timp ce prețurile de vânzare ale produselor proprii nu acopereau nici măcar cheltuielile de regie.

- *Fabricile de conserve de carne* aveau o situație deloc de invidiat: stocul de vite era foarte redus, deoarece tăierile se aflau sub regim special.

Tăierile se dovedeau, în egală măsură, nerentabile, pentru că vitele nu puteau fi cumpărate la prețuri oficiale.

- *Fabricile de bere* obțineau, chiar și în plin sezon, o producție foarte scăzută.

<sup>570</sup> *Ibidem*, f. 106.

<sup>571</sup> *Ibidem*, f. 102.

Principala materie primă, orzoaica, era destul de dificil de procurat. În aceste condiții, berea putea fi produsă din orzul pe care fabricile de bere l-au stocat din anul precedent.

- *Fabricile de unt* lucrau numai pentru armată, activitatea fiind foarte redusă datorită prețurilor foarte mici de vânzare a produselor proprii.

Colectorii de lapte preferau să vândă laptele la piață, la prețuri de speculă, decât să-l predea statului<sup>572</sup>.

- *Industria pielăriei* avea, la rândul său, o situație destul de dificilă: pieile brute erau repartizate de O.R.A.P.; deși distribuirea pieilor brute la fabricile de încălțăminte era controlată tot de către O.R.A.P., piața era invadată de pieile prelucrate în mod clandestin.

Aceste piei clandestine erau căutate pe piață, deși prețul lor era foarte ridicat, deoarece fabricile de încălțăminte practicau – în continuare – prețuri fabuloase, inaccesibile clientelei<sup>573</sup>.

- *Industria textilă* se confrunta, acum, cu cea mai acută lipsă de materii prime, cu excepția filaturilor.

Fabricile care executau comenzi pentru economate lucrau în condiții normale.

Cotele fixate de minister nu satisfăceau posibilitățile de prelucrare a fabricilor. Din acest motiv, pentru obținerea firelor necesare, țesătoriile cumpărau materia primă de pe piața neagră, la prețuri de speculă, astfel încât mărfurile obținute erau vândute cu prețuri enorme.

Textilele se găseau, tot mai rar, pe piață, din următoarele cauze: producția scăzută, reținerea – la vânzare – de către fabricanți de teama sabotajelor și a deprecierei banilor etc.

La *fabricile de pălării* se resimțea lipsa părului de iepure, necesar pentru confecționarea cloșurilor de fetru. Cotele de lână repartizate fabricilor de pălării erau nemulțumitoare, fapt ce a determinat creșterea alarmantă a prețurilor la produsele finite<sup>574</sup>.

- *Industria chimică* avea de rezolvat destule probleme:

- *Fabricile de săpun* își desfășurau activitatea conform programului stabilit de minister.

<sup>572</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 173/1945, f. 6.

<sup>573</sup> *Ibidem*, f. 8.

<sup>574</sup> *Ibidem*, f. 9.

Datorită cotei civile foarte reduse era semnalată o criză majoră de săpun, îndeosebi săpun de rufe.

Se menținea criza de grăsimi și acizi grași (nu erau aprobați pentru fabricarea săpunului), ulei de floarea-soarelui (se găsea foarte greu pe piață) și ulei deglicerinat (din lipsă de stocuri).

- La *fabricile de oțet* lipsea materia primă (vinurile), foarte scumpă. Acest fapt a cauzat o creștere exagerată a prețului la oțet.

S-a solicitat permisiunea ministerului de resort de a fabrica oțetul din esență de lemn, dar nu s-a primit nici un răspuns în acest sens.

- *Fabricile de produse galvanice* se confruntau cu lipsa unor materii prime, precum: tablă de zinc, cărbune special, granit și oxid de mangan, în majoritate importate din Germania. La aceasta se adăuga o lipsă acută de bachelită și galalit, materii prime necesare pentru fabricile care confecționau articole din materialele enumerate mai sus. Datorită prețurilor fluctuante, vânzările fabricilor de profil erau staționare<sup>575</sup>.

- *Industria metalurgică* trebuia să ia măsuri urgente pentru redresarea producției: aprovizionarea cu materii prime (minereuri de fier și fier vechi) era foarte dificilă, pentru că fabricile metalurgice nu primeau la timp vagoanele C.F.R. necesare pentru transportul materialelor la destinație.

De asemenea, lipsa mijloacelor de transport crea dificultăți în aprovizionarea cu combustibil, îndeosebi cărbunele de Petroșani și Lupeni.

Numărul insuficient de muncitori calificați, specializați în meserie, determina stagnarea vânzărilor de mărfuri proprii<sup>576</sup>.

- În *industria de electricitate* erau semnalate lipsuri foarte mari la plumb și oxizi de plumb, materii prime importate din străinătate.

*Fabricile de elemente galvanice* obțineau o producție redusă, datorită deficiențelor înregistrate în aprovizionarea cu materii prime. Astfel, produsele acestor fabrici erau vândute cu prețuri foarte ridicate. Se impunea, mai mult ca oricând, reluarea legăturilor comerciale cu străinătatea, în primul rând cu țările care furnizau materiile prime necesare funcționării acestor fabrici<sup>577</sup>.

- *Industria materialelor de construcție* se confrunta cu o lipsă acută de combustibil.

<sup>575</sup> *Ibidem*, f. 10.

<sup>576</sup> *Ibidem*, f. 12.

<sup>577</sup> *Ibidem*, f. 13.

Principala materie primă, pământul, era exploatat, de regulă, din gropile situate în imediata apropiere a fabricilor de profil.

Combustibilul, acordat în cote lunare de către Comisariatul General al Industriei Metalurgice, era insuficient și nu era primit la timp de către fabrici, datorită transporturilor deficitare. La aceasta se adăuga numărul îngrijorător de mare de muncitori necalificați.

Lipsa vagoanelor C.F.R. necesare transportării mărfurilor și greutatea întâmpinate în desfacerea acestora pe piață făceau ca producția să rămână staționară<sup>578</sup>.

- În *industria lemnului* se înregistra, de asemenea, lipsa mijloacelor de transport.

Și mâna de lucru se dovedea a fi o problemă spinoasă: în timpul concentrărilor, muncitorii s-au refugiat în fabricile din industria lemnului, iar după terminarea războiului au redevenit agricultori.

Deși, uneori, cererea era foarte mare, vânzările se mențineau la un nivel constant, datorită producției reduse<sup>579</sup>.

- *Industria de sticlărie și ceramică* avea aceleași probleme ca și alte ramuri industriale din zonă: dificultatea procurării materiilor prime și a transporturilor, care determinau practicarea unor prețuri exagerate la produsele fabricate de întreprinderile de profil.

Totuși, se remarcă lipsa smalțului, care putea fi procurat numai din străinătate, în primul rând din Cehoslovacia, numărul insuficient al specialiștilor și gravurilor artistice, astfel încât vânzările erau staționare<sup>580</sup>.

- *Industria de hârtie și arte grafice* se confrunta cu probleme asemănătoare.

La *fabricile de hârtie* se resimțea, din ce în ce mai mult, lipsa hârtiei, iar numărul lucrătorilor de specialitate se dovedea insuficient pentru valorificarea – la maximum – a capacităților de producție.

În *fabricile de arte grafice* se constata lipsa coloranților, dificultățile înregistrate în procurarea materiilor prime datorându-se transporturilor anevoioase<sup>581</sup>.

În *planul de mobilizare* pe anul 1946/1947 au fost înscrise o serie de întreprinderi care funcționau pe raza județului Severin:

<sup>578</sup> *Ibidem*, f. 14.

<sup>579</sup> *Ibidem*, f. 16.

<sup>580</sup> *Ibidem*, f. 17.

<sup>581</sup> *Ibidem*, f. 18.

1) *industria metalurgică și atelierele mecanice*: „Arico” - industrie metalurgică Lugoj; „Schramm, Hüttl & Schmidt”, fabrică de unelte agricole Topleț; „Energia”, fabrică de mașini Caransebeșul Nou.

2) *industria chimico-farmaceutică*: „Margina-Reșița”, alcool metilic și acid acetic Margina.

3) *industria materialelor de construcții*: „J. Muschong & Co.”, fabrică de țigle și cărămizi Lugoj.

4) *industria alimentară*: „Besco”, fabrică de lichior și rom Lugoj; Moara „Clara” Lugoj; Moara și Țesătoria Lugoj.

5) *industria textilă*: „Jandera”, industrie de textile Orșova; „Mercur”, țesătorie mecanică Lugoj; Fabrica textilă „Eșelnița” din localitatea omonimă; „Industria Textilă” Lugoj; Industria de Bumbac Lugoj; „Banatul”, țesătorie mecanică Lugoj.

6) *industria pielăriei*: „C. Kiszela”, industria pielii, confecții din piele și imitații Lugoj.

7) *industria lemnului*: „Forestiera Lomaș”, industrie forestieră și exploatare de păduri Zăvoi; Calea Ferată Forestieră C.A.P.S. Mănăștur; Fabrica de calapoade și mărfuri de lemn Lugoj; Industria Forestieră „Mehadia”, fabrică de cherestea și exploatarea lemnurilor de foc; Industria de lemn „Mundus-Borlova-Armeniș” Caransebeș; Fabrica de cherestea C.A.P.S. Mănăștur.

8) *uzinele electrice și alimentarea cu apă*: Serviciul Uzine Electrice - Direcția Băilor Herculan; Societatea Anonimă Comunală de Electricitate Făget<sup>582</sup>.

\* \* \*

Economia orașului *Lugoj* a înregistrat o însemnată dezvoltare în perioada interbelică. Recensământul din anul 1930 înregistrează 3.156 persoane ocupate numai în industrie (919 în industria textilă; 505 în industria alimentară etc.); 1.373 în comerț și credit; 504 în transporturi etc. În anul 1939 activau în oraș 5 instituții bancare (Banca de Credit Bănățean, Banca Lugojului, Banca Poporală Lugojană ș.a.); 4 societăți comerciale mari (lemn, pielărie, coloniale); 10 întreprinderi industriale pe acțiuni (Moara, Țesătoria, Industria de Bumbac, Industria Textilă, Fabrica de cărămizi ș.a.)

După cel de-al doilea război mondial, Lugojul își continuă ascensiunea economică și urbanistică. Alături de vechile sectoare (textile, materiale de

<sup>582</sup> *Ibidem*, d. 178/1946-1947, f. 2-9.

construcții) sunt dezvoltate ramuri noi (ceramică fină, utilaje de ridicat și transport)<sup>583</sup>.

Vom prezenta, în continuare, activitatea unor firme industriale care își desfășurau activitatea pe raza orașului Lugoj, reședința județului Severin.

• **„Moara și Țesătoria” S.A. Lugoj** s-a înființat în anul 1876, ca moară și fabrică de spirt, iar în anul 1910 s-a transformat în țesătorie mecanică de bumbac.

Având sediul în Lugoj, str. Oloșagului, nr. 8, întreprinderea beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei, pe baza Jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 346 din 4 martie 1926, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 166 din 28 iulie 1926.

*Puterea motrice* de care dispunea întreprinderea era impresionantă: un motor cu explozie fără scânteie electrică, cu o putere de 250 CP, construit în Germania în anul 1926 și 3 motoare electrice, cu o putere totală de 64 CP, unul dintre acestea fabricat la Viena în anul 1928. Fabrica era legată și de rețeaua comunală, electromotoarele cu o putere mai mică de 30 CP putând fi alimentate și din afara întreprinderii. De asemenea, fabrica avea 4 generatoare (cazane cu aburi): un generator trifazic „Ganz” (200 KVA, 380/220 V), un generator trifazic „AFG” (94 KVA, 380/220 V), un cazan „Cornwall” bitubular (presiunea de 11 atm. și suprafața de încălzire de 50 m<sup>2</sup>) și un cazan „Cornwall” monotubular (presiunea de 11 atm. și suprafața de încălzire de 19,6 m<sup>2</sup>)<sup>584</sup>.

Merită amintite *mașinile și instalațiile principale*, care asigurau funcționarea întreprinderii: 11 valțuri duble instalate în anii 1916-1929, 3 pietre de moară instalate în anul 1916, 4 site instalate în anii 1916-1927, 4 mașini de curățit gris duble instalate în anul 1916, 5 curățitoare instalate în anul 1916, 6 trioare instalate în anul 1916 și 1 cântar automat instalat în anul 1929. Majoritatea instalațiilor fabricii erau furnizate de firme din Ungaria și Germania<sup>585</sup>.

---

<sup>583</sup> Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timiș. Monografie*, Timișoara, Editura Marineasa, 1998, p. 112.

<sup>584</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 237/1926-1948, f. 89-90, 224.

<sup>585</sup> *Ibidem*, f. 92.

La ultima evaluare de asigurare (1945), *valoarea investițiilor* fabricii, numai în părțile incendiabile, se ridica la suma impresionantă de 450.000.000 lei<sup>586</sup>.

Fabrica utiliza – ca materii prime – fire de bumbac, celofibră, cânepă și vigogne, procurate din țară și din străinătate în măsura posibilităților<sup>587</sup>.

Producția de pânzeturi a înregistrat unele variații, în intervalul 1940-1944, determinate de dificultatea aprovizionării cu materii prime și de deficiențele manifestate în rețeaua de transporturi (între paranteze este trecut gradul de utilizare al capacităților de producție): în 1940 – 139,8 t (38,83%); în 1941 – 82,8 t (23%); în 1942 – 86,6 t (24,06%); în 1943 – 90 t (25%); în 1944 – 62,2 t (17,28%)<sup>588</sup>.

Deținem informații și despre producția întreprinderii în anii 1945-1946. Numai în prima jumătate a anului 1945 s-a realizat o producție de 21,1 t pânzeturi (11,72%), în condițiile în care fabrica dispunea de un stoc de mărfuri de aproximativ 14,2 t. În luna decembrie 1945, producția s-a micșorat din cauza sărbătorilor de iarnă, înregistrându-se următoarele valori: 1,052 t țesături nealbite, 0,396 t țesături albite, 0,228 t țesături vopsite și 0,035 t țesături din fire vopsite, adică – în total – 1,711 t țesături, vânzările crescând în ritm alert. Aceeași tendință se menținea și în luna iunie 1946, ultima dată pentru care avem informații privind producția: 1,543 t țesături nealbite, 1,607 t țesături albite și 0,095 t țesături din fire vopsite, în total 3,245 t țesături<sup>589</sup>.

*Capitalul social* al întreprinderii a cunoscut unele modificări pe parcursul timpului, generate de dorința de modernizare a instalațiilor existente și de obținere a unui randament sporit al producției: 4.000.000 lei (1928), 6.000.000 lei (1931) – pe baza permisiunii ministerului de resort, 30.000.000 lei (1944), 120.000.000 lei (1945) – prin reevaluarea bunurilor ș.a. m. d.<sup>590</sup>

De asemenea, *conducerea* fabricii și-a schimbat componența de câteva ori în această perioadă. De pildă, în anul 1931, conducerea efectivă a întreprinderii era asigurată de Hugó Löbl (director general) și Arthur Köppich (subdirector). În anul 1945, în locul vacant rămas în urma demisiei locotenent-colonelului (rez.) Eugen Chiticeanu a fost ales, ca membru în Consiliul de Administrație,

<sup>586</sup> *Ibidem*, f. 224.

<sup>587</sup> *Ibidem*, f. 224.

<sup>588</sup> *Ibidem*, f. 225.

<sup>589</sup> *Ibidem*, f. 225, 236, 239.

<sup>590</sup> *Ibidem*, f. 89, 94, 224, 236.



Victor Feneșiu. Adunarea Generală Ordinară din 17 aprilie 1946 l-a cooptat în Consiliul de Administrație al fabricii pe dr. Coriolan Băran, personalitate de prim rang a vieții politice bănățene<sup>591</sup>.

*Numărul* angajaților fabricii a înregistrat unele fluctuații, datorită capacității reale de producție și a vânzării mărfurilor obținute, pe piața internă. În 1931 personalul fabricii era alcătuit din numai 18 angajați, dintre care: personalul administrativ și tehnic – 6; muncitori calificați – 5; muncitori necalificați – 7. Până în anul 1940 numărul angajaților fabricii a crescut în mod spectaculos, reflectând dezvoltarea accelerată a producției. În perioada 1940-1945, în condițiile unor restricții drastice în privința angajării de noi salariați, numărul angajaților a scăzut în mod constant, excepție făcând anul 1942: în anul 1940 – 273 angajați (personal administrativ – 9, personal tehnic – 6, muncitori calificați – 72 și muncitori necalificați – 186); în anul 1941 – 212 angajați (personal administrativ – 11, personal tehnic – 6, muncitori calificați – 39 și muncitori necalificați – 156); în anul 1942 – 231 angajați (personal administrativ – 12, personal tehnic – 6, muncitori calificați – 58 și muncitori necalificați – 155); în anul 1943 – 204 angajați (personal administrativ – 17, personal tehnic – 14, muncitori calificați – 103 și muncitori necalificați – 72); în anul 1944 – 197 angajați (personal administrativ – 17, personal tehnic – 6, muncitori calificați – 29 și muncitori necalificați – 145); în anul 1945 – 189 angajați (personal administrativ – 18, personal tehnic – 5, muncitori calificați – 29 și muncitori necalificați – 137). Se observă menținerea unui număr ridicat de muncitori necalificați, care făceau imposibilă atingerea randamentului maxim de producție. Noi angajări au fost făcute în primul semestru al anului 1946, numărul salariaților ridicându-se la 214, dintre care 21 funcționari administrativi și tehnici și 193 muncitori<sup>592</sup>.

*Organizarea comercială* a întreprinderii este prezentată detaliat în statisticile industriale anuale întocmite de conducerea fabricii: avea reprezentanți în mai multe localități din țară (Târgu-Mureș, Brașov și Petroșani), își desfășura produsele în exclusivitate în Ardeal și Banat, acorda credite clienților pe termen de 30-45 zile<sup>593</sup>.

Întreprinderea acorda unele *înlesniri* angajaților săi: locuințe pentru muncitorii calificați și pentru tehnicieni, pe terenurile deținute de întreprindere;

<sup>591</sup> *Ibidem*, f. 90. 236, 239.

<sup>592</sup> *Ibidem*, f. 91-92, 225, 239.

<sup>593</sup> *Ibidem*, f. 94.

făină, tărâțe, porumb și legume, câte 8 m<sup>3</sup> lemne de foc, pentru iarnă și câte 40 m pânză pentru fiecare salariat, la prețul de cost<sup>594</sup>.

• **Țesătoria mecanică „Mercur” Lugoj** a fost înființată la începutul anului 1930 fiind preluată, la data de 1 martie 1930, de Eugen Braun și Martin Weitzner. În ziua de 20 martie 1935 Ernest Hirschl a cumpărat partea lui Martin Weitzner. Fabrica beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, încă de la data de 12 aprilie 1930.

*Forța motrice* a fabricii era asigurată de două mașini, cu o putere instalată totală de 65 CP: o mașină cu aburi stabilă de 40 CP și o mașină cu explozie fără scânteie electrică de 25 CP. La aceasta se adăugau generatorii cu aburi, cu o suprafață de încălzire de 33 m<sup>2</sup> și generatorii electrici de 110 KVA curent continuu<sup>595</sup>.

Întreprinderea avea 3 secții, cu toate instalațiile necesare desfășurării – în condiții optime – a procesului de fabricație: *Secția de bobinare și de urzit* dotată cu o mașină de urzit „Zell”, o mașină de urzit „Benninger” și o mașină de bobinat „Dobái”; *Secția de encolaj* înzestrată cu o mașină de encolaj „Zell”; *Secția de țesătorie* utilată cu 33 războaie de țesut<sup>596</sup>.

*Materiile prime și accesoriile* întrebuințate în procesul de producție (firele de bumbac și mătasea artificială) proveneau din țară și din străinătate (Austria, Italia ș.a. m. d.)<sup>597</sup>.

*Producția* a înregistrat o creștere semnificativă până în anul 1938, când a atins cota maximă: 193.000 m țesături de bumbac albite și 272.000 m țesături de bumbac nealbite, adică – în total – 465.000 m țesături de bumbac (51% din capacitatea maximă de producție).

În intervalul 1940-1944, producția a scăzut continuu (între paranteze – gradul de utilizare a capacităților de producție), datorită reducerii numărului comenzilor primite și a concurenței acerbe a fabricilor de profil din zonă: în 1940 – 47,502 t (26,4%); în 1941 – 21,470 t (23,9%); în 1942 – 18,962 t (21,1%); în 1943 – 28,838 t (32%); în 1944 – 12,327 t (13,7%)<sup>598</sup>.

<sup>594</sup> *Ibidem*, f. 95; vezi *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 5.

<sup>595</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 233/1930-1948, f. 243.

<sup>596</sup> *Ibidem*, f. 257.

<sup>597</sup> *Ibidem*, f. 246.

<sup>598</sup> *Ibidem*, f. 247, 258.

În cursul anului 1944 producția fabricii a scăzut cu aproximativ 35%, din multiple cauze: firele de bumbac de proastă calitate, prelucrarea mai greoaie a materiilor prime, alarmele frecvente, imposibilitatea de recuperare a orelor pierdute și revenirea la sistemul de salarizare cu ora<sup>599</sup>.

Activitatea fabricii s-a desfășurat cu intermitențe în anul 1945. Astfel, în primele două luni ale anului s-a realizat o producție de numai 0,26 t (14,4%), destul de redusă comparativ cu anul 1943<sup>600</sup>.

Din păcate, nu deținem informații despre producția obținută la fabrica amintită în anii 1946-1948.

*Capitalul social* a fabricii a fost majorat substanțial în perioada funcționării sale pe baza principiilor economiei de piață: 1.500.000 lei (1930), 2.000.000 lei (1936), 6.000.000 lei (1944)<sup>601</sup>.

*Conducerea* întreprinderii a cunoscut modificări sensibile în perioada 1930-1948. La scurt timp de la constituirea sa, fabrica era administrată de 2 funcționari, ambii de origine etnică evreiască: Ernest Hirschl și Eugen Braun. Eugen Braun, fiind singurul specialist în textile și în privința organizării comerciale a fabricii, a efectuat o călătorie de afaceri în câteva localități din țară (București, Timișoara, Arad și Sibiu) în intervalul noiembrie 1943 - februarie 1944.

Întreprinderea menționată mai sus a fost „românizată” în cursul anului 1943, prin asocierea lui Constantin Cernescu, absolvent al Academiei Militare, în calitate de director administrativ<sup>602</sup>.

*Numărul angajaților* a scăzut permanent, datorită dificultăților întâmpinate în procesul de producție și a concedierilor efectuate în această perioadă. De exemplu, în anul 1938 fabrica avea 48 salariați, dintre care: personal administrativ superior (subdirectori administrativi) – 1; personal administrativ inferior – 1; personal asimilat cu lucrătorii necalificați – 1; muncitori calificați – 5; muncitori necalificați – 37; ucenici – 3. Se menține tendința de păstrare a unui număr sporit de muncitori necalificați, în defavoarea optimizării producției.

În perioada 1940-1946 numărul angajaților fabricii s-a redus considerabil, din motivele expuse mai sus: 43 angajați în 1940, 39 – în 1941, 34 – în 1942,

<sup>599</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 4.

<sup>600</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 233/1930-1948, f. 257.

<sup>601</sup> *Ibidem*, f. 243, 257.

<sup>602</sup> *Ibidem*, f. 242, 255.

33 – în 1943, 34 – în 1944, 31 – în 1945, 27 – în primul trimestru al anului 1946<sup>603</sup>.

Conducerea fabricii acorda o serie de *facilități* angajaților săi: lemne de foc și alimente pentru sezonul rece, halate de lucru, majorări salariale, avansuri pentru cazuri sociale<sup>604</sup>.

Imediat după naționalizare (iunie 1948), întreprinderea a intrat în procedura de lichidare. Lichidarea sa urma să devină efectivă de la data de 1 august 1948, întreaga instalație rămânând la dispoziția Centralei Industriale a Bumbacului din Capitală<sup>605</sup>.

• **Țesătoria „Lugojana” Lugoj** s-a înființat la data de 1 august 1928. În ziua de 1 octombrie 1934 a preluat – în întregime – țesătoria firmei individuale Rudolf Barat, iar la data de 12 decembrie 1940 a primit denumirea de mai sus<sup>606</sup>.

*Forța motrice* era asigurată de două mașini cu explozie, sub marca „Wolff” și „Deutz”, cu o putere instalată totală de 48 CP și de către un generator electric de 8 KW curent continuu<sup>607</sup>.

Fabrica era dotată cu tot *utilajul* necesar, dispunând de 28 războaie de țesut, cu o capacitate zilnică de producție totală de cca 306 m<sup>608</sup>.

Întreprinderea utiliza *materii prime și accesorii* (fire de bumbac și celofibră) indigene, fără a proceda la importuri în acest sens<sup>609</sup>.

*Producția* a înregistrat o scădere accentuată în anii 1940-1946, datorită materiilor prime de proastă calitate și a deficiențelor rețelei de transporturi<sup>610</sup>.

Iată valorile producției realizate în această perioadă (între paranteze – gradul de utilizare a capacităților de producție): în 1940 – 194.400 m (77,76%); în 1941 – 127.200 m (50,88%); în 1942 – 89.972 m (35,99%); în 1943 – 71.123 m (28,45%); în 1944 – 35.668 m (14,26%); în primul semestru al anului 1945 – 8.945 m (7,16%); în luna decembrie 1946 – 1.430,6 m<sup>611</sup>.

<sup>603</sup> *Ibidem*, f. 244, 258-259.

<sup>604</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara, d. 165/1944, f. 4.

<sup>605</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Control Cazane, d. 233/1930-1948, f. 263.

<sup>606</sup> *Ibidem*, d. 252/1926-1948, f. 365.

<sup>607</sup> *Ibidem*, f. 367.

<sup>608</sup> *Ibidem*, f. 375.

<sup>609</sup> *Ibidem*, f. 372.

<sup>610</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara, d. 165/1944, f. 5.

<sup>611</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Control Cazane, d. 252/1926-1948, f. 376.

*Capitalul social* a crescut apreciabil în perioada 1928-1945, fiind necesară – mai mult ca oricând – modernizarea fabricii: 77.560 lei (1928), 327.560 lei (1929), 430.000 lei (1932), 650.000 lei (1933), 1.000.000 lei (1934), 2.200.000 lei (1937)<sup>612</sup>.

*Conducerea* fabricii s-a menținut neschimbată până la naționalizare. Astfel, din Consiliul de Administrație făceau parte: Andrea Flaviu (președinte), Tesfik Suleiman și Rudolf Barat (membri)<sup>613</sup>.

*Numărul angajaților* a înregistrat o scădere semnificativă în perioada 1940-1945, cu precădere în ultimii 2 ani ai acestei perioade: în 1940 – 34 angajați; în 1941 – 33; în 1942 – 32; în 1943 – 32; în 1944 – 22; în intervalul ianuarie-iunie 1945 – 19 angajați. Se constată, începând cu anul 1943, o creștere considerabilă a numărului muncitorilor calificați, însă, cu toate acestea, curba descendentă a producției s-a menținut intactă<sup>614</sup>.

Salariații fabricii beneficiau și de unele *înlesniri*, precum: lemne de foc, petrol și alimente pentru iarnă, pânză pentru halate și pentru nevoi casnice la prețul de fabricație<sup>615</sup>.

• **Țesătoria mecanică „Banatul” Lugoj** s-a înființat în anul 1945, fiind profilată pe țesăturile ușoare de bumbac<sup>616</sup>.

*Forța motrice* era asigurată de un motor Diesel, marca „Deutz”, cu o putere de 20 CP, un motor electric cu o putere de 19 CP și două dinamuri electrice, cu o putere de 9 CP fiecare<sup>617</sup>.

Secțiile fabricii erau dotate cu toate *mașinile și instalațiile* necesare: *Secția țesătorie* – 36 războaie de țesut mecanice, cu o capacitate zilnică de producție de cca 1.050 m; *Secția bobinătorie* – o mașină de bobinat cu 30 fuse și o mașină de canetat cu 20 fuse; *Secția urzitorie* – o mașină de urzit. Capacitatea ultimelor 3 mașini amintite corespundea capacității de prelucrare a celor 36 războaie de țesut mecanice de la Secția țesătorie<sup>618</sup>.

Întreprinderea prelucra *materii prime și semifabricate* (fire de bumbac) provenite din țară sau din străinătate. Materiile prime provenite din țară

<sup>612</sup> *Ibidem*, f. 366.

<sup>613</sup> *Ibidem*, f. 365.

<sup>614</sup> *Ibidem*, f. 376.

<sup>615</sup> *Ibidem*, f. 366; vezi *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 5.

<sup>616</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 207/1945-1946, f. 2.

<sup>617</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>618</sup> *Ibidem*, f. 2.

erau puse la dispoziția fabricii de către Ministerul Economiei Naționale. De asemenea, Oficiul Bunurilor Industriale de Consum (O.B.I.C.) repartiza fiecărei fabrici de profil cota de materii prime importate din U.R.S.S.<sup>619</sup>

*Producția* a înregistrat o creștere semnificativă, determinată de 2 factori esențiali: sprijinul efectiv al statului în aprovizionarea cu materii prime și faptul că fabrica nu a suferit de pe urma războiului. De pildă, în intervalul ianuarie-iunie 1945 s-a obținut o producție de 8.352,3 m molinouri, la sfârșitul anului 1945 s-a realizat o producție de 3.858,5 m țesături de bumbac și mixte, iar în luna decembrie 1946 a fost semnalată o producție de 6.735,2 m țesături de bumbac<sup>620</sup>.

*Capitalul social* al întreprinderii s-a menținut neschimbat până la naționalizare (2.000.000 lei)<sup>621</sup>.

Încă de la fondare, întreprinderea amintită s-a aflat în proprietatea lui Andrei Sipoș<sup>622</sup>.

*Numărul angajaților* s-a diminuat ușor în perioada iulie 1945 - martie 1946, în urma concedierii câtorva muncitori necalificați, de la 29 (în iulie 1945) la 26 (în martie 1946), dar aceștia erau – în continuare – preponderenți<sup>623</sup>.

Spre deosebire de alte fabrici de profil, întreprinderea amintită nu asigura facilități angajaților săi.

• **„Industria de Bumbac S.A.” Lugoș** a fost fondată în ziua de 3 decembrie 1927 și a fost pusă în funcțiune la 1 iunie 1928. Prin hotărârea Adunării Generale din 30 noiembrie 1936, denumirea firmei a fost schimbată din „Țesătoria Lengyel & Co.” în „Industria de Bumbac” Lugoș.

Având ca obiect confecționarea țesăturilor de bumbac, fabrica beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, în conformitate cu Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 856 din 12 aprilie 1928<sup>624</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de: 1 motor cu explozie, fără scânteie electrică, cu o putere instalată de 55 CP, construit în Germania și 18 motoare electrice, cu o putere instalată totală de 129 CP, furnizate de firme de specialitate din Germania și Suedia. La acestea se adaugă și generatorii

<sup>619</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>620</sup> *Ibidem*, f. 3, 12, 18.

<sup>621</sup> *Ibidem*, f. 2.

<sup>622</sup> *Ibidem*, f. 2.

<sup>623</sup> *Ibidem*, f. 3, 15.

<sup>624</sup> *Ibidem*, d. 223/1928-1949, f. 52.

de energie: 1 generator cu aburi, cu o presiune de 10 atm. și o suprafață de încălzire de 30 m<sup>2</sup> și 2 generatori electrici de curent continuu de 24 KW - 300 V, respectiv 13 KW - 150 V<sup>625</sup>.

Fabrica avea 6 secții, dotate cu toate *mașinile și instalațiile* necesare procesului de producție: *Secția de țesătorie* – 64 războaie de țesut, cu o capacitate de producție zilnică de 4.970 m țesături; *Secția de preparare* – 3 mașini de depănat, cu o capacitate de prelucrare zilnică de 600 kg fire de bumbac; *Secția de encolaj* – o mașină de scrobit, cu o capacitate de prelucrare zilnică de 900 kg fire de bumbac; *Secția de albitorie* – instalații de albitorie, cu o capacitate de producție zilnică de 900 kg țesături; *Secția de apretură* – instalații de apretură, cu o capacitate de producție zilnică de 900 kg țesături; *Secția de vopsitorie* – 3 mașini de vopsit, cu o capacitate de producție zilnică de 600 kg țesături și o capacitate de prelucrare zilnică de 150 kg fire de bumbac<sup>626</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri, mașini și instalații industriale în anul 1945 se ridica la 13.952.341 lei<sup>627</sup>.

*Materiile prime* utilizate în procesul de fabricație (firele de celofibră și de cânepă) erau procurate din țară și din străinătate, cu precădere din țări precum: Austria, Cehoslovacia, Italia și Anglia<sup>628</sup>.

*Producția* a înregistrat fluctuații, determinate de nivelul vânzărilor și de gradul de utilizare a capacităților de producție. De pildă, în anul 1928 s-a realizat o producție de 151.920 m pânză de bumbac<sup>629</sup>.

Folosind – din plin – mașinile și instalațiile din dotare și beneficiind de comenzi masive din țară, fabrica amintită a obținut – în anul 1933 – o producție efectivă de 854.302 m (96,1 t) țesături de bumbac<sup>630</sup>.

Datorită deficienței în aprovizionarea cu materii prime, determinată de legislația prohibitivă în domeniul industriei, și a uzurii utilajelor, în anul 1936 s-a constatat o ușoară scădere a producției față de perioada precedentă: 792.955 m (93,1 t) țesături de bumbac<sup>631</sup>.

<sup>625</sup> *Ibidem*, f. 55.

<sup>626</sup> *Ibidem*, d. 224/1941-1946, f. 38.

<sup>627</sup> *Ibidem*, f. 38.

<sup>628</sup> *Ibidem*, f. 39.

<sup>629</sup> *Ibidem*, d. 222/1928-1949, f. 101.

<sup>630</sup> *Ibidem*, f. 272.

<sup>631</sup> *Ibidem*, d. 223/1928-1949, f. 58.

Aceeași tendință de scădere a producției s-a menținut și în perioada 1936-1945. Astfel, în 1939 a fost înregistrată o producție de 548.148 m (73,4 t) țesături de bumbac<sup>632</sup>.

Prezentăm, în continuare, producția realizată în anii 1940-1945 (între paranteze – gradul de utilizare a capacităților de producție): în 1940 – 45,8 t (25,5%); în 1941 – 45 t (25%); în 1942 – 36,5 t (20,3%); în 1943 – 33,9 t (18,8%); în 1944 – 22,2 t (12,3%); în semestrul I al anului 1945 – 6,3 t (7%)<sup>633</sup>.

În condițiile reducerii vânzărilor cu 90%, la sfârșitul anului 1945 a fost obținută o producție de 4.381,6 m țesături<sup>634</sup>.

*Capitalul social* a fost majorat continuu, în încercarea de a achiziționa noi mașini și instalații, indispensabile procesului de fabricație: 1.200.000 lei, la fondare (1927)<sup>635</sup>; 4.500.000 lei (1933)<sup>636</sup>; 6.500.000 lei (1936)<sup>637</sup>; 8.000.000 lei (1939)<sup>638</sup>.

*Conducerea* întreprinderii a suferit unele modificări în perioada funcționării sale pe baza principiilor economiei de piață.

La fondarea sa, în anul 1927, conducerea fabricii era asigurată de Consiliul de Administrație, format din: Albert Lengyel (Lugoj), Alexandru Kóvacs (Lugoj), Adolf Polgár (Timișoara), Sigismund Roth (Arad). Filip Barat (Lugoj) și Simion Popper (Lugoj). Comitetul de Cenzori era reprezentat de dr. Alexandru Vasilie (Lugoj), Gheorghe Faur (Timișoara) și Iosif Steiner (Lugoj)<sup>639</sup>.

Din Consiliul de Administrație desemnat în anul 1933 făceau parte: Alexandru Kóvacs, Etel Kóvacs, Sigismund Roth, Albert Lengyel, Rosa Lengyel și Simion Popper<sup>640</sup>.

În anul 1936 s-au produs schimbări majore în conducerea fabricii, fiind impusă prezența unor etnici români în Consiliul de Administrație și Comitetul de Cenzori. Astfel, Consiliul de Administrație al întreprinderii era alcătuit,

<sup>632</sup> *Ibidem*, f. 166.

<sup>633</sup> *Ibidem*, d. 224/1941-1946, f. 39.

<sup>634</sup> *Ibidem*, f. 56.

<sup>635</sup> *Ibidem*, d. 222/1928-1949, f. 21.

<sup>636</sup> *Ibidem*, f. 268.

<sup>637</sup> *Ibidem*, d. 223/1928-1949, f. 53.

<sup>638</sup> *Ibidem*, f. 162.

<sup>639</sup> *Ibidem*, d. 222/1928-1949, f. 23.

<sup>640</sup> *Ibidem*, f. 267.



acum, din: Alexandru Kóvacs (președinte), col. Octavian Dulea, Albert Lengyel, Etel Kóvacs, Rosa Lengyel și Simion Popper. Comitetul de Cenzori era reprezentat prin: Victor Feneșiu, Gheorghe Faur și Arpad Wittenberger<sup>641</sup>.

În anul 1939 a survenit decesul lui Simion Popper, locul deținut de acesta în Consiliul de Administrație rămânând vacant<sup>642</sup>.

În anul 1944 s-a modificat radical componența conducerii întreprinderii. Astfel, a fost impusă – în calitate de administrator unic – Ecaterina Patyansky, iar în Comitetul de Cenzori au pătruns 2 minoritari germani (Gheorghe Engbarth și Iuliu Zamoth) și un minoritar maghiar (Gustav Székely)<sup>643</sup>.

La începutul anului 1946 au intervenit unele schimbări în Comitetul de Cenzori, Gustav Székely fiind suplinit, în activitatea sa, de Simion Mătășaru<sup>644</sup>.

Conducerea fabricii s-a menținut neschimbată până la naționalizare (iunie 1948).

*Numărul angajaților* întreprinderii a crescut în ritm constant în perioada interbelică: în 1928 – 27 angajați, dintre care 5 funcționari și 22 muncitori necalificați<sup>645</sup>; în 1933 – 61 angajați, dintre care 8 funcționari, 6 muncitori calificați, 44 muncitori necalificați și 3 ucenici<sup>646</sup>; în 1936 – 79 angajați, dintre care 7 funcționari, 10 muncitori calificați și 62 muncitori necalificați<sup>647</sup>; în 1939 – 90 angajați, dintre care 11 funcționari, 11 muncitori calificați și 68 muncitori necalificați<sup>648</sup>.

Se constată un fenomen îngrijorător, cu impact direct asupra producției fabricii amintite: menținerea unui număr foarte mare de muncitori necalificați și eforturile insuficiente de a angaja muncitori calificați.

În condițiile scăderii producției, numărul angajaților s-a redus considerabil în perioada 1940-1946: în 1940 – 74 angajați, dintre care 10 funcționari, 9 muncitori calificați și 55 muncitori necalificați; în 1941 – 74 angajați, dintre care 11 funcționari, 10 muncitori calificați și 53 muncitori necalificați; în 1942 – 69 angajați, dintre care 11 funcționari, 10 muncitori calificați și 48 muncitori

<sup>641</sup> *Ibidem*, d. 223/1928-1949, f. 52.

<sup>642</sup> *Ibidem*, f. 161.

<sup>643</sup> *Ibidem*, d. 224/1941-1946, f. 30.

<sup>644</sup> *Ibidem*, f. 60.

<sup>645</sup> *Ibidem*, d. 222/1928-1949, f. 98-99.

<sup>646</sup> *Ibidem*, f. 267.

<sup>647</sup> *Ibidem*, d. 223/1928-1949, f. 55.

<sup>648</sup> *Ibidem*, f. 162.

necalificați; în 1943 – 56 angajați, dintre care 12 funcționari, 6 muncitori calificați și 38 muncitori necalificați; în 1944 – 56 angajați, dintre care 12 funcționari, 6 muncitori calificați și 38 muncitori necalificați<sup>649</sup>; în 1945 – 48 angajați, dintre care 8 funcționari și 40 muncitori<sup>650</sup>; în 1946 – 44 angajați, dintre care 13 funcționari, 5 muncitori calificați și 26 muncitori necalificați<sup>651</sup>.

Întreprinderea își comercializa produsele în Ardeal și Banat, precum și în Capitală, prin intermediul a 4 comis-voiajori, având reprezentanți în două centre industriale importante (București și Cluj)<sup>652</sup>.

Personalul fabricii beneficia de puține *înlesniri*, în primul rând de dreptul de a utiliza o baie cu dușuri<sup>653</sup>.

• **Filatura de mătase din Lugoj** a fost înființată de către statul ungar în 1904 și a fost închiriată unei firme italiene, cu o mică întrerupere. Nu a funcționat deloc în perioada 1914-1921, în principal din cauza războiului. În 1921 a fost închiriată de către statul român, mai precis de către Ministerul Agriculturii și Domeniilor, lui Vasile P. Popa din Lugoj. A funcționat în această formulă până în luna iulie 1925, când, din cauza unor divergențe cu ministerul, a fost închisă. S-a redeschis în noiembrie 1927, însă, datorită pierderilor înregistrate în producție, a sistat lucrul la sfârșitul anului 1927. Cetățeanul elvețian E. Walcher a închiriat firma de la stat în luna februarie 1931, contractul său fiind reînnoit de mai multe ori (februarie 1933, decembrie 1934, mai 1935)<sup>654</sup>.

Din lipsă de materii prime, fabrica și-a încetat activitatea în ziua de 23 mai 1935. A fost repusă în funcțiune la 15 noiembrie 1936, fiind închiriată de firma „A. Avedissian”, cu sediul central în București. În luna februarie 1937 a sistat activitatea datorită deficiențelor în aprovizionarea cu materii prime și a imposibilității găsirii unor debușuri convenabile. În anii 1938-1939 a funcționat cu intermitențe, iar la 1 decembrie 1939 exploatarea filaturii a trecut în proprietatea văduvei cetățeanului elvețian, Maria Walcher<sup>655</sup>.

<sup>649</sup> *Ibidem*, d. 224/1941-1946, f. 39.

<sup>650</sup> *Ibidem*, f. 56.

<sup>651</sup> *Ibidem*, f. 62.

<sup>652</sup> *Ibidem*, d. 222/1928-1949, f. 268.

<sup>653</sup> *Ibidem*, d. 223/1928-1949, f. 162.

<sup>654</sup> *Ibidem*, d. 216/1922-1948, f. 88.

<sup>655</sup> *Ibidem*, f. 140.

Noi întreruperi ale activității, generate de lipsa materiilor prime (gogoșii de mătase) și de uzura instalațiilor, au fost semnalate în anii 1940-1941. Firma „Filatura de mătase E. Walcher” Lugoj și-a sistat activitatea la data de 30 iunie 1942, expirându-i contractul referitor la la închirierea Filaturii de mătase a statului. Deoarece, la licitația ținută în ziua de 7 martie 1942, firma amintită a fost închiriată de firma „Sericicola Română” S.A., nou constituită, activitatea urma să continue prin această societate, care plătea o chirie anuală de 1.250.000 lei. Trebuie menționat faptul că „Sericicola Română” s-a constituit cu un capital de 5.000.000 lei, fiind prevăzută reluarea activității filaturii la 14 iulie 1942.

Din cauza lipsei materiei prime și a cărbunelui, activitatea filaturii a mai fost stopată de câteva ori (septembrie 1942, decembrie 1942, aprilie 1944, august 1945)<sup>656</sup>.

Filatura și-a sistat definitiv activitatea începând de la 7 iulie 1946, întrucât contractul de închiriere cu statul a expirat la 30 iunie 1946 și nu a mai fost prelungit<sup>657</sup>.

Filatura de mătase din Lugoj a fost preluată, de la Societatea „Sericicola Română”, de către REAZIM din cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, care urma s-o exploateze în regie. Preluarea a fost făcută în ziua de 1 august 1946, când a încetat dreptul de funcționare al Societății „Sericicola Română”. În cursul anului 1946 nu s-a lucrat deloc la Filatura de mătase din Lugoj, întrucât contractul de închiriere cu M.A.D. a fost reziliat în conformitate cu Legea chiriilor din 1946. Până la expirarea termenului (30 iunie 1946) s-a procedat la repararea localului fabricii și a anexelor sale. Filatura și-a reluat efectiv activitatea la data de 3 februarie 1947<sup>658</sup>.

În pofida tuturor eforturilor depuse, din lipsă de materii prime, Filatura de mătase a Statului din Lugoj și-a încetat definitiv activitatea în ziua de 30 aprilie 1948<sup>659</sup>.

Fabrica beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, conform Jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 1419 din 15 decembrie 1932<sup>660</sup>.

<sup>656</sup> *Ibidem*, f. 201.

<sup>657</sup> *Ibidem*, f. 213.

<sup>658</sup> *Ibidem*, f. 221-223.

<sup>659</sup> *Ibidem*, f. 226.

<sup>660</sup> *Ibidem*, f. 88.

*Forța motrice a întreprinderii era asigurată de o mașină cu aburi, cu o putere de 25 CP, fabricată în Ungaria și de 3 motoare electrice, cu o putere instalată totală de 10,5 CP. La aceasta se adăugau și 2 generatori: un generator cu aburi, cu presiunea de 7 atm., având o suprafață de încălzire de 79,68 m<sup>2</sup> și un generator electric de 11 KW/110 V curent continuu<sup>661</sup>.*

*Mașinile și instalațiile principale ale fabricii constau din baterii cu câte 3 cazane pentru fiert și câte 30 baccinele de filat cu 6 fire (4 buc.), instalate în anul 1904<sup>662</sup>.*

*Valoarea investițiilor necesare pentru achiziționarea unor instalații noi, în anul 1946, era de 198.504.200 lei<sup>663</sup>, se adăuga la valoarea inițială a investițiilor (în terenuri, clădiri și instalații vechi), de aproximativ 8.300.000 lei<sup>664</sup>.*

Firma lugojeană lucra pentru firma „Abegg & Co.” din Zürich, care procura materiile prime (gogoșii de mătase) pentru Filatura de mătase din Lugoj și căreia îi era predată producția realizată de firma lugojeană, mărfurile sale fiind comercializate în întreaga țară<sup>665</sup>.

*Producția fabricii a înregistrat o scădere dramatică în perioada 1922-1934, datorită deselor întreruperi de activitate și a condițiilor dificile de aprovizionare cu materii prime: de la 12 t (1922) la 0,9 t borangic (1934)<sup>666</sup>.*

Schimbarea conducerii fabricii și comenzile ferme care trebuiau onorate cu prioritate au determinat o creștere considerabilă a producției până la intrarea României în al doilea război mondial. Astfel, în anul 1939 a fost realizată o producție de 10,073 t borangic, adică de cca 11,2 ori mai mare comparativ cu anul 1934<sup>667</sup>.

După terminarea războiului, producția s-a redresat parțial, în urma modernizării instalațiilor existente, astfel încât, în anul 1945 a fost înregistrată o producție de 2,652 t fire de mătase naturală<sup>668</sup>.

<sup>661</sup> *Ibidem.* f. 90.

<sup>662</sup> *Ibidem.* f. 91.

<sup>663</sup> *Ibidem.* f. 215.

<sup>664</sup> *Ibidem.* f. 90.

<sup>665</sup> *Ibidem.* f. 89.

<sup>666</sup> *Ibidem.* f. 6, 92.

<sup>667</sup> *Ibidem.* f. 145.

<sup>668</sup> *Ibidem.* f. 209.

Disfuncționalitățile apărute în activitatea fabricii în anii 1946-1947 au zădărnicit eforturile de redresare a producției începute în anul 1945.

În preajma desființării sale, în luna aprilie 1948, fabrica amintită a realizat o producție de 0,775 t fire de mătase naturală<sup>669</sup>.

*Capitalul social* a cunoscut unele variații, determinate de eforturile de modernizare a întreprinderii și de dorința de utilizare – la maximum – a capacităților de producție: 2.000.000 lei (1922), 600.000 lei (1936), 1.000.000 lei (decembrie 1939), 20.000.000 lei (1944), 100.000.000 lei (1946)<sup>670</sup>.

*Conducerea* fabricii a suferit unele modificări până la sistarea definitivă a activității sale (aprilie 1948). De pildă, în intervalul 1922-1931, firma a fost condusă de Vasile P. Popa<sup>671</sup>.

Din luna februarie 1931 și până la decesul său (decembrie 1939), firma a fost administrată de către cetățeanul elvețian E. Walcher, ulterior fiind preluată de soția sa, Maria Walcher<sup>672</sup>.

Duă preluarea sa de către Societatea „Sericicola Română” (1942), conducerea firmei era exercitată prin intermediul Consiliului de Administrație, alcătuit din Andrei Metzianu (președinte și administrator-delegat) și ing. Nicolae Vasilescu (consilier)<sup>673</sup>.

*Numărul angajaților* a fost strict determinat de valorile producției întreprinderii: în 1922 – 457 angajați, dintre care 7 tehnicieni, 50 muncitori calificați și 400 muncitori necalificați<sup>674</sup>; în 1934 – 204 angajați, dintre care 4 funcționari și 200 muncitori necalificați<sup>675</sup>; în 1939 – 214 angajați, dintre care 3 funcționari, 3 muncitori calificați și 208 muncitori necalificați<sup>676</sup>; în 1945 – 239 salariați, dintre care 10 funcționari și 229 muncitori necalificați<sup>677</sup>; în 1946 – 13 angajați, dintre care 9 funcționari și 4 muncitori necalificați<sup>678</sup>; în luna aprilie 1948 – 262 angajați, dintre care 8 funcționari și 254 muncitori<sup>679</sup>.

<sup>669</sup> *Ibidem*, f. 231.

<sup>670</sup> *Ibidem*, f. 141.

<sup>671</sup> *Ibidem*, f. 5.

<sup>672</sup> *Ibidem*, f. 140.

<sup>673</sup> *Ibidem*, f. 201.

<sup>674</sup> *Ibidem*, f. 7.

<sup>675</sup> *Ibidem*, f. 90.

<sup>676</sup> *Ibidem*, f. 143.

<sup>677</sup> *Ibidem*, f. 203.

<sup>678</sup> *Ibidem*, f. 216.

<sup>679</sup> *Ibidem*, f. 231.

Se constată tendința menținerii unui număr ridicat de muncitori necalificați, în detrimentul sporirii randamentului activității fabricii amintite.

Fabrica acorda unele *înlesniri* angajaților săi, precum: locuințe ocazionale, alimente și alte produse (petrol, lemne de foc, săpun etc.) la prețul de cost, un prânz gratuit la cantină ș.a. m. d.<sup>680</sup>

• „Lâna”, fabrică de vatelină Lugoj s-a înființat în luna noiembrie 1926, iar în luna ianuarie 1936 s-a mărit cu o țesătorie de bumbac<sup>681</sup>.

Fabrica menționată a fost vândută în mod forțat, la data de 1 decembrie 1940, legionarului ing. Ștefan Ilca din Lugoj, în cadrul eforturilor de „românizare” a economiei naționale, de fapt o măsură cu caracter antisemit evident<sup>682</sup>.

În noua formulă, fabrica de vatelină „Lâna” din Lugoj funcționa începând cu data de 17 februarie 1941, data înscrierii în registrul comercial sub nr. 3772 – Firme industriale, în mod neîntrerupt, cu mici excepții, determinate de lipsa materiilor prime<sup>683</sup>.

În cursul anului 1944, activitatea firmei amintite a fost întreruptă timp de 3 săptămâni, fiind imperios necesară refacerea stocului de materii prime<sup>684</sup>.

Unul dintre foștii proprietari ai firmei, Eduard Pfeifer, a fost nevoit să ceară anularea contractului de cumpărare din 1940, pe baza legii 607/1945, în fața instanțelor judecătorești. Deoarece procesul era în curs de desfășurare, fabrica nu fusese repusă în funcțiune nici în luna august 1947, iar perspectivele erau incerte<sup>685</sup>.

*Forța motrice* de care dispunea întreprinderea era reprezentată prin: o mașină cu explozie fără scânteie electrică (cu motorină), cu o putere instalată de 10 CP și un motor electric, cu o putere instalată de 3 CP<sup>686</sup>.

Întreprinderea avea două secții, înzestrate cu toate *instalațiile* necesare: *Secția de fabricare a vatei* – o mașină de bobinat, o mașină de urzit, două mașini tip „Raschel” și o mașină de scărmanat, având o capacitate zilnică

<sup>680</sup> *Ibidem*, f. 89, 202, 214.

<sup>681</sup> *Ibidem*, d. 230/1937-1947, f. 3.

<sup>682</sup> *Ibidem*, f. 96, 144.

<sup>683</sup> *Ibidem*, d. 221/1933-1947, f. 37.

<sup>684</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara, d. 165/1944, f. 6.

<sup>685</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Control Cazane, d. 230/1937-1947, f. 144.

<sup>686</sup> *Ibidem*, f. 4.

de producție de 100 kg; *Secția de țesătorie* – 16 războaie mecanice de țesut, având o capacitate zilnică de producție de 1.152 m<sup>687</sup>.

*Valoarea investițiilor* în clădiri, instalații și mașini, indispensabile în procesul de producție, se ridică la suma de 1.000.000 lei, la începutul anului 1945<sup>688</sup>.

Fabrica se aprovizionează cu *materii prime și accesorii* (fire de lână și de bumbac) din diverse localități din țară (București, Cislădie, Timișoara)<sup>689</sup>.

*Producția* fabricii a cunoscut o majorare substanțială în perioada interbelică, datorită eforturilor financiare făcute de conducerea sa pentru aprovizionarea cu materii prime și pentru modernizarea instalațiilor existente. De pildă, în anul 1937 întreprinderea a obținut o producție de 3.475 kg vatelină și 180.635 m pânzeturi, având și stocuri importante de mărfuri, însă primele semne alarmante începuseră să apară: fabrica utilizase doar 56% din capacitatea maximă de producție la secția de țesătorie, respectiv 23% la secția de vatelină<sup>690</sup>.

În anul 1940, în condițiile în care secția de vatelină funcționa sezonier, producția înregistrată atinge următoarele valori: 3.245 kg vatelină (22% din capacitatea maximă de producție) și 200.846 m pânzeturi (58% din capacitatea maximă de producție)<sup>691</sup>.

Datorită dificultăților semnalate în aprovizionarea cu materii prime și a sistării temporare a activității la secția de țesătorie, în anul 1942 a fost realizată o producție destul de scăzută, comparativ cu anii precedenți: 519,45 kg vatelină (2,88% din capacitatea maximă de producție)<sup>692</sup>.

Producția a fost întreruptă, de câteva ori, datorită luptelor desfășurate în zonă în toamna anului 1944, iar tendința descrescătoare a continuat din lipsă de materii prime<sup>693</sup>.

Datorită procesului în care era implicat fostul proprietar al firmei, în anii 1945-1947 a fost sistată activitatea acesteia, iar reluarea producției la

<sup>687</sup> *Ibidem*, f. 131.

<sup>688</sup> *Ibidem*, f. 131.

<sup>689</sup> *Ibidem*, f. 101.

<sup>690</sup> *Ibidem*, f. 7.

<sup>691</sup> *Ibidem*, f. 131.

<sup>692</sup> *Ibidem*, f. 103.

<sup>693</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 6.

începutul anului 1948 era puțin probabilă<sup>694</sup>.

*Capitalul social* a cunoscut unele modificări în perioada funcționării fabricii pe baza principiilor economiei de piață: 800.000 lei (1941), respectiv 726.370 lei (1945). Deși această valoare s-a menținut în anii următori, fabrica nu și-a mai reluat activitatea, din motivele prezentate mai sus<sup>695</sup>.

De la fondarea sa până în luna decembrie 1940, *conducerea* întreprinderii a fost exercitată de frații Eduard și Francisc Pfeifer, de origine etnică cvreiască<sup>696</sup>.

La sfârșitul anului 1940, conducerea fabricii a fost preluată – în mod samavolnic – de ing. Ștefan Ilca din Lugoj, legionar notoriu din localitate, iar în anii 1945-1947 era pe rol procesul dintre Eduard Pfeifer și Ștefan Ilca, în urma căruia urma să se decidă soarta întreprinderii<sup>697</sup>.

*Personalul* întreprinderii a sporit în perioada interbelică, în anul 1937 înregistrându-se un număr de 13 muncitori necalificați<sup>698</sup>.

După o ușoară creștere, semnalată în anul 1940, când fabrica număra 16 angajați, dintre care un funcționar, un muncitor calificat și 14 muncitori necalificați, în anul 1942 numărul angajaților a scăzut dramatic (2), previziunile fiind sumbre pentru perioada următoare<sup>699</sup>.

Deșeurile rezultate din procesul de fabricație erau revalorificate prin refilare la o filatură, în amestec de 10-20% deșeu la 80-90% lână<sup>700</sup>.

Fabrica acorda unele *înlesniri* angajaților săi: salariul minim prevăzut de legile în vigoare în perioadele de oprire temporară a producției, din cauza lipsei de materii prime și remunerații speciale de Crăciun<sup>701</sup>.

• **Industria de blănuri și piei fine din Lugoj** a fost înregistrată la Oficiul Registrului de Comerț sub nr. 2815 – Firme industriale, la data de 2 noiembrie 1933, având – drept scop – imitarea blănurilor veritabile și fabricarea pielii pentru mănuși<sup>702</sup>.

<sup>694</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 230/1937-1947, f. 144.

<sup>695</sup> *Ibidem*, f. 97, 131.

<sup>696</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>697</sup> *Ibidem*, f. 144.

<sup>698</sup> *Ibidem*, f. 5.

<sup>699</sup> *Ibidem*, f. 98, 131.

<sup>700</sup> *Ibidem*, f. 102.

<sup>701</sup> *Ibidem*, f. 97.

<sup>702</sup> *Ibidem*, d. 221/1933-1947, f. 3, 22.



Se pornea de la premisa că industria blănăriei era foarte slab reprezentată în această regiune, neexistând – până la acea dată – nici o fabrică pentru prelucrarea blănurilor, astfel încât se impunea importarea unor cantități însemnate de blănuri prelucrate<sup>703</sup>.

În cursul anului 1934 întreprinderea nu a putut lucra din lipsă de materii prime, datorită faptului că nu i s-a acordat autorizație de import<sup>704</sup>.

Fabrica și-a reluat activitatea în anul 1935, însă, în 1937, din lipsă de materii prime, s-au prelucrat comenzi izolate de la particulari, în cantități foarte mici, iar producția în serie a stagnat, datorită neobținerii autorizației de import pentru materiile prime necesare<sup>705</sup>.

Întreprinderea amintită a fost desființată la data de 1 august 1938, din următoarele motive: a utilizat materii prime din import, cu prețuri de cost de 5 ori mai mari decât blănurile brute importate; a primit, de puține ori, autorizații de import pentru materiile prime necesare; lipsa acută a materiilor prime; instalațiile învechite etc.<sup>706</sup>

La începutul anului 1943 instalațiile fabricii au fost supuse unor reparații radicale, pentru repunerea sa în activitate, condiționată, însă, de aprovizionarea riguroasă cu materii prime. Lipsa informațiilor despre fabrica amintită în anii următori ne îndreptătesc să credem că nu și-a mai reluat activitatea<sup>707</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de 3 motoare electrice, fabricate de firmele „Ganz” (Ungaria) și AEG (Germania), cu o putere instalată totală de 4 CP, destul de vechi și uzate<sup>708</sup>.

Fabrica era dotată cu următoarele *mașini și instalații*, necesare în procesul de producție, furnizate de firme din țară și străinătate („Carl Wehling” Leipzig, „Singer” Viena ș.a. m. d.): o mașină de tuns, o mașină de epilat, un butoi de vopsit, un butoi de curățat, un cilindru cu piatră ponce, două „Kaspel-uri” de vopsit și o mașină de cusut blană<sup>709</sup>.

<sup>703</sup> *Ibidem*, f. 8.

<sup>704</sup> *Ibidem*, f. 14.

<sup>705</sup> *Ibidem*, f. 23, 31.

<sup>706</sup> *Ibidem*, f. 39.

<sup>707</sup> *Ibidem*, f. 42.

<sup>708</sup> *Ibidem*, f. 23, 32.

<sup>709</sup> *Ibidem*, f. 26.

*Valoarea investițiilor* în instalații industriale, în anul 1937, era destul de redusă (106.341 lei)<sup>710</sup>.

Aprovizionarea cu *materii prime și accesorii* s-a dovedit a fi o problemă destul de spinoasă încă de la înființarea întreprinderii amintite. În memoriul de justificare a fondării sale (11 noiembrie 1933) se preciza faptul că materiile prime utilizate în fabricație (pieile crude de vulpe, iepure, lup, mistreț, căprioară, oaie, capră etc.) urmau să sufere o serie de modificări (tăbăcire, prelucrare și colorare), după metode de lucru foarte moderne, utilizate exclusiv în țările dezvoltate în aceste ramuri<sup>711</sup>.

La început, au fost folosite – cu prioritate – piei de miel, pentru fabricarea mănușilor și piei de iepure, pentru fabricarea lutrului. Deoarece pielea iepurilor indigeni s-a dovedit impropriu confecționării lutrului, corespunzând acestui scop numai pielea iepurilor din Australia, fabrica a fost nevoită să abandoneze prelucrarea pieilor din țară. În consecință, a solicitat obținerea dreptului de a importa această materie primă, absolut necesară existenței sale, însă a obținut – din străinătate – numai 140 kg piele de iepure în primul semestru al anului 1934, în ultimul semestru al anului fiindu-i refuzate autorizațiile de import cerute pe un ton imperativ. Fabrica avea nevoie, anual, de 3.500 kg piei de iepure din Australia, în caz contrar riscând sistarea activității, la care se adăugau cca 500 kg piei de miel din Argentina, utilizate la fabricarea blănii numită «Breitschwantz», însă și cererea de import pentru aceste piei a fost respinsă de ministerul de resort. Datorită faptului că întreprinderea amintită era unica în țară care fabrica lutru de tip «Breitschwantz», iar aceste materii prime erau importate în cantități apreciabile, devenea absolut necesară acordarea materiilor prime cerute. Erau vizate și considerente de ordin politic: ing. Ilca, proprietarul firmei, specializat în Germania în branșa pielăritului fin, era un industriaș de origine română și era prioritară sprijinirea – la maximum – a elementului românesc în toate sectoarele economiei<sup>712</sup>.

*Producția* a înregistrat valori destul de modeste, din motivele enumerate mai sus. Astfel, în anul 1935, a fost realizată o producție constând în 2.000 buc. piei de mănuși, utilizând cca 6,6 % din capacitatea maximă de producție<sup>713</sup>.

<sup>710</sup> *Ibidem*, f. 31.

<sup>711</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>712</sup> *Ibidem*, f. 14.

<sup>713</sup> *Ibidem*, f. 28.

Fabricația în serie a stagnat în anul 1937, din lipsă de materii prime, în majoritate importate din Australia și Argentina. Apoi, din aceleași motive, întreprinderea a fost desființată în luna august 1938, urmând să-și reia activitatea în luna martie 1943, însă acest lucru nu s-a mai întâmplat niciodată<sup>714</sup>.

*Capitalul social* a rămas neschimbat, având o valoare destul de modestă: 130.000 lei<sup>715</sup>.

*Conducerea efectivă* a fabricii a fost exercitată de ing. chimist Ștefan Ilca din Lugoj în întreaga perioadă de funcționare a firmei<sup>716</sup>.

*Numărul angajaților* a fost destul de redus, încă de la punerea în funcțiune a întreprinderii (noiembrie 1933): 5 muncitori necalificați și 2 funcționari<sup>717</sup>.

În urma concedierilor, determinate de comenzile foarte reduse și de dificultățile înregistrate în aprovizionarea cu materii prime, în anul 1935 fabrica amintită avea 3 angajați, dintre care 1 muncitor calificat și 2 muncitori necalificați<sup>718</sup>.

*Vânzările* mărfurilor produse de firmă erau determinate de lipsa materiilor prime, iar capitalul social insuficient nu permitea acordarea de *înlesniri* angajaților săi<sup>719</sup>.

• **„Industria Textilă” S.A. Lugoj** a fost înființată în anul 1907 de către societatea anonimă „Adolf Auspitz & Co.”, care a fost lichidată forțat. Societatea anonimă menționată mai sus a preluat, prin licitație, întregul stabiliment industrial în anul 1911<sup>720</sup>.

Fabrica și-a încetat complet activitatea la data de 28 octombrie 1944, datorită faptului că firmele furnizoare de fire nu au livrat deloc materiile prime necesare procesului de producție<sup>721</sup>.

Întreprinderea beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, în conformitate cu Jurnalul Consiliului de Miniștri din 28 februarie 1925<sup>722</sup>.

<sup>714</sup> *Ibidem*, f. 31, 39, 42.

<sup>715</sup> *Ibidem*, f. 31.

<sup>716</sup> *Ibidem*, f. 30.

<sup>717</sup> *Ibidem*, f. 7.

<sup>718</sup> *Ibidem*, f. 33.

<sup>719</sup> *Ibidem*, f. 23.

<sup>720</sup> *Ibidem*, d. 227/1925-1948, f. 300.

<sup>721</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 4.

<sup>722</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 227/1925-1948, f. 300.

*Forța motrice* a fabricii era asigurată de: o mașină cu aburi dublă, cu o putere instalată de 420 CP, construită de firma „Erste Brüner Maschinenfabrik” din Cehoslovacia; o mașină cu aburi semistabilă, cu o putere instalată de 750 CP, construită de firma „Lang” din Ungaria; un motor cu explozie fără scânteie electrică, cu o putere instalată de 75 CP, construită de firma „Güldner Aschaffenberg” din Germania; 665 motoare electrice, cu o putere instalată totală de 1.100 CP, construite de firmele AEG din Germania și „Asca” din Suedia. La acestea se adăugau 3 generatori cu aburi, având o suprafață de încălzire totală de 456 m<sup>2</sup> și o presiune totală de 59 atm., 2 generatori electrici cu curent continuu (35 KW/150 V, respectiv 13 KW/550 V) și 2 generatori electrici cu curent trifazic (250 KW/380-220 V, respectiv 700 KW/380-220 V)<sup>723</sup>.

Fabrica avea două secții, înzestrate cu următoarele *mașini și instalații* principale: *Secția de lână* – 74 războaie mecanice pentru postavuri și stofe; *Secția de bumbac* – 600 războaie mecanice pentru bumbac. Majoritatea instalațiilor erau uzate și învechite, fiind instalate în primele 3 decenii ale secolului XX<sup>724</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații, în anul 1934, se ridica la suma, deloc neglijabilă, de 170.279.749 lei<sup>725</sup>.

Întreprinderea utiliza *materii prime și accesorii* procurate din țară și din străinătate (Cehoslovacia, Austria, Italia, Anglia, Franța, Elveția și Germania): fire de bumbac și de mătase artificială, lână de oaie, făină de cartofi, sodă calcinată și caustică, chimicale ș.a. m. d.<sup>726</sup>

În anul 1944, în preajma desființării sale, firma făcea intervenții repetate pentru obținerea de materii prime, stocurile dovedindu-se insuficiente<sup>727</sup>.

Informațiile despre *producția* întreprinderii sunt relativ puține. De pildă, în anul 1934 au fost obținute următoarele sortimente de mărfuri: 951,529 m țesături de bumbac albite, 1.067.936 m țesături de bumbac vopsite cu o singură culoare, 2.382.765 m țesături de bumbac vopsite cu două culori, 1.982.615 m țesături de bumbac nealbite și nevopsite, 330.766 m țesături de mătase artificială, 10.640 m țesături de burete, 215.643 m țesături de lână,

<sup>723</sup> *Ibidem*, f. 302.

<sup>724</sup> *Ibidem*, f. 303.

<sup>725</sup> *Ibidem*, f. 302.

<sup>726</sup> *Ibidem*, f. 304.

<sup>727</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara, d. 165/1944, f. 4.

170 buc. stofe țesute. Fabrica încă lucra la 64,6% din capacitatea maximă de producție<sup>728</sup>.

În anul 1944, producția a scăzut cu aproximativ 20%, comparativ cu anul 1943, fiind obținute numai 20.000 m pânzeturi<sup>729</sup>.

*Capitalul social* a fost majorat substanțial în anul 1934, ajungând la 28.000.000 lei, datorită achiziționării unor mașini din import: 10 motoare electrice, două mașini de bobinat, o mașină de tuns postav și o mașină de făcut urzeală<sup>730</sup>.

*Conducerea* întreprinderii era exercitată de către Oswald Brăneanu. Din *Consiliul de Administrație* făceau parte: N.N. Săveanu (președinte), Hugo Kammer (vice-președinte), dr. Gheorghe Dobrin (vice-președinte), avocat Iosif Fenyés, H. Balmer, Arpad Pollak și Oswald Brăneanu (director). *Comitetul de Cenzori* era reprezentat prin: Ioan Harambașa, dr. Cornel Lușșa, Grigore Popescu și Alexandru Wagner (expert-contabil)<sup>731</sup>.

*Personalul* întreprinderii a cunoscut o creștere semnificativă până în anul 1934, când erau înregistrați 593 angajați, dintre care: 93 funcționari administrativi și tehnici (75 cetățeni români și 18 cetățeni străini), 341 muncitori calificați, 157 muncitori necalificați și 2 ucenici. În anii următori, din lipsă de materii prime, numărul angajaților a cunoscut o curbă descendentă<sup>732</sup>.

*Organizarea comercială* a întreprinderii consta în 4 comis-voiajori care desfăceau produsele direct la fabrică. Mărfurile realizate ajungeau în toate provinciile țării (Transilvania, Banat, Oltenia, Muntenia, Moldova, Bucovina și Basarabia)<sup>733</sup>.

Conducerea fabricii acorda o serie de *înlesniri* angajaților săi: locuințe în chirie pentru 500 muncitori; lemne ieftine sau chiar gratuite; îmbrăcăminte ieftină și, în parte, gratuită; alimente la cel mai scăzut preț; pământ arabil; chirie, iluminat și încălzire gratuite<sup>734</sup>.

<sup>728</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 227/1925-1948, f. 304.

<sup>729</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 4.

<sup>730</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 227/1925-1948, f. 302.

305.

<sup>731</sup> *Ibidem*, f. 300.

<sup>732</sup> *Ibidem*, f. 302.

<sup>733</sup> *Ibidem*, f. 301.

<sup>734</sup> *Ibidem*, f. 301.

În cursul anului 1944, angajații firmei amintite s-au bucurat și de alte facilități, precum: majorări salariale peste plafonul admis și halate de lucru<sup>735</sup>.

• **• Tesătoria mecanică „E. Szenderszky” din Lugoj** s-a pus în funcțiune la data de 1 aprilie 1931<sup>736</sup>.

Prin cererea înregistrată la Regionala a IV-a Industrială Timișoara sub nr. 1091 din 13 ianuarie 1947, firma amintită solicita sistarea temporară a activității sale din lipsă de materii prime. Această sistare era motivată prin faptul că O.B.I.C.-ul a repartizat, la data de 16 octombrie 1946, cantitatea de 1,8 t și, respectiv, la data de 19 noiembrie 1946, cantitatea de 1,86 t fire de bumbac de la Filatura „Meva” din Cisnădie, repartiție care nu fusese executată până la începutul anului 1947, cu toate că firma de mai sus a vărsat contravaloarea acestei cantități. Firma lugojeană mai specifica, în cererea sa, faptul că, în acest interval de timp, a somat – de mai multe ori – Filatura „Meva” să-i livreze cantitatea de fire de bumbac repartizată de O.B.I.C., însă, până la data întocmirii cererii nu s-a primit nici un răspuns.

Firma nu și-a mai reluat activitatea după această dată<sup>737</sup>.

Fabrica beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, în conformitate cu Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 49 din 1931<sup>738</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de o mașină cu aburi simplă, cu o putere instalată de 50 CP. La aceasta se adăugau: un generator (cazan) cu aburi, cu o suprafață de încălzire de 30 m<sup>2</sup> și o presiune de 8 atm., precum și un generator electric de 8,4 KW curent continuu<sup>739</sup>.

Fabrica amintită avea 4 secții, înzestrate cu *mașinile și instalațiile* necesare procesului de producție: *Secția de țesătorie* – 36 războaie mecanice; *Secția de bobinătorie* – 3 mașini de bobinat; *Secția de encolaj* - o mașină de urzit și encolat; *Secția mecanică* – o mașină cu aburi, cu o putere de 35 CP și un dinam, cu o putere de 10 CP (220 V curent continuu pentru iluminat)<sup>740</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale, se ridică la suma de 3.610.022 lei stabilizați, conform legii din 7 februarie 1929<sup>741</sup>.

<sup>735</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 4.

<sup>736</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 255/1930-1947, f. 166.

<sup>737</sup> *Ibidem*, f. 204.

<sup>738</sup> *Ibidem*, f. 166.

<sup>739</sup> *Ibidem*, f. 168.

<sup>740</sup> *Ibidem*, f. 178.

<sup>741</sup> *Ibidem*, f. 178.

Fabrica utilizează *materii prime și accesorii* provenite din țară (Cisnădie, Sibiu, Galați, București) și din străinătate, cu precădere din U.R.S.S.<sup>742</sup>

*Producția* a înregistrat creșteri semnificative în anii 1932-1939, determinate de folosirea – la maximum – a capacităților de producție. În perioada 1940-1944 producția a variat după cum urmează (între paranteze – gradul de utilizare a capacităților de producție): în 1940 – 208.340 m (27,7%); în 1941 – 208.482 m (27,7%); în 1942 – 121.752 m (16,2%); în 1943 – 247.626 m (33%); în 1944 – 72.747 m (9,71 %) <sup>743</sup>.

Scăderea producției cu 30% în 1944, comparativ cu anul precedent, a fost determinată de câteva cauze: lipsa materiilor prime (firele de bumbac), în cazul menținerii stocului la același nivel fabrica fiind nevoită să oprească producția și trecerea la sistemul de salarizare cu ora <sup>744</sup>.

Tendința descrescătoare s-a manifestat și în anul 1945, înregistrându-se o producție de numai 37.916 m (2,09%) <sup>745</sup>.

Aprovizionarea masivă cu materii prime din Uniunea Sovietică a determinat sporirea producției, astfel încât în anul 1946 a fost realizată o producție de 69.992,17 m (6,1%) <sup>746</sup>.

Din motivele enumerate mai sus producția a fost sistată definitiv la începutul anului 1947.

*Capitalul social* s-a majorat substanțial, în încercarea de a aduce mașini și instalații moderne: de la 6.940.583 lei (1940) la 10.000.000 lei (1944) <sup>747</sup>.

*Conducerea* întreprinderii a fost exercitată, de la fondare până la desființare, de soții Szenderszky: Ernestine, în calitate de proprietară și Francisc, în calitate de director <sup>748</sup>.

În condițiile fluctuației producției, a dificultăților înregistrate în aprovizionarea cu materii prime și a reducerii comenzilor, *numărul angajaților* fabricii a scăzut considerabil (cu excepția anilor 1943-1944): în 1940 – 33 angajați (3 funcționari și 30 muncitori necalificați); în 1941 – 28 angajați (3 funcționari și 25 muncitori necalificați); în 1942 – 24 angajați (3 funcționari și 21 muncitori necalificați); în 1943 – 25 angajați (3 funcționari și 22 muncitori

<sup>742</sup> *Ibidem*, f. 172, 196.

<sup>743</sup> *Ibidem*, f. 179.

<sup>744</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 4.

<sup>745</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 255/1930-1947, f. 186.

<sup>746</sup> *Ibidem*, f. 200.

<sup>747</sup> *Ibidem*, f. 167, 178.

<sup>748</sup> *Ibidem*, f. 166.

necalificați); în 1944 – 26 angajați (3 funcționari și 23 muncitori necalificați); în 1945 – 19 angajați (3 funcționari și 16 muncitori necalificați); în 1946 – 17 angajați (4 funcționari, 2 muncitori calificați și 11 muncitori necalificați). Se constată diminuarea numărului de muncitori necalificați, pentru a spori randamentul muncii<sup>749</sup>.

Fabrica acorda unele *îlesniri* angajaților săi: alimente și lemne de foc pentru sezonul rece, majorări salariale, avansuri ș.a. m. d.<sup>750</sup>

• „**Textor**” - **Industria de Textile Lugoj** a fost înființată în 1923, a funcționat cu întreruperi până la data de 31 decembrie 1929, când a fost încheiat un contract de arendare cu „Industria Textilă” Lugoj. A fost pusă în funcțiune în ziua de 1 octombrie 1935, sub denumirea „Țesătoria mecanică de bumbac Robert Schwertner”. La 1 ianuarie 1937 a devenit proprietatea doamnei Schwertner Willhelmina, iar la data de 15 iulie 1939, în urma recăsătoririi doamnei Schwertner, și-a schimbat denumirea în „Textor” - Industria de Textile (proprietar Wilhelmina Stohandl). În ziua de 15 ianuarie 1946, firma „Triumtex” Lugoj a închiriat fabrica de la firma „Textor” din aceeași localitate<sup>751</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de două motoare electrice „Siemens-Schuckert”, cu o putere instalată de 20 CP, la care se adăuga un generator (cazan) cu aburi, cu o suprafață de încălzire de 1 m<sup>2</sup> și o presiune de 4 atm.<sup>752</sup>

Fabrica era dotată cu toate *mașinile și instalațiile* necesare în procesul de producție: 10 războaie de țesut marca „Roscher”, 14 războaie de țesut marca „Hohlbaum” și 4 războaie de țesut marca „Torvay”<sup>753</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale se ridica la suma de 1.556.308 lei<sup>754</sup>.

*Materiile prime și accesoriile* întrebuințate în procesul de fabricație (fire de bumbac, celofibră și vigogne) proveneau din țară (Pucioasa, Cislădie, București) și din străinătate, în primul rând din Uniunea Sovietică<sup>755</sup>.

<sup>749</sup> *Ibidem*, f. 179, 195.

<sup>750</sup> *Ibidem*, f. 167.

<sup>751</sup> *Ibidem*, d. 250/1923-1948, f. 235, 272.

<sup>752</sup> *Ibidem*, f. 237.

<sup>753</sup> *Ibidem*, f. 241.

<sup>754</sup> *Ibidem*, f. 237.

<sup>755</sup> *Ibidem*, f. 242, 278.



*Producția întreprinderii* a crescut constant în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial, datorită folosirii – la maximum – a instalațiilor moderne din dotare. De pildă, în 1944 se constata o majorare a producției cu peste 25%, comparativ cu anul precedent, datorită comenzilor pentru armată<sup>756</sup>.

După ce a înregistrat o scădere spectaculoasă, cauzată de uzura instalațiilor și de scăderea numărului comenzilor, în cursul anului 1945 (17.702 m țesături, față de 61.357 m în 1944), după schimbarea proprietarului și obținerea unor materii prime din import, producția s-a majorat considerabil în 1946 (87.817 m țesături)<sup>757</sup>.

În preajma naționalizării (iunie 1948) a fost realizată o producție de 1.76 t țesături, deloc de neglijat pentru acea perioadă<sup>758</sup>.

*Capitalul social* a cunoscut o serie de modificări, determinate de eforturile depuse de conducerea fabricii pentru modernizarea instalațiilor existente și pentru obținerea unei productivități sporite: 20.000 lei aur (1923), 200.000 lei (1927), 850.000 lei (1935), 789.628 lei (1936), 1.321.026 lei (1937), 1.951.026 lei (1938), 2.296.886 lei (1939), 3.000.000 lei (1940), 5.000.000 lei (1942), 7.000.000 lei (1943), 12.700.000 lei (1944), 8.500.000 lei (1945), 30.000.000 lei (1946)<sup>759</sup>.

Și *conducerea întreprinderii* și-a schimbat componența, din motivele prezentate mai sus. Astfel, în anul 1944, întreprinderea era condusă efectiv de către Kurt Stohandl, în calitate de director<sup>760</sup>.

În anul 1946, conducerea firmei se afla în mâinile celor 3 coproprietari: Sani Herscovici, Louis Schönfeld și Bercu Butnaru<sup>761</sup>.

*Numărul angajaților* a înregistrat unele fluctuații, raportate la comenzile executate și la capitalul social de care dispunea întreprinderea în cauză: în 1944 – 24 angajați, dintre care 7 funcționari, 1 muncitor calificat, 16 muncitori necalificați și 1 ucenic; în 1946 – 22 angajați, dintre care 6 funcționari, 1

<sup>756</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 4.

<sup>757</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 250/1923-1948, f. 243, 260, 280.

<sup>758</sup> *Ibidem*, f. 297.

<sup>759</sup> *Ibidem*, f. 236, 238, 253, 273.

<sup>760</sup> *Ibidem*, f. 235.

<sup>761</sup> *Ibidem*, f. 272.

muncitor calificat și 15 muncitori necalificați; în luna iunie 1948 – 21 angajați, dintre care 4 funcționari și 17 muncitori<sup>762</sup>.

Conducerea fabricii acorda unele *înlesniri* angajaților săi: majorări salariale, lemne de foc pentru iarnă și halate de lucru<sup>763</sup>.

• **„Industria de Posamanterie” S.i.n.c. Lugoj** s-a înființat în anul 1923 sub denumirea de „Wiha”, Industria de Posamanterie, lucrând până în anul 1929, când a intrat în lichidare. În anul 1934 și-a reluat activitatea, sub îndrumarea unuia dintre foștii săi proprietari, iar la data de 25 aprilie 1935 conducerea firmei a fost preluată de către Carol Zavada. Câteva luni a fost coproprietar Francisc Kolleth, iar din luna august 1937 în conducerea firmei s-a implicat și Gheorghe Engbarth<sup>764</sup>.

La data de 11 mai 1943 a fost vândută firmei „Erwa”, iar aceasta, la rândul său, a cumpărat firma „Luciflor” în ziua de 25 noiembrie 1943. Firma „Luciflor” a fost lichidată definitiv la 15 martie 1945, prin licitație publică, fiind preluată de către Mihai Iancic<sup>765</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de două motoare electrice, cu o putere instalată totală de 7 CP<sup>766</sup>.

Fabrica era înzestrată cu următoarele *mașini și instalații*: 26 mașini prelucrătoare, o mașină pentru răsucit, 3 mașini pentru cusut ciorapi, 3 mașini de ajustat ș.a. m. d. Aceste mașini au fost furnizate de diferite firme din străinătate („G. Stein” și „Ritterhaus” Berlin, „J. Burghardt” și „Gottfried” Viena etc.)<sup>767</sup>.

*Valoarea investițiilor* în mașini și instalații industriale, arendate de la foștii proprietari, în anul 1945 se ridica la suma de 4.000.000 lei<sup>768</sup>.

Întreprinderea amintită folosea, în procesul de producție, *materii prime și semifabricate* (mătase artificială și vigogne), procurate de la filatura „Vâscoza Românească” SAR Lupeni<sup>769</sup>.

<sup>762</sup> *Ibidem*, f. 239, 274, 297.

<sup>763</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 4.

<sup>764</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 225/1922-1948, f. 246.

<sup>765</sup> *Ibidem*, f. 320.

<sup>766</sup> *Ibidem*, f. 247.

<sup>767</sup> *Ibidem*, f. 323.

<sup>768</sup> *Ibidem*, f. 318.

<sup>769</sup> *Ibidem*, f. 318.

*Producția* firmei amintite a crescut continuu în perioada interbelică, în anul 1939 fiind realizată o producție de 3.749 kg mărfuri (galoane de lână, mătase, bumbac și fire metalice; șnururi de mătase, bumbac și fire metalice; ceaprazuri de lână și mătase; nasturi pentru plapumă; pijamale, etc.), adică 33% din capacitatea maximă de producție<sup>770</sup>.

Vechea firmă fiind lichidată prin licitație publică, iar registrele fiind depuse la tribunal, nu sunt cunoscute datele privind producția în anii 1940-1944<sup>771</sup>.

În anul 1944 programul de lucru s-a redus considerabil, din următoarele cauze: lipsa materiilor prime, în special a firelor de lână, mătase și bumbac; lipsa comenzilor, datorită profilării firmei pe articole de lux și a pierderii vechilor debușuri (Moldova, Basarabia și Dobrogea); deficitul de capital și de credit. În consecință, producția a scăzut cu 60%, comparativ cu anul 1943<sup>772</sup>.

În condițiile efortului de război, în anul 1945 a fost realizată o producție mult diminuată (715 kg), determinată și de stocul de mărfuri de dimensiuni impresionante (220.481 kg)<sup>773</sup>.

În preajma naționalizării (iunie 1948) a fost înregistrată o producție de 17.120 m, constatându-se o creștere sensibilă a vânzărilor comparativ cu anii anteriori<sup>774</sup>.

*Capitalul social* a cunoscut variații neesențiale în această perioadă: 1.053.268 lei (1939), respectiv 1.000.000 lei (1945)<sup>775</sup>.

Schimbările intervenite în *conducerea* fabricii în acest interval au fost prezentate mai sus.

*Numărul angajaților* întreprinderii a scăzut continuu, din lipsă de materii prime și comenzi: în 1939 – 21 angajați (1 director administrativ, 3 funcționari, 1 muncitor calificat și 16 muncitori necalificați); în 1945 – 17 angajați (4 funcționari și 13 muncitori necalificați); în iunie 1948 – 14 angajați (3 funcționari și 11 muncitori)<sup>776</sup>.

<sup>770</sup> *Ibidem*, f. 250.

<sup>771</sup> *Ibidem*, f. 319.

<sup>772</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 4.

<sup>773</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 225/1922-1948, f. 327.

<sup>774</sup> *Ibidem*, f. 361.

<sup>775</sup> *Ibidem*, f. 247, 318.

<sup>776</sup> *Ibidem*, f. 248, 322, 361.

Conducerea întreprinderii acorda unele înlesniri angajaților săi: avansuri în numerar și majorări salariale de 30-50%<sup>777</sup>.

• „**C. Kiszela**” S.A., **industria de articole din piele Lugoj** a fost înființată în 1917, iar în anul 1923 a fost transformată în societate anonimă. La început s-a ocupat numai cu fabricarea articolelor de șelărie, ulterior reprofilându-se pe confecționarea articolelor de marochinărie<sup>778</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de 9 motoare electrice, cu o putere instalată totală de 32 CP<sup>779</sup>.

În procesul de fabricație erau utilizate următoarele *mașini și instalații* principale: o mașină de presat cu mână, o mașină de egalizat, o mașină de fâlțuit, o mașină de lustruit, un compresor, 10 mașini de cusut, 3 mașini de presat excentrice ș.a. m. d. Aceste mașini au fost furnizate de diverse firme din țară și din străinătate („Krause” Leipzig, „Choemos” Frankfurt, „Deutsch” Timișoara, „Elsner” Dresda, Industria de fier „Seracu” Arad, „Berwanger” Lugoj, „Messer & Co.” Frankfurt ș.a. m. d.)<sup>780</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri, mașini și instalații industriale, în anul 1945, era de 63.000.000 lei<sup>781</sup>.

Întreprinderea utiliza *materii prime și accesorii*, provenite din țară (București, Lugoj, Ploiești, Ferdinand, Timișoara, Bocșa Montană, Margina, Reșița) și din străinătate (Germania): piele, mușama, căptușală, mucava, fier balot, sârmă, chimicale, coloranți, carbid, dizolvant, acetona, hârtie, fermoare, ață ș.a. m. d.<sup>782</sup>

Materiile prime erau destul de greu de obținut de la ORAP, în primul rând pielăria, preferându-se înlocuirea sa – în mare parte – cu mușamale. De asemenea, lipseau carbidul și oxigenul, procurate din Ardeal<sup>783</sup>.

*Producția* întreprinderii a înregistrat o scădere continuă în anii 1940-1945, cu excepția anului 1943, datorită dificultăților în aprovizionarea cu materii prime și a uzurii instalațiilor existente: în 1940 – 88.892 buc. (33,3%); în 1941 – 86.898 buc. (33,3%); în 1942 – 67.516 buc. (33,3%); în 1943 –

<sup>777</sup> *Ibidem*, f. 321.

<sup>778</sup> *Ibidem*, d. 229/1921-1945, f. 299.

<sup>779</sup> *Ibidem*, f. 301.

<sup>780</sup> *Ibidem*, f. 303.

<sup>781</sup> *Ibidem*, f. 317.

<sup>782</sup> *Ibidem*, f. 305.

<sup>783</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 4.

99.918 buc. (33,3%); în 1944 – 65.380 buc. (41,3%); în semestrul I 1945 – 32.392 buc. (50,3%). Având un caracter sezonier, firma amintită depindea foarte mult de tendințele modei<sup>784</sup>.

*Capitalul social* al întreprinderii s-a majorat considerabil în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial, ajungând – în anul 1945 – la valoarea de 6.000.000 lei<sup>785</sup>.

*Conducerea* fabricii se afla în mâinile a 2 cetățeni de origine cehă: M. Wanek (director) și F. Wanek (administrator unic). Din *Comitetul de Cenzori* făceau parte: G. Kiszela, V. Chevereșan și E. Kiszela<sup>786</sup>.

*Numărul angajaților* firmei a înregistrat unele fluctuații, datorate comenzilor primite, aprovizionării cu materii prime și altor factori de natură obiectivă sau subiectivă: în 1940 – 76 angajați (12 funcționari, 28 muncitori calificați și 36 muncitori necalificați); în 1941 – 86 angajați (10 funcționari, 27 muncitori calificați și 49 muncitori necalificați); în 1942 – 74 angajați (7 funcționari, 24 muncitori calificați și 43 muncitori necalificați); în 1943 – 61 angajați (10 funcționari, 16 muncitori calificați și 35 muncitori necalificați); în 1944 – 57 angajați (9 funcționari, 14 muncitori calificați și 34 muncitori necalificați), în 1945 – 42 angajați (7 funcționari, 10 muncitori calificați și 25 muncitori necalificați)<sup>787</sup>.

Angajații fabricii beneficiau de multe *înlesniri*, acordate de conducerea acesteia: o cantină pentru 50 persoane, majorări salariale, avansuri, halate de lucru etc.<sup>788</sup>

• **Moara „Clara” din Lugoj** a fost înființată în anul 1916. În anul 1940 a fost expropriată și a fost preluată – din nou – de vechii proprietari la 20 septembrie 1944. În 1944 moara a fost exploatată de arendașul Matei Alexandru din Ploiești, care, la plecare, a luat cu el și arhiva. Proprietarii care au preluat moara sunt: văduva Clara Schwartz (50%), Clara Kincs (30%), Maria Hubian (5%), Luiza Hubian (5%), Rudolf Ohrenstein (5%) și Gotfried Ohrenstein (5%)<sup>789</sup>.

<sup>784</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 229/1921-1945, f. 306, 318.

<sup>785</sup> *Ibidem*, f. 300, 317.

<sup>786</sup> *Ibidem*, f. 299.

<sup>787</sup> *Ibidem*, f. 318.

<sup>788</sup> *Ibidem*, f. 300.

<sup>789</sup> *Ibidem*, d. 235/1925-1948, f. 199.

În toamna anului 1947 moara întâmpina mari greutăți financiare, întrucât rentabilitatea era mult mai mică față de cheltuielile propriu-zise ale morii, angajaților, precum și față de impozitele aferente către stat și comună. La aceasta se adăuga aprovizionarea deficitară cu piese de schimb, curele de transmisie și articole tehnice, în general<sup>790</sup>.

La sfârșitul anului 1947, firma amintită solicita Ministerului Industriei și Comerțului – Direcția Salarii și Tarife, reînnoirea autorizației de lucru ore suplimentare, în conformitate cu Decizia nr. 86/1947 a Comisiei pentru redresare economică și stabilizare monetară, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 240/1947. Se pornea de la premisa că era singura moară comercială din județul Severin care aproviziona cu făină atât populația civilă, cât și multe unități ale armatei române, iar – prin natura producției – era în legătură directă cu repartiția cerealelor și transporturile<sup>791</sup>.

*Forța motrice* consta dintr-un motor electric de 20 CP, întrebuințat pentru presa de ulci, construit de firma „Siemens” și furnizat de uzina electrică, în cazul că moara nu funcționa. De asemenea, moara dispunea de un motor alimentat cu gaz sărac, construit de firma „Horsby”, cu o forță motrice de 200 CP<sup>792</sup>.

Firma amintită utiliza, în procesul de fabricație, următoarele *mașini și instalații*: 7 curățiitoare complete, 1 valț simplu, 5 valțuri duble, două mașini de curățat gris, 2 cilindri, o presă hidraulică pentru ulei ș.a. m. d. Acestea au fost construite de firme din străinătate, precum: „Miag” Dresda, „Ganz” Budapesta etc.<sup>793</sup>

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri, mașini și instalații industriale, la nivelul anului 1945, se ridica la suma de 40.000.000 lei<sup>794</sup>.

În procesul de fabricație erau prelucrate *materii prime și accesorii* procurate din județele Severin, Timiș-Torontal și Dolj (grâu, secară și porumb)<sup>795</sup>.

*Producția* întreprinderii a sporit considerabil la majoritatea sortimentelor în anii celui de-al doilea război mondial, excepție făcând anul 1945, datorită

<sup>790</sup> *Ibidem.* f. 214.

<sup>791</sup> *Ibidem.* f. 215.

<sup>792</sup> *Ibidem.* f. 201, 214.

<sup>793</sup> *Ibidem.* f. 202.

<sup>794</sup> *Ibidem.* f. 212.

<sup>795</sup> *Ibidem.* f. 203, 212.

materiilor prime suficiente, repartizate de către forurile competente, comenzilor pentru armata română și aprovizionării – în condiții optime – cu combustibil (lemne de foc): în 1941 – 2.131 t (19,75%); în 1942 – 2.826 t (25,5%); în 1943 – 2.955 t (30,25%); în 1944 – 3.764 t (39,25%); în semestrul I 1945 – 1.460 t (32,25%)<sup>796</sup>.

În condițiile funcționării sale neîntrerupte, fabrica a atins capacitatea maximă de producție în anul 1947<sup>797</sup>.

*Capitalul social* al întreprinderii s-a majorat substanțial în perioada funcționării sale pe baza principiilor economiei de piață, ajungând – în 1945 – la valoarea de 6.089.380 lei<sup>798</sup>.

*Conducerea* firmei amintite a cunoscut, în această perioadă, unele modificări importante. În perioada 1941-1944 a fost preluată de Comitetul Național de Românzare (C.N.R.). În toamna anului 1944 a revenit în posesia fostei proprietare (Clara Kincs), aflată sub conducerea fostului director tehnic (Zoltan Deutsch) și a soțului proprietarei (Adalbert Kincs)<sup>799</sup>.

*Numărul angajaților* s-a menținut relativ constant în anii 1940-1947, cu puține fluctuații, fiind destul de apropiat de cel necesar pentru atingerea capacității maxime de producție (40); în anul 1940 – 35 angajați (6 funcționari, 15 muncitori calificați și 14 muncitori necalificați); în anul 1941 – 35 angajați (7 funcționari, 15 muncitori calificați și 13 muncitori necalificați); în anul 1942 – 33 angajați (6 funcționari, 15 muncitori calificați și 12 muncitori necalificați); în anul 1943 – 33 angajați (7 funcționari, 14 muncitori calificați și 12 muncitori necalificați); în anii 1944-1945 – 31 angajați (6 funcționari, 13 muncitori calificați și 12 muncitori necalificați); în anii 1946-1947 – 29 angajați<sup>800</sup>.

Conducerea fabricii acorda unele *facilități* angajaților săi: făină, tărâțe și porumb, în mod gratuit; majorări salariale; lemne de foc și alimente pentru sezonul rece; consultații efectuate de medicii Casei cercuale, la nevoie<sup>801</sup>.

<sup>796</sup> *Ibidem*, f. 213-214.

<sup>797</sup> *Ibidem*, f. 214.

<sup>798</sup> *Ibidem*, f. 212.

<sup>799</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 6.

<sup>800</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 235/1925-1948, f. 213-214.

<sup>801</sup> *Ibidem*, f. 200, 214.

• „**J. Muschong et Comp.**”, fabrică de țiglă și cărămidă S.A. Lugoj a fost înființată în anul 1888, aflându-se în proprietatea firmei „Bohn et Comp.”. În anul 1907 a primit denumirea de „J. Muschong et Comp.” s.i.n.c. Până în anul 1926 a fost proprietatea lui Jacob Muschong și a soției sale, iar în 1926 s-a transformat în societate anonimă pe acțiuni. Încă din anul 1907 funcționa și a doua fabrică de țiglă și cărămidă, tot în Lugoj. Aceluiași proprietar îi aparținea fabrica de țiglă „Sântimbru” S.A. din comuna omonimă (jud. Alba)<sup>802</sup>.

Întreprinderea beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, în conformitate cu Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1524 din 6 iulie 1921<sup>803</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de: 5 mașini simple cu aburi, cu o putere instalată totală de 1.260 CP, furnizată de firma „Lang” Budapesta; o mașină semi-stabilă cu aburi, cu o putere instalată de 80 CP, construită de firma „R. Wolf” Magdeburg; o mașină cu explozie fără scânteie electrică, cu o putere instalată de 20 CP, furnizată de firma „D. Ehrenburg” Leipzig. La aceasta se adăugau 2 generatori de energie: un generator (cazan) cu aburi cu o suprafață de încălzire de 781,43 m<sup>2</sup> și un generator electric de 72,50 KW curent continuu<sup>804</sup>.

Fabrica avea în dotare următoarele *mașini și instalații*: 15 prese de țiglă sistem „Revolver”, instalate în perioada 1888-1924, două prese de țiglă tip „solzi”, instalate în perioada 1905-1907; 3 prese de cărămidă, instalate în perioada 1888-1907; 3 prese de țiglă tip „coamă”, instalate în perioada 1888-1907<sup>805</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale atingea, în anul 1944, suma de 44.657.232 lei<sup>806</sup>.

În procesul de fabricație au fost prelucrate *materii prime și accesorii* ușor de procurat de pe piața internă (în primul rând – de la Turda): ipsos și pământ<sup>807</sup>.

<sup>802</sup> *Ibidem*, d. 241/1936-1946, f. 152.

<sup>803</sup> *Ibidem*, f. 152.

<sup>804</sup> *Ibidem*, f. 153-154.

<sup>805</sup> *Ibidem*, f. 158.

<sup>806</sup> *Ibidem*, f. 153.

<sup>807</sup> *Ibidem*, f. 159.



*Producția* firmei amintite avea un caracter sezonier și a fost puternic afectată de război, în special de evenimentele militare din zonă, desfășurate în luna septembrie 1944<sup>808</sup>.

În consecință, s-a constatat o reducere simțitoare a producției în anii 1944-1945: în anul 1944 – 44.425 t (38%), iar în anul următor – 31.737 t (37%)<sup>809</sup>.

Datorită adaptării la condițiile de pace și a aprovizionării – în timp util – cu materiile prime necesare, în anul 1946 a fost obținută o producție mult mai ridicată în comparație cu anii anteriori: 80.831 t (63%)<sup>810</sup>.

*Capitalul social* s-a menținut neschimbat în anii 1944-1946: 15.000.000 lei<sup>811</sup>.

*Conducerea* întreprinderii a suferit unele modificări, determinate și de componența etnică a organelor de conducere ale firmei amintite. Astfel, în 1944, fabrica era condusă de ing. Adalbert Szladek, în calitate de administrator unic. Din *Comitetul de Cenzori* făceau parte Iosif Wolf și Ion Voichița<sup>812</sup>.

În anul 1946 găsim o conducere aproape complet schimbată, ing. Adalbert Szladek fiind numit director general al firmei. *Consiliul de Administrație* era compus din: Ecaterina Patyánszky (președinte), Margareta Szladek, Elemér Patyánszky, dr. Octavian Jucu și Aurel Lascu. *Comitetul de Cenzori* era reprezentat prin: Romulus Șoimu, Ion Bogdan și Ion Voichița<sup>813</sup>.

În perioada 1 octombrie 1943 - 1 octombrie 1944 au fost operate mari reduceri de *personal*, de la 494 la 128 angajați. Explicația acestui fenomen cu repercusiuni negative asupra producției este destul de simplă: o parte a angajaților a plecat cu armatele germane în retragere, iar o altă parte a plecat în mod benevol, după un preaviz de 14 zile<sup>814</sup>.

În urma masivelor angajări din intervalul octombrie-decembrie 1944, personalul întreprinderii a cunoscut o creștere spectaculoasă, la sfârșitul anului 1944 fiind înregistrați 537 angajați, dintre care 261 germani, 165 maghiari,

<sup>808</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 6.

<sup>809</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 241/1936-1946, f. 160, 175.

<sup>810</sup> *Ibidem*, f. 216.

<sup>811</sup> *Ibidem*, f. 153, 168, 206.

<sup>812</sup> *Ibidem*, f. 152.

<sup>813</sup> *Ibidem*, f. 205.

<sup>814</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 6.

99 români etc. Pe categorii de personal, situația se prezenta astfel: personal administrativ superior – 4; personal administrativ inferior – 15; personal asimilat cu lucrătorii necalificați – 2; personal tehnic inferior – 4; muncitori calificați – 36; muncitori necalificați – 471; ucenici – 5<sup>815</sup>.

În luna februarie 1945 au fost mobilizați, pentru lucru în Uniunea Sovietică, un număr de 34 salariați, inclusiv trei reprezentanți ai conducerii firmei amintite. În urma intervențiilor repetate au fost scutiți, de la mobilizare, 60 angajați<sup>816</sup>.

După o reducere nesemnificativă a personalului, constatată în anul 1945 (528 angajați), determinată de unele concedieri, în 1946 fabrica număra 777 angajați<sup>817</sup>.

Conducerea întreprinderii acorda numeroase *înlesniri* angajaților săi: aprovizionare cu mărfuri de primă necesitate (făină, oțet, carne, săpun, unsoare etc.) pentru 750 persoane; ambulatorii medicale; creșă pentru copiii lucrătoarelor, în timpul serviciului; locuință gratuită, lemne de foc și o grădină de zarzavaturi în folosință în mod gratuit<sup>818</sup>.

• **„Primsor”, fabrică de balamale din Lugoj** a cunoscut o evoluție interesantă pe parcursul timpului. Astfel, la data de 1 iulie 1927 s-a înființat *atelierul de lăcătușerie*, iar în ziua de 1 octombrie 1938 – *atelierul de cuțite*<sup>819</sup>.

După o întrerupere a producției de câteva luni și schimbarea conducerii sale, fabrica a fost repusă în funcțiune la data de 16 octombrie 1945, când a sosit prima cantitate de materii prime, deși firma a fost înregistrată la 21 iulie 1945. De la repunerea în funcțiune și până la sfârșitul anului 1945, nu a lucrat decât atelierul de balamale. În anul 1946 a intrat în funcțiune și atelierul de cuțite, însă lipsa pietrelor de șlefuit și a accesoriilor a împiedicat foarte mult producția<sup>820</sup>.

*Forța motrice* era asigurată de un motor electric, cu o putere instalată de 10 CP, fabricat de firma „Ganz” Budapesta și de un generator electric (380 KVA curent alternativ)<sup>821</sup>.

<sup>815</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 241/1936-1946, f. 154.

<sup>816</sup> *Ibidem*, f. 163.

<sup>817</sup> *Ibidem*, f. 169, 207.

<sup>818</sup> *Ibidem*, f. 153.

<sup>819</sup> *Ibidem*, d. 211/1942-1944, f. 1.

<sup>820</sup> *Ibidem*, d. 245/1934-1948, f. 77, 103.

<sup>821</sup> *Ibidem*, f. 105.

În perioada interbelică, fabrica dispunea de următoarele *mașini și instalații*, furnizate de diverse firme din țară și din străinătate („Vulcan” București, „Hirsch & Frank” Budapesta, „Billeter & Klunz” Berlin, „Sipmann” Berlin, „Pfamhauser” Berlin, „J. Weiss & Söhne” Viena etc.): 4 prese excentrice, 1 ciocan de aer comprimat, 3 mașini de șlefuit cuțite, o baie de galvanizare, 3 mașini de găurit, 1 fierăstrău circular, 3 fierăstraie tip „panglică” și 1 polizor<sup>822</sup>.

După repunerea sa în funcțiune, în 1945, au fost instalate alte mașini, necesare în procesul de fabricație: o presă excentrică, două mașini de ștanțuit și o mașină pentru tăiat fier<sup>823</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri, mașini și instalații industriale se ridica, în anul 1945, la suma de 330.000 lei<sup>824</sup>.

Fabrica amintită prelucra *materii prime și accesorii* indigene (Uzina Ferdinand, Câmpia Turzii, Lugoj, Brașov): fier laminat la rece, sârmă blanc, oțel în bare și benzi de alamă<sup>825</sup>.

*Producția* întreprinderii a înregistrat o creștere semnificativă până în anii 1942-1943. De pildă, în pofida pierderilor semnalate la balamale (10-15%) și la cuțite (50-55%), în anul 1942 a fost obținută o producție totală de 23,36 t, constând în: balamale de fier și de alamă, cuțite de bucătărie<sup>826</sup>.

În a doua jumătate a anului 1944, producția a scăzut foarte mult datorită faptului că toți muncitorii de origine etnică germană au fost mobilizați pentru lucrări militare în cuprinsul țării<sup>827</sup>.

Din câteva motive (lipsa materiilor prime, concentrarea pe front a angajaților de naționalitate germană, nedistribuirea – la timp – a cotelor de materii prime prin intermediul ODESFER-ului), în anii 1944-1945 producția s-a diminuat considerabil: de la 9,410 t (9,113 t balamale de fier și 0,297 t cuțite de bucătărie) în 1944 la 0,8 t balamale de fier în 1945<sup>828</sup>.

În condițiile distribuirii unei cantități sporite de materii prime, în anul 1946 producția s-a majorat destul de mult raportat la anii anteriori. Astfel, a

<sup>822</sup> *Ibidem*, d. 211/1942-1944, f. 5.

<sup>823</sup> *Ibidem*, d. 245/1934-1948, f. 106.

<sup>824</sup> *Ibidem*, f. 75.

<sup>825</sup> *Ibidem*, f. 107.

<sup>826</sup> *Ibidem*, d. 211/1942-1944, f. 6.

<sup>827</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 6.

<sup>828</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 245/1934-1948, f. 68, 84.

fost obținută o producție totală de 7,872 t, dintre care: 7,382 t balamale de fier, 0,125 t balamale de alamă și 0,365 t cuțite<sup>829</sup>.

În preajma naționalizării (iunie 1948), datorită lipsei materiilor prime, a fost realizată o producție de numai 0,535 t, constând în: 0,292 t balamale de fier, 0,190 t cuțite cu mâner de lemn și 0,053 t bricege cu mâner de lemn<sup>830</sup>.

*Capitalul social* s-a majorat apreciabil după preluarea întreprinderii de către noii proprietari: 800.000 lei (iunie 1945), 816.336 lei (decembrie 1945) și, respectiv, 3.123.034 lei (decembrie 1946)<sup>831</sup>.

*Conducerea* fabricii a suferit, la rândul său, unele modificări generate de implicarea politicului în activitatea economică. De la fondarea sa, firma s-a aflat în proprietatea lui Francisc Thumerer, de origine etnică germană<sup>832</sup>.

În cursul anului 1945 a fost preluată de noul proprietar, Haralambie V. Ploscaru<sup>833</sup>.

*Numărul angajaților* a crescut constant în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial, datorită sporirii producției și a comenzilor onorate cu maximă eficiență. De pildă, în anul 1942 fabrica avea 20 angajați, în majoritate germani, dintre care 1 muncitor calificat și 19 muncitori necalificați<sup>834</sup>.

Războiul și-a lăsat puternic amprenta asupra producției firmei amintite și a afectat direct personalul acesteia. Iată, spre exemplificare, evoluția personalului în anii 1944-1948: în 1944 – 6 angajați (1 muncitor calificat și 5 muncitori necalificați); în 1945 – 5 angajați (3 funcționari și 2 muncitori necalificați); în 1946 – 7 angajați (2 funcționari, 3 muncitori calificați și 2 muncitori necalificați); în luna iunie 1948 – 8 angajați (1 funcționar și 7 muncitori)<sup>835</sup>.

Conducerea fabricii a acordat o serie de *înlesniri* angajaților săi: o baie pentru lucrători, o trusă sanitară de prim-ajutor în caz de accidente, majorări salariale etc.<sup>836</sup>

<sup>829</sup> *Ibidem*, f. 110.

<sup>830</sup> *Ibidem*, f. 121.

<sup>831</sup> *Ibidem*, f. 75, 104.

<sup>832</sup> *Ibidem*, d. 211/1942-1944, f. 1.

<sup>833</sup> *Ibidem*, d. 245/1934-1948, f. 75.

<sup>834</sup> *Ibidem*, d. 211/1942-1948, f. 5.

<sup>835</sup> *Ibidem*, d. 245/1934-1948, f. 62, 79, 105, 121.

<sup>836</sup> *Ibidem*, f. 61, 78.

De asemenea, salariații firmei se bucurau și de alte facilități, precum: o grădină de zarzavaturi și o curte cu suprafața maximă de cca 2.000 m<sup>2</sup> primite gratuit<sup>837</sup>.

• **„Facsco Iosif”, atelier de reparații de mașini Lugoș** s-a înființat în 1920, ca atelier de lăcătușerie. În anul 1932 a început fabricarea aparatelor de stropit viile, în sistem „Vermorel”, sub marca „Faromet”<sup>838</sup>.

În anul 1936 a fost instalată o turnătorie pentru turnat fontă comercială<sup>839</sup>.

Ulterior, fonta comercială a devenit produsul principal al întreprinderii<sup>840</sup>.

Deși, datorită utilajului existent, se puteau produce stropitori de vii și pomi fructiferi, eventual chiar aparate de stins incendii, în vara anului 1944 activitatea fabricii se desfășura cu mari greutate și cheltuieli<sup>841</sup>.

Ultimele informații, furnizate de conducerea fabricii în luna noiembrie 1944, reconfirmă cele spuse mai sus: plecarea benevolă a unor angajați, presiuni sindicale, o producție menținută – cu eforturi deosebite – la o valoare destul de scăzută ș.a. m. d.<sup>842</sup>

Întreprinderea beneficia de prevederile legii pentru încurajarea industriei naționale, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 8 din 10 ianuarie 1934<sup>843</sup>.

*Forța motrice* a firmei amintite era asigurată de un motor electric, marca „Elin” (austriac), cu o putere instalată de 6 CP<sup>844</sup>.

În procesul de fabricație au fost folosite următoarele *mașini și instalații*, construite în regie proprie sau procurate de la firma „Révész” Timișoara: un cuptor de topit metal, două cuptoare de topit fontă, o mașină de sfredelit, un strung, o foarfecă de tăiat table, precum și instalații complete pentru fabricarea mașinilor de gătit, a aparatelor de stropit viile și pomii fructiferi, a articolelor comerciale, agricole și a pieselor de mașini din fontă<sup>845</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale, în anul 1934, se cifra la suma de 563.000 lei<sup>846</sup>.

<sup>837</sup> *Ibidem*, d. 211/1942-1944, f. 10.

<sup>838</sup> *Ibidem*, d. 215/1933-1944, f. 22.

<sup>839</sup> *Ibidem*, f. 81.

<sup>840</sup> *Ibidem*, f. 97.

<sup>841</sup> *Ibidem*, f. 107.

<sup>842</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 6.

<sup>843</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 215/1933-1944, f. 23.

<sup>844</sup> *Ibidem*, f. 107.

<sup>845</sup> *Ibidem*, f. 100.

<sup>846</sup> *Ibidem*, f. 23.

Până în anul 1936, *materiile prime și accesoriile* prelucrate în procesul de producție (table și țevi de aramă, bare și sârmă de alamă, piese de cauciuc, fier laminat și rotund, curele, etc.) proveneau din țară, o mică parte fiind importate din Ungaria<sup>847</sup>.

După schimbarea profilului de producție, întreprinderea era obligată să importe materii prime sau combustibil, deoarece cocsul metalurgic nu se fabrica în țară<sup>848</sup>.

*Producția* firmei amintite a scăzut considerabil în perioada 1939-1942, din cauza lipsei materiilor prime și a concentrării – pe front – a lucrătorilor, această tendință menținându-se și în anii următori: în 1939 – 46,569 t (45%), dintre care 43,569 t fontă comercială și 3 t mașini de gătit, iar în 1942 – 30,996 t (15%), dintre care 29,016 t fontă comercială și 1,980 t mașini de gătit<sup>849</sup>.

*Capitalul social* a cunoscut unele variații, determinate de desfășurarea procesului de fabricație: 486.505 lei (1934), 131.435 lei (1939), 464.227 lei (1941), 736.250 lei (1942)<sup>850</sup>.

Încă de la început, *conducerea* fabricii a fost exercitată efectiv de către Iosif Facsko, de naționalitate germană<sup>851</sup>.

*Personalul* întreprinderii a înregistrat o ușoară creștere în perioada 1934-1939, determinată de necesitatea menținerii firmei pe linia de plutire: dela 8 angajați (1934), dintre care 3 funcționari, 2 muncitori calificați, 1 muncitor necalificat și 2 ucenici, la 11 angajați (1939), dintre care 1 funcționar, 5 muncitori calificați, 2 muncitori necalificați și 3 ucenici<sup>852</sup>.

În anul 1942 fabrica avea 10 salariați, dintre care: 1 funcționar, 3 muncitori calificați, 2 muncitori necalificați și 4 ucenici<sup>853</sup>.

Din personalul existent, în luna noiembrie 1944 au părăsit benevol fabrica un număr de 3 muncitori<sup>854</sup>.

<sup>847</sup> *Ibidem*, f. 24.

<sup>848</sup> *Ibidem*, f. 103.

<sup>849</sup> *Ibidem*, f. 85, 105.

<sup>850</sup> *Ibidem*, f. 23, 82, 98.

<sup>851</sup> *Ibidem*, f. 22.

<sup>852</sup> *Ibidem*, f. 24, 83.

<sup>853</sup> *Ibidem*, f. 99.

<sup>854</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara, d. 165/1944, f. 6.

Conducerea întreprinderii acorda unele *facilități* angajaților săi: majorări salariale, avansuri în numerar etc.<sup>855</sup>

• „Arico”, industrie metalurgică Lugoj s-a înființat în luna august 1934<sup>856</sup>.

Încadrându-se în prevederile articolului 25 din Legea Cartelurilor, fabrica nu și-a întrerupt niciodată activitatea. Firma individuală „Arico”, aparținând lui Alexandru Schiller, a preluat – la data de 1 aprilie 1946 – firma socială „Ștefan Oțel et Co.” s.i.n.c., fiind eliminați, din conducerea noii societăți, Jacob Schiller și Ștefan Oțel, care a „românizat-o” la 1 ianuarie 1940<sup>857</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de 4 motoare electrice, cu o putere instalată totală de 36 CP<sup>858</sup>.

Fabrica amintită era dotată cu două cuptoare tip „cubilou”, construite în regie proprie, montate în anii 1934-1935<sup>859</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale, la nivelul anului 1944, se ridica la suma de 850.000 lei<sup>860</sup>.

În procesul de fabricație era utilizat *combustibil*, provenit din țară și din străinătate (Cireșa, Mănăștur, Lugoj, Gladna Română, Germania): lemne de foc, cărbune de lemn și cocs metalurgic<sup>861</sup>.

De asemenea, erau prelucrate *materii prime și accesorii*, procurate de pe piața internă (Hunedoara, Lugoj etc.): fontă, fier, tinichea, sârmă, șuruburi, vopsea, piele ș.a. m. d.<sup>862</sup>

*Producția* a înregistrat o scădere spectaculoasă în anii 1944-1946, datorită uzurii instalațiilor existente și a dificultăților în aprovizionarea cu materii prime și combustibil: în 1944 – 49,6 t (7,14%), dintre care 20,6 t sobe și mașini de gătit, 9,8 t vase din fontă, 1,3 t părți de plug, 5,8 t fontă mecanică, 3,6 t pompe, 3,3 t uși, 3,6 t fibre de calcul și 1,6 t greutateți; în 1946 – 10,3 t (3%), dintre care 1,5 t fontă și piese de mașini, 0,8 t vase din fontă și 8 t mașini de gătit<sup>863</sup>.

<sup>855</sup> *Ibidem*, f. 6.

<sup>856</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Control Cazane, d. 205/1934-1948, f. 169.

<sup>857</sup> *Ibidem*, f. 204.

<sup>858</sup> *Ibidem*, f. 170.

<sup>859</sup> *Ibidem*, f. 175.

<sup>860</sup> *Ibidem*, f. 170.

<sup>861</sup> *Ibidem*, f. 173, 198.

<sup>862</sup> *Ibidem*, f. 174, 199.

<sup>863</sup> *Ibidem*, f. 177, 201.

O tendință similară era înregistrată și în anii următori. Astfel, în luna aprilie 1948 a fost realizată o producție constând în: 92 kg buccelle, semănători și pluguri; 3 kg cazane; 5 buc. pompe; 462 kg obiecte din fontă; 5 buc. uși; 13 buc. fiare de călcat; 1.483 kg plite, rame și grătare; 48 kg părți pentru sobe, batoze, uși, pompe, fiare de călcat etc.<sup>864</sup>

După 12 ani de funcționare, în care s-a menținut neschimbat (400.000 lei), în anul 1946 *capitalul social* al întreprinderii a fost majorat la 4.000.000 lei, din nevoia de a rezista cerințelor pieței interne<sup>865</sup>.

Modificările survenite în *conducerea* fabricii au fost prezentate mai sus.

*Numărul angajaților* s-a redus considerabil în anii 1944-1946, în strânsă legătură cu valoarea producției: în 1944 – 19 angajați (11 muncitori calificați, 4 muncitori necalificați și 4 ucenici); în 1946 – 11 angajați (8 muncitori calificați și 3 muncitori necalificați)<sup>866</sup>.

Conducerea firmei amintite acorda unele *înlesniri* angajaților săi: medicamente pentru primul-ajutor, aprovizionare cu mărfuri prin intermediul economatului propriu ș.a. m. d.<sup>867</sup>

• „**Fabrica Lugojană de Calapoade și Mărfuri de Lemn**” S.A. Lugoj a fost fondată în anul 1910, ca firmă în nume colectiv, iar în anul 1919 a fost transformată în societate pe acțiuni<sup>868</sup>.

În anul 1944 fabrica a fost serios avariata din cauza bombardamentelor<sup>869</sup>.

Activitatea firmei a fost sistată temporar în luna iulie 1946, pe baza aprobării Ministerului Industrii și Comerțului. În acest interval, angajații au primit concedii legale, salariile au fost achitate la timp, s-a făcut curățenie generală, iar instalațiile fabricii au intrat în revizie generală<sup>870</sup>.

*Forța motrice* de care dispunea întreprinderea era reprezentată prin: o mașină cu aburi simplă, produsă de o firmă din Königsfeld (Germania), cu o putere instalată totală de 160 CP și 3 compresori cu aer. La aceasta se adăugau *generatorii de energie*: un generator (cazan) cu aburi, cu o suprafață de încălzire de 132 m<sup>2</sup> și un generator electric de 110 V<sup>871</sup>.

<sup>864</sup> *Ibidem*, f. 208.

<sup>865</sup> *Ibidem*, f. 170, 194.

<sup>866</sup> *Ibidem*, f. 171, 195.

<sup>867</sup> *Ibidem*, f. 170, 194.

<sup>868</sup> *Ibidem*, d. 232/1927-1948, f. 112.

<sup>869</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 6.

<sup>870</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 232/1927-1948, f. 180.

<sup>871</sup> *Ibidem*, f. 114.



În procesul de fabricație erau utilizate următoarele *mașini și instalații* principale: 16 mașini de fabricat tocuri, 7 mașini de fabricat calapoade, 33 mașini auxiliare, 4 strunguri pentru mosoare de ață, două strunguri de fier, 4 mașini de tâmplărie ș.a. m. d. Acestea au fost furnizate de diferite firme din străinătate („H. Bertin” Paris, „Zukermann” Viena, „Zeisel” Viena, etc.)<sup>872</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale, în anul 1943, atingea suma de 3.385.735 lei<sup>873</sup>.

*Combustibilul și unsoarele* întrebunțate în fabricație proveneau din diverse localități bănățene (Margina, Găvojdia, Făget, Lugoj și Timișoara): lemne de foc, unsoari minerale și deșeuri utilizate în loc de combustibil<sup>874</sup>.

De asemenea, fabrica prelucra *materii prime și accesorii*, aflate pe teritoriul județelor Caraș și Severin, constând în trunchiuri de carpen, fag și tei<sup>875</sup>.

*Producția* întreprinderii a fost profund afectată de evenimentele militare din vara și toamna anului 1944, la acestea adăugându-se și lipsa de comenzi<sup>876</sup>.

În anul 1944 a fost obținută o producție constând în: 25.572 perechi calapoade și șanuri, 1.939 perechi șanuri de cizme, 19.679 duzini tocuri de lemn, 19.056 bucăți mânere mici, 22.821 perechi mânere de fierăstrău, 24 bucăți scaune de grădină, 113 bucăți șezlonguri, 1.227 duzini mânere matador, 13.875 kg talaj și 119 perechi tălpi de lemn. Această producție, mult inferioară capacității maxime teoretice, era determinată de lipsa pielii de pe piață<sup>877</sup>.

La sfârșitul anului 1947, fabrica avea un deficit de capital rulant, din cauza lipsei de comenzi, produsele sale fiind considerate articole de lux, iar capacitatea reală de producție fiind destul de modestă (cca 40%)<sup>878</sup>.

În luna decembrie 1947 producția realizată de firma amintită înregistra următoarele valori: 1.439 t calapoade și șanuri de pantofi; 0,576 t șanuri de cizme; 1.422 t tocuri din lemn; 751 per. mânere de fierăstrău; 2.002 buc. mânere matador; 1.389 buc. mânere de alt tip și 230 kg talaj de lemn<sup>879</sup>.

<sup>872</sup> *Ibidem*, f. 116.

<sup>873</sup> *Ibidem*, f. 113.

<sup>874</sup> *Ibidem*, f. 115.

<sup>875</sup> *Ibidem*, f. 118.

<sup>876</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara*, d. 165/1944, f. 6.

<sup>877</sup> *Ibidem*, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 232/1927-1948, f. 120.

<sup>878</sup> *Ibidem*, f. 180.

<sup>879</sup> *Ibidem*, f. 193.

În preajma naționalizării (iunie 1948) a fost obținută o producție totală de 5.177,665 t, constând în: 2.046 t calapoade și șanuri de pantofi, 3.131 t tocuri din lemn, 0,00069 t mănere și 0,665 t talaj de lemn<sup>880</sup>.

*Capitalul social* s-a menținut neschimbat în întreaga perioadă (3.000.000 lei)<sup>881</sup>.

*Conducerea fabricii* se afla în mâinile a trei persoane: Ludovic Stiaszny (director general) și Alexandru Stiaszny (director administrativ). Din *Consiliul de Administrație* făceau parte Andrea Flaviu și Aurel Cirici. *Comitetul de Cenzori* era reprezentat de Tiberiu Wieser și Ioan Leicher<sup>882</sup>.

În perioada 1944-1948 *numărul angajaților* a scăzut continuu, din motivele enumerate mai sus. Astfel, în anul 1944 întreprinderea avea 77 angajați, dintre care: 1 director administrativ, 9 funcționari, 1 director tehnic, 1 director de fabricație, 10 muncitori calificați și 55 muncitori necalificați. La sfârșitul anului 1947 erau înregistrați 74 angajați, dintre care 11 funcționari și 63 muncitori. În luna iunie 1948 personalul fabricii număra 66 angajați, dintre care 11 funcționari și 55 muncitori, inclusiv 9 flotanți<sup>883</sup>.

Conducerea fabricii acorda o serie de *facilități* angajaților săi: o cantină pentru 80 muncitori, un dispensar dotat cu medicamente și pansamente de prim-ajutor, lemne de foc cu plata în rate, alimente pentru sezonul rece etc.<sup>884</sup>

• **„Besco”, fabrică de lichior și rom S.A. Lugoj** a fost fondată în anul 1850 ca firmă individuală, transformată – în anul 1911 – în societatea anonimă „Bäumel, Steiner & Co.”, iar în anul 1935 și-a schimbat denumirea în „Besco” S.A.<sup>885</sup>

În ziua de 12 iunie 1948 întreprinderea a trecut în patrimoniul statului<sup>886</sup>.

*Forța motrice* a fabricii era asigurată de 3 motoare electrice, cu o putere instalată totală de 10,5 CP<sup>887</sup>.

Firma amintită dispunea de următoarele *mașini și instalații* principale: 1 alambic de 280 l, 1 malaxor de 75 l, 1 cazan de fiert zahăr, 1 aparat de cleit

<sup>880</sup> *Ibidem*, f. 207.

<sup>881</sup> *Ibidem*, f. 113.

<sup>882</sup> *Ibidem*, f. 112.

<sup>883</sup> *Ibidem*, f. 114, 193, 207.

<sup>884</sup> *Ibidem*, f. 113.

<sup>885</sup> *Ibidem*, d. 208/1920-1948, f. 322.

<sup>886</sup> *Ibidem*, f. 373.

<sup>887</sup> *Ibidem*, f. 324.

etichete, o pompă de apă electrică, o pompă de mână de 1,5 țoli, 80 căzi și butoaie<sup>888</sup>.

*Valoarea investițiilor* în clădiri și instalații industriale, în anul 1944, era estimată la suma de 14.000.000 lei<sup>889</sup>.

În procesul de fabricație erau prelucrate *materii prime și accesorii* procurate din țară (Arad, Timișoara, Sibiu, București, Borlova etc.): spirt rafinat, zahăr, esență și uleiuri, zeamă de fructe, vin și fructe<sup>890</sup>.

După o creștere rapidă în anii 1940-1941, de la 134 t la 193 t, *producția* a cunoscut o scădere spectaculoasă în 1942 (94 t), determinată de reducerea numărului de comenzi, dar s-a redresat parțial în anii 1943-1944 (104,5 t, respectiv 111 t), în pofida lipsei materiilor prime<sup>891</sup>.

În anul 1945 fabrica nu a primit comenzi din partea armatei române, însă lipsurile de care suferea erau datorate ordonanței nr. 15, emisă de Divizia 19 Infanterie, care interzicea vânzarea de băuturi alcoolice. În consecință, au fost înregistrate următoarele valori ale producției: 27.497 l lichior, 15.917 l rom, 1.390 l rachie special, 4.000 l vinuri licoroase și 1.840 l siropuri, adică – în total – 50.644 l<sup>892</sup>.

Datorită dificultăților în aprovizionarea cu materii prime, în anul 1946 producția s-a redus cu peste 50% față de anul precedent (22.554 l), constând în: 3.340 l lichior, 12.530 l rom, 2.509 l rachiuri speciale, 3.000 l vinuri licoroase, 580 l siropuri și 595 l magiun<sup>893</sup>.

La sfârșitul anului 1947 nu a fost înregistrată nici o producție, datorită stocurilor suficiente din depozitele fabricii. Vânzările au cunoscut o evoluție sinuoasă în acest interval de timp: s-au majorat cu 43 l la vinuri licoroase, micșorându-se – în schimb – la alte sortimente de mărfuri (cu 114 l la lichior, cu 328 l la rom și cu 295 l la rachiuri speciale)<sup>894</sup>.

În preajma naționalizării sale (iunie 1948) producția s-a majorat, comparativ cu anul 1947, în urma primirii cotelor de zahăr promise, atingând valoarea totală de 1.696 l (1.323 l lichior, 91 l rom, 107 l rachiuri speciale

<sup>888</sup> *Ibidem*, f. 346.

<sup>889</sup> *Ibidem*, f. 323.

<sup>890</sup> *Ibidem*, f. 327.

<sup>891</sup> *Ibidem*, f. 344.

<sup>892</sup> *Ibidem*, f. 340.

<sup>893</sup> *Ibidem*, f. 352.

<sup>894</sup> *Ibidem*, f. 366.

și 175 l sirop). De asemenea, vânzările au crescut la toate sortimentele de mărfuri (lichior, rom, rachiuri speciale, vinuri licoroase și sirop)<sup>895</sup>.

*Capitalul social* s-a majorat considerabil în anii 1940-1944, de la 1.000.000 lei la 7.000.000 lei<sup>896</sup>.

În luna decembrie 1946, în încercarea de redresare a situației, capitalul social a fost majorat foarte mult, atingând – acum – cifra de 200.000.000 lei<sup>897</sup>.

Până la naționalizarea fabricii, valoarea capitalului social s-a menținut neschimbată.

*Conducerea firmei* amintite era exercitată de un *Consiliu de Administrație*, format din: ing. Vasile Bumbu, în calitate de director, dr. Ionel Dobrin și ing. L. Faur. *Comitetul de Cenzori* era reprezentat de: ing. Ion Voichița, dr. N. Broșteanu și Dorel Dragoescu<sup>898</sup>.

În anul 1946 au intervenit unele modificări în conducerea fabricii. Astfel, în *Consiliul de Administrație* au fost cooptați Oscar Dan și Nicolae Turcu, iar în *Comitetul de Cenzori*, pe locul rămas vacant în urma demisiei lui Dorel Dragoescu, a fost desemnat E. Bogza<sup>899</sup>.

După trecerea întreprinderii în patrimoniul statului, a fost numit – ca director – Radu Iacob<sup>900</sup>.

*Personalul* fabricii a fluctuat în funcție de numărul comenzilor primite și de activitatea depusă: în 1940 – 25 angajați (personal administrativ – 7, personal tehnic – 1, muncitori calificați – 2 și muncitori necalificați – 15); în 1941 – 33 angajați (personal administrativ – 8, personal tehnic – 1, muncitori calificați – 2 și muncitori necalificați – 22); în 1942 – 30 angajați (personal administrativ – 8, personal tehnic – 1, muncitori calificați – 2 și muncitori necalificați – 19); în 1943 – 28 angajați (personal administrativ – 8, personal tehnic – 1, muncitori calificați – 1 și muncitori necalificați – 18); în 1944 – 29 angajați (personal administrativ – 8, personal tehnic – 1, muncitori calificați – 1 și muncitori necalificați – 19); în anii 1945-1946 – 22 angajați (personal administrativ – 8, personal tehnic – 1, muncitori calificați – 1 și

<sup>895</sup> *Ibidem*, f. 373.

<sup>896</sup> *Ibidem*, f. 323.

<sup>897</sup> *Ibidem*, f. 346.

<sup>898</sup> *Ibidem*, f. 322, 332.

<sup>899</sup> *Ibidem*, f. 345.

<sup>900</sup> *Ibidem*, f. 373.

muncitori necalificați – 12); în anii 1947-1948 – 23 angajați (10 funcționari și 13 muncitori)<sup>901</sup>.

Conducerea firmei amintite acorda unele *înlesniri* angajaților săi: tichete de masă, tain lunar în băuturi, aprovizionare cu mărfuri de primă necesitate prin economatul propriu și lemne de foc<sup>902</sup>.

• „**Sericicola Română**” S.A., filatură de mătase naturală Lugoj, înființată în 1942, avea sediul central în București<sup>903</sup>.

Fabrica a sîstat, temporar, activitatea, în intervalul 23 decembrie 1943 - 10 ianuarie 1944, pentru curățirea cazanului și efectuarea de reparații generale<sup>904</sup>.

Întreprinderea nu a suferit pagube de pe urma războiului, însă ultimele informații despre activitatea sa datează din luna martie 1946<sup>905</sup>.

*Forța motrice* a firmei amintite era asigurată de *instalațiile de forță*: o mașină de aburi stabilă, cu o putere de 25 CP și un generator „Ganz” (100 A, 110 W). La acestea se adăugau cele 7 *motoare electrice*, cu o putere instalată totală de 19,7 CP, precum și un generator (cazan) cu aburi tip „Cornwall”, cu o suprafață de încălzire de 79,68 m<sup>2</sup> și o presiune de 7 atm.<sup>906</sup>

Fabrica era înzestrată cu următoarele *mașini și instalații* principale: o mașină de selecționat gogoși și 120 baccinele pentru depănarea gogoșilor de mătase<sup>907</sup>.

*Valoarea investițiilor* în mașini și instalații industriale (terenul fiind în proprietatea statului), în anul 1945, era de 9.000.000 lei<sup>908</sup>.

*Materiile prime* utilizate în procesul de producție (gogoșii de mătase) erau obținute de la Subsecretariatul de Stat al Aerului (în timpul războiului) și de la Ministerul Agriculturii și Domeniilor, prin licitație (după încheierea războiului)<sup>909</sup>.

*Producția* întreprinderii a scăzut continuu în anii 1942-1945, din mai multe cauze (calitatea inferioară a gogoșilor de mătase și a tipului de fir

<sup>901</sup> *Ibidem*, f. 340, 344, 352, 366, 373.

<sup>902</sup> *Ibidem*, f. 323.

<sup>903</sup> *Ibidem*, d. 246/1942-1946, f. 16.

<sup>904</sup> *Ibidem*, f. 13.

<sup>905</sup> *Ibidem*, f. 17, 25.

<sup>906</sup> *Ibidem*, f. 16.

<sup>907</sup> *Ibidem*, f. 15-16.

<sup>908</sup> *Ibidem*, f. 15.

<sup>909</sup> *Ibidem*, f. 2, 16.

comandat, profilul sezonier al filaturii etc.): în 1942 – 57,6 t; în 1943 – 54,2 t; în 1944 – 48 t; în semestrul I 1945 – 38,628 t<sup>910</sup>.

*Capitalul social* a fost majorat, în perioada 1942-1945, în încercarea de a menține firma amintită pe linia de plutire: de la 5.000.000 lei (1942) la 20.000.000 lei (1945)<sup>911</sup>.

*Conducerea fabricii* se afla în mâinile statului, firma depinzând direct fie de Subsecretariatul de Stat al Aerului, fie de Ministerul Agriculturii și Domeniilor<sup>912</sup>.

*Numărul angajaților* a oscilat în funcție de comenzile primite și de aprovizionarea cu materii prime: în 1942 – 227 angajați (3 funcționari, 3 muncitori calificați și 221 muncitori necalificați); în 1943 – 235 angajați (3 funcționari, 3 muncitori calificați și 229 muncitori necalificați); în 1944 – 255 angajați (3 funcționari, 3 muncitori calificați și 249 muncitori necalificați); în 1945 – 228 angajați (4 funcționari, 4 muncitori calificați și 220 muncitori necalificați)<sup>913</sup>.

În luna martie 1946 fabrica avea numai 7 salariați, în condițiile celei mai scăzute capacități de producție de până atunci: 3 funcționari, 1 muncitor calificat și 3 muncitori necalificați<sup>914</sup>.

Spre deosebire de alte unități industriale, firma amintită nu acorda *inlesniri* angajaților săi.

• **„Garoma” SAR, export de păsări Lugoj** s-a constituit la data de 1 noiembrie 1940, fiind cumpărată de la firma „Wachtel” – sucursala Lugoj<sup>915</sup>.

În luna martie 1940 „Garoma” SAR și-a mutat sediul central la Cernăuți. Sucursala din Lugoj a fost vândută, la data de 22 iunie 1943, Federalei Cooperativelor Agricole „Centru” din Timișoara, reprezentată prin Adam Klein (președinte) și Josef Stöckl (vicepreședinte), cu prețul de 20.000.000 lei. Devenită cooperativă, nu a fost înmatriculată la Oficiul Registrului de Comerț.

Federala „Centru” din Timișoara a fost rechiziționată de armata sovietică în 1944, iar un an mai târziu a intrat în posesia „Avicolei” din Capitală<sup>916</sup>.

<sup>910</sup> *Ibidem*, f. 17.

<sup>911</sup> *Ibidem*, f. 2, 15.

<sup>912</sup> *Ibidem*, f. 2, 15.

<sup>913</sup> *Ibidem*, f. 17.

<sup>914</sup> *Ibidem*, f. 25-26.

<sup>915</sup> *Ibidem*, d. 217/1940-1945, f. 21.

<sup>916</sup> *Ibidem*, f. 50, 52, 58.

*Forța motrice* a fabricii era asigurată de 12 motoare electrice, cu o putere instalată totală de 49 CP<sup>917</sup>.

Întreprinderea amintită întrebuița, în procesul de fabricație, următoarele *mașini și instalații* principale, furnizate de firme din Germania și Italia: două compresoare cu amoniac, o rășniță și un fierăstrău circular<sup>918</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri și instalații industriale, în anul 1940, se ridica la suma de 3.200.000 lei<sup>919</sup>.

În procesul de producție erau prelucrate *materii prime și accesorii*, procurate din zonă (județele Severin și Timiș-Torontal): păsări de curte vii, ambalaje și nutreț<sup>920</sup>.

*Producția* firmei amintite a cunoscut o linie sinuoasă, determinată de stocul existent, cererea de pe piață și permisiunea de reluare a exportului de păsări tăiate: 144 t (1940); 343,5 t (1941) și 271 t (1942)<sup>921</sup>.

Filiala Lugoj nu avea *capital social* propriu, fiind finanțată de Centrală<sup>922</sup>.

*Conducerea* efectivă a fabricii era exercitată de 2 administratori-delegați: prof. Ionescu-Brăila și Paul Adams. Din *Comitetul de Cenzori* făceau parte: Ion Florescu-Timoc, Theodor Argintineanu, Anastase Papahagi, Carol Simionescu și Nicolae Petrescu<sup>923</sup>.

*Numărul angajaților* fabricii a urmat o curbă descendentă, în funcție de unii factori (volumul comenzilor și al vânzărilor, caracterul sezonier al activității etc.): în 1940 – 151 angajați (7 funcționari, 5 muncitori calificați și 139 muncitori necalificați); în 1941 – 88 angajați (3 funcționari, 2 muncitori calificați și 83 muncitori necalificați); în 1942 – 76 angajați (3 funcționari, 1 muncitor calificat și 72 muncitori necalificați)<sup>924</sup>.

*Conducerea* firmei acorda unele *înlesniri* angajaților săi: păsări și ouă sub prețul de cost, lemne de foc pentru iarnă<sup>925</sup>.

<sup>917</sup> *Ibidem*, f. 39.

<sup>918</sup> *Ibidem*, f. 23.

<sup>919</sup> *Ibidem*, f. 22.

<sup>920</sup> *Ibidem*, f. 24, 32, 43.

<sup>921</sup> *Ibidem*, f. 26, 35, 46.

<sup>922</sup> *Ibidem*, f. 22.

<sup>923</sup> *Ibidem*, f. 21.

<sup>924</sup> *Ibidem*, f. 23, 31, 39.

<sup>925</sup> *Ibidem*, f. 30, 38.

• „Wachtel S.”, export de ouă și păsări Lugoj a fost înființată de către Simion Wachtel, în anul 1853, cu profilul de săpunărie. Din anul 1900 s-au exportat păsări și ouă în Austria și Germania. Frigoriferul a fost zidit în anul 1931 și completat în anul 1936<sup>926</sup>.

La 1 octombrie 1940, din motive rasiale, a fost preluată forțat de firma „Garoma”, cu sediul central în București, care deținea monopolul pentru exportul în Germania.

În anul 1943 a fost predată forțat Federalei Cooperativelor „Centru”, cu sediul în Timișoara.

În baza sentinței judecătorești nr. 96/1946 a Tribunalului Lugoj, emisă în ziua de 9 octombrie 1946, Nicolae Wachtel a preluat – din nou – conducerea firmei. La 1 noiembrie 1946 a pus la punct instalațiile din dotarea firmei și a reluat activitatea<sup>927</sup>.

Din cauza greutăților de export și pentru a putea utiliza instalațiile existente, în luna noiembrie 1946 firma era nevoită să-și completeze activitatea cu o secție pentru fabricarea conservelor, pornind de la premisa că aceste produse puteau fi valorificate pe plan intern, iar materiile prime puteau fi procurate cu ușurință de pe raza județului Severin<sup>928</sup>.

În luna ianuarie 1947 a fost repusă în funcțiune instalația de fabricat săpun de rufe și de toaletă<sup>929</sup>.

În luna august 1947 fabrica a primit un certificat din care rezulta faptul că aparținea industriei alimentare și depindea – în mod direct – de Regionala IV Industrială Timișoara, încă din anul 1930, precum și o autorizație de funcționare pentru fabricarea săpunurilor, din partea Ministerului Industriei și Comerțului – Direcția Chimică<sup>930</sup>.

Conducerea firmei a înaintat mai multe memorii ministerului de resort în lunile octombrie-noiembrie 1947, fiind prezentată situația precară în care se găsea industria alimentară în general, solicitându-se, în același timp, extinderea exportului și reducerea taxelor datorate statului.

<sup>926</sup> *Ibidem.* d. 259/1931-1947, f. 64.

<sup>927</sup> *Ibidem.* f. 75.

<sup>928</sup> *Ibidem.* f. 72.

<sup>929</sup> *Ibidem.* f. 74.

<sup>930</sup> *Ibidem.* f. 77-80.



Din motivele prezentate mai sus, desființarea firmei lugojene, la începutul anului 1948, nu a reprezentat – deloc – o surpriză<sup>931</sup>.

*Forța motrice* a fabricii era asigurată de 12 motoare electrice, cu o putere instalată totală de 49 CP<sup>932</sup>.

Firma amintită beneficia de următoarele *mașini și instalații* principale, procurate de la diverse firme din străinătate („Folli Lodi” din Italia și „Bergedorfer Eisenwerke” din Germania): două compresoare cu amoniac; instalații de frigorifer, cu capacitatea de 10 vagoane; un cazan cu aburi; un autoclav; o mașină pentru închis cutii de conserve; o mașină pentru tocat carne; un termostat; o afumătoare; două cazane pentru fiert săpun; o mașină de pelletizat; o mașină de valț; o mașină de tăiat săpun; o uscătorie; o presă; diverse forme pentru săpun; o râșniță; un fierăstrău circular ș.a. m. d.<sup>933</sup>

În caz de nevoie, fabrica putea importa mașini noi, pentru mărirea producției, iar pentru extinderea activității sale, băncile locale erau dispuse să-i acorde credite importante<sup>934</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale, în anul 1939, era de 1.206.000 lei<sup>935</sup>.

*Materiile prime și accesoriile* întrebuințate în procesul de fabricație erau procurate de pe piața internă, cu precădere din județul Severin: carne de vită, de porc și de pasăre, fructe și legume, ulei vegetal, grăsimi animale și sodă caustică<sup>936</sup>.

Datorită faptului că tăierile ovinelor, porcinelor și bovinelor erau interzise la sfârșitul anului 1947, consumul populației din județul Severin se îndrepta numai spre păsări, astfel încât surplusul destinat comercializării era aproape inexistent. În schimb, hrana păsărilor, constând în porumb și orz, nu era repartizată de ministerul de resort, în pofda cererilor insistente formulate de conducerea fabricii<sup>937</sup>.

Există puține informații privind *producția* fabricii în această perioadă. De pildă, în anul 1939 era înregistrată o producție de 131 t păsări de curte

<sup>931</sup> *Ibidem*, f. 81.

<sup>932</sup> *Ibidem*, f. 78.

<sup>933</sup> *Ibidem*, f. 66, 72, 74, 78.

<sup>934</sup> *Ibidem*, f. 72.

<sup>935</sup> *Ibidem*, f. 65.

<sup>936</sup> *Ibidem*, f. 67, 72, 74.

<sup>937</sup> *Ibidem*, f. 81.

tăiate, adică lucrând cu o capacitate de 29,2%<sup>938</sup>.

Secția pentru fabricarea conservelor avea o capacitate zilnică de producție de 1 t, iar secția pentru fabricarea săpunului avea o capacitate similară<sup>939</sup>.

La sfârșitul anului 1947 fabrica lucra numai cu 5% din capacitatea sa de producție<sup>940</sup>.

*Capitalul social* s-a majorat continuu în acest interval de timp: de la 500.000 lei (1931) la 35.000.000 lei (1947), dintre care 25.000.000 lei pentru secția de fabricare a conservelor și 10.000.000 lei pentru secția de fabricare a săpunului<sup>941</sup>.

Modificările intervenite în *conducerea* fabricii au fost prezentate mai sus.

*Numărul angajaților* firmei a scăzut dramatic în perioada 1939-1947, din aceleași considerente: de la 62 angajați (1939), dintre care 2 funcționari, 3 muncitori calificați și 57 muncitori necalificați, la 11 angajați (1947)<sup>942</sup>.

Toți angajații făceau parte din Casa Cercuală și din Sindicatul alimentar, bucurându-se de anumite *înlesniri* din partea conducerii fabricii<sup>943</sup>.

• **Fabrica de gheață artificială din Lugoj** s-a pus în funcțiune în anul 1912, ca o anexă a abatorului comunal, funcționând numai în timpul verii<sup>944</sup>.

Fabrica de gheață artificială a sistat producția încă din anul 1946. În luna februarie 1948 se puneau – în mod acut – două probleme (efectuarea unor reparații generale și a unor investiții serioase în instalații industriale), însă imposibilitatea rezolvării acestor probleme a determinat închiderea fabricii în martie 1948<sup>945</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de: o mașină cu aburi stabilă „Haug”, cu o putere instalată de 60 CP; două motoare electrice („Siemens” și „Ganz”), cu o putere instalată totală de 10 CP; un motor electric „Ganz”, cu o putere instalată de 6 CP; 2 compresori cu amoniac etc.<sup>946</sup>

<sup>938</sup> *Ibidem*, f. 68.

<sup>939</sup> *Ibidem*, f. 72, 74.

<sup>940</sup> *Ibidem*, f. 81.

<sup>941</sup> *Ibidem*, f. 65, 72, 74.

<sup>942</sup> *Ibidem*, f. 66, 81.

<sup>943</sup> *Ibidem*, f. 81.

<sup>944</sup> *Ibidem*, d. 204/1934-1948, f. 99.

<sup>945</sup> *Ibidem*, f. 134.

<sup>946</sup> *Ibidem*, f. 101.

Fabrica utiliza un *generator de gheață*, instalat în 1912, cu o capacitate zilnică de producție de 520 prisme de gheață artificială<sup>947</sup>.

În procesul de fabricație erau întrebuițate *combustibil* și *unsori* provenite de la Lugoj și Petroșani: benzină, cărbuni de piatră și unsori minerale<sup>948</sup>.

Deținem informații restrânse despre *producția* fabricii amintite. De exemplu, în anul 1944 a fost realizată o producție de 287 t gheață artificială, adică 48% din capacitatea maximă de producție<sup>949</sup>.

În anul 1946 fabrica a încetat activitatea, datorită necesității efectuării de reparații generale și a lipsei de combustibil (cărbuni)<sup>950</sup>.

Fabrica amintită nu avea *capital social* propriu, fiind trecută în bugetul comunal<sup>951</sup>.

Deoarece aparținea Primăriei orașului Lugoj, *conducerea* efectivă a fabricii era exercitată de primarul orașului (Aurel Lascu) și de directorul abatorului (dr. Tiberiu Nistor)<sup>952</sup>.

Fabrica nu avea *personal* propriu, folosind personalul abatorului comunal<sup>953</sup>.

•**Uzina Electrică din Lugoj** a fost pusă în funcțiune în anul 1900, de către Societatea „Elin” din Viena, fiind exploatată de aceasta până la 1 ianuarie 1926, când a fost preluată de către Primăria orașului Lugoj. În intervalul 1 ianuarie 1926 - 24 august 1938 a fost exploatată – în mod direct – de către Primăria Lugoj sub formă de serviciu comunal, iar de la data de 24 august 1938 a fost înglobată în „Întreprinderile Comunale ale orașului Lugoj”, conform Legii pentru organizarea și exploatarea întreprinderilor comunale<sup>954</sup>.

Uzina electrică nu a fost preluată de C.A.S.B.I. și nu a fost naționalizată, funcționând normal pe parcursul anului 1948. Ea se putea extinde numai în cazul în care se electrificau satele dintr-o zonă mai vastă sau dacă întreprinderile din localitate care utilizau mașini cu aburi sau motoare Diesel (cele două fabrici „Muschong et Comp.”, „Moara și Țesătoria” S.A., Moara „Clara”, „Mercur-

<sup>947</sup> *Ibidem*, f. 107.

<sup>948</sup> *Ibidem*, f. 106.

<sup>949</sup> *Ibidem*, f. 105.

<sup>950</sup> *Ibidem*, f. 122.

<sup>951</sup> *Ibidem*, f. 121.

<sup>952</sup> *Ibidem*, f. 99.

<sup>953</sup> *Ibidem*, f. 123.

<sup>954</sup> *Ibidem*, d. 258/1922-1948, f. 169.

șesătorie mecanică, „Industria de Bumbac”, Țesătoria mecanică „Banatul” ș.a. m. d.) erau dispuse să întrebuințeze energia electrică produsă de Centrala Uzinei electrice Lugoj. În aceste condiții era absolut necesară montarea unor grupuri electrogene mai mari în uzina amintită, precum și toate instalațiile auxiliare pentru producție și distribuție<sup>955</sup>.

*Forța motrice* a uzinei era reprezentată prin 4 motoare Diesel, cu o putere instalată totală de 1.200 CP. La acestea se adăugau *generatorii de energie*: un cazan cu aburi, cu o suprafață de încălzire de 230 m<sup>2</sup> și o presiune de 11 atm; 5 generatori electrici de curent continuu (745 KW) și 2 generatori electrici de curent alternativ (770 KVA)<sup>956</sup>.

În anul 1940 s-au instalat două *grupuri electrogene* de câte 450 CP fiecare, deoarece, într-o parte a orașului, s-a trecut la curent alternativ, costul lucrărilor ridicându-se la 12.000.000 lei<sup>957</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale, în anul 1940, atingea suma de 38.528.551 lei<sup>958</sup>.

*Combustibilul și unsoarele* întrebuințate în procesul de fabricație erau procurate din regiune: motorină, lemne de foc și unsoari minerale<sup>959</sup>.

Informațiile despre *producția* uzinei sunt relativ puține. De pildă, în 1940 a fost obținută o producție de 1.537.254 KWh curent electric<sup>960</sup>.

În anul 1948 uzina producea două feluri de curent: curent continuu (300 V) pentru o parte a orașului și curent alternativ (220/380 V) pentru cealaltă parte a orașului. În acest sens s-au întocmit toate planurile și formele pentru a putea introduce curentul alternativ pe raza întregului oraș<sup>961</sup>.

*Capitalul social* al uzinei electrice era prevăzut în bugetul orașului Lugoj<sup>962</sup>.

*Conducerea uzinei* era exercitată efectiv de către directorul Întreprinderilor Comunale Lugoj, ing. Traian Răbăgia. *Comitetul de Conducere* era alcătuit din: dr. Valer Străin (președinte), primarul orașului; ing. Traian Răbăgia,

<sup>955</sup> *Ibidem*, f. 177, 179.

<sup>956</sup> *Ibidem*, f. 171, 178.

<sup>957</sup> *Ibidem*, f. 170.

<sup>958</sup> *Ibidem*, f. 170.

<sup>959</sup> *Ibidem*, f. 172.

<sup>960</sup> *Ibidem*, f. 173.

<sup>961</sup> *Ibidem*, f. 179.

<sup>962</sup> *Ibidem*, f. 170.

directorul Întreprinderilor Comunale Lugoj; ing. Victor Ilea, șeful Serviciului tehnic județean. *Comitetul de Control* era reprezentat de Valeriu Baci, șeful Serviciului financiar al primăriei și Constantin Bucur<sup>963</sup>.

*Personalul* uzinei s-a diminuat considerabil în perioada 1940-1948, în funcție de bugetul alocat funcționării sale: 117 angajați (1940) – dintre care 13 funcționari, 33 muncitori calificați, 68 muncitori necalificați și 3 ucenici; 56 angajați (1941) – dintre care 15 funcționari și 41 muncitori; 46 angajați (august 1948) – dintre care 23 funcționari, 18 muncitori calificați, 2 muncitori necalificați și 3 ucenici<sup>964</sup>.

Conducerea uzinei acorda unele *înlesniri* angajaților săi: reducere de 50% asupra tarifelor plătite pentru iluminat, ridicatul gunoaielor menajere, taxele de canal și hornărit<sup>965</sup>.

\* \* \*

Vom prezenta, în continuare, activitatea unor întreprinderi care funcționau pe raza orașului *Caransebeș*.

• **Moara din Caransebeș, proprietară Burdea Sidonia** a intrat în funcțiune în anul 1926<sup>966</sup>.

În 1939 a fost înregistrată la Serviciul Apelor din Timișoara. La începutul anului 1947 moara a fost arendată lui Gustav Stürm, care lucra singur, fără a avea angajați<sup>967</sup>.

Într-o adresă trimisă de Regiunea IV Industrială Timișoara, în luna octombrie 1947, se preciza faptul că Burdea Sidonia avea „drepturi câștigate” asupra morii, însă nu putea mări sau muta instalațiile fără o autorizație specială prealabilă<sup>968</sup>.

Cea mai apropiată moară era situată în amonte, pe același canal, la o distanță de 600 m, aparținând Emiliei Schweitzer<sup>969</sup>.

*Forța motrice* era reprezentată printr-o roată hidraulică de 7 CP. Ca forță motrice suplimentară, moara era înzestrată cu un motor electric de 3 CP, în cazul scăderii debitului de apă pe canalul morilor.

<sup>963</sup> *Ibidem*, f. 169.

<sup>964</sup> *Ibidem*, f. 171, 175, 177.

<sup>965</sup> *Ibidem*, f. 170.

<sup>966</sup> *Ibidem*, d. 59/1947, f. 3.

<sup>967</sup> *Ibidem*, f. 1.

<sup>968</sup> *Ibidem*, f. 4.

<sup>969</sup> *Ibidem*, f. 1.

*Capacitatea de măciniș* a acestei instalații atingea 400 kg porumb/zi, însă *randamentul mediu* era de 2.000 kg lunar, inferior capacității de măciniș, din cauza vadului îngust al morii<sup>970</sup>.

• **Industria de Lemne „Polacsek Ana” din Caransebeș** a primit autorizație de funcționare în localitatea menționată în anul 1937, profilată pe confecționarea de butoaie și prelucrarea cherestelei.

În 1941, în urma cumpărării sale de către Ana Polacsek, sediul fabricii a fost mutat pe un alt amplasament<sup>971</sup>.

În anul 1945, armata română, aflată în trecere prin localitate, a ridicat materiile prime și accesoriile cu care era înzestrată fabrica amintită, a distrus biroul în care era instalată direcțiunea, transformând fabrica în magazie de muniții și spital militar, astfel încât fabrica a sistat producția.

În baza legii 607/1945, Ana Polacsek a restituit fabrica fostului proprietar, schimbându-i-se, din nou, locația, însă nu deținem informații despre reluarea activității sale în anul 1946<sup>972</sup>.

*Forța motrice* era reprezentată printr-o mașină semistabilă cu aburi, construită de firma germană „Hoffmeister”, cu o putere instalată de 20 CP. La aceasta se adăuga un generator (cazan) cu aburi, cu o suprafață de încălzire de 32 m<sup>2</sup> și o presiune de 6 atm.<sup>973</sup>

*Mașinile și instalațiile* principale de care dispunea întreprinderea, de proveniență germană, au fost instalate în anii 1941-1942: un gater, 4 fierăstraie cilindrice, 10 mașini pentru butoaie și 6 fierăstraie circulare<sup>974</sup>.

În procesul de fabricație au fost prelucrate *materii prime și accesorii* procurate din diverse localități din țară (Poiana, Vălișoara, Balta Sărată și Caransebeș): bușteni, cherestea, doage ș.a. m. d.<sup>975</sup>

În anul 1944 a fost înregistrată o *producție* totală de 47.403 buc. (17%), constând în: doage, butoaie etc. Producția a încetat în 1945, din motivele enumerate mai sus, și nu a mai fost reluată niciodată<sup>976</sup>.

<sup>970</sup> *Ibidem*, f. 1.

<sup>971</sup> *Ibidem*, d. 64/1938-1945, f. 18.

<sup>972</sup> *Ibidem*, f. 28-30.

<sup>973</sup> *Ibidem*, f. 19.

<sup>974</sup> *Ibidem*, f. 21.

<sup>975</sup> *Ibidem*, f. 22.

<sup>976</sup> *Ibidem*, f. 23, 30.

Nu avem informații despre *capitalul social* al fabricii, iar modificările intervenite în *conducerea* sa au fost prezentate anterior.

În 1944 întreprinderea amintită avea 8 *angajați*, dintre care 2 muncitori calificați și 6 muncitori necalificați<sup>977</sup>.

Conducerea fabricii acorda unele *facilități* angajaților săi: lemne de foc pentru salariații care locuiau în comunele apropiate, alimente etc.<sup>978</sup>

• **Uzina electrică din Caransebeș** s-a înființat în anul 1889 de către firma „Schmiedt, Dachler & Perlfaster”, utilizând căderea naturală a râului Sebeș. În anul 1903 au fost montate două mașini cu aburi.

În anul 1922, uzina a trecut în proprietatea orașului Caransebeș.

În 1924 s-a instalat un motor Diesel de 150 CP, concomitent cu demontarea unei mașini cu aburi.

În anul 1930 a fost înlocuită vechea turbină de apă cu una nouă, de 100 CP<sup>979</sup>.

Tot în anul 1930 a fost elaborat *regulamentul* Uzinei electrice a orașului Caransebeș. În conformitate cu art. 1 al regulamentului amintit, Uzina electrică era organizată în regie publică cu profil comercial, începând de la 1 ianuarie 1930 și rămânea în proprietatea Primăriei orașului Caransebeș. Art. 2 stipula faptul că Uzina electrică deținea dreptul exclusiv de a asigura „iluminarea electrică a căilor publice, străzilor, piețelor, podurilor, parcurilor, pasajelor etc., de pe întreg teritoriul actual și viitor al orașului Caransebeș, conform articolului 31 din lege (Legea contabilității publice – *n.n.*)”<sup>980</sup>.

În 1938 s-a instalat încă un motor Diesel, sistem „Ganz-Fendrassik”, de 70 CP<sup>981</sup>.

Uzina nu a suferit pagube de pe urma celui de-al doilea război mondial<sup>982</sup>.

Uzina Electrică din Caransebeș era afiliată la Asociația Generală a Producătorilor și Distribuitorilor de Energie Electrică din România<sup>983</sup>.

*Forța motrice* a uzinei era reprezentată prin: o mașină simplă cu aburi, cu o putere instalată de 80 CP; două mașini Diesel cu explozie, fără scânteie

<sup>977</sup> *Ibidem*, f. 21.

<sup>978</sup> *Ibidem*, f. 19.

<sup>979</sup> *Ibidem*, d. 68/1922-1945, f. 118.

<sup>980</sup> *Regulamentul Uzinei Electrice a orașului Caransebeș*, Caransebeș, Tipografia Diecezană, 1930, p. 3.

<sup>981</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 68/1922-1945, f. 118.

<sup>982</sup> *Ibidem*, f. 131.

<sup>983</sup> *Ibidem*, f. 119.

electrică, marca „Deutz” și „Ganz”, cu o putere instalată totală de 220 CP; o turbină cu apă, furnizată de firma „Ganz”, cu o putere instalată de 100 CP. La acestea se adăugau *generatorii de energie*: un cazan cu aburi, cu o suprafață de încălzire de 115,7 m<sup>2</sup> și o presiune de 10 atm. și un generator electric de 353 KVA<sup>984</sup>.

Uzina dispunea de următoarele *mașini și instalații* principale: două motoare Diesel, o turbină cu apă, o mașină cu aburi, un tablou de distribuție și o rețea electrică<sup>985</sup>.

În 1940 *valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale se ridica la 5.978.991 lei<sup>986</sup>.

*Combustibilul și unsoarele* întrebuințate (motorina și lemnele de foc) erau procurate de la rafinăriile din Ploiești, de la Societatea „Distribuția” din București și de la Comunitatea de Avere din Caransebeș<sup>987</sup>.

*Producția* de curent electric a uzinei a cunoscut unele variații în perioada 1940-1945, determinate de starea de război și de pretențiile armatei sovietice: 451.700 KWh (1940), adică 50% din capacitatea maximă de producție; 476.000 KWh (1941) – 53%; 466.000 KWh (1942) – 52%; 431.000 KWh (1943) – 48%; 530.000 KWh (1944) – 59%; 242.000 KWh (semestrul I 1945) – 53%<sup>988</sup>.

În ceea ce privește *capitalul social*, trebuie precizat faptul că, după cumpărarea uzinei de către primărie (1921), la prețul de 562.000 lei, nu a mai fost investit capital în întreprindere<sup>989</sup>.

Articolul 3 din regulament preciza faptul că uzina avea o *conducere* alcătuită din: directorul uzinei, Consiliul de Administrație și Consiliul Comunal. Conform articolului 8, *Consiliul de Administrație* era compus din 5 membri, unul fiind directorul Uzinei Electrice, iar restul fiind numiți în modul următor: șeful Serviciului financiar al orașului; 2 membri numiți de Consiliul Comunal, dintre funcționarii comunei; un membru numit de Consiliul Comunal, dintre specialiștii în materie de electromecanică și contabilitate<sup>990</sup>.

<sup>984</sup> *Ibidem*, f. 120.

<sup>985</sup> *Ibidem*, f. 131.

<sup>986</sup> *Ibidem*, f. 119.

<sup>987</sup> *Ibidem*, f. 128, 131.

<sup>988</sup> *Ibidem*, f. 132.

<sup>989</sup> *Ibidem*, f. 119.

<sup>990</sup> *Regulamentul Uzinei Electrice...*, p. 4, 8.



Astfel, în anul 1940 întreprinderea era administrată de ing. Gheorghe Șiclovan, care s-a menținut în funcția de director până în anul 1945<sup>991</sup>.

*Personalul* uzinei a înregistrat unele fluctuații, numărul angajaților depinzând direct de bugetul primăriei: în 1940 – 22 angajați (6 funcționari, 9 muncitori calificați, 3 muncitori necalificați și 4 ucenici); în 1942 – 22 angajați (5 funcționari, 8 muncitori calificați, 4 muncitori necalificați și 5 ucenici); în anii 1943-1945 – 17 angajați (7 funcționari, 7 muncitori calificați și 3 muncitori necalificați)<sup>992</sup>.

Angajații uzinei beneficiau și de unele *înlesniri*, precum: lemne de foc, prime de activitate ș.a.<sup>993</sup>

• **Fabrica de cheag „Românca” din Caransebeș** a fost pusă în funcțiune în anul 1914, de către Martin Palfi. Din cauza decesului fostului proprietar, în 1938, fabrica a fost preluată de fiul său, dr. Andrei Palfi. De la 1 noiembrie 1941, fabrica a sistat vremelnic activitatea, cu aprobarea Ministerului Economiei Naționale<sup>994</sup>.

Fabrica a lucrat cu întreruperi și în anii următori, din două motive: lipsa materiilor prime (rânze de viței de lapte) și caracterul sezonier al activității sale<sup>995</sup>.

Prin decizia ministerială nr. 1982 din 8 februarie 1942, tăierea bovinelor și a ovinelor a fost interzisă complet, iar prin decizia ministerială nr. 2537 din 4 octombrie 1945 s-a dat undă verde tăierii bovinelor și ovinelor bătrâne. Din această cauză, prepararea cheagului din stomacuri de vițel de lapte a fost sistată și au fost întrebuințate stomacuri de miel, cu un randament de obținere a cheagului foarte scăzut, fiind permisă numai tăierea mieilor a căror greutate depășea 5 kg și ale căror stomacuri nu mai conțineau principiu activ în proporții suficiente. Chiar și colectarea acestor stomacuri de miel întâmpina greutăți, deoarece tăierile se făceau numai în provincie, în mai multe locuri concomitent, iar producătorii de cheag nu aveau personal suficient; se impunea blocarea acestor stomacuri pe seama preparatorilor de cheag, pentru a satisface – parțial – necesitatea de cheag<sup>996</sup>.

<sup>991</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 68/1922-1945, f. 118.

<sup>992</sup> *Ibidem*, f. 120, 127, 132.

<sup>993</sup> *Ibidem*, f. 119.

<sup>994</sup> *Ibidem*, d. 65/1922-1947, f. 145.

<sup>995</sup> *Ibidem*, f. 156.

<sup>996</sup> *Ibidem*, f. 167.

După anul 1946 nu ne mai parvin informații despre activitatea acestei fabrici.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de două motoare electrice, marca „Ganz” și AEG, cu o putere instalată totală de 9,3 CP<sup>997</sup>.

Fabrica amintită dispunea de următoarele *mașini și instalații*: o mașină pentru tăiat materiile prime, o mașină de măcinat, o mașină de amestecat, 5 căzi cu o capacitate totală de 14.000 l și două prese<sup>998</sup>.

*Valoarea investițiilor* în clădiri și instalații industriale, în anul 1941, era de 815.000 lei<sup>999</sup>.

În procesul de fabricație erau prelucrate *materii prime și accesorii*, provenite din zonă, cu precădere din Caransebeș: stomacuri de vițel, miel și mânzat, sare preparată, chimicale, etc.<sup>1000</sup>

*Producția* întreprinderii s-a diminuat apreciabil în anii 1941-1946, datorită interzicerii tăierii vițelilor de lapte și a altor măsuri restrictive adoptate de autorități în domeniul economic: 48,609 t (1941), 5,642 t (1942) și, respectiv, 0,458 t (1946)<sup>1001</sup>.

*Capitalul social* a fost majorat de mai multe ori, în încercarea de a salva fabrica de la faliment: 250.000 lei (1925), 500.000 lei (1927), 540.000 lei (1930), 1.231.858 lei (1941), 1.381.858 lei (1942), 2.076.533 lei (1946)<sup>1002</sup>.

Modificările survenite în *conducerea* întreprinderii au fost prezentate mai sus.

*Numărul angajaților* a rămas destul de redus în această perioadă: în 1941 – 5 angajați (2 funcționari și 3 muncitori necalificați); în 1942 – 2 angajați (1 funcționar și 1 muncitor necalificat); în 1946 – 3 angajați (1 funcționar și 2 muncitori necalificați)<sup>1003</sup>.

Spre deosebire de alte fabrici din regiune, „Românca” nu asigura *înlesniri* angajaților săi.

• **Fabrica de cărămidă „Talpeș Samson” din Caransebeș** a fost înființată în anul 1900, de către Carol Schab, care, apoi, a vândut-o orașului

<sup>997</sup> *Ibidem*, f. 147.

<sup>998</sup> *Ibidem*, f. 148.

<sup>999</sup> *Ibidem*, f. 146.

<sup>1000</sup> *Ibidem*, f. 149.

<sup>1001</sup> *Ibidem*, f. 150, 161, 168.

<sup>1002</sup> *Ibidem*, f. 146, 157, 167.

<sup>1003</sup> *Ibidem*, f. 147, 158, 167.

Caransebeș. În decursul primului război mondial, fabrica a fost devastată și, ca atare, în anul 1917 a fost cumpărată de către Petru Talpeș.

În 1941 a fost trecută pe numele ginerelei său, Samson Talpeș<sup>1004</sup>.

Fabrica a fost puternic afectată de bombardamentele din 1944, înregistrând pierderi în valoare de 120.000 lei, prin dezvelirea acoperișului și spargerea unor geamuri<sup>1005</sup>.

În luna august 1947 fabrica a fost cuprinsă de incendiu, în plină operațiune de reparație a instalațiilor din dotare, fiind prevăzută reluarea activității la data de 15 august, însă nu apar documente ulterioare acestei date<sup>1006</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era reprezentată de o mașină Diesell, fără scânteie electrică, cu o putere instalată de 50 CP<sup>1007</sup>.

Fabrica dispunea de următoarele *mașini și instalații*: o presă de țiglă mare, o presă de solzi, o presă de cărămidă, o presă de olane și un cuptor rotund cu 16 camere<sup>1008</sup>.

În 1946 *valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale se ridica la 63.000.000 lei<sup>1009</sup>.

În procesul de fabricație erau prelucrate *materii prime și accesorii* procurate din împrejurimile Caransebeșului: lut, lemne de foc, motorină, clei și ghips<sup>1010</sup>.

*Producția* firmei amintite a înregistrat unele variații, generate de lipsa materiilor prime și caracterul sezonier al activității: în 1940 – 85.500 buc. cărămidă și 60.000 buc. țiglă, adică, în total, 145.500 buc.; în 1941 – 55.000 buc. cărămidă și 74.000 buc. țiglă, în total 129.000 buc.; în 1942 – 141.500 buc. cărămidă și 128.680 buc. țiglă, în total 270.180 buc.; în 1943 – 137.300 buc. cărămidă și 112.450 buc. țiglă, în total 249.750 buc.; în 1944 – 58.000 buc. cărămidă și 71.450 buc. țiglă, în total 129.450 buc.; în 1945 – 13.270 buc. cărămidă și 10.135 buc. țiglă, în total 23.405 buc.; în 1946 – 25.600 buc. cărămidă și 42.416 buc. țiglă, în total 68.016 buc.<sup>1011</sup>

<sup>1004</sup> *Ibidem*, d. 67/1922-1947, f. 167.

<sup>1005</sup> *Ibidem*, f. 194.

<sup>1006</sup> *Ibidem*, f. 193.

<sup>1007</sup> *Ibidem*, f. 169.

<sup>1008</sup> *Ibidem*, f. 170.

<sup>1009</sup> *Ibidem*, f. 184.

<sup>1010</sup> *Ibidem*, f. 171.

<sup>1011</sup> *Ibidem*, f. 182, 188, 195.

*Capitalul social* al fabricii nu transpare din documentele consultate.

Modificările survenite în *conducerea* întreprinderii au fost prezentate mai sus.

*Numărul angajaților* fabricii a fost determinat de valorile producției, aprovizionarea cu materii prime și alți factori de natură obiectivă sau subiectivă, firma amintită având – printre angajați – numai muncitori necalificați: 12 angajați (1940), 17 (1941), 20 (1942), 18 (1943), 8 (1944), 7 (1945), 9 (1946), 8 (august 1947)<sup>1012</sup>.

Conducerea fabricii acorda unele *înlesniri* angajaților săi: locuință, lemne de foc gratuit și o mică grădină<sup>1013</sup>.

\* \* \*

Pe raza comunei *Căvăran* figurau două firme: Moara pe apă „Mărioara”-Trifon Lația și Industria de Asfalt și de Var S.p.A.

• **Moara pe apă „Mărioara”-Trifon Lația din Căvăran** a fost, inițial, o moară țărănească, înființată în anul 1921. În 1923, după o inundație catastrofală, a fost dărâmată și refăcută.

În anii 1925-1926 a fost dată în folosință o instalație modernă pentru moara de comerț și de vamă, precum și o oloiniță pentru presatul semințelor de floarea-soarelui, în vederea obținerii uleiului alimentar.

În anul 1941 a fost încadrată ca moară țărănească<sup>1014</sup>.

*Forța motrice* era reprezentată de o turbină cu apă, cu o putere instalată de 80 CP<sup>1015</sup>.

Moara era dotată cu următoarele *mașini și instalații*, furnizate de firme din țară („Ganz-Danubius” Cluj, „Frații Schill” Brașov, „Frații Prim” Satu Mare etc.): 5 valțuri duble, un aparat de curățit grâul, un aparat de curățit grisul, două site „Plansichter”, un cântar automat, 3 pietre de moară și o instalație pentru presat uleiul alimentar<sup>1016</sup>.

În anul 1946 au fost montate noi mașini și instalații, necesare pentru prelucrarea bumbacului (două filtre și două site tip „Plansichter”)<sup>1017</sup>.

<sup>1012</sup> *Ibidem*, f. 179, 185, 193, 195.

<sup>1013</sup> *Ibidem*, f. 168.

<sup>1014</sup> *Ibidem*, d. 77/1923-1946, f. 187.

<sup>1015</sup> *Ibidem*, f. 189.

<sup>1016</sup> *Ibidem*, f. 190.

<sup>1017</sup> *Ibidem*, f. 196.

*Valoarea investițiilor în terenuri, clădiri și instalații industriale, în anul 1941, era estimată la suma de 2.959.000 lei*<sup>1018</sup>.

*Materiile prime și accesoriile prelucrate în procesul de fabricație (grâu și porumbul) erau procurate de la țărani din localitate sau din comunele învecinate*<sup>1019</sup>.

Deținem puține informații despre *producția* realizată la această moară. De exemplu, în anul 1941 a fost obținută o producție de 130 t<sup>1020</sup>.

*Capitalul social* a cunoscut o evoluție interesantă: 2.000.000 lei (1923), 5.000.000 lei (1929), fără capital (1930-1941), 5.000.000 lei (1941-1946)<sup>1021</sup>.

*Conducerea* nu s-a schimbat în această perioadă de timp.

*Personalul morii* a înregistrat un puternic recul în anii 1941-1946, determinat de aprovizionarea cu materii prime și de randamentul muncii: 12 angajați (1941) – dintre care 3 funcționari, 5 muncitori calificați și 4 muncitori necalificați; 6 angajați (1946) – dintre care 2 funcționari și 4 muncitori<sup>1022</sup>.

Bumbacul prelucrat de moară în cursul anului 1946 era repartizat, apoi, la „Moara și Țesătoria” S.A. Lugoj<sup>1023</sup>.

Angajații morii nu beneficiau de *facilități* din partea conducerii.

• **Industria de Asfalt și de Var S.p.A. Căvăran** a fost pusă în funcțiune în anul 1884, iar în anul 1917 s-a transformat în societate pe acțiuni<sup>1024</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de două motoare cu combustie internă, fabricate în Ungaria, cu o putere instalată totală de 51 CP<sup>1025</sup>.

Fabrica era înzestrată cu următoarele *mașini și instalații*, furnizate de diverse firme din țară („Ganz-Danubius” Cluj, „Menczer” Arad, „Ingersoll” București etc.): două cuptoare sistem „Hoffmann”; un motor Diesel; un motor cu benzină; două mori cu bile; o moară cu cilindri; un compresor; două mașini de sfredelit piatră<sup>1026</sup>; un compresor mobil pentru burghiat în cariera de calcar; un tractor pe șenile, cu remorcă ș.a. m. d.<sup>1027</sup>

<sup>1018</sup> *Ibidem*, f. 188.

<sup>1019</sup> *Ibidem*, f. 191.

<sup>1020</sup> *Ibidem*, f. 192.

<sup>1021</sup> *Ibidem*, f. 188.

<sup>1022</sup> *Ibidem*, f. 189, 196.

<sup>1023</sup> *Ibidem*, f. 196.

<sup>1024</sup> *Ibidem*, d. 75/1922-1947, f. 138.

<sup>1025</sup> *Ibidem*, f. 140.

<sup>1026</sup> *Ibidem*, f. 141.

<sup>1027</sup> *Ibidem*, d. 76/1936-1947, f. 100, 145.

*Valoarea investițiilor în terenuri, clădiri și instalații industriale, în anul 1935, se ridică la suma de 16.431.587,04 lei*<sup>1028</sup>.

În procesul de fabricație erau prelucrate *materii prime și accesorii*, provenite din împrejurimi (piatră de var și calcar)<sup>1029</sup>.

*Combustibilul și unsoarele* întrebuițate (benzină, motorină, lemne de foc și unsoari minerale) erau procurate de la Lugoj, Cămpina, Timișoara, precum și din pădurea proprie a fabricii<sup>1030</sup>.

*Producția* a crescut considerabil în perioada 1935-1942, în urma comenzilor primite și a majorărilor capitalului social operate de conducerea fabricii: 8.454,9 t var (1935)<sup>1031</sup>; 12.076 t var ars, 23 t var măcinat hidratizat, 1.025 t piatră de var măcinat și 3.600 t piatră calcar brută, adică – în total – 16.724 t (1942)<sup>1032</sup>.

În anii 1945-1946 producția s-a diminuat destul de mult, comparativ cu perioada precedentă, din mai multe motive (lipsa vagoanelor C.F.R. necesare pentru transportul mărfurilor, imposibilitatea de a lucra în carierele de piatră în sezonul rece și de a depozita varul un timp mai îndelungat). În consecință, în anul 1946 a fost obținută o producție totală de 8.214 t, constând în: 8.047 t var ars și 167 t piatră de var măcinată<sup>1033</sup>.

*Capitalul social* a fost majorat de câteva ori în perioada interbelică, pentru a stimula producția și a sprijini achiziționarea de mașini și instalații moderne: 600.000 lei (1922); 2.003.000 lei (1930)<sup>1034</sup>; 6.000.000 lei (1937)<sup>1035</sup>.

Din lipsă de numerar, capitalul social a fost micșorat în anul 1940 la 5.000.000 lei<sup>1036</sup>.

Politica de majorare a capitalului social a fost reluată în anii 1944-1946: 10.000.000 lei (1944) și, respectiv, 100.000.000 lei (1946)<sup>1037</sup>.

*Conducerea firmei* amintite a suferit unele modificări în această perioadă.

<sup>1028</sup> *Ibidem*, d. 75/1922-1947, f. 139.

<sup>1029</sup> *Ibidem*, d. 76/1936-1947, f. 103.

<sup>1030</sup> *Ibidem*, f. 102.

<sup>1031</sup> *Ibidem*, d. 75/1922-1947, f. 142.

<sup>1032</sup> *Ibidem*, d. 76/1936-1947, f. 104.

<sup>1033</sup> *Ibidem*, f. 147, 160.

<sup>1034</sup> *Ibidem*, d. 75/1922-1947, f. 139.

<sup>1035</sup> *Ibidem*, d. 76/1936-1947, f. 100.

<sup>1036</sup> *Ibidem*, f. 100.

<sup>1037</sup> *Ibidem*, f. 142, 156.

De pildă, în anul 1935, din *Consiliul de Administrație* făceau parte: ing. Valer Ambruș, văduva lui Adolf Sieber, dr. Titus Livius Oprea, Carol Reiter, ing. Alexandru Reiter și ing. Pavel Mihalyik. *Comitetul de Cenzori* era reprezentat prin: preotul Eftimie Lăpăduș, dr. Arthur Deutsch și Emeric Auer<sup>1038</sup>.

În 1942, în *Consiliul de Administrație* au rămas numai 3 persoane: văduva lui Adolf Sieber, dr. Virgil Bârză și ing. Pavel Mihalyik. *Comitetul de Cenzori* era alcătuit din: Eftimie Lăpăduș, Ioan Sieber și Rudolf Mebel<sup>1039</sup>.

Noi schimbări în componența conducerii întreprinderii au intervenit în cursul anului 1945. Astfel, din *Consiliul de Administrație* făceau parte: arh. Constantin Purcariu, Carol Reiter și dr. Virgil Bârză. De asemenea, cenzorul Ioan Sieber și-a prezentat demisia din motive personale<sup>1040</sup>.

*Personalul* firmei amintite a cunoscut unele variații, în funcție de mai mulți factori (randamentul muncii, producția obținută, comenzile primite, vânzările pe piața internă, aprovizionarea cu materii prime ș.a. m. d.): în 1935 – 93 angajați (7 funcționari, 3 muncitori calificați și 83 muncitori necalificați)<sup>1041</sup>; în 1942 – 124 angajați (29 funcționari, 16 muncitori calificați și 99 muncitori necalificați); în 1945 – 98 angajați (14 funcționari, 12 muncitori calificați și 72 muncitori necalificați); în 1946 – 108 angajați (12 funcționari, 10 muncitori calificați și 86 muncitori necalificați)<sup>1042</sup>.

Produsele realizate erau comercializate la sediul fabricii sau la biroul de vânzare din Timișoara, fiind destinate pieței din Banat și, parțial, din Vechiul Regat<sup>1043</sup>.

Conducerea fabricii acorda o serie de *înlesniri* angajaților săi: locuințe cu grădini de zarzavat; lemne de foc și iluminat gratuite; cereale, alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte, prin intermediul economatului, la prețul de cost; tratament la medicul circumscripției Asigurărilor Sociale<sup>1044</sup>.

\* \* \*

<sup>1038</sup> *Ibidem*, d. 75/1922-1947, f. 138.

<sup>1039</sup> *Ibidem*, d. 76/1936-1947, f. 99.

<sup>1040</sup> *Ibidem*, f. 141.

<sup>1041</sup> *Ibidem*, d. 75/1922-1947, f. 140.

<sup>1042</sup> *Ibidem*, d. 76/1936-1947, f. 101, 143, 157.

<sup>1043</sup> *Ibidem*, d. 75/1922-1947, f. 139.

<sup>1044</sup> *Ibidem*, d. 76/1936-1947, f. 100, 142.

În localitatea *Sacul* era consemnată existența unei singure firme de profil.

• **Moara cu turbină „Pangl și Comp.” din Sacul** a fost înmatriculată la Oficiul Registrului de Comerț Lugoj sub nr. 7/1931.

Societate în nume colectiv, moara amintită se afla în proprietatea comunei Sacul. Din punct de vedere legal, își desfășura activitatea în baza certificatului de funcționare nr. 8014 și a autorizației de funcționare nr. 4908, ambele emise de Ministerul Industriei și Comerțului la data de 1 februarie 1940<sup>1045</sup>.

În anul 1946 și-a schimbat denumirea în Moara cu turbină „Dimitrie D. Chirvăsuță” – moară și uzină electrică Sacul<sup>1046</sup>.

*Forța motrice* era asigurată de o turbină cu apă, cu o putere instalată de 75 CP, montată în anul 1928. La aceasta se adăuga un generator electric (35 KW curent continuu, 220 V curent trifazic și 1.100 per./s), instalat în același an<sup>1047</sup>.

Fabrica avea – în dotare – 445 *lămpi*, la o tensiune de 220 V, proprietate a comunei Sacul, dintre care 55 buc. pentru iluminatul public, 342 buc. pentru iluminatul particular și 48 buc. pentru uzul propriu. De asemenea, fabrica dispunea de o rețea de distribuție în lungime de 5,5 km<sup>1048</sup>.

*Producția morii* a scăzut în perioada 1936-1946, din mai multe motive (pierderile din rețea, efectele războiului, pretențiile armatei sovietice, etc.): de la cca 50.000 KWh (1936) la 28.000 KWh (1946)<sup>1049</sup>.

*Capitalul social* a rămas neschimbat (546.106 lei). Primăria comunei Sacul furniza curentul consumatorilor, împărțind taxa de 60.000 lei/lampă, pe care o plătea morii „Pangl și Comp.” pentru chiria turbinei<sup>1050</sup>.

*Conducerea fabricii* a suferit o schimbare radicală, determinată de atitudinea sovieticilor față de minoritarii germani. Inițial, conducerea morii se afla în mâinile a 4 coproprietari, de origine etnică germană: Iosif Pangl, Petru Barth, Adalbert Pangl și Robert Hirsch. În 1946 moara a fost preluată de către Dimitrie D. Chirvăsuță<sup>1051</sup>.

<sup>1045</sup> *Ibidem*, d. 392/1936-1946, f. 5, 9.

<sup>1046</sup> *Ibidem*, f. 9.

<sup>1047</sup> *Ibidem*, f. 9.

<sup>1048</sup> *Ibidem*, f. 1-2.

<sup>1049</sup> *Ibidem*, f. 3, 9.

<sup>1050</sup> *Ibidem*, f. 4-5.

<sup>1051</sup> *Ibidem*, f. 6, 9.



*Numărul angajaților* s-a menținut constant în această perioadă (30), dintre care: 4 funcționari, 9 muncitori calificați și 17 muncitori necalificați<sup>1052</sup>. Salariații nu au beneficiat de *facilități* din partea conducerii morii.

\* \* \*

• **Exploatarea forestieră „Moroeni-Lomaș” din Zăvoi** a fost înființată în luna iulie 1929, prin construirea și instalarea de mașini și accesorii moderne de către „Forestiera Lomaș” SAR<sup>1053</sup>.

Centrala din Capitală, fondată sub formă de societate anonimă în anul 1921 și înscrisă în Registrul Comerțului București cu nr. 223/1932, avea 8 filiale, situate în comunele: Pietrosița și Moroeni (jud. Dâmbovița); Gugești (jud. Râmnicu Sărat); Mera (jud. Putna); Cireșa, Mărul și Rusca Montană (jud. Severin); Curtea de Argeș (jud. Argeș)<sup>1054</sup>.

*Forța motrice* era asigurată de:

◆ două *cazane* semistabile – unul de tip „Assmann & Stockder”, cu o suprafață de încălzire totală de 110,37 m<sup>2</sup> și o presiune de 12 atm., instalat în anul 1929, iar celălalt de tip „Dürnger”, cu o suprafață de încălzire de 111,2 m<sup>2</sup> și o presiune de 12,5 atm., instalat în anul 1897.

◆ trei *motoare* alimentate cu aburi de la cazane – două semistabile, cu o putere totală de 310 CP, instalate în anul 1929 și unul stabil, cu o putere de 100 CP, instalat în 1935.

◆ două *generatoare* electrice – unul cu o putere unitară de 75 KVA (230/400 V, 3 faze, 50 per./s), iar celălalt cu o putere unitară de 35 KVA (230/400 V, 3 faze, 50 per./s), ambele instalate în anul 1930<sup>1055</sup>.

Fabrica avea la dispoziția sa următoarele *mașini și instalații*: 4 gatere de tăiat bușteni; 42 fierăstraie circulare diferite; 5 mese și câteva vagonete pentru manipularea materialului; o presă pentru bricheți din rumeguș; un uscător de bricheți; 4 electromotoare trifazice, marca „Ganz”, cu întrerupător; două strunguri pentru fier; o mașină de rabotat; o mașină de găurit; un aparat de sudură autogenă; un fierăstrău mecanic pentru metale; un polizor mecanic; 3 ventilatoare; o mașină de găurit electrică; 3 mașini electrice de ascuțit; o ștanță

<sup>1052</sup> *Ibidem*, f. 5.

<sup>1053</sup> *Ibidem*, d. 231/1921-1946, f. 250.

<sup>1054</sup> *Ibidem*, d. 835/1945-1948, f. 15-16.

<sup>1055</sup> *Ibidem*, d. 231/1921-1946, f. 289.

de confecționat dinți de fierăstrău; o masă de forjă<sup>1056</sup>.

*Valoarea investițiilor în terenuri, clădiri, mașini și instalații industriale era de 640.000.000 lei*<sup>1057</sup>.

În procesul de fabricație erau prelucrate *materii prime și accesorii* (bușteni de fag și brad) cumpărate de la C.A.P.S. și Comunitatea de Avere din Caransebeș<sup>1058</sup>.

*Producția întreprinderii a variat în funcție de numărul comenzilor primite și de uzura instalațiilor existente: în 1940 – 17.895 m<sup>3</sup> (60%); în 1941 – 13.000 m<sup>3</sup> (45%); în 1942 – 9.943 m<sup>3</sup> (33%); în 1943 – 17.420 m<sup>3</sup> (60%); în 1944 – 20.370 m<sup>3</sup> (68%)*<sup>1059</sup>.

Producția realizată în anul 1944 se explică și prin comenzile pentru armatele română și sovietică, ce trebuiau onorate cu prioritate: 3.068 m<sup>3</sup> rășinoase (Regimentul 1 Artilerie, Regimentul 43 Artilerie, Școala de Subofițeri de Rezervă Lugoj, Regimentul 13 Călărași, Cercul Teritorial Mehedinți, Regimentul 95 Infanterie, Administrația Comercială a Stabilimentelor Industriale ale Marinei, etc.) pentru armata română; 3.150 m<sup>3</sup> lăzi, lemn rotund, cherestea de brad și fag pentru armata sovietică<sup>1060</sup>.

În primele 6 luni ale anului 1945 a fost obținută o producție de 10.639 m<sup>3</sup> (68%)<sup>1061</sup>.

La sfârșitul anului 1947 era înregistrată o producție de 480 m<sup>3</sup> cherestea, mult mai redusă în comparație cu perioada anterioară, datorită deficiențelor manifestate în aprovizionarea cu materii prime<sup>1062</sup>.

Această tendință de descreștere a producției s-a menținut și în lunile următoare, astfel încât în preajma naționalizării (iunie 1948) era semnalată o producție de 251 m<sup>3</sup> cherestea<sup>1063</sup>.

*Capitalul social* a fost majorat în intervalul 1939-1944, de la 30.000.000 lei la 105.000.000 lei<sup>1064</sup>.

<sup>1056</sup> *Ibidem*, d. 835/1945-1948, f. 17.

<sup>1057</sup> *Ibidem*, d. 231/1921-1946, f. 288.

<sup>1058</sup> *Ibidem*, d. 835/1945-1948, f. 18.

<sup>1059</sup> *Ibidem*, d. 231/1921-1946, f. 288.

<sup>1060</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Regiunea VIII Timișoara, d. 163/1944, f. 27.

<sup>1061</sup> *Ibidem*, fond Inspectoratul Industrial Control Cazane, d. 231/1921-1946, f. 288.

<sup>1062</sup> *Ibidem*, d. 352/1933-1948, f. 78.

<sup>1063</sup> *Ibidem*, f. 84.

<sup>1064</sup> *Ibidem*, d. 835/1945-1948, f. 17.

*Conducerea fabricii a suferit unele modificări pe parcursul timpului.*

De exemplu, în anul 1940 conducerea era exercitată de prim-directorul Andrei Corteanu, proprietar al altor două fabrici de cherestea (Homorod și Zărnești). Din *Consiliul de Administrație* făceau parte: C. Dimitriu, E. Antonescu, C. Cristescu, C. Mardaialescu și G. Kemeny<sup>1065</sup>.

În anul 1945 fabrica avea 4 coproprietari: societatea elvețiană „Union des Usines et des Exploitations Forestières” din Geneva și 3 cetățeni români (S. Schieber, ing. G. Bellu și G. Mincu)<sup>1066</sup>.

*Personalul* a cunoscut unele variații, din motivele enumerate mai sus: în 1940 – 209 angajați (18 funcționari, 87 muncitori calificați și 104 muncitori necalificați); în 1941 – 192 angajați (14 funcționari, 68 muncitori calificați și 110 muncitori necalificați); în 1942 – 193 angajați (16 funcționari, 72 muncitori calificați și 105 muncitori necalificați); în 1943 – 203 angajați (18 funcționari, 70 muncitori calificați și 115 muncitori necalificați); în 1944 – 238 angajați (18 funcționari, 82 muncitori calificați și 138 muncitori necalificați); în semestrul I 1945 – 215 angajați (19 funcționari, 74 muncitori calificați și 122 muncitori necalificați)<sup>1067</sup>; în luna decembrie 1947 – 42 angajați (1 funcționar și 41 muncitori)<sup>1068</sup>; în luna iunie 1948 – 54 angajați (1 funcționar și 53 muncitori)<sup>1069</sup>.

Conducerea fabricii acorda unele *inlesniri* angajaților săi: locuință, iluminat, lemne de foc, sală de baie<sup>1070</sup>.

\* \* \*

• **„Industria Forestieră” S.A. Mehadia** a cumpărat întreprinderea industrială de la Societatea „Bistra” în luna iunie 1927<sup>1071</sup>.

Articolul 3 din statutul adoptat la 6 iulie 1927 preciza scopul și operațiunile societății: „exploatarea pădurii Comunității de Avere numită «Eloca» din hotarul comunei Mehadia, în suprafață de 543, 27 ha sau 940 jug. cadastrale, precum și alte exploatari de păduri și tot felul de afaceri în

<sup>1065</sup> *Ibidem*, d. 231/1921-1946, f. 250.

<sup>1066</sup> *Ibidem*, d. 835/1945-1948, f. 17.

<sup>1067</sup> *Ibidem*, d. 231/1921-1946, f. 288.

<sup>1068</sup> *Ibidem*, d. 352/1933-1948, f. 78.

<sup>1069</sup> *Ibidem*, f. 84.

<sup>1070</sup> *Ibidem*, d. 231/1921-1946, f. 251.

<sup>1071</sup> *Ibidem*, d. 273/1922-1948, f. 187.

domeniul industriei și comerțului cu lemnul și derivatele lui, participare la întreprinderi similare de producere și prelucrare de lemn”<sup>1072</sup>.

*Forța motrice* era asigurată de o mașină cu aburi semi-stabilă, cu o putere instalată de 55 CP, construită de firma „Tatzal Tropaner Maschinenfabrik” din Germania. La aceasta se adăugau un generator (cazan) cu aburi, cu o suprafață de încălzire de 59,44 m<sup>2</sup> și o presiune de 6 atm., precum și un generator electric de 26 KVA curent alternativ<sup>1073</sup>.

În ceea ce privește *mașinile și instalațiile* firmei amintite, fabrica de cherestea dispunea de două gater (sistem „Nikolsohn” și „Rothschild”), un circular-pendul și două circulare, iar linia industrială era dotată cu o locomotivă tip „I. A. Maffei” (50 CP) și 20 vagonete<sup>1074</sup>.

În anul 1945 *valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale era estimată la suma de 100.000.000 lei<sup>1075</sup>.

Fabrica își procura *materiile prime* (buștenii de brad și de stejar) din exploatarea proprie<sup>1076</sup>.

*Producția* a înregistrat o scădere spectaculoasă în anii 1940-1944, cu excepția anului 1942, din lipsă de materii prime, cu precădere buștenii de brad: în 1940 – 36.745 t lemne de foc (91,86%) și 2.347 m<sup>3</sup> cherestea (78,23%); în 1941 – 16.743 t lemne de foc (47,84%) și 1.699 m<sup>3</sup> cherestea (56,63%); în 1942 – 33.215 t lemne de foc (94,90%); în 1943 – 26.142 t lemne de foc (87,14%) și 181 m<sup>3</sup> cherestea (6,03%); în 1944 – 7.817 t lemne de foc (31,26%)<sup>1077</sup>.

După o ușoară revenire în 1945, când a fost semnalată o producție constând în 13.112 t lemne de foc și 474 m<sup>3</sup> cherestea, în perioada următoare s-a manifestat – din nou – tendința de diminuare a acesteia: în 1946 – 3.900 t lemne de foc; în ianuarie 1948 – 295,1 t lemne de foc; în aprilie 1948 – 293,4 t lemne de foc<sup>1078</sup>.

*Capitalul social* a fost stabilit la valoarea de 6.000.000 lei, la fondarea sa (1927), fiind împărțit în 12.000 acțiuni, cu valoarea nominală de 500 lei fiecare,

<sup>1072</sup> DJCSAN, fond *Tribunalul Caransebeș – firme sociale*, d. 5/1917-1947, f. 18.

<sup>1073</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 273/1922-1948, f. 189.

<sup>1074</sup> *Ibidem*, f. 198.

<sup>1075</sup> *Ibidem*, f. 226.

<sup>1076</sup> *Ibidem*, f. 226.

<sup>1077</sup> *Ibidem*, f. 227.

<sup>1078</sup> *Ibidem*, f. 214, 242, 259, 262.

Comunitatea de Avere și Societatea „Bistra” din Caransebeș numărându-se printre acționarii fabricii din Mehadia<sup>1079</sup>.

În anul 1946 capitalul social a fost majorat la 30.000.000 lei prin reevaluarea investițiilor<sup>1080</sup>.

*Conducerea* fabricii s-a menținut neschimbată în întreaga perioadă de funcționare pe baza principiilor economiei de piață. Întreprinderea era condusă de cei 5 membri ai familiei Morariu (Gheorghe P., Alexandru, Viorel, George și Dinu)<sup>1081</sup>.

Din *Consiliul de Administrație* făceau parte: dr. Gheorghe Dragu (președinte), Elena Morariu și dr. Viorel Morariu (membri). *Comitetul de Cenzori* era reprezentat prin: Augustin Munteanu și Nicolae Feneșanu. Gheorghe Morariu a fost desemnat în calitate de director general<sup>1082</sup>.

*Personalul* întreprinderii a oscilat, din motivele enumerate mai sus: în 1940 – 196 angajați (6 funcționari, 8 muncitori calificați și 182 muncitori necalificați); în 1941 – 157 angajați (6 funcționari, 9 muncitori calificați și 142 muncitori necalificați); în 1942 – 185 angajați (6 funcționari, 6 muncitori calificați și 173 muncitori necalificați); în 1943 – 212 angajați (7 funcționari, 4 muncitori calificați și 201 muncitori necalificați); în 1944 – 132 angajați (6 funcționari, 4 muncitori calificați și 122 muncitori necalificați); în 1945 – 287 angajați (5 funcționari, 4 muncitori calificați și 278 muncitori necalificați); în 1946 – 184 angajați (9 funcționari, 4 muncitori calificați și 171 muncitori necalificați)<sup>1083</sup>.

Conducerea fabricii acorda unele *înlesniri* angajaților săi: o masă pe zi la cantină pentru muncitorii care lucrau în pădure și distribuirea mărfurilor de primă necesitate întregului personal prin intermediul economatului<sup>1084</sup>.

• **Mina de cărbuni din Mehadia** a sistat producția în anul 1935, în pofida producției destul de mari obținute. Inginerul-șef al minei a vândut aproape toate instalațiile minei, peste 1.000 de muncitori rămânând fără ocupație.

Se presupunea că *rezerva de cărbune* de la Mehadia era de aproximativ 1.000.000 tone. Tot aici se găseau două *rezervoare de cărbuni*, formate din

<sup>1079</sup> DJCSAN, fond *Tribunalul Caransebeș – firme sociale*, d. 5/1917-1947, f. 23.

<sup>1080</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 273/1922-1948, f. 235.

<sup>1081</sup> *Ibidem*, f. 198.

<sup>1082</sup> *Ibidem*, f. 187.

<sup>1083</sup> *Ibidem*, f. 208, 227, 236.

<sup>1084</sup> *Ibidem*, f. 235.

mai multe straturi, din care numai unul a început să fie exploatat. Cărbunele de la Mehadia, testat de Laboratorul de Chimie din București, era considerat destul de apropiat calitativ de cel de la Petroșani. S-a stabilit *prezența gazului metan* în zonă, alături de zăcămintele de cărbuni.

În 1947 societatea bucureșteană „Manolache și ing. Vasilescu” a preluat asupra sa exploatarea minei de cărbuni din Mehadia, lucrările fiind conduse de ing. Iosif Sattinger.

Până în luna martie 1947 au fost executate *lucrări preliminare* de studiere a terenului, stabilindu-se faptul că mina de cărbuni era situată la distanța de 2,5 km față de stația de cale ferată Mehadia.

În luna martie 1947 *transportul* se realiza cu mijloace primitive; de aceea, noii proprietari intenționau să achiziționeze camioane, cu care să se transporte cărbunii la gară, iar aici să se construiască o rampă specială pentru cărbuni și o magazie proprie. Trebuiau rezolvate – de urgență – câteva *probleme*: mașinile și instalațiile, cea mai mare parte a acestora lipsind, iar cele existente fiind învechite; procurarea mâinii de lucru etc.

Conducerea minei putea miza pe o producție masivă în următorii 10 ani<sup>1085</sup>.

\* \* \*

• „**Bibel I.**”, **industrie de marmoră Ruschița** s-a înființat în anul 1852 sub denumirea „I. Bibel” – întreprindere de construcții, exploatare și producție de piatră.

Curățirea carierei de marmoră în Ruschița a început în anul 1883 și s-a dezvoltat continuu.

În anul 1885 s-au importat – din Anglia – fierăstraie de tăiat piatra, în 1906 întreprinderea a trecut la exploatarea pietrei cu ajutorul fierăstriailor de sârmă, iar în anul 1910 a început exploatarea prin mijlocirea mașinilor de canalizat, după sistem american<sup>1086</sup>.

Articolul 4 al statutului, adoptat în anul 1934, preciza scopul societății amintite: „exploatarea oricărei mine din țară, în special a carierei de marmoră din Ruschița, precum și exploatarea minei de fier și plumb din Ruschița”<sup>1087</sup>.

<sup>1085</sup> *Banatul*, Timișoara, anul III, nr. 47, 7 martie 1947, p. 1.

<sup>1086</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 390/1938-1947, f. 37.

<sup>1087</sup> DJCSAN, fond *Tribunalul Caransebeș – firme sociale*, d. 1/1934-1948, f. 14.

La 1 ianuarie 1935 întreprinderea s-a transformat în societate anonimă, depinzând de Oficiul Rusca Montană<sup>1088</sup>.

Fabrica beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, în conformitate cu Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 3369 din 11 decembrie 1924<sup>1089</sup>.

*Forța motrice* era asigurată de 4 turbine hidraulice, sistem „Pelton” și „Francis”, cu o putere instalată totală de 275 CP și un motor cu gaz sărac, cu o putere instalată de 100 CP. La acestea se adăugau două cazane cu aburi, tip „Lachapelle”, cu o suprafață de încălzire totală de 17.195 m<sup>2</sup> și o presiune totală de 13,5 atm.<sup>1090</sup>

Fabrica era dotată cu următoarele *mașini și instalații* principale: 11 fierăstraie de tăiat marmoră, 8 fierăstraie cu sârmă, două macarale cu aburi „Vericz”, o macara manuală, două macarale portative, 4 mașini de canalizat, 9 sfredele pneumatice, două macarale belgiene, 4 mașini-strung, două mașini de rabotat, o mașină de fasonat cu carbon, o mașină de lustruit, o moară de făină, un fierăstrău de lemn, o presă de forjă și două compresoare<sup>1091</sup>.

În anul 1945 *valoarea investițiilor* în mașini și instalații industriale era estimată la aproximativ 46.000.000 lei<sup>1092</sup>.

În procesul de fabricație au fost întrebuințate *combustibil și unsori* provenite din țară (Ploiești, Caransebeș, Lugoj, Ruschița): benzină, motorină, gaz lampant, lemne, cărbune de lemn și unsori minerale<sup>1093</sup>.

*Producția* de marmoră s-a diminuat progresiv, în anii 1940-1945, datorită lipsei materiilor prime și combustibilului, a reducerii comenzilor și a altor factori: 2.510 m<sup>3</sup> (1940), 1.992 m<sup>3</sup> (1941), 1.665 m<sup>3</sup> (1942), 1.619 m<sup>3</sup> (1943), 1.550 m<sup>3</sup> (1944) și 693 m<sup>3</sup> (semestrul I 1945)<sup>1094</sup>.

În conformitate cu art. 5 din statut, *capitalul social* al firmei studiate a fost stabilit la 1.000.000 lei, împărțit în 1.000 acțiuni la purtător, cu valoarea nominală de 1.000 lei fiecare<sup>1095</sup>.

<sup>1088</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 390/1938-1947, f. 37.

<sup>1089</sup> *Ibidem*, f. 37.

<sup>1090</sup> *Ibidem*, f. 44.

<sup>1091</sup> *Ibidem*, f. 40.

<sup>1092</sup> *Ibidem*, f. 44.

<sup>1093</sup> *Ibidem*, f. 41.

<sup>1094</sup> *Ibidem*, f. 45.

<sup>1095</sup> DJCSAN, fond *Tribunalul Caransebeș – firme sociale*, d. 1/1934-1948, f. 15.

Capitalul social a fost majorat la 4.000.000 lei în anul 1938, rămânând neschimbat până în 1945<sup>1096</sup>.

*Conducerea* fabricii se afla în mâinile a două persoane: Elisabeta Bibel (administrator-delegat) și Iosif Iancu (consilier tehnic). Din *Consiliul de Administrație* făceau parte: Liviu Sciopon (președinte), Elisabeta Bibel (administrator-delegat) și Marin Ciortea (membru). *Comitetul de Cenzori* era reprezentat prin: Ion Voichița și dr. Gheorghe Neagu<sup>1097</sup>.

*Personalul* întreprinderii a urmat o curbă descendentă, similară producției din această perioadă: în 1940 – 254 angajați (13 funcționari, 117 muncitori calificați și 124 muncitori necalificați); în 1941 – 196 angajați (12 funcționari, 91 muncitori calificați și 93 muncitori necalificați); în 1942 – 174 angajați (12 funcționari, 92 muncitori calificați și 70 muncitori necalificați); în 1943 – 163 angajați (13 funcționari, 90 muncitori calificați și 60 muncitori necalificați); în 1944 – 142 angajați (13 funcționari, 66 muncitori calificați și 63 muncitori necalificați); în 1945 – 144 angajați (13 funcționari, 66 muncitori calificați și 65 muncitori necalificați)<sup>1098</sup>.

Conducerea fabricii acorda o serie de *facilități* angajaților săi: cantină, dispensar medical, baie, bibliotecă și sală de spectacol<sup>1099</sup>.

\* \* \*

• **Industria pentru distilarea lemnului din Margina** s-a înființat în anul 1911, cu sediul central la Timișoara<sup>1100</sup>.

În urma bombardamentului aviației germane din 13 septembrie 1944, fabrica a suferit pagube de cca 36.500.000 lei, spărgându-se un rezervor, cca 400 m<sup>2</sup> țigle și aproximativ 200 m<sup>2</sup> geamuri. Spiritul etilic care s-a scurs din rezervorul explodat, aflat în proprietatea Sindicatului Spiritului, nu a fost evaluat<sup>1101</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de un motor Diesel și o mașină cu aburi, cu o putere instalată totală de 500 CP. La acestea se adăugau

<sup>1096</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 390/1938-1947, f. 38.

<sup>1097</sup> *Ibidem*, f. 37.

<sup>1098</sup> *Ibidem*, f. 45.

<sup>1099</sup> *Ibidem*, f. 38.

<sup>1100</sup> *Ibidem*, d. 268/1938-1946, f. 134.

<sup>1101</sup> *Ibidem*, f. 135.



8 cazane cu aburi, sistem „Tischbein” și „Babcock-Wilcox”, cu o suprafață de încălzire totală de 217,15 m<sup>2</sup> și o presiune totală de 100,15 atm.<sup>1102</sup>

Fabrica avea 4 secții, înzestrate cu toate mașinile și instalațiile necesare producției: *Secția de carbonizare* – 8 cuptoare; *Secția de distilare și rectificare*; *Secția de producere oțet din vin și spirt*; *Secția de conservare a castraveților*<sup>1103</sup>.

*Valoarea investițiilor* în instalații industriale, în anul 1945, era de 18.192.592 lei<sup>1104</sup>.

*Materiile prime* utilizate în procesul de fabricație proveneau din țară: lemnele de foc erau procurate din pădurile exploatare de Uzinele de Fier ale Statului Hunedoara, vinul era cumpărat de la producătorii din Banat, iar spirtul era achiziționat de la Direcția Generală a Monopolului<sup>1105</sup>.

*Producția* întreprinderii a fost determinată de dificultățile înregistrate în aprovizionarea cu materii prime: în 1940 – 4.193 t (145 t alcool metilic, 447 t gudron de lemn, 3.024 t cărbuni de lemn, 178 t ulei de catran, 118 t acetonă, 94 t smoală și 187 t conserve de castraveți); în 1941 – 8.445 t (308 t alcool metilic, 839 t gudron de lemn, 6.496 t cărbuni de lemn, 40 t ulei de catran, 33 t ulei de metil, 284 t acetonă, 175 t smoală și 270 t conserve de castraveți); în 1942 – 7.192 t (252 t alcool metilic, 792 t gudron de lemn, 385 t oțet din vin, 5.205 t cărbuni de lemn, 25 t ulei de catran, 30 t ulei de metil, 224 t acetonă, 120 t smoală și 159 t conserve de castraveți); în 1943 – 8.497 t (289 t alcool metilic, 853 t gudron de lemn, 836 t oțet din vin, 5.988 t cărbuni de lemn, 21 t ulei de catran, 33 t ulei de metil, 239 t acetonă, 127 t smoală și 111 t conserve de castraveți); în 1944 – 4.729 t (135 t alcool metilic, 454 t gudron de lemn, 616 t oțet din vin, 3.263 t cărbuni de lemn, 6 t ulei de catran, 31 t ulei de metil, 131 t acetonă, 63 t smoală și 30 t conserve de castraveți); în semestrul I 1945 – 1.255 t (50 t alcool metilic, 157 t gudron de lemn, 171 t oțet din vin, 802 t cărbuni de lemn, 4 t ulei de catran, 6 t ulei de metil, 35 t acetonă și 30 t smoală); în luna decembrie 1946 – 23,127 t alcool metilic.

Lemnele de fag se procurau foarte greu, iar secția de carbonizare și-a încetat activitatea în cursul anului 1946, afectând – în mod direct – producția<sup>1106</sup>.

<sup>1102</sup> *Ibidem*, f. 134.

<sup>1103</sup> *Ibidem*, f. 134.

<sup>1104</sup> *Ibidem*, f. 134.

<sup>1105</sup> *Ibidem*, f. 135.

<sup>1106</sup> *Ibidem*, f. 136, 149.

*Capitalul social* al fabricii, în anul 1945, atingea suma de 75.000.000 lei, în condițiile inflației în creștere<sup>1107</sup>.

*Numărul angajaților* a variat în funcție de factorii enumerați mai sus: 352 angajați (1940), 281 angajați (1941), 300 angajați (1942), 317 angajați (1943), 297 angajați (1944), 259 angajați (1945), 279 angajați (1946)<sup>1108</sup>.

Fabrica nu acorda nici un fel de *îlesniri* angajaților săi.

\* \* \*

• **Societatea Anonimă de Electricitate Făget** s-a înființat în anul 1928, primind energie de la Societatea pentru Distilateria Lemnului „Margina”, printr-o linie de înaltă tensiune de 5.000 V<sup>1109</sup>.

A fost înmatriculată la Oficiul Registrului de Comerț sub nr. 2561/1931, având – ca obiect principal – vânzarea de curent electric. Tot în anul 1931 a investit suma de 141.368,85 lei într-o fabrică de gheață<sup>1110</sup>.

Fabrica funcționa ca o *societate anonimă comunală*, în regie mixtă cu Primăria Făget<sup>1111</sup>.

Firma amintită s-a afiliat la Asociația Producătorilor și Distribuitorilor de Electricitate (A.P.D.E.), cu sediul în București<sup>1112</sup>.

Fabrica dispunea de două *transformatoare* în zid, cu aparate de măsură și protecție, furnizate de firma „Ganz” din Budapesta (380/220 V, 50 per./s), instalate în luna decembrie 1928<sup>1113</sup>.

*Valoarea investițiilor* în instalații industriale, la începutul anului 1944, era de 1.744.408 lei<sup>1114</sup>.

Societatea amintită folosea – ca *materie primă* – curentul electric cumpărat de la societatea „Margina”<sup>1115</sup>.

*Producția* a înregistrat o creștere evidentă în anii 1930-1931, în condițiile sporirii cererilor de pe piață: 35.774 KWh curent electric (1930) – dintre

<sup>1107</sup> *Ibidem*, f. 134.

<sup>1108</sup> *Ibidem*, f. 136, 149.

<sup>1109</sup> *Ibidem*, d. 132/1928-1944, f. 38.

<sup>1110</sup> *Ibidem*, f. 52, 70.

<sup>1111</sup> *Ibidem*, f. 38.

<sup>1112</sup> *Ibidem*, f. 52.

<sup>1113</sup> *Ibidem*, f. 42.

<sup>1114</sup> *Ibidem*, f. 70.

<sup>1115</sup> *Ibidem*, f. 42.

care 15.880 KWh pentru particulari, 10.517 KWh pentru iluminatul public, 2.603 KWh pentru unitățile industriale, 1.369 KWh pentru birouri, 8.541 KWh pierderi pe rețea, 537 KWh paușal, 1.006 KWh consum propriu și pentru funcționarii societății; 47.929 KWh curent electric (1931), pierderile pe rețea fiind apreciate la cca 4.074 KWh<sup>1116</sup>.

*Capitalul social* a fost stabilit la valoarea de 1.700.000 lei încă de la constituirea societății<sup>1117</sup>.

*Conducerea fabricii* a suferit unele modificări pe parcursul timpului.

De pildă, în anul 1930 conducerea efectivă a societății amintite era exercitată de director (ing. George Șincai) și 2 administratori (Victor Feneșiu și Adrian Olariu). Din *Consiliul de Administrație* făceau parte: Victor Feneșiu, Adrian Olariu, Ioan Duicu, Axente Jurconi, dr. Cornel Lupea, Leopold Gal, Friedrich Westermayer, Terente Răchișan și Iosif Schreiner. *Comitetul de Cenzori* era reprezentat prin: George Seracin, Iosif Novac, Augustin Oneșan, dr. Octavian Daminescu și Adalbert Silberger<sup>1118</sup>.

Directorul firmei din Făget, ing. George Șincai, în vârstă de numai 33 ani (în anul 1932), avea o biografie impresionantă: absolvise Universitatea Grenoble în anul 1924, fusese angajat ca director salarizat al societății făgețene pe o perioadă nedeterminată (conform legii contractelor de muncă) și îndeplinea – simultan – funcția de director al Societății Anonime „Periam” din localitatea omonimă (jud. Timiș-Torontal)<sup>1119</sup>.

În anul 1944, în *Consiliul de Administrație* a pătruns avocatul George Gârda, iar în *Comitetul de Cenzori* au fost cooptate 3 persoane (avocații Gavril Șuta și Petru Bugarin, respectiv Vasile Brașovan)<sup>1120</sup>.

*Personalul* a rămas relativ constant în perioada 1930-1943, în condițiile creșterii producției: în 1930 – 5 angajați (3 funcționari, 1 muncitor calificat și 1 ucenic); în anii 1931-1932 – 4 angajați (3 funcționari și 1 muncitor calificat)<sup>1121</sup>.

O creștere semnificativă a personalului a fost semnalată în primăvara anului 1944, când fabrica număra 10 angajați, dintre care 9 funcționari și 1

<sup>1116</sup> *Ibidem*, f. 43, 55.

<sup>1117</sup> *Ibidem*, f. 39.

<sup>1118</sup> *Ibidem*, f. 38.

<sup>1119</sup> *Ibidem*, f. 65.

<sup>1120</sup> *Ibidem*, f. 70.

<sup>1121</sup> *Ibidem*, f. 40, 53, 65.

muncitor calificat<sup>1122</sup>.

Fabrica amintită colabora îndeaproape cu Asociația Uzinelor Electrice Sibiu, toate operațiunile sale fiind automatizate și își desfășura produsele, prin *organizații comerciale proprii*, în Făget<sup>1123</sup>.

Societatea din Făget furniza gratuit *curent electric* lucrătorilor săi<sup>1124</sup>.

\* \* \*

• **„Forestiera” S.A. Nădrag** s-a înființat la 1 iunie 1924.

Având drept obiect fabricarea materialului fasonat, fabrica beneficia de o reducere de 20% la transporturile pe C.F.R., conform Jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 53846/1927<sup>1125</sup>.

Proprietarul firmei amintite conducea și Uzinele Metalurgice Unite „Titan-Nădrag-Călan” SAR<sup>1126</sup>.

Fabrica de cherestea din Nădrag și-a oprit activitatea în anul 1932, din două motive: concurența puternică din partea firmelor cu același profil de producție, respectiv cheltuielile de transport foarte mari, determinate de distanța apreciabilă până la porturile Constanța și Galați<sup>1127</sup>.

Fabrica și-a reluat timid activitatea în anul 1939.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de 3 motoare electrice (220 V curent continuu), cu o putere instalată totală de 32,5 CP. La aceasta se adăugau 3 *generatoare* (cazane) cu apă, cu o suprafață de încălzire totală de 83,7 m<sup>2</sup> și o presiune totală de 36 atm.<sup>1128</sup>

Fabrica era înzestrată cu următoarele *mașini și instalații*: 3 locomotive, cu o putere instalată totală de 275 CP și o mașină de produs talaj<sup>1129</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri, mașini și instalații industriale în anul 1945 se ridică la suma de 69.387.841 lei<sup>1130</sup>.

*Materiile prime și semifabricatele* utilizate în procesul de fabricație (lemne de foc și cărbuni pentru încălzirea locomotivelor, traverse pentru linia

<sup>1122</sup> *Ibidem*, f. 71.

<sup>1123</sup> *Ibidem*, f. 44-45.

<sup>1124</sup> *Ibidem*, f. 45.

<sup>1125</sup> *Ibidem*, d. 281/1923-1945, f. 195.

<sup>1126</sup> *Ibidem*, f. 216.

<sup>1127</sup> *Ibidem*, f. 219.

<sup>1128</sup> *Ibidem*, f. 226.

<sup>1129</sup> *Ibidem*, f. 226.

<sup>1130</sup> *Ibidem*, f. 226.

îngustă și lemne de foc pentru talaj) proveneau din exploatarea proprie sau de la Petroșani<sup>1131</sup>.

*Producția fabricii* a fost determinată de factorii enumerați mai sus. Vom prezenta, spre exemplificare, producția obținută în perioada 1940-1945: în 1940 – 30.890 m<sup>2</sup> lemne de foc, 1.920 m<sup>3</sup> bușteni și 89.866 hl mangal; în 1941 – 69.995 m<sup>2</sup> lemne de foc, 2.625 m<sup>3</sup> bușteni, 45.716 hl mangal, 13.310 kg talaj, 338 buc. stâlpi de gard, 157 buc. stâlpi de telefoane, 492 buc. traverse stejar speciale, 10.990 buc. traverse stejar pentru linia ferată îngustă etc.; în 1942 – 67.230 m<sup>2</sup> lemne de foc, 9.906 m<sup>3</sup> bușteni, 129.850 kg talaj, 1.906 buc. stâlpi de gard, 11.797 buc. traverse stejar pentru linia ferată îngustă ș.a.; în 1943 – 142.858 m<sup>2</sup> lemne de foc, 12.915 m<sup>3</sup> bușteni, 37.840 kg talaj, 50 buc. stâlpi de telefoane, 25.713 buc. traverse stejar pentru linia ferată îngustă ș.a. m. d.; în 1944 – 75.963 m<sup>2</sup> lemne de foc, 13.532 m<sup>3</sup> bușteni, 3.293 hl mangal, 11.950 kg talaj, 144 buc. stâlpi de gard, 4.850 buc. stâlpi de telefoane, 13.888 buc. traverse stejar pentru linia ferată îngustă etc.; în semestrul I 1945 – 12.719 m<sup>2</sup> lemne de foc, 3.218 m<sup>3</sup> bușteni, 8.493 hl mangal, 1.400 kg talaj, 190 buc. stâlpi de gard și 14.415 buc. traverse stejar pentru linia ferată îngustă<sup>1132</sup>.

*Capitalul social* s-a menținut neschimbat în această perioadă: 32.500.000 lei<sup>1133</sup>.

*Conducerea fabricii* a suferit unele modificări pe parcursul timpului. De pildă, în anul 1932 activitatea întreprinderii era gestionată de 6 persoane: Max Auschnitt (vice-președinte), Edgar Auschnitt (membru în Consiliul de Administrație), Arnold Hromadka (director), Arnold Laureanu și dr. H. Rosset (procuriști), Iosif Kreisberg (administrator silvic la Uzina Nădrag)<sup>1134</sup>.

Printr-o hotărâre a Consiliului de Administrație din 28 octombrie 1944, Anton Gorcea a fost numit *director general* al Societății „Forestiera” Nădrag<sup>1135</sup>.

La sfârșitul lunii noiembrie 1944, Alexandru Manolescu a fost cooptat în *Consiliul de Administrație* al societății amintite<sup>1136</sup>.

<sup>1131</sup> *Ibidem*, f. 226.

<sup>1132</sup> *Ibidem*, f. 227.

<sup>1133</sup> *Ibidem*, f. 195, 217, 226.

<sup>1134</sup> *Ibidem*, f. 196.

<sup>1135</sup> DJCSAN, fond T.N.C. – Uzina Nădrag, d. 5/1944, f. 14.

<sup>1136</sup> *Drapelul*, Lugoj, anul I, nr. 11, 3 decembrie 1944, p. 4.

*Personalul* fabricii a oscilat în funcție de aprovizionarea cu materii prime și de comenzile primite. Iată numărul angajaților în perioada 1940-1945: în 1940 – 298 angajați (26 funcționari, 8 muncitori calificați și 264 muncitori necalificați); în 1941 – 281 angajați (27 funcționari, 6 muncitori calificați și 248 muncitori necalificați); în 1942 – 389 angajați (32 funcționari, 5 muncitori calificați și 352 muncitori necalificați); în 1943 – 841 angajați (45 funcționari, 5 muncitori calificați și 791 muncitori necalificați); în 1944 – 735 angajați (42 funcționari, 5 muncitori calificați și 688 muncitori necalificați); în 1945 – 446 angajați (47 funcționari, 5 muncitori calificați și 394 muncitori necalificați)<sup>1137</sup>.

Fabrica amintită era finanțată de Uzinele Metalurgice Unite „Titan-Nădrag-Călan” SAR, având posibilitatea de a obține credite cu dobândă redusă din partea Băncii Naționale a României. Firma din Nădrag avea reprezentanți la Reșița și Timișoara, produsele sale fiind desfăcute la Timișoara și în cuprinsul județului Severin<sup>1138</sup>.

Conducerea fabricii acorda unele *înlesniri* angajaților săi, precum: locuințe pentru 15 familii de muncitori și o baracă pentru 30 muncitori necăsătoriți sau străini: alimente la prețul de cost; băi gratuite; cazinou; cinematograf etc.<sup>1139</sup>

\* \* \*

• **Fabrica de sticlă din Tomești** a luat ființă în anul 1830, pe proprietatea familiei Losch. Ea a fost moștenită de nepotul lui Josef Losch, Robert Winkler, iar acesta a vândut-o Societății Lupeni la 1 ianuarie 1944, fiind exploatată – până la intrarea în vigoare a contractului de cumpărare (decembrie 1944) – prin mandatara ei, „Uzinele de fier Vlahița”. Pentru o scurtă perioadă de timp (1931-1936) fabrica a fost arendată de mai multe ori, printre arendași numărându-se: Cooperativa Muncitorilor, fabrica „Kohen și Gohmen”, fabrica „C. Manoliu” și „Industria Tomești” – proprietar Grig. P. Cristu<sup>1140</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de două mașini semi-stabile cu aburi, cu o putere instalată totală de 18 CP și de doi compresori cu aer, cu o presiune de 2 atm. și un debit de 0,7 mc/oră. La acestea se adăugau două *generatoare cu aburi*, cu o suprafață de încălzire totală de 36,38 m<sup>2</sup> și o

<sup>1137</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 281/1923-1945, f. 227.

<sup>1138</sup> *Ibidem*, f. 200, 216.

<sup>1139</sup> *Ibidem*, f. 200.

<sup>1140</sup> *Ibidem*, d. 808/1922-1948, f. 146.

presiune totală de 10 atm., precum și un generator electric de 45 KVA curent alternativ<sup>1141</sup>.

Fabrica avea în dotare un cuptor de topire cu 14 oale, fiecare de câte 250 kg, instalat în anul 1939, construit în regie proprie<sup>1142</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale în anul 1944 era de 48.000.000 lei<sup>1143</sup>.

În procesul de fabricație erau folosite *materii prime și accesorii* procurate din diferite localități ale țării (București, Uioara, Luncani și Jupânești): sodă calcinată, nisip de cuarț, marmoră, sulfat de sodiu, chimicale și săpun „borax”<sup>1144</sup>.

*Producția* a înregistrat unele modificări semnificative în această perioadă.

Astfel, la sfârșitul anului 1933 producția s-a diminuat considerabil, din cauza lipsei oalelor de topit, lutul refractar fiind imposibil de procurat din Germania<sup>1145</sup>.

În anul 1934 producția s-a mărit comparativ cu anul precedent, deoarece, la data de 1 iulie 1934 a fost pus în funcțiune încă un cuptor de topit, cu o capacitate de producție de 85% față de cuptorul aflat deja în funcțiune, ambele cuptoare nelucrând – însă – cu capacitatea maximă de producție<sup>1146</sup>.

Prezentăm, în continuare, producția obținută în anul 1944: 94 t pahare, 45 t sticle de lampă, 22 t căni, 0,192 t diverse articole de sticlărie, 9 t borcane, 6 t sticle, 3 t bazine, 2 t felinare, 4 t sticle medicinale și 1 t lămpi de mină, adică – în total – 186,192 t<sup>1147</sup>.

Capacitatea reală de producție era mult diminuată, datorită cotei insuficiente de sodă alocate<sup>1148</sup>.

*Capitalul social* al întreprinderii a ajuns la valoarea de 800.000.000 lei, în anul 1944, în urma unor majorări succesive practicate de conducerea acesteia<sup>1149</sup>.

<sup>1141</sup> *Ibidem*, f. 148.

<sup>1142</sup> *Ibidem*, f. 149.

<sup>1143</sup> *Ibidem*, f. 147.

<sup>1144</sup> *Ibidem*, f. 150.

<sup>1145</sup> *Ibidem*, f. 155.

<sup>1146</sup> *Ibidem*, f. 156.

<sup>1147</sup> *Ibidem*, f. 151.

<sup>1148</sup> *Ibidem*, f. 151.

<sup>1149</sup> *Ibidem*, f. 147.

*Conducerea efectivă a fabricii era exercitată de administratorii-delegați: Vasile Bazgan, ing. Grigore Schileru și ing. Alexandru Polizu (director general). Din Consiliul de Administrație făceau parte: ing. I. E. Bujoiu (președinte); ing. N. Miclescu și ing. Gr. Schileru (vice-președinți); Vasile Bazgan, ing. Al. Balș, av. C. Dragomireanu, ing. Dan Costinescu și ing. Șerban Ghica (membri).*

Întreprinderea amintită stabilise legături cu Fabrica de textile chimice Lupeni, „Țesătoria” Vulcan, „Tricotaje” Lupeni și București, minele Surduc<sup>1150</sup>.

*Personalul fabricii a înregistrat unele variații determinate de numărul comenzilor primite, capacitatea reală de producție și oferta salarială.*

În anul 1933 fabrica avea 200 salariați, inclusiv 40 zilieri, însă muncitorii specialiști au părăsit fabrica datorită promisiunilor salariale făcute de întreprinderile similare din Mediaș și Turda<sup>1151</sup>.

În 1944 firma amintită număra 145 angajați, dintre care: 4 funcționari, 30 muncitori calificați și 110 muncitori necalificați<sup>1152</sup>.

Pe parcursul timpului s-au adus modificări în ceea ce privește calitatea sticlei, introducând sticla de cuarț și trecând la fabricarea unor modele mult mai pretențioase. Pentru desfacerea produselor sale, fabrica dispunea de câteva depozite și reprezentanți în diverse localități din țară<sup>1153</sup>.

Angajații beneficiau de unele *înlesniri* acordate de conducerea fabricii: cantină pentru cca 40 salariați, dispensar pentru toți angajații, locuințe, aprovizionare cu alimente la prețul de cost, lemne de foc gratuite<sup>1154</sup>.

\* \* \*

• **„Dunăreana”, țesătorie mecanică Orșova** a fost înființată în anul 1923, ca o societate în nume colectiv, iar la data de 27 februarie 1924 s-a transformat în societate pe acțiuni<sup>1155</sup>.

Conform statutului adoptat în luna septembrie 1924, societatea amintită avea – drept obiect – exploatarea materialelor textile și a accesoriilor acestora<sup>1156</sup>.

<sup>1150</sup> *Ibidem*, f. 146.

<sup>1151</sup> *Ibidem*, f. 155.

<sup>1152</sup> *Ibidem*, f. 148.

<sup>1153</sup> *Ibidem*, f. 147, 157.

<sup>1154</sup> *Ibidem*, f. 147.

<sup>1155</sup> *Ibidem*, d. 296/1927-1948, f. 43.

<sup>1156</sup> DJCSAN, fond *Tribunalul Caransebeș – firme sociale*, d. 8/1924-1945, f. 328.



În perioada interbelică fabrica s-a înscris în Asociația Profesională a Producătorilor de Țesături de Lână<sup>1157</sup>.

În anul 1941, din motive rasiale, fabrica a fost predată inginerului Constantin Luculescu din București și a funcționat până la 12 septembrie 1944. De la data semnării armistițiului până la 15 noiembrie 1945 fabrica nu a avut nici o activitate. În luna noiembrie 1945 Filip Herscovici din Capitală a luat în arendă fabrica menționată, începând activitatea la data de 15 ianuarie 1946<sup>1158</sup>.

La 1 aprilie 1947 contractul de închiriere a expirat fără a mai fi prelungit, iar chiriașul – cu de la sine putere – a închis fabrica și s-a mutat la București, fapt constatat de delegatul Regiunii IV Industriale Timișoara, Gheorghe Faur, cu ocazia deplasării sale la Orșova în luna mai 1947<sup>1159</sup>.

Fabrica a beneficiat de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale în conformitate cu Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 443 din 21 februarie 1925, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 47/1925<sup>1160</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de 20 motoare electrice, cu o putere instalată totală de 42,5 CP<sup>1161</sup>.

Fabrica era dotată cu următoarele *mașini și instalații* principale: 4 războaie de țesut (marca „Haterlei”, „Schwabe” și „Grosenheimer”); o mașină de răsucit (marca „Arbon”); două mașini de bobinat (marca „Schlafhorst”); o mașină de urzit; aparate de lemn pentru vopsit stofe și bobine, pentru spălat stofe și pentru fixat; două mașini de călcat (marca „Kettling & Braun”); o mașină centrifugă; o mașină pentru tuns stofe; o mașină de cusut stofe (marca „Dix”)<sup>1162</sup>.

În procesul de fabricație erau utilizate *materii prime și accesorii* procurate din țară (București) și din străinătate (Germania și Italia): fire amestec, fire de lână, bumbac, in și cânepă, precum și diverse chimicale<sup>1163</sup>.

Din lipsă de materii prime, *producția* fabricii a înregistrat o scădere spectaculoasă în perioada 1941-1946: de la 27.371 m (1941) la 9.538,8 m

<sup>1157</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 296/1927-1948, f. 44.

<sup>1158</sup> *Ibidem*, f. 58.

<sup>1159</sup> *Ibidem*, f. 71.

<sup>1160</sup> *Ibidem*, f. 58.

<sup>1161</sup> *Ibidem*, f. 45.

<sup>1162</sup> *Ibidem*, f. 59.

<sup>1163</sup> *Ibidem*, f. 47, 59.

(1946)<sup>1164</sup>.

*Capitalul social* a fost majorat, în același interval de timp, de la 1.050.000 lei la 3.000.000 lei<sup>1165</sup>.

*Conducerea* fabricii a suferit unele modificări, determinate de aplicarea legilor rasiale în timpul guvernării Antonescu.

De pildă, în anul 1941, conducerea efectivă a întreprinderii era exercitată de 2 lichidatori (Nicolae Parfenie și Ioan Grigorescu), la care se adăuga cenzorul Remus Mateescu<sup>1166</sup>.

După predarea fabricii în mod forțat inginerului Constantin Luculescu în anul 1941 și întreruperea activității în anii 1944-1945, la sfârșitul anului 1945 fabrica a fost închiriată – pe o perioadă de 2 ani – de către Filip Herscovici din București, fiind ajutat – în treburile administrative – de 2 procuriști, de origine etnică evreiască (Saul Horovitz și Natan Konfeld)<sup>1167</sup>.

*Numărul angajaților* fabricii a scăzut, în intervalul 1941-1946, datorită factorilor enumerați mai sus: de la 50 angajați (4 funcționari, 2 muncitori calificați și 44 muncitori necalificați) în 1941, la 37 angajați (1 funcționar, 20 muncitori calificați și 16 muncitori necalificați) în 1946<sup>1168</sup>.

Conducerea firmei amintite acorda unele *înlesniri* angajaților săi: ajutoare bănești în caz de boală și deces, alimente la prețuri oficiale, prânzul plătit în bani etc.<sup>1169</sup>

• **„Jandera”, industrie textilă Orșova** s-a înființat la 24 octombrie 1930, sub denumirea de „Țesătoria Anglo-Română S.A. pentru Industria de Țesătorie Mecanică”, conform statutelor și actului constitutiv publicat în „Monitorul Oficial” din aceeași zi. Fabrica a fost pusă în funcțiune la 1 mai 1931, funcționând sub denumirea de mai sus până la 13 mai 1936, când această denumire s-a schimbat în „Jandera S.A., Industrie de Textile”. Încă de la înființare, întreprinderea a fost societate anonimă<sup>1170</sup>.

Fabrica beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, conform Jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 1725 din 6 noiembrie

<sup>1164</sup> *Ibidem*, f. 51, 59.

<sup>1165</sup> *Ibidem*, f. 44, 58.

<sup>1166</sup> *Ibidem*, f. 43.

<sup>1167</sup> *Ibidem*, f. 58.

<sup>1168</sup> *Ibidem*, f. 45, 58.

<sup>1169</sup> *Ibidem*, f. 44, 58.

<sup>1170</sup> *Ibidem*, d. 299/1937-1949, f. 192.

1930, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 258 din 14 noiembrie 1930, avantaje transferate asupra firmei noi, potrivit avizului Comisiei Industriale dat pe referatul înregistrat sub nr. 25363/1936, comunicat de Ministerul Industriei și Comerțului sub nr. 26806 din 4 iulie 1936<sup>1171</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de o mașină cu explozie, fără scânteie electrică, cu o putere instalată de 220 CP, construită de firma „Maschinenfabrik” Augsburg-Nürnberg. La aceasta se adăuga un generator (cazan) cu aburi, având o suprafață de încălzire de 90 m<sup>2</sup> și o presiune de 6,5 atm., precum și un generator electric de 200 KVA curent alternativ<sup>1172</sup>.

Fabrica avea la dispoziție următoarele mașini și instalații, procurate din țară și din străinătate („H. Weil” Orșova, „Dunăreana” Orșova, „Schramm, Hüttl & Schmidt” Topleț, „Șt. Galla” Orșova, „W. Schlafhorst & Co.”, „Univ. Windrig Comp.”, „Grossenheimer Maschinenfabrik” etc.): 9 mașini de bobinat, o mașină de urzit engleză, 3 mașini de urzit conice, 196 războaie de țesut, două mașini de apretat, o mașină de depănat, o mașină de periat fire în sculuri și o mașină universală „El-Homo”<sup>1173</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri și instalații industriale în anul 1945 se ridică la suma de 30.816.328 lei<sup>1174</sup>.

În procesul de fabricație erau utilizate *materii prime* (fire de bumbac sau de celofibră), procurate de la filaturile din țară și din Italia<sup>1175</sup>.

*Producția* a scăzut continuu în anii celui de-al doilea război mondial, datorită lipsei de materii prime: în 1940 – 156 t (32%); în 1941 – 84 t (17%); în 1942 – 46 t (9%); în 1943 – 38 t (7,6%); în 1944 – 31 t (6%)<sup>1176</sup>.

Clădirile și instalațiile industriale au fost afectate de bombardamentele germane, stricăciunile fiind apreciate la valoarea de cca 50.000.000 lei<sup>1177</sup>.

În consecință, producția a urmat aceeași curbă descendentă, în prima jumătate a anului 1945 fiind înregistrată o producție de numai 12,9 t (4,12%)<sup>1178</sup>.

Unele semne de redresare a producției, în urma implicării statului în aprovizionarea cu materii prime, au apărut în a doua jumătate a anului 1947.

<sup>1171</sup> *Ibidem*, f. 192.

<sup>1172</sup> *Ibidem*, f. 194.

<sup>1173</sup> *Ibidem*, f. 196.

<sup>1174</sup> *Ibidem*, f. 212.

<sup>1175</sup> *Ibidem*, f. 199, 209.

<sup>1176</sup> *Ibidem*, f. 210.

<sup>1177</sup> *Ibidem*, f. 209.

<sup>1178</sup> *Ibidem*, f. 210.

De pildă, în luna decembrie 1947 a fost realizată o producție de 7,5 t, iar în luna mai 1948 a fost obținută o producție de 13,9 t<sup>1179</sup>.

*Capitalul social* s-a majorat de la 15.800.000 lei în 1939 la 23.700.000 lei în luna martie 1942, prin reevaluarea activului, în încercarea de a redresa situația<sup>1180</sup>.

*Conducerea fabricii* a rămas aceeași până la naționalizare. Din *Consiliul de Administrație* făceau parte: dr. Adrian Nedelcu, Iamandi Niculescu, Bohuslav Jandera și ing. Alexandru Kohlic. *Comitetul de Cenzori* era reprezentat prin: col. (rez.) Corneliu Slăvescu și Constantin I. Tomescu<sup>1181</sup>.

În perioada 1940-1947 *personalul* întreprinderii s-a redus drastic, din motivele expuse mai sus: în 1940 – 272 angajați (22 funcționari, 43 muncitori calificați și 207 muncitori necalificați); în 1941 – 210 angajați (18 funcționari, 38 muncitori calificați și 154 muncitori necalificați); în 1942 – 208 angajați (15 funcționari, 36 muncitori calificați și 157 muncitori necalificați); în 1943 – 166 angajați (14 funcționari, 31 muncitori calificați și 122 muncitori necalificați); în 1944 – 161 angajați (14 funcționari, 48 muncitori calificați și 99 muncitori necalificați); în 1945 – 116 angajați (15 funcționari, 32 muncitori calificați și 69 muncitori necalificați); în luna decembrie 1947 – 110 angajați (15 funcționari și 95 muncitori)<sup>1182</sup>.

Odată cu implicarea masivă a statului, numărul angajaților a cunoscut o creștere semnificativă, astfel încât, în luna mai 1948, fabrica avea 150 angajați, dintre care 15 funcționari, 28 muncitori calificați și 107 muncitori necalificați<sup>1183</sup>.

Conducerea fabricii acorda o serie de *înlesniri* angajaților săi: cantină, trusă de prim-ajutor și cameră de odihnă, locuințe pentru o parte din salariați situate în afara perimetrului fabricii, băi cu dușuri separate pentru bărbați și femei, lemne de foc și alimente de primă necesitate la prețul de cost<sup>1184</sup>.

• **Uzina Electrică Orșova** a fost înființată în anul 1909. Până la 31 decembrie 1926, la beneficiile uzinei amintite și-au depus o contribuție însemnată firma „Ganz” din Budapesta și filiala acesteia din Cluj. De la 1

<sup>1179</sup> *Ibidem*, f. 267, 277.

<sup>1180</sup> *Ibidem*, f. 193.

<sup>1181</sup> *Ibidem*, f. 192.

<sup>1182</sup> *Ibidem*, f. 210, 213, 267.

<sup>1183</sup> *Ibidem*, f. 277.

<sup>1184</sup> *Ibidem*, f. 193.

ianuarie 1927 până la 31 decembrie 1936 uzina a fost exploatată în regie proprie de către orașul Orșova, iar de la data de 1 ianuarie 1937 a fost condusă sub formă de serviciu comunal<sup>1185</sup>.

Fabrica a suferit pagube în valoare de 5.560.000 lei, datorită distrugerilor provocate de bombardamentele germane din luna septembrie 1944 și a evacuării grabnice a materialelor și instalațiilor<sup>1186</sup>.

Pe baza ordinului Ministerului Afacerilor Interne – Direcțiunea Generală a Exploatărilor Comunale, în luna octombrie 1947 se făceau preparative pentru organizarea serviciului ca întreprindere comunală<sup>1187</sup>.

Uzina nu a fost preluată de C.A.S.B.I. și nu a fost naționalizată, funcționând în condiții normale și în luna septembrie 1948<sup>1188</sup>.

Avându-se în vedere costul de producție ridicat, datorită consumului de produse petrolifere (motorină și ulei), erau în curs de desfășurare studii și cercetări în vederea înființării unei uzine hidroelectrice de aproximativ 150 CP, corespunzătoare cerințelor, pe râul Cerna, la cca 4 km amonte de Orșova<sup>1189</sup>.

Fabrica beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, conform Jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 2299 din 9 noiembrie 1934<sup>1190</sup>.

*Forța motrice* de care dispunea întreprinderea era asigurată de 3 motoare sistem Diesel, cu o putere instalată totală de 578 CP<sup>1191</sup>.

Fabrica era înzestrată cu 3 *grupuri electrogene*, compuse din motoare sistem Diesel, cuplate direct cu alternatoare trifazice de 3 x 3.100 V, 42 per./s și 370 KW<sup>1192</sup>.

În anul 1945 *valoarea investițiilor* în terenuri, clădiri, mașini și instalații industriale era estimată la suma de 114.590.000 lei<sup>1193</sup>.

Uzina folosea *materii prime* provenite, cu precădere, din regiunea petroliferă Ploiești (motorină și ulei de uns)<sup>1194</sup>.

<sup>1185</sup> *Ibidem*, d. 302/1921-1948, f. 186.

<sup>1186</sup> *Ibidem*, f. 198.

<sup>1187</sup> *Ibidem*, f. 208.

<sup>1188</sup> *Ibidem*, f. 213.

<sup>1189</sup> *Ibidem*, f. 215.

<sup>1190</sup> *Ibidem*, f. 186.

<sup>1191</sup> *Ibidem*, f. 214.

<sup>1192</sup> *Ibidem*, f. 198.

<sup>1193</sup> *Ibidem*, f. 198.

<sup>1194</sup> *Ibidem*, f. 198.

*Producția* era strâns legată de nevoile populației și de bugetul alocat de către primărie. De pildă, în perioada 1938-1945 au fost înregistrate următoarele valori ale producției: 423.547 KWh (1938), 394.772 KWh (1940), 358.928 KWh (1941), 392.910 KWh (1942), 366.541 KWh (1943), 301.865 KWh (1944) și, respectiv, 114.153 KWh (semestrul I 1945). Se constată, astfel, o diminuare progresivă a producției, cu excepția anului 1942<sup>1195</sup>.

În toamna anului 1948 producția uzinei era grav afectată de neplata facturilor de către mulți consumatori casnici, explicabilă prin dificultățile materiale cu care se confruntau aceștia<sup>1196</sup>.

Fiind întreprindere publică, uzina nu dispunea de *capital social* propriu-zis<sup>1197</sup>.

Uzina amintită era în *proprietatea* orașului Orșova<sup>1198</sup>.

La rândul său, *personalul* fabricii a oscilat, datorită motivelor expuse mai sus. Redăm, spre exemplificare, numărul angajaților din perioada 1938-1948: în 1938 – 39 angajați (7 funcționari, 6 muncitori calificați, 17 muncitori necalificați și 9 ucenici); în 1940 – 31 angajați (7 funcționari, 7 muncitori calificați și 17 muncitori necalificați); în 1941 – 27 angajați (6 funcționari, 7 muncitori calificați și 14 muncitori necalificați); în 1942 – 28 angajați (7 funcționari, 7 muncitori calificați și 14 muncitori necalificați); în 1943 – 30 angajați (7 funcționari, 7 muncitori calificați și 16 muncitori necalificați); în 1944 – 27 angajați (5 funcționari, 6 muncitori calificați și 16 muncitori necalificați); în intervalul ianuarie-iunie 1945 – 28 angajați (5 funcționari, 6 muncitori calificați și 17 muncitori necalificați); în luna octombrie 1947 – 26 angajați ; în luna septembrie 1948 – 27 angajați (4 funcționari, 6 muncitori calificați, 8 muncitori necalificați și 9 ucenici)<sup>1199</sup>.

Conducerea uzinei acorda unele *înlesniri* angajaților săi: curent electric distribuit la tariful minimal (1 leu/KWh) etc.<sup>1200</sup>

\* \* \*

<sup>1195</sup> *Ibidem*, f. 190, 199.

<sup>1196</sup> *Ibidem*, f. 213.

<sup>1197</sup> *Ibidem*, f. 208.

<sup>1198</sup> *Ibidem*, f. 208.

<sup>1199</sup> *Ibidem*, f. 188, 199, 208, 213.

<sup>1200</sup> *Ibidem*, f. 187.

• **Fabrica de cherestea, proprietar Eugen Azzola, din Cireșa**, înființată în anul 1906, a lucrat cu întreruperi până în 1948, prelucrând materiile prime proprii și, în chirie, pentru țărani din jur<sup>1201</sup>.

Întreprinderea beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, conform Jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 28326/1926<sup>1202</sup>.

*Forța motrice* a fabricii era asigurată de o mașină semistabilă cu aburi, cu o putere instalată de 40 CP și 3 turbine cu apă, cu o putere instalată totală de 30 CP. La acestea se adăugau 2 *generatori electrici* de 4 KWh și, respectiv, 5 KWh curent continuu<sup>1203</sup>.

Fabrica era dotată cu următoarele *mașini și instalații*, furnizate de diferite firme din Ungaria și Germania („Kirchner”, „Günther”, „Silos” și „Timér Thomas”): un gater, două circulare și un fierăstrău<sup>1204</sup>.

*Valoarea investițiilor* în terenuri și clădiri în anul 1945 se ridica la suma de 240.000.000 lei<sup>1205</sup>.

*Materiile prime* (cherestea de diferite esențe) erau procurate de la Comunitatea de Avere Caransebeș, de la particulari și, ocazional, din pădurea proprie<sup>1206</sup>.

*Producția* întreprinderii amintite a variat, în funcție de aprovizionarea cu materii prime și comenzile primite: în 1940 – 359,44 m<sup>3</sup> (5,98%); în 1941 – 471,298 m<sup>3</sup> (7,85%); în 1942 – 265,29 m<sup>3</sup> (4,42%); în 1943 – 272,257 m<sup>3</sup> (4,53%); în 1944 – 410 m<sup>3</sup> (6,83%); în semestrul I 1945 – 5,21 m<sup>3</sup> (0,17%)<sup>1207</sup>.

În preajma naționalizării sale, fabrica a realizat o producție de 56,860 m<sup>3</sup>, evident superioară perioadei anterioare<sup>1208</sup>.

*Capitalul social* al firmei amintite s-a majorat considerabil în perioada de funcționare a acesteia după principiile economiei de piață: 3.000 coroane aur (1918), 1.000.000 lei (1927), 2.000.000 lei (1940), 4.000.000 lei (1941), 5.000.000 lei (1945)<sup>1209</sup>.

<sup>1201</sup> *Ibidem*, d. 87/1925-1948, f. 215.

<sup>1202</sup> *Ibidem*, f. 215.

<sup>1203</sup> *Ibidem*, f. 217.

<sup>1204</sup> *Ibidem*, f. 220.

<sup>1205</sup> *Ibidem*, f. 230.

<sup>1206</sup> *Ibidem*, f. 226.

<sup>1207</sup> *Ibidem*, f. 227.

<sup>1208</sup> *Ibidem*, f. 257.

<sup>1209</sup> *Ibidem*, f. 216, 230.

*Conducerea fabricii se afla în mâinile proprietarului acesteia, Eugen Azzola, de origine etnică italiană, fiind ajutat de ing. silvic Nicolae Vârșescu, șeful ocolului silvic Rusca Montană, în calitate de administrator*<sup>1210</sup>.

În anul 1945, în urma plecării – în Italia – a proprietarului și a schimbării denumirii în „Forestiera Bănățeană”, fabrica era condusă de un *Consiliu de Administrație*, compus din 5 persoane: Max Handinska, dr. Ștefan Antal, dr. Andrei Antal, dr. Ioan Lupu și ing. Breier<sup>1211</sup>.

*Numărul angajaților a oscilat, datorită factorilor enumerați mai sus: în anii 1940 și 1941 – 12 angajați (2 funcționari și 10 muncitori necalificați); în 1942 – 15 angajați (2 funcționari și 13 muncitori necalificați); în 1943 – 17 angajați (2 funcționari și 15 muncitori necalificați); în 1944 – 14 angajați (3 funcționari și 11 muncitori necalificați); în semestrul I 1945 – 9 angajați (2 funcționari și 7 muncitori necalificați); în luna iunie 1948 – 12 angajați (2 funcționari și 10 muncitori necalificați)*<sup>1212</sup>.

Conducerea fabricii nu acorda *înlesniri* angajaților săi.

• **Fabrica de unelte agricole, proprietar Luiza Rozinsky, din Cireșa**, s-a înființat la 1 iulie 1930<sup>1213</sup>.

Întreprinderea beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, în conformitate cu Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1804 din 22 octombrie 1931, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 242/1931, colaborând îndeaproape cu Societatea „Odesfer” din Capitală<sup>1214</sup>.

Fabrica avea o *forță motrice* reprezentată printr-o mașină cu explozie, fără scânteie electrică, cu o putere instalată de 25 CP și 5 mașini hidraulice (roți cu apă), cu o putere instalată totală de 30 CP<sup>1215</sup>.

În procesul de fabricație erau utilizate următoarele *mașini și instalații*, construite în regie proprie sau furnizate de firma aparținând lui Dusan Milosevici: două ciocane cu arcuri și două ciocane cu coadă de lemn<sup>1216</sup>.

*Valoarea investițiilor în terenuri, clădiri și instalații industriale în anul 1945 se ridică la suma de 6.500.000 lei*<sup>1217</sup>.

<sup>1210</sup> *Ibidem*, f. 215.

<sup>1211</sup> *Ibidem*, f. 229, 257.

<sup>1212</sup> *Ibidem*, f. 227, 257.

<sup>1213</sup> *Ibidem*, d. 89/1932-1948, f. 150.

<sup>1214</sup> *Ibidem*, f. 150-151.

<sup>1215</sup> *Ibidem*, f. 153.

<sup>1216</sup> *Ibidem*, f. 156.

<sup>1217</sup> *Ibidem*, f. 180.



*Materiile prime și accesoriile* erau procurate de la Societatea „Reșița”, T.N.C. – Uzina Ferdinand și Societatea Petroșani: oțel pentru topoare și cărbuni de piatră<sup>1218</sup>.

*Producția* fabricii a fost puternic afectată de unii factori de natură obiectivă. Redăm, în continuare, valorile producției din perioada 1940-1944 (între paranteze – capacitatea reală de producție): în 1940 – 45,4 t (25%); în 1941 – 59,10 t (33%); în 1942 – 40,30 t (22%); în 1943 – 37,80 t (21%); în 1944 – 40,54 t (22%)<sup>1219</sup>.

Capacitatea reală de producție era net inferioară capacității maxime teoretice, din cauza lipsei materiilor prime și a stării de război<sup>1220</sup>.

Desigur, pot fi enumerate și alte motive care determinau diminuarea producției: forța motrice fiind apa, fabrica era expusă timpului nefavorabil (vara, în lipsă de ploaie, apa devenea insuficientă pentru punerea în mișcare a roților, însă iarna, datorită înghețului, sloiurile de gheață blocau intrarea apei în canal); lipsa specialiștilor în domeniu; uzura mașinilor și instalațiilor indigene; materiile prime deficitare<sup>1221</sup>.

În anul 1945 a fost realizată o producție de 24,422 t, adică cu aproximativ 50% mai redusă față de anul precedent<sup>1222</sup>.

La sfârșitul anului 1945 fabrica era pusă în situația de a întrerupe producția, deoarece Societatea Petroșani nu a livrat materiile prime comandate în luna aprilie 1945 (15 t cărbuni de forjă). Fabrica nu dispunea de stocuri de materii prime; or, fără combustibil nu putea satisface numeroasele comenzi primite, fiind nevoită să-și reducă sau chiar să-și întrerupă activitatea, în urma plecării unei însemnate părți a personalului la alte firme de profil<sup>1223</sup>.

În anul 1946 a fost înregistrată o producție de 30,643 t, în creștere față de anul precedent, datorită implicării statului în rezolvarea problemelor cu care se confrunta fabrica<sup>1224</sup>.

În anul 1947, în urma achitării în lei vechi a întregului stoc de mărfuri către ODESFER, prin intermediul INCOOP, în pragul stabilizării, ODESFER-

<sup>1218</sup> *Ibidem*, f. 180, 221.

<sup>1219</sup> *Ibidem*, f. 181.

<sup>1220</sup> *Ibidem*, f. 158.

<sup>1221</sup> *Ibidem*, f. 185, 212.

<sup>1222</sup> *Ibidem*, f. 185.

<sup>1223</sup> *Ibidem*, f. 183.

<sup>1224</sup> *Ibidem*, f. 212.

ul a blocat contul de credit în valoare de 3.559.524.000 lei. Din cauza lipsei de numerar și de fabricate, a încercărilor eșuate de a obține un credit, fabrica nu mai avea posibilitatea de a satisface pretențiile achitării, cu anticipație, a materiilor prime, formulate de furnizori, fiind obligată să sisteze, temporar, producția, cu începere de la 1 octombrie 1947.

Cu toate acestea, în anul 1947 a fost obținută o producție de 23,117 t, ușor diminuată comparativ cu anul 1946<sup>1225</sup>.

În preajma naționalizării a fost realizată o producție de 4,13 t, fiind prevăzută o creștere accelerată în perioada imediat următoare<sup>1226</sup>.

*Capitalul social* a cunoscut unele modificări pe parcursul timpului, motivate de dorința de modernizare a fabricii: 535.553 lei (1933), 685.553 lei (1936), 748.495 lei (1938), 855.879 lei (1939), 973.783 lei (1940), 929.368 lei (1942)<sup>1227</sup>.

*Conducerea* fabricii a fost exercitată efectiv de către Luiza Rozinszky, de origine etnică poloneză, în calitate de proprietar<sup>1228</sup>.

*Numărul angajaților* a variat în funcție de factorii enumerați mai sus: în 1940 – 27 angajați (3 muncitori calificați și 24 muncitori necalificați); în 1941 – 24 angajați (4 muncitori calificați și 20 muncitori necalificați); în 1942 – 22 angajați (1 funcționar, 5 muncitori calificați și 16 muncitori necalificați); în 1943 – 18 angajați (3 funcționari, 1 muncitor calificat și 14 muncitori necalificați); în 1944 – 21 angajați (4 funcționari, 1 muncitor calificat și 16 muncitori necalificați); în anii 1946 și 1947 – 20 angajați (3 funcționari și 17 muncitori necalificați); în luna iunie 1948 – 12 angajați (2 funcționari și 10 muncitori)<sup>1229</sup>.

Conducerea fabricii nu acorda *înlesniri* angajaților săi.

• **Industria de lemn, fabrică de mosoare și dopuri de lemn, proprietar Guidi Giuseppe, din Cireșa** a fost înființată la Timișoara în luna iunie 1924, iar în luna mai 1926 s-a transferat la Cireșa, fiind mai aproape de pădurile de unde provenea lemnul de mesteacăn necesar producției<sup>1230</sup>.

<sup>1225</sup> *Ibidem*, f. 241-242.

<sup>1226</sup> *Ibidem*, f. 247.

<sup>1227</sup> *Ibidem*, f. 151.

<sup>1228</sup> *Ibidem*, f. 150.

<sup>1229</sup> *Ibidem*, f. 181, 211, 241, 247.

<sup>1230</sup> *Ibidem*, d. 88/1924-1946, f. 45.

Întreprinderea beneficia de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, în conformitate cu Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1074 din 8 iulie 1930<sup>1231</sup>.

În anul 1945 firma amintită se afla sub ocrotirea Legației Italiei la București, conform tratatelor în vigoare<sup>1232</sup>.

*Forța motrice* a întreprinderii era asigurată de două generatoare (cazane) cu aburi: o locomobilă tip „Marschall” și o semistabilă tip „Wolf”, cu o suprafață de încălzire totală de 44,03 m<sup>2</sup> și o putere instalată totală de 110 CP<sup>1233</sup>.

Fabrica avea două secții, dotate cu toate *mașinile și instalațiile* necesare procesului de producție: *Secția trapeșilor* (mașini de găurit) – 8 trapeși dubli, alimentați de 4 fierăstraie cu panglică, producând roți din bușteni de lemn; *Secția strungurilor* – 7 strunguri automate sistem revolver și 8 strunguri de mână<sup>1234</sup>.

În anul 1945 *valoarea investițiilor* în clădiri, mașini și instalații industriale se ridica la 70.000.000 lei<sup>1235</sup>.

*Materiile prime și accesoriile* întrebuințate în procesul de fabricație (bușteni și lațuri de mestecăn) erau procurate din pădurile învecinate<sup>1236</sup>.

*Producția* de mosoare de lemn pentru ață de cusut a scăzut continuu în anii 1940-1944, datorită dificultăților în aprovizionarea cu materii prime în vreme de război: în 1940 – 9.099.422 buc. (11,15%); în 1941 – 2.873.833 buc. (4%); în 1942 – 4.927.104 buc. (6%); în 1943 – 2.824.748 buc. (4%); în 1944 – 1.206.585 buc. (1,5%)<sup>1237</sup>.

La începutul anului 1945 a fost sistată, temporar, activitatea fabricii, însă, în urma sosirii bumbacului rusesc pe piață se prevedea reluarea activității de la 1 septembrie 1945, fiind în curs de desfășurare tratativele cu firma „Românofir” SAR Tâlmaciuc, având capital englez, care putea absorbi întreaga producție<sup>1238</sup>.

<sup>1231</sup> *Ibidem*, f. 45.

<sup>1232</sup> *Ibidem*, f. 70.

<sup>1233</sup> *Ibidem*, f. 70.

<sup>1234</sup> *Ibidem*, f. 70.

<sup>1235</sup> *Ibidem*, f. 70.

<sup>1236</sup> *Ibidem*, f. 70.

<sup>1237</sup> *Ibidem*, f. 71.

<sup>1238</sup> *Ibidem*, f. 71.

În condițiile existenței unui stoc consistent de mărfuri și a implicării statului în aprovizionarea cu materii prime, în luna decembrie 1946 a fost înregistrată o producție de 366.008 buc.<sup>1239</sup>

*Capitalul social* s-a diminuat, datorită dificultăților întâmpinate de întreprindere: de la 3.500.000 lei (1938) la 3.262.283 lei (1945)<sup>1240</sup>.

*Conducerea* fabricii era în mâinile fraților Guidi (Giuseppe, Luigi și Guido), cetățeni italieni, acest fapt contravenind legii pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi<sup>1241</sup>.

*Personalul* firmei amintite era format, în majoritate, din etnici români, încadrați ca muncitori, însă funcționarii erau cetățeni italieni<sup>1242</sup>.

În perioada 1940-1945 numărul angajaților a cunoscut o diminuare progresivă, din motivele enumerate mai sus: în 1940 – 145 angajați (1 funcționar, 36 muncitori calificați și 108 muncitori necalificați); în 1941 – 65 angajați (1 funcționar, 31 muncitori calificați și 33 muncitori necalificați); în 1942 – 53 angajați (1 funcționar, 19 muncitori calificați și 33 muncitori necalificați); în 1944 – 33 angajați (1 funcționar, 8 muncitori calificați și 24 muncitori necalificați); în 1945 – 1 angajat (funcționar)<sup>1243</sup>.

Capitalul necesar întreprinderii era furnizat de Banca „Bertolli” din Lucca (Italia), iar produsele obținute erau vândute, în proporție de 20%, la Arad, restul fiind exportate în Italia<sup>1244</sup>.

Conducerea fabricii nu acorda *înlesniri* angajaților săi.

\* \* \*

Desigur, alături de firmele prezentate detaliat în paginile de mai sus, pe raza județului Severin funcționau alte câteva firme de importanță redusă, despre activitatea cărora deținem informații relativ puține și irelevante.

<sup>1239</sup> *Ibidem*, f. 79.

<sup>1240</sup> *Ibidem*, f. 70, 80.

<sup>1241</sup> *Ibidem*, f. 80.

<sup>1242</sup> *Ibidem*, f. 80.

<sup>1243</sup> *Ibidem*, f. 71.

<sup>1244</sup> *Ibidem*, f. 50.

### I.3. Concluzii

În perioada 1944-1948 economia Banatului a fost, în mod neplăcut, surprinsă de două *evenimente* majore: retragerea trupelor germane și pătrunderea trupelor sovietice în zonă. Populația germană din întregul Banat a fost speriată de intrarea Armatei Roșii; în consecință, etnicii germani care lucrau în întreprinderi sau se ocupau cu agricultura au părăsit — în număr mare — Banatul, alăturându-se trupelor germane. Datorită regresului înregistrat pentru moment în producția industrială și agricolă, populația din această regiune a fost nevoită să facă eforturi deosebite pentru aprovizionarea frontului cu toate produsele necesare.

U.D.R.-ul a deținut, până la naționalizare, un rol important în economia românească, executând — până la 9 mai 1945 — comenzi pentru armata română și cea sovietică, iar ulterior, contribuind la refacerea producției industriale în zonă. Societatea reșițeană avea mai multe sectoare, cu o producție destul de diversificată: Fabrica de armament Reșița; Fabrica de poduri Reșița; Fabrica de bricheți Reșița; Fabrica de locomotive Reșița; Laminoarele Reșița; Oțelăria S. M. Reșița; Turnătoria Reșița; Fabrica de șuruburi Anina; Fabrica de mașini agricole Bocșa Română; Direcția Exploatării miniere — cuprinzând mine de cărbuni (Anina, Doman, Secu) și mine de fier (Ocna de Fier, Delinești); fabricile de cherestea din Anina, Bocșa Vasiova, Zăvoi și Văliug; Furnalele Înalte Reșița; Fabrica de Cocs Anina; Fabrica de produse refractare Reșița; Forjeria Reșița. În afară de U.D.R., pe raza județului Caraș funcționau și alte firme industriale de mai mică importanță, cu precădere în industria energiei electrice și termice, industria alimentară, industria poligrafică, industria morăritului etc. Activitatea sindicală s-a concentrat asupra unor probleme importante (salarizarea, contractele colective de muncă, sabotajele), dar uneori s-a ajuns la exagerări explicabile prin speranțele îndreptățite ale populației privind îmbunătățirea situației materiale, dar și prin încercarea partidului comunist de a-și subordona sindicatele. Înființarea economatelor s-a dovedit a fi o soluție eficientă, cel puțin la începutul activității acestora. Constituirea primelor întreprinderi mixte româno-sovietice, denumite SOVROM-uri, în vara anului 1945, a accentuat dependența economică a Banatului și a întregii țări față de U.R.S.S. Instituirea controlului muncitoresc asupra întreprinderilor

a reprezentat, alături de formarea Comitetelor de Fabrică, un pas pe calea industrializării socialiste a țării, idee promovată de guvernul Petru Groza.

În perioada interbelică, numărul firmelor industriale din județul Severin a crescut considerabil, cunoscând un recul în anii marii crize economice (1929-1933). Toate cererile pentru înregistrarea firmelor industriale și comerciale (individuale sau sociale) trebuiau aprobate de o comisie specială, cu sediul la Timișoara, care verifica activitatea circumscripțiilor camerelor de comerț și industrie din Arad, Lugoj și Deva.

În anii regimului antonescian, pe raza județului Severin funcționau firme reprezentând următoarele ramuri industriale: metalurgică, textilă, chimică, alimentară, forestieră, a celulozei, hârtiei și artelor grafice, a pielăriei, materialelor de construcție și sticlăriei.

În preajma loviturii de stat de la 23 august 1944, industria județului Severin era dominată de 4 firme cu reputație: uzinele Nădrag și Ferdinand (aparținând societății Titan-Nădrag-Călan), fabricile „Mundus-Borlova-Armeniș” din Caransebeș și „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleş.

Necesitatea respectării obligațiilor înscrise în Convenția de Armistițiu a determinat implicarea factorilor decizionali în activitatea firmelor cu capital german și maghiar, care funcționau pe raza județului Severin. Majoritatea muncitorilor erau concentrați în industria textilă, metalurgică, forestieră și a materialelor de construcții. Fabricile textile se aflau sub administrarea Casei Autonome de Supraveghere a Bunurilor Inamice (C.A.S.B.I.), lucrând la o capacitate redusă, din cauza lipsei acute de materii prime și a reparațiilor necesare în urma bombardamentelor. Și întreprinderile din alte ramuri se confruntau cu o situație similară: materii prime insuficiente, lipsa combustibilului, deteriorarea mașinilor și instalațiilor, rețeaua de transporturi deficitară ș.a. m. d. Anul 1948 a însemnat o redresare a producției la întreprinderile industriale din județul Severin, datorită unor factori obiectivi, precum: implicarea statului în aprovizionarea cu materii prime și combustibil, la timp și în condiții optime; refacerea rețelei de transporturi; acordarea de credite exclusiv în scopuri productive etc.

Măsurile etatiste radicale adoptate de guvernul Groza în anii 1946-1947, care au afectat puternic industria județului Severin, au culminat cu naționalizarea principalelor mijloace de producție, semnificând desființarea proprietății private, expresia – în plan economic – a unui regim democratic.

## CAPITOLUL II

### II.1. Naționalizarea. Aspecte legislative

*Inventarierea întreprinderilor particulare industriale și comerciale* din octombrie 1947 a urmărit să dobândească informațiile necesare asupra numărului de salariați, forței motrice, utilajului și produselor unităților supuse recenzării.

În acest scop s-au întocmit patru *formulare* care, între 15-24 octombrie 1947, au fost completate pentru toate întreprinderile intrate în sfera de recenzare. Întreprinderile industriale inventariate, în linii generale, au fost toate cele mecanizate, precum și alte categorii. S-au înregistrat, în primul rând, unitățile de orice mărime care produceau forță motrice, care dispuneau de instalații și motoare consumatoare de energie în procesul de fabricație; în al doilea rând, toate întreprinderile care foloseau mai mult de cinci persoane – inclusiv patronul, ucenicii și membrii familiei utilizați la producție –, iar în al treilea rând s-au consemnat unitățile industriale, indiferent de mărime, producătoare de articole chimice și farmaceutice, de instrumente de măsură și precizie.

În sfera inventarierii au intrat numai unitățile industriale particulare și comunale; pentru cele de stat și ale instituțiilor cu bugete s-a întreprins un recensământ separat.

Inventarierea s-a efectuat prin declarații completate pe formulare care au fost depuse la birouri constituite în acest scop<sup>1245</sup>.

Datele tabelelor, prin indicatorii de număr de întreprinderi, personal și forță motrice a industriei în 1947, pun în lumină nu numai starea acestui sector, dar și însemnate schimbări produse, sub variate aspecte, de la recensământul

---

<sup>1245</sup> Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, vol. I (Industria), București, Editura Academiei Române, 1992, p. 62.

precedent, 1930, în întreprinderile industriale. Deși valoarea activității industriale apare sensibil diminuată în anul 1947 față de 1930, datorită războiului, pot fi sesizate modificări în structura de ramură, în urma creșterii potențialului industriilor grele, o diminuare a ponderii ramurilor industriei ușoare, în cadrul cărora, însă, cea textilă dobândește însemnătate deosebită, completând, astfel, ansamblul ramurilor de bunuri de consum. De asemenea, sporește partea industriei prelucrătoare în total, pe scama diminuării ramurilor extractive, în special cea de extracție a petrolului. Aspecte modificate prezintă componența personalului după categorii de calificare; puterea motrice sporită atestă avansul gradului de mecanizare într-o serie de ramuri, dar și o mare inegalitate în înzestrarea muncii cu tehnică<sup>1246</sup>.

La 13 aprilie 1948, *Constituția Republicii Populare Române (Legea nr. 114)* a fost adoptată în unanimitate de cei 401 deputați prezenți și a fost promulgată în aceeași zi, prin *Decretul nr. 729*.

Constituția amintită a avut un caracter provizoriu de la bun început, în care prevederile economice prevalau asupra celor politice, fiind instrumentul legal prin care se pregătea trecerea întregii economii sub controlul statului.

Astfel, *art. 11* prevedea că mijloacele de producție, băncile și societățile de asigurare pot deveni proprietatea statului când interesul general o cere; *art. 14* preconiza că atât comerțul intern, cât și cel extern trec sub controlul statului, iar *art. 15* prevedea planificarea economiei naționale.

Principiul inviolabilității și sacralității proprietății private, deși fusese atenuat prin corectivul funcției sociale a proprietății introdus la 29 martie 1923, era total suprimat și se pregătea limitarea – până la dispariție – a proprietății particulare<sup>1247</sup>.

Într-o formă sau alta, asemenea prevederi existau și în Constituțiile celorlalte state de „democrație populară” adoptate până în aprilie 1948 – Iugoslavia, Albania, Bulgaria, Polonia, toate inspirate din Constituția U.R.S.S. Era o lege fundamentală menită să asigure trecerea de la capitalism la socialism.

Pe baza noii Constituții au fost alese *organele de conducere a statului: Prezidiul Marii Adunări Naționale*, alcătuit din 19 membri, avea – ca președinte – pe C.I. Parhon. De asemenea, s-a constituit un nou *guvern*. Dr. Petru Groza

<sup>1246</sup> *Ibidem*, p. 63.

<sup>1247</sup> Eleodor Focșeneanu, *Istoria constituțională a României. 1859-1991*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 117.



a fost reinvestit în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, pe care o deținea de la 6 martie 1945. În noul guvern, Gh. Gheorghiu - Dej era prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (funcție nou înființată), președintele Consiliului Economic Superior, președintele Comisiei de Redresare Economică și Stabilizare Monetară, coordonator al activității ministerelor economice și financiare. Astfel, secretarul general al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român devenea îndrumătorul întregii politici economice a țării<sup>1248</sup>.

De fapt, această primă constituție comunistă nu făcea decât să respecte fidel linia politică imprimată de noul regim și ilustrată de Gheorghe Gheorghiu – Dej într-un articol apărut la 1 ianuarie 1948 în publicația lunară „*Pentru pace trainică, pentru democrație populară*”, organ al Biroului Informativ de la Belgrad al partidelor comuniste (Cominform): „Trecerea celei mai importante părți a mijloacelor de producție în mâna statului este o necesitate, deoarece aceste arme economice se smulg din mâinile acclora de la care am smuls și armele politice”.

Preludiul naționalizării l-a constituit *Decretul nr. 983 al Prezidiului Marii Adunări Naționale*, publicat în Monitorul Oficial nr. 121 din 27 mai 1948, prin care Domeniile Coroanei intrau în proprietatea statului. De asemenea, „toate bunurile mobile și imobile care la data de 6 martie 1945 se aflau în proprietatea fostului rege Mihai I, ori a altor membri ai fostei familii regale, trec pe aceeași dată în proprietatea statului român”<sup>1249</sup>.

În perioada premergătoare actului de la 11 iunie 1948, Partidul Muncitoresc Român a elaborat, în cel mai strict secret, un minuțios plan de acțiune. A fost organizată *Comisia superioară de naționalizare*, alcătuită din reprezentanți ai Consiliului Superior Economic, Ministerului Industriei, Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului de Finanțe și Ministerului Justiției, sprijinită de o comisie tehnică de naționalizare și de 35 comisii județene. De asemenea, prin mobilizarea celor mai de încredere membri ai partidului, s-a asigurat controlul asupra organizațiilor sindicale și s-a făcut selecționarea noilor directori, care, obligatoriu, trebuiau să provină din rândul muncitorilor.

<sup>1248</sup> Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paideia, 1999, p. 554.

<sup>1249</sup> *Anul 1948. Instituționalizarea comunismului*, editor Romulus Rusan, București, Fundația Academia Civică, 1998, p. 167.

La rândul său, Ministerul Afacerilor Interne a adoptat propriul plan de măsuri în vederea sprijinirii acțiunii de preluare a întreprinderilor ce urmau a fi naționalizate. Astfel, trebuia zădărnicit „orice act de sabotaj, terorism, agitații, propagandă dușmănoasă și sustragere de bunuri, acte, registre”. Se cerea intensificarea acțiunii informative asupra patronilor sau personalului insuficient verificat, „conlucrarea cu organizațiile de masă”, precum și acordarea de asistență „persoanelor de răspundere în executarea operațiunilor de preluare, luând măsuri speciale de protecție a lor”. Zilnic trebuiau transmise rapoarte informative despre stadiul operațiunilor, dacă existau cazuri de împotrivire și măsurile luate, starea de spirit a populației<sup>1250</sup>.

În ședința Plenarei Comitetului Central al P.M.R. din 10-11 iunie 1948, Gheorghe Gheorghiu – Dej a prezentat integral, într-un stil triumfalist, măsurile de ordin organizatoric care au precedat naționalizarea: „Potrivit însărcinărilor și liniei conducerii partidului nostru se lucrează de câteva luni în cadrul sectoarelor principale economice la pregătirea materialului în vederea naționalizării. Ele sunt azi gata în cele mai mici amănunte. Nu numai atât. Nu e vorba aici de pregătirea cadrului legal pentru naționalizarea întreprinderilor, dar și măsuri practice, pentru a împiedica pe exploatare să dea foc la întreprinderi, să nimicească utilajul, să risipească materiile prime, să sărăcească întreprinderile. În momentul când Parlamentul, când Marea Adunare Națională va lua această hotărâre istorică de trecere în patrimoniul statului a principalelor mijloace de producție, în sectoarele industriale, întreprinderile cunoscute în cele mai mici amănunte, încadrate în planul alcătuit, vor și fi fost ocupate și luate în primire de clasa muncitoare”.

O mărturie demnă de interes este cea a lui Alexandru Bârlădeanu, care, în iunie 1948, lucra în cadrul Ministerului Economiei Naționale, acesta apreciind că naționalizarea „categoric s-a făcut la comandă sovietică. Totul se făcea la comandă sovietică. Nu știu dacă ei au indicat momentul și formele”<sup>1251</sup>.

*Legea naționalizării* din 11 iunie 1948 grupează *întreprinderile naționalizate* în următoarele 5 grupe mari de ramuri: I – ramuri în care au fost naționalizate toate întreprinderile, indiferent de mărimea sau capacitatea lor de producție; II – ramuri în care au fost naționalizate întreprinderile enumerate în listele nominale anexate legii sau indicate nominal în cuprinsul legii; III –

<sup>1250</sup> *Ibidem*, pp. 167-168.

<sup>1251</sup> *Ibidem*, pp. 168-169.

ramuri în care au fost naționalizate întreprinderile cu peste un anumit număr de salariați; IV – ramuri în care au fost naționalizate întreprinderile ce posedau anumite instalații și forțe motrice; V – ramuri în care au fost naționalizate întreprinderile care aveau o anumită capacitate teoretică sau practică de producție<sup>1252</sup>.

Potrivit legii votate de M.A.N. la 11 iunie 1948, au fost naționalizate toate bogățiile subsolului care nu se găseau în proprietatea statului la data intrării în vigoare a Constituției, precum și principalele întreprinderi individuale, societățile de orice fel și asociațiile particulare industriale, bancare, de asigurări, miniere, de transporturi și telecomunicații, al căror rol economic prezenta o importanță deosebită pentru politica economică și socială a statului român<sup>1253</sup>.

În urma naționalizării principalelor mijloace de producție, potrivit datelor recensământului industriei, *sectorul de stat și al administrației locale* cuprindea la data de 31 octombrie 1948: 76% din salariații ocupați în întreaga industrie din țară, 98% din salariații ocupați în ramura transporturi și comunicații și 42% din salariații ocupați în ramura comerț și credit. Repartizat pe ramuri, numărul salariaților ocupați în industria de stat și în administrația locală față de numărul total al salariaților ocupați în ramurile respective, se prezenta astfel: *industria energetică* – 89%; *industria extractivă* – 70%; *industria metalurgică* – 80%; *industria electrotehnică* – 81%; *industria chimică* – 77%; *industria sticlăriei* – 86%; *industria ceramică* – 80%; *industria materialelor de construcții* – 71%; *industria construcțiilor* – 71%; *industria lemnului* – 80%; *industria hârtiei* – 95%; *industria artelor grafice* – 65%; *industria pielăriei* – 58%; *industria textilă* – 74%; *industria alimentară* – 85%.

În ce privește *forța motrice instalată* existentă după naționalizarea principalelor mijloace de producție și trecerea lor în proprietatea statului, sectorului de stat și administrației locale le reveneau: 80% din *industria energetică*, 58% din *industria extractivă* și 80% din *industria prelucrătoare*.

Naționalizarea principalelor mijloace de producție în celelalte țări socialiste s-a eșalonat pe o perioadă de mai mulți ani: 1917-1920 în Uniunea

<sup>1252</sup> G. Sonea, *Naționalizarea principalelor mijloace de producție în România*, București, Editura Politică, 1968, p. 61.

<sup>1253</sup> *Ibidem*, p. 75.

Sovietică, 1945-1948 în Cehoslovacia, 1946-1949 în Ungaria, 1946-1948 în Bulgaria, 1945-1946 în Polonia, 1945-1947 în Albania<sup>1254</sup>.

Pe baza *legii* din 13 august 1948 au fost dizolvate toate *întreprinderile bancare și instituțiile de credit* care mai erau în posesia persoanelor particulare. Treptat, mai târziu, au fuzionat *Casa de Economii și Consemnațiuni* cu *Casa de Depuneri*, a fost transformat *Creditul Industrial* în *Banca de Investiții* și *Banca Națională* în *Banca de Stat*.

La 9 septembrie 1948 s-au naționalizat *întreprinderile de căi ferate particulare* necuprinse în legea de naționalizare din 11 iunie 1948: S.A.R. de căi ferate Sibiu-Sighișoara; S.A.R. de căi ferate locale Sibiu - Cisnădie; S.A.R. de căi ferate Petroșani – Livezeni - Lupeni; S.A.R. de căi ferate locale din Torontal; S.A.R. de căi ferate Hodmezowasarhely - Maco- Sânnicolaul Mare; S.A.R. de căi ferate Timișoara - Variaș și S.A.R. de căi ferate locale someșene (Apahida – Dej – Jibou - Zalău, Dej - Beclean- Bistrița - Bistrița Bârgăului, Dej - Ocna Dejului). În total, pe baza *legii nr. 232* au fost trecute în proprietatea statului 9 linii de cale ferată<sup>1255</sup>.

Spre sfârșitul anului 1948, la 3 noiembrie, au fost trecute în proprietatea statului *instituțiile sanitare particulare* (spitalele, policlinicile, casele de sănătate, maternitățile, etc.) împreună cu toate instituțiile anexe sau ajutătoare: laboratoare, secții de radiologii, farmacii, fizioterapii, servicii de consultații etc., precum și orice instalații, mobilier, efecte de spital, materiale consumabile, instrumentar, mijloace de transport, localuri etc. care serveau în mod permanent activitatea instituției respective. La aceeași dată au fost naționalizate toate *întreprinderile cinematografice, depozitele de producere și transformare* (studiouri, laboratoare etc.) de filme cinematografice particulare, *întreprinderile anexe sau ajutătoare*, precum și cele destinate comercializării produselor cinematografice, materialele cinematografice, mijloacele de transport, localuri etc. care serveau în mod continuu activitatea *întreprinderilor* supuse naționalizării, inclusiv *întreprinderile de import și export* ale produselor cinematografice. Conform listelor inițiale anexate celor două legi, au fost naționalizate 94 de spitale, 409 cinematografe, 37 de case de filme și 7 laboratoare de filme. Afară de acestea, ulterior, au mai fost

<sup>1254</sup> *Ibidem*, pp. 95, 105.

<sup>1255</sup> *Ibidem*, p. 106.

naționalizate câteva spitale și sanatorii care se încadrau în lege, precum și câteva cinematografe<sup>1256</sup>.

În primele săptămâni de după naționalizare s-a procedat la *înființarea Comisiei de Stat a Planificării*. Acest organ guvernamental de planificare a întregii activități economice a țării, de coordonare a tuturor sectoarelor economice pe baza unui plan general de stat avea să rezolve – potrivit prevederilor legii de înființare – sarcini dintre cele mai importante pentru asigurarea dezvoltării economiei noastre naționale. Printre acestea, asigurarea proporțiilor necesare între diferite ramuri și sfere de activitate a economiei ocupa primul loc.

Comisia de Stat a Planificării avea de cercetat realitățile economice, atât în ansamblul lor cât și în amănunt, pentru a stabili locul și rolul lor în cadrul planului economic de stat ce urma a fi elaborat. Ea trebuia să urmărească planurile de investiții, repartizarea și controlul creditelor.

Pe linia coordonării și organizării activității economice, în iulie 1948 s-a trecut la *reorganizarea întreprinderilor industriale pe ramuri*. Ministerele care coordonau activitatea industrială au fost autorizate să înființeze, cu aprobarea prealabilă a Consiliului de Miniștri, *centrale industriale* pe ramuri și grupe de întreprinderi, după obiectul de producție. Potrivit decretului elaborat la data de 12 iulie 1948 au fost înființate – de către *Ministerul Industriei* – 24 de centrale industriale, concentrate pe lângă *Președinția Consiliului de Miniștri* (Centrala Industrială a Metalurgiei prelucrătoare, Centrala Industriei Electrotehnice, Centrala Industrială a Industriei Siderurgice, Centrala Industrială a Întreprinderilor Chimice de bază, Centrala Industrială a Întreprinderilor Chimice de Sinteză și prelucrări, Centrala Industrială a Întreprinderilor Prelucrătoare de materiale plastice, Centrala Industrială a Zahărului, Centrala Industrială a Uleiurilor vegetale, Centrala Industrială a Conservei alimentare, Centrala Industrială a Morilor și Produselor făinoase, Centrala Industrială a Băuturilor Spirtoase și Produselor de fermentare, Centrala Industrială a Produselor Lactate, Centrala Industrială a Lemnului, Centrala Industrială

<sup>1256</sup> *Ibidem*, p. 107; vezi în acest sens Alexandru Pinte, Gheorghe Ruscanu, *Băncile în economia românească (1774-1995)*, București, Editura Economică, 1995, pp. 241-244, \*\*\**Dezvoltarea economică a României (1944-1964)*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, pp. 53-57, *Istoria economică a României...*, vol. 2, pp. 117-122, Ioan Stelean Boia, *Banatul în primii ani ai regimului comunist. Naționalizarea industriei (1948)*, în *Studia Universitatis „Vasile Goldiș”*, seria A, Arad, 10/2000, pp. 21-23.

a mobilelor și a produselor finite din lemn, Centrala Industrială a Artelor Grafice, Centrala Industrială a Hârtiei, Centrala Industrială a Lânii, Centrala Industrială a Bumbacului, Centrala Industrială a Mătăsii, Centrala Industrială a Inului și Cânepei, Centrala Industrială a Pielăriei, Centrala Industrială a Sticlei și Ceramiceii fine, Centrala Industrială a Tricotajelor și confecțiunilor, Centrala Industrială a Ceramiceii și materialelor de construcție), iar – de *Ministerul Minelor și Petrolului* – 7 centrale industriale (Centrala Petroliferă „Muntenia”, Centrala Petroliferă „Moldova”, Centrala Carboniferă, Centrala de gaz metan, Centrala fierului și metalelor conexe, Centrala auro-argentiferă și a metalelor neferoase, Centrala Carierelor).

În baza legii de înființare și regulamentului de funcționare a centralelor industriale, acestea aveau sarcina de a coordona și îndruma procesul de producție la toate întreprinderile din subordine, de a urmări executarea planurilor de producție, a planurilor de investiții, a planurilor de repartizare a producției și a tuturor celorlalte planuri aprobate de minister. Ele aveau sarcina de a veghea ca întreprinderile să fie la timp aprovizionate cu materiale, combustibil, utilaj, mână de lucru, de a da asistență tehnică pentru aplicarea celor mai potrivite metode tehnologice, de a urmări procurarea la timp a creditelor necesare funcționării întreprinderilor.

Centralele industriale cuprindeau nu numai întreprinderile de stat, ci și întreprinderile industriale nenaționalizate din ramurile de producție respective, exercitând și asupra acestora din urmă funcțiile de coordonare, control și repartizare a producției, respectiv atribuțiile fostelor oficii industriale<sup>1257</sup>.

La îmbunătățirea organizării și planificării activității economice a întreprinderilor industriale, îndeosebi a calității și structurii producției acestora din urmă, un rol extrem de important l-a avut *Comisia de standardizare*, înființată în noiembrie 1948. Aceasta funcționa pe lângă Consiliul de Miniștri și avea ca sarcină aprobarea standardelor de stat pentru toate domeniile economiei naționale. Strâns legat de îndeplinirea acestei sarcini principale, Comisia de standardizare avea în atribuție elaborarea planului general de standardizare, pe baza planurilor prezentate de ministere și instituțiile de știință, cercetarea, coordonarea și aprobarea proiectelor de standarde propuse, după ce au fost supuse în prealabil anchetei publice sau aduse la cunoștința

<sup>1257</sup> G. Sonea, *op.cit.*, pp. 122-123; vezi în acest sens *România Liberă*, București, anul VI, nr. 1193, miercuri, 14 iulie 1948, p. 5.

factorilor competenți, stabilirea termenelor de punere în aplicare a standardelor de stat, modificarea standardelor de stat la propunerea ministerelor, institutelor de știință sau din proprie inițiativă, editarea și publicarea standardelor de stat, precum și orice lucrări în legătură cu standardele de stat aprobate.

Prin măsurile luate, Comisia de standardizare impunea reorientarea produselor, respectiv tipizarea lor, și introducerea de produse noi, iar în ceea ce privește întreprinderile specializarea lor pe produse, a căror fabricație să asigure continuitatea și o mai mare economie de materii prime, materii auxiliare și fonduri bănești, o sporire a productivității întreprinderilor<sup>1258</sup>.

Istorici economici comuniști pentru care *naționalizarea* din iunie 1948 a reprezentat momentul împlinirii revoluționare și începutul căii socialiste au adăugat recent o nouă interpretare, care merită atenție. Conform acesteia, industrializarea a marcat sfârșitul „*capitalismului de stat*”. Potrivit acestei teorii, capitalismul de stat înflorise în perioada cuprinsă între luarea puterii în martie 1945 și naționalizarea din 1948, prin capitalism de stat înțelegându-se toate măsurile de ajustare și control luate de Departamentul Economic în perioada respectivă. Conform acestei interpretări, după naționalizare capitalismul de stat a mai existat doar în agricultură, adică prin contractarea și cumpărarea – de către stat – de la proprietari și țărani. Expresia exista în terminologia comunistă anterioară, dar fusese utilizată doar pentru a descrie sectorul economiei deținut de stat într-o țară necomunistă. În *raportul politic al Comitetului Central la Congresul P.M.R.* din februarie 1948, Gh. Gheorghiu - Dej afirma următoarele: „În economia noastră coexistă mica producție de mărfuri, sectorul capitalismului privat, sectorul capitalismului de stat și elemente socialiste în diversele compartimente ale economiei”. Zece ani mai târziu, înțelesul acestor afirmații a fost schimbat pentru a include în formulă tranzacțiile dintre statul socialist și elementele capitaliste.

Unul dintre marile argumente în favoarea industrializării a fost că ea punea capăt exploatării străine. Dar legea naționalizării lăsa o porțiță pentru cea mai arogantă exploatare străină. Ea excepta de la expropriere „capitalul acelor întreprinderi ce au fost acordate unui stat membru al ONU, ca rezultat al aplicării tratatului de pace ori a reparațiilor de război”. Această prevedere avea să facă foarte curând din guvernul sovietic singurul mare proprietar de capital industrial din R.P.R. S-a realizat acest lucru prin cunoscutele *sovromuri*. În

<sup>1258</sup> G. Sonea, *op.cit.*, p. 124.

momentul naționalizării acționau deja 4 asemenea sovromuri: *Sovrompetrol*, *Sovromtransport*, *Sovromlemn* și *Sovrombank*<sup>1259</sup>.

Între naționalizare și începutul primului plan economic de 1 an s-au creat alte 6 *sovromuri*: pentru gaze naturale, asigurări, industria chimică, industria metalurgică și tractoare. Toate se bucurau de privilegiile extra-teritorialității, scutirea de cheltuieli de timbru și de taxe; de asemenea, toate aveau directori și controlori sovietici, înainte și după naționalizare. Veniturile și capitalurile erau neatinse de nici un fel de restricții naționale sau economice și, chiar mai mult, în cazul industriei petroliere s-a creat – prin naționalizare – o relație ciudată între sovromul semi-capitalist și restul industriei. În locul tuturor companiilor petroliere expropriate se creaseră acum două mari *întreprinderi de stat*, „*Moldova*” și „*Muntenia*”. Ele aveau să producă 66% din petrolul țării și ar fi fost firesc ca noul guvern al Republicii Populare Române să acorde avantaje acestor noi întreprinderi de stat. Dimpotrivă, însă, ele erau supuse fără milă concurenței *Sovrompetrolului* și, ca urmare, cele două întreprinderi au trebuit să fie lichidate la 1 septembrie 1950, fiind, după aceea, absorbite de *Sovrompetrol*<sup>1260</sup>.

Cu alte cuvinte, naționalizarea principalelor mijloace de producție, prezentată, în stilul triumfalist specific conducătorilor comuniști din epocă, drept adevăratul început al procesului de industrializare și electrificare al țării, în urma trecerii întreprinderilor industriale și unităților bancare în „mâinile poporului muncitor”, a fost determinată de dorința liderilor comuniști români de a deține toate pârghiile vieții economice și a servit intereselor directe ale Uniunii Sovietice în regiune.

<sup>1259</sup> Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, București, Editura Litera, 1994, p. 195.

<sup>1260</sup> *Ibidem*, p. 196.



## II.2. Naționalizarea principalelor mijloace de producție în județele Caraș și Severin

### II.2.a. Naționalizarea principalelor mijloace de producție în județul Caraș

Toate măsurile premergătoare actului naționalizării în județul Caraș (impunerea „controlului muncitoresc” asupra producției în principalele unități industriale cărășene; procesul „sabotorilor economiei naționale”, în care erau acuzați și câțiva reprezentanți din conducerea superioară a societății reșițene; cooptarea a doi exponenți ai părții sovietice în Consiliul de Administrație al U.D.R.-ului; includerea uzinelor reșițene în Oficiul industrial al fierului; inventarierea principalelor firme industriale cărășene ș.a.m.d.) erau menite să pregătească terenul în vederea instituirii controlului deplin al statului asupra unităților industriale din acest județ, considerat un punct de plecare pentru industrializarea României.

Pentru început, vom analiza situația uzinelor cărășene în anul 1948, pregătirea și înfăptuirea actului naționalizării în sectorul industrial din această zonă și urmările sale imediate în plan economic și social.

\*\*\*

**Uzinele și Domeniile Reșița (U.D.R.)** reprezentau, și în această perioadă, cea mai însemnată societate industrială din județul Caraș, în pofida greutăților cu care s-a confruntat în anii 1944-1948: deficiențele în aprovizionarea cu materii prime și combustibil; uzura utilajului folosit în procesul de producție; aprovizionarea frontului cu toate mărfurile necesare; obligațiile ce decurgeau din aplicarea Convenției de Armistițiu; amestecul brutal al statului în activitatea sa, prin intermediul comisarilor guvernamentali care trebuiau să pună în aplicare lozinca „industrializării socialiste a țării”, lansată de guvernul Groza, etc.

Cu toate aceste greutăți, în anul 1948 *producția globală* a Reșiței a crescut față de anul 1944 de 1,25 ori. Producția de cocs a crescut de 1,19 ori, cea de fontă de peste 2 ori, de 1,58 ori la oțel și de 1,45 ori la laminate. Cu o turbină construită la Reșița, prima turbină hidraulică construită în România, s-a pus în funcțiune, în cursul anului 1946, hidrocentrala de la Moldova Nouă<sup>1261</sup>.

<sup>1261</sup> *Actul naționalizării în Banat*, coordonator Ion Popa, Reșița, f.e., 1978, p. 26.

Producția înregistrată la *Direcția Exploataării Miniere U.D.R.* în primele 6 luni ale anului 1948 dădea speranța unei creșteri semnificative a producției în al doilea semestru al anului 1948, la majoritatea sortimentelor, comparativ cu anul 1947, rămânând – însă – destul de scăzută față de anul 1943, considerat an de referință: cărbuni Anina – 14.000 kg (28.405 kg în 1947, respectiv 49.710 kg în 1943); cărbuni Secul – 9.367 kg (14.550 kg în 1947, respectiv 20.150 kg în 1943); minereu Ocna de Fier – 17.100 kg (26.650 kg în 1947, respectiv 56.800 kg în 1943); cocs-bulgăr – 39.519 kg (64.193 kg în 1947, respectiv 79.159 kg în 1943); fontă brută – 42.977 kg (51.384 kg în 1947, respectiv 106.168 kg în 1943); lemne de foc – 164.154 m<sup>3</sup> (149.978 m<sup>3</sup> în 1947, respectiv 357.656 m<sup>3</sup> în 1943); lemn de mină – 19.190 m<sup>3</sup> (28.271 m<sup>3</sup> în 1947, respectiv 38.327 m<sup>3</sup> în 1943); lemn de lucru – 34.812 m<sup>3</sup> (49.826 m<sup>3</sup> în 1947, respectiv 42.900 m<sup>3</sup> în 1943); cherestea – 16.582 m<sup>3</sup> (18.680 m<sup>3</sup> în 1947, respectiv 29.788 m<sup>3</sup> în 1943)<sup>1262</sup>.

O creștere însemnată a producției este semnalată în luna iunie 1948 și la *Fabrica de bricheți Reșița*, raportat la producția realizată în cursul lunii decembrie 1947: 3.549,17 t (iunie 1948), față de 2.600 t (decembrie 1947)<sup>1263</sup>.

La fabricile de cherestea mai importante care aparțineau U.D.R.-ului se înregistrau, în lunile mai-iunie 1948, deci în preajma naționalizării, valori ale producției mai scăzute comparativ cu luna decembrie 1947. Astfel, de pildă, la *Fabrica de cherestea Zăvoi*, foaia de statistică pe luna iunie 1948 indica următoarele cifre: cherestea de fag – 171 m<sup>3</sup> (450 m<sup>3</sup> în luna decembrie 1947); cherestea de brad – 5 m<sup>3</sup> (30 m<sup>3</sup> în luna decembrie 1947); dacă adăugăm și cheresteaua de diferite esențe (75 m<sup>3</sup>), obținem o producție totală de cherestea de 251 m<sup>3</sup>, adică aproximativ 52,2% din producția lunii decembrie 1947 (480 m<sup>3</sup>)<sup>1264</sup>. O situație similară este întâlnită la *Fabrica de cherestea Anina*, în luna mai 1948 realizându-se o producție totală de 1.416 m<sup>3</sup>, mai redusă față de luna decembrie 1947 (1.507 m<sup>3</sup>), grupată pe sortimente: cherestea de gorun – 9 m<sup>3</sup> (fabricată pentru prima oară în anul 1948); cherestea de fag – 32 m<sup>3</sup> (123 m<sup>3</sup> în luna decembrie 1947); cherestea de brad – 1.331 m<sup>3</sup> (1.384 m<sup>3</sup> în luna decembrie 1947); cherestea de diferite esențe – 44 m<sup>3</sup> ș.a.m.d., materia primă (buștenii) provenind din exploatarea silvice proprii<sup>1265</sup>.

<sup>1262</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 342/1932-1948, f. 66.

<sup>1263</sup> *Ibidem*, d. 346/1937-1948, f. 330, 343.

<sup>1264</sup> *Ibidem*, d. 352/1933-1948, f. 78, 84.

<sup>1265</sup> *Ibidem*, d. 349/1938-1948, f. 153, 157.

La *Fabrica de mașini agricole din Bocșa Română*, integrată U.D.R.-ului, în condițiile penuriei de materii prime utilizate în procesul de producție (benzină, petrol lampant, păcură, lemne de foc, gaz de forjă, uleiuri minerale și vegetale, unsori vegetale, fier fasonat, tablă groasă, oțel special, oțel pentru scule, nituri, piulițe, șuruburi, cuie, vopsele, tablă de fier subțire, fontă de turnătorie brută, osii de căruță brute și accesorii, oțel turnat, tablă de zinc etc), la majoritatea sortimentelor producția a înregistrat o scădere semnificativă în luna mai 1948, comparativ cu luna decembrie 1947: pluguri – 52.793 kg (55.971 kg în decembrie 1947); rarițe și prășitoare – 144 kg (10.480 kg în decembrie 1947); grape – 54.413 kg (35.480 kg în decembrie 1947); sape – 33.972 kg (62.960 kg în decembrie 1947); lopeți și târnăcoape – 6.230 kg (19.453 kg în decembrie 1947). Producția fabricii amintite era destul de diversificată, menită a veni în sprijinul țărănimii cărășene: mașini de bătut porumb, cazmale (hârlețe), semănătoare, tăvălugi, selectoare, osii de căruță, potcoave, topoare ș.a.m.d.<sup>1266</sup>

În urma primirii unei cantități sporite de material laminat, folosit în procesul de fabricație, la *Fabrica de șuruburi Anina* s-a obținut – numai în primul trimestru al anului 1948 – o producție net superioară față de luna decembrie a anului precedent, la majoritatea sortimentelor: inele de resort și rondule – 0,775 t (3,360 t în decembrie 1947); crampoane – 36,750 t (15,700 t în decembrie 1947); nituri – 46,850 t (43,575 t în decembrie 1947); tirfoane – 117,725 t (12,755 t în decembrie 1947); buloane și șuruburi – 96,110 t (19,660 t în decembrie 1947); piulițe – 36,790 t (12,255 t în decembrie 1947)<sup>1267</sup>.

Ne-am limitat doar la câteva sectoare ale societății reșițene, evoluția producției acestora fiind strâns legată de unii factori, precum: aprovizionarea cu materii prime și combustibil, structura personalului, prețul de vânzare pe piață, implicarea directă a statului în procesul de producție, etc.

În momentul desființării societății reșițene prin naționalizare, *personalul* său era format din 22.892 angajați, grupat pe sectoare în modul următor: I Ansamblu sector metalurgic – 3.365 angajați; II Ansamblu sector construcții – 5.348 angajați; III Sectoare auxiliare (reparații mecanice și electrice, transport, centrală electrică, fabrica de var etc) – 1.577 angajați; IV Sectoare de deservire (laborator fizic, chimic, metrologic, CTC, garaj, centrală telefonică, școală,

<sup>1266</sup> *Ibidem*, d. 358/1940-1948, f. 111-113, 130-133.

<sup>1267</sup> *Ibidem*, d. 365/1921-1948, f. 214-215.

tipografie etc) – 1.692 angajați; V Mine și exploatare în cariere – 4.137 angajați; VI Exploatare forestiere – 5.127 angajați; VII Conducerea și îndrumarea uzinelor și exploatare – 1.174 angajați; VIII Personalul Direcțiunii Generale de la București – 472 angajați<sup>1268</sup>.

La data de 11 iunie 1948 întreprinderile U.D.R. au fost predate statului. În aceeași zi, la orele 15, a avut loc un miting la care au participat cca 8.000 de muncitori. Noul director, Carol Lonciar, primind conducerea întreprinderii a spus: „Prin lupta clasei muncitoare în frunte cu partidul său, pozițiile economice ale capitaliștilor au trecut în mâna poporului”. Din acest discurs rezulta faptul că, și pe plan local, partidul unic a reușit să-și atingă obiectivul esențial în domeniul economic: trecerea principalelor întreprinderi și instituții în mâinile statului, iar implicarea directă a organelor Partidului Muncitoresc Român în înfăptuirea actului naționalizării era destul de evidentă<sup>1269</sup>.

Cu prilejul naționalizării, ca efect al Decretului nr. 119/1948 s-a produs desprinderea – din proprietatea U.D.R. – a domeniilor societății, a instalațiilor forestiere și a minelor de cărbuni; concomitent, au apărut întreprinderi și organizații economice de profil (specializate în domeniu). Până la sfârșitul anului 1948 societatea reșițeană a funcționat sub denumirea „ Uzinele de Fier și Domeniile Reșița – Întreprindere Naționalizată” (U.D.R. – I.N.)<sup>1270</sup>.

Până la 11 iunie 1948, U.D.R.-ul poseda o suprafață totală de peste 27.000 jug teren, respectiv peste 15.000 ha situate în orașul Reșița; de asemenea, deținea proprietăți funciare în comunele Târnova, Țerova și Văliug. Efectele naționalizării s-au manifestat – în orașul Reșița – prin diminuarea proprietăților fostei societăți U.D.R. cu 6.353,5 ha<sup>1271</sup>.

Din punct de vedere juridic, înmatricularea U.D.R. – I.N. la „Registrul Comerțului” s-a făcut în ziua de 19 februarie 1949. În condițiile în care patrimoniul fostei societăți U.D.R. era evaluat la 84,1 milioane \$ SUA, partajarea capitalului social s-a realizat astfel: statul român – 6.981.974 acțiuni, iar statul sovietic – 3.010.927 acțiuni.

Începând cu 1949 s-au constatat două *fenomene alarmante*:

<sup>1268</sup> Dan Gh. Perianu, *Istoria uzinelor din Reșița (1771-1996)*, Reșița, Editura Timpul, 1996, p. 153.

<sup>1269</sup> *Actul naționalizării...*, p. 30.

<sup>1270</sup> *225 de ani de siderurgie la Reșița. Schiță monografică (1771-1996)*, Reșița, Editura Timpul, 1996, p. 127.

<sup>1271</sup> *Ibidem*, p. 190.

- introducerea unui sistem planificat centralizat și rigid.

- uzinele din Reșița au devenit parte a societăților mixte sovieto-române (SOVROM), înființate prin Decretul nr. 334 din 10 august 1949, care au cuprins absolut toată activitatea economică a României pe o perioadă de peste 5 ani, până la 1 octombrie 1954.

În cadrul fostei societăți U.D.R. s-au format: „SOVROM metal”, fosta Direcție a exploatărilor, care a încorporat sectorul siderurgic, cu malul drept al Bârzavei; „SOVROM utilaj petrolifer”, care cuprindea sectorul de construcții de mașini.

*Sectorul de construcții de mașini*, situat în exclusivitate pe platforma Reșița de pe malul stâng al Bârzavei, era compus din următoarele subunități: fabrica nouă de mașini (Hala nouă); fabrica de locomotive; forja, cu hala de prese; atelierul de tratamente termice; fabrica veche de mașini și hala X (sectorul de mufe și utilaj petrolifer); sculăria; fabrica de poduri și construcții metalice; fabrica de roți montate; fabrica de șuruburi din Anina.

Din punct de vedere organizatoric, în 1952 atelierele de la Bocșa Română au devenit unitate economică independentă.

Printre *directorii sovietici* amintim: Nikolai Aleksandrovici Olhov; Oleg Sergeevici Simonenko, Vasili Ivanovici Nikanorov și Ivan Ivanovici Reuk<sup>1272</sup>.

\*\*\*

Firma „*Metaltras*” din Reșița, de fapt o fabrică de tras materiale metalice, cu sediul pe str. Filimon Sârbu nr. 2 din localitatea menționată mai sus, a fost naționalizată la data de 12 iunie 1948, fostul patron (Francisc Sauer) nemaiavând calitatea de a reprezenta firma. Noul director al firmei, Constantin Badea, a înmatriculat firma la Camera de Comerț și Industrie Lugoj – Oficiul Oravița în ziua de 6 decembrie 1948<sup>1273</sup>.

\*\*\*

Firma „*Celuloidul*” din Reșița se ocupa cu fabricarea articolelor din celuloid, bachelită, galalit, rășină artificială și alte materiale plastice, având – la data naționalizării sale (11 iunie 1948) – un capital subscris în valoare

<sup>1272</sup> Dan Gh. Perianu, *op.cit.*, pp. 154-155.

<sup>1273</sup> DJCSAN, fond *Camera de Comerț și Industrie Lugoj – Oficiul Oravița*, d. 341/1948, f. 37, 39.

de 11.356.182 lei. În fruntea firmei au fost numiți 2 administratori, ambii domiciliați în Reșița: Iosif Czerna (director) și Iosif Szabo (inginer – șef). Firma reșițeană a fost înmatriculată la Camera de Comerț și Industrie Lugoj – Oficiul Oravița la data de 28 decembrie 1948<sup>1274</sup>.

\*\*\*

Din declarația făcută de întreprinderea „*Margina - Reșița*” în vederea naționalizării (17 iunie 1948) se desprind multiple aspecte ale activității sale din anii 1947 – 1948:

- Fabrica și-a încetat activitatea la 20 martie 1948, din lipsă de materii prime, dar urma să fie repusă în funcțiune în cursul lunii iunie 1948. În acest scop s-au luat mai multe *măsuri* considerate indispensabile: s-a realizat un stoc de 40.000 m. st. lemn de foc, obținut prin exploatarea pădurilor din masivul Poncasca; s-au construit jilipuri uscate, un canal de apă, precum și un drum practicabil – până la șosea – pentru transportul lemnului cu camioane.

- Întreprinderea era dotată cu *utilaje* complexe: instalații necesare distilării lemnului; uscătoare; instalații complete pentru producerea și distilarea alcoolului metilic, pentru producerea acetatului de calciu, pentru obținerea de gudroane, uleiuri etc.

- *Producția maximă* realizată în anul 1947 era mult mai scăzută comparativ cu anul 1944, datorită diminuării stocului de materii prime și a reducerii numărului de comenzi: alcool metilic – 182.003 kg; acetat de calciu – 614.813 kg; cărbuni de lemn – 4.116.125 kg.

- *Capitalul social* al întreprinderii, la data întocmirii declarației, era de 96 milioane lei.

- Din *Consiliul de Administrație* al societății făceau parte: ing. Alx. Popp, ing. Feodorovici și ing. Petrovici.

- S-a înregistrat o scădere a numărului salariaților față de anul 1944 (154 persoane), dintre care: 110 muncitori calificați, 26 muncitori necalificați, 12 funcționari ș.a.m.d.<sup>1275</sup>.

Firma reșițeană, care se ocupa cu distilarea lemnului și a produselor chimice, avea o agenție în comuna Cârșa, pe Valea Minișului. Din data de 29

<sup>1274</sup> *Ibidem*, f. 51.

<sup>1275</sup> *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș – Comisia de naționalizare, d. 1/1948, f.

iulie 1948 firma va primi o nouă denumire: *Distileria de Lemn „Caraș” din Reșița*. Înmatriculată la Camera de Comerț și Industrie Lugoj – Oficiul Oravița în ziua de 31 decembrie 1948, firma reșițeană avea un capital subscris de 56,9 milioane lei, fiind administrată de 3 persoane domiciliat în aceeași localitate în care era situată firma: Mihai Bugariu (director), Constantin Birou (inginer – șef) și Emerik Ungár (contabil – șef)<sup>1276</sup>.

\*\*\*

Firma „*Dorna*” din Reșița era condusă de 4 asociați, având pregătirea de tehnicieni și dispunea de o forță motrice de 19,5 HP. Naționalizată la data de 21 iunie 1948, firma reșițeană producea cuie ambalate de diferite dimensiuni, semiproduse și cuie neambalate pentru U.D.R. În cazul în care naționalizarea nu era definitivată în termen scurt se propunea trecerea firmei sub patronajul U.D.R.-ului, instalațiile principale ale firmei amintite (două automate pentru fabrici de cuie) urmând să fie transferate la Fabrica de mașini agricole din Bocșa Română<sup>1277</sup>.

\*\*\*

Firma „*Frații Feher*” din Reșița, înființată în anul 1921, fabrica articole din bachelită, celuloid și galalit dispunând de tot utilajul necesar, precum și de o matrișerie proprie. În preajma naționalizării sale (iunie 1948), la firma reșițeană se înregistrau următoarele valori ale producției: 18,41 kg articole din celuloid (mingi, articole de toaletă, de voiaj și articole farmaceutice); 15,52 kg articole din galalit (articole de menaj etc); 547,24 kg articole din bachelită (articole de toaletă, menaj și sport etc)<sup>1278</sup>.

Fabrica amintită, cu o forță motrice de 20 HP, avea – în patrimoniul său – cabana de pe Muntele Semenic. În urma naționalizării, în inventarul fabricii treceau numai încăperile cabanei adăugate în anul 1942, pentru a fi folosite de muncitori în concediul de odihnă, restul cabanei – construit în 1937 – rămânând în proprietatea lui Ioan Feher<sup>1279</sup>.

<sup>1276</sup> *Ibidem*, fond Camera de Comerț și Industrie Lugoj – Oficiul Oravița, d. 341/1948, f. 59.

<sup>1277</sup> *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș – Comisia de naționalizare, d. 2/1948, f. 14-15.

<sup>1278</sup> DJTAN, fond Inspectoratul Industrial Control Cazane, d. 333/1924-1948, f. 277, 284.

<sup>1279</sup> DJCSAN, fond Prefectura județului Caraș – Comisia de naționalizare, d. 3/1948,

\*\*\*

În cursul lunii iunie 1948 Comisia de naționalizare, care funcționa pe lângă Prefectura județului Caraș, a întocmit un raport cuprinzând *fabricile și morile naționalizate din plasa Bocșa Montană*:

- *Fabrica de piele „Bizonul”*, deși nu dispunea de utilaj modern, avea apă din abundență, necesară în procesul de producție; în urma angajării unor muncitori se estima ajungerea la o producție de aproximativ 6.000 kg talpă lunar.

- *Fabrica de piele Nicolaevici* era o construcție nouă, dar lipsită aproape complet de apă, utilajul existent fiind foarte redus; dacă erau angajați încă 7 muncitori se puteau prelucra cca 5.000 kg piei crude.

Comisia de naționalizare propunea ca fabricile amintite mai sus să aibă o conducere unică, adică un director administrativ și un director tehnic considerând că, în urma unor reparații masive și a unor investiții în mașini noi, capacitatea de producție ar putea fi ridicată cu 100%.

- Trei mori din cele 4 existente pe raza plasei menționate erau în stare de funcționare.

Cu ocazia naționalizării, la *morile Orthman, Weber – Voinescu și Berzovia* au fost descoperite solduri în casele de bani și anumite cantități de cereale. În general, muncitorii au primit salariile din mâna patronilor, restanțe la plata drepturilor bănești fiind înregistrate la morile Orthman și Voinescu.

Organizația locală a Partidului Muncitoresc Român a dus o intensă campanie de lămurire a angajaților din întreprinderile naționalizate, dar și în mediul rural, unde circulau o serie de zvonuri privind lichidarea proprietăților ce aparțineau țăranilor înstăriți: a organizat ședințe și mici adunări cu salariații întreprinderilor naționalizate, iar în 10 sate ale plasei au fost trimise echipe de propagandiști, unii activiști ai partidului „păzeau fabricile și ajutau comisiile la inventarierea patrimoniului acestora”<sup>1280</sup>.

\*\*\*

În luna iunie 1948 a fost naționalizată și *Centrala auro-argintiferă și a metalelor neferoase, Direcțiunea Regională Brad, Exploatarea Bozovici*



având – ca obiect de activitate – exploatarea și valorificarea minereului aurifer. Înființată în luna decembrie 1940, exploatarea amintită avea un capital subscris – în momentul înmatriculării sale ca firmă naționalizată (13 decembrie 1948) – în valoare de 2.425.167 lei<sup>1281</sup>.

\*\*\*

Ministerul Industriei și Comerțului a emis un set de *instrucțiuni* către directorii întreprinderilor naționalizate privitor la măsurile pe care trebuiau să le adopte în vederea asigurării producției (iunie 1948):

„I. *Asigurarea producției:*

- întreprinderea trebuie să urmărească executarea programelor de producție în curs sau a comenzilor fixate de minister.

- întreprinderile care nu au programe sau comenzi fixate de minister vor trebui să lupte pentru obținerea unor comenzi productive și care să-și poată găsi plasament pe piața comercială până în momentul în care ministerul le va fixa un program.

- se va căuta să se obțină comenzi care să ocupe în mod rațional utilajul și personalul existent.

- în măsura în care directorii întreprinderilor constată că au nevoie de mijloace suplimentare pentru continuarea sau sporirea programului, ele vor sesiza din timp oficiile industriale prin cereri concrete și precise, care să asigure continuitatea programului.

- cererile pentru aprovizionarea cu materii prime, materiale, combustibil etc trebuie să se bazeze pe programul de producție fixat și pe norme reale de consum.

- cererile pentru completări de scule și utilaj se vor formula pe bază de necesități reale.

II. *Finanțarea întreprinderilor:*

- numai în cazurile extreme, când toate mijloacele pentru obținerea comenzilor vor fi epuizate și când directorul întreprinderii va constata că nu poate asigura continuitatea programului de lucru fără împrumuturi, va face apel la ajutorul Băncii Naționale sau a sucursalelor din localitate.

- Banca Națională sau sucursalele ei acordă împrumuturi numai cu avizul oficiilor industriale respective.

<sup>1281</sup> *Ibidem*, fond Camera de Comerț și Industrie Lugoj – Oficiul Oravița, d. 341/1948, f. 7.

### III. Măsuri financiare preventive:

- plata tuturor drepturilor de personal se va face în conformitate cu deciziile și dispozițiunile date de minister.

- directorii de întreprinderi trebuie să fie atenți în ceea ce privește cuantumul cheltuielilor la prime, spese de deplasare și de transport etc, care se vor limita la strictul necesar și se vor ordona numai după o examinare severă.

- se va urmări ca, din fondul de rulment, să se execute plățile pentru cheltuieli în legătură cu producția și plata salariilor pentru personal.

- se va urmări plata la timp a impozitelor datorate de întreprinderi către stat.

- se va da o atenție deosebită regimului de ore suplimentare, care se va efectua numai în măsura necesităților realizării programului de producție; orele suplimentare, în genere, nu sunt rentabile și sporesc prețul de cost al fabricatelor.

- modificarea regimului de plată în acord nu va putea fi făcută fără aprobarea ministerului, cerută prin oficiul industrial respectiv.

- directorii de întreprinderi vor controla prețurile la care se achiziționează materialele și vor verifica respectarea prețurilor oficiale; pentru mărfurile la care nu există prețuri oficiale, directorii de întreprinderi vor stăruii să obțină reducerea prețurilor de achiziționare.

- tot atât de important este și controlul consumului de materiale. modul în care ele sunt manipulate și distribuite, micșorarea pierderilor la fabricație, strângerea și valorificarea deșeurilor, adică toate măsurile pentru o gospodărire justă a materialelor.

- alte imperative: respectarea programului de investiții, conducerea unitară a sectoarelor industriale, mobilizarea la lucru a tuturor salariaților, comunicarea reală a datelor<sup>1282</sup>.

La rândul său, Ministerul Afacerilor Interne a trimis *instrucțiuni* pentru administratorii întreprinderilor naționalizate (iunie 1948):

- „veți lua toate măsurile de pază în contra distrugerilor, accidentelor și deteriorărilor de orice fel, ca explozii, incendii etc, precum și împotriva oricăror sustrageri de bunuri ale întreprinderii; pentru aceasta se vor folosi

<sup>1282</sup> *Ibidem*, fond Prefectura județului Caraș – Comisia de naționalizare, d. 3/1948, f. 10-13.

elemente sindicale de încredere, care se vor posta și vor veghea la punctele-cheie ale întreprinderii (mașini principale, magazii de materii prime și produse, depozitul de combustibil, porți etc)”.

- „se va întări vigilența elementelor sindicale din întreprindere, mobilizându-le pentru sesizarea și prevenirea eventualelor manifestațiuni ostile din cadrul întreprinderii”.

- „în cazul când fostul proprietar sau reprezentanții săi legali lipsesc din întreprindere sau refuză să predea întreprinderea, veți apela la un reprezentant al autorităților publice din localitate pentru a vă asista la operațiunea preluării”.

- „președintele comitetului de întreprindere va convoca o scurtă adunare sindicală, în care se va prelucra importanța naționalizării și veți fi prezentat salariaților întreprinderii ca noul conducător al acesteia”.

- „veți semna Serviciului Județean de Control Economic toate încălcările legilor economice pe care le veți constata, eventual, cu ocazia preluării”.

- „vă veți informa asupra regimului legal al întreprinderii și veți conduce întreprinderea în conformitate cu legiuirile economice”.

- „imediat după preluarea întreprinderii veți cere fostului proprietar s-o părăsească, punându-i în vedere că este obligat să răspundă la chemarea dvs. și să vă stea la dispoziție pentru orice relații în legătură cu întreprinderea”.

- „preluarea întreprinderii o veți raporta în aceeași zi primăriei respective”.

- „veți institui o pază severă, ziua și noaptea, la toate ieșirile pe unde s-ar putea sustrage bunuri ale întreprinderii, în toată perioada inventarierii”<sup>1283</sup>.

\*\*\*

Din documentele vremii rezultă un număr de 33 întreprinderi cărășene supuse naționalizării în luna iunie 1948, și anume:

- 5 întreprinderi în *orașul Reșița*: „Frații Fcher” (firmă prelucrătoare de materiale plastice), „A. Schenchenstein” (fabrică de gheață și sifon), „Metaltras” (firmă de accesorii metalice), „Dorna” (fabrică de cuie) și „Drexler” (brutărie).

- două întreprinderi în *orașul Oravița*: morile „Achim Grama” și „Forviz”.

<sup>1283</sup> *Ibidem*, f. 32-33.

- două întreprinderi în *comuna Bocșa Montană*: centrala electrică deservind și comuna Bocșa Vasiovei, precum și fabrica de tăbăcărie „Bizonul”.

- două întreprinderi în *comuna Bocșa Vasiovei*: moara „Bichiștin” și fabrica de tăbăcărie „Nicolaevici”.

- două întreprinderi în *comuna Moldova Nouă*: morile „Borovicica” și „Stürmer Constantin”.

- 20 întreprinderi în alte localități din județul Caraș: mina de aur și argint „Aurum-Hanișca și Asociații” din *Bozovici*; mina de cărbuni „Creditul Carbonifer” din *Cozla*; moara „Concordia” din *Vrani*; mina de cărbuni „Globul” din *Bigăr*; mina de pământ refractar, nisip și caolin „Quartz-Caolin” din *Gârnic*; moara și presa de ulei „Voinescu Francisc” din *Bocșa Română*; mina de cărbuni din *Lupac*; fabrica de lapte și derivate din lapte „Lica” din *Prilipeț*; moara „Imbroane Mihai și fiii” din *Vărădia*; moara „Frații Fuchs” din *Cacova*; moara „Frații Preisac” din *Zlatița*; moara „Ernst Rudolf” din *Moldova Veche*; moara „Victor Murany” din *Ciuchici*; moara „Asociația Mercina” din *Mercina*; cariera de granit „Seceina” din *Maidan*; moara și presa de ulei „Mureșan” din *Zorlențul Mare*; moara și presa de ulei „Wissentz Gheorghe” din *Berzovia*; moara și presa de ulei „Orban Iosif” din *Tirol*; moara și presa de ulei „Hollender Ioan” din *Vermeș*; moara și presa de ulei „Riess Petru” din *Valeapai*<sup>1284</sup>.

\*\*\*

Prin naționalizarea U.D.R.-ului se instituia controlul statului asupra uncea dintre cele mai profitabile societăți industriale românești din această perioadă. Importanța redusă acordată de organele statului însărcinate cu aplicarea naționalizării altor unități economice de dimensiuni medii sau mici de pe raza județului Caraș demonstrează faptul că statul român era vital interesat în naționalizarea societății reșițene amintite, care putea reprezenta – și în continuare – o sursă inepuizabilă de venituri, un adevărat „laborator” de producere a unor noi sortimente de mărfuri, o pepinieră de specialiști și cadre tehnice cu înaltă calificare profesională care să contribuie – în mod decisiv – la industrializarea socialistă a țării, promovată de forurile conducătoare de partid și de stat.

\*\*\*

<sup>1284</sup> *Ibidem*, d. 1/1948, f. 33; vezi *Ibidem*, d. 5/1948-1949, f. 68.

• Băncile și societățile de credit cărășene erau, la rândul lor, direct vizate de măsurile etatiste adoptate de guvernul prezidat de dr. Petru Groza. Se pornea de la premisa că acestea puteau credita, prin lichiditățile proprii și printr-o infuzie de capital din partea statului, principalele sectoare economice din zonă, cu accent pe industrie.

Vom prezenta, în continuare, situația unor societăți bancare reprezentative pentru județul Caraș în anul 1948, precum și măsurile aplicate de autoritățile centrale și locale în vederea realizării scopului propus.

\*\*\*

Datorită lipsei acute de fonduri și a unor plasamente cu efecte negative asupra capitalului său social, „*Cassa de Păstrare*” S.A. din Sasca Montană a început procedurile de lichidare în cursul lunii mai 1948. Într-o adresă a Oficiului Registrului Comerțului era precizată componența conducerii băncii amintite: din Consiliul de Administrație făceau parte Simion Vițian (președinte), dr. Traian Mica și Gheorghe Sola; Comitetul de Cenzori era alcătuit din Gheorghe Velceanu, Iosif Ocnariu și Vasile Bâtea; Simion Vițian jr. îndeplinea funcția de director<sup>1285</sup>.

Curtea Superioară Bancară (C.S.B.) s-a implicat direct în operațiunile de lichidare ale societății bancare din Sasca Montană. Astfel, prin decizia nr. 102 din 11 mai 1948, C.S.B. a numit 2 lichidatori ai băncii: Simion Vițian, cu domiciliul în Sasca Montană și Simion I. Vițian, domiciliat în Slatina Nera. Datorită relațiilor de rudenie dintre cei 2 lichidatori (tată-fiu), Curtea Superioară Bancară a revenit asupra hotărârii sale, iar prin decizia nr. 200 – adoptată în luna iulie 1948 – a numit un lichidator unic, în persoana lui V. Georgescu, domiciliat în Oravița<sup>1286</sup>.

\*\*\*

Cu o situație similară se confrunta și *Banca de Credit S.p.A. din Bocșa Montană*. Ca urmare, prin decizia Curții Superioare Bancare nr. 201 din 4 iunie 1948 au fost numiți 2 lichidatori ai societății bancare amintite: V. Georgescu (contabil la Banca Națională) și Tr. Cristodorescu (funcționar B.N.R.)<sup>1287</sup>.

<sup>1285</sup> *Ibidem*, fond Camera de Comerț și Industrie Lugoj – Oficiul Oravița, d. 49/1942-1948, f. 9.

<sup>1286</sup> *Ibidem*, f. 4-5.

<sup>1287</sup> *Ibidem*, d. 7/1931-1948, f. 81-82.

\*\*\*

*Banca Comercială și Industrială din Oravița S.A.*, cea mai renumită unitate bancară din regiune, încerca să găsească soluții eficiente pentru evitarea falimentului sau a unei naționalizări iminente. În acest sens, banca orăvițeană a adoptat câteva hotărâri de maximă importanță pentru viitorul său (11 mai 1948): alegerea – în Consiliul de Administrație – a trei persoane cu o capacitate profesională remarcabilă (Alexandru Langer, dr. Izidor Baumann și Silviu Drăghici); reducerea capitalului social de la 10.334.530 lei stabilizați (recalculat) la 3.000.000 lei și reducerea fondului de rezervă de la 1.967.270 lei stabilizați (recalculat) la 314.334 lei, suma astfel obținută (8.987.466 lei) fiind folosită pentru acoperirea diferenței rezultate din recalcularea patrimoniului, în conformitate cu dispozițiile legii nr. 303 din 1947; schimbarea obiectului de activitate dintr-o societate bancară într-o societate comercială, cu denumirea de „*Semenicul*” S.A.; modificarea statutelor<sup>1288</sup>.

În luna mai 1948 au fost elaborate și *statutele* societății comerciale anonime „*Semenicul*” din Oravița. În conformitate cu art. 2 din statute, scopurile societății erau următoarele:

„a) exploatarea în regie proprie a comerțului de hotel și restaurant, inclusiv cumpărarea și vânzarea cu ridicata și cu amănuntul de băuturi alcoolice, bere și alimente;

b) fabricarea și punerea în vânzare a apei gazoase (sifon), limonade și siropuri;

c) primirea reprezentanței de depozite de vinuri, rachiuri, bere, ape minerale, precum și a oricăror altor mărfuri și materiale;

d) cumpărarea și vânzarea de automobile, motociclete, motorete, biciclete, piesele acestora și alte articole tehnice, precum și înființarea de ateliere de reparații tehnice și de producere a acestor articole;

e) participarea la alte întreprinderi comerciale sau industriale, având același obiect sau altul asemănător;

f) cumpărarea și vânzarea de imobile;

g) închirierea parțială sau totală a imobilelor sale”.

Articolul 3 al aceluiași statute stabilea că sediul principal al societății rămânea în Oravița, însă societatea amintită avea dreptul să înființeze sucursale

<sup>1288</sup> *Ibidem*, d. 39/1937-1948, f. 46-47.

și în alte localități, numai în urma acordului dat de Consiliul de Administrație al societății comerciale.

Din articolul 5 al statutelor rezulta faptul că societatea dispunea de un capital social în valoare de 3.000.000 lei, împărțit în 5.000 buc. acțiuni nominative de câte 600 lei fiecare, emise în titluri de 1, 5, 25 și 100 acțiuni fiecare.

Conform articolului 8 din statute, societatea anonimă amintită putea face orice operațiuni comerciale, cu condiția ca acestea să nu fie interzise de legi și regulamente.

Articolul 9 al statutelor preconiza gestionarea treburilor societății de o echipă formată din 1-5 administratori, membri ai Consiliului de Administrație, aleși de Adunarea Generală a Acționarilor pentru o perioadă de 3 ani.

Articolul 10 din statute preciza faptul, deloc lipsit de importanță, că membrii Consiliului de Administrație erau obligați să depună o garanție – în acțiuni ale societății – la intrarea în funcție, în conformitate cu art. 237 din codul comercial<sup>1289</sup>.

\*\*\*

În luna aprilie 1948, datorită neacordării unui credit semnificativ din partea B.N.R., *Banca „Orăvițana” S.A. din Oravița* urma să fie lichidată. Din cele 40.000 acțiuni emise de banca amintită, directorul Petre Corneanu și familia sa dețineau 26.462 buc., iar ceilalți acționari – 13.538 buc. Conform deciziei Adunării Generale Extraordinare a societății bancare orăvițene din ziua de 10 aprilie 1948, ceilalți acționari urmau să primească – pentru două acțiuni ale băncii „Orăvițana” – o acțiune din stocul de 12.600 acțiuni „Albina”, deținut de banca menționată; restul acțiunilor la banca „Albina”, precum și 772 acțiuni la societatea „Reșița”, împreună cu mobilierul din dotarea unității bancare orăvițene trebuia să revină directorului Petre Corneanu și fiilor săi (ing. Petre Corneanu, av. Gheorghe Corneanu și ing. Andrei Corneanu). Consiliul de Administrație al băncii și lichidatorul acesteia au primit mână liberă pentru vânzarea imobilelor deținute în comunele rurale, suma obținută pe imobile urmând să fie distribuită acționarilor. Lichidatorul societății (av. Gheorghe Corneanu din Oravița) propunea ca parcelele de pământ de calitate

<sup>1289</sup> *Ibidem*, f. 51-52.

inferioară care nu puteau fi vândute să fie donate unor agricultori săraci sau, eventual, bisericilor din comunele respective<sup>1290</sup>.

\*\*\*

Din motive similare cu cele care au determinat lichidarea băncii „Orăvițana” din Oravița, „Cassa de Păstrare” S.A. din Bocșa Montană se confrunta cu o situație dificilă în prima jumătate a anului 1948, perspectiva falimentului său profilându-se amenințător. În consecință, prin decizia Curții Superioare Bancare nr. 307 din data de 16 iulie 1948, Tr. Cristodorescu, funcționar la agenția B.N.R. din Bocșa Montană, a devenit lichidator al societății bancare amintite, înlocuindu-l pe V. Georgescu, contabil B.N.R. la Oravița<sup>1291</sup>.

\*\*\*

În urma unor pierderi succesive și a unor investiții neinspirate pe piața de capital, Banca de industrie și comerț din Bocșa Montană a intrat în procedura de lichidare în cursul lunii februarie 1948, în conformitate cu ordinul Consiliului Superior Bancar nr. 2449/1947, învățătorul pensionar Dimitrie Zgriban fiind desemnat în calitate de lichidator<sup>1292</sup>.

\*\*\*

În urma naționalizării de la 11 iunie 1948 a institutelor bancare, în județul Caraș, pentru ca viața financiară să nu aibă de suferit, s-a trecut la organizarea a 6 agenții ale Băncii Naționale la reședințele de plasă<sup>1293</sup>.

\*\*\*

Confruntate cu o serie de probleme dificil de rezolvat (lipsa de lichidități, sprijinul insuficient din partea statului, reducerea numărului deponenților, imposibilitatea achitării datoriilor față de creditori, plasamentele nesigure pe piața de capital ș.a.m.d.), băncile cărășene se aflau într-o situație disperată la

<sup>1290</sup> *Ibidem*, d. 328/1931-1949, f. 2.

<sup>1291</sup> *Ibidem*, d. 44/1937-1947, f. 286.

<sup>1292</sup> *Ibidem*, fond Banca de industrie și comerț Bocșa Montană, d. 4/1948, f. 1.

<sup>1293</sup> Constantin Brătescu, *op.cit.*, p. 34.



începutul anului 1948. Statul a intervenit în mod direct și brutal, preferând să desființeze – prin lichidare – toate băncile cu capital privat de pe raza județului Caraș și să reorganizeze structura teritorială a Băncii Naționale, aflată deja sub controlul statului.

### ***II.2.b. Naționalizarea principalelor mijloace de producție în județul Severin***

Anul 1948 a debutat, și în județul Severin, cu adoptarea unor măsuri ce vizau instituirea controlului statului asupra principalelor unități economice din zonă.

Astfel, printr-o *decizie* a Comisiei de redresare și stabilizare monetară din ianuarie 1948 au fost constituite, în fiecare județ, *consilii economice județene*. Aceste consilii erau formate din reprezentanții a 3 ministere (Industria și Comerț, Finanțe, Agricultură) și delegații a 3 instituții (BNR, INCoop și Consiliul Județean al sindicatelor). Printre *scopurile* consiliilor amintite figurau: verificarea aplicării deciziilor cu caracter economic și coordonarea activității din domeniul economic și financiar ale instituțiilor din județ<sup>1294</sup>.

Naționalizarea principalelor mijloace de producție a fost precedată de rechiziționarea bunurilor, mobile și imobile, aparținând fostei familii regale a României, simbol al sistemului politic democratic, înlăturat – prin fraudă și abuz – de către minusculul partid comunist român, cu sprijinul masiv și decisiv al Moscovei, la sfârșitul anului 1947. De pildă, în comuna Căpâlnaș (plasa Birchiș, județul Severin) s-a deplasat o *comisie specială*, compusă din 3 membri (controlorul economic I. Surdilă, ing. C.R. Popiel – delegatul C.A.P.S. și pretorul T. Alexandrescu – delegatul M.A.I.), care a inventariat bunurile aflate pe fostul *domeniu regal: pădurea Căpâlnaș* – în suprafață de 2.813,5 ha, în cadrul căreia se afla exploatarea executată de „Forestiera Săvășin” S.A.; *o cale ferată îngustă* – cu ecartament de 0,60 m, care deservea exploatarea din pădurea Hobița (în lungime de 5.650 m); *un imobil* situat pe teritoriul comunei Căpâlnaș, compus din două apartamente cu anexe și un grajd, totul fiind împrejmuit cu un gard; *un cazan de fierț țuică*, confecționat din aramă<sup>1295</sup>.

<sup>1294</sup> *România Liberă*, București, anul VI, nr. 1039, sâmbătă, 10 ianuarie 1948, p. 5.

<sup>1295</sup> DJTAN, fond *Prefectura județului Severin*, d. 9/1948, f. 2.

\*\*\*

Imediat după naționalizare a fost consemnată o corespondență destul de bogată între autoritățile centrale și locale, menită să lămurească o serie de aspecte legate de acest act de natură economică, cu evidente conotații politice.

De exemplu, în ziua de 15 iunie 1948 ministrul adjunct al Afacerilor Interne, Stelian Tănăsescu, a trimis o *telegramă* prefectului județului Severin în care preciza faptul că, „potrivit dispozițiilor art. 1 din Legea Nr. 119 privitoare la naționalizarea întreprinderilor, au fost trecute în administrația comunelor abatoarele particulare, morile sistematice și presele de ulei mecanice care se încadrează în prevederile acestei legi”, existând posibilitatea ca și alte întreprinderi naționalizate să mai poată fi date în proprietatea sau simpla folosință a administrațiilor locale, pe baza unui jurnal al Consiliului de Miniștri<sup>1296</sup>.

La data de 24 iunie 1948 Prefectura județului Severin a avansat Ministerului Afacerilor Interne o *listă* cu întreprinderile (mori – *n.n.*) propuse pentru naționalizare, care urmau să ajungă în proprietatea sau administrația comunelor din zonă:

1. *Moara Osz Ludovic din comuna Susani* – cu 2 valțuri, o piatră de grâu și una de porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 6.800 kg. grâu și 4.000 kg. porumb;

2. *Moara Popescu Constantin din comuna Făget* – cu 3 valțuri, o piatră pentru grâu și una pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 7.000 kg. grâu și 4.200 kg. porumb;

3. *Moara Feneșiu Victor din comuna Făget* – cu 4 valțuri, două pietre pentru grâu și două pietre pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 7.000 kg. grâu și 3.000 kg. porumb, precum și o *presă de ulei*;

4. *Moara Rosenfeld Mendel din comuna Birchiș* – cu 3 valțuri, o piatră pentru grâu și două pietre pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 7.000 kg. grâu și 5.000 kg. porumb;

5. *Moara Spitzer Alexandru din comuna Bethausen, satul Leucușești* – cu 2 valțuri, o piatră pentru grâu și două pietre pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 6.900 kg. grâu și 4.500 kg. porumb;

<sup>1296</sup> *Ibidem*, d. 52/1948, f. 8.

6. *Moara Bala Ludovic din comuna Mănăștiur* – cu 3 valțuri, două pietre pentru grâu și două pietre pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 7.000 kg. grâu și 5.500 kg. porumb;

7. *Moara Mocsony - Stârcea din comuna Bata* – cu 3 valțuri, două pietre pentru grâu și două pietre pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 14.000 kg. grâu și 10.000 kg. porumb;

8. *Moara Iungert și soții din Lugoj* – cu 4 valțuri și două pietre pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 10.400 kg. grâu și 3.000 kg. porumb;

9. *Moara Mailincher Nicolae din comuna Coștei* – cu 3 valțuri, o piatră pentru grâu și două pietre pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 5.400 kg. grâu și 5.000 kg. porumb, precum și o *presă de ulei*;

10. *Moara Biching Anton din comuna Boldur, satul Hodoș* – cu 4 valțuri și o piatră pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 7.000 kg. grâu și 3.000 kg. porumb, precum și o *presă de ulei*;

11. *Moara Moștenitorii General Dumitru Petrescu Tocineanu din comuna Balinț* – cu 3 valțuri, două pietre de grâu și o piatră pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 7.000 kg. grâu și 5.000 kg. porumb, precum și o *presă de ulei*;

12. *Moara Weisz Francisc din comuna Dumbrava* – cu 2 valțuri, două pietre pentru grâu și o piatră pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 6.800 kg. grâu și 4.000 kg. porumb, precum și o *presă de ulei*;

13. *Moara Negl Petru din comuna Găvojdia* – cu 3 valțuri, două pietre pentru grâu și o piatră pentru porumb, cu capacitatea de măciniș/zi de 7.000 kg. grâu și 5.000 kg. porumb<sup>1297</sup>.

De altfel, în județul Severin funcționau 42 de *mori țărănești*, majoritatea înființate la sfârșitul secolului al XIX-lea sau în primele trei decenii ale secolului al XX-lea<sup>1298</sup>.

Alături de unitățile industriale și societățile bancare mai importante, a căror situație va fi prezentată pe larg în paginile următoare, pe raza județului Severin s-a procedat la naționalizarea următoarelor *obiective economice*: în *municipiul Lugoj* – *Moara Comunală* (director – Iosif Barbon, număr de salariați – 9), *Brutăria Comunală nr. 1* (director – Gheorghe Luminosu, număr de salariați – 7) și *Brutăria Comunală nr. 2* (director – Matei Bincker, număr

<sup>1297</sup> *Ibidem*, f. 10.

<sup>1298</sup> *Ibidem*, f. 17-19.

de salariați – 1); în *plasa Lugoj – morile din Coștei* (director – Ioan Anghel, număr de salariați – 5), *Boldur* (director – Adalbert Sas, număr de salariați – 4) și *Sărăzani* (director – Petru Muntean, număr de salariați – 2); în *plasa Caransebeș – Abatorul comunal din Oțelu Roșu* (director – medicul veterinar Leonida Musalenco, număr de salariați – 1); în *plasa Orșova – moara „Model” din Topleț* (a rămas, în continuare, în administrația fabricii din localitate, având 2 angajați); în *plasa Margina – râșnița din comuna Românești* (trecută sub controlul primarului comunei, Iosif Herău, cu un salariat); în *plasa Sacul – morile din Căvărăan* (fosta moară țărănească „Mărioara”, director – Ion Roșu, număr de salariați – 10), *Găvojdia* (fosta moară „Negl”, director – Gheorghe Popet, număr de salariați – 6) și *Sacul* (fosta moară „Pangl”, director – Dumitru Fiat, număr de salariați – 5); în *plasa Balinț – Moara Comunală nr. 1 Balinț* (fosta moară „Lukács”, director – Ștefan Jilac, număr de salariați – 6), *Moara Comunală nr. 2 Balinț* (fosta moară „Tocineanu”, director – Mihai Janto, număr de salariați – 4), la care se adaugă *morile comunale din Bethausen* (fosta moară „Mészáros”, director – Ștefan Jurchici, număr de salariați – 9), *Leucușești* (fosta moară „Spitzer”, director – Vasile Toma, număr de salariați – 4) și *Jupani* (fosta moară „Dahlinger”, director – Ioan Franțescu, număr de salariați – 5); în *plasa Birchiș – morile comunale din Bata* (director – Petru Boda, număr de salariați – 4) și *Birchiș* (director – Dumitru Timoftei, număr de salariați – 4), *separatorul din Birchiș* (director – Dumitru Giura, număr de salariați – 1); în *plasa Făget – Moara țărănească nr. 1 din Făget* (director – Desideriu Vereș, număr de salariați – 9), *Moara țărănească nr. 2 din Făget* (director – Elisabeta Găicean, număr de salariați – 7), *presa de ulei din Făget, moara țărănească și presa de ulei din Dumbrava* (director – Emeric Gulioș, număr de salariați – 5), *moara țărănească din Mănăștiur* (director – Alexandru Örvös, număr de salariați – 4). Trebuie menționat faptul că nici o unitate industrială din *plasa Teregova* nu a fost naționalizată<sup>1299</sup>.

La sfârșitul anului 1948 au fost naționalizate și câteva imobile de pe raza județului Severin. Cel mai elocvent exemplu îl constituie preluarea castelului *Bulci*, de către Primăria comunei, compus din 55 de încăperi, și a dependențelor acestuia. Castelul dispunea și de o uzină electrică proprie, însă necesita multiple reparații, fiind într-o stare avansată de degradare<sup>1300</sup>.

<sup>1299</sup> *Ibidem*, d. 50/1948, f. 14-16, 20-22, 24, 26, 28, 33.

<sup>1300</sup> *Ibidem*, d. 56/1948, f. 11.

Vom prezenta în continuare, detaliat, cele mai importante *întreprinderi industriale* și instituții bancare din județul Severin care au fost supuse procesului de naționalizare în cursul anului 1948.

• Naționalizarea principalelor mijloace de producție a afectat direct și *Uzinele Metalurgice Unite Titan – Nădrag - Călan*.

Actul naționalizării a fost precedat, încă din 1947, de o serie de măsuri care au pregătit acest moment, considerat „revoluționar, necesar și legic în procesul revoluției socialiste” de către conducerea centrală a partidului comunist. Astfel, Ministerul Industriei și Comerțului, ca și organele controlului economic, au cerut – în cursul anului 1947 – completarea unor chestionare cu toate datele referitoare la uzine, fabrici, secții și ateliere, cât și trecerea la inventarierea imediată a mașinilor, utilajelor existente în patrimoniul societăților care patronau aceste unități productive. Asemenea chestionare și liste de inventariere au fost întocmite și la uzinele Nădrag și Ferdinand. Din aceste documente reiese că *cea mai mare parte a utilajului* folosit la Nădrag și Ferdinand, Călan și Titan – Galați, înainte de naționalizare, se afla într-o stare de uzură avansată.

▪ Numai la *uzina Nădrag* din cele 51 de strunguri, raboteze, mașini de găurit, presă, etc. – 43 erau fabricate între anii 1892-1928, 5 între 1930-1933 și numai 3 între 1935-1937<sup>1301</sup>.

La data naționalizării (11 iunie 1948), la Uzina Nădrag a sosit o comisie care a făcut o inventariere amănunțită a tuturor bunurilor. Astfel, în *patrimoniul* uzinei amintite intrau terenurile locuințelor (inclusiv curți și grădini), precum și ale diverselor clădiri publice aparținătoare, cu o suprafață totală de 11 jug., 418 stj<sup>2</sup> (64.799 m<sup>2</sup>), în valoare de 837.994 lei, precum și terenul parțial clădit al fostei turnătorii, în suprafață de 4 jug., 100 stj<sup>2</sup> (23.376 m<sup>2</sup>). Printre *clădirile industriale* figurau: atelierul de tâmplărie, magazia de smoală, atelierul de reparat vagoane și locomotive, forjeria, laminorul, fabrica de sobe, magazia de tablă, centrala electrică, atelierul de cositorit, magazia de șamotă ș.a.m.d.<sup>1302</sup> În casa de bani au fost găsite *bunuri* și *valori* însumând 4.087.214 lei<sup>1303</sup>.

<sup>1301</sup> *Actul naționalizării în Banat...*, p. 39.

<sup>1302</sup> DJCSAN, fond *T.N.C.-Uzina Nădrag*, d. 4/1948, f. 9.

<sup>1303</sup> *Ibidem*, f. 21, 24.

Tot acum s-a făcut o evaluare precisă a *materiilor prime* aflate în clădirile Uzinei Nădrag: 356.543 kg. platină, 113.680 kg. zinc, 4.549 kg. cositor, 223 kg. acid clorhidric, 40.608 kg. acid sulfuric, 9.271 m.st. lemne de foc, 2.684 kg. mangal, 39.120 kg. păcură, 19.926 kg. plumb, 14.224 kg. salmiac, 39.817 kg. șamotă, 30.090 kg. smoală pentru cilindri, etc.<sup>1304</sup>

În cursul lunii iunie, la uzina amintită *producția* se prezenta în felul următor: 370 t. tablă neagră, 151 t. tablă zincată, 48 t. tablă albă, 3 t. drojdie de zinc, 5 t. sobe din tablă combinată cu fier, 4 t. sobe smălțuite și nichelate, 13 t. articole de menaj și găleți zincate, 1 t. coturi și burlane din tablă. De altfel, producția s-a micșorat cu 21% față de luna precedentă, deoarece laminorul de tablă lucra cu numai două caje finisoare. Totuși, datorită implicării statului, vânzările s-au majorat cu 38%, raportat la luna iunie 1947<sup>1305</sup>.

La ședința Comisiei de Producție a Uzinei „Ciocanul” Nădrag (noua denumire a uzinei – *n.n.*) din data de 22 septembrie 1948 au fost furnizate noi informații despre producția uzinei în primele luni după naționalizare: „muncitorii laminatoriști lucrează cu oarecare temere pentru a nu rupe cilindrii sosiți din străinătate, din cauza platinelor care nu au nici grosimea și nici lungimea corespunzătoare pentru felul de tablă ce trebuie produs; de la un timp încoace Uzina Oțelu Roșu ne livrează platine care nu corespund din toate punctele de vedere, în plus mai sunt și strâmbe, pentru care motiv acestea nu se pot tăia la dimensiunea necesară și rămân cu colțuri; Comisia de Producție, luând act de cele de mai sus, hotărăște să se facă o scrisoare către Uzina Oțelu Roșu, prin care să se reclame calitatea platinelor”. În același timp, a fost semnalată lipsa unor materiale indispensabile procesului de fabricație: acid sulfuric, nisip, șamotă, capuri de burghiuri, cuțite pentru foarfeci, roți dințate pentru baițul de tablă decapată, curele pentru ciocane, ghips, chit, etc.<sup>1306</sup>

Mai mult chiar, Uzina „Ciocanul” nu-și putea realiza programul de producție, datorită deselor întreruperi de curent electric, planând suspiciunea unui sabotaj la adresa uzinei. În consecință, s-a solicitat în mod expres Postului de Jandarmi Nădrag să efectueze razii, pe întinderea liniei aeriene, pentru descoperirea autorilor presupusului sabotaj<sup>1307</sup>.

<sup>1304</sup> *Ibidem*, f. 28-29.

<sup>1305</sup> *Ibidem*, d. 1/1940-1948, f. 2.

<sup>1306</sup> *Ibidem*, d. 6/1948, f. 301-303.

<sup>1307</sup> *Ibidem*, f. 318.

Lipsa de materii prime, cu precădere platine, și de energie electrică s-a perpetuat până la sfârșitul anului 1948, diminuând drastic producția uzinei<sup>1308</sup>.

Edificatoare sunt, de asemenea, și datele referitoare la *efectivul și pregătirea profesională a muncitorilor Uzinei Nădrag* la începutul anului 1948: calificați – 341; industriali – 115; necalificați – 44; ucenici – 38, total – 538<sup>1309</sup>.

La sfârșitul lunii iunie 1948, personalul uzinei menționate mai sus era alcătuit din 599 de angajați, dintre care: 45 funcționari administrativi și tehnici, 335 lucrători calificați și industriali, la care se adăugau 219 lucrători necalificați<sup>1310</sup>.

La uzina amintită au fost detașați, pentru lucru, și angajați ai altor unități industriale din țară. Astfel, după ce au terminat lucrul la Uzina Nădrag, la data de 15 iunie 1948, un număr de 9 muncitori se pregăteau să se înapoieze la Uzina „Titan” Galați<sup>1311</sup>.

Dintr-un chestionar întocmit în cursul lunii august 1948 rezultă că în secțiile Uzinei Nădrag munceau 161 de angajați, în mare majoritate muncitori calificați (104), la care se adăugau 17 tehnicieni, 2 ingineri și 38 de ucenici<sup>1312</sup>.

Salariații uzinei se confruntau cu o serie de lipsuri, în plan material, la sfârșitul anului 1948: calitatea foarte proastă a docului din care erau confecționate hainele de lucru, modul deficitar în care se distribuiau articolele alimentare, de îmbrăcăminte și de încălțăminte ș.a.m.d.<sup>1313</sup>

▪ În perioada 1944-iunie 1948 *Uzina Ferdinand* (devenită *Oțelu - Roșu*), ca, de altfel, majoritatea întreprinderilor metalurgice din țară, s-a confruntat cu o serie de *greutăți*, precum: uzajul ridicat al instalațiilor care fuseseră exploatate nerațional în timpul celui de-al doilea război mondial, lipsa de materii prime și de combustibil, piese și instalații, dintre care multe trebuiau aduse din import, greutățile de transport al produselor fabricate, lipsa comenzilor pentru unele perioade, pagubele cauzate de explozii la cuptoarele Siemens - Martin, precum și lipsa de muncitori<sup>1314</sup>.

<sup>1308</sup> *Ibidem*, f. 243.

<sup>1309</sup> *Actul naționalizării în Banat...*, pp. 39-40.

<sup>1310</sup> DJCSAN, fond *T.N.C.-Uzina Nădrag*, d. 1/1940-1948, f. 2.

<sup>1311</sup> *Ibidem*, d. 6/1948, f. 30.

<sup>1312</sup> *Ibidem*, f. 680-681.

<sup>1313</sup> *Ibidem*, f. 243.

<sup>1314</sup> *Actul naționalizării în Banat...*, p. 25.

Uzina Ferdinand făcea parte din societatea Titan – Nădrag – Călan, societate al cărei *capital* se ridica – înainte de naționalizare – la o valoare de aproape 650 milioane lei, totalul acțiunilor fiind în număr de 650.000. În ceea ce privește proveniența capitalului, la 11 ianuarie 1945 statul român deținea 66% din capital, restul fiind capital american, francez, englez, elvețian, grec, german, ungar, belgian.

La 11 iunie 1948 și aici s-a procedat la *inventarierea* tuturor bunurilor în prezența delegațiilor din partea noii și vechii conduceri<sup>1315</sup>.

În urma acțiunii de inventariere au fost descoperite o serie de *materiale* aflate în stoc: la *Oțelăria Siemens-Martin* – 1.767.122 kg. fontă, feromangan, mangal, var ars, magnezită, cărămizi refractare, etc.<sup>1316</sup>; la *Magazia de materiale și turnătorii* – 148.304 kg. cositor (aliaj), antimoniu, negru de fum, cocs, plumb, zinc, nisip de forme ș.a.m.d.<sup>1317</sup>; la *Laminorul de fier Uzina II* – 198.870 kg. cilindri, cuzineți, cuțite din fontă și piese de rezervă<sup>1318</sup>; la *Laminorul de tablă Uzina III* – 444.361 kg. piese de rezervă, șuruburi de presiune, lagăre de bronz, smoală de uns cilindri, lăzi de recoacere vechi, etc.<sup>1319</sup>; la *Atelierul de zincuire* – 354.491 kg. cazane, coșuri de baie din fontă, cilindri, roți dințate, zinc retopit, acid sulfuric, acid clorhidric ș.a.<sup>1320</sup>; la *Uzina IV* – 701.800 kg. lagăre de metal pentru caja de cilindri, piese de rezervă, cilindri pentru laminoare, etc.<sup>1321</sup>; la *Turnătoria de cilindri* – 65.990 kg. cilindri, 510.165 kg. alte materiale și 10 m. st. lemne de foc<sup>1322</sup>; la *Fabrica de Șamot* – 995.000 kg. nisip de cuarț pentru oțelărie și lut, la care se adaugă 273.278 kg. cărămizi refractare<sup>1323</sup>; la *Laminorul la rece* – 104 buc. cilindri pentru laminor (~ 9.388 kg.), 280 buc. cuțite pentru foarfeci circulare, 20 buc. lagăre din bronz folosibile (~ 140 kg.), 60 kg. piese din bronz, 6 buc. dopuri din plumb (~ 96 kg.), 6 buc. bare din bronz pentru dopuri (~ 45 kg.), 1.600 kg. acid sulfuric, 3 m. st. lemne de foc (3.450 kg.) și 2.000 kg. cutii de răcire<sup>1324</sup>;

<sup>1315</sup> *Ibidem*, p. 30.

<sup>1316</sup> DJCSAN, fond T.N.C.-Uzina Oțelu Roșu, d. 9/1948, f. 2.

<sup>1317</sup> *Ibidem*, f. 3.

<sup>1318</sup> *Ibidem*, f. 5-6.

<sup>1319</sup> *Ibidem*, f. 7.

<sup>1320</sup> *Ibidem*, f. 8.

<sup>1321</sup> *Ibidem*, f. 10.

<sup>1322</sup> *Ibidem*, f. 11-13.

<sup>1323</sup> *Ibidem*, f. 14.

<sup>1324</sup> *Ibidem*, f. 16.



la *Fabrica de cuie și sârmă* – 1 buc. piatră de șlefuit (220x1.100 m), 18,260 m. c. scânduri de brad pentru confecționat lăzi de cuie, 1.175 buc. lăzi de brad goale pentru ambalat cuie (480x220x250), 2,292 m. c. scânduri pentru cruci (adunătoare de cablu de sârmă) și 275 kg. deșeuri de sârmă<sup>1325</sup>.

În același timp s-a făcut o inventariere amănunțită a *clădirilor industriale, birourilor și locuințelor* din patrimoniul uzinei amintite. Astfel, uzina posedă peste 80 de locuințe și clădiri, în suprafață de aproximativ 31.000 m<sup>2</sup>, dintre care cele mai importante erau: *Școala de Ucenici* – cu o suprafață de 197,50 m<sup>2</sup>; *croitoria, Fabrica de gheață și locuința pentru artiștii* – în suprafață de 136,40 m<sup>2</sup>; *localul P.M.R.* (fosta „*Vila Auschnitt*”) – cu o suprafață de 244,37 m<sup>2</sup>; *Căminul de Zi* (fosta vilă a prim-directorului I. Luca) – în suprafață de 272 m<sup>2</sup>; *locuința funcționarilor* (compusă din 12 camere, 4 bucătării, 4 cămări de alimente, etc.) – în suprafață totală de 272 m<sup>2</sup>; *Clubul muncitoresc* (fostul cazinou) – cu o suprafață de 564 m<sup>2</sup>; *Economatul Uzinei și Biroul Comitetului de Fabrică* – în suprafață de 201,600 m<sup>2</sup>; *Biroul Uzinei* – cu o suprafață de 1.000 m<sup>2</sup>; *Cantina muncitorilor* – în suprafață de 390,20 m<sup>2</sup>; *Depoul de modele* – cu o suprafață de 216 m<sup>2</sup>; *Uzina a II-a* – în suprafață de 4.227 m<sup>2</sup>; *Uzina a III-a* – în suprafață de 3.776 m<sup>2</sup>; *Uzina a IV-a* – în suprafață de 2.564 m<sup>2</sup>; *Laminorul la rece și Turnătoria de cilindri* – în suprafață de 1.088 m<sup>2</sup>; *Fabrica de cuie* – în suprafață de 1.171 m<sup>2</sup>; *Atelierul de reparații* – în suprafață de 901 m<sup>2</sup>; *Ferma Glimboca* – în suprafață de 298 m<sup>2</sup>, etc.<sup>1326</sup>

Interesată în lichidarea pierderilor de producție noua conducere a Uzinei Oțelu Roșu, în perioada următoare naționalizării, a luat măsuri „în vederea reducerii la minimum a taxelor de locație pentru vagoanele puse la încărcare și descărcare în uzină”. În *raportul* conducerii acestei uzine, prezentat la 28 iulie 1948, se arăta: „pe lângă o producție mărită, trebuie să se tindă spre îmbunătățirea calității și spre reducerea prețului de cost (...) Este nevoie de personal tehnic suficient și bine pregătit, salarizarea să permită stimularea muncitorilor și tehnicienilor, precum și atragerea forțelor de lucru necesare”<sup>1327</sup>.

Chiar din primele săptămâni după naționalizare Uzina Oțelu Roșu (fostă Ferdinand), prin tehnicienii săi, a elaborat *studii* menite să îmbunătățească producția de oțel și laminate, să înlocuiască o parte din utilajul vechi cu mașini noi, să asigure trecerea la mecanizarea unor procese de producție, acolo unde

<sup>1325</sup> *Ibidem*, f. 17.

<sup>1326</sup> *Ibidem*, f. 504-551.

<sup>1327</sup> *Actul naționalizării în Banat...*, p. 31.

până atunci se folosea munca manuală și unde condițiile de lucru erau grele. Au fost întocmite, de asemenea, *studii* privind asigurarea combustibilului necesar din surse proprii și de la furnizori, studii de prețuri și calcule de preț de cost. S-au organizat *ședințe de producție* cu muncitorii, tehnicienii și inginerii diferitelor secții, în cadrul cărora au fost analizate modul cum se desfășoară procesul de producție, măsurile necesare pentru asigurarea neîntreruptă a producției, metodele și tehnologiile noi care să asigure realizarea sarcinilor și a noilor condiții de muncă<sup>1328</sup>.

Există și date referitoare la *efectivul și pregătirea profesională a muncitorilor* uzinei menționate mai sus la începutul anului 1948: muncitori calificați – 822; muncitori industriali – 185; muncitori necalificați – 385; ucenici – 77; total – 1.469<sup>1329</sup>.

La sfârșitul anului 1948, Uzina Oțelu Roșu număra 2.130 *angajați*, dintre care: 791 muncitori calificați, 670 muncitori necalificați, 383 muncitori industriali, 225 funcționari administrativi și tehnici, 61 ucenici<sup>1330</sup>.

• La începutul anului 1948, firma „*Mundus – Borlova - Armeniș*” din Caransebeș avea, în *stoc*, 67.000 buc. mobile, dintre care 80% scaune curbate. Pentru a epuiza stocul existent, factorii de decizie ai societății industriale amintite solicitau ministerului de resort ca firma caransebeșeană să aibă dreptul de fabricație pentru mobile curbate, pe care să le exporte în Uniunea Sovietică, în contul obligațiilor de armistițiu<sup>1331</sup>.

Firma menționată mai sus a primit, în vederea stimulării exportului produselor sale în URSS, un *credit* în valoare de 817.655 lei de la Banca Națională a României, prin intermediul Societății Bancare Române<sup>1332</sup>.

La inventarierea făcută cu ocazia naționalizării firmei „*Mundus – Borlova - Armeniș*” s-au găsit *mărfuri* în valoare de 4.616.580 lei, la care se adăuga suma de 4.287.958 lei, aflată în casa de bani a societății amintite<sup>1333</sup>.

<sup>1328</sup> *Ibidem*, pp. 42-43.

<sup>1329</sup> *Ibidem*, pp. 39-40.

<sup>1330</sup> DJCSAN, fond *T.N.C.-Uzina Oțelu Roșu*, d. 34/1948-1949, f. 5.

<sup>1331</sup> *Ibidem*, fond *Industria de Lemn „Mundus-Borlova-Armeniș” S.A. Caransebeș*, d. 347/1943-1948, f. nenumerotată.

<sup>1332</sup> BNR-Serviciul Arhive și Muzeu (București), fond *Procese-verbale ale Consiliului de Administrație B.N.R.*, d. 103/1947-1948, f. 150.

<sup>1333</sup> DJCSAN, fond *Industria de Lemn „Mundus-Borlova-Armeniș” S.A. Caransebeș*, d. 313/1948, f. 24.

Firma din Caransebeș avea, la începutul anului 1948, o cifră de afaceri remarcabilă, de 14.148.413.549 lei vechi (15.378.541 lei stabilizați), determinată de nivelul ridicat al vânzării produselor proprii, iar *capitalul social*, în valoare de 10.000.000 lei, era împărțit în 100.000 buc. acțiuni, dintre care 98,3% aparțineau societății „Händels und Industrie Aktiengesellschaft” din Zug (Elveția), iar restul (1,7%) erau deținute de câțiva cetățeni români<sup>1334</sup>.

*Capitalul social* al firmei a scăzut la valoarea de 2.347.786 lei, în preajma naționalizării sale<sup>1335</sup>.

*Conducerea* societății caransebeșene era exercitată de *Consiliul de Administrație*, format din: dr. Alexandru Morariu (Timișoara) – președinte; Siegfried Baumgartner (Zug, Elveția) – administrator-delegat; Sabin Evuțian și dr. Edmund Huszár (Timișoara) – membri. În ziua de 11 ianuarie 1948, datorită faptului că directorul firmei, Sostarich, se afla în concediu, Consiliul de Administrație a încredințat conducerea, în mod provizoriu, unui colectiv format din 3 funcționari (Ernest Szirmai, Carol Martinek și Gheorghe Marta)<sup>1336</sup>. În luna martie 1948, dr. Edmund Huszár s-a retras din funcția de *administrator* al societății<sup>1337</sup>.

*Personalul* fabricii amintite a cunoscut unele fluctuații, determinate de diverse motive. Astfel, în luna ianuarie 1948, firma avea aproximativ 660 de angajați, dintre care cca. 550 lucrau efectiv în fabrică, iar 110 la exploatarea forestieră<sup>1338</sup>. Două luni mai târziu, în martie 1948, personalul societății număra 540 de lucrători, dintre care: personal administrativ de conducere – 3; personal administrativ superior – 2; personal executant principal – 14; personal executant ajutor – 3; personal tehnic de conducere – 2; personal tehnic superior – 2; personal auxiliar principal – 24; personal auxiliar secundar – 9; lucrători calificați – 160; lucrători industriali – 123; lucrători necalificați – 172; muncitori sezonieri – 27; ucenici – 20<sup>1339</sup>.

În ziua de 15 septembrie 1948, întreprinderea menționată mai sus, naționalizată între timp, a fost scindată între *Centrala Industrială a Lemnului (CIL)* și *Centrala Industrială a Produselor Finite din Lemn (CIMOFIL)*,

<sup>1334</sup> *Ibidem*, d. 205/1948, f. 1; *Ibidem*, d. 347/1943-1948, f. nenumărată.

<sup>1335</sup> *Ibidem*, d. 313/1948, f. 24.

<sup>1336</sup> *Ibidem*, d. 347/1943-1948, f. nenumărată.

<sup>1337</sup> *Ibidem*, d. 205/1948, f. 2.

<sup>1338</sup> *Ibidem*, d. 347/1943-1948, f. nenumărată.

<sup>1339</sup> *Ibidem*, d. 205/1948, f. 1.

conform principiilor stipulate de Ministerul Industriei, Direcțiunea Lemnului. Detaliile privind operațiunea de scindare a societății caransebeșene au fost prezentate în subcapitolul precedent<sup>1340</sup>.

• Societatea industrială „*Fabricile Unite de Butoaie*” Caransebeș a rezultat prin fuzionarea a două firme: „*Ladislau Fon & Szegő Ijo*” s.i.n.c. și „*Ana Polacsek*”, în ianuarie 1948. *Motivele* fuziunii sunt prezentate detaliat în cererea de înregistrare adresată Camerei de Comerț și Industrie Lugoj la data de 15 ianuarie 1948: „ambele fabrici au același obiect principal – fabricarea butoaielor de ambalat; prin administrarea comună, pe de o parte se reduc cheltuielile de regie, iar prin contopirea utilajului ambelor fabrici se perfecționează felul confecționării în așa fel că, pe lângă creșterea puterii de producție, putem da o calitate mai bună cu un preț mai convenabil; în urma fuzionării ajungem la un produs unificat și cantitativ mai important, astfel că – în viitor – vom putea lua parte și la exportul de butoaie, marfă care este mult cerută în țările vecine; totodată credem că, atunci când – în locul mai multor fabrici mici – formăm un centru industrial, care se va putea încadra mai ușor în economia planificată, procedăm în spiritul vremurilor de astăzi și în interesul economiei naționale”<sup>1341</sup>.

Firma „*Ladislau Fon & Szegő Ijo*” s.i.n.c. fusese înmatriculată la C.C.I. Lugoj în ziua de 15 ianuarie 1948, având – ca *obiect de activitate* – prelucrarea lemnului, confecționarea de butoaie de ambalat, talaj și jucării de lemn, perii și alte articole de lemn, comerțul cu lemne de foc și pir, etc. și dispunând de un *capital social* de 813.543 lei stabilizați, în timp ce firma „*Ana Polacsek*” din aceeași localitate, înmatriculată cu aproximativ 10 ani în urmă, mai precis la data de 19 noiembrie 1938, se ocupa, în mod exclusiv, de prelucrarea lemnului (industria mică)<sup>1342</sup>.

*Contractul de asociere în nume colectiv* între cele două firme amintite mai sus urma să intre în vigoare la 1 februarie 1948<sup>1343</sup>.

„*Fabricile Unite de Butoaie*” Caransebeș au primit *aviz de funcționare* din partea Ministerului Industriei și Comerțului (Direcțiunea organizării comerțului) în baza dispozițiilor legii nr. 351 din 2 mai 1942, potrivit deciziei

<sup>1340</sup> *Ibidem*, d. 312/1948, f. 1.

<sup>1341</sup> DJTAN, fond *Camera de Comerț și Industrie Lugoj – firme sociale și bancare*, d. 17/1948, f. 16-17.

<sup>1342</sup> *Ibidem*, f. 24-25.

<sup>1343</sup> *Ibidem*, f. 10-11.

nr. 636348 din 5 mai 1948, fiind *înmatriculată* la Camera de Comerț și Industrie Lugoj în ziua de 11 iunie 1948<sup>1344</sup>.

De altfel, această unitate industrială dispunea – la 1 iunie 1948 – de un *capital social* în valoare de 240.000 lei, *proprietari* fiind Fon Ladislau, Szegő Isidor și Polacsek Ana. *Producția lunară de butoaie* era de aproximativ 2.500-3.000 butoaie. Înainte de naționalizare, fabrica avea 40 de *muncitori* care erau lipsiți de locuințe și cantine. La 11 iunie 1948 întreprinderea este preluată de stat, *primul ei director* fiind Dicu Gheorghe<sup>1345</sup>.

În zilele imediat următoare naționalizării, noua conducere adresează cereri pentru livrarea de *materiale tehnice* Oficiului Industrial al Lemnului București, materiale absolut necesare pentru bunul mers al întreprinderii. În stilul specific regimului comunist, *contractul colectiv de muncă* pe anul 1949, încheiat între comitetul sindical al întreprinderii și conducere, reliefează angajamentele muncitorilor care și-au propus ca pe anul în curs să producă o *cantitate* de „35.000 garnituri butoaie capacitatea 100 ltr. și 35.000 butoaie capacitatea 200 ltr. în valoare de 47.250.000 lei”<sup>1346</sup>.

• În ziua de 12 iunie 1948, *fabrica de lichior și rom „Besco” S.A. Lugoj* a trecut în patrimoniul statului. În urma naționalizării întreprinderii, Radu Iacob a fost numit în calitate de *director*.

Deoarece a primit o cantitate apreciabilă de zahăr, prin mijlocirea statului, *producția* fabricii amintite s-a majorat în cursul lunii iunie 1948, ajungând la 1.696 l., dintre care: 1.323 l. lichior, 91 l. rom, 107 l. rachiu special și 175 l. sirop. De asemenea, s-a constatat o creștere semnificativă a *vânzărilor*: la lichior – cu 611 l.; la rom – cu 534 l.; la rachiu special – cu 6 l.; la vinuri licoroase – cu 21 l.; la sirop – cu 98 l. La sfârșitul lunii iunie 1948, fabrica număra 21 de *angajați*, dintre care 13 muncitori și 8 funcționari<sup>1347</sup>.

• *Fabrica de Bere „Timișoreana” S.A. – sucursala Lugoj*, condusă de către Adalbert Zeidler încă din luna februarie 1948, a fost – la rândul ei – naționalizată, *noul director*, Constantin Hoge, fiind ajutat în exercitarea atribuțiilor sale de *contabilul-șef* al sucursalei, Alexandru Drexler<sup>1348</sup>.

<sup>1344</sup> *Ibidem*, f. 1, 7.

<sup>1345</sup> *Actul naționalizării în Banat...*, p. 30.

<sup>1346</sup> *Ibidem*, pp. 30-31.

<sup>1347</sup> DJTAN, fond *Inspectoratul Industrial Control Cazane*, d. 208/1920-1948, f. 373.

<sup>1348</sup> *Ibidem*, fond *Camera de Comerț și Industrie Lugoj – firme sociale și bancare*, d. 12, f. innumerotată.

• „*Industria Pielii*” S.A. Lugoj, cu un număr de 11 *salariați*, dintre care numai 2 funcționari, a fost trecută în patrimoniul statului la 11 iunie 1948. Ladislau Bloch, numit *director* al întreprinderii pe baza adresei Ministerului Industriei nr. 017417 din 9 iulie 1948, urma să îndeplinească toate atribuțiile ce-i reveneau conform normelor comerciale sau statutelor vechii conduceri<sup>1349</sup>.

Desigur, exemplele pot continua în acest sens, însă informațiile de care dispunem sunt destul de sumare.

\*\*\*

De asemenea, multe *instituții bancare* de pe raza județului Severin au intrat în patrimoniul statului.

• *Banca Românească S.A. București, sucursala Caransebeș* deținea, la data naționalizării, *imobilele* din comunele Mărul, Teregova și Luncavița, intrate în proprietatea sa la data de 28 februarie 1944, prin fuziunea cu Banca Banatului, cu suprafața totală de 145 jug. 273 stj.p.<sup>1350</sup>

De fapt, în cursul lunii iulie 1948 au început operațiunile de *lichidare* a sucursalei amintite. Cu acest prilej, au fost descoperite *bunuri mobile* în valoare de 119.700 lei<sup>1351</sup>, la care se adăugau polițe, timbre fiscale, cărți și mărci poștale estimate la suma de 11.353.800 lei<sup>1352</sup>. În același timp, au fost blocate *conturi* în valoare totală de 355.870 lei<sup>1353</sup>.

La data de 9 octombrie 1948 a fost încheiat un proces-verbal de inventariere în prezența directorului sucursalei B.N.R. din Lugoj (Pavel Bojin), între lichidatorul Băncii Românești – sucursala Caransebeș (Augustin Munteanu) și directorul Agenției B.N.R. din Caransebeș (Vasile Butiuc), prin care *bunurile* găsite la sediul sucursalei menționate mai sus au fost evaluate la suma de 130.600 lei<sup>1354</sup>.

Deoarece mobilierul și arhiva sucursalei din Lugoj a Băncii Românești se aflau încă în posesia lichidatorului său, acesta urma să finalizeze întreaga operațiune în cursul anului 1950, motiv pentru care instituția centrală, cu

<sup>1349</sup> *Ibidem*, d. 83, f. 1, 48.

<sup>1350</sup> DJCSAN, fond *Banca Românească S.A. București, sucursala Caransebeș*, d. 36/1946-1949, f. 9-13, 17-19, 27-29.

<sup>1351</sup> *Ibidem*, d. 41/1948-1949, f. 20-24.

<sup>1352</sup> *Ibidem*, d. 47/1948-1950, f. 51.

<sup>1353</sup> *Ibidem*, f. 35.

<sup>1354</sup> *Ibidem*, d. 41/1948-1949, f. 42-45.

acordul expres al Curții Superioare Bancare, se angaja să-i plătească un salariu brut lunar de 1.000 lei, cu începere de la 16 mai 1950<sup>1355</sup>.

- *Prima Cassă de Păstrare din Caransebeș* a intrat în stare de lichidare la începutul lunii aprilie 1948, Norbert Fischer fiind desemnat în calitate de lichidator al băncii amintite, prin decizia Curții Superioare Bancare nr. 78 din 29 aprilie 1948<sup>1356</sup>.

- *Banca „Albina”, Institut de Credit și Economii S.A. din Sibiu*, având mai multe sucursale (București, Brașov, Cluj, Mediaș, Târgu Mureș, Târnăveni, Arad, Timișoara și Lugoj), a fost dizolvată și a intrat în stare de lichidare, în urma decretului-lege nr. 197 (publicat în Monitorul Oficial nr. 186/1948) și în baza deciziei Curții Superioare Bancare nr. 344 din 17 august 1948, numindu-se, în calitate de lichidator al băncii menționate mai sus Ioan Săndulescu, director la B.N.R. Sibiu, iar la sucursala din Lugoj s-a acordat drept de semnătură funcționarului Andrei Păușan<sup>1357</sup>.

Centrala din Sibiu a desființat sucursala din Lugoj în conformitate cu dispoziția circulară a Curții Superioare Bancare nr. 9 din 16 septembrie 1948, aceasta urmând să-și înceteze activitatea la data de 30 septembrie 1948<sup>1358</sup>.

- *„Făgețana”, Institut de Credit și Economii Făget* a intrat în procedura de lichidare în baza deciziei Curții Superioare Bancare nr. 192 din 4 iunie 1948, în calitate de lichidator al băncii făgețene fiind desemnat Nicolae Străin, contabil la Agenția B.N.R. Lugoj<sup>1359</sup>.

- *„Cărășana”, Casă de Păstrare Lugoj și-a redus capitalul social* la suma de 18.000.000 lei, în urma hotărârii Adunării generale extraordinare din ziua de 29 mai 1948<sup>1360</sup>.

Din bilanțul pe semestrul I al anului 1948, rezultă că banca amintită avea participații la alte instituții de credit în valoare de 11.319.187 lei și dispunea de fonduri de amortisment însumând 483.856 lei<sup>1361</sup>.

<sup>1355</sup> *Ibidem*, d. 47/1948-1950, f. 127.

<sup>1356</sup> DJTAN, fond *Camera de Comerț și Industrie Lugoj – firme sociale și bancare*, d. 198, f. 18.

<sup>1357</sup> *Ibidem*, d. 191, f. 69-70.

<sup>1358</sup> *Ibidem*, f. 74.

<sup>1359</sup> *Ibidem*, d. 209, f. 150-151.

<sup>1360</sup> *Ibidem*, d. 195, f. 420.

<sup>1361</sup> *Ibidem*, f. 406.

Cu o cifră de afaceri de 336.767 lei, banca menționată mai sus număra 12 angajați la finele lunii martie 1948, dintre care: *personal administrativ superior* – 2; *personal administrativ inferior* – 6; *lucrători calificați* – 3; *lucrători necalificați* – 1. Majoritatea angajaților instituției de credit lugojene aveau studii de specialitate: Școala Comercială Superioară, Școala Administrativă de notari sau chiar Academia Comercială<sup>1362</sup>.

În baza decretului nr. 197, publicat în Monitorul Oficial nr. 186 din 13 august 1948, banca „Cărășana” din Lugoj a intrat în stare de *lichidare*, fiind numit – în calitate de *lichidator* – Gheorghe Ucenic, funcționar la Agenția B.N.R. Lugoj, care prelua integral atribuțiile fostului Consiliu de Administrație, format din 4 membri (dr. Nicolae Negrea, dr. Borislav Popovici, Coriolan Lupu și Grigorie Olariu). Institutul de credit menționat mai sus a fost considerat dizolvat de drept prin *notificarea* făcută la Camera de Comerț și Industrie Lugoj în ziua de 25 august 1948 și prin *încheierea* Tribunalului Severin – Lugoj nr. 7644/1948<sup>1363</sup>.

Desigur, acestea sunt cele mai semnificative exemple în domeniu, rezultate din cercetarea unor fonduri arhivistice.

\*\*\*

La fel ca în județul Caraș, întreprinderile industriale și miniere de pe cuprinsul județului Severin au fost naționalizate în cursul lunii iunie 1948, în timp ce instituțiile bancare au intrat în procedură de lichidare, bunurile lor (mobile și imobile) revenind agențiilor locale ale Băncii Naționale.

### II.3. Concluzii

Naționalizarea principalelor mijloace de producție făcea parte, indiscutabil, dintr-un set de măsuri economice adoptate de cabinetul Groza în vederea copierii modelului sovietic și pornind de la considerentul că Partidul Muncitoresc Român (rezultat în urma pretensei fuziuni dintre Partidul Comunist și Partidul Social Democrat) trebuie să dețină controlul asupra tuturor sectoarelor economiei naționale, a societății românești în ansamblu.

<sup>1362</sup> *Ibidem*, f. 397.

<sup>1363</sup> *Ibidem*, f. 430, 433.



*Naționalizarea* principalelor mijloace de producție, prezentată – în stilul triumfalist specific conducătorilor comuniști din epocă – drept adevăratul început al procesului de industrializare și electrificare al țării, în urma trecerii întreprinderilor industriale și unităților bancare în „mâinile poporului muncitor”, a fost determinată de dorința liderilor comuniști români de a deține toate pârghiile vieții economice și a servit intereselor directe ale Uniunii Sovietice în regiune.

Toate măsurile premergătoare actului naționalizării în județul Caraș (impunerea „controlului muncitoresc” asupra producției în principalele unități industriale cărășene; procesul „sabotorilor economiei naționale”, în care erau acuzați și câțiva reprezentanți din conducerea superioară a societății reșițene; cooptarea a doi exponenți ai părții sovietice în Consiliul de Administrație al U.D.R.-ului; includerea uzinelor reșițene în Oficiul industrial al fierului; inventarierea principalelor firme industriale cărășene ș.a.m.d.) erau menite să pregătească terenul în vederea instituirii controlului deplin al statului asupra unităților industriale din acest județ, considerat un punct de plecare pentru industrializarea României.

Prin naționalizarea U.D.R.-ului se instituia controlul statului asupra uneia dintre cele mai profitabile societăți industriale românești din această perioadă. Importanța redusă acordată de organele statului însărcinate cu aplicarea naționalizării altor unități economice de dimensiuni medii sau mici de pe raza județului Caraș demonstrează faptul că statul român era vital interesat în naționalizarea societății reșițene amintite, care putea reprezenta – și în continuare – o sursă inepuizabilă de venituri, un adevărat „laborator” de producere a unor noi sortimente de mărfuri, o pepinieră de specialiști și cadre tehnice cu înaltă calificare profesională care să contribuie – în mod decisiv – la industrializarea socialistă a țării, promovată de forurile conducătoare de partid și de stat.

Băncile și societățile de credit cărășene erau, la rândul lor, direct vizate de măsurile etatiste adoptate de guvernul prezidat de dr. Petru Groza. Se pornea de la premisa că acestea puteau credita, prin lichiditățile proprii și printr-o infuzie de capital din partea statului, principalele sectoare economice din zonă, cu accent pe industrie.

Confruntate cu o serie de probleme dificil de rezolvat (lipsa de lichidități, sprijinul insuficient din partea statului, reducerea numărului deponenților,

imposibilitatea achitării datoriilor față de creditori, plasamentele nesigure pe piața de capital ș.a.m.d.), băncile cărășene se aflau într-o situație disperată la începutul anului 1948. Statul a intervenit în mod direct și brutal, preferând să desființeze – prin lichidare – toate băncile cu capital privat de pe raza județului Caraș și să reorganizeze structura teritorială a Băncii Naționale, aflată deja sub controlul statului.

Anul 1948 a debutat, și în județul Severin, cu adoptarea unor măsuri ce vizau instituirea controlului statului asupra principalelor unități economice din zonă, în primul rând *constituirea Consiliului Economic Județean*, investit cu importante atribuții în plan economic și financiar.

Naționalizarea a fost precedată de *rechiziționarea bunurilor, mobile și imobile, aparținând fostei familii regale a României*, simbol al sistemului politic democratic, înlăturat – prin fraudă și abuz – de către minusculul partid comunist român, cu sprijinul masiv și decisiv al Moscovei, la sfârșitul anului 1947.

Imediat după naționalizare a fost consemnată o corespondență destul de bogată între autoritățile centrale și locale, menită să lămurească o serie de aspecte legate de acest act de natură economică, cu evidente conotații politice. S-a pus un accent deosebit, în acest sens, pe categoriile de întreprinderi supuse naționalizării, rolul jucat de administrația locală în cadrul procesului amintit, atribuțiile noilor organe de conducere, sistemul de salarizare și impozitare ș.a.m.d.

Cele mai importante obiective industriale din județul Severin (uzinele Nădrag și Ferdinand/Oțelu – Roșu din cadrul complexului metalurgic T.N.C., „Mundus – Borlova – Armeniș” din Caransebeș, „Fabricile Unite de Butoaie” Caransebeș, etc.) au fost naționalizate în cursul lunii iunie 1948, după ce au fost obligate să livreze o serie de produse în contul Convenției de Armistițiu, care le-au afectat considerabil veniturile proprii și posibilitatea efectuării de investiții pentru sporirea randamentului producției, în timp ce instituțiile bancare, cu rol de creditare a altor sectoare economice din regiune, au intrat în procedură de lichidare, bunurile lor (mobile și imobile) revenind agențiilor locale ale Băncii Naționale.

În concluzie, actul naționalizării și-a atins scopul fundamental, de lichidare a proprietății particulare, și la nivelul județului Severin, toate unitățile

industriale, miniere și bancare fiind trecute – în mod automat – în patrimoniul statului, a regimului de „democrație populară”.

Astfel, și la nivel local, a fost lichidată – în cursul anului 1948 – proprietatea particulară asupra principalelor mijloace de producție, partidul unic contribuind – în mod decisiv - la impunerea controlului deplin al statului asupra economiei naționale.

## CONCLUZII

În perioada 1944-1948 economia Banatului a fost, în mod neplăcut, surprinsă de două *evenimente* majore: retragerea trupelor germane și pătrunderea trupelor sovietice în zonă. Populația germană din întregul Banat a fost speriată de intrarea Armatei Roșii; în consecință, etnicii germani care lucrau în întreprinderi sau se ocupau cu agricultura au părăsit — în număr mare — Banatul, alăturându-se trupelor germane. Datorită regresului înregistrat pentru moment în producția industrială și agricolă, populația din această regiune a fost nevoită să facă eforturi deosebite pentru aprovizionarea frontului cu toate produsele necesare.

U.D.R.-ul a deținut, până la naționalizare, un rol important în economia românească, executând — până la 9 mai 1945 — comenzi pentru armata română și cea sovietică, iar ulterior, contribuind la refacerea producției industriale în zonă. Societatea reșițeană avea mai multe sectoare, cu o producție destul de diversificată: Fabrica de armament Reșița; Fabrica de poduri Reșița; Fabrica de bricheți Reșița; Fabrica de locomotive Reșița; Laminoarele Reșița; Oțelăria S. M. Reșița; Turnătoria Reșița; Fabrica de șuruburi Anina; Fabrica de mașini agricole Bocșa Română; Direcția Exploatării miniere — cuprinzând mine de cărbuni (Anina, Doman, Secu) și mine de fier (Ocna de Fier, Delinești); fabricile de cherestea din Anina, Bocșa Vasiova, Zăvoi și Văliug; Furnalele Înalte Reșița; Fabrica de Cocs Anina; Fabrica de produse refractare Reșița; Forjeria Reșița. În afară de U.D.R., pe raza județului Caraș funcționau și alte firme industriale de mai mică importanță, cu precădere în industria energiei electrice și termice, industria alimentară, industria poligrafică, industria morăritului etc. Activitatea sindicală s-a concentrat asupra unor probleme importante (salarizarea, contractele colective de muncă, sabotajele), dar uneori s-a ajuns la exagerări explicabile prin speranțele îndreptățite ale populației privind îmbunătățirea situației materiale, dar și prin încercarea partidului comunist de a-și subordona sindicatele. Înființarea economatelor s-a dovedit a fi o soluție eficientă, cel puțin la începutul activității acestora. Constituirea

primelor întreprinderi mixte româno-sovietice, denumite SOVROM-uri, în vara anului 1945, a accentuat dependența economică a Banatului și a întregii țări față de U.R.S.S. Instituirea controlului muncitoresc asupra întreprinderilor a reprezentat, alături de formarea Comitetelor de Fabrică, un pas pe calea industrializării socialiste a țării, idee promovată de guvernul Petru Groza.

În perioada interbelică, numărul firmelor industriale din județul Severin a crescut considerabil, cunoscând un recul în anii marii crize economice (1929-1933). Toate cererile pentru înregistrarea firmelor industriale și comerciale (individuale sau sociale) trebuiau aprobate de o comisie specială, cu sediul la Timișoara, care verifica activitatea circumscripțiilor camerelor de comerț și industrie din Arad, Lugoj și Deva.

În anii regimului antonescian, pe raza județului Severin funcționau firme reprezentând următoarele ramuri industriale: metalurgică, textilă, chimică, alimentară, forestieră, a celulozei, hârticii și artelor grafice, a pielăriei, materialelor de construcție și sticlăriei.

În preajma loviturii de stat de la 23 august 1944, industria județului Severin era dominată de 4 firme cu reputație: uzinele Nădrag și Ferdinand (aparținând societății Titan-Nădrag-Călan), fabricile „Mundus-Borlova-Armeniș” din Caransebeș și „Schramm, Hüttl & Schmidt” din Topleț.

Necesitatea respectării obligațiilor înscrise în Convenția de Armistițiu a determinat implicarea factorilor decizionali în activitatea firmelor cu capital german și maghiar, care funcționau pe raza județului Severin. Majoritatea muncitorilor erau concentrați în industria textilă, metalurgică, forestieră și a materialelor de construcții. Fabricile textile se aflau sub administrarea Casei Autonome de Supraveghere a Bunurilor Inamice (C.A.S.B.I.), lucrând la o capacitate redusă, din cauza lipsei acute de materii prime și a reparațiilor necesare în urma bombardamentelor. Și întreprinderile din alte ramuri se confruntau cu o situație similară: materii prime insuficiente, lipsa combustibilului, deteriorarea mașinilor și instalațiilor, rețeaua de transporturi deficitară ș.a. m. d. Anul 1948 a însemnat o redresare a producției la întreprinderile industriale din județul Severin, datorită unor factori obiectivi, precum: implicarea statului în aprovizionarea cu materii prime și combustibil, la timp și în condiții optime; refacerea rețelei de transporturi; acordarea de credite exclusiv în scopuri productive etc.

Măsurile etatiste radicale adoptate de guvernul Groza în anii 1946-1947, care au afectat puternic industria județului Severin, au culminat cu naționalizarea principalelor mijloace de producție, semnificând desființarea proprietății private, expresia – în plan economic – a unui regim democratic.

Naționalizarea principalelor mijloace de producție făcea parte, indiscutabil, dintr-un set de măsuri economice adoptate de cabinetul Groza în vederea copierii modelului sovietic și pornind de la considerentul că Partidul Muncitoresc Român (rezultat în urma pretinsei fuziuni dintre Partidul Comunist și Partidul Social Democrat) trebuie să dețină controlul asupra tuturor sectoarelor economiei naționale, a societății românești în ansamblu.

*Naționalizarea* principalelor mijloace de producție, prezentată – în stilul triumfalist specific conducătorilor comuniști din epocă – drept adevăratul început al procesului de industrializare și electrificare al țării, în urma trecerii întreprinderilor industriale și unităților bancare în „mâinile poporului muncitor”, a fost determinată de dorința liderilor comuniști români de a deține toate pârghiile vieții economice și a servit intereselor directe ale Uniunii Sovietice în regiune.

Toate măsurile premergătoare actului naționalizării în județul Caraș (impunerea „controlului muncitoresc” asupra producției în principalele unități industriale cărășene; procesul „sabotorilor economiei naționale”, în care erau acuzați și câțiva reprezentanți din conducerea superioară a societății reșițene; cooptarea a doi exponenți ai părții sovietice în Consiliul de Administrație al U.D.R.-ului; includerea uzinelor reșițene în Oficiul industrial al fierului; inventarierea principalelor firme industriale cărășene ș.a.m.d.) erau menite să pregătească terenul în vederea instituirii controlului deplin al statului asupra unităților industriale din acest județ, considerat un punct de plecare pentru industrializarea României.

Prin naționalizarea U.D.R.-ului se instituia controlul statului asupra uneia dintre cele mai profitabile societăți industriale românești din această perioadă. Importanța redusă acordată de organele statului însărcinate cu aplicarea naționalizării altor unități economice de dimensiuni medii sau mici de pe raza județului Caraș demonstrează faptul că statul român era vital interesat în naționalizarea societății reșițene amintite, care putea reprezenta – și în continuare – o sursă inepuizabilă de venituri, un adevărat „laborator” de

producere a unor noi sortimente de mărfuri, o pepinieră de specialiști și cadre tehnice cu înaltă calificare profesională care să contribuie – în mod decisiv – la industrializarea socialistă a țării, promovată de forurile conducătoare de partid și de stat.

Băncile și societățile de credit cărășene erau, la rândul lor, direct vizate de măsurile etatiste adoptate de guvernul prezidat de dr. Petru Groza. Se pornea de la premisa că acestea puteau credita, prin lichiditățile proprii și printr-o infuzie de capital din partea statului, principalele sectoare economice din zonă, cu accent pe industrie.

Confruntate cu o serie de probleme dificil de rezolvat (lipsa de lichidități, sprijinul insuficient din partea statului, reducerea numărului deponenților, imposibilitatea achitării datoriilor față de creditori, plasamentele nesigure pe piața de capital ș.a.m.d.), băncile cărășene se aflau într-o situație disperată la începutul anului 1948. Statul a intervenit în mod direct și brutal, preferând să desființeze – prin lichidare – toate băncile cu capital privat de pe raza județului Caraș și să reorganizeze structura teritorială a Băncii Naționale, aflată deja sub controlul statului.

Anul 1948 a debutat, și în județul Severin, cu adoptarea unor măsuri ce vizau instituirea controlului statului asupra principalelor unități economice din zonă, în primul rând *constituirea Consiliului Economic Județean*, investit cu importante atribuții în plan economic și financiar.

Naționalizarea a fost precedată de *rechiziționarea bunurilor, mobile și imobile, aparținând fostei familii regale a României*, simbol al sistemului politic democratic, înlăturat – prin fraudă și abuz – de către minusculul partid comunist român, cu sprijinul masiv și decisiv al Moscovei, la sfârșitul anului 1947.

Imediat după naționalizare a fost consemnată o corespondență destul de bogată între autoritățile centrale și locale, menită să lămurească o serie de aspecte legate de acest act de natură economică, cu evidente conotații politice. S-a pus un accent deosebit, în acest sens, pe categoriile de întreprinderi supuse naționalizării, rolul jucat de administrația locală în cadrul procesului amintit, atribuțiile noilor organe de conducere, sistemul de salarizare și impozitare ș.a.m.d.

Cele mai importante obiective industriale din județul Severin (uzinele Nădrag și Ferdinand/Oțelu–Roșu din cadrul complexului metalurgic T.N.C.,

„Mundus–Borlova–Armeniș” din Caransebeș, „Fabricile Unite de Butoaic” Caransebeș, etc.) au fost naționalizate în cursul lunii iunie 1948, după ce au fost obligate să livreze o serie de produse în contul Convenției de Armistițiu, care le-au afectat considerabil veniturile proprii și posibilitatea efectuării de investiții pentru sporirea randamentului producției, în timp ce instituțiile bancare, cu rol de creditare a altor sectoare economice din regiune, au intrat în procedură de lichidare, bunurile lor (mobile și imobile) revenind agențiilor locale ale Băncii Naționale.

În concluzie, actul naționalizării și-a atins scopul fundamental, de lichidare a proprietății particulare, și la nivelul județului Severin, toate unitățile industriale, miniere și bancare fiind trecute – în mod automat – în patrimoniul statului, a regimului de „democrație populară”.

Astfel, și la nivel local, a fost lichidată – în cursul anului 1948 – proprietatea particulară asupra principalelor mijloace de producție, partidul unic contribuind – în mod decisiv - la impunerea controlului deplin al statului asupra economiei naționale.



# THE ECONOMIC AND SOCIAL SITUATION FROM CARAȘ AND SEVERIN DISTRICTS (1944-1948)

## (II)

### *Abstract*

By the end of the second world war and during the years that followed after it, the Soviet Union has enjoyed its privileged situation in the international relations, because it was the main force which defeated Germany, saved many countries from the german occupation and freed the world from jewes.

The Soviet Union became the main quarantee against a possible rebirth of the nazist spirit. The fear for this rebirth came from the symphathy shown for the Soviet Union. This privileged situation offered it a great freedom of movement in the international problems and it got a lot more believeble, it also, realized great political ideals.

To calm its partners, the Soviet Union, officially declared that it doesn't intend to impose by force its political system and social, but the only thing the Soviet Union wanted was to enssure its security.

As a result of this policy, the Soviet Union succeeded to obtain from the United States the right that consisted in not to support the others political groups hostile for the russians.

The political international phenomena that had long and deep consequences in the whole world and it put its print on the entire European social and political life, it was represented by the cold war.

After signing the treaty from February the 10<sup>th</sup> of 1947, with the contries that participated to the anti-soviet war, suchs as: Italy, Romania, Hungary, Bulgaria and Finland. This event represented for the Soviet Union the end of a flourishing colaboration period with the Occident. Although, signing the treaties of peace with the Soviet Union represented the beginning of its presence among the countries from eastern Europe, and so, the entire power was taken by the communist parties. After signing these treaties, the Soviet Union, 'refounded' in september 1947, the Comintern as Cominform.

By refounding this institution, the Soviet Union supports the communists' and workers' movements from all over the countries.

In the same time, the contradictions between the russians and the occidentals were re-taken on the first plan. All these events signaled the beginning of the cold war, which had as a result the splitting of Europe and the world, in half, and the Soviet Union got a greater power.

The public justification of the cold war was the following:

“agressive intentions”

“prepairings for war made by the imperialiste countries”.

Between 1944 and 1947 the national industry confronted with some problems, such as:

- deterioration of machines and instalations
- decrease of production
- lack of fuel
- lack of means of transport
- lack of the first materials
- strikes
- communists' lock-outs

These were taken some important measures, such as:

- in economy- the law for reglementing the salaries
- the law for founding the conomates (May, 3<sup>rd</sup>, 1945)
- the law for bringing the war industry to the peace production (June 9<sup>th</sup>, 1945)
- the foundation of the Supreme Council of the National Economy (November 24<sup>th</sup>, 1945) lead ba Gheorghe Gheorghiu-Dej, general secretary of the Romanian Communist Party

The nationalisation of the main means of production was prepared by other measures, such as:

- reorganising the Ministry of the National Economy and transforming it in the Ministry of Industry and Commerce (April 1947)
- the control over the production programmms (May, 1947)
- foundation of the industrial offices (May, 1947)

The law of nationalisation (June 11<sup>th</sup>, 1948) fulfilled a ciele of laws, which gave the entire economic and politic power to the communist party, the only rulling force in that country.

The evolution of the Romanian economy between 1944-1948 is reflected by some specially works. The work of Ion Alexandrescu, entitled "The Romanian Economy in the first post-war years" (1945-1947), includes rare information about the impact of the Treaty of Armistice over our society, presenting in details the economic legislation of 1944-1947.

In his book, "The Constitutional History of Romania, 1859-1991", Eleodor Focșeneanu presents from a judicial point of view, all the communist attacks over the demographic regime, reinstalled in August 1944, by imposing the Constitution of the Popular Romanian Republic in April, 13, 1948. The work of Keith Hilchins, "Romania" 1866-1947, gives details about some aspects concerning the activity of the Groza government.

The works of Gheorghe Iancu, Virgiliu Țârău and Ottmar Trașcă, entitled "The collectivisation of the Romanian agriculture", Legislative aspects, 1945-1962, gives arguments about the legislation which will prepare the operation of collectivisation in agriculture, starting with 1949, after the Russian model.

Maria and Dumitru Mureșan wrote the work entitled "The History of Economy", which presents multiple aspects concerning the development of the Romanian economy, correlated with the world's economy, between 1944-1948.

Another work is "The Agrarian Reform in Romania in 1945", by Dumitru Șandru, which gives information about: expropriation, land given to peasants, population, price and value of land, the impact of the agrarian reform over the Romanian agriculture.

The development of industry in Caraș and Severin between 1944-1948, is described by the following works: Iancu Conciatu, "Reșița", which gives information about the activity of factories and Dan Gh. Perianu, "The History of Factories in Reșița" (1771-1996), which describes the evolution of factories and their foundation between 1920-1948.

Vasile Pușcaș and Vasile Vesa wrote "The Development and evolution in inter-war period" (1919-1939), which debates about the evolution of economy in Banat. Cornel Groșoreanu wrote the work "Banat of all times", which gives information about the economic, social, politic and cultural evolution of Banat.

The nationalisation of the main means of production is rendered in the following works: Gavril Sonea, "The nationalisation of the main means of

production in Romania”, gives arguments about the actions of communists in this process.

Another work, written under communists was “The Act of Nationalisation in Banat”, by Ion Popa which gives details about this aspect.

The importance of this period, between 1944 and 1948 is revealed by the dramatic situation on the international plan. The end of the second world war and its consequences generated the presence of two superpowers, which influenced political life till now.

The reason I chose this theme for research, includes the fact that I wanted to find more about the economic and social situation in this part of Romania.

The information given in this research paper have been collected from several important works and special articles, such as: the archives of the National Bank, the Historical Center of Bucharest and the local archives from Timiș district and Caraș-Severin, but also the local library.

The originality of this research paper consists in exquisite information concerning the economic and social life of the districts up-mentioned, in fact, it is about a monography of these during 1944-1948.

*The first chapter presents the industrial situation of this period and between the years of the Second World War and 1948. The second chapter relies on the legislative acts that have been prepared for the nationalisation and its main means of production.*

This research paper is taken together with eleven *anexes*, that bring a great deal of information through their content.

I want to thank for the fulfillment of this research paper to the following *personalities, scientists and doctors, researchers and great persons* such as: Gheorghe Iancu (*coordinator*), Ludovic Báthory, Lucian Năstasă, Rudolf Gräf, and some institutions like: The National Archives of History, The National Bank of Romania, The Central University Library “Eugen Todoran” from Timișoara, and also to, mister Lucian Epure for the german translations of different works.

During 1944 and 1948 the economy of Banat was unpleasantly surprised by two major events, such as: the redrawall of the german troops and the entrance of the russian troops in this area.

The economic situation of the Severin district decreased so much because of some factors like: the war situation, the rubberies, the abuses of

the soviet army, the lack of main materials. Although, it increased the number of industrial societies. During the regime of Antonescu, there were many industrial societies with different uses, such as: textile, metalurgic, chimic, alimentary, paper industry, skin industry and others. Some of them are: the Nădrag factories, Ferdinand factories, "Mundus-Borlova-Armeniș" and "Schramm, Hüttl and Schmidt" factories.

The measures taken by the Groza government during 1946 and 1947 have strongly affected the industry of Severin. The nationalisation of the main means of production was determined by the desire of the romanian communists to overtake the power of the economy served to the Soviet Union. These measures included the constitution of the Economic council with high attribution. The nationalisation was preceded by the requisition of goods, a symbol of the democratic political system.

The most important industrial objectives of the Severin district were rationalized during June 1948 after they were obliged to deliver a series of products according to the convention of Armistice.

To sum it up, the act of nationalisation got its fundamental purpose, that was to liquidate the private property.

# MUZEUL BANATULUI MONTAN REȘIȚA

## SERIA TEZE DE DOCTORAT

Au mai apărut în aceeași serie:

### I. ARHEOLOGIE:

Dumitru Țicu, *Banatul Montan în Evul Mediu*, Ed. Banatica, Timișoara, 1998, 564 p.

Zeno K. Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (sec. IX-XIV)*, Ed. Banatica, Reșița, 1998, 273 p.

Adriana Radu, *Cultura Sălcuța în Banat*, Ed. Banatica, Reșița, 2002, 367 p.

Adrian Ardeț, *Amforele din Dacia romană*, Ed. Mîrton, Timișoara, 2006, 361 p.

### II. ISTORIE:

Valeriu Leu, *Cartea și lumea rurală în Banat (1700-1830)*, Ed. Banatica, Reșița, 1996, 252 p.

Rudolf Gräf, *Domeniul bănățean al Steg (1855-1920)*, Ed. Banatica, Reșița, 1997, 371 p.

Ligia Boldea, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV-XVI*, Ed. Banatica, Reșița, 2002, 371 p.

Mircea Taban, *Les industries populaires du département de Caraș-Severin*, Ed. Cosmopolitan Art, Timișoara, 2008, 255 p.

Vasa Lupulovici, *Viața bisericească a sârbilor din Banat între anii 1865-1918*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2009, 522 p.





5 948422 007878



ISBN: 978-606-92408-6-1  
ISBN: 978-973-595-143-6

<https://biblioteca-digitala.ro>